

De strijd om het regentschap over Filips de Schone.
Opstand, facties en geweld in Brugge, Gent en Ieper (1482-1488)

Historische Monografieën Vlaanderen 2

De strijd om het regentschap over Filips de Schone

Opstand, facties en geweld in Brugge, Gent
en Ieper (1482-1488)

Jelle Haemers

Historische Monografieën Vlaanderen 2

Deze publicatie is een gemeenschappelijke uitgave van de vzw Genootschap voor Geschiedenis te Brugge en de vzw Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Ze kwam tot stand met financiële steun van het Agentschap voor Kunsten en Erfgoed (Vlaanderen) en de provincie Oost-Vlaanderen.

© Academia Press
P. Van Duyseplein 8 2
9000 Gent
T. (+32) (0)9 233 80 88
info@academiapress.be
www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Jelle Haemers
De strijd om het regentschap over Filips de Schone – Opstand, facties en geweld in Brugge, Gent en Ieper (1482-1488)
Gent, Academia Press, 2014, 360 pp.

ISBN 978 90 382 2400 8
D/2014/4804/195
NUR 684

Lay-out: punctilio.be

Cover: Press Point

Illustratie cover: Fragment van een paneel uit ca. 1490 dat de belegering van Jeruzalem door Titus in 70 na Christus voorstelt, maar dat duidelijk zinspeelt op de belegering van Gent door Keizer Frederik III in 1488 (Museum voor Schone Kunsten, Gent, inv. 1958-AE)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgeverij.

Inhoudsopgave

WOORD VOORAF	3
I. INLEIDING	7
Wat is al geschreven over de ‘Vlaamse Opstand’?	12
Wat is al geschreven over ‘middeleeuwse staten’?	15
Wat is al geschreven over ‘opstanden’?	23
Bronnen en methode.	30
Opbouw en chronologie	33
I. PRELUDE (1482-1483)	37
1. Wat voorafging aan Maria’s dood	37
2. Politieke onduidelijkheid over het regentschap van Filips de Schone	64
3. Het ontstaan van de eerste regentschapsraad	82
II. DE VLAAMSE REGENTSCHAPSRAAD (1483-1485)	97
1. De samenstelling van de raad	97
2. Drie stadstaten, propaganda en repressie	113
3. Het beleid: een zenuwcrisis	126
4. Een woelig einde.	152
5. Besluit: de ‘federale stedenbond’	160
III. HET REGENTSCHAP VAN MAXIMILIAAN (1485-1488)	167
1. Machtsovername en repressie	167
2. Het beleid van regent Maximiliaan, inzonderheid te Brugge . .	203
3. Groeiend verzet.	236
4. Gevangen te Brugge	253
5. Besluit: factiestrijd.	269
IV. EPILOOG: VAN BRUGGE TOT SLUIS (1488-1492)	273
V. ALGEMEEN BESLUIT	279
VI. BIJLAGEN	291
1. Het overheidspersoneel tijdens de Vlaamse Opstand.	291

DE STRIJD OM HET REGENTSCHAP OVER FILIPS DE SCHONE

2. Enkele Brugse netwerken	295
3. Tabellen bij de grafieken	297
VII. BRONNEN EN BIBLIOGRAFIE	301
1. Lijst van afkortingen	301
2. Bronnen	301
3. Bibliografie	304
INDEX.....	339
ILLUSTRATIES.....	347

Woord vooraf

‘Het academische leven is dus een onvoorspelbaar kansspel’, besloot Max Weber in een befaamde voordracht voor de studenten van de universiteit van München op 7 november 1917.¹ De bekende Duitse wetenschapper vervolgde:

‘als jonge wetenschappers raad komen vragen over hun habilitering, is de verantwoordelijkheid van aanmoediging bijna niet te dragen. Is hij een jood, dan zeg je uiteraard ‘lasciate ogni speranza’.² Maar ook ieder ander moet je de volgende gewetensvraag stellen. ‘Denkt u dat u het volhoudt dat jaar in jaar uit de ene na de andere middelmatige figuur boven u uitstijgt, zonder dat u vanbinnen verbitterd en verloren raakt?’ Dan krijg je telkens weer hetzelfde antwoord: ‘Natuurlijk, ik leef immers alleen voor mijn roeping!’. Ik heb echter maar heel zelden meegemaakt dat iemand dat uithield zonder innerlijke schade op te lopen’.

Hoewel hij geen rooskleurig beeld ophing van het academische leven, stak Weber nadien toch de lof over de roeping om wetenschap te bedrijven. Want ondanks de moeilijke situatie voor jonge academici aan de universiteit bleef hij overtuigd van de meerwaarde die wetenschappelijk onderzoek betekent voor de samenleving als geheel, en de academicus in het bijzonder. Voor zijn toehoorders hield hij dan ook een vurig pleidooi om steeds liefde te koesteren voor het academische beroep, de ‘belevenis’ van de wetenschap op te zoeken, en gedreven onderzoek te voeren. ‘Want niets is voor de mens van waarde als hij het niet met gedrevenheid doen kan’.³

Bij het afsluiten van de redactie van dit manuscript heb ik vaak aan de wijze woorden van Weber gedacht. Niet enkel inspireerden zijn baanbrekende ideeën over de politieke geschiedenis van de Westerse samenleving me mateloos, ook zijn algemene bespiegelingen over het academische beroep vond ik treffend. Want, toegegeven, in het onvoorspelbare academische kansspel heb ik geluk gehad. De kansen om te studeren, aan de UGent te doctoreren en nadien aan de KU Leuven te doceren heb ik met beide handen gegrepen, en op die manier zijn mooie opportuniteiten uitgemond in wat ik nu ben: een volbloed wetenschap-

¹ Vertaald door Hans Driessen in Weber, *Wetenschap als beroep*, 13.

² Met dit citaat uit Dantes *Inferno* (‘Laat alle hoop varen’) verwijst Weber naar de geringe carrièrekansen voor Joden aan de universiteiten in het (Tweede) Duitse Keizerrijk (dat op het moment van zijn voordracht het laatste levensjaar tegemoet ging).

³ Weber, *Wetenschap als beroep*, 14.

per. Het antwoord op de vraag of die tocht geleid heeft tot innerlijke schade laat ik aan derden over (als die er is, dan is die eerder een moeilijk definieerbare vorm van gekte ten gevolge van de werkdruk of van de eenzame gedrevenheid om te blijven studeren), maar de ervaring met de academische wereld resulteerde zeker niet in verbitterde frustratie. Integendeel, elke dag opnieuw stemt het me tevreden dat ik het academische beroep kan uitoefenen. De idee dat het me nooit alleen gelukt was om die kansen te grijpen, maakt me vooral dankbaar ten opzichte van de vele collega's, vrienden en familie die ze geschapen hebben, of me (doorgaans meer dan ze denken) hielpen om ze met Webers gedrevenheid waardevol te benutten.

Veel dank ben ik verschuldigd aan Marc Boone, de promotor van de doctoraatsverhandeling en het project dat tot dit boek aanleiding hebben gegeven, namelijk de verschillende IUAP-projecten van het Federaal Wetenschapsbeleid van België.⁴ Zonder het lovenswaardige initiatief van de overheid om wetenschappelijke gemeenschappen over taal- en universitaire grenzen heen te laten samenwerken, was ik mogelijks niet aan de universiteit begonnen. Binnen dat vruchtbare kader had mijn promotor gelukkig minder scrupules dan Weber om jongelingen aan te moedigen om voor het wetenschappelijke bedrijf te kiezen. Zijn onophoudelijke steun tijdens mijn onderzoek, én nadien, vormde steevast een welkome hulp. Collega-proximus en *partner in crime* (of beter: in rebellie) Jan Dumolyn is evenzeer schuldig. Zijn begeesterende verbale slagkracht tormenteerde steeds de rustige vastheid in mijn denken, en het heeft geleid (en leidt nog steeds, soms tot grote wanhoop van ons lezerspubliek) tot talrijke publicaties over onze geliefde themata. Andere collega's uit een roemrijk tijdperk van de Vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis aan de UGent ben ik eveneens erg dierbaar. Uitgewaaid over verschillende universiteiten in binnen- en buitenland verspreiden ze net als ik het wetenschappelijke virus aan hun nieuwe instellingen, en zijn ze nog steeds steun en toeverlaat in de moeilijke maar ook de ontelbare leuke momenten van het academische bestaan. Ik denk in het bijzonder aan Peter Stabel, Tim Soens, Frederik Buylaert, Bart Lambert, Bram Vannieuwenhuyze, Anne-Laure Van Bruaene, Elodie Lecuppre-Desjardin, Hannes Lowagie, Jonas Braekevelt, en vele anderen. Aan de KU Leuven kwam ik terecht bij uiterst fijne collega's, zoals Brigitte Meijns en Paul Trio, die totnogtoe uiterst welwillend standhouden tegen het Gentse geweld. Het is tekenend dat ik velen onder hen ook – of soms zelfs overwegend – ‘na de uren’ ontmoet, want juist in de ‘Bourgondische momenten’ van ons bestaan zijn banden voor het leven gegroeid.

⁴ Interuniversitaire Attractiepolen, fases V, 10; VI, 32; VII, 26 (www.belspo.be/iap en www.cityandsociety.be).

Talrijke collega's in binnen- en buitenland, studiegenoten, confraters van de Jonge Academie, en gedreven doctoraatsstudenten wens ik hier aan te halen, alleen al voor de stimulerende en warme menselijke omgeving die ze me dagelijks bieden. Niet in het minst de 'nestors' van de stadsgeschiedenis in België, Walter Prevenier en Raymond Van Uytven, verdienen woorden van lof en dank, want bij hen kon ik steeds terecht voor wijze raad. Wim Blockmans, Jean-Marie Cauchies, Maarten Prak en door Academia Press aangeduide referenten maakten trefzekere en welkome opmerkingen op eerdere versies van dit werk. In het bijzonder Christian Liddy ben ik erg erkentelijk voor de leerrijke gesprekken en hartelijke ontvangst tijdens mijn verblijf in Durham. We hebben er een hechte vriendschap opgebouwd, zoals ik ook bij vele andere collega's in Sevilla, Santander, York, Rome, Oxford, Amsterdam en andere leuke plekken altijd welkom ben. In Leuven staan Valerie Vrancken, Andrea Bardyn en vele andere collega's me gelukkig bij om de zware taken van het docentschap in menig opzicht te verlichten. De Jonge Academie verdient ook een vermelding, want deze kring van jonge wetenschappers biedt me een vruchtbare omgeving om over wetenschappelijke en bredere universitaire vraagstukken na te denken. Ook de bestuursleden van de 'Maatschappij' en de 'Emulatie' dank ik van ganser harte voor de mogelijkheid om dit werk in hun gemeenschappelijke reeks te publiceren, en voor de hulp die velen onder hen me boden tijdens de totstandkoming van dit boek.

Ik draag het op aan onze zoontjes, Robin en Niels, die met hun onweerstaanbaar gelach en geschreeuw zin en plezier aan het leven geven. Sofie, mijn levensgezellin in alle betekenissen van het woord, maakt me dagelijks gelukkig. Mijn ouders maakten alles mogelijk, mijn broer en zus zijn onmisbaar. Met Lars en Joris reizen we de kleine en grote kantjes van de wereld rond, en dan zijn er nog de vele andere familieleden en vrienden die weten dat ze belangrijk voor me zijn. Veel van wat zij doen maakt me dankbaar en blij. Het heeft op zijn minst de innerlijke schade weten te beperken.

Jelle Haemers
Gent-Leuven, juni 2014

I. Inleiding

Te Deum laudamus. In de ochtend van 16 mei 1488 zette een processie aan op de Burg van Brugge. Na een misviering in de Sint-Donaaskerk droegen clerici met gepaste praal enkele relikwieën naar de verblijfplaats van Maximiliaan van Oostenrijk in de Sint-Jakobsstraat.⁵ Hij was de zoon van de Habsburgse keizer van het Heilig Roomse Rijk, Frederik III, en elf jaar voordien gehuwd met de Bourgondische hertogin en gravin van Vlaanderen, Maria van Bourgondië. Sinds haar overlijden in 1482 beschouwde Maximiliaan zichzelf als voogd en regent van hun minderjarige zoon Filips, die het graafschap Vlaanderen van zijn moeder had geërfd. Maar dat regentschap was zwaar gecontesteerd: het was het brandpunt in een aanslepend conflict tussen Maximiliaan en een grote groep onderdanen. De Brugse ceremonie van 16 mei 1488 vormde het voorlopige orgelpunt van dat conflict, want het zou het einde van Maximiliaans regentschap inluiden. Nadien zou een regentschapsraad de voogdij over graaf Filips en het bestuur in Vlaanderen overnemen. Met een luisterrijke processie in Brugge maakten Maximiliaans tegenstanders aan iedereen duidelijk dat zij voortaan het regentschap zouden uitoefenen. Vanzelfsprekend vormden de toekomstige machthebbers in het graafschap de voorhoede van de ommegang van 16 mei, die door het *Te Deum* werd begeleid. Met name liepen enkele Vlaamse edelen en vertegenwoordigers van de drie grootste steden van het graafschap voorop: Gent, Brugge en Ieper, die de ‘Drie Leden van Vlaanderen’ werden genoemd. Zij hadden zich hevig verzet tegen het regentschap van Maximiliaan en uiteindelijk de politieke strijd in hun voordeel beslecht. De ceremonie van 16 mei toonde aan de buitenwereld dat de machtsverhoudingen in het graafschap veranderd waren. Maar de nieuwe machthebbers hoopten eveneens om ook Gods genade af te smeken voor een goede afloop van de gebeurtenissen.

Want die was allerminst zeker. Enkele jaren voordien had de regentschapsraad al het bestuur in Vlaanderen uitgeoefend. Na het onverwachte overlijden van Maria van Bourgondië op 27 maart 1482 ten gevolge van een ongelukkige

⁵ De ceremonie van 16 mei wordt uitvoerig beschreven door 't Boeck van al 't gene, 222-4; *Dits die Excellente Cronike*, 246r; Molinet, *Chroniques*, II, 10; Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 403-5; Diegerick, *Correspondance des magistrats*, 213-8. Zie ook Blockmans, *Um 1488*, 279-80; Wellens, *La révolte brugeoise*, 50-2 en Gilliodts-Van Severen, *La captivité de Maximilien*, 419-20. Essentieel voor een beter begrip van deze ceremonie waren Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*; Mareel, *Voor vorst en stad*; Brown, *Civic ceremony*. Maximiliaan verbleef in het voormalige huis van Jean Gros en Jacob van Savoye in de Sint-Jakobsstraat, dat zijn vertrouweling Filips van Kleef in 1487 als bruidschat had ontvangen (Haemers, *Philippe de Clèves*, 43).

val van haar paard in het kasteelpark te Wijnendale bij Brugge, was er strijd uitgebarsten in Vlaanderen om wie het regentschap over de driejarige Filips de Schone zou uitoefenen. De organisatoren van de Brugse optocht van 16 mei 1488 eisten toen reeds het regentschap op omdat ze Maximiliaan van wanbeleid betichtten. Maria's echtgenoot was volgens hen verantwoordelijk voor de overtrekking van rechten en privileges in de afgelopen jaren, de verspilling van belastinggeld, en de keizerszoon had zijn directe vertrouwelingen steeds meer macht toegeschoven ten nadele van de traditionele gezaghebbers in de steden van het graafschap. Vlaanderen was overigens niet het enige landsdeel dat zich tegen Maximiliaan verzette, want ook in de andere gewesten, zoals Brabant, Namen en Holland, was er om gelijkaardige redenen verzet tegen hem. Het verweer was echter het hevigst in Vlaanderen, waar een regentschapsraad werd opgericht in de loop van 1483. In alle steden lichtte de raad de Maximiliaangetrouwen uit het pluche ten voordele van sympathiserende families en vertegenwoordigers van de ambachten. Pas na een lange oorlog konden Maximiliaan en zijn medestanders tijdens het voorjaar van 1485 het bestuur opnieuw overnemen. Maar niet voor lang. Want in de ceremonie van 16 mei 1488 was de Habsburgse prins als het ware het 'lijdend voorwerp'. Andermaal diende hij toe te zien hoe zijn rivalen met pompeuze rituelen het regentschap inpalmden, en in Brugge wederom het gezag uitoefenden. Bijgevolg namen ook de Brugse schepenen en het bestuur van elk ambacht aan de processie deel. Ze volgden na de vertegenwoordigers van de Vlaamse steden, en gingen die van de andere gewesten zoals Brabant en Holland vooraf.

In de Sint-Jakobsstraat vervoegde ook Maximiliaan de stoet. Te voet. Dat was een vernedering van jewelste. De Habsburger was in 1486 namelijk als Rooms-koning gehuldigd, een titel die hem tot kroonprins in het 'Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie' maakte (dat is het Rijk dat zich van Antwerpen tot Krakau en van Kiel tot Siena uitstreckte). De toekomstige keizer, grootvader van Karel V, diende zich in 1488 achter het Brugse werkvolk naar de Grote Markt te begeven. De processie was een triomftocht voor eenieder die Maximiliaans beleid had verafschuwd, en een feestelijke gebeurtenis voor diens tegenstanders. Fakkels, klokgelui en muziek begeleidden dan ook de stoet naar de Markt. Daar besteeg Maximiliaan samen met leden van het hof het balkon op het huis 'Cranenburg' waar hij twee maand tevoren de terechtstelling van zijn hofmeester en topadviseur Pieter Lanchals had aanzien. Op een tribune voor de 'Cranenburg', waarop ook een altaar en een troon was getimmerd, namen de vertegenwoordigers van de andere gewesten, inclusief van de Drie Leden, op versierde banken plaats. De Brugse schepenen en de dekenen van de ambachten verzochten de gedeputeerden van de andere gewesten *'met vele scone ende zoete*

woorden' of zij bij de Habsburgse vorst om vergiffenis wilden vragen voor de gebeurtenissen van de voorbije maanden, zoals de terechtstelling van Pieter Lanchals. De gedeputeerden stemden in met het verzoek en ze smeekten op hun knieën om genade voor de Bruggelingen. De genereuze prins verleende hen onmiddellijk gratie, *'twelcke zo compasselic was om hooren [...] dat een steenen harte, indien dat moghelic ware, gheweent zoude hebben'*, aldus een tijdgenoot die de ceremonie bijwoonde.⁶

Daarna verliet Maximiliaan het balkon van de 'Cranenburg' en betrad hij de Grote Markt om de met gouden en rood fluweel bekleedde troon te bestijgen. Op de tonen van het *Te Deum* viel hij op de knieën voor het altaar. De Rooms-koning zwoer plechtig op de Brugse relieken de 'Akte van Eenheid' van 12 mei en de 'Vrede van Brugge' van 16 mei *'ghestadelick, vastelick ende omverbrekelick'* te onderhouden en alle overtreders zwaar te straffen.⁷ Maximiliaan vergaf de Bruggelingen nogmaals alle zonden en nadat de Vrede van Brugge voorgelezen was, hechtte hij het zegel van zijn zoon Filips de Schone aan de oorkonde. Het was zijn laatste daad als regent, want het verdrag ontnam hem het regentschap over de minderjarige graaf en legde het in de schoot van een raad van adellijke verwanten van de graaf en vertegenwoordigers van de Drie Leden van Vlaanderen, net als enkele jaren voorheen. Tot slot zwoeren ook de aanwezige edelen, de vertegenwoordigers van de Staten en de Drie Leden van Vlaanderen de Vrede van Brugge na te leven. Het stadsbestuur strooide van op het balkon van het Belfort muntstukken rond en alle klokken in de stad luidden. Om twee uur 's middags liep de ceremonie op zijn eind. Tijdens een gemeenschappelijke maaltijd bereikte ook Filips van Kleef, de zoon van Vliesridder Adolf, de stad. Na intensieve onderhandelingen was Filips, een belangrijke vertrouweling en generaal van Maximiliaan, in de Vrede van Brugge als gijzelaar aangeduid. In ruil voor de vrijlating van zijn heer werd hij aan Gent uitgeleverd en Filips was zelfs verplicht de wapens op te nemen tegen elke overtreder van de Vrede. In een tweede misviering in de kerk van Sint-Donaas in de vooravond zwoer Filips de Vrede na te leven. Samen met zijn verwant Filips van Bourgondië-Beveren begeleidde hij Maximiliaan naar de Kruispoort waar de moegetergde vorst de stad verliet. Aan de leiding van troepen die kort tevoren bij Brugge aangekomen

⁶ Met name de Ieperse boodschapper Jan Steelant, die zich onder de toeschouwers op de Markt bevond (Diegerick, *Correspondance des magistrats*, 215).

⁷ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 404. Maximiliaan beloofde *'int woort van den prinche ende als coninck up ons trauwe ende eere nemmermeer daer yegens te commene, te doen commene, of te laten doen commene of ghedooghen, ghecommen of ghedaen te zijne, directelick of indirectelic, in wat manieren dat sij, naer onsen vermoghen al naer inhouden, voorme ende tenuere van der lettere van desen voorseiden paeyse, eendrachtichede, unye ende allianchie'* (*Dits die Excellente Cronike*, 252v).

waren, reisde Maximiliaan naar zijn vader te Leuven. Het werd een vredig weerzien, maar gezien de omstandigheden ook een heel bitter treffen.⁸

In dit boek leest u over deze omstandigheden. Het gaat na waarom Maximiliaan en zijn tegenstanders zo verbeterd strijd gevoerd hebben om het regentschap over Filips de Schone. In de bestaande historiografie wordt het conflict tussen beide partijen afgedaan als een typisch treffen tussen staat en steden in de middeleeuwen. In een laatste oprisping zouden de steden er gevochten hebben voor de instandhouding van de eigen rechten tegen een vorst die op weg was een centrale staat in de Nederlanden te stichten. Maar was de motivatie van beide partijen om de wapens op te nemen, echt zo eenduidig? Dit boek zal aantonen dat de meningen ernstig verdeeld waren over welke ‘staatsvorm’ het graafschap diende te besturen. Maar een duidelijke tegenstelling ‘stad’ versus ‘staat’ was er allerm minst. Voor- én tegenstanders van het regentschap van Maximiliaan wensten een centraal bestuur in Vlaanderen te behouden, geen van beide stelde de geprivilegieerde positie van de steden in vraag. Wél waren er hevige meningsverschillen over de machtsconcentratie aan het hof. Terwijl Maximiliaan en zijn medestanders het als een zenuwcentrum van het besluitvormingsproces beschouwden, wensten hun tegenstanders de steden meer inspraak te geven. Maar de scheidslijn tussen voor- en tegenstanders van een sterke centrale bestuursvorm liep niet gelijk met de klassieke opdeling ‘stad’ en ‘staat’. Sommige groepen in de steden waren immers hevige voorstander van een machtsuitbreiding van het Habsburgse hof, terwijl een belangrijke factie edelen van dat hof eerder de invloed van de vorst aan banden wenste te leggen. Economische en maatschappelijke belangen botsten nu eenmaal tussen personen die in dezelfde steden leefden en werkten, en hun visie om tegenstellingen en conflicten op te lossen verschilde danig. In een ander werk ging ik de voorgeschiedenis van de strijd om het regentschap over Filips de Schone te lijf – in het eerste hoofdstuk van dit boek krijgt de lezer een inkijk in de voornaamste vaststellingen van die zoektocht.⁹ Hier daarentegen onderzoek ik de krijtlijnen van het eigenlijke conflict met de bedoeling de maatschappelijke beweegredenen te ontrafelen van stadsgenoten om de pen en de wapens tegen elkaar op te nemen in een bittere strijd die vele kenmerken van een burgeroorlog aannam. Wie koos partij voor wie, en waarom?

Ik ga ook na wat de inzet was van de verbeterd strijd. Het regentschap over de jonge graaf bleek een excuus voor Maximiliaan en zijn opposanten om de bestuursstructuur van het graafschap naar eigen goeddunken in te richten. Met name kozen laatstgenoemden voor een regentschapsraad, terwijl de Habsburgse

⁸ Heinig, *Ein bitter-freudiges familientreffen*, 183-4 en Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, 218-20.

⁹ Haemers, *For the common good*.

vorst duidelijk een bestuur vanuit het hof voorstond. In dit boek onderzoek ik waarom die regentschapsraad het uiteindelijk niet gehaald heeft van de centrale bestuursvorm die Maximiliaan het graafschap had opgelegd. Maar toch was de Weense prins in 1488 het lijdend voorwerp van een vernederende ceremonie. Meer nog, tot tweemaal toe hebben de tegenstanders van de vorst hun gelijk gehaald en zelf een alternatieve bestuursvorm in het graafschap ingericht. In 1483 en 1488 verwijderde een omvangrijk verbond van edelen en stedelingen de in hun ogen onrechtmatige regent van het beleid en richtten ze zelf het bestuur op territoriaal niveau in. Het werd een federale stedenbond die een grote autonomie aan de steden liet, maar toch een aantal zaken op centraal, ‘federaal’ niveau wenste te reguleren. In de jaren tussen 1485 en 1488 daarentegen bestuurden Maximiliaan en zijn medestander het graafschap op hun manier. Met name vanuit het centrum, het hof, waarbij vertrouwelingen van de vorst in ruil voor onderlinge steun het lokale beleid uitstippelden. Maar ook die bestuursvorm liet nog een grote autonomie aan de steden; van een louter centrale bestuurde ‘staat’ was geen sprake. Veel hangt natuurlijk af van de definitie van deze begrippen. Bijgevolg analyseert dit boek nauwgezet wat die inhouden, hoe beide partijen het graafschap bestuurden, en reikt het een hypothetische verklaring aan voor hun beider op- en ondergang.

Die luidt als volgt. Een voorname reden waarom beide bestuursvormen het niet van elkaar gehaald hebben ligt in het feit dat geen van beide voldoende legitimiteit bezat om stand te houden tegen de aanval van de tegenstander. Zowel Maximiliaan als de regentschapsraad konden op een zekere autoriteit en traditie rekenen om het gezag in het graafschap uit te oefenen, maar hun bewind bleef broos. Waren beide bestuursvormen een geloofwaardig alternatief om het graafschap te regeren, de concurrent kon evenzeer op geldende gewoontes en rechten terugvallen om zijn rechtmatige claim op het regentschap te verdedigen. Noch overklaste één van beide partijen de ander met voldoende financiële en militaire middelen. Zowel de regentschapsraad als het Habsburgse hof en hun beider medestanders hadden kapitaal en materiaal ter hunner beschikking om elkaar te bekampen, maar opnieuw bleek dat ontoereikend om de bovenhand te halen. Evenmin was de maatschappelijke aanhang van beide kemphanen afdoende geworteld. Maximiliaans bondgenoten bleken niet in staat om de sociale netwerken van de aanhangers van de regentschapsraad te breken, en vice versa. Kortom, beide partijen hielden elkaar in evenwicht, en konden, eenmaal de andere uitgeput, zij het met moeite en tijdelijk, het bestuur van het graafschap overnemen. Een eensluidend antwoord op de algemene vraag waarom een gewest op een bepaalde manier bestuurd wordt, en op de specifieke zoektocht waarom de regentschapsraad het op lange termijn niet gehaald heeft, is er niet. Elk van de

aangehaalde aspecten, met name de sociale, economische, financiële en ideologische achtergrond van beider bestuursvormen zal ik in detail analyseren, met de bedoeling aan te tonen dat een combinatie van factoren de afloop van het conflict bepaald heeft. Van dit complexe verhaal wil ik u in dit boek overtuigen, maar eerst dien ik aan te stippen waar de traditionele historiografie van de zogenaamde ‘Vlaamse Opstand’ mijns inziens tekortschiet om het conflict te verklaren.

Wat is al geschreven over de ‘Vlaamse Opstand’?

In een eerder artikel met Louis Sicking herdoopte ik de strijd om het regentschap over Filips de Schone als de ‘Vlaamse Opstand’, naar analogie van de ‘Nederlandse Opstand’ die ongeveer een eeuw later om zich heen zou grijpen. In beide conflicten drongen opstandige steden en edelen een bestuurlijk alternatief aan de heersende dynastie op, zij het dan dat die in het zestiende-eeuwse Noorden uiteindelijk een permanent karakter heeft gekregen.¹⁰ In het Zuiden kon de Habsburgse dynastie toen het pleit winnen, zoals dat in de vijftiende eeuw in de gehele Nederlanden het geval was geweest. Uiteindelijk hebben de opstandelingen in 1492 Maximiliaan namelijk als regent erkend, terwijl diens achterkleinzoon Filips II zijn heerschappij niet over alle regio’s van de Nederlanden heeft weten te herstellen. Een eeuw eerder had de Vlaamse Opstand na het overlijden van Maria van Bourgondië in 1482 een aanvang genomen. Het heeft een decennium strijd om het regentschap over haar minderjarige zoon opgeleverd. Dit boek beschrijft niet de volledige Opstand, want mijn onderzoek eindigt bij de gevangenschap van Maximiliaan, het orgelpunt in de strijd om het regentschap over Filips, die uiteindelijk vanaf 1493 als meerderjarige zijn taken als graaf zonder regent zou uitvoeren. De reden waarom dit boek zich beperkt tot 1488 zijn divers. Ten eerste bestaan er over de daaropvolgende jaren afdoende publicaties voor wie op zoek is naar feiten en verhalen uit die periode (ik haal ze later aan), maar ook werden de krijtlijnen van het laatste derde van de Vlaamse Opstand tijdens de voorafgaande periode geschapen. De beweegredenen en oorzaken van de gebeurtenissen na de gevangenschap van Maximiliaan vallen dus af te lezen in een grondig onderzoek naar de periode tussen 1482 en 1488. Maar waarom was dit onderzoek nodig?

‘*Le règne de Maximilien attend encore son historien*’, merkte de Brugse kanunnik Charles Carton in 1840 op toen hij een artikel wijdde aan ‘*les ravages que fit Maximilien dans la West-Flandre*’.¹¹ Aan deze kanttekening koppelde hij de

¹⁰ Haemers & Sicking, *De Vlaamse Opstand*, 346-7.

¹¹ In de *Annales de la Société d’Emulation* (vol. 2, p. 406).

belofte de voornaamste bronnen over de geschiedenis van deze periode uit te geven, maar de regering van Maximiliaan van Oostenrijk vond zijn historicus voorlopig niet. Enkel een aantal Brugse erudieten, zoals Louis Gilliodts-Van Severen, schonken terloops aandacht aan de opstand van 1488, maar een diepgaande analyse bleef uit. In de aanvang van de twintigste eeuw behandelde ook de befaamde mediëvist Henri Pirenne deze periode stiefmoederlijk. ‘1477’, een ander jaar waarin de Vlaamse steden tegen de Bourgondische dynastie opstand voerden, en ‘1488’ waren volgens hem dan wel belangrijke momenten in de vorming van een ‘nationaal’ gevoel in de Nederlanden, maar de oprispingen van het stedelijke ‘particularisme’ verhinderden, aldus de eminente historicus, de vorming van een ‘staat’.¹² In dit boek hanteer ik (in tegenstelling tot vroegere studies) de term ‘particularisme’ niet meer. Pirenne haalde het begrip bij Duitse geleerden, die ermee nogal meewarig verwezen naar een in hun ogen voorbijgestreefde politieke reactie van geprivilegieerde steden die kost wat kost hun voorrechten wensten te behouden, tegen het ontstaan van meer landelijke wetgeving in.¹³ Ook de Belgische grootmeester ontwaarde in de geschiedenis van de Nederlanden namelijk een voortschrijdende politieke evolutie: het ontkiemen van nationale staten. De vorming ervan werd volgens Pirenne echter tegengewerkt door onderdanen die enkel hun eigen, privileges (‘privé-wetten’) en ‘particuliere’ belangen nastreefden. Stedelijke opstanden tegen de Bourgondisch-Habsburgse dynastie konden in Pirennes oeuvre bijgevolg op weinig sympathie rekenen: ‘*Le particularisme politique était encore trop puissant à la fin du XVe siècle pour qu’une constitution parlementaire pût s’établir en Belgique*’.¹⁴ In navolging van Henri Pirenne werd ‘1477’ als het eindpunt van de ‘Bourgondische geschiedenis’ van de Nederlanden geijkt, of toch als een (soms jammerlijke) onderbreking in een eenmakingsproces beschouwd.

Niet toevallig kwamen de opstanden van 1477 en 1488 pas voor het voetlicht toen in de naoorlogse decennia de aandacht van historici voor politiek protest toenam. In 1965 schreef Robert Wellens, dé historicus van de Staten-Generaal, de eerste integrale studie over de Brugse opstand van 1488; en, belangrijker nog, Wim Blockmans brak definitief de ban in 1974 met een overzichtsartikel over de gebeurtenissen in de periode 1482-1492. Beiden interpreterden deze turbulente jaren als een strijd tussen middeleeuwse steden, ‘*trop jalouses de leur autonomie*’,

¹² Pirenne, *The formation and constitution*, 495.

¹³ Dumolyn, *Henri Pirenne en het particularisme*, 732-3; Boone, *Cities in late medieval Europe*, 330-1.

¹⁴ Pirenne, *Le rôle constitutionnel*, 270 – een gelijkaardige opmerking in diens *Histoire de Belgique*, III, 54. Pirennes teleologische visie op de politieke geschiedenis van de Bourgondische Nederlanden was erop gericht het ontstaan van België te verklaren en zelfs te rechtvaardigen (Haemers, *De dominante staat*, 45-7; zie ook Prevenier, *Ceci n’est pas un historien* en Tollebeek, *At the crossroads* om Pirennes visie te kaderen).

zoals Wellens het verwoordde, en een autocratisch, ‘modern’ regime, in de woorden van Blockmans.¹⁵ Hun beider bijdragen zijn nog steeds essentieel om het conflict te begrijpen, maar gaan nog uit van een botsing van groepen die pleitten voor politieke stilstand en tegenstanders die ‘vooruitgang’ op het oog hadden. Bovendien gaan ze amper de maatschappelijke motivatie na die voor- en tegenstanders van stedelijke autonomie hadden. De redenen voor hun strijd worden belicht, maar ‘een menselijke invulling’ ontbreekt: wie waren de personen die Maximiliaan verdedigden, waarom wisselden sommigen van kamp, en hoe oefenden ze hun macht uit? De complexiteit van de materie, het gebrek aan voorstudies en het ronduit ontoegankelijk bronnenmateriaal schrokken nadien menig historicus af om het ‘vergeten tijdvak’ van de dood van Karel de Stoute tot het aantreden van Karel V als meerderjarig vorst (1477-1515) te bestuderen. Net geen half millennium na de dood van Filips de Schone in 1506 schreef diens biograaf dat de regering van de ‘laatste hertog van Bourgondië’ nog steeds in een historiografisch vacuüm vertoeft.¹⁶ Evenmin hebben de talrijke biografen van Maximiliaan van Oostenrijk diepgaand onderzoek gevoerd naar de beweegredenen van de onderdanen om de Habsburgse kroonprins in 1488 vast te houden. Ze onthouden enkel dat de toekomstige keizer met het ‘Bourgondische huwelijk’ zijn rijk danig heeft uitgebreid, weliswaar na talrijke moeilijkheden te hebben overwonnen.¹⁷

Nochtans herbergt de periode 1477-1492 voldoende fascinerende historiek om ze als ‘testcase’ aan pregnante onderzoeksvragen te onderwerpen. Terwijl in de beginjaren van de eenentwintigste eeuw Hans Cools en Frederik Buylaert de positie van de Vlaamse adel in het conflict trotseerden, zocht ik een dieperliggende verklaring in de interne situatie in de Vlaamse steden.¹⁸ Het onderzoek gaf aanleiding tot een monografie over de regering van Maria van Bourgondië (1477-1482) die in 2009 verscheen. Dat onderzoek naar het tijdvak dat de Vlaamse Opstand voorafging, deed me besluiten dat er toen een diepgaande partijstrijd in Vlaanderen woedde tussen voor- en tegenstanders van Maximiliaans heerschappij. Van een strijd tussen ‘oud’ en ‘nieuw’ was weinig sprake. Beide

¹⁵ Wellens, *La révolte brugeoise*, 6 (zie ook diens *Les Etats-généraux*); Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 307. Een decennium na deze publicatie bundelde Wim Blockmans een aantal richtinggevend artikelen over het zogenaamde breukpunt van 1477 in boekvorm (Blockmans, 1477).

¹⁶ Cauchies, *Philippe le Beau*, vii-xi. In 2006, 500 jaar na diens dood, ondernam de KBR een poging om Filips uit de vergetelheid te halen met een tentoonstelling, zie de catalogoog van Bousmanne, Wijsman & Thieffry, *Philippe le Beau*. Er was ook de gelegenheidspublicatie van Fagel, Geurts & Limberger, *Filips de Schone*.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld Rapp, *Maximilien d'Autriche*, 95; Hollegger, *Maximilian I*, 100 en Wolff, *Die doppelregierung, passim*. De beste biografie blijft Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I*.

¹⁸ Cools, *Mannen met macht*; Buylaert, *Sociale mobiliteit* (en later diens *Eeuwen van ambitie*). Aan te vullen met Haemers, *Adellijke onvrede* en *Opstand adel*.

partijen hoopten hun visie op de inrichting van het landsbestuur door te drukken, maar geen van beide haalde de overhand. De onderdanen van de toekomstige Rooms-koning waren actieve spelers op het politieke toneel die met hun netwerken, ideologie en kapitaal rivaliseerden om de macht. In plaats van een treffen tussen onderdaan en vorst bleek de Vlaamse Opstand eerder een strijd tussen twee facties, met uiteraard een grote groep omstanders die met processies en andere middelen overtuigd werden van het grote gelijk. Uiteindelijk evolueerde het conflict bijna tot een burgeroorlog (1488-1492) waarin beide facties het met de wapens tegen elkaar opnamen.¹⁹ Zo dadelijk laat ik de hoofdpersonages aan het woord, maar eerst dien ik terug te komen op het onontbeerlijke theoretische kader van deze studie. Van een oprisping van het stedelijk particularisme spreek ik niet meer, maar wat is dan de meer recente visie op de politieke fenomenen van de vijftiende eeuw?

Wat is al geschreven over ‘middeleeuwse staten’?

De omvangrijke literatuur over de vorming van ‘staten’ en de (re)actie of ‘opstanden’ ertegen heeft deze studie beslissend beïnvloed, maar toch zijn er belangrijke bedenkingen te maken over het gebruik van deze begrippen in het historische onderzoek. Beide hebben een geladen betekenis, die hun beladen geschiedenis duidelijk maakt. We starten ons overzicht met twee theoretici die het debat naar de vorming en de werking van staten fundamenteel hebben beïnvloed, namelijk Karl Marx en Max Weber. Marx’ functionalistische visie ziet de staat als een instelling die bovenal de dominantie van de heersende klasse ondersteunt, rechtvaardigt en reproduceert.²⁰ In tegenstelling tot het oordeel van Wilhelm-Friedrich Hegel, die de staat als de verdediger van het algemeen belang van de volledige maatschappij beschouwde, stelde Marx dat de staat enkel de eigendomsbelangen van de heersende elite behartigde. De staat was een instrument in handen van de economisch dominante klasse om eigendomsrelaties te exploiteren. Webers comparatieve historische sociologie daarentegen ontwierp een ideaaltype van de staat, een referentiekader dat, ook al is het gebaseerd op de empirische realiteit, een hypothetisch model vormt dat telkens weer aan de historische werkelijkheid dient te worden getoetst.²¹ In de praktijk is dus nergens een ‘ideaaltype’ van de staat werkzaam, maar de Weberiaanse definitie is voor historici een handig concept om het onderzoek naar staten aan te vatten. Historici die

¹⁹ Voor het voorjaar van 1488 is Wellens, *La révolte brugeoise*, nog steeds de referentie (aangevuld met Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing, passim*). Voor de periode nadien raadplege men De Fouw, *Philips van Kleef*; Vrancken, *Papieren munitie*, en Haemers, *Philippe de Cleves*.

²⁰ Haldon, *The state*, 1-4 en van den Berg, *The immanent Utopia*, 15-42.

²¹ Kalberg, *Max Weber's*, 9-15 en 92-4.

zich in de tweede helft van de twintigste eeuw hebben gewijd aan het onderzoek naar de ‘moderne staat’ zijn vooral schatplichtig aan het Weberiaanse staatsconcept. De ideaaltypische definitie van de staat bij Weber (en ook bij Norbert Elias) sluit de functionalistische visie op de staat van Marx niet uit, want soms combineren historici beide.

Max Weber definieert een (ideaaltypische) staat als een stel gedifferentieerde instituties die vanuit een politiek centrum een geografisch afgebakend territorium besturen, waarover de centrale macht door middel van een monopolie van fysiek geweld een bindende wetgeving kan afdwingen.²² Of, zoals Weber het zelf verwoordde, de staat is ‘een overheersingsrelatie van mensen over mensen die gebaseerd is op de legitieme (dat wil zeggen als legitiem beschouwde) toepassing van geweld’.²³ Fysiek geweld, of, ruimer genomen, dwang wordt door een andere historisch socioloog, Charles Tilly, omschreven als elke (bedreigende of effectieve) handeling die schade veroorzaakt aan geviseerde personen of hun goederen.²⁴ Het geweldmonopolie van de staat zal weliswaar nooit totaal zijn, maar zoals Wim Blockmans stelt, staten tenderen naar de uitoefening van *overwegende* bestuursmacht in hun territorium.²⁵ Staten hebben namelijk een dominante positie verworven ten opzichte van andere instituties in het territorium waarover ze regeren. Meer nog, ze hebben niet enkel een monopolie op fysieke dwang, maar ook op fiscale inkomsten.²⁶ Fiscale afroaming benutten heersers om centrale instellingen te onderhouden en een concurrentiestrijd of oorlog te voeren met andere staten of interne politieke tegenstanders. Ook al is het dwangmonopolie van een staat nooit totaal, de concentratie van dwangmiddelen verschaft de heersers wel de mogelijkheid om hun beleid met geweld aan anderen op te dringen en dit om een geïnstitutionaliseerde vorm van controle over onderdanen uit te oefenen.²⁷ Sommige historici zien bijvoorbeeld een evolutie van ‘domaniale staten’ naar ‘fiscale staten’ aan het werk. Middeleeuwse feodale staten haalden hun financiën aanvankelijk voornamelijk uit inkomsten van het persoonlijke domein van vorsten, maar aangezien deze middelen ontoereikend waren om onder meer grootschalige oorlogen te voeren en een omvangrijk staatsapparaat uit te bou-

²² Mann, *The autonomous power*, 112-3; Bruhns, *Ville et Etat*, 4 en Ertman, *State formation*, 369-70.

²³ Uit een voordracht voor de universiteit van München in 1919. Hij vulde aan: ‘Er kan dus pas sprake zijn van een staat als de overheerste mensen zich voegen naar het gezag waarop de heersers aanspraak maken’, zie de vertaalde tekst in Weber, *Wetenschap als beroep*, 45.

²⁴ Tilly, *Coercion, capital*, 19.

²⁵ Blockmans, *Van buitenaf bekeken*, 589. Zie ook Tilly, *Reflections on the history*, 27.

²⁶ Een staat kan pas zijn geweldsmonopolie in stand houden als het ook een belastingmonopolie heeft. In geen enkel opzicht heeft het ene monopolie voorrang op het andere, het gaat om twee aspecten van dezelfde monopoliepositie (Elias, *Het civilisatieproces*, 435).

²⁷ Giddens, *The nation-state*, 9-10 en 19-20.

wen, deden heersers steeds vaker beroep op fiscale inkomsten. Van een ‘domein-staat’ evolueerde een staat volgens hen dus naar een ‘fiscale staat’.²⁸

Om zijn gezag te doen gelden, beschikt een staat niet enkel over instrumenten van geweld en dwang. Een staat heeft ook nood aan ‘symbolisch kapitaal’. Dit begrip werd door Pierre Bourdieu in het historische onderzoek geïntroduceerd, maar het vindt er nog geen algemene ingang. ‘Kapitaal’ definieert de Franse socioloog als ‘hulpgoederen’ of ‘opgehoopte arbeid’ (in gematerialiseerde of belichaamde vorm) die individuen of groepen kunnen verwerven. Dit kapitaal concentreert zich op verschillende maatschappelijke velden, en zo verkrijgt men de begrippen economisch, sociaal, cultureel en symbolisch kapitaal.²⁹ Economisch kapitaal bijvoorbeeld betreft de goederen en diensten waarover een persoon beschikt en die onmiddellijk in geld kunnen worden omgezet. Cultureel kapitaal zijn de eigenschappen die een persoon weet te verwerven, het begrip ‘sociaal kapitaal’ refereert naar de sociale netwerken die een persoon kan aanspreken. Symbolisch kapitaal tot slot, betreft elke vorm van kapitaal dat door toedoen van gemachtigde personen een waarde heeft gekregen.³⁰ Een monarch kan bijvoorbeeld het symbolisch kapitaal van een staat aanwenden om personen in een functie aan te stellen, te adelen, of te beslissen wat ‘majesteitsschennis’ is en op basis van deze beoordeling door middel van fysiek geweld zijn tegenstander uitschakelen. In een ver doorgedreven vorm kan de staat zelfs bepalen welke normen en waarden zijn onderdanen dienen te volgen. Het symbolisch kapitaal van de staat verleent de vorst dus de autoriteit en de legitimiteit om een ander monopolie uit te oefenen. Bourdieu ziet de staat zelfs als het culminatiepunt van alle soorten kapitaal, waarop hij het etiket ‘staatskapitaal’ (*capital étatique*) kleeft.³¹

Voornamelijk het begrip ‘symbolisch kapitaal’ is belangrijk in deze studie omdat het nauw samenhangt met ‘legitimiteit’, een eigenschap die zowel de regentschapsraad als Maximiliaan mankeerden om het gezag uit te oefenen in Vlaanderen. Het symbolisch kapitaal van een staat bestaat namelijk uit een samenstelling van verschillende componenten die de bestuurders van de staat legitimiteit verlenen. Hun charisma, tradities en gewoonten van machtsuitoefening, religieuze kenmerken en andere cultureel afhankelijke elementen bezorgen de staat en zijn gezagsdragers autoriteit. De accumulatie van voldoende symbo-

²⁸ Krüger, *Public finance and modernisation*, 52; Ormrod, *The West European monarchies*, 123-7 en Bonney, *The rise of the fiscal state*, 13. Dat onderdanen soms politieke bescherming met belastingen afkochten, doet Charles Tilly besluiten dat staatsvorming gelijkvalt op een ‘georganiseerde misdaad’ van politieke leiders (Tilly, *War making and state making*, 181).

²⁹ Bourdieu, *Economisch kapitaal*, 120-1.

³⁰ Bourdieu, *Sur le pouvoir symbolique*, 410. Zie ook Haemers, *Protagonist of antiheld*, 33-4.

³¹ Bourdieu, *Rethinking the state*, 4. Zie ook Dumolyn, *The political and symbolic economy*, 126-8.

lisch kapitaal zorgt ervoor dat een staat het gezag bij onderdanen kan doen gelden, zonder direct beroep te moeten doen op dwang of een bedreiging met fysiek geweld. De staat wordt in dat geval als ‘evident’ ervaren en amper nog in vraag gesteld. Symbolisch kapitaal is gedeeltelijk erfelijk, in die zin dat bijvoorbeeld het hoofd van de dynastie dat kapitaal niet meeneemt in zijn graf. Hoewel een troonswisseling steeds een gevoelig moment was voor de instandhouding van een dynastie in de middeleeuwen (zoals de opstanden van 1477 na de dood van Karel de Stoute aantonen) en de troonsopvolger misschien niet kon genieten van het charisma van zijn voorganger omdat hij niet over dezelfde persoonlijke kwaliteiten beschikte, toch kon hij rekenen op het symbolisch kapitaal van zijn voorganger omdat het eigen kon zijn aan de dynastie of aan de functie die hij uitoefende. Ontbeert een staatsbestel symbolisch kapitaal dan rest er enkel nog het gebruik van geweld (‘repressie’) om gezag te doen gelden. De staat boet in dat geval aan competitiviteit in en kan bijgevolg relatief makkelijk door concurrenten worden opgeslorpt of door alternatieven vervangen worden.

Een ander sleutelement in het ‘symbolisch kapitaal’ van een staat is ‘ideologie’. Dat begrip verwijst, ruim genomen, naar de denkbeeldige relatie van personen of groepen met hun bestaansvoorwaarden.³² Ideologie valt uiteen in enerzijds tekstuele representaties van de werkelijkheid en anderzijds (al dan niet bewuste) gedragingen. In dit boek krijgt het begrip ideologie een politieke invulling, zoals we die in propaganda en (politieke) rituelen ontwaren. Beide zijn essentiële vormen van politieke communicatie tussen de staat en de onderdanen, tussen heersers en zij die beheerst worden.³³ Politieke ideologie is een ideeënkader waarnaar gezagsdragers bij een beslissing refereren met de bedoeling hun beleidsdaden te laten gelden bij de onderdanen. Het is, naast dwang, een noodzakelijk middel om onderdanen te beheersen en te overtuigen van de noodzaak van een bepaald beleid. Het gebruik van ideologie door een staat heeft bijgevolg de bedoeling het eigenbelang van de staat als het algemeen belang van de onderdanen te propageren.³⁴ Een kenmerkend ideologisch denkkader van laatmiddeleeuwse heersers is bijvoorbeeld om een gevoerd beleid te verdedigen als zijnde ‘*de bono communi*’, in naam dus van het ‘gemene goed’ of de algemene welvaart van

³² Vovelle, *Ideologies and mentalities*, 3. Zie ook Zizek, *The spectre of ideology*, 8, en Dumolyn, *Political communication*, 51.

³³ Politieke rituelen veruiterlijken een staatsideologie omdat ze door middel van een complexe symbolische encensering aan de onderdanen een zekere interpretatie van de werkelijkheid voorschotelen (Kertzer, *Ritual, power and politics*, 79 en 101). Een bondige theoretische bespiegeling en toepassingen op de (middeleeuwse) praktijk in Arnade, *Realms of rituals*, 1-8 en Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 3-11.

³⁴ Aldus Bourdieu, *Sur le pouvoir symbolique*, 408. Of zoals James Jasper het verwoordt: ‘*It took powerful ideas and feelings – and a lot of blood – to enlist normal people in the projects of state builders and rulers*’ (Jasper, *Culture, knowledge, politics*, 128).

iedereen.³⁵ Maar dergelijke frases zijn natuurlijk voor interpretatie vatbaar. Ideologie wordt daarom ook gebruikt door de tegenstanders van beleidmakers om derden van het wanbestuur of de illegitimiteit van het gezag te overtuigen. De ideologie van de staat daarentegen wenst deze concurrerende ideeënaders of afwijkende interpretaties van eigen opvattingen te verbannen uit het bestuurde territorium. Een (ideaaltypische) staat streeft dus ook een ideologische hegemonie na. Maar in de praktijk laten staten steeds (noodgedwongen) ruimte voor andere ideologieën in hun territorium.

Tot zover de theoretische achtergrond van het begrip ‘staat’. In hoeverre kan het begrip gebruikt worden voor het onderzoek naar middeleeuwse bestuursvormen? Als we de massale onderzoeksliteratuur naar de late middeleeuwen nagaan, valt op dat het begrip er niet is weg te denken.³⁶ Ook het bestuur van het graafschap Vlaanderen is al als staat omschreven, of beter, als een staatsvorm (die nog verre van Webers ideaaltypische staat stond). Deze staatsvorm was bijzonder complex omdat het graafschap sinds 1384 deel uitmaakte van een groter territoriaal geheel dat onder de heerschappij stond van de Bourgondische hertogen (de erfopvolgers van de Vlaamse graven). Het Bourgondische rijk omvatte verschillende gewesten – in 1482 waren dat er een vijftiental³⁷ – en in die hoedanigheid vormde het een zogenaamde ‘samengestelde staat’. Dit staatstype werd omschreven als een personele unie van gebieden met elk een eigen gewoonterecht.³⁸ Bij gebrek aan een centrale hoofdplaats diende het staatshoofd van deze unie rond te reizen in de verschillende gewesten. De overlevingskans van een ‘samengestelde staat’ hangt daarom onder meer af van het vermogen van de soeverein en zijn entourage om een zekere integratie tussen de verschillende gebiedsdelen tot stand te brengen, maar tevens een bepaalde mate van zelfbestuur te laten aan de politieke elite van elk gewest. Lokale instellingen, zoals de Rekenkamers (voor Vlaanderen te Rijsel gevestigd), en met juridische taken belaste ‘Raden’ (voor Vlaanderen te Gent), stonden de vorst daarvoor ter beschikking. Bovendien konden de Bourgondische hertogen rekenen op een soort van ‘bovengewestelijke adel’ die de ‘samengestelde staat’ bestuurde en het leger leidde in tijden van oor-

³⁵ Zie de vele case-studies in Lecuppre-Desjardin & Van Bruaene, *De bono communi*, en in het themanummer van het tijdschrift *Revue Française d’Histoire des Idées Politiques*, 32 (2010).

³⁶ Genet, *L’Etat moderne*; Blockmans, *Voracious states*; Ertman, *State formation*. Een overzicht van de historiografie dienaangaande biedt Vermeesch, *De haas en de schildpad*.

³⁷ Blockmans & Prevenier, *De Bourgondiërs*, 199.

³⁸ Koenigsberger, *Composite states*, 134-5; Elliott, *A Europe of composite states*, 50-1 en (voor de Nederlanden) Cools, *Mannen met macht*, 22-3 en Schnerb, *L’Etat bourguignon*, 8-10. Eigenlijk volgt de historiografie dienaangaande nog steeds Henri Pirenne, die de Bourgondische staat als een pluraliteit van autonome gebieden omschreef die samen een monarchale eenheid vormden (Pirenne, *The formation and constitution*, 495).

log. Deze adel had steeds ‘gewestelijke’ belangen, maar heeft toch het voortbestaan van de Bourgondische dynastie bepleit, zoals in 1477 toen de Franse koning die dreigde op te slorpen.³⁹

Toch zijn er kanttekeningen te maken bij het gebruik van het begrip ‘staat’. Het voornaamste probleem is dat historici vaak de hedendaagse structuren die landen besturen als ijkpunt nemen voor historische staten. Ze spiegelen bijgevolg middeleeuwse territoriale instellingen aan een voor hen alledaags referentiepunt. De vraag is of vorsers in de Nederlanden zich niet teveel hebben laten leiden door voornamelijk Franse en Engelse historici die in navolging van onder meer Pirenne de origine van een sterke monarchie of een centraal bestuurd republiek in het middeleeuwse verleden hebben gezocht. Uiteraard hebben die staatsvormen daar hun wortels, maar enige teleologie is dergelijke literatuur niet vreemd. In dat verband omschreef Rees Davis het begrip staat zelfs als een ‘tirannie concept’ dat andere interpretaties over middeleeuwse bestuursvormen naar de achtergrond heeft verdrongen.⁴⁰ Zou de middeleeuwse vorst zijn hof zelf als een ‘staat’ hebben omschreven? Het antwoord is wellicht: nee. Hebben middeleeuwse onderdanen de intentie gehad om een staat te vormen? Vast niet. Het begrip ‘bestuursvorm’ dekt mijns inziens beter de lading voor een instelling zoals de regentschapsraad. Het verwijst naar de instellingen en structuren die een groter territorium (zoals het graafschap Vlaanderen) bestuurden. Laatmiddeleeuwse bestuursvormen bleven in wezen feodaal: de feodale hiërarchie was het voornaamste integratiesysteem van het vorstelijke hof.⁴¹ De leenheer herverdeelde er macht, autoriteit en belastingsinkomsten aan ondergeschikte machtskernen. Deze relatie was wederkerig want in ruil aanvaardden de benaderde adel, stedelingen en ambtenaren het gezag van de vorst. Meer nog, samen met hun leenheer trachtten ze diens nog verre van absolute dwangmonopolie uit te breiden, ook al hadden ambtenaren en lokale potentaten in de eerste plaats vaak de versterking van hun eigen maatschappelijke positie op het oog.⁴² Deze wederzijdse steun tussen vorst en (een deel van) zijn onderdanen was derhalve onontbeerlijk om een groter territorium te besturen.

³⁹ Buylaert, *La noblesse et l'unification*, 23-5; Van Steensel, *Op naar revisie en synthese*, 18-24; Gunn, Cools & Grummitt, *War, state, and society*, 127-34.

⁴⁰ Davies, *The medieval state*, 280-2. Zie ook Reinhard, *No statebuilding from below*, 300-1; Watts, *The making of polities*, 23-34.

⁴¹ Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren*, 247; Descimon, *Power elites*, 121; Genet, *L'Etat moderne*, 267; Buylaert, *The late medieval crisis*, 1123-6.

⁴² Boone, *De la ville à l'Etat*, 349; Prevenier, *De netwerken in actie*, 317; Soens, *Bâtir la fortune*, 170 en Dumolyn, *Dominante klassen*, 96-7.

Tot slot is er nog de benaderingswijze van Bernard Guenée die met een algemene definitie toch toelaat om van staten te spreken in de late middeleeuwen. Op basis van zijn driedeling territorium-bevolking-bestuur kan de Bourgondische unie als een staat worden beschouwd, en Robert Stein volgt hem daarin.⁴³ Guenée schrijft namelijk dat er van een staat sprake is indien een overheid heerst over een aanzienlijk, min of meer herkenbaar territorium met een omvangrijke bevolking. Aan alle voorwaarden lijkt dus voldaan om, volgens een strikte definitie van overheid (*'gouvernement'* in de woorden van Guenée), een staat aan het werk te zien in de vijftiende-eeuwse Nederlanden. Aan de top van die centrale overheid stond derhalve de Bourgondische hertog en tevens graaf van Vlaanderen. In wat volgt, gebruik ik de term 'hof' om naar dat centrale bestuursniveau te verwijzen. Zoals Mario Damen zie ik het als het zenuwcentrum van politieke netwerken dat bestond uit de hertog en zijn directe entourage van edelen, vertrouwelingen en ambtenaren.⁴⁴ Het hof kan wisselen van samenstelling en de vorst al dan niet volgen in zijn 'nomadisch' bestaan. De Bourgondische hertogen reisden immers voortdurend rond in de verschillende gewesten, maar hij had ook lokale vertegenwoordigers ter plaatse, die tot het hof kunnen gerekend worden. Gezamenlijk bepaalden ze het beleid, maar regelmatig ontstond er in het hof onenigheid tussen de verschillende leden over de te volgen strategie en over wie precies tot de directe cirkel van vertrouwelingen behoorde.⁴⁵ Dat gebeurde ook tijdens de gebeurtenissen die in de volgende hoofdstukken beschreven worden. Maar een diversiteit aan meningen in het centrale beslissingspunt van een 'staat' is natuurlijk geen reden om het begrip overboord te gooien.

Een ruimere interpretatie van het begrip 'overheid' laat echter minder toe om nog steeds het begrip 'staat' te hanteren. Susan Reynolds, bijvoorbeeld, stelt dat 'bestuur', of beter: 'heerschappij' (ze heeft het over *'government'*), in de middeleeuwen uit verschillende lagen bestaat, waarbij de machtsconcentratie van ondergeschikte niveaus (bijvoorbeeld steden) groter kon zijn dan die van het centrale niveau.⁴⁶ Steden kunnen ook als een 'overheid' aanzien worden omdat ze, zowel in theorie als praktijk, gefundeerd waren op advies en instemming van groepen onderdanen, die claimden de anderen te vertegenwoordigen. Nog steeds volgens Reynolds reglementeerden gewoontes en recht dergelijke naast elkaar bestaande 'overheden' (of beter: politieke gemeenschappen) en werden ze met wederzijdse verplichtingen tegenover onderdanen bestuurd. Dit eerder 'multipolaire' model van politieke heerschappij benadert meer de vijftiende-

⁴³ Guenée, *L'Occident*, 62-3; Stein, *De hertog en diens staten*, 11-13.

⁴⁴ Damen, *The nervecentre of political networks*, 70-80.

⁴⁵ Zie bijvoorbeeld Damen, *Rivalité nobiliaire*, 382-4; Schnerb, *Noblesse et pouvoir princier*, 25-28.

⁴⁶ Reynolds, *The idea of a nation*, 57. Zie ook Sheehan, *The problem of sovereignty*, 2-3.

eeuwse werkelijkheid dan de zienswijze die geneigd is de beslissingsmacht louter in het centrum, het hof, te leggen. Maar zoals de lezer allicht opmerkt, kan het debat over het gebruik van de term 'staat' al snel verzanden in een 'welles-nietes' discussie. Eigenlijk weerspiegelen bovenstaande opmerkingen niet alleen onenigheid tussen historici, maar eveneens een tegengestelde visie die de middeleeuwse onderdanen zelf uit elkaar dreef, niet in het minst in de periode die in dit boek ter sprake komt. Terwijl de ene het stedelijke bestuursniveau als het belangrijkste orgaan in het politieke lichaam van de maatschappij beschouwde, kon een tijdgenoot het hof die rol toebedelen. Geen van beide echter zou het in zijn/haar hoofd halen om de vorst niet aan de top van het politieke bestel te plaatsen, noch om hem absolute macht toe te kennen. Maar diens precieze rol en de concrete invloed die het hof kreeg, was regelmatig het onderwerp van een hete discussie.

Dat besef maakt dat een politieke geschiedenis van 'staten' niet kan verklaard worden zonder de opvattingen van de onderdanen in rekening te brengen. Het valt bijvoorbeeld op dat middeleeuwse opstandelingen nooit het bestaan van een centraal bestuursniveau in vraag hebben gesteld. Bijgevolg kunnen hun opstanden moeilijk als een reactie *tegen* de vorming van een staat worden omschreven. In hoofdzaak waren de mate van centralisatie, de manier waarop het hof bestuurd werd en wie er de lakens uitdeelde, de inzet van de strijd. En zelfs indien een vorst veel macht in zijn handen concentreerde, en zijn bestuursvorm naar een staat neigde, dan nog diende hij de macht te delen met (groepen van) onderdanen. Norbert Elias stelt het als volgt: 'Of het nu gaat om land, soldaten of geld, hoe meer daarvan in één hand terechtkomt, des te minder kan deze ene persoon het overzien, des te meer raakt hij door zijn monopolie op steeds meer anderen aangewezen, des te afhankelijker wordt hij van het vlechtwerk van degenen die van hem afhankelijk zijn'.⁴⁷ De Bourgondische hertogen deden bijvoorbeeld verregaand beroep op ambtenaren, juristen en financiële specialisten om de centrale instellingen naar behoren te laten functioneren.⁴⁸ In ruil voor hun trouw beloonde de hertog hen, maar dat maakte hen niet serviel. Hun expertise in financiële en politieke staatszaken en het vertrouwen van de vorst gaf ambtenaren een autoriteit, zelfs de macht, om vorstelijke beslissingen te sturen. Dat leidde tot botsingen met andere spelers, zoals de adel, of soms zelfs tot onenigheid met de vorst. Tijdens de regering van de Bourgondische hertogen waren conflicten tussen de ambtenarij en het hof legio, ook omdat ambtenaren het protest vervoegden van hun eigen achterban (doorgaans een stedelijk handelsmilieu)

⁴⁷ Uit de vertaling van diens *magnum opus*: Elias, *Het civilisatieproces*, 439.

⁴⁸ Bartier, *Légistes et gens de finances*, 288-91; Prevenier, *Ambtenaren in stad*, 52; de Schepper & Cauchies, *Legal tools*, 264-8; Boone, *Les juristes*, 119-20 en Dumolyn, *De Raad van Vlaanderen*, 173-6.

tegen een vorstelijke beslissing.⁴⁹ Kortom, de geschiedenis van staten kan niet geschreven worden zonder een kijk naar het middenkader van ambtenaren, of de belangen van onderdanen, representatieve instellingen, en hun opstanden.

Wat is al geschreven over ‘opstanden’?

Naast een ‘*top-down*’-proces van staatsvorming is er stevast een ‘*bottom-up*’-beweging in de politieke geschiedenis waar te nemen. Niet alleen vorsten en hovelingen hebben instellingen ontworpen en uitgebouwd, ook onderdanen en hun afgevaardigden zijn verantwoordelijk voor de creatie en vorming van territoriale bestuursstructuren. Maar, zoals gezegd, de vraag is of er wel van een ‘*Mit den Gemeinde Staat machen*’ sprake kan zijn, om de formulering te hernemen van een bekende onderzoeker naar de geschiedenis van staten ‘van onderop’, Peter Blickle.⁵⁰ Beter is het te spreken van een voortdurende verzuchting naar inspraak van onderdanen in stedelijke en gewestelijke overlegorganen. Een aantal principes, zoals het parlementarisme, het recht om klachten te uiten en het ‘*jus resistendi*’, het recht van verzet, zijn eigen aan de middeleeuwse politiek – elk van deze drie aspecten behandel ik zo dadelijk in detail. Zelfs al namen sommige groepen onderdanen niet rechtstreeks deel aan het bestuur van een stad of een staat, toch konden zij wege op het besluitvormingsproces. Al was het maar omdat regeerders, soms om hun vooraanstaande politieke positie te behouden, een beleid voerden dat aan het verwachtingspatroon van die groepen voldeed. Onrechtstreeks beïnvloedden onderdanen op deze manier het beleid van de staatkundige of stedelijke elite.⁵¹ Maar de inmenging was in middeleeuwse bestuursvormen doorgaans directer. Hoe dan ook, het streven naar politieke consensus is een aloude gewoonte in vele middeleeuwse (en latere) bestuursvormen; een denkwijze die onderbouwd was door een geleerd discours, maar soms meer een ideaal dan een concrete werkelijkheid weerspiegelde.⁵²

Een rechtstreekse inmenging in bestuurszaken hebben onderdanen verworven door de constructie van en deelname aan representatieve structuren, die verschillende vormen konden aannemen.⁵³ De specifieke geografie van het graafschap Vlaanderen bijvoorbeeld maakte sinds de economische omwenteling van

⁴⁹ Belangrijke case-studies zijn bijvoorbeeld het verregaande protest van de Rekenkamer van Rijsel tegen vervreemding van het hertogelijke domein tijdens de regeringen van Filips de Goede en Maria van Bourgondië, zie respectievelijk Braekevelt, *Pieter Bladelin*, xcii-cvii, en Haemers & Lambert, *Pouvoir et argent*, 52-7.

⁵⁰ Blickle, *Mit den Gemeinden Staat machen*, 1-2.

⁵¹ Najemy, *The dialogue of power*, 280 en 284.

⁵² Dutour, *Le consensus des bonnes gens*, 190-2.

⁵³ Blockmans, *A typology of representative institutions*, 202; Bulst, *Rulers, representative institutions*, 55-6; Hoppenbrouwers, *Middeleeuwse medezeggenschap*, 133-5.

de twaalfde eeuw de nood aan een centrale landsverdediging noodzakelijk. Onder andere om handelswegen en de makkelijk aan te vallen kust te beveiligen, sloten de Vlaamse steden zich aan bij interregionale belangenorganisaties, zoals de Hanze, of richtten ze zelf bovenlokale instellingen op.⁵⁴ Ook om culturele redenen waren er natuurlijk talrijke contacten tussen de verschillende steden, die bovenlokale solidariteit in de hand werkten.⁵⁵ Meer formeel overlegde een afvaardiging van de Vlaamse schepenbanken regelmatig over gemeenschappelijke zaken, al dan niet in aanwezigheid van de graaf, edelen en gezanten van de kerkelijke stand, of met afgevaardigden van andere gewesten. Zeker vanaf de twaalfde eeuw, maar vermoedelijk al vroeger, gaven onderdanen op die manier impulsen aan het beleid.⁵⁶ De oprichting van de regentschapsraad in 1483 is dus gestoeld op tradities en gebruiken uit de voorafgaande eeuwen. Het is een concrete uiting van de wil van vertegenwoordigers van onderdanen om medezeggenschap in het bestuur van een territorium te bestendigen. Ook in de Vlaamse steden bestond er een lange traditie om zaken die alle (of toch een grote groep) burgers aanbelangden, gemeenschappelijk te bespreken. Evenzo bouwde dat gebruik voort op twaalfde-eeuwse praktijken uit de ‘communes’, zoals steden toen heetten, maar regelmatig vonden in steden conflicten plaats over wie aan dergelijke vergaderingen mocht deelnemen.⁵⁷ De Brugse en Ieperse ‘Grote Raad’ en de Gentse ‘Collatie’ die vertegenwoordigers van de ambachtsorganisaties bevatten, en gelijkaardige instellingen in kleinere steden en rurale en polderdistricten (de ‘kasselrijen’ en ‘wateringen’), bediscussieerden op regelmatige basis en volgens beproefde recepten beleidszaken die onderdanen aanbelangden.⁵⁸

Even formeel en in een procedure vastgelegd, was de politieke inmenging via het indienen van rekest. Die bestond erin dat een groep onderdanen, meermaals buiten een representatief orgaan om, een specifieke grievenlijst aan de wereldlijke autoriteiten overhandigde in de vorm van een verzoekschrift of ‘rek(w)est’ (*requête* of *petitio*). In het laatste hoofdstuk van dit boek bespreek ik zo’n verzoekschrift van de Brugse ambachten uit 1488, dat, conform de geijkte procedure, uit een concrete lijst van aanbevelingen bestond. Met name formuleerden de opstellers van het rekest hun klachten doorgaans in een juridisch taalgebruik dat toestond dat het rekest onmiddellijk in een stedelijke ordonnantie kon worden omgezet. Dikwijls ging discussie in de vermelde overlegorganen de

⁵⁴ Blockmans, *Voracious states*, 243-4; Boone, *Medieval Europe*, 231-5.

⁵⁵ Stein, *An urban network*, 48-61.

⁵⁶ Boone, *In den beginne*, 343. Zie ook Blickle, *Kommunalismus, Parlamentarismus*, 535-46.

⁵⁷ Een overzicht in Blockmans, *Metropolen aan de Noordzee*, 295-322; Boucheron & Menjot, *La ville médiévale*, 315-20; Boone, *A la recherche*, 29-56; en Watts, *The making of polities*, 98-116.

⁵⁸ De politieke participatie was er evenwel beperkt tot elitaire groeperingen (De Rock, *Het bestuur van de kasselrij*, 27-9; Soens, *Polders zonder poldermodel*, 34-6; Braekevelt & Buylaert, *Rural political elites*, 96-7).

uiteindelijke uitvaardiging vooraf, maar het initiatief tot de stedelijke wetgeving kwam duidelijk van onderop. Ook vorstelijke wetgeving kwam hoofdzakelijk op die manier tot stand. Jonas Braekevelt berekende bijvoorbeeld voor het graafschap Vlaanderen dat ruim de helft van de oorkonden van de Bourgondische hertog Filips de Goede via deze procedure werd opgesteld.⁵⁹ De onderdanen brachten vaak letterlijk de tekst van de ordonnantie naar de vorst, die het document bezegelde en bekrachtigde – zij het dat hij de inhoud ervan soms (maar doorgaans slechts licht) wijzigde. Het is allerminst zo dat onderdanen enkel via oproer hun onvrede met een bestaande situatie kenbaar maakten, zoals Jean Lestocquoy ooit beweerde.⁶⁰ Via rekestten beïnvloedden onderdanen het beleid, niet alleen op territoriaal, maar ook op stedelijk niveau. Hoewel telwerk moeilijk is wegens de gebrekkige bewaring van ontwerp teksten nemen historici immers aan dat ook een groot deel van de stedelijke wetgeving enkel door de schepenen bekrachtigde teksten betrof. In het dagelijkse bestuur van de stad was er dus sprake van een diepgewortelde ‘*Kultur des politischen Mediation*’, zoals Andreas Würigler het stelde.⁶¹ Stadsbestuurders overlegden voortdurend met (vertegenwoordigers van) de inwoners, die actief aan het wetgevende werk hebben deelgenomen. Zeker gilden en ambachten bedienden zich frequent van dit middel om ordonnanties te bekomen die hen aanbelangden.⁶²

Maar soms stokte het overleg. Als gezagsdragers geen of gebrekkig rekening hielden met de verzuchtingen van de onderdanen, dan konden onderdanen hun eisen proberen door te drukken met behulp van een collectieve actie. Het concept ‘collectieve actie’ ontleent de historiografie van opstanden aan de historische sociologie. Het gaat uit van een ‘*resource-mobilization*’-model, wat betekent dat de collectieve actie bronnen (mensen en middelen) met een zeker doel mobiliseert. Opnieuw Charles Tilly stelde de voor historici meest bruikbare werkvorm van het begrip ‘collectieve actie’ op. Volgens zijn rekbare definitie uit een groep mensen in een collectieve actie gemeenschappelijke eisen aan de overheid.⁶³ Als

⁵⁹ Braekevelt, *De verordeningen*, 44-8.

⁶⁰ In een invloedrijk werk schreef hij: *L'émeute est la forme normale de la réaction contre le gouvernement médiéval* (Lestocquoy, *Les villes de Flandre*, p. 83). Ook André Leguai beweerde ten onrechte over de middeleeuwse stad: *il n'existait pas de corps intermédiaire susceptible d'exprimer et de canaliser les protestations et les mécontentements* (Leguai, *Les troubles urbains*, 284).

⁶¹ Würigler, *Mediation der Gravamina*, 80. Zie ook Teuscher, *Chains of favor*, 311-2; Cauchies, *L'activité législative*, 1-10; Watts, *The pressure of the public*, 111-2 en Blickle, *Unruhen in der ständischen Gesellschaft*, 52-8. Over rekestreren in Vlaanderen: Liddy & Haemers, *Popular politics*; Dumolyn, *Our land is only founded*. Meer gevalstudies in Millet, *Suppliques et requêtes*; Nubola & Würigler, *Praktiken des Widerstandes*; en Ormrod, Dodd & Musson, *Medieval petitions*.

⁶² Prak, *Corporate politics, passim*; Soly, *The political economy*, 69-71.

⁶³ Tilly, *From mobilization to revolution*, 7.

de overheid op deze eisen ingaat, dan heeft de collectieve actie haar doel bereikt. Blijven resultaten uit, dan kan de collectieve actie eventueel geweld gebruiken om politieke macht te verwerven. In dat geval spreken we van een opstand.⁶⁴ Sociologen en historici onderzochten verschillende vormen van collectieve actie, oproeren, opstanden en revoluties. Een oproer werd bijvoorbeeld gedefinieerd als een lokale actie waarbij een groep van tenminste twintig personen uiting geeft aan protest dat doorgaans gericht is tegen de overheid. Zij verstoren door het gebruik van geweld in een korte periode de openbare orde met de bedoeling te verhelfen aan een specifiek onrecht.⁶⁵ Opstanden daarentegen zijn grootschaliger en betrekken meer mensen in een poging het politieke beleid van elites bij te sturen. Een (politieke) revolutie refereert naar een abrupte en gewelddadige omverwerping van een regime met een verregaande maatschappelijke verandering als één van de voornaamste gevolgen.⁶⁶ Ook al wijzigde doorheen het tijdvak van 1477 tot 1492 de politieke en sociale samenstelling van de centrale bestuursvorm in Vlaanderen, een revolutie vond in deze periode niet plaats.

Om collectieve actie te onderzoeken, is het raadzaam de kritiek die geuit is op Tilly's model in ogenschouw te nemen.⁶⁷ Deze kritiek haalde bovenal het statische karakter ervan onderuit. Tilly's oorspronkelijke model liet amper ruimte voor de interne dynamiek van collectieve actie, de invloed van gevoelens van deelnemers aan het gebeuren, de rol van ideologie en religie, enzovoort. Tevens beschreef het model enkel het ontstaan van de collectieve actie maar verklaarde het noch het ontstaan, noch de verdere ontwikkelingen van de actie na de fase van mobilisatie. Tilly en anderen hebben op basis van die beschouwingen het model doorheen de jaren aangepast en collectieve actie ingedeeld in vier componenten, met name (1) politieke kansen en beperkingen, (2) de organisatie, (3) het kader en (4) het repertoire van de actie. Samen geven deze factoren vorm aan 'conflictpolitiek' ('*contentious politics*'), een vage term die doelt op een momentane, publieke, collectieve *interactie* tussen uitdagers van het beleid en geviseerde gezagsdragers waarbij eisen aan die laatste worden overgemaakt.⁶⁸ 'Inter-actie' is het kernwoord van deze nieuwe benadering, die uitgaat van een permanente dynamiek tussen de uitdagers van het beleid en de gezagsdragers. De relatief statische visie op collectieve actie ruimt dus plaats voor een meer dynamische analyse van interne debatten en een interactief politiek proces dat sociale groeperin-

⁶⁴ Dumolyn & Haemers, *Patterns of urban rebellion*, 372.

⁶⁵ Dekker, *Holland in beroering*, 12-3; Van Honacker, *Lokaal verzet en oproer*, 37-78.

⁶⁶ Goodwin, *Revolutions and revolutionary movements*, 404-5; Vovelle, *Révolte et révolution*, 26.

⁶⁷ Deonekere, *Sociale geschiedenis*, 246-9; Scott, *Power*, 116-22; van der Linden, *Charles Tilly's historical sociology*, *passim*.

⁶⁸ Tilly, *Contentious performances*; en diens *Regimes and repertoires*.

gen, op basis van gemeenschappelijke belangen en zelfs een collectieve identiteit, proberen te realiseren. Een doorheen de tijd opgebouwd ‘repertoire’ van rituelen en praktijken staat opstandelingen bij om hun mobilisatie makkelijker te laten verlopen, en zowel deelnemers als tegenstanders te overtuigen van de zin van een gemeenschappelijke actie. Oproer en rebellie kunnen dus niet langer enkel en alleen geduid worden door de individuele redenen van deelname aan een actie op te sporen, de verklaring voor opstanden ligt ook in de sociale interactie en de dynamiek ervan.

Uit dit boek zal blijken dat ‘partijen’ (of ‘facties’) en ‘netwerken’ enkele van de belangrijkste structuren waren die de interactie stuurden van inwoners van een laatmiddeleeuwse stad. In tegenstelling tot andere organisatievormen, zoals ambachtsverenigingen, zijn dit informele organisaties van mensen die via allerlei sociale banden aan elkaar gelinkt waren. Netwerken zijn amorfe clusters van sociaal kapitaal, zoals Bourdieu het definieerde. Verwantschappelijke relaties tussen familieleden, een matrimoniale link tussen verschillende families, nabuurschap, vriendschapsbanden, enzovoort, verbinden mensen en creëren sociale netwerken. Dergelijke patronen van maatschappelijke relaties beschouwt de historische sociologie pas als sociale netwerken indien ze (1) direct zijn en (2) een waarde hebben.⁶⁹ Die krijgen ze als er steeds een direct (*face-to-face*) verband is tussen de leden van een netwerk. Individuen kennen dus elkaar en ze wisselen persoonlijk en wederzijds diensten en goederen of ideeën uit. Dit verband is symmetrisch en tevens intensief, en netwerken hebben bijgevolg een zekere waarde. De intensiteit van een netwerk hangt af van verschillende factoren, zoals de economische betekenis van de goederen die uitgewisseld worden, de frequentie van de uitwisseling en van minder meetbare variabelen zoals affectie, solidariteit en sympathie. De waarde van een netwerk verschilt van netwerk tot netwerk en zelfs binnen een netwerk is er soms een kern (een ‘*clique*’) en een periferie te herkennen. Zeker voor netwerken van overleden personen is het moeilijk om de precieze contouren ervan te achterhalen. Het blijft dus steeds giswerk om te bepalen wie tot het netwerk van een persoon behoorde omdat de historicus niet steeds zicht heeft op de waarde van bijvoorbeeld familiebanden. Neven en nichten kunnen overeenkomen en tot eenzelfde netwerk behoren, maar in een politieke strijd in een tegenovergesteld kamp terechtkomen. Vandaar dat netwerken op zichzelf de beweegreden voor de deelname van een persoon aan een conflict niet kunnen verklaren, maar dat tevens naar andere beweegredenen moet worden gezocht om dat te doen.

⁶⁹ Erickson, *Social networks*, 149-50. Zie ook Wetherell, *Historical social network*, 125-6 en Dumolyn, *Investeren in sociaal kapitaal*, 425-6.

In middeleeuwse en vroegmoderne facties of partijen zijn doorgaans talrijke netwerkbanden tussen leden aan te duiden. Dit zijn machtsgroeperingen die geen duidelijk omljnd politiek programma hebben, maar toch duidelijk aanwijsbare informele organisaties zijn die macht nastreven.⁷⁰ Ze bestaan uit een kern van verwante leden of verschillende samengeklitte netwerken, en een periferie die met lossere verbanden aan de kern is gelinkt. Ook patronage- en afhankelijkheidsrelaties zijn van belang: machtige personen binden anderen aan zich door hen allerlei gunsten te bewijzen. Dientengevolge is een factie soms hiërarchisch opgebouwd en biedt ze haar leden in ruil voor trouw sociale bescherming of politiek medezeggenschap. Hoe dan ook heeft een partij politieke macht of ambieert ze deze. Om dat doel te bereiken, beschikken de leden van het leidende netwerk van een factie over een hoge mate van sociaal kapitaal dat, indien nodig, kan aangewend worden om tegenstanders van de macht te verdrijven. Netwerken en facties, en hun inherente interactie, waren daarom een cruciaal middel om mensen te mobiliseren, bijvoorbeeld tijdens een opstand. Soms onttaarde een politiek conflict zelfs in een factiestrijd, zoals in de Vlaamse Opstand het geval was. Dat wil zeggen dat twee partijen het tegen elkaar opnamen in een strijd om de macht, in dit geval was het regentschap over Filips de Schone de inzet. Hoewel persoonlijke vetes en rivaliteiten tussen personen van twee verschillende partijen aanleiding kunnen geven tot geweld of oorlog, is politieke invloed steeds het onderwerp van factiestrijd. Overigens wordt in de Nederlandstalige historiografie soms een onderscheid gemaakt tussen ‘facties’ (die vooral op lokaal niveau opereerden) en ‘partijen’ (die op gewestelijk niveau actief waren), maar dat onderscheid is afwezig in de internationale historiografie. Omdat tijdens de Vlaamse Opstand dezelfde personen en groeperingen de kern uitmaakten van een factie die zowel op lokaal als regionaal niveau actief was, is het moeilijk om het vermelde onderscheid aan te houden. Bijgevolg hanteer ik de termen ‘partij’ en ‘factie’ als synoniem.⁷¹

Een beter zicht op de sociale interactie in opstanden heeft (weliswaar eerder onrechtstreeks) de historiografie van middeleeuwse opstanden een nieuwe richting uitgestuurd. Onderzoek naar de motivatie, de ratio en het repertoire van de opstanden van de Vlaamse ambachten bijvoorbeeld heeft aangetoond dat zij er

⁷⁰ Boissevain, *Friends of friends*, 192-205; Nicholas, *Factions*, 57-8.

⁷¹ Zie ook Haemers, *Factionalism and state power*, en de gezamenlijke artikelen van Braekevelt, Buylaert, Dumolyn & Haemers waarin dit gegeven in een bredere context wordt geplaatst. Voor de internationale historiografie, zie in het bijzonder: Heers, *Parties and political life*; Martines, *April blood*; Beik, *Urban factions*; Gentile, *Fazioni al governo*; Hoppenbrouwers, *Bloedwraak en vete*. Voor de Nederlanden: Blockmans, *Vete, partijstrijd*; Roorda, *Partij en factie*; Van Gent, *Pertijelike Saken*; Ter Braake, *Parties and factions*; Smithuis, *Politiek en geweld*.

gesofisticeerde ideeën over bestuur en politieke participatie op na hielden. Opstandelingen eisten doorgaans medezeggenschap in de stedelijke instellingen en in het beheer van stadsfinanciën, een zekere openbaarheid van bestuur (mandaathouders dienden namelijk rekenschap af te leggen van hun daden), en een vrijwaring van de rechten van stedelingen. We staan dus ver af van beweringen dat middeleeuwse opstandelingen bruten waren die van honger tot blinde geweldplegingen overgingen tegen iedereen van rang en stand. Terwijl Michel Mollat nog beweerde dat opstandelingen geen eisen hadden die naam waardig, en ook ikzelf met Jan Dumolyn in een overzichtswerk over opstanden in Vlaanderen claimde dat ambachtslieden enkel een reactionair programma hadden, heeft de meer recente historiografie terecht ingezien dat stedelingen actief hebben bijgedragen tot het ontstaan en de toepassing van de vermelde modern aandoende bestuursprincipes in de middeleeuwse stad.⁷² Samengevat, door middel van politiek verzet hebben onderdanen het beleid in steden beslissend beïnvloed en veranderd. Uiteraard hebben oproerkraaiers geweld gebruikt en zijn bruutheden niet weg te denken uit het middeleeuwse verleden van steden, maar dergelijke wandaden mogen de eisen en ideeën van opstandelingen niet eclipsen. In dit boek ga ik bijgevolg na welke motivatie personen hadden om protest te voeren en bij te wonen, maar eveneens waarom inwoners van steden en hun bestuurders publiek geweld pleegden tegen respectievelijk gezagsdragers en onderdanen.

Tot slot nog een kritische bedenking bij het gebruik van het begrip ‘opstand’. Net als ‘staat’ is het een hedendaags begrip, dat eerder naar het legitieme karakter van verzet verwijst. Of zoals de Gentse stadspensionaris Willem Zoete in een (later aangehaalde) aanklacht op de Staten-Generaal aan het adres van Maximiliaan van Oostenrijk het verwoordde op 28 april 1488, het volk heeft soms ‘goede cause’ om te ‘rysené’, op te staan tegen een vorst. Zoete, een uitstekend jurist en redenaar, trok in zijn toespraak voor de vertegenwoordigers van de andere gewesten te Gent – kort voor de Brugse ceremonie van 16 mei – zelf de conclusie: verwijzend naar het geldende weerstandsrecht in de middeleeuwen argumenteerde hij dat de Vlaamse steden toen geldige redenen hadden om Maximiliaan van zijn regentschap vervallen te verklaren.⁷³ Met die redenering wenste hij de Staten-Generaal te overtuigen van de (vermeende) rechtvaardigheid van hun ‘rijzen’ (of ‘opstaan’) tegen de Rooms-koning. In tegenstelling tot Zoete, wenst dit

⁷² Mollat, *Les révoltes en France*, 251; Dumolyn & Haemers, *Patterns of urban rebellion*, 371. Met meer recente historiografie doel ik op Cohn, *Lust for liberty*; Watts, *The making of polities*; Boone, *A la recherche*; Bourin, *Les révoltes*; Skoda, *Medieval violence*; Liddy & Haemers, *Popular politics*; Solorzano Telechea, *The politics of the urban commons*; Dumolyn et al. *The voices of the people*.

⁷³ Zie diens redevoeringen die werden uitgegeven en besproken door Diegerick, *Correspondance des magistrats*, xxxvi; Haemers, *Geletterd verzet*, 33-9; Dumolyn & Haemers, *Les bonnes causes*, 335-44.

boek met het gebruik van een gelijkaardige terminologie om de ‘Vlaamse Opstand’ te beschrijven, die Opstand uiteraard niet te rechtvaardigen. Wel verwijst de titel van dit werk naar de redenen voor het conflict. Waarom is het in Vlaanderen, en bij uitbreiding ook in andere gewesten van de Nederlanden (zoals Brabant, Luxemburg, Namen en Holland) tot een burgeroorlog gekomen? Welke redenen tot opstand waren er? Zonder een gedegen inzicht in de ‘*goede cause*’ van Willem Zoete is het onmogelijk de diepere oorzaken voor het conflict omtrent het regentschap over Filips de Schone te achterhalen.

Bronnen en methode

Dergelijke vragen hebben natuurlijk de keuze voor de bronnen bepaald, en de methode om ze te benaderen. Vooreerst stelde een kritische lectuur van kronieken en verhalende bronnen me in staat om de Vlaamse Opstand te kaderen, en de gevolgen van de ‘interactie’ tussen onderdanen en hun bestuursniveau te onderzoeken. Kronieken bevatten steeds een maatschappelijke boodschap, en selecteren feiten uit het verleden om een bepaalde stelling van de auteur te staven. Zeker voor een diepgaand conflict als de Vlaamse Opstand is geen neutraal relaas te vinden in verhalende bronnen. Terwijl schrijvers aan het hof, zoals Jean Molinet en Philippe de Commynes, de repressie van de opstandelingen rechtvaardigden, stelden Brugse schrijvers, zoals Nicolas Despars en Rombout De Doppere, de verzetsdaden van hun stadsgenoten in een veel gunstiger daglicht. Hoewel beide partijen aan hun tijdgenoten uitgesproken herinneringen over het conflict opdroegen, bevatten hun bronnen een schat aan informatie.⁷⁴ Voornamelijk de zestiende-eeuwse kroniek van Nicolas Despars is een heel interessante, doch gevaarlijke bron. Deze vermaarde kroniekschrijver baseerde zijn relaas op de notities van Rombout de Doppere, de griffier van het kapittel van Sint-Donatiaan die de gebeurtenissen te Brugge in de jaren 1480 op de voet volgde. Rombout had een kantoor op de Burg en hij vervulde, als notaris, meerdere opdrachten voor de stad. Hij was een voorname getuige van onder meer de gevangenschap van Maximiliaan, maar aangezien hij nauw aanleunde bij de gezagsdragers is zijn relaas Brugge gunstig gezind. Dat is ook het geval bij Despars, want diens verslag is gekleurd door de mening dat regent Maximiliaan zijn gevangenschap zelf in de hand heeft gewerkt door de rechten van Brugge met de voeten te treden. Hij hoopte met de kroniek de medestanders van koning Filips II met een historisch voorbeeld duidelijk te maken dat een politiek die

⁷⁴ Over deze bronnen en hun manier om herinneringen te sturen, zie respectievelijk Buylaert, *Memory, social mobility*, 407-8; Haemers, *Molinet et la mémoire*, 27-9 en Blanchard, *La foi jurée*, 63-5. Over de waarde voor het onderzoek: Buylaert et al., *Politics, social memory*, 206-8.

geen rekening hield met de verzuchtingen van onderdanen, tot de ondergang van een vorst kon leiden. Despars was immers als Brugs burgemeester nauw betrokken bij de opstand van zijn stad tegen het bewind van Filips in de jaren 1580, en bijgevolg doorspekte hij het relaas over de opstand die één eeuw vroeger plaatsvond, met historische feiten en argumenten die de eigen standpunten goedpraatten.⁷⁵

Diplomatische en financiële bronnen maken een reconstructie van het beleid van de regentschapsraad en van Maximiliaan mogelijk. Archieven van de raad, die geen eigen administratie had, zijn echter zeldzaam, maar aangezien bepaalde grafelijke instellingen (zoals de Rekenkamer te Rijsel) door de raad bestuurd werden, bleek hun archief talloze schatten te bevatten. Maximiliaans administratie bleef wel systematisch bewaard, niet alleen in de Rekenkamer toen hij als regent optrad, maar ook in andere centrale instellingen en persoonlijke bescheiden (die nu voornamelijk te Brussel en Wenen berusten). De zoektocht naar de ‘opstandelingen’ is moeilijker omdat privé-archieven van de inwoners van de Vlaamse steden er amper zijn. Wel lieten ze sporen na in overheidsarchieven (zoals van steden en kasselrijen), maar gezien de aard en de fragmentatie van het bronnenmateriaal, was het ondoenbaar de individuele motivatie van elke opstandeling te bepalen. In de bronnen treden logischerwijs enkel de groeperingen die de opstand gemaakt hebben op de voorgrond. Maar dit struikelblok vormt geen onoverkomelijk probleem om een algemene verklaring van een opstand aan te reiken.⁷⁶ Het bestudeerde conflict werd immers uitgevochten op de hoogste trappen van het maatschappelijke echelon, namelijk in die groepen die zichzelf om allerlei redenen automatisch in de schijnwerpers plaatsten. Bijgevolg focust deze studie enerzijds op die groeperingen die traditioneel tot de meest opstandige in Vlaanderen worden gerekend, namelijk de ambachten en de midden-groepen, en anderzijds op de leiders van de opstand, die afkomstig waren uit de leidende families in de steden en uit de adel.

Dat materiaal werd aangevuld voor elk van de bestudeerde groeperingen, zeker wat de stad Brugge betreft omdat die stad de meest interessante bronnen had. Vandaar dat dit boek voornamelijk op de Brugse opstandelingen focust. De beweegredenen voor een opstand van de Brugse *ambachten* vallen bijvoorbeeld te lezen in klachtenbundels die deze verenigingen in 1488 opstelden. De prosopografie bleek het aangewezen onderzoeksmiddel om de motivatie van het politieke gedrag van de *stedelijke elite* (in Brugge en daarbuiten) en de *adel* te verklaren. Ik

⁷⁵ Haemers, *Un miroir à double face*, 278-82. Over De Dopperes betrokkenheid: Callewier, *Leven en werk*, 236-7. Onder meer maakte hij in 1477 deel uit van een commissie die tegenstanders van de opstandelingen aan de tand voelde.

⁷⁶ Zoals bleek uit mijn studie over de Gentse opstand van 1449-1453 (Haemers, *De Gentse opstand*, 27-8).

doel niet op de klassieke groepsbiografie of sociografie die één groep mensen met een gemeenschappelijk kenmerk verzamelt⁷⁷, maar wel op een databank die vriend en vijand verenigt door van elk van hen een persoonlijke fiche op te stellen. De prosopografie is zelfs een uitstekende methode om sociale netwerken en het 'sociaal kapitaal' van mensen op te sporen.⁷⁸ Maar deze beproefde methode faalt natuurlijk als ze personen wil opsporen die achter de schermen in de pap brokten. Zoals andere prosopografen al opmerkten, blijven dergelijke personen buiten het gezichtsveld en is het moeilijk om alle spelers in het verhaal te betrekken.⁷⁹ Maar deze lacune probeerde ik op te vullen door niet enkel de mandaathouders in Gent, Brugge en Ieper in het tijdvak tussen 1477 en 1492 in de databank op te nemen, maar ook alle in de gelijktijdige kronieken en stedelijke correspondentie vermelde personen. Deze prosopografische databank verzamelde nadien, in de mate van het mogelijke, informatie over de politieke carrière, de sociale positie, de familiale situatie, het economisch bezit, culturele initiatieven en andere verwezenlijkingen van de opstandelingen en hun tegenstanders.⁸⁰ Vermeldingen van een frequente uitwisseling van goederen en diensten, in combinatie met aanwijsbare verwantschappelijke en professionele verbanden tussen personen stelden me bijvoorbeeld in staat om enkele voorname netwerken tussen de leiders van de opstandelingen bloot te leggen. Een gevolg hiervan is dat in dit boek heel wat personen de revue zullen passeren. Hun namen schrappen vond ik geen optie, want deze mensen, hun ideeën en belangen hebben de Vlaamse Opstand gemaakt.

Deze studie gaat ervan uit dat het politieke standpunt van een persoon bepaald wordt door een korf van factoren. Deze korf bestaat uit de economische situatie, de culturele achtergrond, de ideeën en het sociaal kapitaal van de persoon in kwestie. Het bronnenmateriaal van deze studie is niet van die aard om de precieze inhoud van de 'korf van factoren' van elke deelnemer aan de behandelde opstanden te achterhalen. Wel was het mogelijk de achtergrond, de netwerken en de wisselende politieke positie van de voornaamste leiders van de Vlaamse opstanden (zoals Willem Moreel, Maarten Lem, Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze en anderen) én de maatschappelijke structuren te reconstrueren waarin ze leefden. Een kritische bevraging van hun reactie op de gebeurtenissen,

⁷⁷ Zoals beschreven door Boone, *Biografie of prosopografie*, 5-8; De Ridder-Symoens, *Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis*, 95-106 en Dumolyn, *De sociografie*, 10-30.

⁷⁸ Voor de reconstructie van sociale netwerken is een mediëvist toegewezen op de prosopografie (Verboven, Carlier & Dumolyn, *A short manual*; Haemers, *Over sociaal kapitaal*).

⁷⁹ Zie bijvoorbeeld de opmerkingen van Damen, *De staat van dienst*, 23, en Ter Braake, *Met recht en rekening*, 26.

⁸⁰ Deze databank vormt de bijlage van de doctoraatsverhandeling die aan de basis ligt van deze publicatie; zie Haemers, *Ende hevet volc goede cause*. Via de index van dit boek krijgt de lezer een concreter zicht op de onderzoekspopulatie.

tegen de achtergrond van de biografische fiche, bood mijns inziens een argumenteerbaar antwoord op de vraag waarom deze individuen al dan niet positie tegen het regentschap van Maximiliaan kozen. Weliswaar is de prosopografie op zichzelf niet zaligmakend. De methode stelt de historicus in staat om een aantal van de levensomstandigheden van enkelingen te achterhalen, en dan nog enkel degene die in het fragmentaire bronnenmateriaal te vinden zijn, maar ze reikt geen verklaring aan waarom een persoon politieke keuzes maakt. Het interpretatiewerk blijft de taak van de historicus. Bovendien is de grootste valkuil van deze onderzoeksmethode om materiële beweegredenen van individuen te overschatten. Het is wat al te makkelijk om op basis van een studie van sociaal-economische en politieke bronnen te besluiten dat enkel sociaal-economische en politieke motieven de voornaamste drijfveren waren voor een individu om aan maatschappelijke invloed te winnen. Het was echter een boeiende wetenschappelijke uitdaging om de ideologie van de opstandelingen, hun politieke denken en zelfs emotionele verklaringen voor hun handelen te achterhalen. In wat volgt, leest u het resultaat van die zoektocht.

Opbouw en chronologie

Eerst stellen de protagonisten van dit boek zich aan u voor. En doen ze zelf de voorgeschiedenis uit de doeken. Met name vat het volgende hoofdstuk aan met de beschrijving van een proces uit februari 1482, kort voor de dood van Maria van Bourgondië. Daarin namen Brugse medestanders van Maximiliaan het op tegen de leidende figuren van de opstandige factie die deel uit zou maken van de regentschapsraad. Laatstgenoemden verdedigden er zich tegen de aantijging dat zij in de voorafgaande jaren obstructie hadden gevoerd tegen het beleid van Maria en Maximiliaan. Het proces legde de breuklijn bloot die de Brugse politiek het komende decennium zou verdelen, en geeft een mooie inkijk in de visie van beide partijen op het conflict dat toen woedde. In het bijzonder is de opstand van 1477 de inzet van het proces. Toen verkregen de onderdanen van Maria van Bourgondië verregaande privileges van de vorstin, omdat zij uit lijfsbehoud van de dynastie steun nodig had in de oorlog tegen Frankrijk. Jarenlang hadden de vertrouwelingen van haar vader, Karel de Stoute, het te bont gemaakt – volgens de Vlaamse en ook andere steden in de Nederlanden. Maar toen Karel sneuvelde op het slagveld te Nancy in januari 1477 maakten de tegenstanders van de overleden hertog handig gebruik van het machtsvacuüm aan het hof om diens sympathisanten uit de steden te verjagen, en zelf hun mandaten in te nemen.⁸¹ In Brugge en Gent bijvoorbeeld bepaalden de opstandelingen van

⁸¹ De beste studie over die jaren blijft Blockmans, *1477*.

1477 nog jarenlang het beleid. Het vermelde proces uit februari 1482 probeerde alvast de legitimiteit van de Brugse bewindsploeg te ondergraven.

Maar kort erna overleed Maria, en vatte een periode aan waarin onduidelijk was wie regent van de minderjarige Filips de Schone zou worden. Het testament van Maria van 24 maart 1482 kende haar gemaal de voogdij over hun kinderen toe, maar het huwelijkscontract van 18 augustus 1477 stipuleerde dat Maximiliaan geen aanspraak op de Bourgondische erfenis kon maken indien er kinderen uit hun verbintenis geboren werden.⁸² Op 17 september 1477 had het hof deze clausule echter al ongedaan gemaakt.⁸³ De Vlaamse opstandelingen weigerden, gezien hun verzuurde relatie met de aartshertog, na de dood van de vorstin deze akte, noch het testament te valideren. In tegenstelling tot Maximiliaan hielden ze zich aan de bepalingen van het huwelijkscontract. Het tweede deel van het hiernavolgende hoofdstuk bespreekt deze argumenten en de achterliggende redenen van beide partijen om positie te kiezen. Zeker de eerste maanden van het voorjaar van 1483 zijn in die zin interessant, omdat de radicaliserende situatie voor tegenstanders van Maximiliaan verplichtte hun standpunt te verwoorden. Op 10 januari 1483 huldigde Gent Filips de Schone als graaf. In samenwerking met enkele edelen stelde de stad toen een regentschapsraad samen die voortaan, zonder inmenging van Maximiliaan het graafschap zou besturen. Brugge en Ieper erkenden deze regentschapsraad in juli 1483, nadat Maximiliaan overigens op 25 juni 1483 aanvankelijk hetzelfde had gedaan.

Na een bespreking van deze overgangssituatie volgt een analyse van de twee periodes waarin achtereenvolgens de regentschapsraad en regent Maximiliaan het bestuur in Vlaanderen inpalmden en hervormden. Hoofdstuk 3 gaat na hoe de regentschapsraad was samengesteld en welk beleid ze voerde. Hoofdstuk 4 doet dat voor het beleid van de regent, en diens medestanders. Beide hoofdstukken eindigen met een verklaring voor het feit dat hun beider bestuursvorm het niet gehaald heeft van die van de tegenstander. Want zowel de regentschapsraad als Maximiliaan hadden de duimen moeten leggen. Reeds in november 1483 schafte de aartshertog de raad af, maar deze regeerde het graafschap voort tot 28 juni 1485, toen na de verovering van Vlaanderen de (eerste) Vrede van Brugge aan de Drie Leden werd opgelegd. Voortaan was Maximiliaan de enige regent van zijn zoon, tot Gent in november 1487 de vorst opnieuw als regent vervallen verklaarde. Brugge volgde het Gentse voorbeeld in februari 1488 met de opslui-

⁸² Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 264. Het contract werd uitgegeven door Dumont, *Corps universel diplomatique*, III (2), 9-10 en *Chronique des faits*, 446-9. Een gedeeltelijke uitgave van het testament van Maria van Bourgondië: Cazaux, *Marie de Bourgogne*, 347-9.

⁸³ Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, 134; Debris, "Tu, felix Austria, nube", 199; Dauchy, *De processen in beroep*, 186-7.

ting van de keizerszoon. De daaropvolgende Brugse opstand bestudeert dit boek niet, maar wel de aanloop ervan omdat het een interessante inkijk geeft in de motivaties van ‘gewone’ Bruggelingen, de ambachtslieden, om aan het conflict deel te nemen, en het ondenkbare te doen: de troonopvolger van het Heilig Roomse Rijk opsluiten.

Ter verduidelijking volgt hier nog even de chronologie van de uiteindelijke afloop van de Vlaamse Opstand, omdat er vaak naar verwezen wordt in dit boek. De (tweede) Vrede van Brugge van 16 mei 1488 stelde het graafschap opnieuw onder leiding van een regentschapsraad, ditmaal echter zonder de fysieke aanwezigheid van de graaf (die toen te Mechelen verbleef). Filips van Kleef trad gedurende deze periode als stadhouder op. Met steun van de Franse koning startte de regentschapsraad een oorlog in Brabant, en ook in andere gewesten braken er onlusten los. De troepen van Maximiliaan (die zelf een conflict in Hongarije op te lossen had) veroverden de brandhaarden één na één. Op 30 oktober 1489 maakte de Vrede van Montilz-lèz-Tours een einde aan deze situatie. Maximiliaan werd opnieuw als regent erkend, maar Gent en Filips van Kleef weigerden deze vernederende Vrede te aanvaarden. In juni 1490 kozen ze opnieuw voor de weg van het verzet. Met steun van de Franse koning werd Filips van Kleef nog eens stadhouder-generaal, en in augustus 1490 zwoer ook Brugge hem gehoorzaamheid. Maar met de Vrede van Damme op 29 november 1490 capituleerde Brugge voor Albrecht van Saksen, die door Maximiliaan als stadhouder-generaal van Filips de Schone was aangesteld. Na een lange uitputtingsslag gaf ook Gent, op 29 juli 1492, zich over (de Vrede van Cadzand). Filips van Kleef hield echter stand te Sluis tot 12 oktober 1492, toen hij met de Vrede van Sluis uiteindelijk Maximiliaan als regent erkende. Eind 1494 tenslotte vatte een lange cyclus aan van Blijde Intreden en inaugurale ceremonies waarmee Filips de Schone als (meerderjarige en ‘regentloze’) vorst in alle ‘Bourgondische’ landen gevierd werd.⁸⁴

Fase	Aanvang	
1	27 maart 1482	Overgangsfase
2	25 juni 1483	Eerste regentschapsraad
3	28 juni 1485	Eerste regentschap Maximiliaan
4	1 februari 1488	Brugse Opstand
5	16 mei 1488	Tweede regentschapsraad
6	30 oktober 1489	Tweede regentschap Maximiliaan en oorlog in het graafschap, tot 12 oktober 1492

⁸⁴ Cauchies, *De la "régenterie" à l'autonomie*, behandelt deze problematiek in detail.

De Vlaamse Opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk, met respectievelijk 27 maart 1482 (het overlijden van Maria van Bourgondië) en 12 oktober 1492 (de Vrede van Sluis) als begin- en einddatum, wordt hier dus ingedeeld in zes fasen. In twee fasen kenden de Drie Leden van Vlaanderen, al dan niet in een regentschapsraad, bestuurlijke autonomie, namelijk van 25 juni 1483 tot 28 juni 1485, en van 16 mei 1488 tot 30 oktober 1489. Aan die eerste periode gaat een korte fase vooraf (de ‘prelude’ van de regentschapsraad) waarin de politieke discussie over de uitoefening van het regentschap centraal stond, van 27 maart 1482 tot 25 juni 1483. Tussen die twee fasen van het bestuur van de regentschapsraad bevinden zich het regentschap van Maximiliaan (van 28 juni 1485 tot 31 januari 1488), en de Brugse opstand (van 1 februari tot en met de ceremonie van 16 mei 1488). De Vlaamse Opstand sluit af met een zesde fase (van 30 oktober 1489 tot 12 oktober 1492), een woelig tijdvak vol politieke verwarring, waarin oorlog en onderhandelingen uiteindelijk over de strijd om het regentschap over Filips de Schone beslisten. De afbakening van deze zes perioden zijn uiteraard kunstmatig, in die zin dat in een fase waarin bijvoorbeeld de regentschapsraad zetelde, het niet betekent dat het hele graafschap onder haar controle stond. Het betekent wel dat zij op dat moment in voege was en de steun genoot van de leidende elites in Brugge en Gent. Ik laat hen eerst aan het woord.

Een laatste opmerking betreft nog de aanduiding van middeleeuwse geldsoorten. In de middeleeuwen waren er verschillende munten in omloop, en ook in boekhoudkundige documenten doken verschillende soorten naast elkaar op. In dit boek probeerde ik het aantal munten te beperken tot de twee meest voorkomende: de ‘Vlaamse pond’, ook wel de ‘pond groten’ genoemd (onder zijn courante afkorting ‘lb. gr.’), en de ‘pond parisis’ (‘lb. par.’). De verhouding is 1 op 12. Beide munten zijn opgedeeld in schellingen en penningen. 1 pond (‘1 lb.’) is steeds 20 schellingen; 1 schelling (‘1 s.’) is 12 penningen (‘12 d.’; ook wel groten genoemd). Ter vergelijking: een geschoold meester metsers verdiende in Brugge ongeveer 10 à 12 groten als dagloon.⁸⁵

⁸⁵ Scholliers, *Lonen te Brugge*, 92.

I. Prelude (1482-1483)

---

*‘Tout le temps qu’il avoit esté par decha, il disoit qu’il n’avoit jamais eu de jour ne de nuyt une heure plaisir ne repos es pays de par decha’.*⁸⁶

1. Wat voorafging aan Maria’s dood

Willekeur boven rede? Het proces tegen Willem Moreel

Hoefgetrappel in het duister. Een ruiter spoedde zich naar Brugge. In de nacht van negen op tien december 1481 stuurde aartshertog Maximiliaan een boodschapper vanuit Oudenaarde naar de Brugse baljuw met een geheime opdracht.⁸⁷ Baljuw Roeland van Halewyn handelde kordaat. In de vroege ochtend nam hij de nietsvermoedende Willem Moreel gevangen toen die het stadhuis op de Burg verliet.⁸⁸ De baljuw leidde de verontwaardigde koopman en oud-burgemeester naar de gevangenis aan de andere kant van het plein (het ‘*ghij-selhuys*’). In de namiddag keek ook Jan van Riebeke verbaasd op toen hij als redeenaar van het Proosse (dat is een juridische enclave in Brugge) het woord nam in een rechtszaak, maar abrupt onderbroken werd door binnenstormende mannen. De sergeanten van de baljuw brachten ook deze oud-burgemeester naar de gevangenis. De verwanten en vrienden van Willem Moreel en Jan van Riebeke hielden zich de daaropvolgende uren gedeisd. Sommigen vluchtten de stad uit of verborgen zich bij kennissen. Angst hield Brugge in zijn greep. Naar de oorzaak van de bruuske gevangenneming hadden velen het raden. De aartshertog doorbrak met zijn aankomst in de stad drie dagen later amper de stilte. Hij liet Willem Moreel naar het grafelijke kasteel in Sluis voeren en plaatste een derde

⁸⁶ Maximiliaan van Oostenrijk beklaagt zich voor de Staten-Generaal te Gent in april 1482 over de moeilijke tijd die hij sinds zijn aankomst in de Nederlanden gekend heeft (Gachard, *Analectes historiques*, 8e série, 315).

⁸⁷ ADN: B 2124, 161v: ‘*a Adrien Kinx, messaigier, la somme de dixhuit solz dicte monnoie pour le xe jour du dit mois [de decembre] et de la ville d’Audenarde porter toute la nuyt lettres closes de mon dit seigneur au bailly de Bruges par lesquelles icellui seigneur mandoit aucunes choses dont il ne veult aucune declaracion icy estre faicte*’. Maximiliaan reisde via Brussel, waar hij op 8 december vertrok, naar Brugge. Hij hield halt op 9 en 10 december te Oudenaarde (Vander Linden, *Itinéraires de Marie*, 113).

⁸⁸ Anthonis de Roovere en Nicolas Despars melden dat de baljuw handelde ‘*bi virtute van mandement twelc hy hadde van boven*’ en ‘*by expresser ordonnantie van den hove*’ (zie respectievelijk *Dits die Excellente Cronycke*, 222r en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 211). Het verhaal van de gevangenschap is op beide kronieken gebaseerd.

oudgediende van de Brugse politiek, Jan van Nieuwenhove fs. Klaas, onder huis-arrest.

Na bijna vier weken gevangenschap kwam het hof eindelijk met een officiële verklaring. De procureur-generaal van Maximiliaan maakte op 4 januari 1482 de aanklacht aan de drie Bruggelingen over. Willem Moreel, Jan van Nieuwenhove fs. Klaas en Jan van Riebecke hadden zich, aldus de procureur, uit eigenbelang schuldig gemaakt aan ongehoorzaamheid ten opzichte van de aartshertog. Om de aanklacht te staven, keerde hij terug in de tijd. Met enkele feiten uit de recente geschiedenis bewees hij dat persoonlijke belangen steeds de leidraad waren geweest in de besluitvorming van de drie beklagden toen zij politieke mandaten in de stad hadden bekleed. In 1475 hadden de oud-burgemeesters volgens de aanklacht op de Staten-Generaal de toekenning van een bede aan hertog Karel de Stoute persoonlijk proberen te verhinderen. In dat jaar verkeerde Karel in geldnood, maar de smeekbede aan zijn onderdanen om geld voor troepen te voorzien, was in dovemansoren gevallen. De aanklacht van Maximiliaan uit 1482 stelde Willem Moreel hiervoor verantwoordelijk, want hij zou toen in samenspraak met de negen dekens van de Brugse ambachten de toekenning met nieuwe stedelijke privileges proberen af te kopen hebben, maar zonder resultaat. De procureur insinueerde zelfs dat de politieke obstructie in de toekenning van middelen aan Karel de Stoute de daaropvolgende militaire nederlagen van de hertog in Lotharingen en de Zwitserse gebieden in de hand gewerkt had.⁸⁹ Immers, in januari 1477 was de schoonvader van Maximiliaan te Nancy omgekomen tijdens een veldslag om Lotharingen te veroveren. Onrechtstreeks zouden de Bruggelingen dus verantwoordelijk geweest zijn voor het militaire debacle waarop Karels regering was geëindigd. En of dat nog niet volstond, vervolgde de procureur met een bijzonder verhaal. Na de dood van de hertog bleek Willem Moreel één van de voornaamste aanstokers van de onrust die toen in Brugge heerste. Inderdaad hadden de ambachten in maart 1477 in samenwerking met enkele kooplieden het bewind in de stad overgenomen van de op last van Karel de Stoute aangestelde schepenen. Zoals in vele andere steden van de Nederlanden hadden ambachtslieden en tegenstanders van de hertog van diens plotse overlijden gebruik gemaakt om hun klachten over het beleid te uiten, en met succes nieuwe rechten te eisen. Bijna vijf jaar later zocht de aanklacht van Maximiliaan de schuldigen voor deze gebeurtenissen.

Het Bourgondisch-Habsburgse hof had het voorjaar van 1477 duidelijk nog niet verteerd. Willem werd aangeduid als de voornaamste aanstoker van de

⁸⁹ *'Par quoy l'intencion de mon dit seigneur fut tellement retardee que les inconveniens telz que chacun scet et dont encoires endurent les traches se n'estoient ensuys'*. De aanklacht werd in een Brugs stadscartularium gekopieerd: SAB: CA, 2, 322r-323r (citaat van 322r).

opstand die toen geleid had tot de afkondiging van een nieuw Brugs privilege.⁹⁰ Op 30 maart 1477 hadden de Bruggelingen het vorige privilege (de Vrede van Atrecht uit 1438) publiekelijk vernietigd. Dat charter had een opstand tegen de vader van Karel de Stoute (Filips de Goede) onderdrukt, en de ambachten hun politieke vertegenwoordiging in de schepenbank ontnomen. Op aanstichten van de coalitie tussen enkele kooplieden (waaronder Willem Moreel) en de vertegenwoordigers van de ambachten had Brugge in 1477 echter een nieuw privilege bekomen dat de oude rechten terugschonk. De procureur van Maximiliaan schilderde de machtsgreep van die coalitie af als een complot dat maar één doel had: eigenbelang. Hadden de drie beschuldigten niet alles in het werk gesteld om het enige slachtoffer van de opstand van 1477, oud-burgemeester Jan Barbesaen, te laten onthoofden? De terechtstelling van Barbesaen en de aanwezigheid van nieuwe privileges hadden namelijk voor de drie beschuldigten en hun aanhangers de deur naar de macht geopend. Ze hadden nadien zelf plaats in het pluche van de schepenbanken genomen en de stedelijke financiën beheerd; dit alles *‘pour eulx exauchier et avanchier leur prouffit’*, betoogde de procureur. Meer nog, de Bruggelingen hadden de hertogelijke beden voor eigen gebruik aangewend, tot grote schade van de heer, de stad en het land.⁹¹ Vorstelijke rechtspraak werd gedwarsboomd, in geheime vergaderingen de opbrengst van de beden verdeeld, en de Grote Raad van de hertog bedreigd om nimmer meer recht te spreken over de onderdanen van Maria en Maximiliaan.⁹² En, *last but not least*, Willem Moreel, Jan van Nieuwenhove fs. Klaas en Jan van Riebeke hadden de Gentenaars geholpen in hun groeiend verzet tegen de aartshertog, *‘pour toujours aneantir la haulteur, auctorité et seigneurie de mon dit seigneur et demourer en leur dit gouvernement’*. De procureur eiste het verduisterde geld terug en daarbovenop een boete van 40.000 gouden leeuwen. Tot slot mochten de beklagden nooit meer een politieke functie uitoefenen en zouden ze voor het leven uit het graafschap verbannen moeten worden.

De gebeurtenissen hadden de politieke toplaag te Brugge geschokt.⁹³ De aanklacht deed alle beleidsdaden in Brugge van de afgelopen vijf jaar af als majesteitsschennis en de schuld ervan werd in de schoenen van de toenmalige burge-

⁹⁰ *‘Que apres le trespas de feu mon dit seigneur le duc Charles le dit Guillaume Moreel fut l’un des principaulx que induisy le peuple a eulx assambler et mettre en armes, visiter les vielz et anchiens privileges, demander des nouveaulx et avoir les lettres de la paix faicte apres le voiaige de Calaix’* (in 1438).

⁹¹ Ze hadden gehandeld *‘au prejudice de la personne de mon dit seigneur ses drois, haulteur et seigneurie pour eulx exauchier et avanchier leur prouffit’*.

⁹² *‘Pour multiplier et augmenter icellui gouvernement’* hadden ze *‘tenu mes diits seigneur et dame et les nobles en leurs subjections’*.

⁹³ *‘Inne twelcke hemlieden [...] meer andere oude burchmeesters ende wethouders zo afgrijselicke zeere beroerden’* (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 211). Hetgeen volgt, is gebaseerd op Haemers, *For the common good*, 80-3.

meesters geschoven. Opmerkelijk is dat zij persoonlijk verantwoordelijk werden gesteld voor de toekenning van het Brugs privilege van 1477 en de daaropvolgende beleidskeuzes van het schepenbestuur. Inderdaad had het charter aan de stad oude voorrechten teruggeschonken die Filips de Goede had afgenomen na de vorige opstand in 1436-8. Het had de weg geopend naar een machtsdeelname van de ambachten die vanaf 1477 opnieuw afgevaardigden in de schepenbank konden kiezen. Ook de gefortuneerde handelaar Willem Moreel behoorde sindsdien tot de groep beleidsmakers. Hij dreef voornamelijk handel in kruiden, en had een bloeiende compagnie die actief was in de langeafstandshandel die Brugge als internationaal knooppunt welvarend had gemaakt. Die handel dreef de vijftiger met een aantal verwanten, onder meer familieleden van zijn echtgenote Barbara van Vlaenderberch. Als bankier was hij betrokken bij tal van financiële transacties in de stad. Zijn rijkdom valt bijvoorbeeld af te meten aan een woonst in de prestigieuze Sint-Jacobsstraat, een landgoed in Zuienkerke, en een bekend portret dat hij liet schilderen door Hans Memling (zie illustratie 3). Die rijkdom vertaalde zich ook in politieke invloed. Samen met verwanten en leden uit het sociale netwerk van de drie beklaagden had hij sinds de opstand van 1477 een leidende rol waargenomen in de Brugse politiek. In april 1477 werd hij als stadsontvanger en *'principael bouchoudere'* van de stad aangesteld, en in 1478 schopte hij het tot burgemeester.

Maar nooit had het hof hierover een bezwaar geuit. Meer nog, Willem Moreel was kort nadien zelfs opgenomen in de hofhouding van aartshertog Maximiliaan, en bovendien op het hoogste echelon. Samen met zijn Brugse kompaan Maarten Lem was hij in mei 1479 superintendent van de hertogelijke financiën geworden. Dat was een topfunctie in de administratie die zich inliet met het werven van fondsen. Willem was de geknipte man hiervoor, niet in het minst omdat hij goede contacten had in het Brugse handelsmilieu, en dus makkelijk goedkope leningen kon afsluiten bij buitenlandse handelaars. Geld dat Maximiliaan nodig had in zijn oorlog tegen de Franse koning die in 1477 van de verwarring van de dood van Karel de Stoute gebruik had gemaakt om de Bourgondische gewesten aan te vallen. De Oostenrijkse aartshertog en zoon van de Duitse keizer Frederik III was in augustus 1477 met de erfdochter van Karel, Maria van Bourgondië getrouwd. Maar hij had amper de nodige middelen om de oorlog te doen keren. Meer nog, zijn beleid was er sinds 1477 op gericht om de inkomsten in de staatskas te doen stijgen. Logischerwijs was hij daarvoor terecht gekomen op de bloeiende geldmarkt in Brugge, het financiële centrum van de Nederlanden. Willem Moreel en co waren op Maximiliaans aanbod ingegaan om diens administratie te vervoegen omdat ook zij op die manier hoopten hun invloed aan het hof te versterken. Kortom, in nauwe samenwerking met de

nieuwe Brugse gezagsdragers had het hof het hertogelijke beleid uitgestippeld. De icoon van dat beleid werd echter in december 1481 gevangen gezet. Vanuit dat oogpunt valt de verwarring in Brugge best te begrijpen. Niet alleen een invloedrijk figuur uit de Brugse politiek, maar ook een hoffunctionaris werd achter de tralies geplaatst.

Maar misschien kwam de gevangenschap toch niet als een verrassing. In de afgelopen maanden was de spanning tussen voor- en tegenstanders van het hertogelijke beleid immers duidelijk toegenomen. Willem Moreel was hierdoor in een lastig parket gekomen. Enerzijds was hij samen met andere vertrouwelingen van Maximiliaan verantwoordelijk voor de geldverslindende oorlogen van de hertog, of althans voor de dierste manier waarop het hof die had gefinancierd. Niet alleen leningen met hoog oplopende intresten hadden de schuldenberg van de Bourgondische instellingen danig doen toenemen, ook delen van het hertogelijke domein en kroonjuwelen van de Vlaamse graven waren al verpand. Grote sommen geld van de onderdanen verdwenen als intrest in de zakken van de geldschieters van de hertog. En aan de oorlog kwam geen eind.⁹⁴ Anderzijds maakte Willem Moreel deel uit van een belangrijk handelsnetwerk dat door de aanhoudende oorlog zijn inkomsten zag minderen. Het wapengekletter maakte handelsroutes onveilig, joeg kooplieden naar andere havens en bemoeilijkte de voedselbevoorrading. Bovendien was Willem Moreel de spilfiguur in de regerende coalitie in Brugge van de handelselite met de ambachten, die hun rechten in de afgelopen jaren door het hof overtreden zagen. Ambtenaren van de vorst hadden ondanks protest van vertegenwoordigers van de steden de in 1477 verworven rechten in toenemende mate met de voeten getreden.⁹⁵ Het protest groeide, en Willem Moreel bevond zich in het oog van de storm. Met één been stond hij aan het hof, met het andere in Brugge. Toen beide partijen steeds verder uit elkaar dreven, was die spreidstand niet langer vol te houden.

Partijen in Brugge en de afloop van het proces

In de loop van 1481 uitte de stad Gent groeiende kritiek op het beleid van de aartshertog. Misschien had Willem zich aan Gentse zijde geschaard, maar mogelijk hield hij zich toen bewust op de achtergrond. Hoe dan ook, zijn opsluiting in december 1481 maakte veel duidelijk. Tegenstanders aan het hof en in de stad wetten de messen. Willem en zijn twee medegevangenen konden in het voorjaar van 1482 echter nog steeds op aanzienlijke steun van familieleden, vrienden en

⁹⁴ Enkele publicaties over die geldverslindende oorlogen zijn: Stabel & Haemers, *From Bruges to Antwerp*; Verbruggen, *De slag bij Guinegate*; Haemers & Lambert, *Pouvoir et argent*; Haemers & Buylaert, *War, politics, and diplomacy*.

⁹⁵ Over dit alles: Haemers, *For the common good*, 162-8.

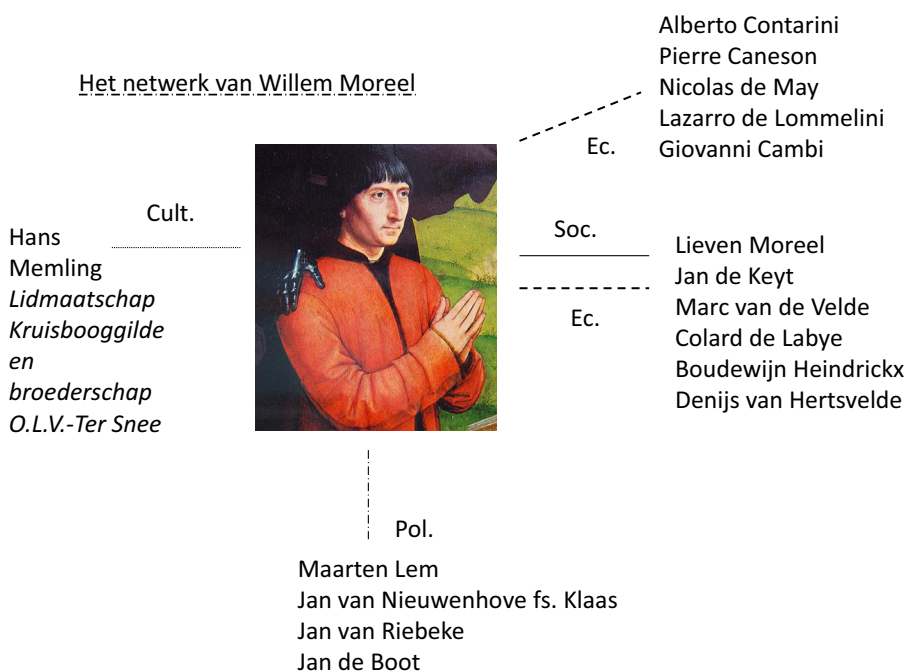
handelspartners rekenen. Zij beloofden een borgsom van 1000 lb. gr. per persoon te betalen toen op 18 januari 1482 de drie beklaagden vrij kwamen. De procureur van de aartshertog liet weten dat ze over tien dagen in het Brugse Prinsenhof verwacht werden om hun zaak te verdedigen. De borgen die Willem Moreel, Jan van Riebecke en Jan van Nieuwenhove fs. Klaas in bescherming namen, behoorden tot de leidende Brugse kringen. Willem Moreel bijvoorbeeld had zijn zwager Denijs van Hertsvelde, verwanten Boudewijn en Hendrik Heindrickx en zijn politieke tweelingbroer Maarten Lem als borg.⁹⁶ De drie beschuldigden kozen niet de eerste de beste familieleden als beschermelingen, maar ze visten naar het kruim van de Brugse elite. Alle borgen beschikten over een aanzienlijk economisch, sociaal en politiek kapitaal – dat moest ook wel om, indien nodig, de borg uit te betalen. In de afgelopen jaren hadden ze gewichtige mandaten in de schepenbank uitgeoefend, en ze beschikten over aanzienlijke economische en sociale netwerken in de stad. Het toont aan dat Willem Moreel op aanzienlijke steun in de havenstad kon rekenen.

De medestanders van Willem en zijn kompanen van het eerste uur klitten samen in wat ik ‘de partij rond Willem Moreel’ noem. De kern van die partij (of factie) bestond uit een netwerk van vertrouwelingen van de Bruggeling, die op verschillende manieren aan hem gelinkt waren. Verwantschappelijke banden, economische samenwerking, sociale omgang en politieke relaties hadden een netwerk gesmeed dat in 1482, maar ook nog lang nadien, Willem zou steunen in vele facetten van zijn bestaan. Zowel op privé-vlak als publiek, in handel en politiek, vond de kruidenhandelaar een houvast bij familieleden, vrienden en kennissen. Onderstaande figuur vat het samen.⁹⁷ Willems broer Lieven, zijn zwager Jan

⁹⁶ Over de borgstelling: SAB: CA, 2, 323v. Over de genealogische banden tussen de verschillende personen: Haemers, *Factionalism and state power*; idem, *Moreel (Willem)*; Janssens, *Willem Moreel*; Gailliard, *Bruges et le Franc*, IV, 87-90. Boudewijn Heindrickx was de zoon van Boudewijn en Suzanna Offhuus, die we waarschijnlijk kunnen linken aan Katrien Offhuus, de schoonmoeder van Willem Moreel (De Doppere, *Chronique*, 38; Vermeersch, *Grafmonumenten te Brugge*, II, 277; Gailliard, *Bruges et le Franc*, I, 475 en RAB: BN, 11740). Misschien was Hendrik Heindrickx diens broer? In 1494 bezaten de kinderen van Boudewijn Heindrickx het huis ‘De Rosenhoet’ in de Antwerpse Brasseriestraat, naast een huis van de vrouw van Willem Moreel (SAB: PR, 1494-95, 99r) en in februari 1486 betalen de zoon van Maarten Lem en de broer van Willem Moreel samen met Boudewijn een som aan de stedelijke ontvanger (SAB: SR, 1485-86, 167v). Jan van Nieuwenhove werd beschermd door zijn neef Denijs Metteneye, zijn broer Antoon van Nieuwenhove en zijn zwagers Maarten Lem en Cornelis Breydel. De vader en de oom van Jan van Riebecke, Jacob van Riebecke en Pieter Bultinc, en diens familieleden Jacob Sey en Jan van Raveschoot stonden voor Jan borg. Jacob Sey was de voogd van de kinderen van Jan van Riebecke toen diens vrouw in 1485 stierf (SAB: WR, Sint-Jacobs, 6, 28r) en ook van de kinderen van Jan van Raveschoot toen deze overleed (SAB: PR, 1485, 62r), hetgeen een verwantschappelijke band tussen beiden verraadt. Jacob van Riebecke had een zus Katrien die met Pieter Bultinc getrouwd was (Martens, *De opdrachtegevers van Hans Memling*, 18 en SAB: SR, 1480-81, 152v).

⁹⁷ Veel van wat volgt, baseert zich op Haemers, *For the common good*. In het derde hoofdstuk van dit boek vindt men de verwijzingen en de bewijsvoering van hetgeen volgt. In bijlage is een stamboom van Willem opgenomen.

de Keyt, zijn schoonzoon Boudewijn van Eldinghe, enzovoort, vormden een verwantschappelijk netwerk waarmee Willem ook handel dreef. Het is een typisch voorbeeld van de zogenaamde ‘handelsendogamie’ in de Vlaamse steden: via huwelijken en familiebanden vormden Brugse compagnieën een stevig verankerd consortium. Economische samenwerking was er met tal van buitenlandse handelaars, waarvan er hieronder enkele zijn opgenomen.⁹⁸ Op cultureel vlak valt Willems lidmaatschap van de Brugse kruisbooggilde en het broederschap van de O.L.V.-Ter Snee te vermelden, en de portretten die hij bij Hans Memling bestelde. Politieke relaties, tenslotte, had Willem met vele vrienden en handelsspartners. Niet in het minst met de figuren die in 1481 samen met hem in de beklagdenbank waren verzeild geraakt.

Figuur 1: het netwerk van Willem Moreel, met de culturele, politieke, sociale en economische banden waarop hij kon terugvallen.

In de voorafgaande jaren, tijdens de regering van Maria van Bourgondië, had zich rond dit netwerk een schare vertrouwelingen gevoegd. Willem was niet de leider

⁹⁸ De opgesomde buitenlandse handelaars stonden bijvoorbeeld Willem ‘*et autres de leurs consors aussi marchans residens en icelle notre ville de Bruges*’ bij in een proces voor de Grote Raad in 1475 tegen de Venetiaanse koopman Francesco Laurenso in verband met een nooit aangekomen karveel (ARA: GR, 793bis, 17r-18v en 230r-233v).

van deze ‘partij’, zoals bijvoorbeeld de Medici-familie in Firenze een factie had die zij strikt dirigeerde. De partij waartoe Willem behoorde, verenigde zich ‘rond’ hem, en was dus niet ‘van’ hem. Zijn netwerk was niet het enige dat tot de kern ervan behoorde, ook de netwerken van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas en Maarten Lem vonden er hun plaats.⁹⁹ In de ‘Vlaamse Opstand’ zouden de partijleden elkaar steunen in de strijd om het regentschap over Filips de Schone, maar daarin stond de partij niet alleen. Ze vond houvast bij een Gentse factieleider tegenstanders van Maximiliaan, bij enkele Ieperlingen, en ambtenaren uit de overheidsadministratie. In Brugge waren leidende figuren uit de ambachten aan de partij gelinkt. Die band was niet enkel politiek, gezien de steun die de ambachten aan de partij verleenden in de Opstand, maar in sommige gevallen ook verwantschapelijk. Tijdens de regering van Maria van Bourgondië waren namelijk enkele leidende figuren uit de ambachtsbesturen gehuwd met familieleden van Maarten Lem en Jan de Keyt. Dientengevolge vormde de partij rond Willem Moreel een hecht blok dat het gezamenlijk opnam tegen zijn tegenstanders tijdens en na het proces tegen enkele van de belangrijkste figuren uit de partij.

Maar ook het hof kon op aanzienlijke aanhang rekenen. De directe vertrouwelingen van de vorst die in de afgelopen jaren in toenemende mate de Brugse politiek hadden trachten te beïnvloeden, vatten post achter hun broodheer. Souverein-baljuw Jacob van Gistel, baljuw Roeland van Halewyn, schout Antoon van der Vichte, waterbaljuw van Sluis en oud-burgemeester Joost van Varsenare en de latere ontvanger van de stad Adriaan Drabbe vertegenwoordigden de vorst op 28 januari toen de drie beklagden zich voor de Grote Raad verdedigden.¹⁰⁰ De meeste van deze personen waren edellieden uit gevestigde families die in het Brugse Vrije actief waren, de plattelandsstreek rond Brugge. Reeds lang rekruteerde de vorst er relatief volgzame edelen die hun familie verrijkt hadden met de steun van de vorst. Met uitgekiende huwelijken hadden zij uitgebreide netwerken in Brugge weten op te bouwen, en er in toenemende mate de stedelijke politiek proberen te beïnvloeden.¹⁰¹ Hun belangen waren vaak tegengesteld aan die van de Brugse ambachten, die deel uitmaakten van de coalitie die Brugge sinds 1477 bestuurde. Onder meer de politieke invloed van het Brugse Vrije op de vorstelijke besluitvorming was sindsdien de inzet van de strijd. Terwijl de ambachten in 1477 met succes hadden geijverd om die tot een minimum te herleiden, hoopten Maximiliaans medestanders die maatregel ongedaan te maken.

⁹⁹ Meer over dit alles in Haemers, *Factionalism*. In bijlage vindt men de figuren van enkele van deze netwerken terug.

¹⁰⁰ SAB: CA, 2, 321r. Zie ook *Dits die Excellente Cronike*, 223r en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 212.

¹⁰¹ Buylaert, *Eeuwen van ambitie*, 124-7. Zie ook diens gevalstudie over de familie De Baenst, die grotendeels partij zou kiezen voor Maximiliaan in dit conflict, en de aparte biografieën van de vermelde figuren in respectievelijk *Sociale mobiliteit* en *Repertorium van de Vlaamse adel*.

De steun van Willem Moreel en co voor de ambachtelijke verzuchtingen in 1477 was dus ook bij deze factie in de stad niet in goede aarde gevallen. Tegen die achtergrond valt het makkelijk te begrijpen dat zij tegenover de beklaagdenbank plaatsnamen in januari 1482. De politieke scheidslijn die in het proces tegen Willem Moreel aan de oppervlakte kwam, zou in de komende tien jaar de Brugse politiek en die van het graafschap beheersen. Het werd uiteindelijk een partijstrijd van jewelste.

De politieke tegenstelling tussen Maximiliaan en zijn voormalige financiële ambtenaren weerspiegelde dus intern-stedelijke spanningen, die de vorst misschien zelfs geïnspireerd hadden om het tot een proces te laten komen. Wie weet had Maximiliaan op voorspraak van de vermelde personen, en hun vertrouwelingen aan het hof tot de opsluiting van Moreel bevolen. Hoe dan ook, de specifieke aanklacht van Maximiliaan wijst op een afrekening in het stedelijke milieu. De beklaagden werden niet alleen beschuldigd van ongehoorzaamheid ten opzichte van de vorst, maar eveneens van een greep naar de alleenheerschappij in de stad. Net als in Gent overigens, waar de stadsgezinde baljuw enkele maanden tevoren door een vertrouweling van Maximiliaan was vermoord, haakten de vorst en zijn directe entourage dus in op bestaande tegenstellingen om hun invloed in de stedelijke besluitvorming naar zich toe te trekken.¹⁰² Het in eigen voordeel uitspelen van politieke conflicten in Vlaamse steden was overigens een typisch Bourgondische tactiek. Ook hertog Filips de Goede had in 1447 te Gent een netwerk van vertrouwelingen gesteund om een voor hem onrustwekkende greep naar de macht van minder beïnvloedbare figuren te dwarsbomen.¹⁰³ Toen had hij, net als Maximiliaan, gehoopt de stedelijke financiën voor zijn oorlogen aan te wenden, maar daarbij had Filips eveneens de sociale en politieke aanhang van de rivalen schromelijk onderschat. Net als toen zou de poging van Maximiliaan om tegenstanders het zwijgen op te leggen, uitmonden in een jarenlange en bittere strijd. Stedelijke netwerken waren moeilijk te breken, hun aanhang was groot.

Aanvankelijk boekte Maximiliaan succes. Hij was erin geslaagd beslag te leggen op de stadsfinanciën. De gevangenneming van enkele leidende figuren schrikte namelijk elke weerstand tegen de aanvraag van een nieuwe bede af. In december 1481 had hij in Brugge een nieuwe, controversiële bede van 127.000 gouden 'rijders' (dat is een muntsoort) aan de Vlaamse volksvertegenwoordiging gevraagd. Gent had meteen verzet aangetekend, en weigerde een delegatie naar

¹⁰² Over de gelijktijdige spanningen in Gent: Haemers, *Le meurtre de Jan van Dadizeele*, en Roose, *De opstand van Willem Rijn*.

¹⁰³ Haemers, *De Gentse opstand*, 138-47. Toen poogde Filips de Goede tevergeefs Daneel Sersanders en diens medestanders uit de stedelijke middengroepen een hak te zetten.

de cruciale vergadering met de vorst te sturen. Vanuit diens oogpunt was ook Brugs verzet op deze vergadering te vermijden. Willem Moreel en co waren er dus *persona non grata*. De onderhandelingen hierover gingen op 26 december van start, maar Moreel en co. maakten geen deel uit van de Brugse delegatie.¹⁰⁴ Maximiliaan en zijn vertrouwelingen hadden door de bruuske gevangenneming van potentiële tegenstanders het eventuele verzet de mond gesnoerd. De tactiek werkte. De Brugse vertegenwoordigers, die waarschijnlijk uit het hertogelijke netwerk in de stad gerekruteerd waren, stemden snel met de bede in, maar de onverzettelikheden van de Gentenaars bleek minder makkelijk te breken. De stad verbood de afgevaardigden van de kleinere steden van het Gentse ommeland nog langer aan de vergaderingen met de vorst deel te nemen. Daarop keurden Brugge, het Brugse Vrije en Ieper alvast hun bijdrage aan de bede op 23 februari 1482 goed.¹⁰⁵

Dat Maximiliaan de aanklacht tegen Willem Moreel, Jan van Riebeke en Jan van Nieuwenhove fs. Klaas pas vijfentwintig dagen na hun gevangenschap bekendmaakte, doet vermoeden dat allicht het tactische voordeel dat de opsluiting met zich meebracht, het belangrijkste motief tot gevangenneming was. Enkele jaren voordien al hadden vorstelijke afgevaardigden Brugse (en ook Gentse) schepenen vastgehouden om een uitbetaling van een bede te versnellen, maar de roekeloze beslissing van december 1481 tartte waarschijnlijk de verbeelding van menig Bruggeling.¹⁰⁶ Zelfs tijdens het gehate bewind van Karel de Stoute had de hertog nooit schepenen gevangen genomen om hun aanwezigheid op vergaderingen van de Vlaamse volksvertegenwoordiging te verhinderen. De handelswijze van Maximiliaan en zijn medestanders heeft vermoedelijk op weinig begrip kunnen rekenen. Een kroniekschrijver voegde bijvoorbeeld in zijn relaas over de gebeurtenissen toe dat de beschuldigingen '*waren inghestelt bi quade informacie ende dat partyelicke was*'.¹⁰⁷ Hij heeft het – wat die laatste bewering betreft – alvast bij het juiste eind. Tegen de geschetste achtergrond geurde de aanklacht tegen Willem Moreel naar partijdigheid.

¹⁰⁴ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 189.

¹⁰⁵ RAG: V3, 243, 34. Geen enkele bron informeert ons over de identiteit van de Brugse vertegenwoordigers op deze vergadering.

¹⁰⁶ Eind 1477 had de ontvanger van de Vlaamse bedden (Jan van Nieuwenhove fs. Michiel) de Brugse stedelijke ontvangers (waaronder ook Willem Moreel) gevangen gehouden op het schepenhuis omdat ze voormalig tesorier Jan Dhondt nog een achterstallige betaling moesten (SAB: SR, 1477-78, 146r en 151v). In augustus 1479 was ook Gentse vertegenwoordigers deze twijfelachtige eer te beurt gevallen. Dezelfde ontvanger liet toen aan de Rekenkamer weten dat hij de Gentse portie van een bede nog niet doorgestort had, maar dat hij zich toch met de zaak inliet; '*sans ce que les dis de Gand ayent vollu ne veullent payer ja, soit il que depuis dix jours encha je les aye fait prendre et constituer prisonniers en ceste ville de Bruges ensemble certains leurs biens et marchandise*' (ADN: B 17731, 'Aides. Recette générale de Flandres').

¹⁰⁷ *Dits die Excellente Cronike*, 222v.

De drie beschuldigen lieten dan ook geen spaander heel van de aantijgingen op hun verdediging voor de Grote Raad op 28 januari 1482. Ze lieten zich bijstaan door drie machtige vrienden, namelijk Maarten Lem, Jan de Boot en Jan de Keyt. Deze drie oud-burgemeesters van Brugge hadden vergaande verwantschappelijke, economische en politieke banden met de drie beschuldigen. Maar ze hadden ook diensten aan de vorst geleverd. Maarten Lem had Willem bijgestaan als superintendant van de hertogelijke financiën in 1479-80. Jan de Keyt was de schoonbroer en een belangrijk handelspartner van Willem, en had nog samen met Jan de Boot geld aan de aartshertog geleend.¹⁰⁸ Maar nu steunden ze Willem Moreel. Samen vertegenwoordigen deze zes personen dus de factie die zich rond Moreel schaarde. Op de zitting van de Grote Raad in januari 1482 ontken- den de drie beklagden hun belangrijke rol die ze in het voorjaar van 1477 gespeeld hadden, dan ook niet. Ze protesteerden wel heftig tegen de aantijging die hen als de enige aanstokers van de Brugse opstand van 1477 aanwees en tegen de beschuldiging dat hun toenmalige daadkracht ingegeven was door persoonlijk gewin. Eerbiedwaardige mannen waren ze, die zich steeds naar de waardigheid van hun talrijke politieke functies gedragen hadden.¹⁰⁹ De drie Brugge- lingen beweerden dat ze de uitbarsting van volkswoede juist bedwongen hadden. Willem Moreel bevestigde zijn deelname aan verscheidene volksvergaderingen in het voorjaar van 1477. Maar hij benadrukte dat zijn toenmalige toespraken voor de verzamelde opstandelingen enkel dienden om de gemoederen te bedaren en het geweld in te dammen.¹¹⁰ De vorst mocht zich zelfs gelukkig prijzen, pleitte hij, dat Willem en andere wetsdienaars toen de moed betoond hadden om de opstandige menigte te trotseren. De drie argumenteerden namelijk dat ze op gevaar van eigen leven de stad onder controle hadden weten te houden. De repliek van Willem en beide Jannen leest als een heldhaftige roman, gekleurd door hun standpunt op het conflict.

Dat persoonlijk gewin hun voornaamste motivatie was, ontkrachtten de drie beklagden met het verhaal over de toenmalige gevangenschap van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas. Kort was hij in 1477 opgepakt omdat hij als voormalige gezagsdrager zich diende te verantwoorden voor bestuursdaden van het vorige regime. In de opstand van 1477 waren namelijk de schepenen die in de vooraf- gaande jaren beden aan Karel de Stoute hadden goedgekeurd, beticht van gesjoe-

¹⁰⁸ In november 1477 leende Jan de Boot samen met zijn stiefbroer Cornelis de Boot, Jan de Keyt en Klaas van Nieuwenhove (de vader van de beschuldigde Jan) 750 lb. par. aan de vorst (ADN: B 3495, 123686).

¹⁰⁹ Jan van Nieuwenhove fs Klaas en Jan van Riebecke beschrijven zichzelf als '*gens de bien d'honneur, de bonne fame renommee et pseudommie*'.

¹¹⁰ '*Et s'il avoit dit aucuns motz aus dits populaires dont l'on lui peusist imputer aucune chose ce que non, ce auroit esté pour appaysier et reduire icelui populaire*' (SAB: CA, 2, 324v).

mel. Jan van Nieuwenhove had zich toen echter vrijgekocht, en werd nadien door de opstandelingen opgevestigd. De verdediging op het proces gebruikte dit verhaal om aan te tonen dat er van een complot geen sprake was. Integendeel, de opoffering van de eigen persoon voor het algemeen belang van de stad, het land en zelfs de dynastie vormden de rode draad doorheen de verdediging van de drie beklaagden.¹¹¹ Of zoals Willem Moreel het zelf verwoordde: hij had steeds gehandeld voor '*le bien de mon dit seigneur et de la chose publique*'.¹¹² Deze beweegreden contrasteerde sterk met de vorstelijke aanklacht die eigenbelang als drijfveer voor de bewindslui van 1477 aanduidde. Bovendien hoopten Willem en zijn kompanen met deze rechtvaardiging allicht sympathie voor hun zaak los te weken, want hun stadsgenoten volgden de zaak met argusogen. Als dat zo is, dan zijn Moreel en co in hun opzet geslaagd, want de drie beschuldigen hebben nooit de steun van hun directe omgeving verloren.

De gevangenschap van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas in het voorjaar van 1477 legde, volgens de verdediging, bovendien de valsheid van de beschuldigen van de procureur bloot. Hoe kon een gevangene van de opstandelingen tegelijk de aanstoker van de volkswoede geweest zijn? Meer nog, redeneerde men, het vorstenpaar heeft Willem Moreel, Jan van Riebecke en Jan van Nieuwenhove fs. Klaas nooit eerder van opruiende daden beschuldigd. Maximiliaan had Jan van Nieuwenhove, toen hij alweer op gevaar van eigen leven de grenzen van het graafschap verdedigde, zelfs geridderd, argumenteerde de repliek.¹¹³ Willem Moreel deed er nog een schepje bovenop. Hij onthulde de vermeende hypocrisie van de aanklacht door op zijn voormalige functie als superintendent van de herzogelijke financiën te wijzen. Hij herhaalde dat hij in dat mandaat, zoals voorheen, de algemene belangen van het land en zijn volk had gediend, én die van de vorst: '*en gardant les haulteur, souveraineté et auctorité de mon dit seigneur et le bien, utilité et prouffit de ses pays et subgectz*'. Misschien met een stemverheffing die in de rechtszaal weerklonk, ging Willem Moreel nog een stapje verder en trok hij in de aanval. Nooit had hij het beleid van de aartshertog gehinderd. Vele

¹¹¹ Jan van Nieuwenhove fs. Klaas verwoordde het in bovenstaand document als volgt: '*Ilz avoient esté des principaux qui, depuis le trespas de feu de tres noble memoire le duc Charles que Dieu absoille, avoient eu le gouvernement de la chose publique en la dicte ville de Bruges, prins la paine, travail et dangier apres la comouction y advenue, derrainement de ramener et reduire le peuple a bonne obeyssane et tellement fait que par leur conduite, moyen et adresse et de leurs bons amis la dicte ville avoir secouru et assisté mon dit seigneur en ses affaires mesmement a la garde des frontieres*'. Over de gevangenschap van Jan van Nieuwenhove: Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 126-7; hij betaalde nadien aan de stad 200 lb. gr. terug die hij verduisterd zou hebben (SAB: SR, 1476-77, 35r).

¹¹² SAB: CA, 2, 323v.

¹¹³ Hij had het graafschap verdedigd '*en demonstrant la grande affection qu'il avoit a la deffence du pays et utilité de la chose publique*'. Na de slag bij Enguinegatte ridderde de vorst hem (Verbruggen, *De slag bij Guinegatte*, 78).

diensten had hij verleend. Elk bevel gehoorzaamd.¹¹⁴ Indien hem een fout aangewreven werd, dan lag de verantwoordelijkheid niet bij hem. De gevangenschap en de beschuldigingen evalueerde hij dus als volledig onterecht. Bewijs ontbrak en de gevangenneming gebeurde *'en usant de voulenté plus que de raison'*. Willekeur zegevierde over de rede.

Ondanks het feit dat de procureur in zijn repliek volhield dat hun schuld bewezen was, hebben de drie beklaagden waarschijnlijk met opgeheven hoofd, maar toch bezorgd de raadszaal verlaten. Ze waren ongetwijfeld opgelucht want doorheen het proces was duidelijk geworden dat de procureur geen been had om op te staan. De Grote Raad wist zelf geen raad met de zaak en verdaagde het proces tot de eerste april.¹¹⁵ Willem Moreel, Jan van Nieuwenhove fs Klaas en Jan van Riebeke waren vrij en wisten zich gesteund door drie voorname vrienden en hun netwerken. Dat het Brugse handelsmilieu hen volledig vertrouwde, blijkt bijvoorbeeld uit het optreden als arbiter van de drie beschuldigten in een handelsconflict enkele dagen nadien.¹¹⁶ Omringd door hun sociale netwerken hadden ze dus niets te vrezen. Overigens valt op dat niet enkel de Brugse politiek beroerd werd door de gebeurtenissen. In maart 1482 bestrafte het kapittel van Sint-Donaas enkele clerici omdat ze voor het huis van Jan van Nieuwenhove fs. Michiel aanstootgevende toneelscènes hadden opgevoerd. Dat was de neef van diens naamgenoot die in de beklaagdenbank zat, maar de zoon van Michiel was in het kamp van Maximiliaan terechtgekomen. Beneveld door wijn hadden de clerici er hun stand te schande gemaakt, luidde het in hun vonnis. Wat er zich precies op de dorpel van Jans huis had afgespeeld, is niet te achterhalen, maar opvallend is dat een clericus die na de Brugse opstand van 1488 veroordeeld werd omdat hij partij had gekozen voor de opstandelingen toen al bij de feiten betrokken was. Het voorval toont aan dat dus ook de Brugse clerus verdeeld was (een logisch gevolg van het feit dat de bestuurlijke elite in de stad clerici onder de rangen kende), en dat het conflict de gemoederen beroerde.¹¹⁷

Ook de drie beklaagden waren allicht aangedaan, én bezorgd. Ze beseften maar al te goed dat de aanklacht in de eerste plaats hun tijdelijke uitschakeling

¹¹⁴ *'Il n'avoit jamais esté rebelle ne desobeissant a feu mon dit seigneur, empesché l'ayde par luy requiz, mais au contraire s'estoit tousiours monstré bon loyal et obeissant subget et s'estoit a son possible employé de tenir la main affin qu' icelui seigneur peust parvenir a tout ce qu'il avoit demandé et requiz'* (SAB: CA, 2, 323r).

¹¹⁵ *Dits die Excellente Cronike*, 223r.

¹¹⁶ Op 13 februari 1482 waren Maarten Lem, Willem Moreel, Jan van Riebeke en ridder Jan van Nieuwenhove arbiter in een handelsconflict tussen Brugs wisselaar Jan Nutin en de Portugese koopman Antonio Fernandez (vertegenwoordigd door Vincente Gil) over de aankoop van olie in 1475. Lodewijk Greffin, Guy de Houdecoutre en Jan de Keyt (in wiens huis de getuigen gehoord werden) fungeerden als klerken in het proces. De arbiters kwamen op 26 maart 1482 tot een uitspraak (RAG: RV, 6832).

¹¹⁷ Callewier, *De papen van Brugge*, 76-9; Brown, *Civic ceremony*, 293.

op het politieke toneel als doel had, aangezien de vorst anderen vrij spel had gegeven in de toekenning van een nieuwe Brugse bede. De gevangenschap toonde aan dat Maximiliaan en zijn vertrouwelingen de grove middelen niet schuwden om een brede inspraak in de financiële politiek van het hof te dwarsbomen. Meer nog dan in de gelijktijdige confrontatie met de Gentse schepenen had het hof zich overmoedig opgesteld. De vorst had een machtige lokale elite van ongehoorzaamheid beticht en de verantwoordelijken voor de totstandkoming van de privileges van 1477 proberen te straffen. In het najaar van 1477 had de vorstelijke administratie reeds komaf gemaakt met opstandige elementen te Sluis en te Ieper, maar dat gebeurde in samenspraak met de traditionele elite die er de privileges van 1477 had opgesteld. In Holland en in Brabant had het Bourgondische hof al met succes geprobeerd om de privileges te beknotten die ook deze gewesten hadden gekregen.¹¹⁸ In 1481 rook Maximiliaan ook in Vlaanderen zijn kans. De Gentenaars kon hij amper beïnvloeden, maar in Brugge had hij in de afgelopen jaren trouwe bondgenoten verzameld die hem zouden steunen in de uitschakeling van zijn rivalen. Beide partijen borgen na het proces misschien hun messen op, maar de politieke tegenstelling tussen de vorst en lokale vertrouwelingen enerzijds en de partij rond Willem Moreel anderzijds bleef bestaan. Enkele weken voor de tragische dood van Maria was er, net als te Gent, ook te Brugge een patstelling ontstaan.

Maar beide partijen waren bereid water in de wijn te doen. Op 18 februari 1482 onthaalde Maarten Lem met de nodige luister het vorstenpaar op een uitgebreid diner in zijn Brugse woonst.¹¹⁹ Deze bijzondere gelegenheid wijst erop dat het geschil tussen Maximiliaan en zijn tegenstanders was bekoeld. Dit wordt bevestigd door een terloopse vermelding in een rekening van de uitbetaling van een bede door Brugge. Op 1 december 1482 stelde Maximiliaan Jan Papegaey aan als ontvanger van de bede die de stad hem in januari 1482 had toegezegd.¹²⁰ Met de opbrengst van de rekening werd kort erna Anselmo de Lomellini een lening uitgekeerd van 250 lb. 10 s. gr. In de marge van de rekening staat genoteerd dat de obligatie voor deze lening op 2 maart 1482 door onder meer Willem Moreel werd ondertekend.¹²¹ Willem werd dus, zoals vóór zijn opsluiting, opnieuw bij de inning van de bedden betrokken. Of hij opnieuw financieel commissaris van de aartshertog werd, is onbekend, want de vermelding betitelt hem niet. Het optreden van de Bruggeling in maart 1482 verbaast, want Maximiliaan

¹¹⁸ Boone & Brand, *De ondermijning*, 20-1; Van Uytven, *1477 in Brabant*, 277-8.

¹¹⁹ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 213.

¹²⁰ SAB: OR, 1, 1r-v.

¹²¹ De lening was op een portie van de bede van januari 1482 geassigneerd (SAB: OR, 1, 5v).

had in december 1481 nog op hardhandige wijze duidelijk gemaakt dat hij niet meer over de diensten van Willem Moreel wenste te beschikken.

Waarom deze plotse ommezwaai? En waarom nam Maximiliaan Willem Moreel gevangen als hij de Bruggeling enkele maanden nadien toch weer in zijn financiële administratie betrok? Was het proces een maat voor niets? Een minutieuze reconstructie van de levenswandel van Willem Moreel in de maanden voor zijn gevangenneming, die aan de hand van de rekeningen van de algemeen ontvanger van alle hertogelijke financiën te reconstrueren zijn, toont aan dat de politieke druk op de financieel commissaris in de loop van 1481 danig was toegenomen. Het is tevens een mooie illustratie van het lastige parket waarin ook de Habsburger was terechtgekomen.

Zoals in de vorige jaren van zijn bewind, was Maximiliaan medio 1481 op zoek naar geld om oorlog te voeren. Ditmaal plande hij een inval in het Sticht van Utrecht om er het gezag van bisschop David van Bourgondië te herstellen.¹²² Toen hij medio september te Den Haag verbleef, was de vorst te weten gekomen dat Delft akkoord was troepen te ondersteunen. Financieel topadviseur Pieter Lanchals werd ter plaatse gestuurd en bekwam dat de stad een rente op zijn inkomsten zou verkopen voor een totaalbedrag van 19.200 lb. par.¹²³ Vanuit Antwerpen gaf Maximiliaan aan Willem Moreel de opdracht alle burgers en handelaars te laten weten dat de stad Delft renten verkocht.¹²⁴ Op 5 oktober 1481 reisde de zwager en handelspartner van Willem, Denijs van Hertsvelde, naar Antwerpen met 6000 lb. par. die hij bij kopers van rentebrieven verzameld had.¹²⁵ Kort erna trok Willem zelf naar Antwerpen, waar hij onder andere getuige was van de politieke moord op Jan van Dadizeele, de Gentse baljuw die zich in toeneemende mate tegen het geldverslindende beleid van Maximiliaan had verzet. Begin november vertoefde Willem weer te Brugge toen de administratie hem rentebrieven opstuurde om aan de kopers van de Delftse rente te overhandigen.¹²⁶

De correspondentie van Maximiliaan uit het najaar van 1481 doet vermoeden dat hij op dat moment wel heel erg krap bij kas zat, een gevaarlijke situatie in oorlogstijd. Het personeel van de Rekenkamer in Rijsel en vertrouwelingen in

¹²² Van Gent, *Pertijelijke saken*, 329-30 en Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, 158-60.

¹²³ Op 19 september stuurde Maximiliaan een brief vanuit Den Haag naar Delft om van Pieter Lanchals te weten te komen *'combien ilz [de magistraat van Delft] avoient vendu de rente sur la dicte ville et quelz deniers comtans ilz en avoient'* (ADN: B 2124, 145v). Maximiliaan vertrok op 23 september uit Den Haag, om via Dordrecht op 26 september in Antwerpen aan te komen (Vander Linden, *Itinéraires de Marie*, 109).

¹²⁴ ADN: B 2124, 146v.

¹²⁵ ADN: B 2124, 153v-154r.

¹²⁶ ADN: B 2124, 149v en 155r. Vermoedelijk kocht Pieter Lanchals toen ook een rente op Delft, want in de bezittingen die hij na zijn dood achterliet, bevonden zich vijf rentebrieven op Delft (RAG: FPR, 218).

Zeeland, Henegouwen en Brabant kregen de opdracht om geld bijeen te zoeken. Op 7 november 1481 lieten de vorst en de te Antwerpen aanwezige leden van zijn financiële commissie ook aan Willem Moreel weten dat hij dringend nogmaals geld diende te vinden. De bewaking van de grenzen in Luxemburg vereiste immers 20.000 lb. par., die, zoals de brief het verwoordde, Willem mocht lenen waar hij ze vond.¹²⁷ Het was de laatste brief die de algemeen ontvanger naar Willem als financieel commissaris opstuurde – van die dag dateert ook de laatste kwitantie die de Bruggeling vóór zijn opsluiting in die hoedanigheid ondertekende.¹²⁸ Heeft Willem zich na de lectuur van deze brief de bedenking gemaakt of het zo wel verder kon? Elke kist geld die hij naar de vorst stuurde, werd gevolgd door een nieuwe vraag naar middelen zonder een verbetering van de oorlogssituatie. Of overtuigden zijn handelspartners en zijn sociale netwerk hem ervan tegen deze oorlogszuchtige en geldopslopende politiek protest aan te tekenen?

Hoe dan ook, Maximiliaan zette door. Kort na de brief aan Willem Moreel besliste hij een Vlaamse statenvergadering te Brugge te organiseren. Zowat alle leden van de hofhouding, adellijk of geestelijk, kregen op 18 november een brief in de bus om zich naar Brugge te begeven. Ook Maria werd (bijna terloops) ingelicht.¹²⁹ Op weg naar Brugge gaf hij te Oudenaarde de Brugse baljuw de opdracht om Willem Moreel gevangen te nemen. Eenmaal aangekomen zette hij de zoektocht naar geld verder. Op 17 december stuurde hij vaatwerk uit de grafelijke schat die te Brugge werd bewaard naar Brussel. Het zou er als onderpand voor een lening ter betaling van de troepen te Luxemburg dienen.¹³⁰ Zes dagen later liet hij alle steden en kasselrijen van het graafschap Vlaanderen weten dat ze welkom waren op een statenvergadering die een nieuwe bede als inzet had.¹³¹ Verwachtte Maximiliaan verzet van Willem Moreel op deze statenvergadering?

¹²⁷ Maximiliaan stuurde een brief naar Willem Moreel '*par lesquelles lui estoit mandé incontinentement trouver a fruit et finance la somme de dix mil livres du dit pris* [ponden van 40 groten] *pour convertir et employer ou paiement des gens de guerre*' (ADN: B 2124, 155r).

¹²⁸ Deze kwitantie bevindt zich – verkeerdelijk – in de doos van de rekening van de algemeen ontvanger van alle financiën van 1468 (ADN: B 2067). Het is dus best mogelijk dat er elders nog dergelijke documenten opduiken.

¹²⁹ '*Pour certaines matieres grandement touchant le bien bonneur et utilité de sa personne et de la chose publique de ses pays lesquelles il leur desiroit declarer et communicquer*' ontving de hofhouding het verzoek om zich naar Brugge te begeven (ADN: B 2124, 157v). Op 23 november stuurde Maximiliaan een gelijkaardige brief naar Maria die recentelijk van een (kort erna overleden) zoontje was bevallen (158r). Op 29 november ontving ze het bericht (samen met een cadeautje) dat haar inlichtte over de komst van haar echtgenoot (159r): '*par lesquelles il luy mandoit entretenir les seigneurs de son sang, prelatz, nobles et autres grans seigneurs de ses pays, lesquels il avoit mandé estre en sa ville de Bruges devers lui le dit jour jusques qu'il seroit par de la qui seroit en la sepmaine lors prouchaine venante. Et aussi que lui envoyoit par le dit Huchon* [de boodschapper] *la hure de la venoison d'un grant sangler qu'il print le xxviiie jour du dit mois a la chasse*'.

¹³⁰ ADN: B 2124, 162r.

¹³¹ ADN: B 2124, 163r.

Had hij daarom de belangrijkste pionnen van diens partij gevangen genomen? De voorgeschiedenis van de laatste maanden en de onverzettelikheden waarmee de vorst en zijn overgebleven leden van de financiële commissie op de vergadering de goedkeuring van de bede najaagden, tonen alvast aan dat Maximiliaan, kost wat kost, zijn verzoek naar geld wenste ingewilligd te zien. Leden uit de eigen administratie zouden hem niet stoppen.

Die geldnood kan ook verklaren waarom Maximiliaan na de afloop van de debatten in het proces is bijgedraaid. Eenmaal de Brugse bede goedgekeurd, kon Willem (nog steeds een machtig handelaar en bankier) zijn rol als geldschietter weer opnemen – zij het meer in de marge dan voordien. Dat hij in de kantlijn opduikt van het vermelde Brugse financiële document van maart 1482 is dan ook symbolisch. Allicht behield Willem, geruggensteund door zijn bondgenoten, de eis naar inspraak in het financiële beleid van de overheid. Dat konden Maximiliaan en zijn directe entourage vermoedelijk minder appreciëren, maar even goed zagen zij in dat een politieke uitschakeling van Willem Moreel het gezag van de aartshertog te zeer kon ondergraven. Tijdens het proces was namelijk gebleken dat Willem te Brugge nog steeds over ruime steun genoot in de welgestelde economische kringen. Maximiliaan zou dus moeten inbinden, maar dat gold ook voor de entourage van Moreel. De lening die de financiële commissie op 2 maart 1482 bij Anselmo de Lomellini aanging, is in dit geval een soort van politieke pasmunt van Willem Moreel.¹³² Met de lening keerde hij terug in dienst van Maximiliaan, maar het betekende niet dat hij zijn kritiek op het beleid van de aartshertog liet varen. Misschien hoopte Willem nog steeds op toegevingen van de vorst, en dacht hij waarschijnlijk dat een ‘rentree’ in de administratie van de aartshertog de enige manier was om diens beleid bij te sturen. Als dat zo is, dan betekende dat de Brugse elite in ruil voor een zekere, maar beperkte invloed aan het hof wat meer meegaandheid zou moeten tonen om nieuwe middelen voor de oorlogen te werven. De vraag is in hoeverre een dergelijke politiek houdbaar zou blijken te zijn, want de politieke partner van Willem Moreel, de Brugse ambachten, hadden steeds tegen een dergelijke politiek gepleit. Het plotse overlijden van Maria van Bourgondië enkele dagen later, zou echter elk denkbaar scenario doorkruisen.

Spanningen te Brugge

Vooraleer de gevolgen van die ongelukkige afloop te schetsen, is het raadzaam nog even de situatie te Brugge van naderbij te bekijken. Want hoe zouden de

¹³² Het is best mogelijk dat Willem Moreel persoonlijk voor deze lening heeft geijverd, want hij dreef handel met Lazzaro de Lomellini, vermoedelijk een verwant van Anselmo (ARA: GR, 793bis, 17r).

vertegenwoordigers van de ambachten reageren op de wendingen aan het hof? En welke etterbuil was er precies opengebarsten tijdens het proces? De toenemende kritiek op het beleid van Maximiliaan entte zich hoe dan ook op een moeilijke situatie in de stad, want door enkele misoogsten was er voedselschaarste. De prijzen van het graan waren in enkele maanden tijd verdubbeld en bereikten eind 1481 het hoogste niveau sinds een halve eeuw.¹³³ De Brugse bewindvoerders hadden zelfs graan moeten aankopen en tegen een gunstprijs onder de bevolking verspreiden. Misschien hebben bepaalde politieke kringen in de stad munt trachten te slaan uit de onvrede die er omwille van de hoge graanprijzen heerste. In de graancrisis vonden zij een gepast argument om de economische crisis aan de aanslepende oorlog te wijten. De tijdgenoot vermoedde wel dat de voedselschaarste eind 1481 grotendeels meteorologische oorzaken had, maar eveneens dat de graanaanvoer naar de stad te gebrekkig was om aan deze schaarste te verhelpen. Om graanhandelaars aan te moedigen Brugge aan te doen, had het stadsbestuur al bodes naar Holland gestuurd, maar de gebrekkige kustverdediging deed hun komst naar de stad geen goed.¹³⁴ Het stadsbestuur zou in de komende maanden een vermindering van het krijgsgeweld aan de zuidelijke landsgrens nastreven, onder andere om de graanprijzen te drukken, en ze hoopte waarschijnlijk op die manier het kader te scheppen voor een algemene economische heropleving.

Na de slag bij Enguinegatte die Maximiliaan in 1479 tegen de Franse koning gewonnen had, had het stadsbestuur aan de toezegging van oorlogskredieten aan de vorst steeds de voorwaarde gekoppeld dat de besteding ervan de veiligheid van handelsroutes ten goede diende te komen, of ten minste de schade aan de handel zou beperken. Toen de vorst en de legerleiding daartoe niet in staat bleken, organiseerde het Brugse stadsbestuur zelf de kust- en, in beperkte mate, de landsverdediging door aanvankelijk enkel nog beden te innen die hiervoor rechtstreeks aangewend werden. Gent deed mee. Zowel de graancrisis als de oorlog troffen het hele graafschap, een gezamenlijke aanpak op territoriaal niveau was volgens beide steden noodzakelijk om beide crisissen te bezweren – het was een voorafspiegeling van hun latere beleid in de regentschapsraad. Op twee vergaderingen van de Drie Leden te Gent eind mei en begin juni 1481 besloten de aanwezigen zowel ‘*bij ghemeenen acoorde te belettene den dierste van den coorne*’, als ‘*eene ghemeene conclusie te nemene ter beschermenesse van den lande*’.¹³⁵ De bewindvoerders uit beide steden besloten dat een kordate en gemeenschappelijke actie nodig was om economische en militaire maatregelen te nemen. De regering werd niet bij

¹³³ Verhulst, *Prijzen van granen*, 35-6; Tits-Dieuaide, *La formation des prix*, 229-34.

¹³⁴ Haemers, *For the common good*, 218-20.

¹³⁵ Zie respectievelijk Blockmans, *Handelingen van de leden*, 174 en 177.

deze vergaderingen betrokken, waarmee de Drie Leden duidelijk maakten dat het vorstelijke beleid gefaald had, en dat ze zelf het gemeenschappelijke bestuur, althans inzake deze materie, in handen namen.

Te Brugge is duidelijk dat de coalitie van handelaars en ambachtslieden het zeil naar zich toe trok in de aanpak van deze graan- en oorlogscrisis. Zij maakten reeds sinds april 1477 deel uit van het bestuur, maar in de daaropvolgende jaren hadden oud-schepenen uit de regering van Karel de Stoute opnieuw in de magistratuur plaatsgenomen. Dit gebeurde ongetwijfeld met de steun van de leidende partij in de stad, de groep rond Willem Moreel, maar de spanningen tussen voor- en tegenstanders waren latent. Tekenend is bijvoorbeeld een incident met Willem Moreel in augustus 1478. Na een vergadering over de eventuele verhoging van de stedelijke accijnzen had Reynier Houtmaerct zijn voormalige handelspartner Willem Moreel een *'hoerezuene'* genoemd. Na de woordenwisseling volgde snel een verzoening tussen beide heren, hoewel Reynier door de schepenen op verplichte pelgrimstocht naar Rome werd gestuurd. Opvallend is dat ook de broer van Reynier, Willem Houtmaerct, in het dispuut betrokken was. De familie Houtmaerct was een machtig makelaars- en handelsgeslacht dat al lang schepenen onder zijn rangen telde. Willem Houtmaerct zou stedelijk ontvanger worden in september 1479, en blijven tot augustus 1482. Hij werd echter opzij gezet tijdens het bewind van de regentschapsraad, en zou nadien aanhang zoeken bij Maximiliaans vertrouwelingen. De verhitte discussie tussen beide Willems in 1478 was als het ware een voorafspiegeling van de tweespalt die Brugge in de daaropvolgende jaren zou verdelen. Op 20 augustus 1478 beloofden beide driftkickers nog *'goede vrienden'* te zullen zijn, maar het is duidelijk dat de verzoening slechts tijdelijk met de mantel der liefde werd bedekt.¹³⁶ Ongetwijfeld reet de gevangenschap van Willem in 1481 dergelijke wonden weer open.

En zo zijn er nog wel meer tekenen van politieke spanningen in Brugge waar te nemen. Geraard de Groote bijvoorbeeld maakte deel uit van het bewind dat de stad vóór de opstand van 1477 bestuurde.¹³⁷ In september 1477 en in 1479 werd hij respectievelijk schepen en raadslid, maar na laatstgenoemd mandaat kwam hij in aanvaring met het stadsbestuur over een lening die hij, in naam van

¹³⁶ Het vonnis van de schepenbank in deze zaak luidde: *'Willem Moreel an deen zide ende Willem Oudmaert an dandere zide submitterende hemlieden in tzegghen ende ordonneren van der wet van al zulke veel rudere worden als zij jehens malicanderen ghehad hadden, belovende voudene tghuent dat bij scepenen ghezeit zoude worden. Achtervolghenden was gbeordonnert dat Willem Odmairt zegghen zoude tot Willem Morel dat de worden die hij jehens hem ghezeit heeft uut hitte van bloede [gezegd waren] ende bidden dat hij hem niet belghen en wille (twelke hij dede) ende insghelics de vorseide Moreel Willem Odmairt (twelke hij ooc dede), ende hiermede goede vrienden'* (SAB: MC, 1478, 19r).

¹³⁷ Hij zetelde negen maal in een Brugse schepenbank vóór 1477. In 1461-62 was hij stedelijk ontvanger.

Filips de Goede, bij buitenlandse handelaars was aangegaan. Het geld was de stadskas ten goede gekomen, maar deze weigerde in 1480 Geraard te vergoeden, ook al had de Grote Raad daartoe de opdracht gegeven.¹³⁸ Het stadsbestuur achtte de voormalige stedelijke ontvanger waarschijnlijk verantwoordelijk voor het financiële beleid dat de Bourgondische hertogen de voorbije decennia met betrekking tot de stad gevoerd hadden. Een persoonlijke rancune van Geraard de Groote met leden van de partij rond Willem Moreel of met vertegenwoordigers van de ambachten speelde al dan niet een rol in beide ruzies, maar de tegenstelling zou in dit geval een politieke scheidslijn tussen de bewindsgroep en de persoon in kwestie trekken. Geraard zou immers partij kiezen voor het vorstelijke netwerk toen dit eind 1481 de partij rond Willem Moreel uit de Brugse schepenbank verdreef. Op die manier ontstond in Brugge een diepe kloof tussen voor- en tegenstanders van de heerschappij van Willem en de zijnen.

Er tekenden zich bijgevolg in 1480-1481 verschillende kampen af in de Brugse elite. Aan de ene kant vormde zich een coalitie van vertegenwoordigers van de ambachten enerzijds en anderzijds machtige handelaars, voornamelijk afkomstig uit of verwant aan de partij rond Willem Moreel. Aan de andere kant van het politieke toneel klitten voormalige bewindvoerders die tijdens de regering van Karel de Stoute in functie waren (en waarvan het merendeel geïmagineerd werd tijdens de opstand van het voorjaar van 1477) samen met een door de vorst gesteunde partij van edellieden uit het Brugse Vrije. De specifieke omstandigheden polariseerden de tegenstelling tussen beide kampen, wat uiteindelijk tot een breuk in de Brugse politiek zou leiden. Het is overigens een gekend gegeven in de middeleeuwse (en latere...) politiek dat persoonlijke rivaliteiten zich verstrengden met maatschappelijke breuklijnen. Dergelijke vetes zijn weliswaar nooit de oorzaak van een diepgaande partijstrijd (zoals Vlaanderen er in de jaren 1480 één zou kennen), maar ze kunnen ervoor wel de aanleiding vormen, of het conflict verheugen.¹³⁹ Het resultaat is doorgaans een factiestrijd die buitengewone proporties kon aannemen in tijden van crisis. Zover was het in 1482 nog niet, maar het is duidelijk dat de omstandigheden bestaande tegenstellingen in Brugge snel konden doen escaleren.

¹³⁸ SAB: SR, 1480-81, 165v-166r. Ook Jan Dhondt botste om gelijkaardige redenen met het stadsbestuur, maar hij ontving wel geld. Hij was een rijke koopman en getrouwd met de dochter van een hertogelijk functionaris. Jan diende immers nog geld te ontvangen dat de stad hem nog verschuldigd was. In 1478 werd hij in verschillende porties terugbetaald, namelijk 938 lb. 3 s. 2 d. gr. in het schepenjaar 1477-78 (SAB: SR, 1477-78, 164r) en nog eens 50 lb. 3 s. 2 d. gr. het jaar erna (SAB: SR, 1478-79, 51r).

¹³⁹ Blockmans, *Vete, partijstrijd en staatsmacht*, 32; Buylaert, *Familiekwesities*, 9-11; Braekevelt et al., *Factiestrijd in laatmiddeleeuws Vlaanderen*, 209-10.

Twee van dergelijke tegenstellingen betroffen de aanpak van de oorlog en de invloed van de stad op het hinterland. Om met die laatste te beginnen: tijdens de opstand van 1477 hadden de Brugse ambachten ervoor gepleit om hun politieke invloed op de economische productie van het platteland danig uit te breiden. Eén van de middelen daartoe was volgens hen om de schepenen van het Brugse Vrije aan de schepenbank van Brugge onderhorig te maken. Toen de privileges die Brugge onder hun druk had verkregen in 1477, deze verzuchting als een verworvenheid op perkament zette, belandde een belangrijke groep edelen in het Brugse Vrije quasi automatisch in het kamp van de vorst toen hij deze privileges ongedaan wenste te maken. De baljuw die Willem Moreel in 1481 gevangen nam, behoorde bijvoorbeeld tot het welgestelde geslacht 'van Halewyn' uit het Brugse Vrije, dat aansluiting bij de vorst had gezocht. Een voorval uit 1480 is exemplarisch voor het gebrek aan respect van de adellijke geslachten uit het Brugse Vrije voor de privileges van 1477. Toen wenste Joost van Varsenare, ook afkomstig uit zo'n geslacht, burgemeester van Brugge te worden. Maar een groep Bruggelingen, gesteund door Gentse afgevaardigden, had met succes tegen Joosts herbenoeming als waterbaljuw geprotesteerd. Joost had deze functie namelijk voor een grote geldsom, een 'lening', van Maximiliaan verkregen. De privileges van 1477 verboden dergelijke praktijken en daarenboven ontzegde het Brugse recht een vorstelijk functionaris een publiek mandaat in de stad. Willem Moreel had dit verbod eveneens overtreden toen hij in april 1479 als burgemeester superintendant van de overheidsfinanciën werd, maar hij had na de beëindiging van dat mandaat geen politieke functie meer in de stad uitgeoefend. Zijn collega superintendant, Maarten Lem, had, toen hij in dezelfde magistraat als Joost van Varsenare, die van 1480, burgemeester wenste te worden, noodgedwongen het vorstelijk mandaat naast zich neergelegd. Willem Moreel en Maarten Lem hadden dus een zekere intentie om de privileges van 1477 na te leven – Willem was zelfs gedeeltelijk verantwoordelijk voor de opstelling ervan – een bewogenheid die we Joost van Varsenare niet kunnen toeschrijven. Pas na hevig protest van de Drie Leden gaf hij zijn functie van waterbaljuw op.¹⁴⁰ Joost raakte daardoor in de problemen, want hij mocht zijn 'lening' aan Maximiliaan op de inkomsten van de waterbaljuw verhalen, maar dit werd dus onmogelijk.¹⁴¹ De privileges van 1477 verboden de verpachting van overheidsfuncties omdat de geldzucht van de pachters in het verleden meermaals een rechtvaardige uitoefening van het ambt in de weg had gestaan. Maar de opbrengst van de functie was juist de voornaam-

¹⁴⁰ ADN: B 2122, 68523.

¹⁴¹ Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel*, 708-9; Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 224-5. Op 26 februari 1482 kwam Joost van Varsenare uiteindelijk met de toenmalige waterbaljuw, hertogelijk secretaris Guillaume Hautain, een terugbetaling van deze lening overeen (ADN: B 17742, 'Hautain').

ste reden van Joost van Varsenare om waterbaljuw te worden. Met de goedkeuring van Maximiliaan had hij het ambt opgenomen, maar dat was dus zonder de Drie Leden gerekend. In dit voorval botsten de belangen van de partij rond Willem Moreel en diens tegenstanders hevig.

Ook de oorlogspolitiek van het hof bracht Willem Moreel in de loop van 1481 in nauwe schoentjes. In Vlaanderen traden immers enkele leden uit de partij rond Willem Moreel op als onderhandelaar tijdens de statenvergaderingen te Gent van mei, juni en juli 1481. Met name Jan van Riebeke, Jan de Keyt en Jan van Nieuwenhove fs. Klaas pleitten er voor een efficiënte en gezamenlijke aanpak van de oorlog en de graancrisis.¹⁴² Maar de intensieve onderhandelingen leverden aanvankelijk weinig op. Aangezien verslagen van de vergadering niet bewaard bleven, is het gissen naar de oorzaken voor de hapering in het overleg. Was er onenigheid tussen beide steden, of tussen leden van het bestuur in Brugge of te Gent? Of luwde het krijgsgeweld nadat Maximiliaan met de door ziekte erg verzwakte Franse koning op 27 april een nieuw bestand had gesloten?¹⁴³ Een bestand dat hij misschien om tactische redenen had aangegaan – het kon immers de wind uit de zeilen van zijn tegenstanders nemen. Dergelijke bestanden hadden in het verleden echter weinig soelaas gebracht en de Leden lieten zich amper van de wijs brengen. In juli 1481 besloten de Drie Leden uiteindelijk een kleine troepenlichting te monstereën en deze de zuidelijke landsgrens te laten verdedigen.¹⁴⁴ In augustus haalde Gent een vertegenwoordiger van de Franse koning naar de stad, waarschijnlijk met de bedoeling om vredesonderhandelingen aan te knopen, maar tot tastbare resultaten kwam het voorlopig niet.¹⁴⁵ Gent trok met deze gewaagde zet het initiatief van de oorlog bijna volledig naar zich toe, hetgeen de andere Leden, met vorstelijke represailles in het achterhoofd, misschien deed terugdeinzen. Hoe dan ook, op de vergadering beslisten de Leden gezamenlijk een oorlogsschip uit te rusten om de kustverdediging te organiseren. Maar daarna stokte alweer hun gezamenlijke initiatief. Gent zag Brugge afhaken en belegde uiteindelijk in november een nieuwe vergadering voor haar kwartier waarin secretaris Willem Rijm de graanduurte aan de oorlog koppelde.¹⁴⁶ Het was het begin van nieuw Gents verzet tegen de vorstelijke politiek dat uiteindelijk, mede door de bescherming van de moordenaar van baljuw

¹⁴² Blockmans, *Handelingen van de leden*, 174, 179 en 180. Vermoedelijk traden deze personen ook als onderhandelaar op tijdens de statenvergadering te Brugge, maar bronnen om dit na te gaan, zijn er niet.

¹⁴³ Op 27 april 1481 sloten beide vorsten een bestand dat op 1 september zou aflopen (BNF: MC, 359, 249). Lodewijk XI kende door een hersenaandoening in maart 1481 ernstige gezondheidsproblemen en op het einde van het jaar leek zijn dood nabij – hij stierf uiteindelijk op 30 augustus 1483 (Favier, *Louis XI*, 887-9; Sablon du Corail, *Louis XI*, 387-97).

¹⁴⁴ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 180.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 185.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 189.

Jan van Dadizeele door Maximiliaan, tot de openlijke patstelling tussen de stad en haar vorst zou leiden. Op deze vergadering was echter geen Brugse vertegenwoordiging meer aanwezig.

De oorzaak voor hun afhaken lag in de Brugse politiek. Op een raadselachtige manier verdween immers bij de schepenverkiezing van 2 september 1481 de partij rond Willem Moreel uit de schepenbanken. Het was een culminatiepunt in de groeiende tegenstellingen in de stad. Bronnen voor de reconstructie van deze duistere passage uit de Brugse geschiedenis ontbreken volkomen. Misschien drongen Maximiliaan en zijn lokale vertegenwoordiging de keuze op, ofwel nam de adellijke partij uit het Brugse Vrije in samenwerking met een aantal bewindvoerders die Brugge onder Karel de Stoute bestuurden zelf het initiatief. De Habsburgse vorst was er na enkele schermutselingen in augustus 1481 niet in geslaagd de Gentse schepenverkiezingen naar zijn hand te zetten, en het is mogelijk dat dit zijn aandacht voor de Brugse verkiezingen een paar weken later heeft verhoogd. De groeiende oppositie tegen zijn aanpak van de oorlog in beide steden diende genekt te worden, wilde hij een nieuw offensief tegen Utrecht op het getouw zetten. Misschien hoopten Maximiliaan en zijn financiële ambtenaren met een 'voordelig' verloop van de Brugse schepenverkiezing een optie op een volgende bede te nemen.

In september 1481 verdreven bijgevolg de hertogelijke gunstelingen de partij rond Willem Moreel uit de schepenbanken. Drie edelen uit het Brugse Vrije en verschillende oud-politici die vóór 1477 het beleid van de stad kleurden, namen hun plaats in.¹⁴⁷ Onder hen waren de bijvoorbeeld de enkele jaren tevoren door het stadsbestuur zwaar aangepakte Geraard de Grootte, en de persoonlijke rivaal van Willem Moreel, Willem Houtmaerct. Hij werd de eerste ontvanger.¹⁴⁸ Een aantal van deze personen had reeds in de periode 1477-1481 in het stadsbestuur gezeteld, maar de hoge concentratie van bewindvoerders uit de tijd van Karel de Stoute in de schepenbank van september 1481 is toch opmerkelijk. Onder de edelen van het Brugse Vrije tellen we alweer Joost van Varsenare (die hoofdman van het O.L.V.-zestendeel werd), de burgemeester van de 'commune' Karel van Halewyn, heer van Uutkerke, en de burgemeester van de schepenen Jacob van Gistel, heer van Dudzele. Alledrie waren als raadsheer en kamerling opgenomen in de nieuwe hofordonnantie die Maximiliaan in het voorjaar had opgesteld.¹⁴⁹ Bovendien was Jacob van Gistel sinds mei 1480 souverain-baljuw van Vlaanderen!¹⁵⁰

¹⁴⁷ SAB: RW, 1468-1501, 116r-v.

¹⁴⁸ SAB: SR, 1481-82, 1r.

¹⁴⁹ Zie hiervoor: Joost van Varsenare (SAB: PO, 1180), Karel van Halewyn (RAB: BVR, 217, 182r) en Jacob van Gistel (Cools, *Mannen met macht*, 213)

¹⁵⁰ Ter vervanging van Josse de Lalaing (Proost, *Recherches historiques*, 296).

De aanstelling tot Brugs burgemeester overtrad dus het privilege van 1477. De familie van Halewyn vergrootte zijn greep op de Brugse politiek. Halfbroers Karel en Roeland van Halewyn waren voortaan respectievelijk burgemeester en baljuw van Brugge. Een klein verwant netwerkje van door de vorst 'verwende' edelen en een delegatie van rijke schepenen die ook onder Karel de Stoute de stad bestuurden, verving de partij rond Willem Moreel in de schepenbanken. Maximiliaan kon voortaan op een trouwer stadsbestuur rekenen dat niet langer een afwijkende politiek voerde. Het Gentse verzet op de Vlaamse statenvergadering stond opnieuw alleen.

Tegen deze achtergrond wordt de opsluiting van Willem Moreel en Jan van Riebecke op 10 december 1481 heel wat begrijpelijker. De partij rond Willem Moreel was in september uit de schepenbanken geweerd waardoor de positie van Willem zelf aan het hof erg netelig werd. Misschien heeft die andere Brugse financiële specialist aan het hof, Pieter Lanchals, een hand in deze zaak. Hij was onder Karel de Stoute uitgegroeid tot een topadviseur van diens beleid en zou de opstand van 1477 overleven. Meer nog, snel keerde hij terug op de eerste rij: hij werd Maximiliaans kamerheer en raadgever, die in de daaropvolgende jaren samen met Moreel het beleid zou uitstippelen.¹⁵¹ Is hij in 1481 in aanvaring met Willem Moreel gekomen? Maximiliaan verloor alvast zijn vertrouwen in Pieter Lanchals niet. Misschien heeft Willem zich verzet tegen de greep naar de macht van de bonte verzameling door Maximiliaan begunstigde Bruggelingen. Ofwel vreesden de vorst en zijn vertrouwelingen, ondanks de uitschakeling van de partij rond Willem Moreel toch nog oppositie tegen een nieuwe bede die de vorst op de statenvergadering van eind december 1481 zou aanvragen? Maximiliaan gaf vermoedelijk met dat doel baljuw Roeland van Halewyn in de nacht van negen op tien december de opdracht Willem Moreel en Jan van Riebecke op te sluiten. Met de gevangenneming van deze belangrijke pionnen maakten Maximiliaan en zijn adellijke vertrouwelingen een einde aan hun macht in Brugge. De confrontatie tussen de verschillende partijen in de Brugse politiek bereikte hiermee zijn hoogtepunt.

Hoe reageerden de ambachten op de uitschakeling van hun bondgenoot? Het Brugse privilege van 30 maart 1477 verleende hen immers de meerderheid van de schepenzetels. Het was voor de ambachten de terugkeer naar een gouden tijdperk, dat abrupt was geëindigd na de onderdrukking van hun opstand in 1438 door Filips de Goede. De meerderheid van de vierentwintig zitjes mochten zij sindsdien via een getrappt kiessysteem verdelen. De ambachten waren namelijk

¹⁵¹ Zijn carrière is gereconstrueerd door Marc Boone in diens *Biografie of prosopografie, Lanchals, en Un grand commis*.

ingedeeld in ‘negen leden’, die alle vakverenigingen in Brugge verenigden. Zij genoten zelfbestuur, mochten hun eigen bestuur kiezen, en hadden tal van politieke rechten in 1477 verworven. Eveneens hadden zij hun zeggenschap vergroot op het Brugse ommeland, want ze hadden met succes voor de afschaffing van het Brugse Vrije als Vierde Lid van de Vlaamse volksvertegenwoordiging gepleit.¹⁵² De coalitiepartner van de partij rond Willem Moreel kreeg in 1481 dus plots een andere bestuurspartner voorgeschoteld, en dan nog de bestuursgroep van het afgeschafte Brugse Vrije. Het merendeel van de schepenen van de ambachten was groot geworden met de opstand van 1477 en had sindsdien al eens de schepenbank opgevuld.¹⁵³ Kozen zij in het conflict dat de Brugse politiek verdeelde, partij voor Willem Moreel? Het beleid dat een aantal nieuwe machthebbers tijdens de regering van Karel de Stoute gevoerd had, boezemde de ambachten waarschijnlijk weinig vertrouwen in de toekomst in. Misschien schipperden de vertegenwoordigers van de ambachten tussen beide strekkingen, of wachtten ze de gebeurtenissen af.

De ambachten hebben de goedkeuring van de hertogelijke bede in februari 1482 door de steden Brugge, Ieper en hun kasselrijen in ieder geval niet kunnen verhinderen.¹⁵⁴ Maximiliaan vroeg drie beden aan, 128.000 ridders ter bestrijding van de Franse inval, 48.000 lb. par voor zijn persoonlijke hofhouding en 40.000 lb. par. voor de hofhouding van de hertogin en haar kinderen. De Brugse Grote Raad waarin de ambachten eveneens een ruime vertegenwoordiging hadden, stemde op 16 januari 1482 met het hertogelijke verzoek in, maar de ‘negen leden’ van de ambachten verlangden in ruil dat de bede van 128.000 ridders enkel aan de landsverdediging zou worden besteed.¹⁵⁵ Met die laatste eis alludeerden de ambachten op de weigering van Gent en haar kwartier om in deze bede te participeren. Door de Gentse weigering was Maximiliaan er echter niet in geslaagd de drie beden te laten aanvaarden. Maar de Brugse en Ieperse vertegenwoordiging verleenden toch haar akkoord voor een bede van 24.000 lb. par. voor het levensonderhoud van het vorstenpaar, en een bede voor de landsverde-

¹⁵² Controle op de nijverheid op het platteland was een constante eis van de Brugse ambachten, zie Dumolyn, *Rebelheden ende vergaderinghen*, 300-1; Haemers, *Geletterd verzet*, 17-8; Stabel, *Guilds in late medieval Flanders*, 210.

¹⁵³ Zoals Jacob van Schooren, Lieven van Viven, Adriaan de Muer, Hubrecht de Jaghere, Jan Tsoenin, Jan Dhamere, Jacob de Conync, Frans Ridsaert, enzovoort. De meeste onder hen zouden ook in de latere opstandsjaren nog schepenfuncties vervullen (zie verder).

¹⁵⁴ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 202-3.

¹⁵⁵ De negen leden keurden de bede goed ‘*omme die gheemployeirt te werdene ter deffensie ende bewaernesse van den lande daertoe dat die vanderen tijden gheconsenteirt hadde gheweist, ende niet anders*’ (SAB: CA, 14, 315v).

diging. Het is echter onduidelijk hoeveel deze bedroeg.¹⁵⁶ Brugge en Ieper kregen van de vorst de belofte dat hun kosten aan troepen in mindering van deze bedede mochten gebracht worden.¹⁵⁷ De tekst laat weten dat de bedede opgeschort zou worden indien de oorlog nog tijdens de uitbetalingstermijn beëindigd werd. Bovendien hadden Brugge en Ieper geëist dat het geld enkel diende voor de verdediging van de grenzen van het graafschap, waarbij rondtrekkende troepen de lokale bevolking met rust dienden te laten.¹⁵⁸ Vermoedelijk had de Brugse magistraat met dit contract ingestemd, of er zelfs het initiatief toe genomen, om de ambachten van de *goodwill* van de hertog te overtuigen, en protest tegen het nieuwe regime in de stad te voorkomen.

Eveneens om de ambachten voor zich te winnen, verhoogde het Brugse stadsbestuur de verbruiksbelasting niet. In de afgelopen jaren was de belasting op consumptiegoederen zoals bier, wijn en graan verhoogd om de oorlogskosten te drukken, maar dat was telkens met de instemming van de ambachten gebeurd, die in ruil inspraak in de besteding van de middelen kregen. Dat was niet het geval in de aanvang van 1482. Het stadsbestuur koos voor de verkoop van losrenten ten belope van 300 lb. gr. op de inkomsten van de stad (aan penning 15), waarmee Maximiliaan op 26 februari 1482 toestemde.¹⁵⁹ De verkoop bracht 4500 lb. gr. op, dat is bijna een kwart van de stedelijke inkomsten in het schepenjaar 1481-1482.¹⁶⁰ Ditmaal beloofde Maximiliaan echter geen onderpand te voorzien noch de terugbetaling van de jaarlijkse intrest te dekken zoals hij nochtans bij de vorige renteverkopen had gedaan.¹⁶¹ In tegenstelling tot het vorige stadsbestuur dat wel compensaties of zekerheden bij een dergelijke verkoop had gekregen, wentelde de nieuwe bestuursgroep de risico's en de terugbetaling van

¹⁵⁶ In april 1482 zou het graafschap uiteindelijk 50.000 lb. par. als onderdeel van deze bedede toestaan, maar dit was pas na de dood van Maria, die de politieke verhoudingen in het graafschap volledig omgooide (Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 616-7). Vóór haar dood vonden geen betalingen van deze bedede plaats, dat gebeurde pas in mei 1482 (SAB: SR, 1481-82, 145v).

¹⁵⁷ Diegerick, *Inventaire analytique*, IV, 54-5. Daarenboven beloofde de aartshertog in een soort van 'contract' dat de bedede niet 'leidsschewijse' werd goedgekeurd, dat namelijk niet alle Leden hadden ingestemd.

¹⁵⁸ 'Item, mijnen voorseiden gheduchten heere noch te biddene dat hij als heer ende prince van den lande zulke voorsienicheden ende reghele van justicien stelle up de capitainen ende lieden van oorloghe dat zij de voornoemde scamele landslieden niet en vertauseren noch en obpresseren, zulke correctie doende over deghone die de contrarie dade dat hij andren exemple zij van ghelijcken niet meer te doene, want daert anders ghebuerde, [...] het zoude commen ten grooten laste ende reproche van denghonen die dit consent angaet, het en ware ooc niet verandwoordelic, noch voor Gode, noch voor de weerelt, ende zoude daeruute commen ende spruuten groote onghenouchte ende verdriet ende vele inconvenienten die te lang te verhalene zijn ende betre hier verzweghen dan verclaers' (RAG: V3, 243, 34: 23 februari 1482).

¹⁵⁹ SAB: PO, 1184 en SR, 1481-82, 142r.

¹⁶⁰ SAB: SR, 1481-82, 42r. Deze inkomsten maakten 24,54% uit van de totale ontvangsten van de stad in het schepenjaar 1481-82. Dat de opbrengst van de verkochte rente uiteindelijk niet aan de vorst werd doorgestort, maar door de stadskas werd aangewend, heeft met de veranderde politieke context na de dood van Maria van Bourgondië te maken (zie verder).

¹⁶¹ Haemers, *For the common good*, 187-95.

de nieuwe rente volledig op de stadskas af. Het Brugse regime keerde met deze regeling terug naar het financiële beleid dat ze onder Karel de Stoute voerde – niet verwonderlijk als men in ogeschouw neemt dat verschillende schepenen ook tijdens de regering van Karel de Stoute een publiek mandaat uitoefenden. Kortom, de nieuwe bestuurders voerden een oude politiek waartegen in 1477 hevig geprotesteerd was...

Plots echter veranderde het aanschijn van de wereld. De precieze datum is onbekend, maar in het begin van maart 1482 struikelde het paard van Maria van Bourgondië tijdens een valkenjacht in het park van het kasteel van Wijnendale – de thuisbasis van haar verwant Adolf van Kleef.¹⁶² De stervende hertogin werd naar het Brugse Prinsenhof gebracht waar haar hofmeester Lodewijk van Gruuthuze naast het ziekenbed haar toestand opvolgde. Ondertussen was Adolf van Kleef naar Brussel gereisd om er de kinderen van het vorstenpaar onder zijn hoede te nemen.¹⁶³ Beide edelen kwamen terug op de voorgrond nu de dynastie opnieuw een moeilijk moment tegemoet ging. Ze namen duidelijk het voortouw in de gebeurtenissen, een voorafspiegeling van de voorname rol die ze zouden spelen in de komende jaren. Maximiliaan plande ondertussen (angstig?) de toekomst. Op 24 maart bepaalde de stervende hertogin in haar politiek testament dat haar echtgenoot het regentschap over de drie en een half jaar oude erfprins Filips zou uitoefenen tot aan diens meerderjarigheid.¹⁶⁴ De daaropvolgende dagen bepleitten verschillende processies over het hele land het heil van de vorstin, maar het kon slechts tijdelijk baten.¹⁶⁵ Op 26 maart verbeterde haar gezondheidstoestand. Maar de dag nadien, 's avonds laat, stierf Maria van Bourgondië in het Prinsenhof.¹⁶⁶ Op 2 april werd haar lichaam bijgezet in de Brugse Onze Lieve Vrouwekerk. Het failliete hof betaalde de luisterrijke begrafenis overigens met grafelijk vaatwerk dat Maximiliaan voor deze gelegenheid liet omsmelten.¹⁶⁷

De dood van Maria van Bourgondië wijzigde de politieke verhoudingen in het graafschap grondig. Een Gentse delegatie had te Brugge de doodstrijd van de hertogin afgewacht en de dag na haar overlijden een audiëntie bij Maximiliaan aangevraagd. De stad beloofde er '*als goede ende ghetrauwe ondersaten*' haar oude

¹⁶² Een gedetailleerd relaas over de doodstrijd van Maria bij Hommel, *Marie de Bourgogne*, 358-60.

¹⁶³ ADN: B 2127, 108r.

¹⁶⁴ Blockmans, *La position du comté*, 75-6.

¹⁶⁵ Daartoe gaf zowel het hof als de stad Brugge de opdracht (ADN: B 2127, 107v en SAB: SR, 1481-82, 67v).

¹⁶⁶ Blockmans & Delva, *Maria van Bourgondië*, 487.

¹⁶⁷ Deze '*deniers venant de la fondu de certaines parties de vaisselles que icellui seigneur avoit fait prendre de ses dits joyaux et icelles fait monnoyer en sa monnoye de Bruges, en deniers payez pour convertir ou fait de l'obsequie de feue madame la duchesse*' leverden 10.016 lb. par. op (ADN: B 2127, 54r). Dat bleek niet voldoende, want de begrafenis kostte de schatkist 15.769 lb. 7 s. par. (317r).

rechten na te leven.¹⁶⁸ Dat betekende dat ze de privileges van 1477 als leidraad voor haar politiek handelen zou behouden en Gent dus in het protest tegen het hertogelijke beleid zou volharden. De Gentse feniks verrees weer uit de as. Twee dagen later, op 30 maart 1482, deed ook de partij rond Willem Moreel het Prinsenhof aan. De drie beschuldigten van het geruchtmakende proces van het voorjaar (Jan van Nieuwenhove fs. Klaas, Jan van Riebeke en Willem Moreel) en hun drie borgen (Jan de Boot, Jan de Keyt en Maarten Lem) confronteerden Maximiliaan er met de nieuwe situatie. De weduwnaar zag zich verplicht de zes personen van de hen ten laste gelegde feiten volledig vrij te pleiten.¹⁶⁹ Beide partijen hadden voordien nog de breuk proberen te lijmen, maar het is duidelijk dat een plotse ommekeer op til was. Het politieke succes dat Maximiliaan en zijn vertrouwelingen in de Brugse politiek in september 1481, op de statenvergadering in januari 1482 en op het proces voor de Grote Raad in februari 1482 geboekt hadden, bleek uiteindelijk een Pyrrusoverwinning. Maximiliaan en zijn Brugse medestanders werden van het politieke toneel gedrumd. De partij rond Willem Moreel nam de daaropvolgende weken de macht in de stad terug in handen. De vele spanningen in de Brugse politiek, maar ook in andere Vlaamse steden, kwamen heel plots weer aan de oppervlakte. De Vlaamse Opstand kon beginnen.

2. Politieke onduidelijkheid over het regentschap van Filips de Schone

Uit wat volgt, zal blijken dat Maximiliaan van Oostenrijk heel snel de controle over de gebeurtenissen uit handen heeft moeten geven aan zijn tegenstanders. Misschien in mindere mate in Gent, maar zeker elders, was er aanvankelijk nog verregaande bereidheid om de geschillen in der minne op te lossen, en naar een compromis te zoeken. Maar de tegenstellingen die in de maanden voor de dood van Maria aan de oppervlakte waren gekomen, bleken te groot. In dit stuk ga ik na wie deel uitmaakte van het verzet. Welke groepen en personen namen het beleid van Maximiliaan over? Weliswaar niet zonder slag of stoot, maar gestadig en zeker heeft de opstandige factie in Brugge in een coalitie met de ambachten, alsook zowat het gehele Gentse establishment, steun weten te verwerven van beperkte groepen sympathisanten in de kleine steden en kasselrijen van het graafschap, en in stijgende mate van een omvangrijke groep edelen, het personeel

¹⁶⁸ *Dits die Excellente Cronike*, 224v.

¹⁶⁹ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 216. 'Ende aldaer waren sy ontslegghen van den prinche ende van sijnen rade ende ooc huerlieder borghen ende waren gheabsolveirt van alle voorleden saken die hemlieden aengheleyt waren van den procureur generael van sprinchensweghe ende van sijnen rade' (*Dits die Excellente Cronike*, 224v).

van de overheidsinstellingen en enkele gezaghebbende figuren aan het hof. Deze omvangrijke groep personen zou relatief snel rivalen uit de instellingen en cruciale politieke functies weren en beslag leggen op de financiën van de steden en uiteindelijk ook van het overheidsapparaat. Tenslotte zouden vertegenwoordigers van dit bonte gezelschap plaatsnemen in de regentschapsraad, maar het heeft een jaar geduurd vooraleer die eigenlijk vorm kreeg. Maximiliaan stond erbij en keek ernaar.

Langzaam aan verzandden verzoeningspogingen om het *in se* Vlaamse conflict op te lossen. Want in de andere gewesten kon Maximiliaan zich relatief makkelijk als regent laten erkennen – dat zou helemaal anders lopen na de Brugse opstand van 1488. Op de Staten-Generaal die Maximiliaan eind april 1482 samenriep, kon hij op ruime steun rekenen om als regent erkend te worden.¹⁷⁰ Zoals gewoonlijk bij een troonsopvolging, getuige 1477, legden de verzamelde staten op hun vergadering weliswaar een klachtenlijst aan de dynastie voor. Volgens de Staten-Generaal hing de aanvaarding van het regentschap van Maximiliaan af van diens bereidwilligheid om de privileges van de Staten te respecteren en om in samenspraak met de Staten-Generaal de oorlog tegen de Fransen te beëindigen. Bovendien hielden de Brabantse Staten een opvallend pleidooi om, zoals in 1477, alle Bourgondische landen te verenigen om, ‘*par une vraye union et accord*’, de overtreders van privileges en de Franse invaller te weerstaan.¹⁷¹ Willem Rijm, de Gentse vertegenwoordiger van de Vlaamse Staten, hield er echter een uitvoerig pleidooi om de vergadering te overtuigen dat Maximiliaan geen juridische grond had om het regentschap over zijn zoontje op te eisen.¹⁷² Vlaanderen was op de Staten-Generaal het enige gewest dat een grote reserve betoonde ten opzichte van een regentschap door de aartshertog. Ook op een Statenvergadering te Aalst in mei 1482 raakte de impasse niet opgelost.¹⁷³ De Vlaamse vertegenwoordiging stond niet weigerachtig tegenover enige invloed die Maximiliaan in het graafschap zou verwerven. Maar over de omvang van die invloed en de precieze titel van de aartshertog raakten ze het niet eens. Willem Rijm liet op een Staten-Generaal te Gent weten dat de Drie Leden de aartshertog enkel als ‘*chef*’ van het land zouden aanvaarden.¹⁷⁴ Maar deze titel hield voorlopig weinig concreets in.

¹⁷⁰ Een gedetailleerde analyse van de debatten op deze Staten-Generaal bij Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 262-8 en Wellens, *Les Etats-Généraux*, 186-90.

¹⁷¹ Citaat uit een verslag van de vergadering van de Staten-Generaal van een afgevaardigde uit het graafschap Namen (Gachard, *Analectes historiques*, 8e série, 318).

¹⁷² De kern van het pleidooi luidde als volgt: ‘*et n'estoit mon dit seigneur [Maximiliaan] plus seigneur du pays, mais en estoient ses dits enfans seigneurs*’ (*ibidem*, 319).

¹⁷³ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 222-4.

¹⁷⁴ ‘*Ilz le tenoient pour chief du pays*’ (Gachard, *Analectes historiques*, 8e série, 320).

Want Maximiliaan keek van aan de zijlijn toe hoe de Vlamingen het heft in handen namen. Na de dood van de hertogin maten de Drie Leden van Vlaanderen zich immers een grote autonomie aan, zoals na de toekenning van de privileges van 1477. De Drie Leden intervenueerden zowel in de buitenlandse als de binnenlandse politiek van het graafschap. Eind mei stuurde het graafschap een vredesdelegatie naar de Franse koning, op diens verzoek, om over een stopzetting van de oorlog te onderhandelen.¹⁷⁵ Zoals op de Staten-Generaal te Gent afgesproken, had deze onderhandelingsronde een eventueel huwelijk tussen de tweejarige dochter van Maximiliaan en Maria, Margaretha van Oostenrijk, en de elfjarige Franse kroonprins, Charles, als onderwerp.¹⁷⁶ Voorlopig bleef deze poging zonder resultaat omdat de Franse koning een te hoge bruidsschat eiste, met name de definitieve afstand door Maximiliaan van het graafschap Artesië, het vrijgraafschap Bourgondië en zelfs de Vlaamse kasselrijen Rijsel, Douai en Orchies.¹⁷⁷ In juni geboden de Drie Leden de kapiteins van de garnizoenen die in het zuiden van het graafschap gelegerd waren, hun vijandelijkheden tegen Franse troepen in Artesië te staken.¹⁷⁸ Dit staakt-het-vuren kan erop wijzen dat een akkoord op komst was, maar de Franse koning haakte uiteindelijk af. Hij verhoogde de druk met een nieuw tegenoffensief in de zomer, met de bedoeling Maximiliaan een zo hoog mogelijke prijs voor de vrede te laten betalen.

Ook op binnenlands vlak trokken de Drie Leden het politieke initiatief naar zich toe. Na het overlijden van de hertogin startten ze met de vervanging van de stedelijke magistraten en het overheidsperoneel, zoals gebruikelijk was na een troonwissel. Of, zoals ze zelf verwoordden, de Drie Leden stelden alles in het werk om het land ‘*te stellene in justicie ende in goeder pollicie*’.¹⁷⁹ De dood van de hertogin had de publieke ambten in het graafschap immers vacant gemaakt. De Gentse en de Ieperse magistraat bleven aan, zij het om verschillende redenen. In Gent had de ‘opstandige’ elite de schepenbank in handen. Een politieke ‘cluster’ van opstandelingen van het eerste uur, die in 1477 van de dood van Karel hadden geprofiteerd om diens repressieve beleid ongedaan te maken, bestuurde er de stad. Die bestond uit Willem Rijm, Danciel Onredene, de gelijknamige neven Adriaan Vilain en de tweeling Jan en Frans van Coppenhole. Met medewerking van vertegenwoordigers van de ambachten hadden ze er het bestuur

¹⁷⁵ Blockmans, *La position du comté*, 80.

¹⁷⁶ Jean d'Auffay pleitte reeds voor dit huwelijk op de Staten-Generaal te Gent (Gachard, *Analectes historiques*, 8e série, 329 en Cauchies, *Maximilien d'Autriche*, 149).

¹⁷⁷ Favier, *Louis XI*, 763-73; Sablon du Corail, *Louis XI*, 395-8.

¹⁷⁸ Ze dienden de troepen ‘*paisivelic ende onghemoeyt*’ te laten. De brief werd gestuurd door de ‘*scepenen ende raed van der stede van Ghend ende de ghedeputeerde van den andren twee leden slants van Vlaendren aldaer vergadert*’ (ADN: B, 17742, ‘Flamand’).

¹⁷⁹ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 213.

gemonopoliseerd en in de afgelopen jaren elke tegenstand uit de stad verbanen. En door de selectieve aanstelling van magistraten in omliggende dorpen en steden, breidde ze haar invloed over het kwartier uit.¹⁸⁰ Te Ieper daarentegen bleef de magistraat aan. Zij was in de voorgaande jaren en op de Statenvergaderingen tijdens de jaarwisseling een trouwe bondgenoot van de aartshertog en zijn medestanders geweest. In tegenstelling tot in 1477 waren de Ieperse ambachten niet in staat om van het machtsvacuüm aan de top van de dynastie gebruik te maken om politieke en economische eisen door te drukken. Weliswaar had er in mei 1477 een opstand plaatsgevonden, maar die was snel onderdrukt. In de komende jaren zou Ieper een koele minnaar zijn van de regentschapsraad, en steeds tussen Maximiliaan en de Vlaamse zustersteden proberen te schipperen.

Te Brugge waren de gevolgen van de dood van de hertogin niet min. Plots verloor de aanhang van Maximiliaan haar politieke houvast. Ondanks de verzoening tussen de partij van Willem Moreel en de aartshertog enkele weken voor het overlijden van Maria, verdreef de partij de vorstelijke bondgenoten uit de schepenbank. In april 1482 palmde ze de belangrijkste politieke functies in de stad opnieuw in. Op 19 april werd de schepenbank vervangen, een week later die van het Brugse Vrije.¹⁸¹ Niet enkel te Gent vond de partij bondgenoten voor een bestuursmodel waarin de steden de politiek in het graafschap zouden domineren, ook in de stad zocht ze weer aansluiting bij de ambachten. De politieke coalitie die Brugge tijdens de jaren 1477-1481 had bestuurd, herleefde. Jan van Nieuwenhove fs. Klaas werd de burgemeester van schepenen, Jan de Vleeschauwere burgemeester van de raadslieden.¹⁸² De jurist en voormalige ontvanger van het Vrije, Filips Wielant, sinds 17 mei 1482 raadsheer in de Raad van Vlaanderen, werd burgemeester van de schepenen van het Brugse Vrije.¹⁸³ Willem Moreel zelf bleef als financieel commissaris in vorstelijke dienst – daarover later meer – maar, meer dan ooit, zou hij deze functie als ‘*power broker*’ voor de Brugse elite gebruiken. Ook al stond Maximiliaan zwak in Vlaanderen, een vertegenwoordiging van de partij rond Willem Moreel in de hertogelijke administratie bleef voor het Brugse handelsmilieu een handig middel om het beleid van de overheid in de mate van het mogelijke te beïnvloeden. Aangezien het er in het voorjaar van 1482 niet naar uitzag dat een andere regent dan Maximiliaan de voorgdij

¹⁸⁰ Zoals bijvoorbeeld te Oudenaarde (Van Lerberghe & Ronsse, *Audenaerdsche mengelingen*, II, 212). Een uitgebreide analyse van deze politieke ‘cluster’: Haemers, *For the common good*, 228-48.

¹⁸¹ Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 170-1.

¹⁸² Jan de Vleeschauwere was een Brugse handelaar en gehuwd met een telg uit de familie Despars (Bethune, *Méreaux des familles*, 554 en Mus, *De compagnie Despars*, 27-8).

¹⁸³ Priem, *Documents extraits, 2e série*, VII, 166; RAB: BVR, 219, 1r; Buntinx, *Wielant (Filips)*, 1009-10; Wielant, *Corte instructie*, 13-4 en Dumolyn, *staatsvorming en vorstelijke ambtenaren, Filips Wielant*.

over Filips de Schone zou uitoefenen, behield de partij haar steun in het regentschap door de keizerszoon, mits een stem (van Willem Moreel) in het overheidsapparaat.

De Brugse elite verving ook de baljuw en de schout, normaal een vorstelijk prerogatief. Dat Karel van Halewyn, een lid uit de vorstgezinde partij uit het Brugse Vrije, baljuw werd, toont aan dat Brugge de tegenstellingen niet op de spits wou drijven en dat Maximiliaan vermoedelijk zijn toestemming aan deze benoeming had verleend. De voormalige baljuw, Roeland van Halewyn, werd weliswaar verbannen.¹⁸⁴ In april 1482 bepaalden de Drie Leden dat Jan van Gruuthuze, de naar het Franse hof uitgeweken zoon van Lodewijk, de nieuwe Brugse schout zou worden. Waarschijnlijk had diens vader bij de Drie Leden voor deze benoeming gepleit. Maar Jan bedankte voor de eer en liet de functie afkopen. Op 20 april 1482 bepaalden de Drie Leden, met goedkeuring van Maximiliaan, dat Brugge de komende tien jaar zijn schout zelf mocht kiezen, mits een betaling van 300 lb. gr. aan Jan van Gruuthuze.¹⁸⁵ De nieuwe machthebbers hadden ondertussen, met Maximiliaans instemming, de politieke tweelingbroer van Willem Moreel, oud-burgemeester en voormalig superintendant Maarten Lem, als schout van Brugge aangesteld.¹⁸⁶ De benoemingsbrief van Maarten bevatte wel de clause dat hij zijn eed opnieuw zou afleggen binnen de twee weken nadat een regent van de minderjarige graaf zou zijn aangeduid.¹⁸⁷ Brugge overtrad met deze aanstelling wel één van haar eigen privileges, namelijk het verbod op de uitoefening van dit ambt door een Brugs poorter. Aan de Grote Raad van de stad werd gevraagd of ze kon instemmen met deze schending van het Brugse gewoonterecht. Na beraad van de vertegenwoordigers van de negen leden met hun achterban, verleende de Grote Raad haar goedkeuring.¹⁸⁸ Mits inspraak waren de ambachten bereid een overtreding van de privileges toe te staan.

De leidende elites van Gent en Brugge bemanden niet enkel de politieke instellingen in de eigen stad, maar ook deze in het kwartier. De Drie Leden benoemden daartoe in april 1482 een commissie van de wetsvernieuwing die de

¹⁸⁴ Despars, *Cronyke van den lande*, IV, 222.

¹⁸⁵ SAB: SR, 1481-82, 175v. De som werd in drie termijnen, jaarlijks 100 lb. gr., uitbetaald (SAB: SR, 1482-83, 171v en SR, 1483-84, 179v).

¹⁸⁶ ARA: Rk., 13781, 33r.

¹⁸⁷ De benoemingsbrief van 17 april 1482 verhaalt hoe sinds de dood van Maria *'alle de staten ende officien van denzelven lande van Vlaendren vachieren ende ledichstaen'*. Omdat *'daer in nood es te voorziene, ende want onslieder ervachteghe heere ende natuerlic prince onder zinen jaren es ende niet voorzien van regente over hem ende zine landen, so eist dat wij [de Drie Leden], bij advise ende consente van harde booghen ende moghenden prince den hertoghe Maximiliaen van Oostrijc als vader van den voornoemden onzen jonghen heere ende prince'* Maarten Lem benoemd hebben, *'behouden ooc dat hij veertien daghen naer dat de voornoemden regent ghecoren zal zijn ghehouden werdt zijnen eed te vernieuuene'* (SAB: CA, 2, 310v).

¹⁸⁸ SAB: CA, 14, 318v.

magistraat van ondergeschikte steden diende te vervangen.¹⁸⁹ Zowat alle kleine steden in het graafschap kregen deze commissie op bezoek.¹⁹⁰ Voor de Drie Leden primeerde alvast de politieke volgzzaamheid van de ‘nieuwe’ bestuurlijke elites die de instellingen van de kleinere steden voortaan bemanden. Toen ze echter ook het financiële overheidspersoneel van het graafschap wilden vervangen en de rekeningen van de algemeen-ontvanger van Vlaanderen wensten te controleren, weigerde de administratie elke medewerking.¹⁹¹ In juni gingen de Drie Leden nog een stap verder en eisten ze (tevergeefs) van de Rekenkamer dat ze de opdracht gaf de ‘*boistes de la monnaie*’ van het graafschap opnieuw te openen opdat de Vlaamse muntmeesters weer met de muntslag konden aanvangen.¹⁹² Op 17 mei 1482 slaagden de Drie Leden er wel in enkele raadsheren in de Raad van Vlaanderen te vervangen. Maximiliaan verleende nogmaals noodgedwongen zijn goedkeuring aan deze gewijzigde personeelsbezetting.¹⁹³ In juli 1482 vervingen de Drie Leden ook Thomas Malet als rekenmeester in de Rekenkamer van Rijsel door Berthélemy Trotin, de ‘*garde des chartes de Flandres*’.¹⁹⁴ Deze voormalige algemeen ontvanger van alle financiën en erna van de Vlaamse bedden van Karel de Stoute zou in de komende jaren een trouwe medestander worden van de Drie Leden.¹⁹⁵

Eerder hadden de Drie Leden, weliswaar nog steeds in samenspraak met Maximiliaan, een nieuwe zegelbewaarder-audiencier aangesteld. De aanleiding hiervoor was de nood aan een nieuw grafelijk zegel na de dood van de Vlaamse gravin. Maximiliaans naaste vertrouweling en audiencier Nicolas de Ruter, die overigens in maart 1482 door Gent verbannen was, vervingen de Drie Leden in april 1482 door Jan van de Kethulle.¹⁹⁶ Deze Gentse edelman en zoon van een

¹⁸⁹ Deze commissie bestond uit ridder Jan van Nieuwenhove fs. Klaas, raadshereer Joost van Sint-Omaars en de Gentse edelen Adriaan Vilain van Rassegem en Filips van der Zickelen; Antoon Spillaert was secretaris – in het Brugse kwartier nam Jan de Keyt deel aan de magistraatsvernieuwingen (RAB: AW, ‘1478’).

¹⁹⁰ Zoals bijvoorbeeld te Eeklo (Neelemans, *Tijdrekenkundige naemlijst*, 55-6) en de kasselrij van Veurne-ambacht (Donche, *Schepenen-keurheren*, 150). Zie ook Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 338.

¹⁹¹ *Ibidem*, 340. De Drie Leden deelden aan het personeel van de Rekenkamer mee dat ze hen wensten te vervangen ‘*up condicien dat diezelve nieuwe officiers ghehouden werden binnen .xv. daghen naer dat die regent van onsen voorseiden jonghen heere ende prinche ghecoren zoude wesen*’ hun eed nogmaals zouden afleggen (ADN: B 17742, ‘Flamand’).

¹⁹² Maar alweer strubbelde de Rekenkamer tegen (ADN: B 17742, ‘Monnaie de Flandres’).

¹⁹³ Paul de Baenst bleef president van de Raad. Acht nieuwe raadsheren vervoegden hem: Filips Wielant, Godevaart Hebbelin, Jasper van Premeques, Pieter de Wale, Joost Blondeel, Jan van den Broucke, Jan Pieters en Jacob Loisir (KB: Ms. 20642-68, 169r).

¹⁹⁴ Op 27 juli 1482 benoemden de Drie Leden van Vlaanderen hem, na protest van de Rekenkamer (ADN: B 17741, ‘Mort de la duchesse’), tot rekenmeester (ADN: B 1611, 35v en Jean, *La chambre des comtes*, 344).

¹⁹⁵ Op 18 augustus bevestigden de Drie Leden hem in de functie van ‘*tresorier ende bewaerdere van den chartren van Vlaendren*’ (ADN: B 33, 87r). Zie ook Cockshaw, *Le personnel des ducs*, 202 en Bartier, *Légistes et gens de finances*, 410.

¹⁹⁶ Gachard, *Inventaire de la chambre*, III, 344-5 en ARA: Rk., 20380.

raadsheer uit de Raad van Vlaanderen was de zwager van de Gentse politicus Daneel Onredene en tevens secretaris van de Gentse schepenbank van de Keure in de jaren 1481-1483.¹⁹⁷ In zijn functie kreeg hij het gezelschap van Bruggeling Antoon Spillaert. Deze voormalige secretaris van Maria van Bourgondië mocht, als secretaris van de Vlaamse commissie voor de wetsvernieuwing, eveneens het grafelijk zegel gebruiken.¹⁹⁸ Maar het zou uiteindelijk tot juni 1483 duren vooraleer de nieuwe graaf, Filips de Schone, over een eigen zegel zou beschikken. Voorlopig zegelden de drie grote steden van het graafschap met hun eigen zegel, en gebruikte Maximiliaan zijn persoonlijk matreis of dat van de Raad van Vlaanderen.¹⁹⁹ Langzaam maar zeker namen de Drie Leden dus de grafelijke instellingen in handen om politiek zelfbestuur in het graafschap te bekomen.

Maximiliaan zag dus niet alleen zijn politieke invloed in de grote steden afbrokelen, hij verloor langzaamaan ook de controle over de overheidsinstellingen. De aartshertog stond aan de zijlijn van de Vlaamse politiek, maar hij was niet bij machte hierin verandering te brengen. Tegen beter weten in keurde hij de bestuurswissels door de Drie Leden goed. Een agressief optreden deed immers elke steun in het graafschap wegsmelten om hem als regent te laten erkennen. In juni 1482 ging hij nog een stap verder in de meegaandheid met de Drie Leden, echter zonder een concrete overwinning te boeken in zijn erkenning als regent.²⁰⁰ Op de Staten-Generaal te Antwerpen verklaarde hij zich akkoord met de Vlaamse initiatieven om de oorlog tegen de Franse invallers niet gewapenderhand maar via onderhandelingen stop te zetten. Maximiliaan en zijn directe entourage beseften maar al te goed dat hun politieke positie onhoudbaar werd indien ze de vredespolitiek van de Staten-Generaal bleven dwarsbomen. Op 18 juni stuurden de Vlamingen een nieuwe delegatie naar de Franse koning, maar tevens startten ze interne onderhandelingen over een bedde om, in geval van nood, het graafschap te kunnen verdedigen. Deze bedde, die uiteindelijk in juli 1482 goedgekeurd werd, zouden de Drie Leden in eigen beheer innen en uitge-

¹⁹⁷ Jan van de Kethulle, heer van Asse en Volkegem, was gehuwd met Kateline Onredene fa. Raas. Zijn vader Jan was tot 1433 raadsheer in de Raad van Vlaanderen (Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren. Jan van de Kethulle* en ARA: FL, 470). Zijn dochter Kateline was met Jacob van Huele, heer van Lichtervelde gehuwd. Deze werd door Brugge als kapitein in het Brugse Vrije aangesteld in januari 1485 (RAB: BVR, 222, 153v) en opnieuw in februari 1488 (toen hij ook burgemeester van het Brugse Vrije werd) tot hij in mei 1488 baljuw van Brugge werd (RAB: BVR, 226, 90r en Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 253).

¹⁹⁸ Gachard, *Inventaire de la chambre*, III, 345; Bartier, *Légistes et gens de finances*, 52 en ARA: Rk., 20379.

¹⁹⁹ Een voorbeeld van de bezegeling door de Drie Leden in Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 320; van Maximiliaan in SAB: PO, 1188 ('zo es hieran, in meerdre auctorisatien ende versekertheden bij wetene ende consente van mijnen heere den hertoghe van Oostrijcke, als vadere van onzen voornoemden ervachteghen grave, gheghanghen den zeghel van den camere van der voorseide Rade [de Raad van Vlaanderen]').

²⁰⁰ Wellens, *Les Etats-Généraux*, 191-2.

ven.²⁰¹ De Leden bleven dus zweren bij een sterke autonomie zonder Maximiliaan concrete inspraak in het beleid van het graafschap te verlenen. De aartsheer zou daarop een actieve propaganda starten die Vlaanderen verder diende te isoleren. De Vlaamse statenvergadering, die in deze maanden bijna permanent vergaderde, ontving in augustus 1482 een pamflet van Maximiliaan waarin deze, als *'gouverneur et legitime administrateur'* het beheer van de goederen van zijn kinderen opeiste.²⁰² De discussie werd bitsig.

Met dit pamflet wou Maximiliaan de Vlaamse steden tegen elkaar uitspelen. Op 12 juli 1482 hadden de Drie Leden immers een 'Akte van Eenheid' uitgevaardigd.²⁰³ Deze akte wenste te verhelpen aan de vele inbreuken van de privileges die de overheid in de voorbije jaren begaan had. Om politieke twisten te vermijden, recht te laten zegevieren en de handel opnieuw te laten floreren, zo betoogde het document, bonden de Drie Leden gezamenlijk de strijd aan met elkeen die, *'meer souckende haerlieder bate ende prouffit dan den ghemeenen orboor'* van het land en haar graaf, het gewoonterecht en de privileges van het graafschap en haar inwoners zou schenden.²⁰⁴ Deze weinig gecamoufleerde aanval op het beleid van Maximiliaan had als primair doel diens tegenstanders te verenigen en, zoals de privileges van 1477, een autocratisch landsbestuur te verhinderen. De Drie Leden bevestigden in de akte de verregaande autonomie die ze na de dood van de hertogin verworven hadden, en bovendien kon geen Vlaams Lid Maximiliaan als regent erkennen zonder de toestemming van de andere. Door de eenheid tussen de Drie Leden te benadrukken, hoopten de bestuurlijke elites van Brugge en Gent waarschijnlijk ook Ieper te overtuigen van de noodzaak tot gemeenschappelijk verzet tegen het regentschap van Maximiliaan. Het is mogelijk dat de radicalere Gentse leiders en de meer gematigde Brugse elite interne oppositie in beide steden wilden counteren. De vorstelijke propaganda zou in de zomer van 1482 immers als gevolg hebben dat er stemmen opdoken om Maximiliaan toch met het regentschap te belasten.

Met de 'Akte van Eenheid' rechtvaardigden de Drie Leden tevens hun herwonnen autonomie. Zaken die het graafschap aanbelangden, dienden door de vergadering van de Drie Leden en sommige zelfs door de 'Grote Raden' in de steden beslist te worden.²⁰⁵ Het zelfbestuur van de Leden nam ondertussen steeds grotere proporties aan. Brugge en Gent palmde zowat alle openbare

²⁰¹ *Histoire des Pais-Bas*, 699 en Blockmans, *Handelingen van de leden*, 227.

²⁰² Uitgegeven door Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 323.

²⁰³ *Ibidem*, 314-20 en Gilliodts-Van Severen, *Inventaire de la ville*, IV, 220-3.

²⁰⁴ Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 317. De akte had als doel *'te obvierne ende elken die vrij es ende bij natueren behoort vrij te zijne, danof te bescuddene ende beschermene jeghen alle die hemlieden daerjeghen zouden willen contrarie doen'* (*ibidem*, 316).

²⁰⁵ *Ibidem*, 318.

functies in hun kwartier in. De edelman Adriaan Vilain van Liedekerke werd baljuw van Aalst en Geraardsbergen, diens neef Colard baljuw van de Vier Ambachten.²⁰⁶ Gentenaar Lodewijk van Massemen verving vanaf juni 1482 watergraaf en moormeester Jan van Nieuwenhove fs. Michiel (de zwager van Pieter Lanchals en gewezen ontvanger van de beden).²⁰⁷ De neef van Willem Moreel, Jan de Keyt de jonge, werd baljuw van Aardenburg, enzovoort.²⁰⁸ De politieke benoeming van gelijkgezinden ging met een zuivering van tegenstanders gepaard. De Gentse coalitie die tijdens de regering van Maria van Bourgondië de stad bestuurde, had zijn vijanden in 1481 verbannen. Het Brugse regime volgde in de zomer van 1482 dat voorbeeld. Oud-burgemeester Joost van Varsenare, de vroegere burgemeesters van het Vrije, Jan van Nieuwenhove fs. Michiel, voormalig schout Antoon van der Vichte en griffier Jan de Taye werden uit de stad verjaagd omdat ze, aldus de aanklacht, tweedracht in het land hadden gezaaid.²⁰⁹ Deze politieke zuiveringen waren als het ware een *'point of no return'*: het conflict radicaliseerde.

Opmerkelijk, maar voorspelbaar is dat de Drie Leden snel beslag legden op het muntwezen. Geld was de zenuw van oorlogvoeren en van de economie, twee belangrijke aandachtspunten in het beleid van de nieuwe machthebbers. Maximiliaans administratie had in 1480 zijn winst om de muntslag verhoogd, zonder met de klachten van de onderdanen hierover rekening te houden.²¹⁰ Logischerwijs eigenden de Drie Leden zich de instrumenten van de muntslag in de loop van 1482 toe. Ondanks het protest van de Rekenkamer waren de Gentenaars erin geslaagd de kisten met biljoen van de Vlaamse graaf vanuit Brugge naar hun stad te verhuizen en er met de muntslag in naam van graaf Filips aan te vangen.²¹¹ Het grafelijk muntatelier werd bemand door prominente Gentenaars en de Brugse muntmeester van Maria van Bourgondië, Nicolas le Bungeueur. De Gentse edelman Filips van der Zickelen werd op 19 juli generaal muntmeester van Vlaanderen, en bijgestaan door de radicale opstandeling Daneel Onredene die de functie van *'waerdein'* van de Vlaamse munt toege-

²⁰⁶ ADN: B 33, 80v; ARA: Rk., 14333 en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 223.

²⁰⁷ ADN: B 5348-50.

²⁰⁸ ADN: B 33, 81r.

²⁰⁹ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 224 en volgende. Ook Gent verbande Daneel van Praet, oud-burgemeester van het Vrije, omdat hij en zijn medestanders, *'jeghen ende contrarie den Drie Leden slands van Vlaendren [...] vergaderinghen ghehouden hebben bij daghe ende nachte, practiserende, machinerende ende haerlieder beste doende omme dit goede land van Vlaendren te stellene in divisien ende orloghen ende deen stede jeghen dandere'* (SAG: 212, 1, 61r).

²¹⁰ Haemers, *For the common good*, 46-7.

²¹¹ De rekening van de Vlaamse munt *'die men tot Brugghe heeft ghehouden ende nu tot Ghend beghynnende'* van muntmeester Nicolas le Bungeueur ving aan op 18 juli 1482 (ARA: Rk., 18197, 1r). De verhuis van het grafelijk muntatelier vond dus niet in 1483 plaats (zoals Enno van Gelder beweert in *De rekeningen van de Vlaamse munt*, 158).

schoven kreeg.²¹² Deze benoemingen stelden de Drie Leden beter in staat de monetaire politiek in het graafschap bij te sturen. De verhuis van het grafelijke muntatelier en de benoeming van het muntpersoneel gingen dan ook gepaard met een nieuwe muntordonnantie die de agressieve muntpolitiek van Maximiliaan van de voorbije jaren ongedaan maakte. Op 10 juli 1482 verminderden de Drie Leden de heerlijke rechten op de munt met meer dan de helft.²¹³ Het diende de muntslag in het graafschap aan te zwengelen en uiteindelijk de handel te bevorderen. De Drie Leden beloofden op dezelfde dag nog eendrachtig deze akte te onderhouden en overtreders ervan zwaar te straffen.²¹⁴ Tevens legden ze de zogenaamde Lombarden die een tafel van lening in Vlaanderen hielden, een hogere jaarlijkse heffing op.²¹⁵

Met het beslag op de muntslag trokken de Drie Leden een grafelijk prerogatief naar zich toe. De symboolwaarde, maar ook de politieke betekenis van deze daad liet weinig aan de verbeelding over. Zonder hun inspraak zou er niet meer aan de monetaire politiek geraakt worden. Eigenlijk oefenden ze op dat vlak *de facto* het regentschap over de jonge graaf uit. De weg naar de verzoening met Maximiliaan lag nog steeds open, maar langzaamaan werd duidelijk dat de vorst niet meer over dezelfde macht in het graafschap zou kunnen beschikken als voorheen. Ook al zouden de Drie Leden hem alsnog als regent erkennen, dan zouden zij zich niet meer van het politieke toneel laten verwijderen. De overname van tal van grafelijke functies diende te verhinderen dat Maximiliaan, indien hij toch nog een functie in het graafschap zou uitoefenen, de kans zou krijgen opnieuw een autocratische politiek te voeren. De Drie Leden deden in het voorjaar van 1482 een greep naar de macht en het zag er niet naar uit dat ze zich, zonder slag of stoot, van deze macht zouden verwijderen. Maximiliaan en loyale ambtenaren die nog in functie waren, keken argwanend en allicht moedeloos toe hoe de Vlamingen het bestuur in het graafschap monopoliseerden en bondgenoten van de aartshertog verbanden.²¹⁶

²¹² ARA: Rk., 18197, 8r; ADN: B 33, 64r en B 17741, 'Minorité de Philippe le Beau'.

²¹³ Namelijk van zeven groten en zes miten naar drie groten en zes miten (ARA: Rk., 18197, 2r). Aan deze akte ging intensief politiek overleg vooraf (Blockmans, *Handelingen van de leden*, 229). Zie ook Blockmans, *La participation des sujets*, 128 en Enno van Gelder, *De rekeningen van de Vlaamse munt*, 158.

²¹⁴ Ze beloofden de muntordonnantie na te leven 'zonder eenichseins de voorseide munte in toecommenden tijden te hooghene noch te neerene of af te stellene, noch jehghens den ordonnancie van dien te gane, noch te doen, noch te laten gane of doene, of het en zij bij goeden accorde ende overeendraghene van ons drien, zonder dat deen ledt tandere vernemeghen zal moghen' (SAB: PO 1186).

²¹⁵ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 339.

²¹⁶ De Rekenkamer reageerde paniekerig op de uitvaardiging van de muntordonnantie en de benoemingen van het politieke personeel in het graafschap door de Drie Leden. Ze liet aan Maximiliaan weten '*comment ilz [les membres de Flandre] se y auront a conduire et aussi d'autres officiers en cas semblables comme de cappitaineries et autres de nouvel instituez par iceulx membres en deportant ceulx qui y estoient auparavant*' (ADN: B 17441, 'Minorité de Philippe le Beau').

Toch gingen er in Vlaanderen stemmen op om Maximiliaan als regent te erkennen, zij het onder strikte voorwaarden. Vooral in Brugge bleek deze zaak een splijtzwam, zoals het verslag van een vergadering van de Grote Raad aantoon²¹⁷. Voornamelijk de politieke onzekerheid in het graafschap speelde de Brugse bewindvoerders parten. Aan de klacht dat er amper inspraak was in de monetaire politiek van het graafschap was ondertussen verholpen, maar een andere prioriteit, de stopzetting van de oorlog, bleek moeilijker om kordaat aan te pakken. Die oorlog hinderde immers nog steeds een goed verloop van de internationale handel, de basis van de Brugse welvaart. Tot augustus 1482 koos de stad, samen met Gent en Ieper, voor onderhandelingen met de Franse koning, maar aangezien deze niet het gewenste resultaat opleverden, groeiden de kansen van Maximiliaan om door Brugge als regent erkend te worden. Brugge beseftte dat de afwijzing van Maximiliaan als regent waarschijnlijk even goed tot een oorlog tussen de vorst en het graafschap kon leiden. Daarom besliste de stad in de zomer om de oorlog voort te zetten, zij het enkel defensief. De stad ondersteunde allerm minst de offensieve tactiek van Maximiliaan om de in 1477 verloren gebieden terug te veroveren, maar wou met enkele gerichte acties de grenzen veilig stellen. Op 27 juli waren Franse troepen onder leiding van Philippe de Crèvecoeur erin geslaagd het strategische Aire-sur-la-Lys (op de Vlaamse grens) te onderwerpen.²¹⁸

In de nazomer van 1482 stegen dus plots de kansen van Maximiliaan om in Vlaanderen toch als regent erkend te worden. In samenwerking met de vorst besloot Brugge, weliswaar onder strenge voorwaarden, om de Franse opmars te stoppen door een verdedigingslinie in het zuiden van het graafschap op te werpen.²¹⁹ Brugge en het Brugse Vrije beloofden in ruil de bede die ze in januari 1482 aan de aartshertog hadden toegekend, maar die nadien onderwerp van discussie was geworden, dan toch uit te betalen. Opmerkelijk is dat enkele belangrijke figuren, waaronder Willem Moreel, de stadskas persoonlijk van liquide middelen voorzagen om het militaire project te ondersteunen.²²⁰ Bovendien

²¹⁷ SAB: CA, 14, 320v-322r. Het verslag van de Brugse Grote Raad, die op 17 augustus 1488 tot deze conclusie kwam, werd uitgegeven door Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 334-6.

²¹⁸ Blockmans, *La position du comté*, 80 en ADN: B 18824, 23744.

²¹⁹ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 234.

²²⁰ Het geld diende om troepen in Sint-Omaars en Aire-sur-la-Lys van soldij te voorzien en forten in het zuiden van Vlaanderen te versterken. Brugge betaalde 3990 lb. gr. 'omme de beschermenesse van desen lande' (SAB: SR, 1481-82, 178r). Brugse burgers schoten de stad in totaal 2800 lb. gr. voor. Burgemeester Jan van Nieuwenhove fs. Klaas leende 200 lb. gr., diens moeder, de gebroeders Willem en Lieven Moreel, Donaas de Moor, Jan van Riebeke en Willem Houtmaerct leenden 100 lb. gr., enzovoort (SAB: SR, 1481-82, 180v-189v). De lening werd het daaropvolgende jaar reeds terugbetaald (SAB: SR, 1482-83, 48-50v). Een deel van de soldij werd rechtstreeks doorgesast naar de algemeen ontvanger van Maximiliaan die echter niet enkel troepen, maar ook personeel van het hof met deze bede betaalde (ADN: B 2127, 59r-v).

keurden Brugge, het Brugse Vrije en Ieper in september 1482 een nieuwe bede goed, van 240.000 ridders, om de oorlog van financiën te voorzien.²²¹ De politieke pasmunt voor de verdediging van het graafschap betrof de erkenning van Maximiliaan als regent. Over de precieze bevoegdheid van de aartshertog was de Brugse Grote Raad het nog niet eens, maar ze had de bedoeling op een nieuwe statenvergadering te Ieper de andere Leden voor te stellen Maximiliaan te ‘*ontfanghene ende huldene*’.²²² In het voorstel zouden de Leden de verworven autonomie afkopen voor een maandelijks bedrag dat ze de aartshertog zouden betalen. Maar de Gentse elite lag dwars. Ze vertikte deel te nemen aan de statenvergadering te Ieper en aan andere vergaderingen die met dit onderwerp werden belegd. Maximiliaan was in september al te Brugge aangekomen, maar het Gentse verzet nekte uiteindelijk het initiatief.²²³

Dat de Brugse Grote Raad Maximiliaan als regent wenste te erkennen, is meer dan waarschijnlijk het gevolg van het gelobby van de partij rond Willem Moreel. Niet alleen voorzag die de middelen om het beleid te ondersteunen, maar ook woonden een aantal van haar leden de onderhandelingsronde te Ieper bij.²²⁴ Om haar invloed in de financiële administratie van de aartshertog te behouden en een einde te maken aan de politieke patstelling in het graafschap, die op lange termijn onhoudbaar was, koos de partij rond Willem Moreel (voorlopig) voor Maximiliaan als regent over Filips de Schone. Deze keuze was uiteraard voorwaardelijk. Maximiliaan zou zich aan de privileges van 1477 dienen te houden en bovendien eiste de Brugse elite nog steeds inspraak in de besteding van het aan de vorst toegestane geld. Daarvan getuige bijvoorbeeld de benoeming van Jan Papegaey als ontvanger van de (eertijds gecontesteerde) bede van januari 1482 in het Brugse kwartier. Op dezelfde dag als de aanvaarding van Maximiliaan als regent door de Grote Raad, legde deze ontvanger de eed in handen van financieel commissarissen Willem Moreel en Pieter Lanchals af.²²⁵ Deze vermelding volstaat niet als bewijs om aan te tonen dat Willem Moreel een hand had in de bestedingspolitiek van de aartshertog, maar ze toont wel aan dat Brugge in ruil voor de belofte om de bede van januari 1482 uit te betalen, de controle over de besteding ervan verwierf. De porties van de ondergeschikte kasselrijen die Jan Papegaey ontving, werden immers voor de verdediging van het eigen kwartier en van het graafschap aangewend. Onder andere Filips van Bour-

²²¹ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 617. Deze bede werd met een renteverkoop betaald (zie verder).

²²² Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 334.

²²³ *Ibidem*, 274-5 en *idem*, *Handelingen van de leden*, 242-5.

²²⁴ Met name burgemeester Jan van Nieuwenhove fs. Klaas, Jan van Riebeke en Jan de Boot (Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 334).

²²⁵ Willem Moreel en Pieter Lanchals verschijnen als ‘*raedt ende ghecommitteert up tstic van zynen demainen ende financen mins voorseiden ghenadighen heeren*’ (SAB: OR, 1, 2r).

gondië-Beveren ontving 440 lb. gr. om de Vlaamse zuidgrens te bewaken.²²⁶ De partij rond Willem Moreel had dus haar eis naar een doelmatige besteding van het Brugse belastinggeld niet laten vallen. In de verzuchting naar een betrouwbare landsverdediging vond de partij, zoals in de voorbije jaren, politieke steun bij de ambachten. Ook zij aanvaardden Maximiliaan niet onvoorwaardelijk als regent. Het vermelde verslag van de Grote Raad toont aan dat zij, naast hun eis dat ‘*men tlandt bewaren zoude*’, eveneens hoopten, als vanouds, dat het volledige graafschap zou bijdragen in deze verdediging.²²⁷ Dat betekende dat ze geen middelen voor de oorlog zouden toekennen als de stad als enige deze oorlog zou dragen. De erkenning van Maximiliaan als regent zou voor de Brugse ambachten niet ten koste gaan van hun inspraak in de financiële politiek van de stad. Of Maximiliaan zich kon vinden in deze politieke voorwaarden is betwifelbaar, maar hij was in augustus 1482 kennelijk bereid deze prijs voor het regentschap te betalen.

Aangezien de voornaamste bekommernis van Brugge en Ieper op dat moment de stopzetting van de oorlog was, gokte Gent op geïntensifieerde onderhandelingen met de Franse koning. Een voortzetting van de oorlog maakte de Gentse weerbarstige positie in het graafschap immers onhoudbaar. Een vredesverdrag zou de steun voor haar politieke positie doen aangroeien omdat een landsverdediging – tegen de Franse opmars – in dat geval niet meer nodig was. Dan kon Maximiliaan zijn tegenstanders niet langer overtuigen om zijn partij te verwoegen door een allesbeslissende overwinning van de oorlog in het vooruitzicht te stellen. Het Franse hof had oren naar de Gentse verzoeningspoging. Deze ‘*realpolitik*’ was voor haar eveneens een middel om invloed in het noorden te winnen. De Franse koning liet zijn eis vallen om de kasselrijen Rijsel, Douai en Orchies in de bruidschat van Margaretha van Oostenrijk op te nemen. In oktober en november 1482 vergaderde een nieuwe Staten-Generaal te Aalst over dit voorstel.²²⁸ Het is mogelijk dat de omslag in de Franse politiek ingegeven was door de aanwezigheid van bevriende edelen aan het Franse hof – maar daarover later meer. Het valt hoe dan ook op dat Gent een voortrekkersrol in het conflict speelde en er wonderwel in slaagde de zaak naar zijn hand te zetten.

Gent boekte succes. Het plotse vooruitzicht van een vrede met Frankrijk overtuigde de partij rond Willem Moreel en de Brugse negen leden aan de Staten-Generaal deel te nemen. De Grote Raad stuurde een delegatie naar Aalst, waarvan Willem Moreel deel uitmaakte.²²⁹ Brugge keurde er het huwelijk van

²²⁶ SAB: OR, 1, 4v.

²²⁷ Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 333.

²²⁸ Wellens, *Les Etats-Généraux*, 192-4 en Cauchies, *Maximilien d’Autriche*, 152-4.

²²⁹ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 254 en SAB: CA, 14, 322v-323r (zie ook aldaar voor wat volgt).

Margaretha van Oostenrijk met de Franse kroonprins goed. Tevens uitten de Drie Leden er de wens om gezamenlijk een stabiele munt in de gehele Nederlanden te onderhouden en ze onderhandelden over een eventuele bede om de hofhouding van graaf Filips te bekostigen. Op de Staten-Generaal vonden Gent, Brugge en Ieper aanhang bij een vertegenwoordiging uit Brabant die een *'alian-cye'* met Vlaanderen afsloot. In het verdwenen document beloofden beide landen elkaar politieke steun *'omme alle lasten van alle vijanden te wederstaen'*.²³⁰ Over de uitoefening van het regentschap bereikten de Drie Leden echter geen akkoord. De oorlog tegen Frankrijk leek dan wel beëindigd, maar Brugge wenste geen dispuut over het regentschap met Maximiliaan – een nieuwe oorlog kon hiervan immers het gevolg zijn. Waren Gent en Brugge het over deze kwestie nog steeds oneens, op politiek vlak bleven ze bij hun bestuurlijke autonomie zweren. Op 4 december 1482 bijvoorbeeld traden de Drie Leden opnieuw gezamenlijk op als een politieke beslissingsmacht in het graafschap. In naam van graaf Filips kenden ze Brugge een nieuwe renteverkoop toe, weliswaar nog steeds met toestemming van Maximiliaan.²³¹ De aartshertog behield dan nog wel een (minieme) invloed in de bestuurszaken van het graafschap, daadwerkelijke macht had hij niet meer. Het was voor hem een onhoudbare situatie. De Habsburger diende lijdzaam toe te zien hoe de Vlaamse steden in de vredesonderhandelingen met de Franse koning de politieke toekomst van het graafschap uitstippelden.

Op 23 december 1482 ondertekende een delegatie van de Staten-Generaal en van de Franse koning de Vrede van Atrecht.²³² De Vrede was een samensmelting

²³⁰ Citaat uit een kort verslag van de Staten-Generaal te Aalst (Meilink, *Berichten uit de Staten*, 339).

²³¹ De *'scepenen ende raed van der stede van Ghendt, metgaders den twee anderen steden Brugghe ende Ypre, tsamen representerende de Drie Leden ende ighemeene lichame slands van Vlaendren'*, kenden het octrooi voor de renteverkoop toe *'in de name van onzen eervachtighen heere den grave Phelips, mids dat hij noch onder zijne jaren es'*. Het charter werd bezegeld met het Gentse stadszegel en, *'bij wetene ende consente'* van Maximiliaan, met het zegel van de Raad van Vlaanderen (SAB: PO, 1188). Maximiliaan heeft waarschijnlijk zijn toestemming aan deze bezegeling verleend omdat de renteverkoop zou dienen om de bede te betalen die Brugge samen met Ieper en het Brugse Vrije in september 1482 had goedgekeurd. Maximiliaan zou echter de opbrengst van deze rente nooit ontvangen. Al dan niet met voorbedachte rade inde de Brugse stadskas de opbrengst van de verkoop (4150 lb. gr.) voor eigen profijt (SAB: SR, 1482-83, 43v).

²³² Philippe de Crèvecoeur en Jean de la Vacquerie waren de voornaamste Franse onderhandelaars (Dubois, *Autour du traité*, 138-41), voor Vlaanderen waren Gentenaars Willem Rijm, Jacob de Steenwerpere en voorschepen Joris van der Moere, Bruggelingen Jan van Nieuwenhove fs. Klaas en burgemeester Jan de Witte en voor Ieper schepen Gillis Ghiselin en pensionaris Jan Coene aanwezig (Cauchies, *Maximilien d'Autriche*, 161-2). Uitgave door Dumont, *Corps diplomatique universelle*, III, 2, 100-7; Lenglet du Fresnoy, *Mémoires de messire*, IV, 95-130 en Molinet, *Chroniques*, I, 378-406. De Vrede van Atrecht is niet de 'Vrede van Franchise' geworden. Na de verovering van de stad in 1477 had Lodewijk XI Atrecht zwaar gestraft voor haar voorafgaande onderdanigheid aan de Bourgondische hertog. In 1479 herdoopte hij Atrecht tot 'Franchise', maar de Vrede van Atrecht gaf de stad haar privileges en haar oude naam terug (Favier, *Louis XI*, 749-51 en Naegle, *Les châtimens de Toulouse*, 369-71).

van twee verdragen, een vredesverdrag tussen de Franse koning en Maximiliaan enerzijds en een huwelijksverdrag tussen de Franse kroonprins en Margaretha van Oostenrijk anderzijds. Met de Vrede kwam de oorlog tussen de Bourgondische hertogen en Lodewijk XI, die sinds 1465 woedde, aan zijn eind. Met het verdrag beloofden beide vorsten de vijandelijkheden aan de grenzen te stoppen en hun troepen terug te trekken. Lodewijk XI zwoer zich niet meer te mengen in de oorlogen van Maximiliaan tegen Luik en Gelre en hij trok zich terug uit Luxemburg. De onderlinge gewelddaden die beide vorsten en hun onderdanen hadden begaan, werden vergeven en de handel tussen beide landen zou niet langer hinder ondervinden van krijgsgeweld. Maar de Vrede was meer dan een wapenstilstand omdat ze de invloed van de Franse koning over het graafschap Vlaanderen versterkte. Met de vrede erkende Maximiliaan officieel de rechtsmacht van het Parlement van Parijs over Vlaanderen, die overigens in de praktijk sinds 1477 hersteld was.²³³ Nogmaals maakte de Vrede van Atrecht duidelijk dat de Franse koning de enige soevereine vorst was van het graafschap Vlaanderen. Dit was een politieke evidentie, maar de nadruk die in het verdrag op de Franse soevereiniteit gelegd werd, voorspelde een grotere inmenging van de koning in staatszaken betreffende het graafschap. Maximiliaan verloor dus niet alleen beslissingsmacht aan de steden, maar dus ook aan zijn directe rivaal, de Franse kroon.

Enkele edelen werden expliciet in het vredesverdrag vermeld omdat Lodewijk XI hen als 'oorlogsslachtoffers' opnieuw in hun bezit herstelde. De graaf van Sint-Pol en Brugs tolheer Pieter van Luxemburg, die echter kort voor de Vrede overleed, kon opnieuw van de erfenis van zijn terechtgestelde vader genieten.²³⁴ De schoonbroer van de Franse koning, Jacob van Savoye, graaf van Romont, werd ten gevolge van de Vrede van Atrecht één van de machtigste edellieden in het noorden van Frankrijk. Niet enkel werd hij in het bezit van het graafschap Romont en de heerlijkheid Vaux hersteld, door zijn huwelijk met de erfdochter van Pieter van Luxemburg werd hij graaf van Sint-Pol, van Marle en van Brienne, Brugs tolheer, burggraaf van Meaux, heer van Edingen en Gistel, enzovoort.²³⁵ Jacob van Savoye zou de komende jaren, in nauwe samenwerking met de Bourgondische factie aan het Franse hof, die bestond uit de edelen Jan van Gruuthuize, Philippe de Crèvecoeur, Jacob van Luxemburg en Antoon van Bour-

²³³ Dauchy, *De processen in beroep*, 189 en Boone, *La justice politique*, 204.

²³⁴ Dumont, *Corps diplomatique universelle*, III (2), 104 (ook Philippe de Croÿ, graaf van Porcien, Jean de Chalon, prins van Oranje, en andere edelen werden vermeld). Karel VIII herhaalde deze bepaling op 28 januari 1485 (*ibidem*, 140 en *Ordonnances des rois*, XIX, 458-61). Dit kostte de erfgenamen van Pieter van Luxemburg wel meerdere processen met Guyot Pot die door Lodewijk XI na de dood van Lodewijk van Luxemburg begunstigd was met enkele van diens heerlijkheden (BNF: MF, 15540, 80r).

²³⁵ Een opsomming van zijn bezit in Potter, *The Luxembourg inheritance*, 26-7.

gondië, één van de bezielers van de pro-Franse politiek in het graafschap Vlaanderen worden. Logischerwijs zou hij een zitje krijgen in de Vlaamse regentschapsraad in 1483, en zelfs de voornaamste strateeg worden van de oorlog tegen Maximiliaan. Zijn brugfunctie met het Franse hof was immers een ideale uitgangspunt om een eventuele Franse interventie in Vlaanderen te leiden indien het tot een oorlog met Habsburgse legers zou komen.

De Vrede van Atrecht was ook een huwelijksverdrag. De verbintenis tussen Margaretha van Oostenrijk en de toekomstige Karel VIII was een voorlopig hoogtepunt in de Franse drang naar annexatie van de gebieden aan de oost- en de noordgrens van het koninkrijk. Als bruidschat ontving Margaretha de graafschappen Bourgondië en Artesië, de heerlijkheden Mâcon, Auxerre, Salins, Bar-sur-Seine en Noyers. Lodewijk XI verzaakte daarentegen aan alle rechten die hij op de kasselrijen Rijsel, Douai en Orchies kon hebben. Deze toegeving had overigens een grote symboolwaarde. Deze kasselrijen waren lang een twistpunt tussen de Bourgondische hertogen en hun Franse koninklijke verwanten geweest. Het verdrag bepaalde voorts dat na het huwelijk, dat bij meerderjarigheid van beide kinderen voltrokken zou worden, de bruidschat definitief tot de Franse kroon behoorde. Indien het huwelijk niet plaatsvond omdat één van de partners vroegtijdig stierf of het huwelijk kinderloos bleef, dan keerde de bruidsgift, samen met Margaretha, terug naar haar broer, Filips de Schone. De Franse koning mocht echter al voor de voltrekking van het huwelijk over de bruidschat beschikken, in ruil diende hij de toekomstige koningin in haar levensonderhoud te voorzien. Indien echter Filips de Schone overleed en Margaretha de eerste erfgename bleef, dan zou laatstgenoemde, bij haar meerderjarigheid, over de volledige erfenis van haar broer mogen beschikken. Dit betekende dus dat, enkel in dat geval, het volledige Bourgondische landencomplex in de handen van de Franse koning kwam.

Maximiliaan had een hoge prijs betaald voor de vrede met Frankrijk. De Bourgondisch-Habsburgse dynastie leed aanzienlijk gebiedsverlies en de prins diende niet enkel het regentschap over zijn zoon (weliswaar enkel in Vlaanderen), maar ook zijn dochter af te staan. Bovendien zou Vlaanderen uit Habsburgse handen ontsnappen indien er de kleine Filips iets overkwam. De positie van de vorst was echter te zwak om te reageren. De partijstrijd tussen Hoeken en Kabeljauwen in Holland en de oorlog in Utrecht laaiden weer op.²³⁶ In Luik werd de pro-Bourgondische prins-bisschop Lodewijk van Bourbon vermoord en een nieuwe opstand onder leiding van Willem van der Marck werd slechts na een intensieve

²³⁶ Van Gent, *Pertijelike Saken*, 341-60.

krijgstocht van Filips van Kleef bezworen.²³⁷ Bovendien had de Engelse koning in september 1482 een vredesverdrag met Lodewijk XI gesloten.²³⁸ Meer dan de banden aanhalen met zijn vroegere bondgenoten, kon Maximiliaan niet.²³⁹ De aartshertog berichtte de hertog van Bretagne en de koning van Castilië over de Vrede, maar hij hoopte dat hun bondgenootschap er niet onder leed. Ook het vrijgraafschap Bourgondië werd aangespoord de Vrede niet te ratificeren, maar tevergeefs. Tot slot stuurde de aartshertog begin 1483 nog een delegatie naar het Franse hof om de koning te overtuigen van de volgens hem slechte bedoelingen die de Drie Leden bij de totstandkoming van de Vrede van Atrecht hadden, maar de Vlamingen waren de aartshertog opnieuw voor.²⁴⁰

De Franse koning en de Vlaamse grootsteden hadden de machteloosheid van Maximiliaan maximaal uitgebuit. De grote invloed die de steden in de totstandkoming van de Vrede van Atrecht hebben gespeeld, valt duidelijk in het verdrag te lezen. Maximiliaan diende de soevereiniteit van de Franse koning over het graafschap te erkennen, wat concreet betekende dat Filips de Schone als graaf gehuldigd zou worden. De koning zou bovendien alle privileges bekrachtigen die de Bourgondische hertogen aan het graafschap hadden toegekend. Lodewijk XI beloofde zich niet te mengen in het beleid van de graaf, die in een regentschapsraad het graafschap zou besturen. Indien Filips stierf en Margaretha van Oostenrijk gravin werd, bleef de regentschapsraad tot haar meerderjarigheid in voege. Lodewijk XI bevestigde met de Vrede van Atrecht zodoende de verregaande bestuurlijke autonomie van de Drie Leden, maar hij had tevens van het verdrag gebruik gemaakt om, zoals bij voorgaande conflicten tussen de grote Vlaamse steden en hun graaf, zijn invloed in Vlaanderen uit te breiden.²⁴¹

Op een gezamenlijke vergadering van de Drie Leden en de Staten van Brabant, die kort na de ondertekening van de Vrede van Atrecht heeft plaatsgevon-

²³⁷ Zij het niet helemaal. In 1483 hervatte Willem van der Marck de strijd die tot juni 1485 zou duren (Harsin, *La principauté de Liège*, 129-66; De Fouw, *Philips van Kleef*, 51-3 en Cools, *Mannen met macht*, 134-6).

²³⁸ Scofield, *The life and reign*, II, 353-4. De opvolgingsoorlog na de dood van Edward IV in april 1483 deed nadien de Engelse aandacht voor de Frans-Habsburgse tegenstellingen verslappen.

²³⁹ Voor wat volgt: ADN: B 361, 17765-70. Zie ook Haemers & Buylaert, *War, politics and diplomacy*, 211-3.

²⁴⁰ De instructies van Maximiliaan aan zijn gezanten luiden als volgt. Hij wenste door de Franse koning als regent over zijn zoon erkend te worden. Bovendien trok hij de goede bedoelingen van de Vlamingen in twijfel, deze zouden immers niet 'le bon droif' volgen. Het document bevat echter een latere aanvulling die liet weten dat een Vlaamse delegatie reeds het hof had aangedaan om het initiatief van Maximiliaan te tackelen (ADN: B 360, 17782). Op 16 maart 1483 heeft Maximiliaan uiteindelijk zijn verzet tegen de Vrede van Atrecht gestaakt. Toen gaf hij de edelen uit Henegouwen de opdracht de Vrede te ratificeren (Gachard, *Lettres inédites de Maximilien*, 303).

²⁴¹ In 1452 bijvoorbeeld ging de toenmalige Franse koning, Karel VII, in op de vraag van de opstandige Gentenaars om te bemiddelen in het conflict met Filips de Goede (Boone, *Diplomatie et violence*, 1-33 en Haemers, *De Gentse opstand*, 341-3).

den, had de vertegenwoordiging van beide regio's de bezorgdheid over de opvolging van Filips de Schone geuit. In het geval van de plotse dood van de graaf zouden al diens heerlijkheden immers rechtstreeks aan de Franse koning toekomen. Vlaanderen en Brabant besloten op 16 januari 1483, kort na de huldiging te Gent van Filips als graaf, een grote delegatie naar het Franse hof te sturen met het verzoek enkele bepalingen uit de Vrede van Atrecht te bekrachtigen.²⁴² De delegatie werd te Parijs ontvangen waar de koning op 22 januari beloofde dat hij, in geval van het overlijden van Filips, het bestuur van diens landen tot aan de meerderjarigheid van Margaretha niet zou aantasten.²⁴³ De Vlaams-Brabantse delegatie is daarna naar het koninklijke slot te Amboise gereisd waar ze de jonge kroonprins Karel dezelfde bepaling uit de Vrede van Atrecht liet ondertekenen.²⁴⁴ De stervende koning en diens troonopvolger bestendigden op die manier rechtstreeks de feitelijke situatie in Vlaanderen. Maximiliaans regentschap leek wel heel ver weg.

Meer nog, Gent plaatste zichzelf onder directe bescherming van de Franse koning; Brugge en Ieper volgden in het kielzog. Op verzoek van de Gentenaars bevestigde Lodewijk XI op 22 januari het charter van Senlis (dat in 1301 de Gentse schepenbanken had hervormd). Daarenboven had Lodewijk op verzoek de stad het recht verleend om zelf vorstelijke rechtsdienaars te benoemen.²⁴⁵ Gent had, zoals gezien, zelf al het initiatief daartoe genomen, maar de akte had de bedoeling rechtskracht te verlenen aan de benoeming van gelijkgezinden in bepaalde functies. Ook het door de koning aan de Drie Leden toegestane recht om het personeel te vervangen van de schepenbanken in het graafschap, in naam van graaf Filips, had enkel als doel de politieke autonomie van de Leden te rechtvaardigen, want in april 1482 hadden zij al een commissie belast met de wetsvernieuwingen in het graafschap.²⁴⁶ Ieper zag in februari 1483 haar privilege van de

²⁴² De vergadering hoopte dat Filips de Schone, '*wien God verleene goed lanck leven*', op een normale wijze de erfenis van Maria van Bourgondië kon doorgeven (ADN: B 1611, 39r-v). De Drie Leden werden vertegenwoordigd door Bruggeling Jan de Witte en de Gentenaars Willem Rijn en Joris van der Moere (Blockmans, *La position du comté*, 80-1; Gachard, *Lettres inédites de Maximilien*, I, 292 en Molinet, *Chroniques*, I, 417).

²⁴³ BNF: MC, 358, 251 (dit stuk is teruggesleurd naar ADN: B 360, 17745 – het werd uitgegeven in *Ordonnances des rois*, XIX, 91-2). Zie ook Gachard, *Lettres inédites de Maximilien*, I, 299-302.

²⁴⁴ In het geval van overlijden van Filips de Schone, '*[nous] delaisserons le gouvernement des dits pays en l'estat et selon qu'il seroit trouvé, tant que notre dite cousine et future épouse fust venue en aage*' en '*nous laisserons le gouvernement d'iceulx pays a ceulx et ainsi qu'ilz ont esté et seront durant le mineur aage de notre dit cousin, en nous faisant ou dit cas par ceulx des dits pays ou nom de notre dit future épouse les devoirs telz qu'ilz doivent a leur seigneur*' (BNF: MC, 358, 253 – 26 januari 1483). De kroonprins bekrachtigde op dezelfde dag eveneens de clause uit de Vrede waarin Margaretha van York in het bezit van haar '*douagerie*' werd hersteld (ADN: B 431, 17750). Zijn vader had hem dat op 22 januari voorgedaan (ADN: B 360, 17758).

²⁴⁵ Zie respectievelijk SAG: 94, 730 en BNF: MC, 358, 250.

²⁴⁶ SAB: PO, 1190 (uitgegeven door Gilliodts-Van Severen, *Inventaire de la ville*, VI, 228-9).

lakenhandel bevestigd.²⁴⁷ De koning ratificeerde tevens het mandament dat de Drie Leden in juli 1480 uitgevaardigd hadden in verband met de jurisdictie van geestelijke rechtbanken.²⁴⁸ Tot slot ratificeerden in de daaropvolgende maanden alle gewesten van Frankrijk en tal van invloedrijke edelen aan het Franse hof de Vrede van Atrecht.²⁴⁹

De Drie Leden in het algemeen en Gent in het bijzonder hadden met de Vrede een grote overwinning geboekt in de strijd om de politieke macht in Vlaanderen. Het verdrag bevestigde het zelfbestuur dat ze na de dood van Maria van Bourgondië verworven hadden. Het bestuur van het graafschap werd weliswaar onder het gezag van de Franse koning geplaatst, maar de Vrede tastte de autonomie van de Drie Leden niet aan omdat de koning geen concrete beslissingsmacht in het graafschap verwierf. Te Brugge had de vrees voor een gewelddadig conflict met de aartshertog het niet gehaald van de wil om de handelsverstorende oorlog tegen Frankrijk stop te zetten. Maar steeds had ook Brugge voor een model van zelfbestuur door de Drie Leden gekozen. Uiteindelijk lijkt de partij van Willem Moreel onder de Gentse druk gezwicht om, weliswaar opnieuw voorwaardelijk, Maximiliaan aan de kant te schuiven. Voortaan volgde de stad de politieke optie van een regentschap door de Drie Leden. De Ieperse elite tenslotte volgde de overheersende strekking in de Ledenvergadering. Een politiek van zelfbehoud zou de komende jaren haar houding ten opzichte van het conflict tussen Maximiliaan en diens entourage enerzijds en Gent en Brugge anderzijds bepalen. In Gent werd ondertussen alles in gereedheid gebracht om de vierjarige Filips de Schone als graaf te huldigen.

3. Het ontstaan van de eerste regentschapsraad

In het bijzijn van een vertegenwoordiging van de Franse koning legde Filips de Schone te Gent de eed af als graaf van Vlaanderen op 10 januari 1483. De jonge knaap zwoer ‘*in zeer grooter hoocheit ende magnificentie*’ op de Vrijdagmarkt de privileges van het graafschap tijdens zijn regering na te leven.²⁵⁰ Er werden vier voogden over de graaf aangeduid die (zoals gebruikelijk bij een halfwees) het beheer van zijn bezittingen van nabij zouden opvolgen, met name Adolf van Kleef, Wolfert van Borssele, Jacob van Savoye en Filips van Bourgondië-Beveren. Deze edelen ‘*van den bloede*’ beloofden zich te laten bijstaan door de Staten-

²⁴⁷ Diegerick, *Inventaire des archives*, IV, 61 en *Ordonnances des rois de France*, XIX, 407-12.

²⁴⁸ SAB: PO, 1189 (uitgegeven door Gilliodts-Van Severen, *Coutume de la ville*, II, 119-21). De Drie Leden legden de akte van juli 1480 aan de koning voor omdat deze nog niet door een hogere overheid bekrachtigd was (Vleeschouwers-Van Melkebeek, *L'officialité de Tournai*, 235).

²⁴⁹ ADN: B 351-9.

²⁵⁰ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 230; Cauchies, *Philippe le Beau*, 10 en SAG: 400, 28, 134r.

Generaal en vertegenwoordigers van de Drie Leden.²⁵¹ Het is moeilijk te achterhalen wie het initiatief voor deze ceremonie genomen heeft. Adolf van Kleef beweerde later dat Maximiliaan hem begin januari 1483 in Brussel de opdracht had gegeven beide kinderen naar Gent te voeren. Weliswaar tegen zijn wil, aldus de edelman, voerde hij deze opdracht uit en stond hij Filips op 10 januari bij in de huldigingsceremonie.²⁵² Maar aangezien hij met dit standpunt zijn onschuld wou bewijzen in de Vlaamse Opstand, mogen we deze bewering in twijfel trekken. Waarschijnlijker lijkt het dat de Drie Leden bij Maximiliaan (en misschien ook bij de hofadel) geijverd hebben om de jonge Filips naar Gent over te brengen om hem er als graaf te inaugureren. De machteloze Maximiliaan was hoe dan ook, gezien de oorlog in Utrecht en Luik, gedwongen op dit verzoek in te gaan. Denkelijk heeft Adolf van Kleef minder weigerachtig dan achteraf beweerd deze taak op zich genomen, want hij zou voortaan actief deelnemen aan het beleid.

Symbolisch voor de onmacht van Maximiliaan is diens laatste bezoek aan Vlaanderen vooraleer het conflict over het regentschap volop losbarstte, namelijk in het voorjaar van 1483.²⁵³ Na de militaire overwinning van de aartshertog en zijn luitenant Filips van Kleef op de Luikenars in Hologne-sur-Geer²⁵⁴, reisde hij eind januari 1483 aan het hoofd van een troepenmacht naar Brugge. Het stadsbestuur vermoedde echter een bezetting en, bij monde van stedelijk ontvanger Frans van Bassevelde, weigerde ze de troepenmacht de stad in te laten. Daarop droop de vorst af naar Gent waar hij, weliswaar zonder soldaten, een gezantschap van de Franse koning ontving die er over de voorwaarden van het huwelijk tussen Margaretha van Oostenrijk en de Franse ‘dauphin’ onderhandelde.²⁵⁵ In een plechtige mis in de Sint-Janskerk verplichtten de Gentenaars Maximiliaan een eeuwigdurende belofte af te leggen om de Vrede van Atrecht te onderhouden. Bovendien ontplooiden ze enkele dagen later, tijdens het jaarlijkse auweet op halfvasten, voor de ogen van de aartshertog de militaire macht waarover de stedelijke ambachten beschikten. Maximiliaan woonde nog een herdenkingsmis voor de overleden hertogin bij (zie verder), maar verdween dan voor ruim twee jaar uit het graafschap. Hij diende dus lijdzaam toe te kijken hoe Brugge hem de toegang tot de stad ontzegde en hoe de Gentenaars zich meester

²⁵¹ Despars spreekt over ‘*voochden*’ die werden aangesteld ‘*omme ghezamelick voortan tlandt te regierene, zoot behoorde, by den advijse nochtans van de Generale Staten ende de Drie Leden van Vlaenderen*’. Hij vervolgt: ‘*men can wel peynsen ende dincken hoe dese nieumare die eerdtshertoghe Maximiliaen greyen mochte, die welcke alsdoen met zijnder armeye voor Utrecht lach*’ (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 230).

²⁵² Uitgegeven door Sterchi, *Über den Umgang*, 648.

²⁵³ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 231-2.

²⁵⁴ Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, 166; Harsin, *La principauté de Liège*, 115 en Haemers, *Philippe de Clèves*, 37.

²⁵⁵ Molinet, *Chroniques*, I, 413.

maakten van de publieke ruimte in de stad, van de politiek in het graafschap en van het regentschap over zijn zoon.²⁵⁶

De Drie Leden voorzagen hun graaf in een eigen hofhouding, die betaald werd door de inkomsten van de algemeen ontvanger van Vlaanderen. De jonge Filips zou de komende twee jaar in het Gentse Prinsenhof verblijven, met weliswaar een uitstap naar Brugge in 1484, en er een opvoeding krijgen van de voornaamste edelen uit de regentschapsraad. Hij kreeg twee hofmeesters toegewezen, met name Jean de Blois en Jacob de Gouy. Vermoedelijk hadden de Gentenaars, of de Drie Leden, een vandaag verdwenen hofordonnantie voor hun graaf opgesteld, waarin beide ridders als hofmeester werden aangesteld.²⁵⁷ Beide edelen waren oudgedienden van de dynastie. Jean de Blois, heer van Trélong, verbleef reeds aan het hof van Filips de Goede en werd door Maximiliaan in diens hofhouding opgenomen in november 1477.²⁵⁸ In juni 1481 had het vorstenpaar hem aangesteld tot baljuw van de Gentse Oudburg.²⁵⁹ Jacob de Gouy, heer van Auby, was de zoon van Arnoud, die door Filips de Goede als hoogbaljuw van Gent was aangesteld na de slag bij Gavere in 1453.²⁶⁰ In 1477 werd hij eveneens raadsheer van Maximiliaan, maar hij raakte nadien in Gents vaarwater. De leidende Gentse politici benoemden hem, weliswaar met goedkeuring van Maximiliaan, na de moord van hun hoogbaljuw Jan van Dadizeele, net als zijn vader, als hoogbaljuw van de stad en kapitein van het grafelijk kasteel van Rupelmonde.²⁶¹ Beide functies zou hij tot aan zijn dood in oktober 1483 met die van hofmeester delen.²⁶²

De financiën van de hofhouding van Filips de Schone wezen de Drie Leden toe aan Andries Andries.²⁶³ De nieuwe schatmeester leidde voordien de zoge-

²⁵⁶ Het was niet de laatste keer dat de keizerszoon een auweert kon aanschouwen. Ook in 1488 bleek deze rituele rondgang door gewapende ambachten een uitstekend middel om de politieke dominantie van de tegenstanders van Maximiliaan te veruiterlijken (Haemers & Lecuppre-Desjardin, *Conquérir et reconquérir*). Gent investeerde tijdens Maximiliaans verblijf in 1483 en de daaropvolgende regering van de eerste regentschapsraad overigens meer financiële middelen dan ooit voordien in het jaarlijkse auweert, een militaire parade van de ambachten (Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 130).

²⁵⁷ Jean de Blois was 'raed ende hoofmeestre mijns gheduchts heeren' (ADN: B 7554, akte van 8 april 1483) en Jacob de Gouy werd zelfs eerste hofmeester van Filips de Schone genoemd (ARA: Rk., AL, 51, akte van 8 augustus 1483 en ADN: B 17743, 'Chambres des comptes, serment des membres'). Over de opvoeding van Filips: Wijsman, *L'otage de Gand*, 23-4.

²⁵⁸ Cools, *Mannen met macht*, 160.

²⁵⁹ ARA: Rk., 14160.

²⁶⁰ Haemers, *De Gentse opstand*, 396 en Fris, *Les grands baillis*, 410.

²⁶¹ Op 20 december 1481 werd hij baljuw (ARA: Rk. 14118, 14r; RAG: RV, 34315, 27r en SAG: 20, 2, 19r).

²⁶² Hij stierf op 9 oktober 1483 (ARA: Rk., AL, 114, akte van 24 oktober 1483).

²⁶³ Hij was 'raed ende meester van den penninghen' van de graaf van diens huldiging tot juni 1485 (ADN: B 2129, 69129; B 17748, 'Le Scaghe' en Blockmans, *Handelingen van de leden*, 299). Er bleef een klein fragment van zijn rekening als penningmeester van Filips de Schone uit de eerste jaarhelft van 1483 bewaard (ADN: B 2131, 69174); een ander uit november 1483 werd uitgegeven (Derode, *Rôles de la maison*, 396-400).

naamde ‘Duitse Kamer’ van Maximiliaan (die instond voor het salaris van de Duitssprekende entourage van de Habsburgse prins), maar dat vormde voor de Drie Leden klaarblijkelijk geen bezwaar om hem de persoonlijke financiën van de graaf toe te vertrouwen. De Gentenaars huiverden er, zoals Maximiliaan, niet voor jonge wolven in de administratie van de graaf op te nemen. De aartshertog had dergelijke figuren, zoals Roeland le Fevre en Yeronimus Lauwerein, echter niet enkel administratieve, maar ook bestuurlijke bevoegdheden verleend. Dat botste tijdens de regering van Maria van Bourgondië op sterk protest van het overheidspersoneel en op ontevredenheid van de adel en de stedelijke vertegenwoordiging omdat deze vertrouwelingen van Maximiliaan wat al te makkelijk privileges overtraden. De politieke tegenstanders van de vorst daarentegen verleenden deze financiële specialisten echter amper gezagdragende functies. Ze plaatsten hen onder de auspiciën van gerenommeerde ambtenaren, of, vanaf juni 1483, onder de bevoegdheid van een regentschapsraad. Andries Andries kreeg begin 1483 Jan van der Scaghe, de nieuwe algemeen ontvanger van Vlaanderen boven zich.²⁶⁴ Deze Gentenaar keerde dus terug in de functie die hem na protest van de Rekenkamer in 1480 door Maximiliaan ten voordele van Roeland Le Fevre ontnomen was.²⁶⁵ De Drie Leden loodsten bijgevolg nog een tegenstander van Maximiliaans beleid binnen de grafelijke administratie, waardoor ze hun greep op de politiek in het graafschap opnieuw danig versterkten. De afgezette ontvanger-generaal werd te Brugge opgesloten en zijn rekeningen werden kort na de inhuldiging van graaf Filips aan een strenge controle onderworpen.²⁶⁶ Waarschijnlijk hadden de Drie Leden de bedoeling bij Roeland le Fevre de middelen te vinden voor de onkosten van de hofhouding van de graaf.

De daaropvolgende weken zetten de Leden hun veroveringstocht in de grafelijke administratie voort. In naam van Filips de Schone stelden ze medestanders op kernfuncties in de administratie aan, en daarenboven viseerden Gent en Brugge aanhangers van de gewraakte aartshertog. Tekenend is het onderzoek dat gevoerd werd naar het vermeende gesjoemel van Thibaut Barradot, de voormalige tesorier van de persoonlijke hofhouding van Maria van Bourgondië. Hij

²⁶⁴ Andries Andries werd tevens klerk van de algemeen-ontvanger van Vlaanderen nadat Yeronimus Lauwerein in 1483 in ongenade gevallen was (ADN: B 17746, ‘Andries Andries’ en SAG: 20, 2, 7r). Andries Andries werd rond 1455 geboren (RAG: RV, 34315, 136v). In de aanvang van de zestiende eeuw werd hij rentmeester van Zeeland (Baete, De Decker & De Vleeschauwer, *Het Prinsenhof*, 38-46).

²⁶⁵ In 1483 verschijnt Jan van der Scaghe weer als algemeen-ontvanger van Vlaanderen in de stadsrekeningen (SAB: SR82, 145r – waar in september 1482 nog Roeland le Fevre ontvanger is – en SAG: 400, 28, 254r). Zijn rekening van de ‘*recette générale de Flandre*’ ging verloren. Over de figuur: Haemers & Campbell, *Scaghe*.

²⁶⁶ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 262 en 276. Ook de borgen die Roeland le Fevre bij zijn aanstelling als algemeen ontvanger had opgegeven, werden te Brugge gevangen genomen (ADN: B 17743, ‘Le Fevre’).

kreeg in april 1483 een commissie van de Drie Leden onder leiding van Willem Moreel op bezoek.²⁶⁷ Thibaut Barradot, die overigens uit sympathie met Maximiliaan zijn zoon met dezelfde naam bedacht had²⁶⁸, zou namelijk een bedrag van 3600 lb. par. verduisterd hebben. In augustus 1478 en februari 1479 had de ambtenaar dit geld van de vorstin geleend, maar hij zou het volgens de Drie Leden nooit hebben terugbetaald. Volgens de beklagde had de opperhofmeester van Maria, Lodewijk van Gruuthuze, hem de opdracht gegeven een lening van 1000 ecu aan Pierantonio Baldini terug te betalen, een som die hij van het geleende bedrag mocht aftrekken. De Vlaamse Leden vochten deze bewering niet aan, maar eisten wel nog 1000 lb. par. van het geleende bedrag terug die Thibaut Barradot van de algemeen ontvanger van Henegouwen had ontvangen. De financiële ambtenaar antwoordde dat Maria hem dit bedrag had kwijtgescholden. Bovendien had de hertogin deze som op haar sterfbed niet teruggeëist, betoogde hij, want toen hij haar bezocht, wisselden ze geen woorden.²⁶⁹ Het geld was opgelost in een ingewikkeld web van politieke beloften, ondoorzichtige transacties en betwijfelbare terugbetalingen. Het toont aan hoe gecompliceerd het vorstelijke financieewezen toen was, maar evenzeer welke persoonlijke invloed hertogelijke ambtenaren in deze materie hadden. Met een onderzoekscommissie hoopten de Drie Leden paal en perk te stellen aan dergelijke praktijken, of althans de functionarissen van Maximiliaan angst in te boezemen: voortaan zouden ze verantwoording moeten afleggen voor hun beslissingen.

De wijzigende machtsverhoudingen in het graafschap mondden dus bijna uit in een razzia. Tegenstanders werden op een gelijkaardige manier geïntimideerd. Brugge nam bijvoorbeeld de ontvanger van de Vlaamse beden, Jan van Loo, gevangen met de bedoeling de inning van de gecontesteerde bede die de stad in februari 1482 had toegekend, onder controle te krijgen. Willem Moreel en zijn zwager Jan de Keyt voerden de taak uit.²⁷⁰ De rekeningen van de voormalige watergraaf, Jan van Nieuwenhove fs. Michiel, en van de Brugse schout Antoon

²⁶⁷ Willem Moreel vertegenwoordigde er Brugge, Gillis Ghiselin Ieper en Geerolf van der Haghe Gent; secretaris was Antoon Spillaert (ADN: B 33, 83r en SAG: 93bis, 15, 7 – zie ook Blockmans, *Handelingen van de leden*, 271-2).

²⁶⁸ Op 1 mei 1479 schonk Maximiliaan Thibaut Barradot zilverwerk ter waarde van 240 lb. par. bij de geboorte van zijn zoon, '*auquel il a fait donner son nom*' (ADN: B 2118, 297v).

²⁶⁹ Thibaut Barradot verhaalt hoe hij aan Maria's sterfbed stond. '*Elle ne parla a moy, ne je a elle ung seul mot. Et quant elle m'eust demandé les dits deniers, je ne luy en eusse sceu gaires bailler, pour lors, car a son dit trespas je n'eusse sceu finer du sien ne du mien cent florins*' (SAG: 93bis, 15, 7). Thibaut Barradot, een voormalig secretaris uit de hertogelijke kanselarij (Cockshaw, *Le personnel des ducs*, 203), was reeds sinds 1477 verantwoordelijk voor de inkomsten en uitgaven van het '*hostel*' van Maria en Maximiliaan (zie bijvoorbeeld ADN: B 2115, 35r-v). Na de dood van de hertogin stelde Maximiliaan hem aan als schatbewaarder van de kamer van zijn kinderen (ADN: B 2128, 68999).

²⁷⁰ Jan van Loo was op 23 januari 1482 door Maximiliaan als ontvanger van de Vlaamse beden aangesteld (ADN: B 6773).

van der Vichte werden in de maanden na de huldiging van de graaf ter controle aan de Rekenkamer opgevraagd.²⁷¹ Ook de Rekenkamer zelf ontving een onderzoekscmissie.²⁷² De Drie Leden verplichtten haar onder andere de grafelijke uitgaven aan aalmoezen ‘correcter’ te besteden. Deze beslissing symboliseert de politiek van de Drie Leden. In het verleden vloeiden de grafelijke gelden aan aalmoezen in hoofdzaak naar de Franstalige kasselrijen van Vlaanderen, maar de Drie Leden wensten ze voortaan paritair over de drie grote kwartieren te verdeelen. De aan de kwartieren toegestane bedragen dienden voortaan proportioneel aan de vertegenwoordigers van de drie steden overhandigd te worden, die ze dan zelf in het kwartier konden besteden.²⁷³ De Drie Leden beperkten zich niet tot het recente verleden en ze vroegen in februari 1483 zelfs aan de Rekenkamer om de persoonlijke uitgaven van Filips de Goede en Karel de Stoute aan een onderzoek te onderwerpen.²⁷⁴

Opvallend is dat de voormalige superintendent van Maximiliaan, Willem Moreel, in deze ‘onderzoeken’ naar de centrale financiën van het graafschap een leidende rol vervulde. In april 1483 startte hij bijvoorbeeld samen met andere leden uit zijn partij een onderzoek naar achterstallige betalingen van bedden in het Brugse kwartier.²⁷⁵ Uiteraard beschikte Willem over de geschikte kwaliteiten en de nodige ervaring om de overheidsfinanciën door te lichten. Maar zijn prominente aanwezigheid in de administratie van de graaf toont aan dat de Drie Leden, en in het bijzonder de Brugse handelselite, in toenemende mate de geldstromen aan het hof van de graaf onder controle trachtten te krijgen. Zoals gesteld primeerde voor de partij rond Willem Moreel een verregaande invloed in de financiële en economische politiek van de overheid. Na de dood van Maria van Bourgondië was deze partij nog bereid Maximiliaan als regent te aanvaarden, maar de maanden vóór en na de Vrede van Atrecht lijken een kantelmoment. Aangezien Gent niet te overtuigen was Maximiliaan als regent te aanvaarden, en Brugge in geen geval een oorlog met Gent wou, restten er de Brugse gezagvoerders weinig keuze dan partij voor Gent te kiezen. Op 2 april besloot de Brugse Grote Raad de Vrede van Atrecht te ratificeren nadat Maximiliaan hiertoe in Gent de opdracht gegeven had.²⁷⁶ Ze verklaarde zich dus akkoord met de vredes-

²⁷¹ ADN: B 17743, ‘Le Vichte’ en ‘Nieuwenhove’. Zie ook Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 339.

²⁷² ADN: B 17743, ‘Wouters’.

²⁷³ Gent ontving 40% (400 lb. par.) van het budget voor grafelijke aalmoezen, Brugge een derde en Ieper een vijfde, de rest mocht de Rekenkamer in de Rijselse kasselrij verdelen (Prevenier, *En marge de l’assistance*, 109 en Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 340-1).

²⁷⁴ ADN: B 17743, ‘Dépense du duc Charles le Téméraire’.

²⁷⁵ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 275 en volgende. Zie ook ADN: B 17743, *passim*.

²⁷⁶ SAB: CA, 14, 324r-v.

voorwaarden met Frankrijk, maar tevens opende ze de weg voor een regentschapsraad.

In een allerlaatste poging de Brugse Grote Raad in het algemeen, en de partij rond Willem Moreel in het bijzonder, te overtuigen toch zijn regentschap te aanvaarden, reisde Maximiliaan kort daarop naar Brugge.²⁷⁷ De aartshertog voelde zich waarschijnlijk gesterkt door politieke successen te Luik toen hij zijn komst te Brugge liet voorafgaan door een vorstelijke delegatie.²⁷⁸ Deze eiste, tevergeefs, nogmaals het regentschap over de Vlaamse graaf op. Gent had de vorst nochtans begin april voorgesteld om, zoals de stad een jaar tevoren op de Staten-Generaal had geopperd, een regentschapsraad van edelen en vertegenwoordigers van de Drie Leden in te richten. Het lijkt ernaar dat Gent om deze idee door te drukken zelfs aanhang gezocht heeft in de Staten-Generaal.²⁷⁹ Volgens de kroniek van Nicolas Despars stuurde Gent zelfs een dreigbrief naar Brugge om elke steun voor een regentschap door Maximiliaan de kop in te drukken.²⁸⁰ Ook Maximiliaans persoonlijke beïnvloeding van leden van de partij rond Willem Moreel was een gevecht tegen de bierkaai. Op 15 april ging hij te Brugge nogmaals akkoord dat Willem samen met Jan Papegaey de bedde van februari 1482 zou ontvangen.²⁸¹ Hij bevestigde hiermee de grote rol die de Brugse partij in de grafelijke administratie speelde. Enkele dagen later stond hij toe dat Jan van Nieuwenhove fs. Klaas uit deze bedde een vergoeding voor de vele ‘*voiaigen ende vacacien*’ zou ontvangen die de edelman in opdracht van de overheid sinds zijn aankomst in de Nederlanden had ondernomen.²⁸² Deze vermeldingen tonen enerzijds aan dat de partij rond Willem Moreel Maximiliaan nog wel te vriend wou houden, maar anderzijds dat de vorst enkel bij machte was de voorname rol die de partij in het voorbije jaar in de grafelijke financiën verworven had, te bekrachtigen.

²⁷⁷ Op 5 april bevond hij zich nog te Gent (Gachard, *Lettres inédites de Maximilien*, I, 306).

²⁷⁸ Op 10 april sloot generaal Filips van Kleef na een klinkende overwinning op de Luikse opstandelingen de Vrede van Hoei af met ‘*la cité ardente*’ (Harsin, *La principauté de Liège*, 115 en 381). De instructie van de hertogelijke delegatie werd uitgegeven door Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 336.

²⁷⁹ Op 26 april bezochten vertegenwoordigers van de Staten-Generaal de stad, nadat Maximiliaan hen hier toe uitgenodigd had om over de financiering van zijn oorlogen te spreken (Wellens, *Les Etats-Généraux*, 195 en Gachard, *Lettres inédites de Maximilien*, I, 305-6).

²⁸⁰ ‘*Afgrijpselike dreeghementen van die van Ghendi*’ bereikten Brugge op 17 april 1483 (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 235).

²⁸¹ Op 15 april 1483 gaf Maximiliaan de opdracht aan Oostende, Gistel, Diksmuide en andere steden om hun portie in de bedde van februari 1482 te betalen aan ‘*onse lieve ende ghetrauwe raedt ende tresorier van onsen financen Willem Moreel ende Jan Papegay, als van onsen weghen ghecommitteert omme tontfane dachterstellen van den .^l^M. ende .^l^{ccv}^M. cronen, omme uwe rekeningen voor hemlieden te doene, ter presencie van mer Janne van Nieuwenhove*’ (SAB: OR, 1, 6v-7r). Zie dienaangaande ook Blockmans, *Handelingen van de leden*, 275.

²⁸² SAB: OR, 1, 5v (21 april 1483).

Kort nadien verliet Maximiliaan Brugge. Hij reisde naar Utrecht in een poging om er de politieke en militaire impasse te doorbreken.²⁸³ Maar onderweg getuigt een lugubere daad van de Habsburgse frustratie om het gemiste regentschap. Op 7 mei 1483 liet de aartshertog vijf voorname afgevaardigden van de Staten van Brabant te Mechelen gevangen nemen. Na een snel politiek proces te Vilvoorde werden drie van hen terechtgesteld omdat ze partij gekozen hadden voor het Vlaamse standpunt.²⁸⁴ Waarschijnlijk zocht en vond Maximiliaan er de ‘schuldigen’ die op de statenvergadering van Aalst in november 1482 een ‘alliantie’ met de Drie Leden van Vlaanderen hadden aangegaan. Met de berechting van zijn Brabantse tegenstanders toonde Maximiliaan op hardhandige wijze zijn visie op het Vlaamse conflict, maar hij hoopte tevens het Brabantse verzet tegen zijn regentschap, letterlijk, te onthoofden. Een dergelijke daad hardde de Drie Leden vermoedelijk in hun verzet tegen de vader van hun graaf. De partij rond Willem Moreel, die in december 1481 het slachtoffer geworden was van een gelijkaardig politiek proces, maar met een minder bittere afloop, lijkt in deze omstandigheden definitief de kant van de oppositie te hebben gekozen. Willem verloor door deze beslissing zijn aanstelling als financieel commissaris in de heretogelijke administratie. Maar de voorname politieke rol die hij en andere leden van zijn partij in het graafschap hadden verworven, maakte het nog steeds mogelijk de politiek van de overheid te beïnvloeden – zij het dan enkel in Vlaanderen. Maar ook Maximiliaan blies alle bruggen op. Na een kort onderzoek sloeg de algemeen ontvanger van alle financiën van Maximiliaan, Louis Quarré, 3200 lb. par. aan van de voormalige superintendant. Het betrof een lening van Willem aan Maximiliaan en achterstallig loon dat de algemeen ontvanger niet meer wenste uit te betalen ‘*pour ce que depuis, et encore a present, le dit Guillaume Moreel a tenu, et tient, party contraire a mon dit seigneur avec ses desobeissans de la conté de Flandres*’.²⁸⁵ Het toont aan hoe diep de kloof tussen Maximiliaan en de leidende elite in het graafschap geworden was.

De Drie Leden hadden zich in april 1483 definitief meester gemaakt van het regentschap over Filips de Schone. Om aanhang in het graafschap te winnen en eventuele oppositie tegen hun overwicht in de politiek van de graaf te stillen, ondernamen ze meerdere initiatieven. In een later hoofdstuk wordt de propaganda van de Drie Leden behandeld, enkel de herdenking van de eerste verjaar-

²⁸³ Van Gent, *Pertijelike Saken*, 361 en Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, 167.

²⁸⁴ Met name burgemeester Jan Coelgensone en stadssecretaris Reinier Boydens uit Antwerpen en de Brusselse ridder Klaas van Heetvelde (Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 277-8 en Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, 39-40).

²⁸⁵ ADN: B 2127, 61v.

dag van de dood van Maria van Bourgondië breng ik hier in herinnering. Op 26 en 27 maart vond in de grafelijke Sint-Veerlekerk te Gent op bevel van de Drie Leden een misviering plaats voor het zielenheil van de overleden hertogin. In het koor was een met fluwelen laken versierde kopie van de Brugse grafombe van Maria te bewonderen. De Kamer van de graaf betaalde lakens aan armen om zich in de rouwstoet te begeven, en tal van kaarsen belichtten het geheel.²⁸⁶ De misviering, die overigens in het bijzijn van Maximiliaan plaatsgreep, propageerde uiteraard de opvolging van Maria van Bourgondië door Filips de Schone. Zoals gebruikelijk in hun tijd benutten de Drie Leden dus de religieuze symboliek van herdenkingsmissen en processies om een politieke boodschap over te maken.²⁸⁷ Aan het aanwezige publiek werd duidelijk gemaakt wie Maria's erfenis voortaan zou beheren. Te Gent werd bovendien op 16 mei een ceremonie gehouden toen *'tghemeen volc den hertoghe Phelips eed dede'*.²⁸⁸ Een ceremonie die, volgens Adolf van Kleef in 1491, een reactie was op de terechtstelling van Maximiliaans politieke tegenstanders te Brabant.²⁸⁹ Het stadsbestuur wou door middel van tal van gelijkaardige initiatieven de stedelijke bevolking overtuigen dat Filips de Schone wel degelijk de nieuwe graaf was. Als een hecht front trachtte de Gentse 'opstandige coalitie' de Gentenaars te verenigen achter haar standpunt en de aartshertog als een incompetent kandidaat voor het regentschap voor te stellen.

Niet enkel in de eigen stad voerden de nieuwe machthebbers actieve propaganda. Ook ondergeschikte steden en kasselrijen probeerden ze te vriend te houden. Gent en Brugge gingen bijvoorbeeld gretig in op de vraag van Kortrijk, Geraardsbergen, Dendermonde, Oostende en Lombardsijde om lijfrenten op hun stad te verkopen of assizen in te richten met als doel hun stadsfinanciën te zuiveren.²⁹⁰ Dit kwam uiteraard de inning van eventueel later goedgekeurde bedden ten goede. Ook aan de wensen van Ieper werd voldaan. De stad kreeg de toelating enkele grafelijke functies ten voordele van de stadskas te verkopen om haar openbare schuld af te bouwen.²⁹¹ De Vlaamse adel werd eveneens door middel van een ceremonie overtuigd van de rechtskracht van de opvolging van de jonge graaf. De Drie Leden riepen in mei 1483 tal van Vlaamse edelen op hun leenverheffing te betalen en bij de nieuwe graaf hun *'eed van feoteytscip'* af te

²⁸⁶ Twee fragmenten van de onkostenrekening van de *'eerste jaerghetijde ghedaen in Sente Verheldekercke te Ghend'* berusten nog steeds in het archief van de Rekenkamer (ADN: B 2131, 69210 en B 7554). Een uitgebreide bespreking van deze herdenkingsmis vindt men in Haemers, *Zegels, eden, taal*, 201-7.

²⁸⁷ Vergelijk met de bevindingen van Lecuppre-Desjardin, *La grande procession*, 45, en Brown, *Civic ceremony*, 16-7.

²⁸⁸ SAG: 400, 28, 139v. Dat was overigens dezelfde dag waarop Margaretha van Oostenrijk aan de Franse koning werd overgeleverd.

²⁸⁹ Sterchi, *Über den Umgang*, 649.

²⁹⁰ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 265, 267 en 279.

²⁹¹ Diegerick, *Inventaire de la ville*, IV, 63 (11 april 1483).

leggen.²⁹² De Drie Leden probeerden aan het hele graafschap duidelijk te maken dat Filips de Schone als graaf erkend was en dat zij de taken van een nog aan te duiden regent hadden overgenomen.

Niet enkel de Drie Leden verenigden hun krachten, ook hun adellijke bondgenoten wetten de messen. Maximiliaan had in zijn onderhandelingen met Brugge in april 1483 drie edelen aangeduid die volgens hem in de regentschapsraad van zijn zoon dienden te zetelen, met name Vliesridders Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze en Filips van Bourgondië-Beveren.²⁹³ Dit was een logische keuze. Behoudens Lodewijk van Gruuthuze waren deze figuren op 10 januari 1483 reeds als voogden van de graaf aangeduid. Twee van hen waren verwant aan de graaf. Adolf had Jan zonder Vrees als grootvader, bij Filips was dat Filips de Goede. Lodewijk was de voormalige hofmeester van Maria van Bourgondië, maar ook van haar kinderen. In die hoedanigheid had hij in juli 1482 nog een inventaris opgesteld van de grafelijke kroonjuwelen die zich te Gent bevonden.²⁹⁴ Zoals in de eerste maanden na het overlijden van Karel de Stoute traden Adolf en Lodewijk ook in 1483 op als beschermengelen van de Bourgondische dynastie. Zoals toen nam Adolf het voortouw in deze patronage. Op 16 mei 1483 wierp hij zich op als regent van Filips de Schone toen hij hoogst persoonlijk diens zus Margaretha te Hesdin overleverde aan een Franse delegatie onder leiding van zijn jeugdvriend en schoonzoon van de Franse koning, Pierre de Bourbon.²⁹⁵ Adolf werd vergezeld door zijn echtgenote, Anna van Bourgondië (een groot tante van Filips de Schone), de andere voogden (Lodewijk van Gruuthuze, Filips van Bourgondië-Beveren en Wolfert van Borssele), vertegenwoordigers van de Staten van Vlaanderen (de clerus, de adel en de Drie Leden) en zelfs van de Staten-Generaal.²⁹⁶ Het toont de voorname rol aan die deze edelen zich aanmaten in deze woelige periode.

²⁹² *Ibidem*, 279-80 en (citaat uit) ADN: B 2129, 69129.

²⁹³ Maximiliaan liet weten dat, ondanks het feit '*que [...] la dite requeste des diz de Gand soit inciville et desraisonnable, toutesfoiz mon dit seigneur [...] sera content que monseigneur de Ravestein, mes diz seigneurs de Beves et de la Gruuthuise avec aucuns qui en semblable nombre seront deputez par les membres de Flandres, s'entremectent du regime et gouvernement du dit pays de Flandres*' (Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 338).

²⁹⁴ ADN: B 3495, 123691 (dit is een kopie uit 1485 van de inventaris van 21 juli 1482).

²⁹⁵ ADN: B 2131, 69181 en 69246-7. In de Vrede van Atrecht was voorzien dat deze plechtigheid in Atrecht zou plaatsvinden. Maar op 27 april 1483 had Lodewijk XI geoorloofd dat Hesdin hiervoor beter geschikt was, '*lequel lieu est plus bel et y est l'air meulx dispose*' (ADN: B 360, 17759). Op dezelfde dag bekrachtigde hij nogmaals het huwelijkscontract tussen zijn zoon en Margaretha (17772). Op 16 mei bevestigde Pierre de Bourbon in een plechtige oorkonde dat hij Margaretha uit de handen van Adolf van Kleef ontvangen had (17775). Adolf van Kleef leerde Pierre de Bourbon (heer van Beaujeu, die in 1488 hertog van Bourbon werd) aan het hof van Filips de Goede kennen (de la Marche, *Mémoires*, I, 258). Isabella van Portugal voedde beide jongelingen aan haar hof op (Sommé, *Isabelle de Portugal*, 68, 77 en 308).

²⁹⁶ Molinet, *Chroniques*, I, 416 en Blockmans, *Handelingen van de leden*, 273-6.

Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze en Wolfert van Borssele hadden met een gepland huwelijk tussen Filips van Kleef (zoon van Adolf) en Anna van Borssele (dochter van Wolfert) in het najaar van 1481 een soort van adellijke 'liga' gevormd.²⁹⁷ Het huwelijk verzamelde ontevreden edelen die in de afgelopen jaren in aanvaring waren gekomen met Maximiliaan en diens schare vertrouwelingen. De vorst had namelijk in toenemende mate ambtenaren en stedelingen van niet-adellijke afkomst in zijn administratie te werk gesteld, én een aantal ambitieuze edelen gesteund om tegen het gezag van de oudere edelen te ageren. Adolf en Lodewijk, de beschermengelen van de dynastie in 1477, waren langzaamaan aan de zijlijn geraakt, en hadden net als Wolfert vijanden gemaakt in onder meer de Orde van het Gulden Vlies. Onder meer beschuldigde een aantal ridders op de kapittelvergaderingen van 1478 en 1481 Wolfert en Lodewijk ervan verregaande contacten te onderhouden met de Franse aartsvijand.²⁹⁸ Inderdaad waren een aantal edelen in 1477 naar het hof van Lodewijk XI gevlucht, zoals Antoon van Bourgondië-Beveren (vader van de vermelde Filips), Jan van Gruuthuze, enzovoort. Kortom, een nauw aan het Franse hof gelieerde netwerkje van edelen nam vanaf 1483 de voogdij over Filips de Schone waar. Weliswaar had deze factie de annexionistische oorlog van Lodewijk XI afgezworen, maar toch smaakten hun tegenstanders de toegenomen invloed van deze edelen aan het hof niet. Het valt dan ook te begrijpen dat Adolf, Lodewijk en de anderen de krachten bundelden met een huwelijk van Filips van Kleef en Anna van Borssele.

Dit adellijke netwerk had aanvankelijk niet de bedoeling als alternatief voor de grafelijke macht te fungeren, maar de politieke context was anderhalf jaar later wel grondig gewijzigd. Enerzijds was de politieke autoriteit van Maximiliaan geen zekerheid meer in het graafschap Vlaanderen. Het was bijna vanzelfsprekend dat de edelen deze leemte zouden invullen. Anderzijds had het huwelijk tussen Filips van Kleef en Anna van Borssele nooit plaatsgegrepen. In het najaar van 1481 hadden Wolfert van Borssele en Adolf van Kleef wel een huwelijkscontract tussen hun beider kinderen Anna en Filips gepland, maar na de dood van gravin Maria had de ambitieuze krijgsman Filips voor het kamp van Maximiliaan gekozen. In het leger van Maximiliaan kreeg de jongeling de kans om tot één van de belangrijkste legerleiders van zijn generatie uit te groeien. De aartshertog begunstigde de zoon van Adolf van Kleef met titels en geld, waarschijnlijk met de bedoeling hem uit de invloedssfeer van zijn vader te houden. Filips werd luitenant-generaal van Brabant, hij leidde de oorlog tegen Luik en als beloning ontving hij een forse geldsom en de voogdij over het kasteel van Hoci.

²⁹⁷ Haemers, *Philippe de Clèves*, 31-4.

²⁹⁸ Dünnebeil, *Der Orden vom Goldenen Vlies*, 121-5; Sterchi, *Über den Umgang*, 529-31.

Op 4 juni 1483, daags vooraleer hij de Vlaamse regentschapsraad zou erkennen, stelde Maximiliaan Filips zelfs aan als luitenant-generaal van al zijn landen.²⁹⁹ Vermoedelijk weigerde Wolfert van Borssele tegen die achtergrond zijn dochter uit te huwelijken aan een trouwe bondgenoot van Maximiliaan. Het huwelijk van Anna van Borssele werd in beraad gehouden, maar de adellijke liga tussen Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze en Wolfert van Borssele hield stand. Ze zou tot juni 1485 de ruggengraat van de Vlaamse regentschapsraad blijven.

In de loop van 1482 waren de vernoemde edelen en de Habsburgse vorst verder uit elkaar gegroeid. In augustus 1482 had Maximiliaan Adolf van Kleef de functie van luitenant-generaal van Henegouwen ontnomen en aan diens rivaal Philippe de Croÿ geschonken.³⁰⁰ Zoals gezien had Lodewijk van Gruuthuze in de eerste weken na de dood van Maria van Bourgondië van de politieke zwakte van Maximiliaan gebruik gemaakt om zijn zoon Jan opnieuw als schout van Brugge voor te stellen. De Brugse edelman nam in de loop van 1482 veelvuldig deel aan de vergaderingen van de Drie Leden die het regentschap van Maximiliaan ter discussie stelden.³⁰¹ Waarschijnlijk was hij een matigende stem op deze vergaderingen die zalfde tussen beide partijen – dat beweerde hij overigens ook op zijn verdediging op het proces voor het Gulden Vlies in 1491.³⁰² Maar toch is zijn aanwezigheid op deze vergaderingen niet onschuldig. Allicht hoopte de edelman de politieke invloed die hij in de voorbije jaren verloren had, terug te winnen. Als voormalige ‘*chevalier d’honneur*’ van gravin Maria kweet hij zich in 1482-1483 overigens voortdurend met zijn taak als uitvoerder van haar testament.³⁰³ Dat de Brugse edelman zich actief inzette voor de belangen van de dynastie, kan aantonen dat hij zichzelf opnieuw als rots in de branding voor de in moeilijkheden verkerende dynastie beschouwde, zoals hij dat in 1477 gedaan had.

Uiteraard zouden deze edelen weer toenadering zoeken tot het Franse hof in 1482. De prominente aanwezigheid van verwanten en vrienden in Parijs kan de meegaandheid van Lodewijk XI in de vredesplannen van de Vlamingen verklaren. De zoon van Lodewijk van Gruuthuze, de vader van Filips van Bourgondië-Beveren en de zus van Jacob van Savoye verbleven in de nabije entourage van de

²⁹⁹ Haemers, *Philippe de Clèves*; De Fouw, *Philips van Kleef*, 90; Gachard, *Analectes historiques*, 12e série, 286.

³⁰⁰ Gachard, *Notices des archives*, 198.

³⁰¹ SAB: SR, 1481-82, 161v, 164r en 166r. Brugge voorzag Lodewijk van Gruuthuze vanaf 19 mei 1482 van een permanente lijfwacht van twaalf personen (176r). De goede relatie tussen de edelman en het Brugse stadsbestuur blijkt ook uit de toelating van de stad Brugge aan Lodewijk van Gruuthuze om drie straten in de stad te overdekken, onder andere om zijn paleis met de O.L.V.-kerk te verbinden (SAB: CA, 14, 323v-324r).

³⁰² Uitgegeven door Sterchi, *Über den Umgang*, 605-7; in detail besproken door Haemers, *Opstand adelt*.

³⁰³ In november 1482 bijvoorbeeld verzocht hij aan de Brugse Grote Raad een resterende som voor de ‘*vulcomminghe*’ van het testament van de hertogin (SAB: CA, 14, 323r).

Franse koning. Andere verwanten en vrienden van de voogden van Filips de Schone zouden in de komende jaren naar Vlaanderen reizen om de regentschapsraad bij te staan in haar beleid, zoals Philippe de Crèvecoeur en Lodewijk van Halewyn.³⁰⁴ Zowel aan het hof van Filips de Schone als aan dat van Lodewijk XI had dus een sterk verweven groep van edelen politieke macht. Toen Lodewijk XI op 30 augustus 1483 na een slepende ziekte overleed, trad zelfs een aantal van de Bourgondische edelen toe tot de koninklijke raad die de dertienjarige Karel VIII en zijn toekomstige koningin Margaretha van Oostenrijk bijstonden in hun amper autonoom te noemen beleid.³⁰⁵ Op zijn sterfbed had Lodewijk XI overigens zijn zus Anne de France en diens echtgenoot Pierre de Bourbon, de jeugdvriend van Adolf van Kleef, als regenten over zijn zoon aangeduid.³⁰⁶ Zodoende werden de nauwe banden tussen de Bourgondische factie aan het Franse hof en de voogden van Filips de Schone ten volle uitgespeeld in de aanvangsfase van de Vlaamse Opstand.

Tegen de politieke overmacht van het bondgenootschap tussen de Drie Leden, adellijke opposanten en het Franse hof stond Maximiliaan machteloos. Om de oorlog in Gelre en Utrecht te kunnen trotseren, erkende hij noodgedwongen het regentschap van de Drie Leden en zijn adellijke opposanten over de graaf van Vlaanderen op 5 juni 1483.³⁰⁷ Hij duidde Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze en Filips van Bourgondië-Beveren aan om samen met vertegenwoordigers van de Drie Leden zijn zoon op te voeden, diens goederen te beheren en het graafschap te besturen. Maximiliaan hield echter nog één wapen achter de hand. Hij stond het bestuur van de regentschapsraad toe, ‘zolang het hem zou behagen’ (*tant qu’il nous plaira*).³⁰⁸ Bovendien had de aartshertog voor deze erkenning een financiële compensatie geëist. Vooral Brugge was tot de betaling hiervan bereid, in haar permanente verzuchting dat er geen *‘oorloghe noch*

³⁰⁴ Lodewijk van Halewyn, heer van Piennes, was gehuwd met Isabella van Gistel, een nichtje van Lodewijk van Gruuthuze (Gailliard, *Bruges et le Franc*, I, 235). Maria van Bourgondië had hem in maart 1477 in haar hofhouding opgenomen, maar na een misgelopen aanstelling als baljuw van Kassel (ADN: B 17725, ‘Piennes’) ging ook hij in op de ‘avances’ van de Franse koning. Tot aan zijn dood in 1516 oefende hij meerdere politieke en militaire functies uit in dienst van het Franse hof (Blockmans, *La position du comté*, 84 en Harsgor, *Recherches sur le personnel*, I, 1580-4). De eerste echtgenote van Jan van Gruuthuze (Marie d’Auxy) was de schoonzus van Philippe de Crèvecoeur, wiens dochter met Jean de Blois, de hofmeester van Filips de Schone in 1483, zou huwen (Dauchy, *De processen in beroep*, 203-4).

³⁰⁵ Zowel Philippe de Crèvecoeur, Lodewijk van Halewyn als Antoon van Bourgondië maakten deel uit van de koninklijke raad in de periode 1483-1485 (Harsgor, *Recherches sur le personnel*, I, 280-349 en Valois, *Le conseil du roi*, 162).

³⁰⁶ Favier, *Louis XI*, 901 en Pélicier, *Essai sur le gouvernement*, 198-215.

³⁰⁷ Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 280-1 en 340-1 (zie ook Cools, *Mannen met macht*, 121).

³⁰⁸ Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 341. Eigenaardig aan de beide originelen die op 5 juni 1483 gezegeld werden, is wel dat Maximiliaan ze blanco heeft ondertekend (ADN: B 1286, 17773 en RAG: OV, 832).

onghenouchte en quamen tusschen den hertoghe van Oistrijke ende den lande van Vlaendren'.³⁰⁹ Om zich de toorn van Maximiliaan niet op de hals te halen stond de regentschapsraad op 2 juli 1483 de aartshertog een eenmalige som van 4000 lb. gr. toe.³¹⁰ Deze afkoopsom zou het hele graafschap ophoesten en ze zou in twee termijnen uitbetaald worden, zolang Maximiliaan de regentschapsraad het graafschap liet besturen. Maar de Habsburger heeft dit bedrag nooit ontvangen aangezien Gent weigerde te betalen.

Gestoeld op tradities en netwerken hadden de tegenstanders van Maximiliaan in 1482 een machtig bondgenootschap gesloten. Enerzijds ontstond er een liga van steden, met de alliantie tussen Brugge en Gent als centrale as. Dergelijke liga's kwamen vaak voor in middeleeuws Europa, en fungeerden soms als alternatief voor de vorstelijke macht.³¹¹ Zeker tijdens oorlogen stabiliseerden ze regio's of beveiligden ze handelsrelaties, maar evenzeer daagden verbonden tussen steden de territoriale macht uit. In Vlaanderen verbond deze liga zich bovendien met internationale adellijke netwerken: beleidsmakers aan het Franse en het Bourgondisch-Habsburgse hof bundelden de krachten en konden Maximiliaan met behulp van de steden relatief makkelijk aan de kant schuiven. Doorgaans vormden edelen een nauwe band met de vorst om hun wederzijdse belangen te behartigen, maar indien laatstgenoemde een te eigengereid beleid voerde, was 'on gehoorzaamheid' soms snel een feit.³¹² In de steden, tot slot, was de onenigheid wijdverspreid. Leidende elites in Gent en Brugge, die zelfs het vorstelijke beleid sterk beïnvloed hadden in de afgelopen jaren, namen het voortouw in de strijd tegen de erkenning van Maximiliaan als regent. Ze werden gesteund door een groot segment van de bevolking, waaronder de ambachtslieden en rijke handelaars die hun rechten wensten te vrijwaren door hun steun aan de opstandige coalitie. Voortaan zouden de vermelde partijen gezamenlijk het beleid uitstippelen in het graafschap. Een analyse ervan kan de redenen blootleggen waarom zij het verbond hadden gesmeed. Welk alternatief voor de vorstelijke macht bedacht de regentschapsraad?

³⁰⁹ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 301. Zie ook SAB: CA, 14, 325r-v.

³¹⁰ Akte uitgegeven door Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 342-3.

³¹¹ Zie bijvoorbeeld de liga's in de Duitse ruimte: Naegle, *Omne regnum*, 63-4; Monnet, *Villes, ligues*, 222-3 en Johanek, *Imperial and free towns*, 270-5 (over de Hanse), of in Castilië: Diago Hernando, *Die politische Rolle*, 139-40.

³¹² Schnerb, *Noblesse et pouvoir*, 28; Soen, *Vredehandel*, 1-10.

II. De Vlaamse Regentschapsraad (1483-1485)

---

*'... bij den welken, metsgaders der gratie ende hulpen van Gode van hemelrijcke, wij alleenlic leven ende onderhouden onsen staet ...'*³¹³

In dit citaat uit een grafelijke oorkonde laat Filips de Schone in 1484 aan zijn onderdanen weten dat hij zonder hulp van de Drie Leden niet in staat zou zijn om in zijn levensonderhoud te voorzien. Aangezien de oorkonde door de regentschapsraad werd opgemaakt, en de Drie Leden deze gezamenlijk met enkele edellieden bestuurden, is de formulering natuurlijk propaganda voor de eigen zaak. Maar ze benadert ook de realiteit. Want de Drie Leden waren wel degelijk een dragende kracht van de regentschapsraad, het regeringsorgaan dat van midden 1483 tot midden 1485 het graafschap zou besturen. Brugge, Gent en Ieper hadden vertegenwoordigers in deze centrale instelling, die de sluitsteen vormde voor de bestuursvorm die ze voor het graafschap bedacht hadden. Met name regeerden ze autonoom (als een stadstaat) het eigen rechtsgebied in stad en ommeland, maar evenzeer bestuurden ze het graafschap als een federatie, in een raad met vertegenwoordigers van de adel. De volgende hoofdstukken gaan na wie er effectief zetelde in die raad, welk beleid ze voerde, en waarom ze gesticht en uiteindelijk opgedoekt werd. Uit die analyse zal blijken dat de raad van verregaande steun van de leidende facties in het graafschap kon genieten, hoewel er ook forse tegenstand tegen haar bestaan was. Allerlei maatregelen, waaronder propaganda en repressie, dienden die te onderdrukken, maar dat zou slechts gedeeltelijk lukken. Latent protest in de stad en de militaire druk van Maximiliaans troepen leidde tot de val van de regentschapsraad. Eenmaal de aartshertog de macht in de steden veroverd had, kon de raad als het ware niet in haar eigen levensonderhoud voorzien...

1. De samenstelling van de raad

Vooraleer een blik te werpen op wie nu precies het beleid maakte in Vlaanderen, is het raadzaam kort na te gaan hoe de regentschapsraad haar positie wist te bestendigen in de twee jaren die haar beschoren waren. Want voortdurend heeft

³¹³ SAB: CA, 12, 43r.

de raad aanvallen van buitenaf weerstaan, tot een militair treffen in 1485 fataal zou worden. Een voorganger van de regentschapsraad, de zogenaamde ‘voogdijraad’, was in functie vanaf 10 januari 1483. Toen Maximiliaan op 5 juni 1483 afstand deed van het regentschap over zijn zoon, kunnen we van een ‘regentschapsraad’ spreken. Op 14 september 1483 schafte de aartshertog de raad eenzijdig af, maar ze bleef tot 28 juni 1485 in voege. Nadat Maximiliaan begin september 1483 zijn tegenstanders te Utrecht onderworpen had, berichtte de weduwnaar van Maria op 14 september namelijk dat hij de Vlaamse regentschapsraad opdoekte. De raad had volgens Maximiliaan geen bestaansrecht meer sinds de oorlog in de noordelijke gebieden beëindigd was.³¹⁴ De aartshertog wenste voortaan zelf het regentschap uit te oefenen en de goederen van zijn zoon te beheren. Elk verzet tegen deze beslissing was volgens hem onwettig aangezien de akte van 5 juni 1483 stelde dat de raad maar zolang in functie zou blijven als het hem zou behagen. Bovendien, zo sneerde de aartshertog in een begeleidend schrijven, had de huidige regentschapsraad de bezittingen van zijn zoon gebrekkig beheerd. Maximiliaan beschuldigde zijn tegenstanders dat ze zich die onrechtmatig hadden toegeëigend.³¹⁵ De brief verzocht de Drie Leden en de edelen die in de grafelijke raad zetelden, hun regentschap op te geven.

De regentschapsraad weigerde. Ze antwoordde dat enkel Filips de Schone het graafschap mocht regeren. Dat de minderjarige graaf zich liet bijstaan door een vertegenwoordiging van het graafschap was een noodzaak en bovendien de plicht van de onderdanen, argumenteerde de raad.³¹⁶ De toon van de correspondentie tussen beide partijen verbitterde de daaropvolgende maanden. Maximiliaan beschuldigde de regentschapsraad van politiek misbruik en onrechtmatige usurpatie van de goederen en de landen van zijn zoon.³¹⁷ De politieke patstelling tussen beide partijen leidde zelfs tot een proces voor het Parlement van Parijs, het hoogste gerechtshof van het graafschap. Nadat de Drie Leden eind 1483 het weduwegoed van Margaretha van York (de ‘*douagerie*’, namelijk het vruchtgebruik van de heerlijkheden Mechelen, Dendermonde, Oudenaarde en van enkele kleinere domeinen in Henegouwen en Bourgondië) hadden aangeslagen, trok de stiefmoeder van Maria van Bourgondië, na de rechtsweigerings van de

³¹⁴ ‘Also dat eenen yghelijcken kundich es, zo dat ons nu van gheenen noode en es meer eeneghe te stellene oft te subrogneren ten regemente van onsen voorseiden zone noch toter expedicien van zijnen zaken in onse lande van Vlaendren noch elders maer zullen zelve daer toe moghen verstaen’ (RAG: RV, 34315, 18 – Brugs vidimus van 15 juli 1486 van de brief van 14 september 1483). Op 6 september 1483 deed Maximiliaan zijn Blijde Intrede te Utrecht (Van Gent, *Pertijelike Saken*, 365).

³¹⁵ Hij vervolgde: ‘Nemende ons onse juweelen, tapisseryen ende andere dinghen, afreckende ende usurperende onse hoocheyt, heerlicheit ende justicie’ (RAG: RV, 34315, 18).

³¹⁶ De regentschapsraad liet de regering van Vlaanderen over aan de graaf, ‘lequel et nul autre nous tenons à prince et seigneur naturel’ (uitgegeven door Kervyn de Lettenhove, *Histoire de Flandre*, V, 527)

³¹⁷ ‘Vous usurpates le dict gouvernement, ce qui ne vous appartenoit aulcunement’ (*ibidem*, 534).

Raad van Vlaanderen, naar het Parlement.³¹⁸ Het proces draaide uit op een juridisch gevecht omtrent de voogdij over graaf Filips, maar het leidde evenmin tot een oplossing omdat het Parlement, als rechterhand van de Franse koning, betrokken partij was. Om haar politieke positie te versterken had de regentschapsraad immers de banden met de koning aangehaald, en met de Bourgondische factie aan diens hof in het bijzonder. Na de dood van Lodewijk XI in augustus 1483 bijvoorbeeld riep de Franse regent over de minderjarige koning Karel VIII, Pierre de Bourbon, een Staten-Generaal van het koninkrijk te Tours samen, waarheen logischerwijs ook een Vlaamse delegatie reisde.³¹⁹ Dit bondgenootschap zou uitmonden in een verregaande steun tussen beide partijen.

Maar ook Maximiliaan verzamelde de tegenstand. Hij probeerde met groeiend succes de andere gewesten van de Nederlanden voor zijn zaak te winnen. Zijn beïnvloedingspolitiek in Henegouwen bijvoorbeeld, is goed gekend.³²⁰ Aan Bergen, Valenciennes en andere steden zond de aartshertog meerdere brieven waarin hij zijn standpunt op het conflict propageerde. Maximiliaan benoemde een naaste vertrouweling, Jean de Ligne, tot kapitein van Henegouwen met de bedoeling tegenstand tegen zijn aanvaarding als regent van het graafschap te onderdrukken; de zoon van de kanselier van Filips de Goede, Nicolas Rolin, werd hoogbaljuw van Henegouwen. Verschillende edelen in de hofraad (zoals Guillaume de Croÿ, Josse de Lalaing en anderen) waren van Henegouwse signatuur, hetgeen hem er, makkelijker dan in Vlaanderen, de steun van de adel opleverde. In januari 1484 slaagde de aartshertog erin zich door de voornaamste steden van het graafschap als regent van Filips de Schone te laten huldigen. Zodra de inauguratie een feit was, vroeg hij vers geld aan de staten van Henegouwen om de oorlog tegen Luik te bekostigen. Ook in Brabant had Maximiliaan de tegenstand genekt (zie vroeger), en na de verovering van Utrecht en de begunstiging van de Hollandse adel³²¹, stond de vorst ook in zijn andere gewesten van de Nederlanden politiek sterk om fondsen voor de oorlog tegen Vlaanderen te werven. De steun die de aartshertog op deze wijze in de gewesten van de Nederlanden won, zou uiteindelijk de doodsteek van de Vlaamse regentschapsraad worden. Tegen de verhoogde financiële inzet van de aartshertog kon zij niet op.

In de loop van 1484 kwamen beide partijen uiteindelijk overeen een vergadering van het Gulden Vlies over de uitoefening van het regentschap te laten beslissen.

³¹⁸ Dauchy, *De processen in beroep*, 192-6 en *idem*, *Le douaire de Marguerite*, 55-63.

³¹⁹ Bulst, *Die französischen Generalstände*, 50 en Masselin, *Journal des Etats*, 322. Lancelot van Berlaymont, een luitenant van Maximiliaan van Oostenrijk, nam de Vlaamse afvaardiging onder leiding van Filips Wielant op haar tocht naar Frankrijk echter gevangen (Buntinx, *Wielant (Filips)*, 1011 en De Fouw, *Philips van Kleef*, 67).

³²⁰ Gachard, *Analectes historiques*, 8e série, 309-17 en Devillers, *Le Hainaut sous la régence* (1882), 327-44.

³²¹ Cools, *Aristocraten in de polder*, 179-81.

sen.³²² Aangezien ook de Orde in twee kampen verdeeld was, leverde de vergadering te Dendermonde in mei en juni 1484 echter geen concrete resultaten op. Vliesridders Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze, Jacob van Savoye, Filips van Bourgondië-Beveren en Wolfert van Borssele maakten immers deel uit van de regentschapsraad, de andere ridders bleven Maximiliaan trouw. De vader van Filips van Bourgondië-Beveren, de ‘Grote Bastaard’ Antoon, nam als onderhandelaar aan deze vergadering deel. Als raadslid van de jonge Franse koning Karel VIII was hij echter betrokken partij. Dat de regentschapsraad hem als onderhandelaar had voorgesteld, toont aan de ‘Vlaamse’ Vliesridders van geen wijken wilden weten.³²³ Op de vergadering verlangden de Drie Leden en hun adellijke bondgenoten dat zij gezamenlijk, tot aan de meerderjarigheid van de graaf, het graafschap zouden blijven besturen. Ook Maximiliaan verzachtte zijn stelling niet; hij eiste nog steeds de volledige voogdij over de goederen van zijn zoon op. De patstelling werd niet doorbroken. De regentschapsraad stond haar bevoegdheden niet af en in tegenstelling tot wat soms wordt beweerd, capituleerde Adolf van Kleef niet. Maximiliaan probeerde hem met de belofte van persoonlijke gunsten los te weken uit de raad – zoals hij dat met andere edelen zou proberen – maar deze poging bleek tevergeefs.³²⁴

In 1484 kantelde echter de machtsbalans. Maximiliaan kreeg langzaamaan de handen vrij in de andere gewesten. Tijdens de periode van haar ontstaan was de aartshertog te zwak om de regentschapsraad tegen te werken, in de tweede helft van 1484 beschikte hij daarentegen over de middelen om het graafschap op de knieën te dwingen. Maar ook de regentschapsraad wapende zich. Ze haalde de politieke band met de Bourgondisch-Vlaamse factie aan het Franse hof aan en een algemene mobilisatie van de weerbare krachten in het graafschap diende de Habsburgse dreiging het hoofd te bieden. Op 25 oktober 1484 verzekerden de Franse regenten Pierre de Bourbon en Anne de France dat ze de regentschapsraad bleven ondersteunen in de voogdij van Filips de Schone. Het hof beloofde de privileges van het graafschap na te leven en te verdedigen tegen elkeen die het

³²² De statuten van het Gulden Vlies vereisten overigens dat er in 1484 een vergadering zou georganiseerd worden (over wat volgt: Cools, *Mannen met macht*, 122-3 en Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 344-55).

³²³ Ook Antoon van Bourgondië was niet van plan terug te keren naar het hof van Maximiliaan, ook al had de Habsburger hem hiertoe aangespoord in 1483 (ADN: B 18824, 23750). In mei en juni 1484 vertoefde de Grote Bastaard in Vlaanderen en Brussel, maar na de mislukte vergadering keerde hij terug naar Frankrijk (SAG: 400, 28, 345v en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 241-2).

³²⁴ Ik ga hier in tegen Pirenne, *Histoire de Belgique*, III, 40 en Cools, *Mannen met macht*, 123. De regentschapsraad eiste op de vergadering van het Gulden Vlies dat Adolf van Kleef aan het hoofd van de raad bleef (ADN: B 1286, 17779), hetgeen de edelman deed (vermeldingen van zijn aanwezigheid in de raad na juni 1484 in SAG: 94, 731-3). In februari 1485 probeerde Maximiliaan Adolf tevergeefs naar zijn hofhouding te lokken met de belofte diens achterstallige pensioenen uit te keren (Gachard, *Les archives royales*, 308). In april 1485 gaf de edelman, als hoofd van de regentschapsraad, nog opdracht tot de mobilisatie van Vlaamse troepen toen Maximiliaan het graafschap binnenviel (RAG: FG, 131, ‘Correspondance’).

regentschap over de minderjarige graaf uit handen van de raad wou lichten.³²⁵ De Franse regenten bekrachtigden als bewijs enkele Vlaamse privileges en Karel VIII eiste in een persoonlijk schrijven aan Maximiliaan dat de aartshertog de regentschapsraad haar taken liet uitvoeren.³²⁶ Op 27 december 1484 bevestigde de koning het verdrag tussen zijn regenten en Vlaanderen.³²⁷ Bovendien stuurde het Franse hof in februari 1485 een uitgebreide troepenmacht onder leiding van maarschalk Philippe de Crèvecoeur naar Vlaanderen om het graafschap tegen de invasie van de legers van Maximiliaan te verdedigen.³²⁸ In ruil voor een eeuwigdurende belofte van Vlaamse trouw aan de koning had de Vlaams-Bourgondische factie aan het Franse hof dus bekomen dat de raad militaire steun zou ontvangen.³²⁹ Dit zou tot een open oorlog leiden, die uiteindelijk fataal zou aflopen voor de regentschapsraad en haar leden.

Wie zetelde er in de regentschapsraad? In de geciteerde ordonnantie uit augustus 1484 waarin Filips de Schone als oorkonder optrad, omschreef de raad zichzelf als volgt: het was een regering ‘*bij advise van die van onzen bloede ende grooten raide wesende neffens ons, daertoe ghenomen ende ghecoren gheweist hebben ende zijn van den principaelsten prelaten, edelen ende notabelsten van den hoofsteden van onse voorseide lande ende graefscpe van Vlaendren*’.³³⁰ De regentschapsraad zelf wordt overigens in de bronnen meestal aangeduid als de ‘*edelen rade*’, ‘*grotten raed*’, ‘*hoghen raed*’, of simpelweg als ‘*den rade*’.³³¹ Deze raad was dus breder samengesteld dan de op 10 januari 1483 gehuldigde voogdijraad van Filips. Omdat de voogdijraad uit drie edelen bestond, hield ze amper rekening met de politieke realiteit. De Drie Leden beheersten het politieke leven in het graafschap en logischerwijs reserveerden de grootsteden zich een plaatsje in de raad. Maar dat betekende niet dat de adel opzij geschoven werd. Integendeel, steeds heeft de

³²⁵ Pierre de Bourbon en Anne de France stelden: ‘*nous avons prins et prenons avecques eulx vraye et bonne amitié, intelligence et confederation, ferme et estable alliance, et eulx avecques nous, pour ensemble servir et obeyr nostre dit seigneur le roy et le royaume*’ (Dumont, *Corps diplomatique*, III (2), 137 en Gilliodts-Van Severen, *Inventaire de la ville*, VI, 244-5).

³²⁶ Blockmans, *La position du comté*, 81-2. In maart 1485 beloofde Karel VIII de privileges van de stad Brugge na te leven en verleende hij de Bruggelingen bewegingsvrijheid in het koninkrijk (SAB: PO, 1204). Ook privileges van de Ieperse draperie werden bekrachtigd (Diegerick, *Inventaire des chartes*, IV, 61-8).

³²⁷ ADN: B 1286, 17760 (uitgegeven door Dumont, *Corps diplomatique*, III (2), 138-9).

³²⁸ Molinet, *Chroniques*, I, 446-7 en 455-6.

³²⁹ Op 5 februari bekrachtigde Karel VIII een door de regentschapsraad opgestelde akte waarin zij de koning steun beloofde indien hij hulp bood om de vijanden van het graafschap te bestrijden. In de koninklijke raad die met dit verzoek instemde, zetelden onder andere Philippe de Crèvecoeur, Antoon van Bourgon-dië, Lodewijk van Halewyn en Jan van Gruuthuze (Gilliodts-Van Severen, *Inventaire de la ville*, VI, 242-3; Dumont, *Corps diplomatique*, III (2), 141 en *Ordonnances des rois de France*, XIX, 468-9). Op 26 februari beloofde de regentschapsraad in ruil eeuwige trouw aan de Franse koning (Dumont, *Corps diplomatique*, III (2), 143-4).

³³⁰ SAB: CA, 12, 42r.

³³¹ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 290, 291, 298 en 302.

raad op verregaande steun van talrijke Vlaamse edellieden kunnen rekenen. Wie waren de ‘rebelse edelen’? Zij werden steevast edelen ‘*van den bloede*’ genoemd. De betekenis van deze ‘bloedsymboliek’ kan twee kanten uit. Soms spreken de bronnen over ‘*edel bloed*’, wat betekent dat de persoon in kwestie van adel was, of ‘blauw’ bloed in de aderen stromen had.³³² Maar meestal doelde de uitdrukking op het grafelijke of ‘Bourgondische’ bloed, of, meer in de enge zin, een bloedverwantschap met Filips de Schone.³³³ Adolf van Kleef en Filips van Bourgondië-Beveren bijvoorbeeld hadden een Bourgondische hertog als voorouder. Niet alle verwanten van de jonge Filips mochten aan de vergaderingen van de raad deelnemen, ze dienden namelijk gekozen te zijn door de andere leden van de raad, zoals de vermelde akte van augustus 1484 stelde. De personen die de selectie wel haalden, verbleven in de directe entourage van de jonge prins. Dat was in het Gentse Prinsenhof, behoudens van 30 april tot 11 mei 1484 toen Filips en zijn raad Brugge aandeden om er de processie van het Heilige Bloed bij te wonen.³³⁴

Tijdens de regering van de regentschapsraad patroneerden enkele edelen Filips de Schone zoals ze in 1477 diens onervaren moeder onder hun vleugels hadden genomen. Adolf van Kleef trad voortaan opnieuw op als de belangrijkste edelman in de grafelijke kringen. In een oorkonde van Filips uit juli 1483 werd hij bijvoorbeeld ‘*deerste ende doverste van onsen voorschrevene grooten rade*’ genoemd.³³⁵ In de kroniek van hofschrijver Jean Molinet verschijnt Adolf zelfs als enige regent – vermoedelijk maakte deze vertrouwing van Maximiliaan zich het discours van zijn meester eigen toen die in 1491 Adolf van Kleef verweet de motor achter de regentschapsraad te zijn.³³⁶ Voor de buitenwereld verscheen Adolf dus als *primus inter pares*, maar achter de schermen oefenden de Drie Leden minstens evenveel macht uit. Ze hadden Adolf hoe dan ook deze protocollaire functie toegeschoven waarvoor hij een jaarlijks pensioen van 1.000 lb. gr. uit de inkomsten van het graafschap ontving.³³⁷ Maar hij was heus niet de enige

³³² De Brugse bronnen spreken over de ‘*heeren van den edelen bloede*’ in augustus 1483 (*ibidem*, 290).

³³³ In juni 1484 hebben de Ieperse stadsrekeningen het bijvoorbeeld over de buitengewone vergadering van het Gulden Vlies waar ‘*de heeren van der ordene ende van den bloede van minen gheduchten heere ende prince [Filips de Schone]*’ aanwezig waren (Blockmans, *Handelingen van de leden*, 332).

³³⁴ SAB: SR, 1483-84, 168r-v en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 241.

³³⁵ In een akte waarin de graaf Jan de Beere tot audiencier aanstelde (Lameere, *Documents inédits*, 157).

³³⁶ Filips de Schone regeerde volgens Molinet ‘*soubz le regime de monseigneur Adolph de Clèves*’ (Molinet, *Chroniques*, I, 455). Maar de kroniekschrijver was wel erg partijdig, zie Devaux, *Jean Molinet*, 594-5; Haemers, *Autour de Jean Molinet*, 36-8.

³³⁷ Gachard, *Les archives royales*, 307. Daarbovenop betaalde het Brugse Vrije hem in 1483 1000 lb. par. als voorafname op een eventueel later uit te keren bedrag: ‘*up condicien daert zo ghebuerde dat hem boven zijn pensioen ordinaire bij den Drien Leden slands van Vlaendren eenighe andre sommen binnen desen jare bij maniere van gratuiteyt ofie andersseins toegheleyt worden, daerof dien van den Vryen huerlieder porcie zouden moeten betalen, dat hemlieden dan de voorgaende tiennehondert ponden parisisis payment ende aflsach zijn zouden van dies in die gratuiteyt ofie sommen zouden moeten ghelden*’ (RAB: BVR, 221, 123r).

edelman in de grafelijke raad. Zoals Maximiliaan in zijn aanstellingsbrief van 5 juni 1483 had bepaald, namen ook Vliesridders Lodewijk van Gruuthuze en Filips van Bourgondië-Beveren plaats in de raad, samen met twee edelen die in januari 1483 als voogden van de graaf waren aangeduid, met name Wolfert van Borssele en Jacob van Savoye. Tot slot voegde Gent nog een zesde edelman toe, met name Adriaan Vilain van Rassegem. Hij was de enige edelman uit de raad die niet tot de Orde van het Gulden Vlies behoorde. Als Gents voorman van de opstand van 1477 bepaalde hij er samen met de elite het beleid.³³⁸

Zoals ik elders uitvoerig betoog, is de adellijke betrokkenheid in de regentschapsraad te verklaren vanuit enerzijds een drang naar machtsbehoud, want Adolf, Lodewijk en de anderen hadden tijdens de opstand van 1477 van de chaos gebruik gemaakt om de macht aan het hof naar zich toe te trekken.³³⁹ Het huwelijk van Maria van Bourgondië met Maximiliaan was hen slecht gekomen, want langzaamaan hadden ze de macht uit hun handen zien glijpen. De regentschapsraad bood een welkome kans. Anderzijds was er bij een diep geloof dat zij als bloedverwanten van de graaf verantwoordelijk waren voor het welvaren van de dynastie. Dat is althans hoe zij hun standpunt in de Vlaamse Opstand propageerden. Een treffend voorbeeld daarvan werd op doek vastgelegd. Adolf van Kleef gaf in deze jaren namelijk de opdracht om zijn verwantschappelijke band en de politieke relatie met de Bourgondische dynastie uit te beelden op het bekende schilderij ‘De bruiloft van Kana’.³⁴⁰ Op het zijpaneel van het schilderij fungeert de edelman als ceremoniemeester aan de feestdis van de Bourgondische hertogen. Het doek toont een bruiloftsmaaltijd in een luxueuze setting; waarschijnlijk het interieur van Adolfs kasteel te Wijnendale – dat zijn moeder overigens uit handen van haar vader, hertog Jan zonder Vrees, ontvangen had. Op deze krachtigste iconografische uiting van Adolfs politieke gedachtegoed plaatst de heer van Ravenstein zichzelf rechtstreeks in de lijn van zijn machtige voorvaders, zowel als bewijs van zijn afkomst, als ter rechtvaardiging van zijn voorname politieke rol als dienaar aan het hof van Filips de Schone (zie illustratie 7).

De regentschapsraad fungeerde ook als ‘Grote Raad’ van graaf Filips. De raad was dus een opperste gerechtshof, althans zoals dat in de privileges van 1477 was bepaald. Misschien was Paul de Baenst in deze context in de raad opgenomen. Alhoewel hij geen verwant was van de graaf, noch een lid van de hofadel, werd de getalenteerde jurist soms als edelman ‘*van den bloede*’ aangeduid. Paul de

³³⁸ Fris, *Rasseghem*, 750.

³³⁹ Haemers, *Adellijke onvrede*, en *idem*, *Opstand adelt*.

³⁴⁰ Opmerkelijk is dat op het paneel ook Brabantse hertogen te herkennen zijn, allicht verwijzend naar de belangrijke bezittingen naar de Kleefs in het hertogdom, zie Bücken & Steyaert, *De erfenis*, 197-207; Périer-d’Ieteren, *Apport à l’étude*, 14-5; Hiraoka, *Le ‘ryptique des Miracles*’, 98-9.

Baenst was dan wel van adellijke afkomst en hij bezat een heerlijkheid (Voormezele), maar hij werd enkel als president van de Raad van Vlaanderen bij de vergaderingen van de regentschapsraad betrokken.³⁴¹ Dezelfde premisse geldt voor Jean d'Auffay en Filips Wielant, die slechts sporadisch deel uitmaakten van de raad. Aangezien beide juristen geen adellijke achtergrond hadden, en Jean d'Auffay in tegenstelling tot Filips Wielant zelfs geen heerlijke titel had³⁴², is hun aanwezigheid in de regentschapsraad enkel te verklaren door de aard van de materie waarover de raad vergaderde. Filips Wielant en Jean d'Auffay waren beide betrokken toen de graaf bijvoorbeeld in september 1483 een nieuwe verordening voor de Raad van Vlaanderen opstelde.³⁴³ Filips Wielant was raadsheer in die Raad en Jean d'Auffay was een persoonlijke raadgever van Filips de Schone. Dat betekende dat hij in opdracht van de regentschapsraad diplomatieke taken en juridische kwesties in verband met de graaf voor zijn rekening nam.³⁴⁴ De samenstelling van de regentschapsraad wisselde dus naargelang de problematiek die ze behandelde. Toch maakten de heren '*van den bloede*', en in het bijzonder Adolf van Kleef, permanent lid uit van het grafelijke adviesorgaan.

De edelen uit de raad vervulden ook andere functies aan het Bourgondische hof. Dat toont aan dat zij nauw bij het beleid betrokken waren, en niet enkel een ceremoniële functie hadden. Adolf van Kleef, diens echtgenote Anna en Lodewijk van Gruuthuze stonden in voor de opvoeding van de jonge graaf.³⁴⁵ Filips van Bourgondië-Beveren was kapitein-generaal van Vlaanderen in 1483-1484, maar na de vergadering van het Gulden Vlies in mei-juni 1484 verdween hij om onduidelijke redenen naar de achtergrond. Hij vervulde nog enkele militaire taken voor de raad, maar zou na de verovering van het graafschap in de entourage van Maximiliaan opgenomen worden – maar in 1488 opnieuw van kamp veranderen.³⁴⁶ Wolfert van Borssele was admiraal van Zeeland, Jacob van Savoye admiraal van Vlaanderen.³⁴⁷ Laatstgenoemde nam in 1484 het opperbevel van

³⁴¹ Buylaert, *Sociale mobiliteit*, 229.

³⁴² Filips Wielant was heer van Landegem en Everbeek (Buntinx, *Wielant (Filips)*, 1010 en *Corte instructie*, 18-20). Hij had nog een leen in het Rijselse (Cools, *Met raad en daad*, 255) en in Belle (ADN: B 17737, 'Wielant'). De jurist begaf zich wel in een adellijk milieu. Hij was de kleinzoon van Jan van de Kethulle en met de dochter van Jan van Halewyn gehuwd (Dumolyn, *De sociografie*, 46-7).

³⁴³ Strubbe, *De verordening van 1483*, 161.

³⁴⁴ Hij was '*raed ende meester van den requesten van mijns voorseide gheduchts heeren huuse*' in 1483-85 (ADN: B 2131, 69215 en B 17743, 'Chambres des comptes, serment des membres'). In de praktijk voerde hij juridische taken voor de regentschapsraad en de Drie Leden uit (SAG: 20, 3, 55r; ADN: B 2132, 69361 en Hennebert, *Auffay*, 544-5). Hij ontving hiervoor een jaarloon van 600 lb. par. (ADN: B 33, 98v).

³⁴⁵ Zie bijvoorbeeld Wijsman, *Politique et bilinguisme*, 246-8.

³⁴⁶ RAG: V3, 7. Hij was kapitein van Sint-Omaars in 1485, in welke hoedanigheid hij in maart 1485 naar het Franse hof reisde in verband met de Franse troepenlichting in Vlaanderen (RAG: RV, 34315, 52r en ADN: B 2131, 69236).

³⁴⁷ Sicking, *Zeemacht en onmacht*, 38-41 en Degryse, *De admirals*, 163 en 177.

de Vlaamse troepen over van Filips van Bourgondië-Beveren toen deze edelman niet langer op het voorplan actief was. Als kapitein-generaal van Vlaanderen leidde Jacob de strijd tegen de binnenvallende troepen van Maximiliaan in 1484-1485.³⁴⁸ Toen streed hij aan de zijde van Adriaan Vilain van Rassegem die de Gentse troepen aanvoerde.³⁴⁹ Laatstgenoemde, tot slot, bekleedde als ‘*eerste camerlinc*’ ook een belangrijke functie in de persoonlijke hofhouding van de graaf.³⁵⁰

De edelen in de regentschapsraad hadden dus zowel in de raad als in andere overheidsfuncties politieke en militaire beslissingsmacht. Een dergelijke positie hadden ze niet in het overheidsapparaat van Maximiliaan, of die was hen doorheen de regering van diens echtgenote uit handen geglipt. Vermoedelijk hadden deze edelen dus een persoonlijke motivatie om in de regentschapsraad te zetelen en de kant van de oppositie tegen Maximiliaan te kiezen. Adriaan Vilain van Rassegem bijvoorbeeld bekleedde voor het eerst in zijn politieke loopbaan een publiek mandaat op regionaal niveau. De opstandige positie van Gent vóór het ontstaan van de regentschapsraad maakte een dergelijke functie voor hem onbereikbaar omdat Maximiliaan tegenstanders uit dergelijke mandaten weerde. De opname in de regentschapsraad betekende ook voor Lodewijk van Gruuthuze een terugkeer naar een positie die hem ontnomen was. Wolfert van Borssele was in mei 1480 door Maximiliaan uit zijn functie van stadhouder van Holland ontslaan en de vorst had hem nadien in de Orde van het Gulden Vlies zwaar aangepakt. Voortaan maakte de edelman uit Zeeland opnieuw deel uit van het machtsapparaat – zij het dan in Vlaanderen en niet langer in Holland. Toch valt te vermoeden dat de admiraal van zijn nieuwe positie gebruik maakte om zijn politieke macht in Zeeland uit te breiden en te legitimeren. De edelen hadden met hun deelname aan de regentschapsraad dus niet zozeer de bedoeling het ‘politieke programma’ van zelfbestuur van de Vlaamse steden te ondersteunen. Hun visie op het bestuur van de graaf bestond erin dat de adel bij het beleid in het graafschap betrokken werd. Ze verpersoonlijkten die opvatting.

In de regentschapsraad zetelde vanzelfsprekend een permanente vertegenwoordiging van de Drie Leden. Of zoals de regentschapsraad zelf schreef: ze regeerde ‘*bij der hulpe ende assistentie van onse goede ende ghetrauwe ondersaten, de lieden van den Drie Leden ons voorseide lands van Vlaendren*’.³⁵¹ De samenstelling van deze afvaardiging is moeilijk te achterhalen omdat de gedeputeerden zelden bij

³⁴⁸ ARA: Rk., AL, 51, akte van 14 oktober 1484; SAG: 20, 3, 9r en Fris, *Romont (Jacques de)*, 934-5.

³⁴⁹ SAG: 20, 3, 78r; Molinet, *Chroniques*, I, 449 en Fris, *Rasseghem*, 750.

³⁵⁰ SAB: PO, 1193 en SAG: 94, 731.

³⁵¹ SAB: CA, 12, 42r.

naam genoemd werden.³⁵² Slechts tweemaal verleent een akte inking in de precieze samenstelling van de vertegenwoordiging van de drie grootsteden. Een eerste ‘openhartig’ document is de vermelde verordening voor de Raad van Vlaanderen van 6 september 1483. Naast Adolf van Kleef, Adriaan Vilain van Rassegem, Paul de Baenst, Jean d’Auffay en Filips Wielant woonden zes vertegenwoordigers van de Drie Leden de vergadering bij. Gent had drie personen afgevaardigd, namelijk schepenen Thomas Heilinc en Jacob de Cooman en pensionaris Willem Rijm. Burgemeester Lodewijk Steylin en schepen Jan van den Eede vertegenwoordigden Brugge. Ieper had pensionaris Tristam Belle naar de raad gezonden. Toen de Franse koning op 3 augustus 1484 in een zeldzame aanvaring met de regentschapsraad haar aanmaande op te schieten met een verweerschrift in een rechtszaak, noemde hij de leden ervan uitzonderlijk bij naam.³⁵³ Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze, Wolfert van Borssele, Adriaan Vilain van Rassegem en Paul de Baenst hadden als edelen ‘*du sang*’ aan deze vergadering deelgenomen. Zeven vertegenwoordigers van de Drie Leden vulden deze raad aan. Oud-burgemeester Joris van der Moere, opnieuw pensionaris Willem Rijm en secretaris Jan van Coppenhole uit Gent, burgemeester Willem Moreel en schout Jan van Nieuwenhove fs. Klaas uit Brugge en Jasper van Premesques, voormalig voogd van de stad en raadsheer in de Raad van Vlaanderen, en pensionaris Tristam Belle uit Ieper vertegenwoordigden toen de Drie Leden.

Zodoende was het stedelijk lidmaatschap in de raad permanent, de namen van hun afgevaardigden daarentegen wisselden voortdurend. Er zijn drie redenen te bedenken waarom dat zo was, en ze verklaren tevens waarom de afvaardiging uit prominente personen bestond. Ten eerste bepaalde de specificiteit van de behandelde materie de samenstelling van de regentschapsraad. Dat was gebruikelijk in de vergadering van de Leden van Vlaanderen. Bekijken we de zaak van de kroonjuwelen, dan valt op dat Willem Moreel, Jan van Nieuwenhove fs. Klaas en Willem Rijm reeds een financiële functie in hun stad of in het overheidsapparaat uitgeoefend hadden. Zij konden dus met kennis van zaken over deze materie beoordelen. Bovendien hadden Brugge en Gent respectievelijk Jan van Nieuwenhove fs. Klaas en Adriaan Vilain van Rassegem aangesteld om in augustus 1483 de grafelijke kroonjuwelen van Brugge naar Gent te voeren, hetgeen hun aanwezigheid in een vergadering omtrent deze problematiek kan verklaren.³⁵⁴

³⁵² Een oorkonde van 16 april 1485 bijvoorbeeld werd toegekend ‘*bij mijnen heere de hertoghe, in zijnen raed, daer mijn heeren van Ravestein ende van Romont, de heeren van den Gruthuse, van Ressegem, de president van Vlaenderen ende andere waren*’ (SAG: 94, 733 en SAB: PO, 1205).

³⁵³ RAG: OV, 833. Het betrof de Vlaamse weigering gevolg te geven aan een koninklijk mandament in verband met de rechtszaak van Wouter van Houtheusden voor het Parlement van Parijs over de behandeling van grafelijke kroonjuwelen (zie verder).

³⁵⁴ SAB: PO, 1193-4 (zie verder).

Ten tweede vervulden de vertegenwoordigers van de Drie Leden die in de vermelde aktes opduiken zowel in september 1483 als in augustus 1484 leidinggevende functies in hun stad. Zoals te verwachten bestond de stedelijke vertegenwoordiging in de regentschapsraad dus uit invloedrijke politici uit de drie steden. Zeker in de aangehaalde aktes, die belangrijke beslissingen in verband met de grafelijke kroonjuwelen en de Raad van Vlaanderen betroffen, was zo'n delegatie wenselijk. Die telde in september 1483 een burgemeester, drie schepenen en twee pensionarissen. In augustus 1484 was dat een burgemeester, een schout en twee voormalige stedelijke topfunctionarissen. De overige vertegenwoordigers vervulden toen een administratieve functie in hun stad, maar ook in de regentschapsraad – we komen er zo dadelijk op terug. Twee vertegenwoordigers van de Drie Leden bekleedden zelfs een mandaat in het overheidsapparaat. Jasper van Premesques behoorde sinds mei 1482 tot de Raad van Vlaanderen. Jan van Nieuwenhove fs. Klaas was Brugs schout, kamerling van de graaf en lid van de commissie voor de vernieuwing van de Vlaamse magistraten.³⁵⁵ De aanwezigheid van stedelijke gezagsdragers in de regentschapsraad was wellicht een constante.

Ten derde behoorden de zeven vertegenwoordigers van de Drie Leden tot de harde kern van voorstanders van het bestaan van de raad. Logischerwijs hadden deze personen invloed bij grafelijke beslissingen. Wie waren zij? Informatie over de achtergrond van de Ieperse afgevaardigden in beide aangehaalde akten is schaars. De traditionele vorstgezindheid van de Ieperse oligarchie belette dus niet dat Jasper van Premesques en Tristam Belle voorstanders van de regentschapsraad waren. Hun precieze afkomst is onbekend, maar opvallend is dat beide personen zowel tijdens de eerste als tijdens de regering van de tweede regentschapsraad belangrijke publieke mandaten bekleedden. Tristam Belle was immers de vaste secretaris van de Drie Leden tijdens de tweede regentschapsraad.³⁵⁶ En na zijn afzetting als raadsheer in 1485, benoemden de Drie Leden Jasper van Premesques tot rekwestmeester van de Raad van Vlaanderen in mei 1488.³⁵⁷ Maar buiten deze personen is het moeilijk rabiante medestanders van de raad in Ieper te vinden. Die had hoe dan ook een stem in de aanstelling van de Ieperse magistraat, want de commissie voor de magistraatsvernieuwing van de graaf, die in 1482 door de Drie Leden was aangesteld, controleerde immers ook de Ieperse wet in de jaren 1483-1485.³⁵⁸ Opvallend is wel dat de schepenbanken een aantal

³⁵⁵ In oktober 1483 bijvoorbeeld werd hij *'raad ende camerlijnc van onzen harde gheduchtgeghen heere ende prince'* genoemd (ADN: B 2131, 69179).

³⁵⁶ In juli 1489 was hij *'greffier ende secretaris van den drie leden slands'* (SAG: 20, 7, 218v). Hij ontving hiervoor een vast loon van de Drie Leden (Diegerick, *Inventaire des chartes*, IV, 166).

³⁵⁷ RAG: RV, 7513, 5r en Dumolyn, *De Raad van Vlaanderen*, 53.

³⁵⁸ KB: M 103, II.

welgestelde stedelingen bevatten die ook tijdens de regering van Karel de Stoute in functie waren, zoals de zonen van Pieter van de Letewe en Pieter Lansaem. Zij waren belangrijke textielbaronnen die de lokale economie in hun greep hadden, maar later dichter zouden aanleunen bij Maximiliaans factie na diens machts-overname in 1485.³⁵⁹ Toch nam de raad een aantal later besproken gunstige beslissingen voor de ambachten in deze stad. De regentschapsraad stelde er zich kennelijk tevreden met een stabiel stadsbestuur dat volgzzaam haar beleid naleefde. Er blijken in Ieper dus een paar ‘overtuigde’ medestanders van de raad te zijn geweest, maar het feit dat er geen grote bestuurswissel plaatsvond tijdens de regering van de eerste regentschapsraad kan verklaren waarom de stad eerder neutraal de gebeurtenissen volgde.

In Gent en Brugge was het profiel van de gezagsdragers radicaler. Willem Rijm en Jan van Coppenhole vertegenwoordigden in de regentschapsraad niet enkel Gent in zijn geheel, maar ook de bestuurlijke coalitie van de elite en de ambachten die er sinds 1477 aan de macht was. Zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië verdeelde de politieke cluster rond Willem Rijm, Daneel Onredene en Jan van Coppenhole in de jaren 1483-1485 de topmandaten in de stad. In 1483 werd Jacob de Grutere voorschepen van gedele. Hij was een verwant van Willem Rijm en getrouwd met de zus (of de dochter) van Jan van der Scaghe, de algemeen ontvanger van Vlaanderen.³⁶⁰ Simon Borluut, de zoon van de gelijknamige vader die tot de opstandige coalitie van 1467 en 1477 behoorde, werd voorschepen van de keure in 1483.³⁶¹ Beide figuren behoorden tot geslachten die al decennia lang deel uitmaakten van dat stuk van de Gentse elite dat in een conflict met de graaf steevast de kant van de stad koos. In 1484 waren Daneel Onredene, grafelijk muntbewaarder, en edelman Filips van der Zickelen, generaal-muntmeester van Vlaanderen, respectievelijk voorschepenen van gedele en van de keure. Ook zij zouden in de komende jaren steeds het kamp van de regentschapsraad kiezen. Over de achtergrond van de overdeken tijdens de periode van de eerste regentschapsraad is helaas weinig geweten.³⁶² Aangezien de

³⁵⁹ De gelijknamige zonen van Pieter van de Letewe en Pieter Lansaem waren respectievelijk raadslid in 1483, en schepen in 1484 (Mus, *Pieter Lansaem*, 62-5). Andere terugkerende schepenen uit de regering van Karel de Stoute, die bovendien door de opstandelingen van 1477 bestraft werden, waren Joris de Witte, Jan Colaert, Joos de Brievere, Frans van der Poorte enzovoort (KB: M 103, II).

³⁶⁰ Jacob de Grutere was de zoon van Jutta Rijm, die vermoedelijk verwant was aan Willem Rijm, want Jacob werd de voogd van diens kinderen in 1485 (de Herckenrode, *Nobiliaire des Pays-Bas*, I, 883 en RAG: RV, 2418, 77r). Hij was met Elisabeth van der Scaghe gehuwd, de dochter (of de zus) van Jan van der Scaghe (de Herckenrode, *Nobiliaire des Pays-Bas*, I, 883 en Van Peteghem, *De Raad van Vlaanderen*, 354).

³⁶¹ Simon Borluut was gehuwd met Elisabeth de Grutere, misschien een verwante van de andere voorschepenen (ARA: FL, 547).

³⁶² Het betreft Jan van den Abeele en Justaas Schietecatte als overdeken der neringen, en Arend de Cleerc en Maarten Lynezoone als overdeken der wevers (SAG: 400, 28, 320v en 325r).

Gentse voorschepenen uit de regering van de eerste regentschapsraad nauwe genealogische of politieke banden hadden met de politieke ‘cluster’ rond Willem Rijm, is het best mogelijk dat dat ook voor de overdekens het geval was. Ze zouden in ieder geval, net als die cluster, in juli 1485 ten prooi vallen aan de repressie van de vorstgezinden.

Eén van de topfiguren uit de Gentse politiek, en bijgevolg een heel invloedrijk figuur in de regentschapsraad was Willem Rijm. Zijn maatschappelijke achtergrond, die deel uitmaakte van een diepgravende studie door Hanne Roose, wees uit dat hij tot het Gentse establishment behoorde. Ook de familie Rijm koos immers doorgaans voor het stedelijke kamp als de stad in aanvaring kwam met de Bourgondische hertog. Opstandigheid was er een traditie. De zoveelste confrontatie in 1477 had deze familie meteen tot één van de feitelijke beleidsmakers van het graafschap gemaakt. In de regentschapsraad werd die positie dus ook juridisch bestendigd. Willem was een uitstekend redenaar, een universitair geschoold jurist en een spin in het netwerk van opstandige Gentenaars. Rooses studie wees uit dat zijn rol in de grafelijke raad bezwaarlijk kan verklaard worden door ‘opportunistische’ motieven of persoonlijk gewin, omdat hij al jarenlang een machtig figuur was in de stad, een ruim bezit had binnen en buiten Gent, en vermogende vrienden en bureu. Hij woonde bijvoorbeeld in de Rijngasse (een prestigieus, maar verdwenen straatje tussen het Belfort en de Sint-Janskerk), naast de reeds vermelde edelman Filips van de Zickelen.³⁶³ Wat had Willem dan wel bewogen om partij te kiezen voor Maximiliaan? Net zoals zijn Brugse naamgenoot en evenknie in de regentschapsraad, Willem Moreel, blijkt de Gentse jurist evenzeer deel uit te maken van een familiaal en sociaal netwerk dat veel te verliezen had bij een bestuur in Vlaanderen dat met stedelijke belangen geen rekening hield. Willem Rijms maatschappelijke positie en die van zijn familie hadden de Gentse privileges van zelfbestuur als basis, en bijgevolg kon eender welke vorst die ze schond, traditiegetrouw op verzet rekenen. Een diepgaande familiale en groepsolidariteit dreef Willem Rijm bijna automatisch in het kamp van de stedelijke ‘opstandelingen’ want zowat zijn hele entourage maakte ervan deel uit. De familie van Willems echtgenote, Elisabeth Damman, bijvoorbeeld behoorde al even gebruikelijk tot die Gentse factie die al jarenlang de stedelijke autonomie in eigen bestuurszaken had bepleit. Willem werd weliswaar in kronieken bestempeld als de grote leider van het conflict, zoals Olivier de la Marche hem *‘l’idolle et le dieu des Gantois’* noemde, want gezien zijn talent als redenaar en jurist was hij een welkome gast op statenvergaderingen en in politieke krin-

³⁶³ Roose, *Ou vous ne me respondez point*, 154-5. Zie ook aldaar voor de andere gegevens.

gen, maar hij vertegenwoordigde dus een radicale strekking die geen duimbreed zou toegeven als het op het naleven van Gentse privileges aankwam.³⁶⁴

In Brugge deelde de partij rond Willem Moreel nog steeds de lakens uit. In september 1483 werd Willem burgemeester van schepenen en Lodewijk Steylin, die door de partij rond Moreel politieke mandaten ontvangen had, burgemeester van de raadslieden.³⁶⁵ In september 1484 omgordden andere leden van deze partij, Jan van Riebeke en Cornelis Breydel, de burgemeesterssjerp.³⁶⁶ De partij rond Willem Moreel hanteerde dus dezelfde benoemingspolitiek als tijdens de regering van Maria van Bourgondië. Verwanten, zakenpartners en vrienden van het regime ontvingen politieke mandaten en schepenzetels.³⁶⁷ De administratieve ambten werden gelijkaardig opgevuld. In juli 1482 bepaalde de Grote Raad dat de zopas aangestelde stedelijke pensionarissen voor het leven hun functie konden uitoefenen.³⁶⁸ De partij rond Willem Moreel veronachtzaamde uiteraard de wensen van zijn coalitiepartner, de Brugse ambachten, niet. Zoals het eerste stedelijk privilege van 1477 voorschreef, hadden de ambachten tijdens de regering van de regentschapsraad grote invloed op de jaarlijkse schepenverkiezing.³⁶⁹ De ambachten zagen zich dus verzekerd van een stem in het beleid. De functie van Brugs schout tenslotte kwam tot 7 september 1483 Maarten Lem toe. Nadien, '*omme de occupacien ende affaires die dezelve Maertin in andere zaken daghelix heift*', stelde de regentschapsraad diens zwager Jan van Nieuwenhove fs. Klaas aan als nieuwe schout.³⁷⁰ Alzo palmden ook te Brugge de 'te verwachten' personen de voornaamste publieke mandaten in de stad in. Omdat Brugge ook politieke zeggenschap had over haar kasselrij, het Brugse Vrije, reikte de invloed van de partij rond Willem Moreel ver buiten de stadsgrenzen. Deze

³⁶⁴ Hij vervolgde: '*Guillaume Rin avoit plus grant voix à Gand et plus grant credit que n'avoit le prince du pays ne les plus grans de Flandres*' (de la Marche, *Mémoires*, III, 275).

³⁶⁵ Lodewijk Steylin werd klerk van de deelmannen in april 1477 (SAB: SR, 1476-77, 43r), in mei 1482 secretaris (SAB: SR, 1481-82, 57v en SR, 1482-83, 56v), en in september 1484 ontvanger (SAB: SR, 1484-85, 1r).

³⁶⁶ Jan van Riebeke was verwant aan Willem Moreel (zie vroeger); hij was ontvanger in de schepenbank van 1483. Cornelis Breydel was een schoonbroer van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas (SAB: PR, 1485, 98r).

³⁶⁷ In 1484 bijvoorbeeld oefenden de broer van Willem Moreel (Lieven), de zoon van Maarten Lem (Karel) en de zoon van Jan van Riebeke (ook Jan genaamd) een functie als schepen of raadslid uit (SAB: RW, 1468-1501, 141v-142r). De continuïteit tussen de Brugse schepenen tijdens de regering van Maria van Bourgondië en de eerste regentschapsraad werd reeds opgemerkt door Blockmans, *Mutaties van het politiek personeel*, 98.

³⁶⁸ SAB: CA, 14, 319v.

³⁶⁹ Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 172-3.

³⁷⁰ Aldus de aanstellingsbrief van Jan van Nieuwenhove (ARA: Rk. 13781, 59r). Op 17 oktober 1483 legde hij de eed af (ARA: AL, 114, akte van 17 oktober 1483 en ADN: B 33, 91r). In april 1484 kwam hij met de regentschapsraad overeen voor zes jaar de functie uit te oefenen en jaarlijks een vaste som (1200 lb. par.) aan de ontvanger-generaal af te staan. De rest van de opbrengst van het schoutschap zou hem toekomen (ARA: Rk. 13781, 60r-61v en ARA: AL, 114, akte van 12 december 1483).

partij had voortaan dus, zoals haar Gentse medestanders, een vaste stem verworven in de grafelijke besluitvorming.

Onderstaande figuur bekijkt de steun waarvan de regentschapsraad kon genieten vanuit Brugs standpunt. De partij rond Willem Moreel vormde de kern van de factie die de raad ondersteunde, maar evenzeer had ze aanhang bij de Brugse ambachten, belangrijke edelen, enkele leidende figuren uit het Brugse Vrije, Ieper en een belangrijke Gentse factie. Tesamen vormde het een amorfe cluster die van samenstelling kon veranderen (vandaar de stippellijnen die de verschillende groeperingen afbakenen), maar de vermelde figuren waren onmiskenbaar voorstanders van de raad in 1483-85. De meerderheid onder hen bekleedde één of meerdere bestuurlijke mandaten tijdens de regering van de raad. Er was soms een verregaande overlap tussen de verschillende groeperingen. Eerder vermeldde ik al de verwantschappelijke banden tussen de kern van de partij rond Willem en leidende figuren uit de ambachten, maar er zijn ook familiale banden aan te stippen tussen de ambtenaren van de raad en de grafelijke instellingen enerzijds en de Gentse en Brugse facties anderzijds (daarover zo dadelijk meer). Dergelijke banden waren er niet met de hofadel noch met de Ieperse voorstanders van de regentschapsraad, maar uiteraard speelden hier vriendschap, vertrouwen en politieke steun een rol van betekenis.

Figuur 2: de verschillende groeperingen die de regentschapsraad ondersteunden in 1483-85, vanuit Brugs perspectief.

Tot slot nog een woordje over de ambtenaren van de regentschapsraad, want zij speelden voortaan een niet te onderschatten rol in de dagelijkse werking van de raad. De graaf beschikte uiteraard over een audiencier, een Rekenkamer, een ontvanger van zijn Kamer, enzovoort. Maar naast dit ‘officiële’ administratieve niveau ontstond in de schoot van de raad een nieuw, ‘officieus’ administratief orgaan. Officieus, omdat we niet over een instelling kunnen spreken, maar eerder over een groep bestuursleden uit de Drie Leden die min of meer permanent in de nabijheid van de regentschapsraad, dus hoofdzakelijk te Gent, vertoefde. Enerzijds bekostigde Gent verschillende boodschappers en klerken die opdrachten ontvingen van de ‘*Drie Leden slands ende den lande van Vlaendren*’.³⁷¹ Anderzijds betaalden ook Brugge en Ieper personeel dat zich te Gent bevond. Deze klerken, boodschappers en pensionarissen stonden in voor de administratieve taken van hun stadsgenoten en ze werden door elk van de Drie Leden zelf van een salaris voorzien. Sommige klerken in Brugse loondienst (zoals Boudewijn Haghebaert, Lodewijk Hauweel en Willem Zoete) verbleven tijdens de regering van de regentschapsraad soms maanden te Gent om er de administratieve zaken van de Brugse vertegenwoordiging waar te nemen.³⁷² Ook financiële ambtenaren van Ieper en Brugge, die instonden voor de onkosten van hun afvaardiging in Gent, maakten deel uit van dit administratieve niveau.³⁷³ De beslissingsmacht van de Drie Leden lag uiteraard bij hun vertegenwoordiging in de raad en op de Statenvergadering; de administrators kregen geen politieke bevoegdheden. Maar zonder over overheidsambtenaren te willen spreken (want de steden stonden nog steeds voor hun salaris in), is er dus toch een administratief regeringsniveau waar te nemen. Niet toevallig zal de politieke repressie van Maximiliaan in 1485 hard inbeuken op dit administratief niveau dat voor de uitvoering van de beslissingen van de regentschapsraad instond – zoals hij ook de beleidsmakers in de steden zou viseren. De vermelde figuren verpersoonlijkten namelijk het Vlaamse verzet.

De permanente aanwezigheid van een summier en select legertje ambtenaren van Ieper en Brugge te Gent versterkte vermoedelijk de cohesie tussen de Drie Leden. Het mooiste voorbeeld is dat van Willem Zoete. Deze Gentse jurist was stadspensionaris van Brugge in 1483-1484 en in deze functie nauw bij de administratie van de regentschapsraad betrokken.³⁷⁴ De zoon van Jan Zoete was uni-

³⁷¹ SAG: 400, 29, 126r en Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 78. Zie ook Lowagie, *Met brieven an de wet*, 91-9 voor de namen van deze personen.

³⁷² Blockmans, *Handelingen van de leden*, 288-94 en SAB: SR, 1484-85, 139r-141r.

³⁷³ Zie bijvoorbeeld Blockmans, *Handelingen van de leden*, 340-5.

³⁷⁴ Hij werd door Brugge te Gent betaald ‘*omme aldaer daghelicx metten heeren van den bloede ende metten Grooten Rade ons gheduchts heeren ende princen, midsgaders den ghedeputeirden van den anderen twee Leden besich te zine ende te besongierne van zaken den lande int generale anegaende*’ (SAB: SR, 1482-83, 127r en SR, 1484-85, 140r). Zie ook Blockmans, *Handelingen van de leden*, 291-2.

versitair geschoold, en gehuwd met de dochter van raadsheer Bertelmeeus van Massemen. De voorname sociale positie van zijn familie tijdens de eerste regentschapsraad blijkt ook uit het huwelijk van zijn halfzus met de bastaardzoon van één van de edelen uit de regentschapsraad, Wolfert van Borssele.³⁷⁵ Tijdens de regering van de tweede regentschapsraad wisselde Willem Zoete – symbolisch – van stad toen hij pensionaris van Gent werd.³⁷⁶ Hij zou in de jaren 1488-1489 de spreekbuis van de Drie Leden worden, en dé ideoloog van het verzet.³⁷⁷ Deze uitstekende redenaar en pamfletschrijver vergezelde zelfs Filips van Kleef op zijn veroveringstocht te Brabant in de periode van september 1488 tot mei 1489 met de bedoeling de edelman administratief bij te staan, maar tevens onmiddellijk van propaganda in de strijd te bedienen.³⁷⁸ De politieke solidariteit tussen de Drie Leden, en tussen Gent en Brugge in het bijzonder, kreeg dus in een administratief regeringsniveau te Gent en in figuren als Zoete een persoonlijk gelaat. Interstedelijke conflicten waren in Vlaanderen tijdens de vijftiende eeuw schering en inslag, en ze hebben ervoor gezorgd dat de Bourgondische hertogen hun centrale macht ten koste van de ruziënde steden danig hebben uitgebreid. Uiteraard wogen gemeenschappelijke belangen en de aanwezigheid van een gezamenlijke vijand (Maximiliaan en zijn entourage) zwaar door op de politieke cohesie tussen de Drie Leden in het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Maar toch heeft een zekere mate van verbroedering tussen de ambtenaren van Brugge en Gent er waarschijnlijk toe bijgedragen dat tijdens de regering van de regentschapsraad, op enkele uitzonderingen na, politieke conflicten tussen de grote steden geen belemmering waren voor haar werking. Het klikkje grafelijke ambtenaren veruiterlijkte namelijk het verregeande bondgenootschap tussen de steden en verankerde de ‘liga’.

2. Drie stadstaten, propaganda en repressie

De Drie Leden maakten van de regering van de regentschapsraad gebruik om niet enkel de macht in de stad, maar ook die over het omliggende platteland, het zogenaamde kwartier, te claimen. Op zowat alle bestuurlijke vlakken, financieel, juridisch, militair, economisch en politiek, palmde de steden de leidinggevende functies in hun kwartier in. Naast bestuurlijke autonomie, die ze in de loop van 1482 en 1483 verworven hadden, bekwamen Gent, Brugge en Ieper op die

³⁷⁵ SAG: 330, 41, 62r-v; RAG: RV, 955, 25r.

³⁷⁶ Rogghé, *De Gentse klerken*, 138.

³⁷⁷ Dumolyn & Haemers, *Les bonnes causes*, 335-6.

³⁷⁸ SAG: 20, 7, 183r-v en Gachard, *Lettres inédites, deuxième partie*, 422-3. Over die propaganda en de Brabantse campagne: Vrancken, *Papieren munitie, passim*.

manier een verregaande controle op het ommeland. Gestoeld op een veertiende-eeuwse traditie, en zoals ze ook in de zestiende eeuw zouden doen, bouwden de Vlaamse steden tijdens de regering van de regentschapsraad elk een ‘stadstaat’ uit, die gelijkaardig is aan de Italiaanse ‘*contado*’.³⁷⁹ Eigen aan de Italiaanse en andere middeleeuwse stadstaten is namelijk dat ze het omliggende platteland onderwierpen met de bedoeling de bevoorrading van de stad te controleren, onder meer omdat er een deel van de industriële productie plaatsgreep. Deze stond onder toezicht van stedelijke ondernemers, die vaak een residentie op het platteland hadden. Ook hoopten de ambachten op die manier toezicht te kunnen houden op de rurale concurrentie voor de stedelijke handwerkers. Soms worden stadstaten ‘republieken’ genoemd en historici hanteren de termen ‘stadstaat’, republiek en zelfs ‘*city-republics*’ door elkaar.³⁸⁰ Dergelijke bestuursvormen hebben een belasting- en geweldmonopolie in een afgebakend territorium, en vaak een verkozen staatshoofd (of een verkozen groep bestuurders). ‘Republikanisme’ is bijgevolg de gezindheid om een verkozen regeringsvorm van de staat te prefereren boven een erfelijk staatshoofd.³⁸¹ Ook al flirtte de elite van de grote Vlaamse steden soms met dergelijke ideeën, zij deed dit zonder het bestaan van de grafelijke dynastie te verwerpen. Bijgevolg is het moeilijk om de term ‘republiek’ hier te gebruiken.

Het graafschap Vlaanderen bestond tijdens de regering van de regentschapsraad immers niet uit onafhankelijke stadstaten – daarin verschilt de politieke indeling van laatmiddeleeuws Vlaanderen dus grondig van de gelijktijdige Noord-Italiaanse steden. De unieke bestuursvorm die in Vlaanderen tijdens de periode 1483-1485 in voege was, had immers een centraal beslissingsniveau. Maar het beslag dat de Drie Leden op een aantal overheidsfuncties legden en de aanwezigheid van een permanente vertegenwoordiging in de regentschapsraad maakten het de stedelijke gezagsdragers mogelijk ook op grafelijk niveau het beleid te bepalen. De steden waren dus verenigd in een soort van federatie of ‘stedenbond’ die bestuurd werd door een met edelen aangevulde stedelijke afvaardiging. De overkoepelende regentschapsraad liet de steden hun autonoo-

³⁷⁹ Voor de vergelijking doorheen de tijd, zie Prevenier & Boone, *De ‘stadstaat’-droom*, en de essays in Weis, *Des villes en révolte*. De kenmerken van een stadstaat vindt men in Burke, *City-states*, 140-1; Chittolini, *Cities, “City-states”, passim*; en Scott, *The city-state*, 223-34. Eigenlijk werden deze reeds beschreven door Max Weber, die zijn mosterd voornamelijk bij Pirenne haalde (Bruhns, *Ville et Etat*, 8; Nippel, *Introductory remarks*, 28-9 en Weber, *Economy and society*, 1212-26). Zie Pirenne, *Les villes au Moyen Age*, 149-85.

³⁸⁰ Hocquet noemt een stadstaat bijvoorbeeld een ‘handelsrepubliek’ (Hocquet, *City-State*, 83). Martines spreekt van een ‘*city-republic*’ indien een stad aan het hoofd komt te staan van een territoriale staat (Martines, *Power and imagination*, 137), enzovoort.

³⁸¹ Boone, *La construction d’un républicanisme*; Schilling, *Gab es ein städtischen republikanismus*; Blicke, *Kommunalismus, Parlamentarismus*, 546-55. Case-studies in Van Gelderen & Skinner, *Republicanism*.

mie, terwijl regionale zaken haar toekwamen. Voor de instandhouding van het model van stedelijk zelfbestuur was het bestaan van de regentschapsraad dus cruciaal. Een dergelijke houdgreep van de leidende kringen uit Brugge en Gent op de grafelijke instituties was onmogelijk in een bestuursmodel dat een autocratisch vorst aan het hoofd van het institutionele bestel plaatste. Het politieke bestuursorgaan van de regentschapsraad was in de gegeven omstandigheden de enige manier om stedelijk zelfbestuur en tevens adellijke inspraak in het grafelijke beleid te garanderen. Het verklaart de hevigheid waarmee de steden en de sympathiserende edellieden de regentschapsraad zouden verdedigen. Hoe ging dat in de praktijk?

Vijf bestuurlijke maatregelen van de Drie Leden ondersteunden de uitbouw van de stadstaten. Ten eerste palmde ze de overheidsmandaten in het eigen kwartier in, zoals de functies van baljuw, ontvanger van grafelijke belastingen, kapitein in omliggende kastelen, enzovoort. Het stelde de steden in staat het ommeland makkelijk vanuit de hoofdplaats te besturen. Traditioneel beheersten Gent, Brugge en Ieper hun kwartier door middel van een intens briefverkeer, dat erop gericht was informatie van bovenaf selectief door te laten sijpelen naar ondergeschikte stads- en kasselrijbesturen.³⁸² In crisistijd, zoals tijdens militaire conflicten of zoals in de periode 1483-85, kon de aanstelling van vertrouwelingen op sleutelmandaten in het kwartier deze dominantie uitbreiden. Terwijl Ieper schoorvoetend volgde, vervingen Gent en Brugge in 1483 radicaal zowat alle functionarissen op het platteland. Ze hadden reeds in 1477 met wisselend succes geprobeerd om hun greep op grafelijke functies te versterken; vanaf 1483 hadden ze de bevoegdheid in handen om die politiek ten uitvoer te brengen. Het stelde hen in staat het politieke en economische beleid van de regentschapsraad uit te voeren en lokale tegenstand te onderdrukken. Deze benoemingspolitiek had niet enkel een administratief, maar ook een militair nut. Brugge bijvoorbeeld bewapende op eigen kosten, of op kosten van het Brugse Vrije, de grafelijke kastelen in het kwartier. Vaak kwam er een Bruggeling aan het hoofd van een lokaal troepencontingent te staan, zoals in Middelburg, Sluis, Cadzand, etc.³⁸³ Kortom, de steden bouwden een stevige verdedigingsgordel op om mili-

³⁸² Lowagie, *Met brieven an de wet*, 194-5.

³⁸³ Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 247-8. Gent paste een gelijkaardige verdedigingstactiek toe, zoals tijdens de opstand van 1451-53 (Haemers, *De Gentse opstand*, 280-4). Een dergelijke benoemingspolitiek kan verklaren waarom er in het laatste kwart van de vijftiende eeuw ook in andere kasselrijen in het graafschap grotere bestuurswissels waren dan in voorafgaande periodes, zie Braekevelt & Buylaert, *Rural political elites*, 110-1.

tair weerwerk te bieden tegen invallen van de vijand. Uiteindelijk bleek dat geen overbodige luxe.

De bestuursfuncties op het platteland werden opgevuld door vertrouwelingen. Het Brugse voorbeeld verduidelijkt deze benoemingspolitiek. Aangezien de burgemeester er een vaste stem had in de samenstelling van de schepenen van het Brugse Vrije, valt het makkelijk te verklaren dat het bestuur van deze kasselrij voortaan politieke gelijkgezinden bevatte. Cornelis Metteneye bijvoorbeeld, een neef van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas, werd burgemeester van de schepenen van het Brugse Vrije in 1484; hij was tevens kapitein van deze kasselrij tijdens de regering van de eerste regentschapsraad.³⁸⁴ Cornelis' broer, Denijs, schepen in 1484, werd ontvanger van de spijker en van de Grote Brief, twee grafelijke belastingen in het Brugse kwartier.³⁸⁵ De broer van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas, Antoon, werd baljuw van het Houtse (rond het Beverhoutsveld) en tevens kapitein van het klein kasteel te Sluis.³⁸⁶ Diens neef, Adriaan Breydel, inde er de ontvangsten van het vorstelijke domein, en was, samen met Jan de Keyt (de zwager van Willem Moreel), ontvanger van de grafelijke bedden in het kwartier.³⁸⁷ Jan was tevens sluismeester in de Blankenbergse watering, de grootste polder rond Brugge. Gezien het belang van dit mandaat voor de waterhuishouding was het evident dat een vertrouweling van het regime er postvatte in het bestuur. Jan was de geknipte persoon want hij had er een uitgebreid grondbezit.³⁸⁸ Ook Maarten Lem oefende overigens een belangrijke functie in het kustland uit aangezien hij nog steeds opperduinherder van Vlaanderen was. Jan Heindrickx, een verwant van Willem Moreel, werd baljuw van Sluis; samen met zijn broer Boudewijn was hij tevens kapitein van het (grote) grafelijke kasteel in de havenstad.³⁸⁹ Bovendien zetelde schout Jan van Nieuwenhove fs. Klaas tijdens de periode van de eerste regentschapsraad in de commissie voor de vernieuwing van de Vlaamse wetten, een taak die hem in staat stelde controle uit te oefenen op de aanstelling van

³⁸⁴ Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 248. Opmerkelijk is ook de steun van Jan (IV) de Baenst aan de regentschapsraad. Deze edelman had in 1476 de erfenis van Pieter Bladelin misgelopen, maar in ruil voor zijn steun aan de raad, kon hij voortaan het kasteel van Bladelin in Middelburg bewonen, zie ook Buylaert, *Gevaarlijke tijden*, 323.

³⁸⁵ ADN: B 17742, 'Bruges. Espier' en ADN: B 33, 112v.

³⁸⁶ ARA: Rk. 13710, 75r; RAG: RV, 7512, 240r en Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 252.

³⁸⁷ ADN: B 33, 83v; SAB: SR, 1483-84, 115v; RAG: RV, 34315, 52r en ADN: B 17745, 'De Keyt'. In de jaren 1483-84 was Adriaan Breydel (de zoon van Apoline van Nieuwenhove fs. Klaas) rekenmeester bij de infrastructuurwerken aan de grafelijke kastelen te Sluis (ADN: B 17745, 'l'Ecluse. Châteaux') en klerk van Brugge (SAB: SR, 1483-84, 60v).

³⁸⁸ Soens, *De spade in de dijk*, 194.

³⁸⁹ ADN: B 33, 96r en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 246.

de ondergeschikte schepenbanken van het Brugse kwartier.³⁹⁰ Tot slot was de schout ook kapitein en kasteelheer van het grafelijk kasteel van Male in 1484, een functie die hij overgenomen had van Maximiliaans vertrouweling Pieter Lanchals.³⁹¹ Bijgevolg had de partij rond Willem Moreel tijdens de regering van de eerste regentschapsraad een belangrijke controle verworven op de politieke en administratieve sleutelposities in het Brugse kwartier.

Ten tweede bezetten de Drie Leden op gelijkaardige wijze de grafelijke instellingen. Het stelde hen in staat trouwe bondgenoten op centrale echelons aan te stellen, die opnieuw vanuit de hoofdplaatsen van de kwartieren gestuurd werden. In het voorjaar en de zomer van 1482 hadden de Drie Leden al een personeelwissel doorgevoerd in de Raad van Vlaanderen en in de Rekenkamer van Rijsel. In augustus 1483 bevestigde de regentschapsraad de gewijzigde personeelsbezetting van de Rekenkamer.³⁹² In september 1483 stelde de raad, zoals vermeld, een nieuwe verordening voor de Raad van Vlaanderen op. Zoals haar voorgangers legde deze instructie de bestuurstaken, bevoegdheden, dienstvoorschriften en politieke taken aan het personeel van de Raadkamer op.³⁹³ In essentie wenste de regentschapsraad dat de Raad van Vlaanderen haar taak naar behoren uitvoerde, waarbij de instandhouding van de privileges de voornaamste bekommernis was. Dat betekende dat het Vlaams privilege van 1477 naar de letter diende te worden gevolgd. Een doorzichtige rechtspraak, een duidelijke procedure van de rechtsgang en een verbod op machtsmisbruik diende het vertrouwen in de werking van deze instelling in te boezemen. De verordening bevatte geen politieke beperkingen over de bevoegdheden van de Raad en ze was dus geen stap terug in het centralisatiestreven van de Vlaamse graven. Het Vlaams privilege van 1477 had immers de functie en de bevoegdheden van de Raad bepaald en de regentschapsraad had niet de bedoeling de politieke rol van de Raad van Vlaanderen te wijzigen. Naar aanleiding van de verordening vervingen de Drie Leden nogmaals twee raadsheren van de te Gent gevestigde Raad. De Bruggeling en tegenstander van het regime, Jan de Witte, en de (misschien gevluchte) Bourgondiër Pierre de

³⁹⁰ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 338 en ARA: Rk., 203841 en 45984. In 1483 kreeg Jan van Nieuwenhove fs. Klaas in dit verband een som van het Brugse stadsbestuur omdat hij een kopie aan de stad overmaakte van een privilege '*vercreghen bij den Drien Leden van den conijnc van Vranckerrijke. Te weten teen verclaersende dat zo wanneer een van den commissarissen van Vlaendren sterven zal, men als dan een ander zal moghen nemen uten zelve Lede daer hij uut ghestorven zal zijn, ende tandere inhoudende dat van nu voordan gheen gheestelic persoon commissaris van Vlaendren zal moghen wesen*' (SAB: SR, 1482-83, 172r).

³⁹¹ ADN: B 17752, 'Male'.

³⁹² ADN: B 1611, 52v-53r en ARA: OV, II, 50, akte van 8 augustus 1483.

³⁹³ Van Peteghem, *De verordening van 1483*, 342; *idem*, *De Raad van Vlaanderen*, 40 en Dumolyn, *De Raad van Vlaanderen*, 53 (uitgave van de verordening door Strubbe, *De verordening van 1483*, 164-82).

Gorges werden vervangen door de voormalige Gentse voorschepen Geerolf van der Haghen en de voor het overige onbekende Joost Beysel.³⁹⁴ Secretaris Joris Baert, die nauw aanleunde bij Maximiliaan, diende plaats te ruimen voor Gentenaar Denijs Heyman.³⁹⁵ Voortaan was de Raad van Vlaanderen, zoals de Rekenkamer te Rijsel, voor de regentschapsraad een betrouwbaar instrument dat haar kon bijstaan in het bestuur van het graafschap, zoals ze dat ook voor de Bourgondische hertogen was geweest.

De Brugse en Gentse gezagsdragers stelden ook bondgenoten in andere grafelijke functies aan. Jan van Gruuthuze bijvoorbeeld werd ‘*upperjaghere*’ van Vlaanderen en kapitein van Rijsel tijdens de regering van de eerste regentschapsraad.³⁹⁶ De Drie Leden stelden in juni 1483 Jan Wouters aan als ontvanger van het zogenaamde ‘*jus notarii*’ van de graaf in plaats van Matheus van den Doorne. Deze ambtenaar had een sterke controle op de inning en het beheer van enkele grafelijke domeininkomsten én ze was tevens een grafelijk instrument om de financiële taken van de proost van Sint-Donatiaan te controleren – dat was de kerk waar de grafelijke juwelen bewaard werden.³⁹⁷ Jan Wouters werd eveneens auditeur van de Rekenkamer in plaats van Matheus.³⁹⁸ De regentschapsraad behield aanvankelijk Jacob van Gistel, nochtans een vertrouwing van Maximiliaan, als soeverein-baljuw. Maar in januari 1484 veroordeelde de Raad van Vlaanderen Jacob van Gistel omdat hij de stedelijke privileges in verband met verbanningen had overtreden.³⁹⁹ Jacob vluchtte daarop het graafschap uit, en zijn hofmeester werd terechtgesteld. De regentschapsraad greep niet in toen een woedende menigte zijn kasteel te Dudzele plunderde en zelfs gedeeltelijk sloopte.⁴⁰⁰ Aangezien de soeverein-baljuw in de voorgaande decennia voor de Bourgondische hertogen het institutionele instrument bij uitstek was om het zelfbestuur van de Vlaamse steden te breken, was deze functie voor de Drie Leden in 1484 van weinig belang.⁴⁰¹ De post bleef vacant tot de regentschaps-

³⁹⁴ KB: Ms 20642-68, 169v en ARA: OV, I, 2236. Geerolf van der Haghen was voorschepen van de Gentse schepenbank van Gedele in 1478 en 1482.

³⁹⁵ Van Peteghem, *De verordening van 1483*, 343. Denijs Heyman was voordien secretaris van de Gentse schepenbank van Gedele (Hancké, *Conflict en confiscatie*, II, 93).

³⁹⁶ SAG: 400, 28, 66r; ADN: B 2131, 69238 en SAB: SR, 1483-84, 135v.

³⁹⁷ ARA: Rk., AL, 51, akte van 30 juni 1483. Over de bevoegdheden van de ‘*notaris ende ontfanghere van den notarien van Vlaendren*’, zie Soens & Tys, *Het jus notarii Flandriae*, 30-2.

³⁹⁸ ADN: B 17743, ‘Chambres des comptes, serment des membres’. Matheus bleef wel griffier van de Rekenkamer (Jean, *La chambre des comptes*, 323).

³⁹⁹ RAG: RV, 7512, 63r en SAB: SV, 152v.

⁴⁰⁰ Jacob de Donckere werd te Brugge onthoofd op 5 maart 1484 (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 238). In 1502 startte Jacob van Gistel een proces voor de Raad van Vlaanderen om de schulddigen van de vernietiging van zijn kasteel te straffen (Galesloot, *Comment le château*, 302-3 en RAG: RV, 34315, 61r-153r).

⁴⁰¹ Boone, *De soeverein baljuw*, 77-8.

raad in november 1484 toestond dat Jan van Gistel, zoon van Jacob, zich met de titel van souverain-baljuw tooide.⁴⁰² Maar politieke macht of bestuurlijke bevoegdheden heeft deze figuur niet gehad.

Uiteraard werd ook het personeel van de grafelijke kanselarij, het productiecentrum van de oorkonden, vervangen. Op 10 juli 1483 stelden de Drie Leden meester Jan de Beere aan als secretaris, zegelbewaarder en audiencier van Filips de Schone.⁴⁰³ Hij verving Antoon Spillaert en Jan van de Kethulle die in 1482 door de Drie Leden én Maximiliaan als zegelbewaarders waren aangesteld. De nieuwe audiencier, Jan de Beere, was door de Staten-Generaal en het hof als zegelbewaarder naar voor geschoven in maart 1477.⁴⁰⁴ Nadien was hij persoonlijk secretaris van Maria en Maximiliaan geweest, maar kennelijk vormde dat voor de Vlamingen geen belemmering om van zijn diensten gebruik te maken. ‘*Betrouwende vulcommelic zynre ghetrouwicheit ende goede neersticheit*’, zoals de aanstellingsakte vermeldde, kon Jan de werkzaamheden aanvatten.⁴⁰⁵ Samen met een ander grafelijk secretaris, Jacob Heyman⁴⁰⁶, titelde Jan de Beere de oorkonden van Filips de Schone dan ook met ‘*Phelips van Oostrijck, bij der gracie Gods hertoghe van Bourgoingnen, van Lotharingen, van Brabant, van Lemburch ende van Luxemburch, grave van Vlaendren, van Henegauwen, van Holland, van Zeeland ende van Namen, marcgrave des Helichs Rijcx, heere van Vriesland ende van Mechelen*’.⁴⁰⁷ Deze titel toonde aan de buitenwereld dat Filips een autonoom graaf was – die weliswaar een raad aan zijn zijde had. Bijgevolg vermeldde elke akte van de graaf uit deze periode dat de oorkonde in de regentschapsraad was opgesteld.⁴⁰⁸

Opvallend is overigens de zegelkwestie (zie illustratie 16). Voortaan hanteerde Jan de Beere namelijk het nieuwe zegel van Filips de Schone dat de regentschapsraad had laten vervaardigen. Dit ridderzegel beeldde de jonge knaap af als volwaardig graaf, in harnas, gezeten op het paard met geheven zwaard,

⁴⁰² Proost, *Recherches historiques*, 296.

⁴⁰³ ARA: Rk., 20381, 1r.

⁴⁰⁴ Hij bekleedde deze functie toen maar vier dagen (Arnould, *Les lendemains de Nancy*, 33).

⁴⁰⁵ ADN: B 2121, 97v; Lameere, *Documents inédits*, 156-8. Zie ook Hénin, *La charge d'audiencier*, 29. Hij ontving een jaarlijks pensioen van 240 lb. par. uit de ontvangsten van de algemeen ontvanger van Vlaanderen (ADN: B 33, 94v). Jan de Beere huwde overigens in juli 1484 met Cornelia Veyse, de stiefdochter van de Gentse baljuw, die na de dood van Jan in 1495 zou hertrouwen met de zoon van Maarten Lem (RAG: RV, 955, 6v; ARA: Rk., 17412, 1r en Gailliard, *Bruges et le Franc*, II, 141).

⁴⁰⁶ Jacob Heyman was reeds grafelijk secretaris van Karel de Stoute en Maria van Bourgondië (Paravicini & Paravicini, *L'arsenal intellectuel*, 148; ADN: B 3521, 124555 en RAG: 34323). In de periode van de eerste regentschapsraad maakte hij, samen met Jan de Beere, de akten van graaf Filips op (SAB: PO, 1195 en SR, 1483-84, 173v). Hij ontving hiervoor eveneens een loon van 240 lb. par. (ADN: B 33, 94v). Jacob Heyman was tevens ‘*controleur van der Audiencie*’ van de graaf (RAB: BVR, 221, 121v).

⁴⁰⁷ SAB: CA, 12, 42r (augustus 1484).

⁴⁰⁸ In de hierboven geciteerde akte luidt het als volgt: ‘*bij mijnen heere den hertoghe, in zinen raed*’ (26r).

zoals zijn voorvaders.⁴⁰⁹ Het zegel veruiterlijkte dus een politiek programma. De regentschapsraad maakte met het zegel duidelijk dat Filips de wettige graaf was en de bestuurstraditie van de Vlaamse graven voortzette. Opvallend is dat het nieuwe zegel betwiste Bourgondische gebieden in zijn betiteling had weggelaten. Onder meer de aan de Franse koning afgestane gebieden, zoals Artesië, werden niet meer vernoemd, evenals Gelre en Zutphen. Het bezette hertogdom Bourgondië wel, want over die kwestie had de Vrede van Atrecht zich niet uitgesproken. Maximiliaan daarentegen vermeldde deze gebieden wel op een eigen versie van Filips' zegel. Want de aartshertog had een 'concurrerend' zegel voor de jonge graaf laten vervaardigen, waarmee hij op hetzelfde moment als regent over zijn zoon oorkonden zegelde.⁴¹⁰ Ook dit waarmerk symboliseerde een politiek standpunt. De gekroonde Maximiliaan hanteert er op een troon in zijn rechterhand een zwaard, terwijl zijn linkerhand de hand van zijn kleiner afgebeelde zoon vasthoudt. Zoals op zijn eigen zegel nam de aartshertog ook de titels en het wapenschild van zijn zoon over. Maar in tegenstelling tot het wapenschild dat de regentschapsraad had laten vervaardigen, bevatte het wapenschild van Filips de Schone op het contrazegel wel kleine adelaartjes (het Habsburgse symbool), onder andere in het hart van het schild.⁴¹¹ Bij het gebruik van dit zegel had Maximiliaan nood aan een eigen zegelbewaarder en audiencier. Zijn naaste vertrouweling en eerste secretaris Nicolas de Ruter, die door de Drie Leden was verbannen, keerde terug in functie.⁴¹² In de korte periode van juli 1483 tot juli 1485 waren er dus twee zegelbewaarders van Filips de Schone werkzaam, zij het elk in een verschillende regio, met een andere opdrachtgever én met een verschillend zegel. Na zijn verovering van het graafschap in juli 1485 nam Maximiliaan Jan de Beere deze functie af, en werd Nicolas de Ruter opnieuw de enige zegelbewaarder van graaf Filips.⁴¹³ En gebruikte hij uiteraard Maximiliaans versie van diens zegel.

Een derde maatregel van de Drie Leden om het bestuur in het graafschap te claimen, bestond uit een verplichte eedaflegging van de ambtenarij, en van de onderdanen. Zij dienden namelijk apart of collectief trouw te zweren aan de graaf en de regentschapsraad. Bijgevolg erkende de eedaflegger op die manier het bestuursmodel dat de Drie Leden het graafschap hadden opgelegd. In de zomer-

⁴⁰⁹ Onghena, *De iconografie van Philips*, 323-4 en Laurent, *Les sceaux des princes (de 1482 à 1794)*, 9-10.

⁴¹⁰ Een diepgaande analyse in Haemers, *Zegels, eden, taal*, 192-7.

⁴¹¹ Laurent, *Le grand sceau*, 290-2; *idem*, *Les sceaux des princes*, 11-2 en Cauchies, *Philippe le Beau*, 27. De *intitulatio* van de door Maximiliaan uitgevaardigde oorkonden ving aan met '*Maximilien et Phillipe d'Autriche, ducs de Bourgoigne [...], contes de Flandre*', enzovoort (ADN: B 2129, 69087).

⁴¹² Gachard, *Inventaire de la chambre*, III, 344-5.

⁴¹³ Hénin, *La charge d'audiencier*, 29.

maanden van 1483 dwong de raad de Vlaamse baljuws en grafelijke ontvangers te Gent hun eed van getrouwheid aan de graaf af te leggen.⁴¹⁴ Ook Vlaamse edelen dienden naar het hof van de graaf te reizen om er in het bijzijn van vertegenwoordigers van diens raad trouw te zweren. Op 12 augustus 1483 bijvoorbeeld stuurde de regentschapsraad een brief naar de heren van Praat, Maldegem, Dudzeele, Lichtervelde, Staden, Diksmuide en Merkem om binnen de twee weken graaf Filips ‘*eed ende feoteytscip te doene*’.⁴¹⁵ Ook ondergeschikte steden in het kwartier werden aangespoord hetzelfde te doen, zij het ter plekke. In de zomer van 1483 reisde een prominente delegatie van de regentschapsraad samen met de Gentse overdeken en enkele schepenen rond in enkele steden van het graafschap (waaronder Brugge, Damme, Sluis en Eeklo) ‘*omme den goede lieden van der voorseide steden eedt te doen doene onzen jonghen erfvachtighen heere den grave Phe-lips*’. Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze, Filips van Bourgondië-Beveren en Adriaan Vilain van Rassegem reisden mee.⁴¹⁶ Op 6 juli 1483 bijvoorbeeld zwoer Brugge, in een grootse ceremonie, trouw aan de jonge graaf (die niet was meegerisd); op 22 juli was Ieper aan de beurt.⁴¹⁷ Beide steden beloofden de graaf ‘*goed ende ghetrauwe*’ te zijn en hem te verdedigen tegen al degene die hem en het graafschap onrecht zouden aandoen.⁴¹⁸ In augustus 1483 stuurde het Brugse stadsbestuur baljuw Karel van Halewyn, watergraaf Lodewijk van Massemen en griffier Adriaan van Tielt naar de ondergeschikte steden in het Brugse kwartier om in elke stad een gelijkaardige ceremonie te laten plaatsvinden.⁴¹⁹ Met gebruikelijke rituelen probeerde de raad dus de nodige legitimiteit te claimen.

Niet enkel ceremonies, maar ook een opmerkelijke besluitvorming betreffende de voertaal van de overheid diende onderdanen te overtuigen van het gevoerde beleid. Meer nog dan in 1477 eisten de Drie Leden namelijk dat het Nederlands voortaan de standaardtaal van grafelijke instellingen werd. Dat hadden de Vlaamse steden ook al in het verleden gedaan: meermaals hadden ze de Bour-

⁴¹⁴ ADN: B 2129, 69129.

⁴¹⁵ ‘*Zulck als zij hem sculdich zijn van doen ter cause van den leenen ende tenementen die zij van hem houdende zijn ter cause van zijnder graeflicheit van Vlaendren*’ (ADN: B 2131, 69227).

⁴¹⁶ SAG: 400, 28, 144v.

⁴¹⁷ Cauchies, *Philippe le Beau*, 10 en Blockmans, *Handelingen van de leden*, 304.

⁴¹⁸ In Brugge klonk het: ‘*dat zweeren wij den hertoghe Pelips [sic] onsen ervachtegghen grave van Vlaendren goed ende ghetrauwe te zine, zine heerlicheden, rechten ende seignourien tonderhoudene ende helpen onderhoudene, ende bem ende dit zijn goede land van Vlaendren te helpen bescuddene jeghens alle die dat zouden willen deeren met live ende met goede, alzo moet ons God helpen ende alle zine belegghen*’ (SAB: CA, 14, 327r). De eed te Ieper is te vinden in De Sagher, *Recueil de documents*, 35.

⁴¹⁹ Om ‘*te ontfanghene den eed ghelijc die van Ghend ende van Brugge onzen gheduchten ervachtighen heere ende prince grave Phe-lips ghedaen hadden*’ (SAB: SR, 1482-83, 78r).

gondische ambtenaren het gebruik van het Nederlands proberen op te leggen om hun controle op de overheidsinstellingen op te voeren.⁴²⁰ In het Vlaams privilege hadden de Drie Leden al hun bezorgdheid geuit over de dominante aanwezigheid van Franssprekende functionarissen in overheidsinstellingen. De klacht doelde toen meer op de functionaris, die van grove misbruiken tijdens de regering van Karel de Stoute verdacht werd, dan op zijn taalgebruik. De eis om het Nederlands als voertaal van de overheid te hanteren had tijdens de regering van Maria van Bourgondië slechts beperkte navolging gehad. De volkstaal was door de hoofdzakelijk Franstalige ambtenaren van Maria en Maximiliaan vlug vervangen door de taal die ze gewoon waren te spreken en te schrijven, al was het maar om praktische overwegingen. In juli 1483 echter eisten de Drie Leden nogmaals van de grafelijke instellingen om de volkstaal te gebruiken in de correspondentie en boekhouding. Op 3 juli 1483 stuurde Gent een brief naar de Rekenkamer van Rijsel waarin ze liet weten dat de Drie Leden op 30 juni 1483 besloten hadden dat voortaan alle grafelijke documenten dienden te worden opgesteld '*in vlaemscher taelen*'.⁴²¹

Voortaan hanteerde de regentschapsraad in grafelijke oorkonden en rekeningen het Nederlands. De ondergeschikte functionarissen volgden dit voorbeeld. Het Nederlands overspoelde bijgevolg de rekeningen van de baljuws en grafelijke ontvangers in de zomer van 1483.⁴²² Ook de gebruikelijke Franstalige eed aan de graaf die het overheidspersoneel diende af te leggen, werd vertaald.⁴²³ Het gebruik van de volkstaal in de administratie van de overheid diende het bestuur van het graafschap voor de onderdanen doorzichtiger te maken. De regentschapsraad wenste niet door de onderdaan betrap te worden op een bestuur dat door het gebruik van een 'vreemde taal' verdacht zou klinken. Het gebruik van het Nederlands in de administratie van de overheid had geen zuivering van vreemdelingen als doel, laat staan een etnische bijklank. Het talige aspect van overheidsbestuur was voor de middeleeuwer een uiting naast andere van het vastleggen van een landelijke identiteit.⁴²⁴ De regentschapsraad wenste met andere woorden het samenhorigheidsgevoel in de administratie te versterken, en te

⁴²⁰ Boone, *Langue, pouvoirs et dialogue*, 22-31.

⁴²¹ De stad liet in de brief overigens weten dat ze zelf als eerste op deze regel zou zondigen want de Grote Brief en de rekening van de 'Redeninghe' waren nog vóór de totstandkoming van het besluit van de Drie Leden in het Frans opgesteld (ADN: B 17743, 'Renenghes').

⁴²² Getuige bijvoorbeeld de domeinrekeningen in het Gentse kwartier: het Land van Waas, Wetteren, Denendermonde, Geraardsbergen, Kortrijk, Assenede, de Vier Ambachten, Deinze, Petegem enzovoort (ARA: Rk., 7947, 8132, 8150 etc.). En die in het Brugse kwartier: Blankenberge, Brugge, Damme, Sluis, Male, Hoeke, Oostende, Oudenburg enzovoort (ARA: Rk., 13665, 13710, 13895 etc.).

⁴²³ Het personeel van de Rekenkamer bijvoorbeeld legde in juli 1483 de eed in het Nederlands af (ADN: B 17743, 'Serment des membres').

⁴²⁴ Boone, *Langue, pouvoirs et dialogue*, 31-2.

voorkomen dat burgers de overheid zouden wantrouwen. Het identiteitsbepalende karakter van taalgebruik was bijgevolg een middel om voor- en tegenstanders te overtuigen van de vermeende correctheid van het beleid. Van een taalstrijd ‘*avant-la-lettre*’ was geen sprake. Zoals de benutting van zegels en eedafleggingen was taalgebruik in 1483 maar één van de vele middelen om de inwoners van het graafschap voor zich te winnen.

Indien propaganda doel miste, en tegenstanders van het regime aan invloed trachtten te winnen, dan restte er de regentschapsraad nog repressie. De onderdrukking van politieke tegenstand, die nog steeds hoopte het graafschap met behulp van Maximiliaan te besturen, was een vijfde maatregel om het bestuur van het graafschap naar eigen goeddunken in te richten. Ook om die reden was het overheidspersoneel vervangen, want bijvoorbeeld de Vlaamse baljuws waren uitstekend geplaatst om lokaal verzet tegen de bestuurlijke coalitie te breken. Zowel de Brugse schout (achtereenvolgens Maarten Lem en Jan van Nieuwenhove fs. Klaas), als de Gentse hoogbaljuw (Jacob de Gouy en Joris van Schoorisse⁴²⁵), bestrafden regelmatig personen die het regime in gevaar brachten of de inwoners van beide steden poogden op te zetten tegen de bewindvoerders. De talrijke verbanningen in 1482-83 hadden reeds meerdere rivalen uit het graafschap verjaagd, als ze al niet vrijwillig vertrokken waren. Maar gerichte acties van de baljuws waren kennelijk nodig om tegenstanders te verwijderen. De Gentse baljuw bijvoorbeeld veroordeelde Rogier Pijl in 1484 omdat hij, volgens de baljuwsrekening, een poging ondernomen had om de Gentse overdekens te vermoorden.⁴²⁶ Ook in Brugge roerden tegenstanders van het regime zich. In juni 1482 bijvoorbeeld beboette schout Maarten Lem stadsklerk Jan de Taye omdat hij geheimen had doorverteld en enkele ambachtsdekens bedreigd had. Kort erna werd hij door de stad verbannen.⁴²⁷ In januari 1484 verijdelde de schout, naar eigen zeggen, een moordcomplot op Jan van Riebeke, een lid van de partij rond Willem Moreel.⁴²⁸

De burgemeester zelf had overigens de schrik op het lijf. Hij liet op 20 maart 1485 zijn grafkapel in de Sint-Jacobskerk opsmukken met een imposant altaarstuk dat hij bij Hans Memling bestelde (zie illustratie 8). Een altaar in die kapel had Willem enkele jaren tevoren laten inrichten, maar nu plaatste hij er ook een luisterrijke triptiek. Op het schilderij nam zijn patroonheilige hem en zijn uitge-

⁴²⁵ Na de dood van Jacob werd Joris in oktober 1483 Gents baljuw en kapitein van de stad (Fris, *Les grands baillis*, 410; ADN: B 33, 107r en SAG: 20, 3, 16v).

⁴²⁶ ARA: Rk., 14118, 11r.

⁴²⁷ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 224. ‘*Et en oultre avoit dit plusieurs parolles de menasses aux doyens des mestiers*’, luidde het (ARA: Rk. 13781, 38r-v).

⁴²⁸ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 236.

breide familie in bescherming.⁴²⁹ In de hoop zijn verblijf op aarde nog wat te verlengen, had Willem de Grote Raad van Brugge enkele dagen tevoren verzocht om van stadswege in een persoonlijke lijfwacht voor gezagsdragers te voorzien.⁴³⁰ De burgemeester overtuigde de negen leden dat hij steeds het beste met de stad voor had, maar dat tegenstanders hem persoonlijk bedreigd hadden. Hij verwees in zijn exposé naar het proces dat de vorstelijke partij hem in 1482 had aangedaan. Ofschoon gebleken was dat dit proces ‘zonder *causen*’ was aangegaan, en dat hij destijds ‘*scandelic ghevangen*’ was genomen, ontving hij toch dagelijks bedreigingen van tegenstanders. Willem had het volgende horen waaien over zijn tegenstanders: ‘*Ende, dat meer es, hebben lieden ghehuert ende last ghegheven omme hem ende andere doodt te slaene*’.⁴³¹ De Grote Raad betuigde uitgebreid haar steun aan de burgemeester en ze stond hem welwillend een persoonlijke lijfwacht toe die door de stad zou bekostigd worden. Ook de overige leden van het stadsbestuur konden over ‘*scadebeletters*’ beschikken indien ze dit nodig achtten. De schepenen konden dus op ernstige tegenstand rekenen, maar de vertegenwoordigers van de negen leden steunden het regime in de onderdrukking van het verzet.

Het voorjaar van 1484 was overigens een periode waarin weinig tegenstanders van het Brugse regime veilig waren. Oud-burgemeester Jan Breydel en de voormalige hofmeester van Maximiliaan, Nicolas Daveluys, werden op de Brugse markt onthoofd. Naar de precieze reden voor deze executie hebben we het raden. De naamgenoot van de bekende veertiende-eeuwse opstandelingenleider was nu *persona non grata*, volgens een kroniekschrijver omdat hij in februari 1482 Maximiliaan en zijn troepen in de stad zou binnen gelaten hebben.⁴³² Als dit klopt, dan doet die vermelding vermoeden dat het regime van Willem Moreel als het ware een heksenjacht voerde. Brugge controleerde opnieuw de boekhouding van hoffunctionarissen en ze verbande verschillende edelen uit het Brugse Vrije en politieke tegenstanders die in september 1481 de partij rond

⁴²⁹ Dit paneel draagt het kenteken ‘1484’, maar vermoedelijk is de bestelling van Willem Moreel in maart 1485 te dateren. Dat was in de paasstijl immers nog steeds het jaar ‘1484’ (Janssens, *Willem Moreel*, 88-9; de stichtingsoorkonde voor de grafkapel is uitgegeven door Weale, *Généalogie de la famille Moreel*, 185-7). Reeds eerder had hij er een altaar laten plaatsen; in 1484 had hij betaald voor dagelijkse zang in de O.L.V.-kerk (Brown, *Civic ceremony*, 124 en 166).

⁴³⁰ SAB: CA, 14, 331r-v (uitgegeven door Janssens, *Willem Moreel*, 109-10).

⁴³¹ Willem Moreel overtuigde de Grote Raad ‘*hoe hij ende anderen tanderen tijden zoe scandelic ghevanghen gheweist hadden bij den vervolghen van eenighe nochtans zonder causen, alsoo twel ghebleken es. Want hij ende zine medeghesellen bij vonnesse ontsleghen ende gheabsolveirt gheweist hebben openbaerlicke van tguendt dies men hemlieden ten inghevene ende vervolghen van eenighe hueren quaetwilleghen ende vianden anlegghen was*’. Hij vervolgde: ‘*ende dit niet ghenouch zijnde, de voorseide quaetwilleghen, want zij hueren quaden willen ende meeninghen niet en hebben connen vulbringhen metten middelen die zij voeren hadden, vervoorderen hem daeghelics denzelven burchmeester ende andere te dreeghene*’ (SAB: CA, 14, 331r-v).

⁴³² Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 237. Zie aldaar voor wat volgt.

Willem Moreel uit de schepenbanken hadden verdreven.⁴³³ Dat het stadsbestuur commotie wou vermijden, valt ook af te leiden uit het feit dat sommige publieke evenementen om die reden verboden werden. In december 1483 had Willem Moreel persoonlijk bij het kapittel van Sint-Donatiaan gepleit om de jaarlijkse processie van de zogenaamde ‘ezelspauw’ niet te laten uitgaan omdat ze omstanders op het idee zou kunnen brengen om het gezag in de stad in vraag te stellen. Deze processie zette namelijk de wereld op zijn kop, want er werd op carnavaleske wijze een soort van tegenpauw gekroond. Duidelijk vreesde het stadsbestuur dat de stadsbevolking in deze turbulente tijden de wereldlijke macht op een gelijkaardige manier zou uitdagen. Het jaar nadien trok de processie om dezelfde reden niet uit. Tijdens vorige opstanden in de stad, zoals in 1436, of toen Gent in opstand was in 1452, had deze burleske ceremonie tot dergelijke troebelen geleid.⁴³⁴ Moreel en de zijnen waren dus voorzichtig.

Dat waren ook de Gentse bewindvoerders. De stad verbande op haar beurt Pieter Lanchals, Rijkaard Utenhove, Joris Baert en Joost Arends. Laatstgenoemde pensionaris van het Brugse Vrije omdat hij *‘daghelix met upstellen van ghedinghen ende andersins zijn beste doet divisie ende gheschil te makene tusschen den leden ende die van den Vryen’*.⁴³⁵ Het toont aan dat de politieke tegenstellingen in het graafschap moeilijk opgelost raakten. De Gentse schepenbank verbande in januari 1484 ook Ghyselbrecht de Lu, Hendrik van Hansbeke en Willem de Vos voor vijftig jaar uit Vlaanderen omdat ze laster over de stedelijke gezagsdragers hadden verspreid. Ze hadden brieven van *‘quaetwillenden’* die niet in de stad verbleven, te boek gesteld en gekopieerd *‘in contrarien van den regierders ende der welvaert van der stede’*.⁴³⁶ Met de repressie verdwenen tegenstanders van de regentschapsraad uit het land – voor zover ze al niet uit eigen beweging gevlucht waren. Ook binnen de coalitie van stedelijke bewindvoerders rommelde het soms. De tweelingbroer van Jan van Coppenhole, Frans, werd in februari 1484 door de Gentse gezagsdragers verbannen omdat hij personen uit de gevangenis had laten ontsnappen. Met deze exemplarische straf maakte het stadsbestuur duidelijk dat ze misbruiken tegen de privileges niet duldde. Frans van Coppenhole had echter veel vrienden bij het regime en hij kon bijgevolg zonder

⁴³³ Zoals Paul van Overtvelt, Donaas de Moor, Jacob de Baerst, Antonis de Witte, Jan van Overschelde, Jacob de Voocht, Cornelis Metteneye fs. Jan, Jacob Dheere en de echtgenote van Joost van Varsenare.

⁴³⁴ Brown, *Civic ceremony*, 299-300 en Callewier, *De omgekeerde wereld*, 187. Minder dus dan deze auteurs volg ik de verklaring dat Moreels ingeving geïnspireerd was door een drang om zijn stadsgenoten een bepaald ‘moreel’ gedrag op te leggen (*what’s in a name...*).

⁴³⁵ SAG: 212, 1, 71v. Pieter Lanchals werd bestraft omdat hij geweigerd had om verantwoording over vroegere bestuursdaden af te leggen (66r). Rijkaard Utenhove, een gewezen raadsheer in de Raad van Vlaanderen, had een stadsgenoot verwond (65v). De griffier van die Raad, Joris Baert, had politieke obstructie gevoerd (71v).

⁴³⁶ SAG: 212, 1, 73r. Later ontving Ghyselbrecht de Lu gratie (SAG: 400, 28, 203v).

problemen zijn verbanning afkopen.⁴³⁷ Hoe dan ook, het valt op dat de regentschapsraad voortdurend met oppositie te maken kreeg. Het toont aan hoe broos haar positie was in het graafschap. Dat had deels met de monopolisatie van de macht te maken door de nieuwe bewindsploeg, maar evenzeer door het beleid dat ze voerde. Want dat was voornamelijk op de belangen van de aanhangers van het regime gericht.

3. Het beleid: een zenuwcrisis

‘*Pecunia nervus rerum*’, schreef de Franse denker Jean Bodin (1530-1596), toen hij het ‘zenuwstelsel’ van het zestiende-eeuwse Frankrijk beschreef. Geld is de zenuw van publieke zaken, zoals oorlog, handel en beleid, wist hij.⁴³⁸ Als die vergelijking opgaat, dan verkeerde de regentschapsraad tijdens haar regering (maar ook regent Maximiliaan nadien) in een permanente staat van zenuwcrisis. Sinds de dood van Maria van Bourgondië hadden Gent, Brugge en Ieper een verregaande politieke autonomie verworven. Maar daar bleef het niet bij. Zoals de verenigde Staten in de Nederlandse Opstand, eigenden ook de Drie Leden zich in de Vlaamse Opstand het centrale landsbestuur toe.⁴³⁹ De richtlijnen voor hun beleid waren reeds in 1477 geschreven. Het Groot Privilege, het Vlaams Privilege en de drie stedelijke privileges (twee voor Brugge en één voor Gent) die de Drie Leden in dat opstandjaar bekomen hadden, bevatten hun ‘politieke programma’. Stedelijk zelfbestuur (in de stad en het kwartier), een dominante stem van de vertegenwoordigers in bestuursaangelegenheden van het graafschap en in de aanstelling van grafelijke ambtenaren, het behoud van de bestuurlijke autonomie van stedelijke corporaties en een strikt respect voor bestaande rechten en gewoonten kenmerkten hun politiek. De hiernavolgende analyse van de opvallende wetgevende activiteit die Gent, Brugge en Ieper tijdens de regering van de regentschapsraad ontplooiden op militair, financieel en economisch vlak toont aan waarom ze het beleid in het graafschap wensten over te nemen.

Dat beleid is moeilijk uniek te noemen. Aangezien de bestuursvorm van de regentschapsraad in 1483-1485 neigde naar die van een stedenbond, gelijkaardig aan die van de stadstaten in Noord-Italië en het Duitse Rijk, valt ook het gevoerde beleid te vergelijken.⁴⁴⁰ Het economische luik ervan was erop gericht

⁴³⁷ Hij was verbannen ‘ommedat hij onlanx bij waerloeshede ende quader besoerghsaembede heeft laten uitbreken uter chastelette eene persoon die daer van deser weghe ghevanghen lach’ (SAG: 212, 1, 73r). Kort erna betaalde hij 4 lb. gr. aan de stad voor de gratie die hij ontvangen had (SAG: 400, 28, 202v).

⁴³⁸ In zijn *Six livres sur la République*, VI, p. 2. Hij baseerde zich hiervoor op klassieke auteurs, zie Stolleis, *Pecunia nervus rerum*, 63-8.

⁴³⁹ Koopmans, *De Staten van Holland*, 237-8.

⁴⁴⁰ Burke, *City-states*, 141-2; Hocquet, *City-state*, 85-6.

de handel, de basis van de stedelijke welvaart, te bevorderen. Het stadsbestuur voorzag in gunstige politieke en monetaire voorwaarden voor de exportgerichte industrie en voor de (inter)regionale en lange-afstandshandel. De beveiliging van handelsroutes, een stabiele munt, de inrichting of het uitbouwen van gunstige faciliteiten voor handelaars, en rechtszekerheid maakten deel uit van dit beleid. Het omliggende platteland werd in dit bestuursmodel het hinterland van de stad dat onder strikte controle stond van stedelijke ondernemers en ambachtslieden. Aangezien deze groepen het beleid bepaalden, is het makkelijk te verklaren waarom de economische politiek het geschetste stramien volgde. Maar de handel voorzag een stadsbestuur uiteraard ook van de middelen om het beleid ten uitvoer te brengen. Tijdens het bewind van de Drie Leden teerden indirecte taxatie en relatief goedkope leningen bij burgers op de inkomsten uit trafiek en handel. Privaat krediet was immers het belangrijkste redmiddel om de oorlog tegen Maximiliaan te financieren. De openbare schuld werd voornamelijk verhaald op indirecte belastingen, waarbij inspraak in de besteding van het geld voor vertegenwoordigers van elite en middengroepen verzekerd was. Politieke dialoog tussen de verschillende groepen die aan het bestuur deelnamen, was bijgevolg een wezenlijk kenmerk van de bestuurswijze van de Drie Leden.⁴⁴¹ In ruil voor inspraak in de besteding van het geld waren de handelaars en ambachten dus bereid hun achterban te belasten.⁴⁴²

De bestuurlijke elite van Gent, Brugge en Ieper voerde zodoende een politiek die als eerste doel had de politieke participatie van medestanders te behouden. Om het beleid te laten aanvaarden, investeerden de stadsbesturen (zoals gezien) in propaganda, maar ook in enkele andere belangrijke domeinen, zoals de militaire afweer en de bevoorrading van de stad, het toezicht op de naleving van privileges en eigendomsrechten, veiligheid op publieke plaatsen, en een relatief gunstig fiscaal beleid. Dat de Vlaamse bewindvoerders aan deze 'politieke noden' voldeden, had natuurlijk een dubbel doel. Enerzijds wensten ze de contestatie van het gezag te vermijden. Maar anderzijds wilden de steden de basis van hun economische welvaart en de maatschappelijke orde onderhouden. Een gunstige economische situatie, de garantie op de bescherming van de private en publieke veiligheid, rechtszekerheid enzovoort, waren immers strijdpunten gebleken in het conflict om het regentschap in de afgelopen jaren. Het nieuwe bewind beseftte maar al te goed dat het op deze punten zou afgerekend worden. Uit welke concrete beslissingen bestond hun beleid?

⁴⁴¹ Vergelijk met de Italiaanse stadstaten: Najemy, *The dialogue of power*, 284-5 en Crouzet-Pavan, *Enfers et paradis*, 217-23.

⁴⁴² Of zoals Claire Billen het verwoordt: 'On se taille entre soi, pour garantir sa suprématie politique, on ne se fait pas tailler' (Billen, *A la recherche*, 880).

Geld en oorlog

Vanzelfsprekend besteedden de Drie Leden permanent aandacht aan de monetaire standaard. Toen ze in juli 1482 het beleid naar zich toe trokken, hadden ze beslag gelegd op de grafelijke munt. In de daaropvolgende jaren onderhield de regentschapsraad een stabiel muntregime omdat, aldus de Drie Leden, de oorlog en de muntmanipulatie van Maximiliaan in de voorgaande jaren nefast voor de handel in het graafschap waren gebleken. In het najaar van 1482 knoopten de Vlamingen onderhandelingen aan met Brabant om te verhelpen aan de ‘*diversiteyt [...] in tcours ende valuacie van de penninghen*’ tussen beide landen.⁴⁴³ De onderhandelingen bereikten echter niet het gewenste resultaat. De erosie van de Vlaamse munt en de latente bezorgdheid van de Drie Leden om in een grote muntcirculatie te voorzien, leidden in het voorjaar van 1484 tot een nieuwe muntordonnantie en maatregelen om valsmunterij tegen te gaan.⁴⁴⁴ De voorwaarden voor de vervaardiging van voornamelijk kleinere munten werden nauwgezet vastgelegd, maar van een muntmanipulatie tijdens de regering van de eerste regentschapsraad was geen sprake.⁴⁴⁵

Aanvankelijk zetten de Vlaamse muntmeesters de aanmunting op naam van de overleden hertogin voort.⁴⁴⁶ Aangezien de Drie Leden na de inhuldiging van graaf Filips in 1483 overgingen tot de vervaardiging van een nieuw zegel waarop Filips als graaf afgebeeld werd, valt het te vermoeden dat ze ook met een nieuwe muntslag hebben aangevat – maar munten uit deze jaren bleven, voor zover bekend, niet bewaard.⁴⁴⁷ Zoals eveneens te verwachten heeft Maximiliaan in de Hollandse en Brabantse muntateliers eigen munten laten slaan waarop het Bourgondisch-Habsburgse wapenschild van Filips de Schone werd afgebeeld, met het (uit het Latijn vertaalde) omschrift ‘Munten van de aartshertogen van Oostenrijk, hertogen van Bourgondië etc.’⁴⁴⁸ Zoals op het zegel van Filips de Schone dat Maximiliaan in 1483 had laten vervaardigen mat de keizerszoon zich op deze munten het regentschap over zijn zoon aan. De circulatie van de nieuwe munt propageerde de politieke stelling van Maximiliaan ten opzichte van het conflict met Vlaanderen. Of de Vlamingen gelijkaardige ‘propaganda’ gevoerd hebben, is dus niet te achterhalen.

⁴⁴³ Aldus de Brugse Grote Raad (Blockmans, *La participation des sujets*, 129). De onderhandelingen vonden plaats in het kader van de Staten-Generaal te Aalst (*idem*, *Handelingen van de leden*, 253).

⁴⁴⁴ Blockmans, *La participation des sujets*, 129-30; SAB: CA, 14, 332r en Deschamps de Pas, *Essai sur l'histoire*, 11-4. Aan deze ordonnantie gingen onderhandelingen met vertegenwoordigers van de Hanze te Brugge vooraf (Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 505-6).

⁴⁴⁵ Enno van Gelder, *De rekeningen van de Vlaamse munt*, 158-9.

⁴⁴⁶ *Idem*, *De muntpolitiek van Philips*, 43-4.

⁴⁴⁷ *Idem* & Hoc, *Les monnaies des Pays-Bas*, 31-3.

⁴⁴⁸ Enno van Gelder, *De muntpolitiek van Philips*, 43 (met afbeelding).

De monetaire politiek veroorzaakte in de zomer van 1483 een opmerkelijke onenigheid tussen de twee belangrijkste haarden van verzet tegen Maximiliaan, namelijk tussen het Brugse netwerk rond Willem Moreel en de Gentse politieke cluster rond Willem Rijm. Omdat de voogdijraad van de graaf in januari 1483 beslist had Filips de Schone in het Gentse Prinsenhof op te voeden, en de Gentse tegenstanders van Maximiliaan de graaf angstvallig in hun bijzijn wilden huisvesten, was er op de Vlaamse statenvergadering een probleem gerezen omtrent de bewaring van de grafelijke schat. Aangezien de muntslag sinds 1482 te Gent geschiedde en de kroonjuwelen van de graaf, die traditioneel te Brugge bewaard werden, als onderpand voor deze muntslag dienden, eiste het Gentse stadsbestuur na de installatie van de regentschapsraad ook de verhuis van de kroonjuwelen van de dynastie. Begin augustus 1483 reisde een Gentse boodschapper, in opdracht van de algemeen ontvanger van Vlaanderen, Gentenaar Jan van der Scaghe, naar Brugge met de vraag om de kroonjuwelen over te brengen.⁴⁴⁹ Deze eis leidde tot grote consternatie in de Brugse Grote Raad. Die argumenteerde dat de stad sinds eeuwen de grafelijke schat huisvestte en ze was niet van plan dit gewoonterecht te overtreden. Een commissie onder leiding van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas reisde naar Gent om over deze gewichtige zaak te onderhandelen, maar de Bruggelingen hebben uiteindelijk het hoofd moeten buigen.⁴⁵⁰ In opdracht van de regentschapsraad verhuisden Adriaan Vilain van Rassegem en Jan van Nieuwenhove op 22 augustus 1483 de verzegelde kisten met kroonjuwelen.⁴⁵¹ Op vraag van de Brugse Grote Raad verleende de raad enkele dagen later een *'lettre van versekerthede'* waarin graaf Filips *'in princelijken woorden'* de Bruggelingen verzekerde dat zijn vader eventuele schade aan de kroonjuwelen niet op hen zou verhalen.⁴⁵² Maximiliaan had immers eertijds bepaald dat enkel de bewaarder van de grafelijke kroonjuwelen, Wouter van Houtheusden, met de bewaring ervan was belast. Brugge wenste dus niet aansprakelijk te worden gesteld voor de verantwoordelijkheid van de verhuis.⁴⁵³ Ook Gent en Ieper garandeerden Brugge dat, indien iemand de stad zou aanklagen omtrent de verhuis, beide Leden haar zusterstad zouden bijspringen om deze klacht van weerwoord te dienen *'om de eendrachtichede van den Drien Leden die wij altoes beghee-*

⁴⁴⁹ Een verslag van het dispuut over de kroonjuwelen vindt men in ADN: B 2131, 69226.

⁴⁵⁰ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 290.

⁴⁵¹ ADN: B 2131, 69212.

⁴⁵² *'Indien men onsen voorseiden juweelen uut dezelve onse stede van Brugghe hiernaermaels eeneghe scade, cost of belet dede [...] het zij, dat wij, in dien ghevalle, de voorseide onse stede ende de voorseide poorters ende inwonenden van diere, ende leken van hem bijzondere, van dezelve scade ende cost tontheffene ende vry, quicte ende scadeloos te houdene jehghens onsen voorseiden harde lieven heere ende vadere ende allen anderen'* (SAB: PO 1193).

⁴⁵³ SAB: CA, 14, 328r-329r.

ren tonderhoudene alzo wij tot noch toe ghedaen hebben'.⁴⁵⁴ Ondertussen liet Gent ook een inventaris van kroonjuwelen uit het grafelijke paleis te Rijsel opmaken⁴⁵⁵ en startte ze, in samenwerking met de andere Leden, een proces voor de Raad van Vlaanderen tegen Pieter Lanchals omdat de financieel commissaris van Maximiliaan in de voorbije jaren kroonjuwelen van de graaf onrechtmatig zou hebben aangeslagen.⁴⁵⁶

Er zijn verschillende redenen aan te halen waarom Brugge weigerde om de kroonjuwelen te verhuizen. Ten eerste had dit dossier een sterke symboolwaarde. De Reiestad herbergde van oudsher de grafelijke schat. Misschien teerde de discussie daarom op enig sentiment. Ten tweede diende de schat traditioneel als onderpand om leningen met handelaars af te sluiten. Brugge verloor bijgevolg de controle op dit onderpand, een gevoelig punt tijdens de regering van Maria van Bourgondië. Toen had Maximiliaan namelijk verregaand de kroonjuwelen beleend tot grote consternatie van zijn tegenstanders.⁴⁵⁷ Ten derde vreesde het Brugse stadsbestuur represailles van Filips' vader. Misschien had de grafelijke bewaarder van de kroonjuwelen, Bruggeling Wouter van Houtheusden, reeds eerder met juridische stappen gedreigd indien de verhuis van de grafelijke schat zou plaatsvinden. Daarvan zijn geen sporen bewaard. Maar in het najaar van 1483 klaagde Wouter, met de steun van Maximiliaan, de edelen uit de regentschapsraad, vermoedelijk na haar herroeping door de aartshertog, aan voor het Parlement van Parijs wegens de verplaatsing van de kroonjuwelen. Aanvankelijk had Karel VIII de raadsheren van het Parlement de opdracht gegeven deze klacht te seponeren, maar in november 1483 heropende het Parlement de zaak. De koning liet aan de in de raad zetelende edelen weten dat ze zich dienden te verantwoorden.⁴⁵⁸ De edelen hebben dit bevel blijkbaar genegeerd, want in januari 1484 maande de Franse koning hen nogmaals aan zich te verdedigen.⁴⁵⁹ Nog weigerde de regentschapsraad tekst en uitleg, hetgeen in augustus 1484 tot een nieuw koninklijk bevelschrift leidde, alweer zonder resultaat.⁴⁶⁰ Uiteindelijk is het nooit tot een uitspraak in deze zaak gekomen, omdat de positie van het Parlement van Parijs moeilijk neutraal te noemen is. Het Parlement wou niet aan zijn plichten als opperste beroepshof van Vlaanderen verzaken en gaf waarschijnlijk daarom gehoor aan de klacht van Wouter van Houtheusden. Maar omdat de koning radicaal partij gekozen had in de strijd om de voogdij van Filips de

⁴⁵⁴ SAB: PO, 1194.

⁴⁵⁵ ADN: B 33, 93v-94r.

⁴⁵⁶ Boone, *La justice politique*, 212.

⁴⁵⁷ Stabel & Haemers, *From Bruges to Antwerp*, 28-31; De Roover, *The rise and decline*, 355-6.

⁴⁵⁸ BnF: MC, 359, 255 en Boone, *Apologie d'un banquier*, 51-2.

⁴⁵⁹ BnF: MC, 359, 255 (aldus een aangehecht briefje).

⁴⁶⁰ RAG: OV, 833.

Schone verzette hij zich amper tegen de obstructie van de rechtsgang die de regentschapsraad in het proces over de verhuis van de kroonjuwelen voerde.

Zoals op het gebied van de monetaire aangelegenheden monopoliseerden de Drie Leden ook de fiscale politiek in het graafschap. Beden en stedelijke renten aan de vorst die vóór de totstandkoming van de raad waren goedgekeurd, werden sinds het voorjaar van 1483 doorgestort aan de algemeen ontvanger van Vlaanderen, Jan van der Scaghe, wiens rekeningen helaas verloren zijn.⁴⁶¹ De Drie Leden kenden in de eerste helft van 1483 geen nieuwe beden toe aan de vorst omdat (1) de oorlog tegen Frankrijk beëindigd was, (2) Maximiliaan niet bij machte was nieuwe beden aan te vragen voor oorlogen buiten Vlaanderen, (3) achterstallige betalingen van aan de vorst toegestane beden volstonden voor het onderhoud van de jonge graaf, en omdat (4) de Drie Leden toen een opmerkelijke ‘rustpauze’ op fiscaal vlak inlasten. Het graafschap ging in de voorbije jaren immers gebukt onder erg hoge lasten. Voornamelijk Ieper en Brugge hadden tijdens de regering van Maria van Bourgondië een groot aantal beden op relatief korte termijn goedgekeurd. Ook de regering van haar vader werd gekenmerkt door een hoge belastingdruk. Tegen die achtergrond is het niet verwonderlijk dat de Drie Leden er in 1483 voor kozen om de belastingdruk laag te houden. Het was van 1466, het jaar vóór de troonsbestijging van Karel de Stoute, geleden dat het belastingsniveau in het graafschap zo laag lag.⁴⁶² Pas in oktober en nogmaals in december 1483 stemden de Drie Leden met een bede in, twee toelages van respectievelijk 24.000 en 96.000 lb. par. werden aan graaf Filips de Schone toegekend. In april en augustus 1484 keurden de Drie Leden nog twee beden goed, respectievelijk van 48.000 en 96.000 lb. par. – laatstgenoemde omdat er oorlog met Maximiliaan dreigde.⁴⁶³

Zoals te verwachten beschikten de Drie Leden over een verstrekkende autonomie in de aanvraag, de inning en de besteding van deze beden. Aangezien Brugge, Gent en Ieper een vaste stem hadden in de regentschapsraad beschikten ze over een uitstekend middel om de grafelijke belastingen te controleren. Vermoedelijk hadden de Leden, al dan niet in samenspraak met de edelen ‘*van den bloede*’, zelf het initiatief genomen om de vier genoemde beden aan de graaf toe

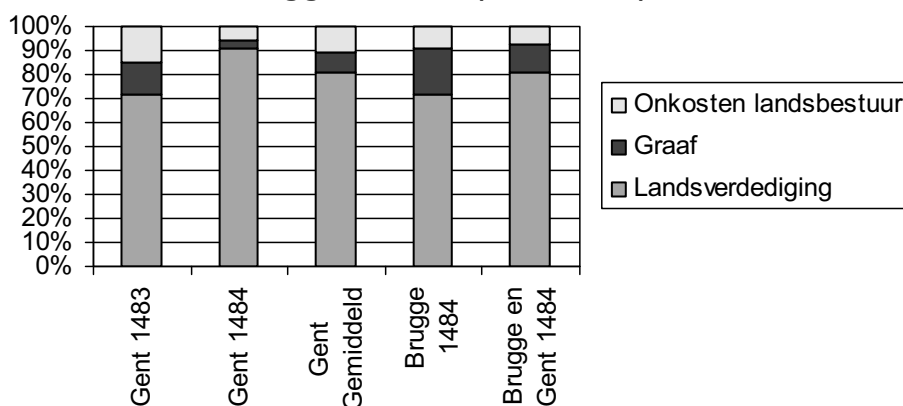
⁴⁶¹ Brugge betaalde bijvoorbeeld een derde van de jaarlijkse rente van 800 lb. gr. waarmee ze eertijds de zevende penning van de vorst had afgekocht in september 1482 aan Roeland le Fevre. De portie van maart en juni 1483 kwamen echter in handen van Jan van der Scaghe (SAB: SR, 1482-83, 145r).

⁴⁶² Het belastingsniveau van 1483 was het op twee na laagste van de tweede helft van de vijftiende eeuw, enkel in 1453 en 1466 betaalden de Vlaamse Staten minder beden (Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 453).

⁴⁶³ *Ibidem*, 616-7. In februari 1484 waren de Drie Leden het eens om een bede voor de betaling van 20.000 soldaten te lichten, maar Gent noch Brugge ging tot de inning over.

te staan. Bovendien indend en beheerden ze de inkomsten zelf. Drie ontvangers, één per kwartier, werden door de regentschapsraad aangesteld om de bedden te beheren, met name de zoon van Jan de Keyt (ook Jan genaamd) en Pieter van Zinghem voor het kwartier van Brugge, Jan Colaert voor Ieper en Jan Ruflaert voor Gent.⁴⁶⁴ Enkel de rekeningen van Jan Ruflaert van 1483-1484 en van Jan de Keyt en Pieter van Zinghem van 1484 bleven bewaard. Ze verzamelen de inkomsten van de bedden van het Brugse en Gentse kwartier, dus niet van de steden zelf. De rekeningen verschaffen een unieke inblik op de besteding van de bedden.⁴⁶⁵

Besteding van de bedden van de kwartieren van Brugge en Gent (1483-1484)

Grafiek 1: Besteding van de bedden die in het Gentse kwartier geïnd werden in 1483 en 1484 en van de bedden in het Brugse kwartier van april 1484.⁴⁶⁶

De opbrengst van deze bedden kwam slechts in mindere mate de graaf toe. Gemiddeld 8,40% van de vier bedden te Gent werd doorgestort aan de jonge prins 'omme tonderhouden van zijnen state'. De Brugse bedden van april 1484

⁴⁶⁴ ADN: B 17745, 'De Keyt' en 'Flandre. Renenghes'. Het Brugse Vrije betaalde haar aandeel in de vier bedden (in totaal 25.256 lb. par.) aan haar wettelijk hoofd, de stad Brugge (RAB: BVR, 222, 115r-v).

⁴⁶⁵ SAG: 20, 2 (rekeningen van de twee bedden van 1483) en 3 (rekening van de twee bedden van 1484). Zie ook Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 50-1. Voor Brugge: SAB: OR, 3 (rekening van de eerste portie van de bedden van april 1484) en 4 (tweede portie van de bedden van april 1484).

⁴⁶⁶ De rekening van 1483 bracht 3243 lb. 2 s. 7 d. gr. op (SAG: 20, 2, 1r). De rekening van 1484 bracht 7022 lb. 1 s. 1 d. gr. op (SAG: 20, 3, 1r), maar de opbrengst van de kasselrijen Dendermonde en Oudenaarde was onvolledig. De ontvanger liep door de gedeeltelijke inname van deze kasselrijen in het najaar van 1484 1575 lb. 2 s. 7 d. gr. mis (92v); deze achterstallige som werd niet in de grafiek opgenomen.

leverde de grafelijke hofhouding 19,20% op.⁴⁶⁷ De domeinontvangsten van de graaf volstonden kennelijk niet om de hofhouding van de prins te bekostigen, die dus bij gratie van de Drie Leden in stand werd gehouden – dat gaf de graaf overigens zelf toe in het aanvangscitaat van dit hoofdstuk.⁴⁶⁸ De beden dienden ook om het landsbestuur administratief te ondersteunen. Zoals gezien bekostigden de Drie Leden uit hun eigen stadsfinanciën een administratief niveau dat hen bijstond in het bestuur van het graafschap. Ook de beden van hun kwartier werden hiervoor ten dele aangewend. Gemiddeld een tiende van de opbrengst besteedden de ontvangers aan de bestuurlijke onkosten van de regentschapsraad. Jan Ruflaert, Jan de Keyt en Pieter van Zinghem bekostigden met dit geld klerken en ontvangers die met de inning van de bede belast waren. Ook onkosten van boden en vertegenwoordigers van beide steden in de regentschapsraad werden gedekt en van gezantschappen van de Drie Leden, bijvoorbeeld naar de vergadering van de Staten-Generaal in Frankrijk.⁴⁶⁹ De Gentse ontvanger betaalde ook *'gratuytheden ende recompensen uut hooffscheden'* voor bewakers van het Gentse Prinsenhof, trompetters, boodschappers en dergelijke.⁴⁷⁰

De opbrengst van de vier beden van 1483-1484 werd hoofdzakelijk aan de verdediging van de kwartieren van beide steden besteed. Concreet betreft het in 1483 kosten aan fortificaties van kastelen in het Gentse ommeland, soldij voor troepen die er gelegerd waren *'ter bewaernesse ende versekerthede van den lande'* en enkele soldaten, te voet en te paard, die de stad inzette waar nodig.⁴⁷¹ Ook in 1484 sloppte de landsverdediging het merendeel van de opbrengst van de beden in het Brugse en het Gentse kwartier op.⁴⁷² In 1484 dienden de Gentse beden om de invasie van de troepen van Maximiliaan in het zuidoosten van het kwartier te stoppen. Jan Ruflaert betaalde enerzijds de soldij van Franse troepen die onder leiding van Philippe de Crèvecoeur de Vlamingen in hun strijd tegen Maximiliaan bijstonden en anderzijds van huurlingen en weerbare mannen uit de ambachten onder leiding van de Gentse hoofdmannen. De ontvanger stortte

⁴⁶⁷ Het geld werd doorgestort aan algemeen ontvanger Jan van der Scaghe en de penningmeester van de graaf, Andries Andries (SAG: 20, 2, 7v en SAB: OR, 3, 4r).

⁴⁶⁸ In een grafelijke ordonnantie van augustus 1484 beloofde de graaf te ondersteunen *'de welvaerd ende verzekerdhede van alle onse ondersaten ende te voorziene thuerliedder onbeschaetbede ende zonderlinghe van onsen voorseide lande van Vlaendren, bij den welken, metsgaders der gratie ende hulpen van Gode van hemelrijcke, wij alleenlic leven ende onderhouden onsen staet'* (SAB: CA, 12, 43r).

⁴⁶⁹ SAG: 20, 2, 30v-31r.

⁴⁷⁰ SAG: 20, 3, 81v.

⁴⁷¹ De kastelen van Oudenaarde, Aalst, Dendermonde, Biervliet, Rupelmonde, Saaftinge en zelfs Sluis werden hersteld en/of bewapend (SAG: 20, 2, 13r-24v). Gent bouwde dus de *'militaire cirkel'* rond de hoofdstad uit (zoals ze in 1451-53 reeds gedaan had, zie Haemers, *De Gentse opstand*, 341-2).

⁴⁷² Wat Gent betreft is dat 2319 lb. 2 d. gr. (71,51%) in 1483 en 6351 lb. 1 s. 9 d. gr. (90,44%) in 1484. Te Brugge was dat 5345 lb. 13 s. 6 d. gr. (71,72%) in 1484.

ook geld door aan Jacob van Savoye, de kapitein-generaal van Vlaanderen, om het graafschap tegen de inval te wapenen. Brugge wendde de bede van april 1484 voornamelijk aan om de kastelen en dorpjes in het ommeland te versterken en te bemannen.⁴⁷³

Zoals te verwachten was, beschikten de Drie Leden dus over een verregaande militaire autonomie. Aangezien ook de Franse troepen (die door de koning naar Vlaanderen gezonden waren) door de Drie Leden werden betaald, stond het graafschap zelf voor de landsverdediging in. De vermelde bedden werden door het wettelijk hoofd van het kwartier besteed aan de verdediging van het ommeland en de eigen stad. Het geld werd niet doorgestort aan vorstelijke ontvangers, maar door het respectievelijke stadsbestuur beheerd. De zelfbeschikking op militair vlak vloeide dus voort uit een verregaand financieel zelfbestuur van de Drie Leden. In de praktijk stonden, althans te Brugge, de ambachten in voor de rekrutering van de troepen. Op 15 juni 1482 was door de Brugse Grote Raad bepaald dat de ambachtsbesturen in geval van troepenlichting de namen van bereidwillige huurlingen dienden te verzamelen.⁴⁷⁴ De Grote Raad besliste op dezelfde dag een nachtwacht op de Grote Markt in te richten, waarbij de ambachten en de schepenen een sleutelrol speelden.⁴⁷⁵ Zoals in de veertiende eeuw ging bestuurlijke autonomie van Brugge dus gepaard met een grote invloed van de ambachten in de troepenlichtingen van de stad. Dat was ook te Gent het geval.⁴⁷⁶ Maar er zijn uit de periode van de eerste Vlaamse regentschapsraad geen sporen bewaard van een eventuele monsterring van een ambachtsleger, zoals dat nog in 1477 op het slagveld had gestreden. De Brugse ambachten wensten wel een invloed in de militaire mobilisatie, maar de ervaring had hen geleerd dat huurlingen beter geschikt waren om de taak op het terrein uit te voeren. Met de invloed in militaire zaken hoopten de ambachten, met goedkeuring van de Brugse poorterij, waarschijnlijk de troepen in de hand te houden, want Brugge hoopte, samen met de andere Leden, de schade van rondtrekkende legerbendes te vermijden. Deze hadden in het verleden gewassen op het platteland vernietigd

⁴⁷³ De bede van april 1484 diende voor ‘*tonderhout also wel van den capiteymen ende volke van wapenen wesende in garnisoene up de frontiere van den vorseiden lande van Vlaendren ter Shuus, ter Nieupoort, ter zee ende elders, ten beschude ende bewaernesse van denzelve lande als ooc omme andre costen ende lasten van dien*’ (SAB: OR, 4, 1r).

⁴⁷⁴ SAB: CA, 14, 318v-319r.

⁴⁷⁵ ‘*Dat van nu voordan alle nachte ter maerct waken zouden een wethoudere, een van de hoofmannen of zware dekenen, ter verstaen telcken .xviii. nachte, omme commende elc wethoudere, hoofman of deken ghestoffeirt commende met volcke zo hem ghelieven zal*’ (SAB: CA, 14, 319r).

⁴⁷⁶ Verbruggen, *Geweld in Vlaanderen*, 28-48. Over de concrete samenstelling van het Brugse en Gentse leger in deze periode, zie respectievelijk Stabel, *Militaire organisatie*, 1050-4, en Haemers & Verbist, *Het Gentse gemeenteleger*, 299-324.

en kleinere dorpjes geplunderd. Militair zelfbestuur diende dus onder andere om het handelsverstorend karakter van de oorlog tot een minimum te beperken en de bevoorrading van de steden niet in het gedrang te laten brengen.

De aanwezigheid van een stedelijk leger in het kwartier hielp uiteraard ook de omliggende regio beter te beheersen. Met dat doel voor ogen onderhielden de Drie Leden een eigen politiemacht, de ‘Rode Kaproenen’ te Brugge en de ‘Witte Kaproenen’ te Gent (genoemd naar de kleur van hun hoofddekse). Om de macht van de steden over hun kwartier te fnuiken hadden de Bourgondische hertogen verschillende pogingen ondernomen om de organisaties van de Kaproenen te verbieden, maar Gent en Brugge hadden deze milities door middel van de stedelijke privileges in 1477 weer tot leven geroepen.⁴⁷⁷ De Witte en Rode Kaproenen werden door beide steden onderhouden om ballingen in hun kwartier te vangen, balorige stadjes te bedwingen (zie verder) en het land te zuiveren van eventuele dieven- of vijandige legerbenden. De Kaproenen werden door de steden gemobiliseerd indien nodig, maar in september 1483 besliste Brugge om honderd Rode Kaproenen permanent te betalen ‘om te houden de waecke’.⁴⁷⁸ In oorlogstijd betaalde Brugge naast de Rode ook de Gentse Witte Kaproenen om de opmars van Maximiliaans troepen eind 1484 te stoppen.⁴⁷⁹ Tijdens het tijdvak van de eerste regentschapsraad was de politiemacht van de Kaproenen dus als vanouds een instrument van de Drie Leden om hun kwartier onder controle te houden en vijanden te bestrijden. Zeker wat de militaire politiek van de Drie Leden betreft, benaderde hun bestuur het best het model van de stadstaat.

Fiscale hervormingen en een financiële revolutie?

Ook op fiscaal vlak beschikten de Drie Leden over een verregaande autonomie. Om de oorlogskas te spijzen deed Brugge bijvoorbeeld beroep op ‘klassieke’ fiscale inkomsten, namelijk indirecte lasten en renteverkoop. De stadsontvangers verkochten er tijdens de eerste regering van de regentschapsraad twee renten op het stedelijke domein. In januari 1484 en maart 1485 bracht een renteverkoop respectievelijk 2300 lb. gr. en 3000 lb. gr. in de stadskas, die werd doorgestort aan respectievelijk tolheer Jacob van Savoye en oorlogsontvanger Jean de

⁴⁷⁷ Voor Brugge, zie Dumolyn, *De Brugse opstand*, 285 (afschaffing in 1438) en SAB: PO, 1155 (heroprichting in 1477 in het tweede Brugs privilege); voor Gent, zie Haemers, *De Gentse opstand*, 390 (afschaffing in 1453) en Blockmans, *Breuk of continuïteit*, 123 (heroprichting in 1477).

⁴⁷⁸ De stad richtte de wacht in ‘omme de quade maren die men daghelicx hadde van den ballinghen van der stede ende anderen quaetwilleghen ende vianden van den lande van Vlaendren ende van der stede van Brugge ende omme dezelve stede ende insetene van diere te bewaerene mids wake doende ten poorten ende anders, omme daeghelicx te vernemene alle maren ende tijdinghen die der voorseide stede zouden moghen bejeghenen’ (SAB: CA, 14, 330v).

⁴⁷⁹ SAB: OR, 3, 10r-v en 13v-14r.

Wailly.⁴⁸⁰ Zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië, maakte de indirecte belasting op verbruiksgoederen nog steeds de hoofdbrok uit van de inkomsten van de stadskas in de boekjaren 1482-1483, 1483-1484 en 1484-1485. Gemiddeld 52,91% van de stedelijke inkomsten vloeiden voort uit de heffing van de verbruiksbelasting (de zogenaamde assizen).⁴⁸¹ Aangezien de uitgaven aan de vorst en de beden in vergelijking met de regeringsjaren van Maria aanzienlijk gedaald waren, diende het stadsbestuur de assizen niet te verhogen om de vier beden van 1483-1484 te financieren. Enkel het Brugse kwartier kreeg een nieuwe verbruiksbelasting opgelegd. In het schepenjaar 1482-1483 inde de stad een graanassize van 12 groten voor tarwe en 6 groten voor rogge in het kwartier.⁴⁸² Wat de assizen binnen de stadsmuren betrof, handhaafde de Grote Raad aanvankelijk de tarieven van 1 oktober 1482. Wel bepaalde de Raad in november 1482 dat ook de clerus in de stedelijke bier- en graanassizen diende bij te dragen.⁴⁸³ Deze maatregel had waarschijnlijk een politiek doel. Ze verhoogde de inkomsten, maar het bestuur hoopte met deze beleidsdaad waarschijnlijk aanhang voor haar politiek te vinden. Dat ook de (rijke) clerus belastingen zou betalen, kaderde in de 'sociale politiek' die het stadsbestuur al sinds de graancrisis van 1481-1482 voerde. Iedereen, rijk of arm, werd geacht in de assizen bij te dragen. Bovendien schafte de Grote Raad op 1 oktober 1484 de belasting op de graanverkoop af en verlaagde ze deze op de consumptie van 'groot bier' met een klein derde.⁴⁸⁴ Belastingverlaging in een periode van regimecrisis kan makkelijk als propaganda beschouwd worden, maar uiteraard had de stad minder kosten te dragen aangezien de oorlog tegen Frankrijk afgelopen was. De Grote Raad was bereid de onkosten van de grafelijke hofhouding en de oorlog te betalen mits ze inspraak verkreeg in de besteding van de daarvoor voorziene gelden. Een 'sociale politiek' maakte dit beleid aanvaardbaar voor de leden van de ambachten en de inwoners die minder bij het politieke bedrijf betrokken waren.

Maar in het voorjaar van 1485 raakten de Drie Leden in financiële ademnood ten gevolge van de oorlog tegen de oprukkende troepen van Maximiliaan in de kasselrijen Dendermonde en Oudenaarde en de oorlogsdreiging op zee.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ De renteverkoop van mei 1483 diende om de afkoopsom van de Brugse tol te verlagen (SAB: PO, 1195 en 1198-9). In maart 1485 diende een nieuwe verkoop om het hoofd te bieden aan de invasie van Filips van Kleef (SAB: PO, 1200 en SAB: SR, 1484-85, 41v).

⁴⁸¹ In 1482-83 was dat 48,98%, in 1483-84 57,66% en 52,08% in 1484-85.

⁴⁸² Deze heffing bracht in totaal 1315 lb. 15 s. 9 d. gr. op (SAB: SR, 1482-83, 42r).

⁴⁸³ SAB: CA, 14, 323v. Over de fiscale politiek van de voorafgaande jaren: Haemers, *For the common good*, 187-206.

⁴⁸⁴ De Brugse Grote Raad stelde de assizen op 14 groten voor het zogenaamde 'groot' bier (in plaats van 20 groten voordien). Het 'klein bier' bleef belast met 3 groten per ton (SAB: SR, 1484-85, 27v).

⁴⁸⁵ Over de inname van het zuiden van het kwartier: Molinet, *Chroniques*, I, 436-58.

Nadat onderhandelingen tussen de Staten van Vlaanderen en Brabant te Dendermonde in het najaar van 1484 en het voorjaar van 1485 op een mislukking waren uitgedraaid⁴⁸⁶, besloten de Drie Leden een nieuw offensief tegen de vijandige troepen aan te vatten. Maar omdat het hen aan baar geld ontbrak, besloten ze in april 1485 om een bedde van 100.000 ridders (dit is 240.000 lb. par.) in het graafschap te lichten. Maar de manier waarop deze som vergaard werd, was nieuw. Om de stedelijke assizen niet te moeten verhogen, verleende de regentschapsraad op 16 april 1485 in naam van Filips de Schone een octrooi om de bedde door middel van een renteverkoop aan penning vijftien (dat is een intrest van 6,67%) te financieren, met alle belastingsinkomsten van het graafschap als onderpand.⁴⁸⁷ Misschien hebben vertegenwoordigers van de ambachten op deze maatregel aangedrongen, zoals in 1488. Toen spoorden de Brugse negen leden in de Grote Raad hun stadsbestuur aan met een nieuwe renteverkoop op het land aan te vatten omdat ze de hogere lasten van de oorlog niet met een verbruiksbelasting wensten te betalen.⁴⁸⁸ Maar zoals in 1485 was het grote onderpand voor deze lening een uitzonderlijke zaak.

In 1485 werd deze bijzondere lening verantwoord door de jarenlange inspanningen voor de verdediging van het land, en de dringende noodzaak om deze voort te zetten ondanks de gekende financiële moeilijkheden. Er werd uitdrukkelijk bepaald dat de ondergeschikte steden en kasselrijen als borgstelling zouden fungeren. Ook de inkomsten van de kasselrijen Dendermonde en Oudenaarde, die echter reeds gedeeltelijk door Maximiliaan waren ingenomen, behoorden tot het onderpand, de kasselrijen Rijsel, Douai en Orchies niet.⁴⁸⁹ Onder voorbehoud van de aflossing mochten de Drie Leden de uitkering voor de renteniers in heel Vlaanderen heffen als belastingen na goedkeuring door de meerderheid van de bewoners. Indien de jaarlijkse vergoeding van een rentenier achterwege bleef, mocht deze zijn schuld op gelijk welke fiscale inkomsten van het graafschap verhalen.⁴⁹⁰ Het grafe-

⁴⁸⁶ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 337 en volgende.

⁴⁸⁷ SAG: 94, 733 en SAB: PO, 1205 (gedeeltelijk uitgegeven door Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des chartes*, IV, 248-9). Zie ook Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 393-4 en *idem*, *Handelingen van de leden*, 349.

⁴⁸⁸ RAB: FD, 183.

⁴⁸⁹ Om de landsverdediging in deze kasselrijen te bekostigen, hief de kapitein van Lille, Jan van Gruuthuze, op eigen initiatief een bedde in de kasselrij en de stad Rijsel (ADN: B 17746, 'Aides. Flandres').

⁴⁹⁰ In elke rentebrief bevestigden de Drie Leden deze clause: '*ende [wij – de Drie Leden] hebben hiertoe verbonden ende verbinden ons alle tsamen alle dassisen, renten ende ander goed toebehoorende denzelven drie steden ende andere steden ende plecken onder ons sorterende, ne gheene weghesteken ende ooc de goedinghen van ons ende onse naercommers ende de goedinghen van denzelven steden ende plecken waer die gheleghen zijn of bevonden zulen wesen, de welcke assisen, renten ende goedinghen wij stellen ende habandonneren ter eerliker executie van allen heeren, rechters, jugen ende wetten, gheestelic ende weerlic, omme bij arreeste van onsen personen ende goedinghen voorscreven ons ende onse naercommers te bedwijnghene ter betalinghe van den achterstellen van den voorseiden renten*' (ADN: B 2131, 69169).

lijke charter bepaalde ook dat de opbrengst enkel aan de verdediging van het land mocht gependeed worden. Concreet kon kapitein-generaal Jacob van Savoye ervan gebruik maken om troepen van soldij te voorzien. Onmiddellijk na de toekenning van het octrooi startte de verkoop van de renten, waarvan enkele rentebrieven bewaard bleven, alsook de boekhouding van de Brugse ontvanger van de renteverkoop, Pieter van Zinghem (zie illustratie 18).⁴⁹¹ Ook de ontvanger van de beden van het Gentse kwartier hield een (verdwenen) rekening van de verkoop bij – Ieper daarentegen heeft nooit aan de verkoop deelgenomen.⁴⁹² De Ieperse stadsmagistraat gokte op twee paarden. Om Brugge en Gent niet voor het hoofd te stoten, stemde ze in met de renteverkoop. Maar ze stelde de beslissing om met de verkoop aan te vatten uit tot duidelijk was welke richting de oorlog uitging. De afloop van de gebeurtenissen gaf haar uiteindelijk gelijk.

Het is onduidelijk hoeveel de verkoop in totaal heeft opgebracht. De Brugse ontvanger verkocht alvast in totaal 110 rentebrieven voor een opbrengst van 5708 lb. 3 s. gr. Zo'n 35% van de kredietverschaffers oefende een politieke functie uit tijdens de regering van de regentschapsraad; zij stonden in voor ruim 40% van de totale geleende som.⁴⁹³ De renteverkoop van 1485 kon te Brugge dus op ruime steun rekenen van de medestanders van het stadsbestuur. Daarnaast is een grote groep onbekende kopers actief, vermoedelijk stammen zij uit het ambachtsmilieu omdat ze amper in de bronnen opduiken. Wat de 'elitaire' kopers betreft, valt op dat ook verschillende personen een rente kochten die na de onderdrukking van de regentschapsraad in juni 1485 een publiek mandaat in de stad zouden bekleden.⁴⁹⁴ Investeren in de oorlog tegen Maximiliaan betekende dus niet automatisch dat de vorst na zijn machtsovername niet op de politieke medewerking van de kopers kon rekenen. Misschien was een aantal kopers eerder uit op de financiële winst van de brief of de economische investering van de opbrengst van de renteverkoop dan op de militaire en politieke gevolgen ervan. Ofwel voerde een aantal kopers een '*realpolitiek*' die erin bestond aansluiting te vinden bij de heersende politieke strekking in de stad. Indien de oorlog niet het verhoopte resultaat opleverde, dan waren zij bereid hun belangen bij de overwinnaar te behartigen. In dat geval duikt er, naast een groep van overtuigde voorstanders van de regentschapsraad, een (kleine) groep van 'opportunistische' Bruggelingen op. In welke regerings-

⁴⁹¹ Enkele rentebrieven in ADN: B 2131, 69169, 69170-2, 69308-13 en ARA: OV, II, 50, '1482' en 51, '22 april 1485'.

⁴⁹² Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 394.

⁴⁹³ Zoals schout Jan van Nieuwenhove fs. Klaas (hij kocht een rente van 6 lb. gr.), schepenen Boudewijn Petyt (6 lb. gr.), Jan de Keyt (10 lb. gr.), Lieven Moreel (4 lb. gr.), Boudewijn Heindricx (4 lb. gr.), enzovoort (SAB: OR, 4, 100v-114r).

⁴⁹⁴ Zoals Michiel Dheere (1 lb. gr.), Mathijs de Brouckere (3 lb. gr.), Filips van den Berghe (6 lb. gr.), enzovoort.

vorm het graafschap ook bestuurd werd, laatstgenoemden hoopten steeds aansluiting te vinden bij het gezag. Maar door de band genomen valt op dat de oorlog op de financiële steun van de netwerken van Moreel en co. kon rekenen.

De opbrengst van de renteverkoop werd te Brugge bijna volledig aan de soldij van troepen gepend. 94,87% vloeide naar de oorlog, de rest van de opbrengst diende om administratieve onkosten van stedelijke gezantschappen en van de verkoop van de renten te vergoeden. Wat geldt voor de Brugse bedde van april 1484, gaat dus ook op voor de renteverkoop van 1485. De Reiestad bekostigde met de oorlogsinkomsten onder meer de verdediging van de eigen stad, van het omliggende kwartier en een kustwacht. Opmerkelijk is dat de Drie Leden sommige delen van de opbrengst gezamenlijk beheerden. Brugge stuurde namelijk op 22 april 1485 ongeveer een derde van de opbrengst (2000 lb. gr.) naar de Gentse ontvanger om infanterie en artilleriestukken te betalen die meteen ingezet werden tegen de oprukkende troepen van Maximiliaan.⁴⁹⁵ De bron van de inkomsten verschilde evenwel met een bedebetaling. In plaats van openbare financiën deed de stad met de renteverkoop beroep op een vrijwillige lening bij particulieren. Dit initiatief zadelde de steden met een grote schuld op, en de terugbetaling ervan zou uiteindelijk met grote problemen gepaard gaan omdat het graafschap in juni 1485 veroverd werd.⁴⁹⁶ Deze gebrekkige terugbetaling was echter een gevolg van specifieke (oorlogs)omstandigheden, ze doet niets af aan de originaliteit van de renteverkoop. De regionale of gewestelijke emissie van 1485 was immers nieuw in Vlaanderen. Dat de regentschapsraad een maatregel met een dergelijke financiële impact nam, toont aan hoe diep de tegenstelling tussen voor- en tegenstanders van het regentschap van Maximiliaan over zijn zoon wel geworteld was. Maar de buitengewone inzet van Brugge en Gent heeft de krijgskansen van de Drie Leden niet kunnen keren.

Ook al liet de praktische uitvoering om tal van omstandigheden te wensen over, de emissie van een rente op het volledige graafschap was niet enkel ongezien, ze was tevens ‘revolutionair’ – althans als we de studie van James Tracy naar de ‘financiële revolutie’ in het Habsburgse Holland als standaard nemen. Volgens Tracy nam de Habsburgse overheid in de eerste helft van de zestiende eeuw drie maatregelen die grootschalige fiscale en financiële gevolgen hadden.⁴⁹⁷ (1) In de

⁴⁹⁵ Het bedrag diende ‘omme te betalene de tweeduust voetganghers ghesellen van orloghen bij ordonnancie van den Drie Leden ghecommen ten dienste van den lande van Vlaendren van .xxx. daghen ende ooc omme te betalene de onkosten van der artillerie ghesonden bij den conijnc van Vranckerijcke haerwaerts omme ter defencie van den vorseide volke van orloghen’ (SAB: OR, 4, 117r-v).

⁴⁹⁶ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 394-6.

⁴⁹⁷ Tracy, *A financial revolution*, 218-22. Voor wat volgt, zie ook Zuidjerduijn, *The emergence of provincial debt*, 335-8; en Fritschy, *A ‘financial revolution’*, 57-9.

eerste decennia van de zestiende eeuw verkocht het graafschap Holland (maar dat gebeurde ook in het gelijktijdige Vlaanderen) meerdere malen een rente op het volledige territorium, waardoor, zoals in Vlaanderen in 1485, een collectieve verantwoordelijkheid van alle steden in het graafschap ontstond om de uitbetaling van deze rente te garanderen. (2) In haar zoektocht naar ‘nieuwe middelen’ om de oorlog tegen Frankrijk te steunen, slaagde regentes Maria van Hongarije erin de Staten-Generaal in 1543 nieuwe belastingen in te voeren die voor de afbetaling van deze renten zouden dienen.⁴⁹⁸ En (3), de rente was niet verplicht. Privaat krediet kon dus, tegen een relatief lage intrest, vrijwillig bijdragen in de politiek van de overheid. Als we de terminologie van Tracy blijven hanteren en het relatieve succes van de uiteindelijke verkoop buiten beschouwing laten, dan valt op dat het enkel aan de financiering van de openbare schuld – voorwaarde (2) – schort, om in Vlaanderen in 1485 over een ‘financiële revolutie’ te gewagen. Deze voorwaarde is echter noodzakelijk omdat, nog steeds volgens Tracy, er pas van een ‘revolutie’ sprake kan zijn indien in het volledige gewest geheven fiscale inkomsten gemobiliseerd worden om de openbare schuld af te betalen. Overigens is Tracy’s verhaal gerelativeerd door de meer recente historiografie, die eerder van financiële evolutie dan revolutie spreekt, omdat ook de zestiende-eeuwse veranderingen door middeleeuwse precedenten waren voorafgegaan.⁴⁹⁹

Toch heeft Vlaanderen in 1485 een bijzondere hervorming doorgemaakt. Op territoriale schaal wendde het graafschap in 1485 vrijwillig privaat krediet aan om plotse noden te lenigen. Deze lange-termijnleningen werden een onderdeel van het staatsbudget en de terugbetaling werd gegarandeerd door belastingen – beide elementen zijn eveneens kenmerken van de zogenaamde ‘fiscale staat’.⁵⁰⁰ Vlaanderen beschikte niet over een territoriale belasting, zoals in 1543, om de rente af te lossen, maar de uitbetaling van de openbare schuld werd verzekerd door de stedelijke indirecte belastingen, voornamelijk op consumptiegoederen. De basis van de terugbetaling van de schuld was in 1485, in vergelijking met de ‘nieuwe middelen’ van 1543, misschien wat broos, maar toch werd een uitkering van de rente door belastingen gegarandeerd, zij het niet uit territoriale, maar uit stedelijke inkomsten. De politieke participatie van de kredietverschaffers in Gent en Brugge was erg hoog. De ambachten en handelaars die de partij van Willem Moreel ondersteunden, wensten in de eerste plaats dit bestuursmodel te behou-

⁴⁹⁸ Het betrof tiende penningen (heffingen van 10% op het jaarinkomen uit onroerende goederen en op de jaarwinst van de handelaars) en de zogenaamde ‘imposten’ (rechten op het verbruik van bier en wijn en op het slachtvee) (Maddens, *De invoering van de ‘Nieuwe Middelen’*, 895-8).

⁴⁹⁹ Munro, *The medieval origins*, 505-10; Fratianni & Spinelli, *Italian city-states*, 257-9.

⁵⁰⁰ ‘t Hart, *The emergence and consolidation*, 286.

den. Dat kan het grote succes van de verkoop in deze middens verklaren op het moment dat het model bedreigd was.

Belangrijker dan de discussie omtrent het revolutionaire karakter van de emissie van 1485 is de directe politieke consequentie ervan. Een studie naar de gevolgen van de hierboven aangehaalde Hollandse renteverkopen voor de steden in dat graafschap besloot dat dergelijke emissies belangrijke centraliserende gevolgen hadden.⁵⁰¹ De openbare schuld en de fiscale middelen van steden werden in de Nederlandse Republiek immers in de handen van een ander bestuursniveau gelegd. Zonder hun bestuurlijke autonomie uit handen te geven, overstegen Gent en Brugge in 1485 op gelijkaardige, maar minder diepgaande wijze het 'lokale' niveau van stedelijke belasting. Beide grootsteden bleven elk afzonderlijk verantwoordelijk voor de inning en de besteding van het verworven krediet, maar toch verdeelden ze de openbare schuld van een gezamenlijk politiek initiatief. Zoals eigenlijk ook in de aanvangsfase van de Republiek van de zeven provinciën het geval was, bleef de kredietwaardigheid van de steden de motor van de gewestelijke renteverkoop in 1485.⁵⁰² De beslissing tot de emissie van 1485 was genomen door een centraal regeringsorgaan, namelijk de regentschapsraad. Deze raad bestond weliswaar uit een verzameling van de vertegenwoordiging van de drie steden, maar ze hield er toch een gemeenschappelijk beleid en zelfs een permanente administratie op na. De renteverkoop van 1485, en in 1488 zou een gelijkaardige emissie plaatsvinden⁵⁰³, waren, alles wel beschouwd, dus een waardige voorganger van latere 'revolutionaire' financiële ontwikkelingen.

De economische politiek

De Vlaamse volksvertegenwoordiging heeft zich doorheen de late Middeleeuwen steevast met economische onderwerpen ingelaten – vermoedelijk lag hierin haar vroegste ontstaansreden besloten.⁵⁰⁴ Logischerwijs lieten de Drie Leden zich in een periode waarin ze de politiek in hun graafschap domineerden ook op economisch vlak niet onbetuigd. De politiek van de regentschapsraad in het algemeen en het door de bronnen beter belichte economische beleid van de stad Brugge in het bijzonder, volgden in de jaren 1483-1485 de bakens die de Drie Leden reeds

⁵⁰¹ Fritschy, *Three centuries*, 92; Zijderduijn, *De laatmiddeleeuwse crisis*, 23-4.

⁵⁰² Tracy, *Keeping the wheels*, 144.

⁵⁰³ Op 1 juni 1488 verkocht de tweede Vlaamse regentschapsraad een rente van 300.000 kronen aan penning twaalf (ADN: B 1287, 19154 en B 2137, 69592). Ook Maximiliaans medestanders zouden voor de financiering van de herovering van Vlaanderen in november 1489 een rente op de veroverde delen van Vlaanderen (het westkwartier) verkopen (een bespreking van beide emissies bij Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 395-6).

⁵⁰⁴ *Ibidem*, 520.

in 1477 hadden uitgezet. De raad wenste in de eerste plaats de handel een gunstig politiek klimaat aan te bieden. Ze ondernam verwoede pogingen de handel te stimuleren, routes te beveiligen en de gunstige accommodatie voor vreemde kooplieden te onderhouden. Aangezien verscheidene handelsnetwerken inspraak hadden in het beleid van de raad verbaast een dergelijke politiek niet. Omdat de ambachten in het Gentse en Brugse stadsbestuur zetelden, verwondert het evenmin dat beide steden over de naleving van de economische rechten van deze corporaties waakten. Het regime beschermde de ambachten tegen inbreuken op hun rechten, zeker als de dreiging van het platteland kwam.

Onthullend is bijvoorbeeld de economische politiek van de regentschapsraad ten opzichte van de Ieperse draperie en de edelsmeedkunst in het hele graafschap. De stad Ieper was dan wel het minst meegaand op politiek vlak, het stadsbestuur heeft van de regering van de regentschapsraad gebruik gemaakt om de textielproductie op het omringende platteland aan een strikte controle te onderwerpen. De Franse koning had om zijn inspraak in Vlaanderen te verhogen al in de aanvang van 1483 het privilege van de Ieperse draperie van 1428 bekrachtigd. Dat verbod op het platteland de productie van textiel dat gelijkwaardig was aan dat van de stad. In 1481 had Ieper een inspectieronde in het hinterland gehouden en tal van misbruiken vastgesteld. In toepassing van het privilege van 1428 veroordeelde de stadsmagistraat vanaf 1483 talrijke dorpelingen die het verbod op de productie van dergelijk textiel hadden overtreden.⁵⁰⁵ In juli 1483 sprongen Gent en Brugge hun zusterstad bij en bevolen ze de inwoners van Nieuwkerke de productie van draperie stop te zetten, maar tegen dit optreden gingen de dorpelingen te rade bij het Parlement van Parijs.⁵⁰⁶ Ieper vroeg in mei 1484 zelfs bijstand aan de Witte en Rode Kaproenen uit Gent en Brugge om getouwen en gereedschap van Nieuwkerkse drapiers te verwoesten.⁵⁰⁷ In de zomer van 1484 werd nog een groot aantal Nieuwkerkse textielproducenten verbannen en hun bezittingen geconfisqueerd, maar in januari 1485 kwamen Ieper en Nieuwkerke uiteindelijk toch tot een vergelijk, dat kort erna door de regentschapsraad bekrachtigd werd.⁵⁰⁸ De productie van textiel op het platteland werd niet aan banden gelegd, maar aan een sterke controle uit Ieper onderworpen. Lakenproducenten uit Nieuwkerke zouden voortaan enkel ‘*draperie en dessoubz la moindre sorte*’ van Ieper produceren. De hogere kwaliteitslakens van de ambachten zouden dus niet langer concurrentie van de plattelandsproductie ondervinden.

⁵⁰⁵ Diegerick, *Inventaire analytique*, IV, 61-108 en De Sagher, *Recueil de documents*, 28-54. Het betreft een omvangrijk register met veroordelingen van burgers die hiertegen bovendien tal van ‘*hostilles, troncs et autres troubles et empeschemens*’ maakten.

⁵⁰⁶ Dauchy, *De processen in beroep*, 187-8.

⁵⁰⁷ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 330.

⁵⁰⁸ De Sagher, *Recueil de documents*, 63-5.

De Drie Leden vervielen tijdens de regering van de regentschapsraad dus tot een politiek die, zoals in de veertiende eeuw, gericht was op een strenge economische dominantie over het kwartier. De bedrijvigheid op het platteland, die ambachtslieden uit de steden als concurrentie beschouwden, werd, al dan niet met geweld, teruggedrongen.⁵⁰⁹ Toch had Ieper niet de bedoeling de plattelandsproductie uit te roeien, noch de textieleconomie te schaden. De stad wou de productie enkel controleren en de directe concurrentie voor de stedelijke draperie (van hogere kwaliteit) uitschakelen. Daarom werden enkele producenten op het platteland verplicht in de stad te komen wonen. Na een exemplarische bestraffing kon bijvoorbeeld Pieter Benne uit Nieuwkerke zich in de stad vestigen en zijn productie er verder zetten. In augustus 1484 verplichtte een delegatie van de regentschapsraad hem om in een processie op de Grote Markt voorop te lopen, met de bedoeling een voorbeeld te zijn voor anderen.⁵¹⁰ Waarschijnlijk hadden de rijke Ieperse textielondernemers, die in hoofdzaak het stadsbestuur uitmaakten op dit compromis aangestuurd. Uit schrik voor een nieuwe opstand van de ambachten, zoals die van 1477, verbood de stad de productie van het hoge kwaliteitslaken op het platteland. Maar de stad liet er toch de productie van laken van lagere kwaliteit toe, vermoedelijk omdat de leden van het stadsbestuur zelf de winst van de handel in dit laken opstreken.⁵¹¹ Ook ten opzichte van andere kleine stadjes in het westen van het graafschap werd een gelijkaardige politiek gevoerd. Op 8 maart 1483 bijvoorbeeld kreeg Sint-Winoksbergen van de graaf het recht om renten te verkopen ten voordele van enkele burgers die met het van de stad geleende geld een ‘*burse*’ zouden oprichten om de saaiervoer te stimuleren.⁵¹² De laatste jaren waren er immers veel inwoners naar Hondshoote vertrokken om er saaien te produceren; deze ‘*belegginghe*’ diende daaraan te verhelpen

In augustus 1484 kondigde de regentschapsraad een gelijkaardige ordonnantie af over de edelsmeedkunst in het graafschap. In deze akte bepaalde de raad, op vraag van buitenlandse handelaars en de zilver- en goudsmiden uit Gent, Brugge en Ieper, nieuwe richtlijnen voor de productie van goud- en zilver-

⁵⁰⁹ Dat in beide tijdvakken de ambachten in de Vlaamse steden aan de macht waren, was hier uiteraard niet vreemd aan (over die veertiende-eeuwse politiek: Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 196; Stabel, *De kleine stad*, 138-41; Nicholas, *Town and countryside*, *passim*).

⁵¹⁰ De Sagher, *Recueil de documents*, 61. In juni 1484 straffen de Drie Leden vier personen uit Nieuwkerke omdat ze de bevolking hadden opgeruid om tegen de ordonnantie van 1428 en de nauwgezette toepassing ervan in de afgelopen jaren in opstand te komen. ook zij werden verplicht naar Ieper te verhuizen (*ibidem*, 59).

⁵¹¹ Zoals in het geval van Pieter Lansaem (Mus, *Pieter Lansaem*, 76-9). Naargelang de vijftiende eeuw vorderde, investeerden steeds meer rijke kooplieden-ondernemers in de productie van laken (van lagere kwaliteit) op het platteland (Stabel, *Dwarfs among giants*, 154-6).

⁵¹² De Sagher, *Recueil des documents*, 575.

smeedwerk.⁵¹³ De productie van metalen voorwerpen op het platteland werd niet verboden, maar alweer aan een strikte controle van de grote steden onderworpen. De dekens en gezworenen van de edelsmeden uit Brugge, Gent, Ieper, Douai en Rijsel kregen een volmacht van de raad om voortaan de kwaliteit van de plattelandsproductie te onderzoeken en indien nodig fraudeurs te bestraffen. Naar de toepassing van deze ordonnantie hebben we het raden, maar ze toont aan dat de Drie Leden in het algemeen en de ambachten uit de grote steden in het bijzonder zich, zoals in het voorbeeld van de Ieperse draperie, een verregaande economische dominantie over het platteland aanmaten. Gelijkaardige ordonnanties betroffen overigens de verwerking van vlees in het Gentse ommeland, en de visvangst in Oostende en Nieuwpoort die door Brugge aan regulering werd onderworpen.⁵¹⁴ Het lijkt erop dat de Drie Leden de economie in hun graafschap niet in een streng protectionistisch keurslijf wensten te wringen, maar enkel de industriële productie op het platteland onder zeggenschap van de ambachten uit de steden wilden brengen. De grote steden tolereerden en bemoeidigen zelfs de productie op het platteland van goederen met een eerder lage toegevoegde waarde, maar toch met een gegarandeerde kwaliteit, maar deze productie werd niet geacht aan de rechten van de stedelijke ambachten te tornen. Ondanks de vaak erg geslaagde economische integratie tussen stad en platteland in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen, ontbrak het dus zeker niet aan conflictpunten.⁵¹⁵

Andere economische maatregelen van de regentschapsraad betroffen de goede werking van de Brugse markt, het knooppunt, maar ook de achilleshiel van de Vlaamse economie. Het Brugse bewind nam verschillende initiatieven om zoals vanouds de binnenstad, de *'gateway'* naar de internationale handel, bereikbaar te houden. Brugge eiste van de andere steden in het graafschap om waterwegen te onderhouden⁵¹⁶, en de bestuurders maten zichzelf een autonome rol aan in het beheer van de wateringeng rond de stad. In september 1483 bijvoorbeeld richtte de regentschapsraad een commissie op die de taak had gebreken aan sluizen van de wateringeng in het Brugse Vrije op te sporen. Deze maatregel stootte op protest omdat ze kaderde in de politiek van onderdrukking van het Vrije als onafhankelijk politiek orgaan. Maar Brugge kreeg de volle steun van de regentschapsraad, tot grote ontevredenheid van de kasselrijschepenen.⁵¹⁷ Om de verzanding

⁵¹³ De oorkonde ging verloren; een uitvoerig regest in Diegerick, *Inventaire analytique*, IV, 87-9.

⁵¹⁴ Zie respectievelijk SAG: 93, 26, 3v; en Blockmans, *Handelingen van de leden*, 316, 319 en 338.

⁵¹⁵ Stabel, *De kleine stad*, 283.

⁵¹⁶ Bijvoorbeeld Diegerick, *Inventaire analytique*, IV, 97.

⁵¹⁷ Soens, *Dijkenbouwers of rustverstoorders*, 340-1; Gilliodts-Van Severen, *Coutume du Franc*, II, 414-7.

van het Zwin tegen te gaan, stelde de stad meermaals een commissie samen met de opdracht de problematiek van het zogenaamde ‘Zwarte Gat’ op te lossen. Zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië hoopte de stad nog steeds door de dichting van deze bres in de dijk ten noorden van het eiland Cadzand het Zwin te ‘*moghen helpen ende beteren*’.⁵¹⁸ Toch heeft Brugge tijdens de regering van de eerste regentschapsraad geen poging ondernomen het ‘Zwarte Gat’ te dichten. Waarschijnlijk werd de kost van deze grootschalige ingreep te hoog geschat, zeker toen bleek dat de oorlog veel geld zou opsloppen.

Een ander belangrijk initiatief om de bereikbaarheid van Brugge te verzekeren, nam de stad in februari 1484. Een grafelijke ordonnantie bekrachtigde toen de bevoegdheden van de Brugse wethouders inzake de organisatie van het loodswezen van het Zwin, met het oog op het behoud van de vreemde koopvaardij op Sluis. Reeds in het privilege van 30 maart 1477 had Maria van Bourgondië op vraag van de stad zware boetes opgelegd aan de kustloodsen die het aandurfd en een schip elders dan in het Zwin binnen te loodsen.⁵¹⁹ Bovendien had de stad toen ook ‘*bewarers*’ van de bakentonnen in het Zwin aangesteld. De ordonnantie van 1484 ging een stap verder en richtte een geïnstitutionaliseerd loodswezen aan de Vlaamse kust op. Beëdigde ‘*piloten*’ zouden voortaan vreemde schepen naar Brugge leiden, behoudens schepen die al over bekwame loodsen beschikten. Brugge pakte misbruik van particulier winstbejag bij de loodsen kordaat aan en garandeerde vreemde kooplieden van een correcte rechtsgang in geval van ongelukken in de vaargeul van het Zwin. Een controlemechanisme van het loodswezen, die in de daaropvolgende jaren haar efficiëntie bewees, zette de ordonnantie kracht bij.⁵²⁰ De bewindvoerders hoopten door middel van deze maatregelen de risico’s van handel op Brugge voor scheepsvarende kooplieden danig te verkleinen – de terugdringing van de Engelse en Schotse piraterij aan de kust in de jaren 1483-1485 kaderde in dezelfde politiek.⁵²¹

Kleinschaligere initiatieven dienden de handel aan te zwengelen. Al dan niet in het kader van de hierboven besproken ordonnantie in verband met de edelsmeedkunst in het graafschap, richtte het Brugse stadsbestuur in juli 1482 een ‘*pand*’ in de stad op. Voor de som van 1 lb. gr. werd het vreemde kooplieden, Brugse goudsmiden en juweliërs toegestaan in het Brugse Franciscanenklooster een stalletje open te houden waarin ze hun koopwaar konden aanbieden. De stad

⁵¹⁸ SAB: SR, 1483-84, 142v-143r.

⁵¹⁹ Gilliodts-Van Severen, *Coutume de la ville*, II, 85.

⁵²⁰ SAB: PO, 1197 (uitgegeven door Degryse, *Brugge en de organisatie*, 111-6).

⁵²¹ Zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië kaartte Brugge het probleem van de piraterij in de jaren 1483-85 meermaals aan op de Ledenvergaderingen. Vermoedelijk spendeerde de stad een deel van de bedes voor de landsverdediging aan een bewakingsdienst langs de kust (Blockmans, *Handelingen van de leden*, 301 en 308).

richtte er ook een klein ‘*lakencrame*’ in.⁵²² Zoals de verfraaiing van de Hallen in de jaren 1482-4, kaderde deze beleidsdaad in de politiek om aan het handelsverkeer in de stad een gunstige infrastructuur aan te bieden.⁵²³ Het pand bracht de stadskas de daaropvolgende jaren amper iets op. Dit kan aantonen dat het initiatief een doodgeboren kind was, maar ook dat de stad besliste om de verkoop niet langer te belasten teneinde die te bevorderen.⁵²⁴ Een gelijkaardig initiatief van het stadsbestuur om het economische leven in de stad bij te sturen, betrof de graanbevoorrading van de stad. Brugge stelde aan de Drie Leden voor een centraal gecoördineerde bevoorrading voor het hele graafschap op het getouw te zetten, maar het voorstel botste op de belangen van de Gentse graanstapel en stierf een stille dood.⁵²⁵ Brugge werkte ook een nieuw reglement voor het beroep van de wisselaars uit met de bedoeling de nefaste gevolgen van hun failliet voor de stadskas te beperken.⁵²⁶

Ingrijpender was het initiatief van de regentschapsraad uit augustus 1484 om voortaan jaarlijks in september een nieuwe jaarmarkt te Brugge te organiseren. Deze uitzonderlijke maatregel was een reactie op de vijandige politiek van Maximiliaan. Toen de aartshertog in andere gebieden langzaam de handen vrij kreeg, richtte hij zijn pijlen op Vlaanderen. In maart 1484 had Maximiliaan van de vergadering van de Hanze in Lübeck geëist dat ze alle Hanzeaten uit Brugge terugtrok.⁵²⁷ De Hanze liet zich echter niet afschrikken en bevestigde op de vergadering haar vertrouwen in de Brugse stapel. Zoals Brugge eerder al de Schotse natie had overtuigd van de betrouwbaarheid van handel op Sluis, startte de stad ook een actieve correspondentie met de Duitstalige kooplieden om het noodlottige vertrek van de Oosterlingen tegen te gaan.⁵²⁸ In een nieuwe vergadering in juni 1484 besliste de Hanze politiek neutraal te blijven en hoopte ze dat het politieke conflict snel opgelost raakte om opnieuw normale handelsbetrekkingen met de Nederlanden te kunnen voeren. De buitenlandse kooplieden wachtten duidelijk de afloop van het conflict af. Maar langzaam werden zij de inzet van de strijd.

⁵²² Het zou namelijk van ‘*grote oirboor ende proffijt*’ zijn ‘*dat men dade maken eenen pand, ter zekerster plecke ende ten besten gherieve van den coopman, daerin dat staen zouden de coopliden hemlieden gheneerende metten neeringhe van der juwelrye ende datter ancleiff*’. Het bracht 187 lb. gr. op en 26 lb. 13 s. 4 d. gr. aan extra cijzen op de verkoop van stalletjes (SAB: SR, 1482-83, 40v en CA, 14, 319v; Gilliodts-Van Severen, *Cartulaire de l’ancienne estaple*, II, 239-41 en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 233).

⁵²³ Stabel, *From the market to the shop*, 104.

⁵²⁴ In 1483 brachten cijzen van dit pand 14 lb. 9 s. 3 d. gr. op, maar het jaar erop werd deze inkomstenpost niet meer in de stadsrekening genoteerd (SAB: SR, 1483-84, 44r).

⁵²⁵ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 470.

⁵²⁶ ‘*Dat bij hueren ghebreken der voorseide stede gheen quets meer daer bij en gheschiede*’ (SAB: CA, 14, 331r).

⁵²⁷ Hetgeen volgt, is gebaseerd op Maréchal, *Le départ des marchands*, 31-4 en Gilliodts-Van Severen, *Cartulaire de l’ancienne estaple*, IV, 411-13.

⁵²⁸ SAB: SR, 1482-83, 71r en Blockmans, *Handelingen van de leden*, 328-9.

In augustus 1484 reageerde de regentschapsraad, naar eigen zeggen, op een nieuw initiatief van Maximiliaan en zijn vertrouwelingen om de buitenlandse handelaars weg te lokken en de handel te schaden.⁵²⁹ Enkele handelaars die ter voorbereiding van de jaarlijkse 'Bamismarkt' naar Antwerpen waren gereisd, was namelijk de toegang tot de markt verhinderd. Het Antwerpse stadsbestuur had aan handelaars uit Brugge een vrijgeleide naar de stad ontzegd en bovendien waren verschillende Bruggelingen in Antwerpen met '*wreede, vilayne ende ombehoorlicke worden*' bedreigd. Volgens de regentschapsraad waren enkele Bruggelingen uit de entourage van Maximiliaan persoonlijk verantwoordelijk voor de pesterijen van de stad aan het adres van Vlaamse handelaars. Oud-burgemeester Joost van Varsenare, die in 1482 door Brugge verbannen was, werd bij naam genoemd, want hij zou het Antwerpse stadsbestuur opgejut hebben om zowel Vlaamse als buitenlandse handelaars die te Brugge verbleven, uit de stad te verjagen.⁵³⁰ Om zijn invloed in de Brugse politiek tijdens de regering van Maria van Bourgondië te vergroten en om eind 1481 de partij rond Willem Moreel politieke slagkracht te ontnemen, had Maximiliaan een partij van edelen uit het Brugse Vrije, waarvan Joost van Varsenare deel uitmaakte, begunstigd met politieke mandaten. In haar greep naar de macht na de dood van hertogin Maria had de partij rond Willem Moreel de concurrerende factie van Maximiliaan uit de stad verbannen. In deze context lijkt het erg waarschijnlijk dat Joost van Varsenare en anderen zich, al dan niet met medewerking van de eveneens door Brugge verbannen Pieter Lanchals, tot Maximiliaan gericht hebben om hun tegenstanders een hak te zetten. Moreel en co. haalden hun persoonlijke rijkdom uit de handel met vreemde kooplieden en zowel een vertrek van de buitenlandse kooplieden uit Brugge als het verbod om 'buitenlandse' handelaars op de Antwerpse jaarmarkt toe te laten, zou voor Brugge noodlottig zijn.

En het Antwerpse stadsbestuur sloot zich bij dit verbod aan. Vermoedelijk hoopte een aantal Antwerpse handelaars van het vertrek van de naties van vreemde kooplieden uit Brugge te profiteren. Vele Antwerpenaars hadden han-

⁵²⁹ De ordonnantie van 13 augustus 1484 over de '*institucie van der nieuwer Bruggemaert*' die ons over het geschil inlicht, is enkel in kopie bewaard (SAB: CA, 12, 42r-44r).

⁵³⁰ De Vlamingen werden uit Antwerpen geweerd '*bij inghevene, instigatie ende ten vervolghen van den uulandschen van den ballijnghen ende quaetwillende van deser onser voorseide lande wesende ende hemlieden houdende ontrent mijnen voorseiden heere ende vadere [Maximiliaan]*'. Joost van Varsenare, '*de welke omme zine verdiensten, oneerbaren state ende levene ghebannen es gheweist, ende noch es, van onsen voorseiden lande van Vlaendren*', had immers aan de Antwerpse wethouders te kennen gegeven dat '*indien onze goede ende ghetrouwe onderzaten van Vlaendren ende de vremde coopliden aldaer residerende ende converseirende, gaen ende trecken ter naester Andwerpmaert, zij zullen hemlieden vinden zeere verlast ende gheoppreseirt bij weghen van fayte ende van woorden ende in groote vreesse ende dangiere van hueren liven ende goeden ende sonderlinghe de vreemde coopliden*' (SAB: CA, 12, 42v).

delscontacten met Bruggelingen en verschillende buitenlandse handelaars verbleven zowel te Antwerpen als te Brugge.⁵³¹ Deze kooplieden steunden de anti-Vlaamse politiek van Maximiliaan allicht niet, maar toch was er in Antwerpen een strekking aanwezig die de concurrerende havenstad wou raken. Misschien ligt ook een verschuiving in de politieke verhoudingen te Antwerpen aan de basis van het vijandige beleid ten opzichte van Brugge. Maximiliaan had in 1483 Brabantse tegenstanders uitgeschakeld. Onder andere een Antwerpse burgemeester die contact had gezocht met de regentschapsraad, werd na een politiek proces terechtgesteld (zie vroeger). Maximiliaan en zijn entourage konden zich een dergelijk manoeuvre waarschijnlijk niet veroorloven zonder politieke steun te Antwerpen. Het stadsbestuur kende er sinds de opstand van 1477 een ambachtelijke vertegenwoordiging in de magistraat, maar deze hervorming was door Maximiliaan, in samenspraak met de poortერი, in 1480 teruggeschroefd.⁵³² In 1486 zouden de ambachten volledig uit de schepenbanken verdwijnen, hetgeen kan aantonen dat een door Maximiliaan gepatroneerde oligarchie aan de macht kwam.⁵³³ Een uitvoerig onderzoek naar het politieke standpunt van de Antwerpse politici uit 1484 zou moeten aantonen hoe groot het draagvlak van de anti-Vlaamse politiek was, en wat hiervan de oorzaken waren. Hoe dan ook, de Scheldestad zou een hevige voorstander worden van het regentschap van Maximiliaan, en hem de komende jaren militair steunen in zijn strijd tegen de Vlamingen en sympathiserende Brabanders.⁵³⁴

De Bruggelingen onderschatten hoe dan ook de dreiging niet en in de ordonnantie van 13 augustus 1484 kreeg ook Antwerpen een veeg uit de pan. Ondanks de belofte van het stadsbestuur op de Staten-Generaal te Aalst eind 1482 om de handelscontacten met Vlaanderen te onderhouden, verbood Antwerpen volgens de regentschapsraad een eerlijke handel tussen beide gewesten.⁵³⁵ De raad verweet Antwerpen bovendien dat ze zich evenmin aan mone-

⁵³¹ Asaert, *Gasten uit Brugge, passim*.

⁵³² Boumans, *Het Antwerps stadsbestuur*, 12-3 en Wouters, *Een open oligarchie*, 905-6.

⁵³³ In 1486 zou het Antwerpse stadsbestuur een nieuwe verkiezingsprocedure voor de schepenen ter goedkeuring aan Maximiliaan voorleggen. Hertogelijke commissarissen zouden voortaan enkel nog leden uit de poortერი als schepenen aanstellen, vertegenwoordigers van de ambachten werden niet langer in het stadsbestuur geduld (Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, 45-6).

⁵³⁴ Buylaert, Van Camp & Verwerft, *Urban militias*, 146-8; Willems, *Militaire organisatie*, 263-4 en De Mecheleer, *Leuven, Antwerpen*, 145-6.

⁵³⁵ 'Ende hoewel dat de voorseide van onse lande, grooten raide ende ghedeputeerde van den Leden hebben altijd aerbeyt, pijn ende neersticheyt ghedaen tonderhouden al onse landen van haerwaerts overe ende bijzondere onse landen van Brabant, Vlaendren, Henegatuwe, Holland, Zeeland ende Namen in goeder eendrachticheyt, vriendscepe ende verstantesse onder ons, huerlieder gherechtghen heere ende prince, in alder antieringhe, conversatie ende communicatie onder malecanderen van der coopmanscepe, up de welke alle onse voorseide landen ghefondeirt zijn ende bijzondere up de frequentatie ende hantieringhe den eenen metten anderen in de vrye jaermaercten gheordonneirt ende onderhouden van allen tijden in onse stede van Andwerpen', had de stad Bruggelingen op de jaarmarkt geweigerd (SAB: CA, 12, 42r-v).

taire afspraken hield.⁵³⁶ Ongetwijfeld op voorspraak van de partij rond Willem Moreel en met de actieve steun van Gent, nam graaf Filips in augustus 1484 drastische maatregelen. Het werd Vlaamse kooplieden of handelaars die in Vlaanderen verbleven, verboden zich naar de Antwerpse jaarmarkt te begeven. De goederen van de overtreders van de boycot zouden de graaf toekomen. Bovendien richtte Brugge een concurrerende jaarmarkt in. Op 15 september eerstkomende verwachtte graaf Filips de handelaars in Brugge. De ordonnantie verzekerde alle bezoekers van de nieuwe jaarmarkt in plechtige bewoordingen een veilige doortocht omdat het simpelweg de plicht was van de graaf om ‘*te onderhoudene ende te vermeersene tfait ende entrecours van der coopmanscepe*’.⁵³⁷ De Drie Leden gebruikten zelfs hun militaire macht om de handel naar Antwerpen te blokkeren. Het kasteel van Saaftinge werd uitgebouwd tot een bolwerk dat kooplieden die via de Schelde Antwerpen aandeden, verplichtte rechtsomkeer te maken. In Kallo blokkeerden de Vlamingen de Schelde met een ‘*blochhuus*’.⁵³⁸ Brugge hoopte hiermee de Antwerpse handel te schaden en de kooplieden naar de eigen, nieuwe jaarmarkt afleiden.⁵³⁹ Als reactie verhevigde de anti-Brugse politiek van het Antwerpse stadsbestuur; de stad kende de aartshertog extra kredieten toe om de oorlog te intensifiëren.⁵⁴⁰ Jean Molinet merkt in een korte beschrijving van het geschil op dat de concurrerende jaarmarkten te Brugge en Antwerpen in geen van beide steden een succes werd, maar dat het enkel de tegenstelling tussen Vlamingen en Brabanders verscherpte.⁵⁴¹ Hij had het bij het rechte eind.

Om de plooiën tussen Brabant en Vlaanderen glad te strijken, en handelaars opnieuw naar het graafschap te lokken, lanceerden de Drie Leden in het voorjaar van 1485 een diplomatiek offensief. De Vlamingen knoopten onderhandelingen met het hertogdom aan – Willem Moreel nam hierin zelf de leiding – en een Vlaamse delegatie deed eveneens het hof van Maximiliaan aan.⁵⁴² Maar de diplomatie bereikte amper resultaat. Integendeel, de politieke tegenstelling tussen de Drie Leden en Maximiliaan dreef Brabant en Vlaande-

⁵³⁶ Ondanks de belofte om de munt stabiel te houden had Antwerpen ‘*ghedoocht allerande manieren van ghelde, beede van goude ende van zilveren loop hebben, ende den gouden penninghen te hoogerhen prijse drie viere of vijf groten up tstick dan die ghevalueert ende ghanghelic zijn*’ (SAB: CA, 12, 43r).

⁵³⁷ SAB: CA, 12, 42r.

⁵³⁸ Zowel Brugge als Gent financierden deze blokkade (SAG: 20, 3, 44r en SAB: OR, 3, 16r en 4, 15r).

⁵³⁹ Eind augustus belegden de Drie Leden een vergadering om een middel te vinden om ‘*de scepen die wilden zijn tAndwoorpen ter maerct, die wederomme te doen keeren te Brugghen, aldaer deselve maerct gheleghen es*’ (Blockmans, *Handelingen van de leden*, 335).

⁵⁴⁰ Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, 41.

⁵⁴¹ ‘*La feste d’Anvers se tint non pas en telle prosperité comme elle solloit, et celle de Bruges ne fut gaires grant chose. Les marchans estrangiers, sentans ceste division, deleisserent a venir en Anvers; et par ainsy se mirent en pointe les Brebancons contre les Flamengz*’ (Molinet, *Chroniques*, I, 437).

⁵⁴² Blockmans, *Handelingen van de leden*, 337 en 341-2.

ren uiteen.⁵⁴³ Een ander diplomatiek offensief diende de buitenlandse handelaars te overtuigen om toch nog Brugge als stapelplaats voor hun koopwaar te handhaven. Brugge verstuurde tal van brieven naar de Hanze om de kooplieden aan zich te binden en de vertegenwoordigers van de koopliedenorganisatie ontvingen geschenken.⁵⁴⁴ In oktober 1484 hernieuwde de regentschapsraad de handelsakkoorden met Engeland en de Drie Leden beloofden geschillen met Engelse handelaars bij te leggen.⁵⁴⁵ In februari 1485 bevestigde de raad de privileges van de Spaanse kolonie te Brugge.⁵⁴⁶ De machthebbers in het graafschap knoopten dus aan bij een oude politiek die erin bestond kooplieden in ruil voor uitzonderlijke privileges en opvallende gunsten te lijmen.⁵⁴⁷ In 1483 bijvoorbeeld betaalde Brugge aan de Hanze de (aanzienlijke) schade terug die de handelsorganisatie opgelopen had na het failliet van de Brugse wisselaar Willem Roelands.⁵⁴⁸ De vreemde kooplieden werden naar de mond gepraat.

Maar tevergeefs. Maximiliaan beschikte over meer middelen om de buitenlandse handelaars uit Brugge te weren. In januari 1485 stelde de aartshertog één van zijn meest succesvolle generaals, Filips van Kleef, aan tot admiraal van alle gewesten van Filips de Schone.⁵⁴⁹ De admirals van Vlaanderen, Jacob van Savoye, en van Zeeland, Wolfert van Borssele, verloren, volgens Maximiliaan, met deze aanstelling hun bevoegdheden. Hij stuurde daarop een troepenmacht naar het eiland Walcheren om de militaire macht van de van Borsseles op zee te neutraliseren. Maximiliaan zond ook een militair konvooi naar de Zwinmonding onder leiding van de voormalige souverain-baljuw Jacob van Gistel en hij voerde de diplomatieke druk op Engeland op om Vlaanderen commercieel te blokkeren.⁵⁵⁰ De Drie Leden konden niet langer de veilige doortocht naar het Zwin garanderen hetgeen de bereikbaarheid van Brugge drastisch verkleinde. In dergelijke omstandigheden was de reis voor buitenlandse handelaars naar het Zwin te riskant. Velen weken uit naar Middelburg in Zeeland, Bergen-op-Zoom, of, als ze erin slaagden het 'blochhuus' te Kallo te ontwijken, naar Antwer-

⁵⁴³ De Antwerpenaars steunden Maximiliaan, 'lui offrant tout service et assistance', in het conflict met Vlaanderen. Ook Mechelen sloot zich bij deze coalitie aan (aldus de *Chronique des Pays-Bas*, 703).

⁵⁴⁴ Maréchal, *Le départ des marchands*, 32.

⁵⁴⁵ Diegerick, *Inventaire analytique*, IV, 91 en SAB: SR, 1484-85, 158v.

⁵⁴⁶ Gilliodts-Van Severen, *Cartulaire de l'ancien consulat*, 130-3.

⁵⁴⁷ Het was een constante in de Brugse economische politiek in de late middeleeuwen en vroegmoderne periode (Stabel, *Kooplieden in de stad*, 94-6; Murray, *Bruges, passim*; Deneweth, *De interactie*, 106-8).

⁵⁴⁸ In totaal betaalde Brugge in twee termijnen 1244 lb. 14 s. 11 d. gr. terug aan de Hanze (SAB: SR, 1482-83, 176v en SR, 1483-84, 54r). De stad schoof de rekening door naar de weduwe van de verbannen en in 1483 gestorven Donaas de Moor omdat hij als curator voor de boekhouding van Willem Roelands had opgetreden.

⁵⁴⁹ Degryse, *De admirals*, 183; Sicking, *Zeemacht en onmacht*, 43; Haemers, *Philippe de Clèves*, 39; en Gachard, *Les archives royales*, 307 (aanstellingsakte van 19 januari 1485).

⁵⁵⁰ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 244-5; Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 483.

pen. De havensteden ontvingen de buitenlandse naties met open armen. Maximiliaan beloofde de vreemde kooplieden, bijvoorbeeld de Geneuzen in april 1485, een volledige bescherming in hun verhuis naar andere havens dan Brugge.⁵⁵¹ Ook de Hanze diende als gevolg van de militaire bezetting voor de Vlaamse kust uiteindelijk Brugge te verlaten. In januari 1485 liet de handelsorganisatie aan de Drie Leden weten dat ze niet uit rancune Brugge als stapelplaats opgaf, maar enkel uit angst omdat de veilige doortocht naar de Zwinstad niet gegarandeerd was.⁵⁵² In maart 1485 werd Sluis helemaal onbereikbaar voor elk schip.⁵⁵³ In april 1485 viel het ‘*blochhuus*’ te Kallo waardoor Maximiliaan een volledige controle over de Schelde verwierf.⁵⁵⁴ Betekenisvol werd deze militaire overwinning te Antwerpen uitbundig gevierd, en gaf ze aanleiding tot een jaarlijkse herdenking in de stad.⁵⁵⁵ Voortaan waren de rollen omgekeerd. Ten gevolge van de blokkade kwam logischerwijs de bevoorrading van Brugge in de problemen en liepen de prijzen van de levensmiddelen in het graafschap hoog op.⁵⁵⁶ Een kleine revaluatie van het Vlaamse geld kon hieraan niets veranderen.⁵⁵⁷

Brugge werd in de tang genomen. Nadat ook de onderhandelingen met de Staten van Brabant afgesprongen waren, besliste de regentschapsraad een nieuwe rente op het hele land van Vlaanderen te heffen om de kustverdediging te organiseren en tevens de oprukkende troepen in het zuiden van het graafschap een halt toe te roepen (zie vroeger). Maar al snel zag de Brugse bestuurlijke coalitie in dat een ‘totale oorlog’ tegen Maximiliaan de doodsteek zou betekenen voor de handel. De coalitie bestond uit personen en organisaties die hun welvaart uit commercie haalden. Het stadsbestuur kon haar achterban en de corporatieve organisaties waarschijnlijk moeilijk van de noodzaak van een militaire operatie tegen de troepen van Maximiliaan overtuigen toen deze de handel volledig verlamde. Het had tot dan toe een politiek gevoerd om een risicoloze toegang tot de transparant gehouden markt te waarborgen. Deze politiek had al lang haar economische efficiëntie bewezen en ze was de meerwaarde die Brugge aan de internationale handelswereld kon bieden. Maar een oorlog in Vlaanderen en de blokkering van het Zwin maakten het economische, en aanverwante leven in Brugge

⁵⁵¹ Maréchal, *Le départ des marchands*, 34 en Gilliodts-Van Severen, *Cartulaire de l'ancienne estaple*, II, 248-9.

⁵⁵² De Hanze besliste Brugge op te geven, ‘*nicht van quaden willen, wrevel edder weddermode, sunder umme anxt, varen ende vruchten willè*’ (geciteerd door Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 483).

⁵⁵³ Maréchal, *Le départ des marchands*, 33.

⁵⁵⁴ Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, 42.

⁵⁵⁵ Gunn, *War and identity*, 168.

⁵⁵⁶ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 347.

⁵⁵⁷ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 248.

onmogelijk. Met die schrikwekkende gedachte in het achterhoofd besloot de Brugse Grote Raad in juni 1485 te capituleren voor Maximiliaan.

4. Een woelig einde

De manier waarop Maximiliaan in 1485 het graafschap onderwierp, leert veel over de machtsbasis waarover hij de daaropvolgende jaren zou beschikken. Van verzoening was weinig sprake, de vorst en zijn bondgenoten waren eerder uit op een machtsovername. Die was gestoeld op militaire overmacht, politieke steun aan tegenstanders van de regentschapsraad, en de onderdrukking van opstanden tegen het gezag. Overigens valt op dat de tegenstanders van de bewindvoerders in de steden alomtegenwoordig waren, hetgeen aantoont dat de propaganda en de repressie van de regentschapsraad tijdens de afgelopen jaren niet de verwachte resultaten hadden opgeleverd. Hoewel bijvoorbeeld het Gentse regime van Willem Rijnm en kompanen de touwtjes sinds 1477 stevig in handen had in de stad, kon een rivaliserende strekking in de ambachten van de chaos in het graafschap gebruik maken om Rijnm en co. van de macht te verdrijven. Kennelijk was de steun voor het Gentse regime niet massaal, want een beschrijving van de chaotische gebeurtenissen in de stad in juni en juli 1485 zal zo meteen aantonen dat er verdeeldheid heerste. De opdoeking van de regentschapsraad vond zijn oorzaak dus niet alleen in de militaire overmacht van zijn tegenstander, maar ook in het gebrekkige fundament van de eigen macht. De fondsen om troepen op de been te brengen bleken ontoereikend, en het ontbrak de raad aan voldoende legitimiteit om nog langer het gezag in naam van de graaf te voeren. De raad kon evenmin verhelpen aan de economische gevolgen van de blokkade, en werd dus geconfronteerd met het eigen discours. Steeds had ze betoogd dat Maximiliaans regentschap de welvarende positie van de steden in gevaar zou brengen, maar tijdens haar regering was ze zelf niet in staat gebleken om de voorwaarden voor die welvaart te garanderen. In de loop van 1485 werd pijnlijk duidelijk dat het beleid gefaald had, of, om het in de woorden van Pierre Bourdieu uit te drukken, dat het staatskapitaal van de raad ontoereikend was om concurrenten uit het bestuurde territorium te weren. Maximiliaan vulde het ontstane machtsvacuüm graag op. Hoe ging dat in zijn werk?

Wat het krijgskundige aspect betreft, valt het relatieve gemak op waarmee de Habsburger de raad op de knieën dwong. Weliswaar viel hij niet meteen de stedelijke bastions aan – in militair opzicht een onmogelijke taak – maar hoopte hij het graafschap te omsingelen. Toen Franse troepen in februari 1485 Gent bereikten om de Vlamingen bij te staan, had luitenant-generaal Filips van Kleef

in opdracht van de aartshertog reeds Dendermonde en Oudenaarde ingenomen. De Habsburgse vorst genoot bijstand van de Staten-Generaal die hij in het najaar van 1484 te Antwerpen had samengeroepen. De andere gewesten hadden beden toegezegd om troepen tegen de Vlamingen te ronselen. Bovendien kon de tegenaanval van de Vlaamse en Franse troepen in het hertogdom Brabant, als reactie op de inname van Dendermonde door Filips van Kleef, eind 1484 op weinig begrip in de Staten-Generaal rekenen.⁵⁵⁸ Ondanks een nieuwe troepenmonstering in Vlaanderen, de aanwezigheid van een Franse strijdmacht en het verregaande financiële engagement van de Vlaamse steden, slaagde de regentschapsraad er niet in de opmars van Filips van Kleef in het oosten staande te houden. Maximiliaan belegerde in mei 1485 ook Sluis van op zee, vermoedelijk met een oorlogsvloot die vanuit Antwerpen was gestuurd. Vlaanderen werd omsingeld en dreigde in een uitzichtloze economische blokkade terecht te komen. Voornamelijk in Brugge, dat al in 1482 een dergelijk scenario had wenssen te voorkomen, gingen er stemmen op voor vredesonderhandelingen.

Op dat moment ondersteunde het hof tegenstanders van de lokale machthebbers om het initiatief naar zich toe te trekken. Begin juni 1485 besliste de Brugse Grote Raad noodgedwongen een gezantschap te sturen om over een vredesverdrag te onderhandelen.⁵⁵⁹ De partij rond Willem Moreel, die overigens met de (natuurlijke) dood van Maarten Lem tijdens onderhandelingen te Leuven in maart 1485 een belangrijke pion verloren had⁵⁶⁰, besefte dat haar macht tanende was. Wilde ze de economische schade beperken, dan was verzoening of overgave de enige optie. Aanvankelijk reisden Willem Moreel, Jan de Boot en Jan Dhamera naar Gent om over de vredesvoorwaarden te onderhandelen.⁵⁶¹ Maar reeds snel werd duidelijk dat de grond hen te heet onder de voeten werd. Kort erna vluchtte Willem Moreel naar Doornik (toen een Franse enclave in de Nederlanden), gevolgd door andere leden van de partij, waaronder Jan van Nieuwenhove fs. Klaas en zijn zwager Jan de Keyt.⁵⁶² Toen de Brugse voorstanders van de regentschapsraad de stad uit waren, was Brugge klaar voor de machtsovername

⁵⁵⁸ Wellens, *Les Etats-Généraux*, 196-7.

⁵⁵⁹ Nicolas Despars verwoordde treffend de reactie in het Brugse kamp op de machtsovername van Maximiliaan. In de ceremonie van de uitroeping van de Vrede van Brugge vroeg kanselier Jean Carondelet op het belfort aan de Brugse ambachten, die toen op de Grote Markt verzameld waren, of ze vrede wensten. *'Daerup dat zy eendrachtelick verantwoordten: 'Paeyts! Paeyts!', hoewel nochtans dat die zommeghe van bemlieden wel anders dochten int herte, maer en dorstent daer niet openbaren'* (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 255).

⁵⁶⁰ Hij stierf op 27 maart 1485 tijdens onderhandelingen met de Staten van Brabant (*ibidem*, 245). Hij werd begraven in de Sint-Donaaskerk (Vermeersch, *Grafmonumenten te Brugge*, II, 337 en Everaert, *Les Lem*, 834).

⁵⁶¹ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 347-8.

⁵⁶² Janssens, *Willem Moreel*, 92.

van hun politieke concurrenten. Op 16 juni reisde een gezantschap van geestelijken naar Sluis om er contact op te nemen met Maximiliaan die zich op een schip in de Zwinmondig bevond.⁵⁶³ De aartshertog zond op zijn beurt een commissie naar Brugge om over een vredesverdrag te onderhandelen. Ze bestond uit Joost van Varsenare, Guy de Baenst, Joost van Halewyn, Willem Houtmaerct, Jan van Nieuwenhove fs. Michiel, Roeland le Fevre en Pieter Lanchals.⁵⁶⁴ Deze groep zou in de komende jaren de kern van de vorstelijke factie in de stad vormen en ze bestond uit naaste vertrouwelingen van Maximiliaan, waarvan het merendeel door het vorige regime verbannen was en/of uit een overheidsfunctie ontzet was. Meer nog, ze bevatte persoonlijke rivalen van het regime, dat koudweg opzij geschoven werd. Als eerste beleidsdaad sloten de nieuwe machthebbers vrede met de aartshertog, hetgeen de erkenning van zijn voorgedij over graaf Filips betekende. Brugge was gevallen.

Verliep de erkenning van Maximiliaan als voorged te Brugge zonder noemenswaardige incidenten, te Gent was de tegenstand, zoals te verwachten, heviger. Militaire nederlagen in Geraardsbergen, Oudenaarde, het Land van Waas en voor de stadspoorten van Gent in het voorjaar van 1485 verzwakten er de positie van de voorstanders van de regentschapsraad. In april en mei beten Gentse troepen de tanden stuk op de militaire overmacht die vanuit Brabant Vlaanderen binnenviel. Zoals in vorige opstanden in de vijftiende eeuw stelden de Gentse ambachten ook in 1485 na de militaire nederlagen van het stadsleger de bekwaamheid van hun leiders in vraag.⁵⁶⁵ Het was traditioneel het moment waarop tegenstanders van het regime de strijdbijl opgroeven. Op 7 juni verzamelden de ambachten op de Vrijdagmarkt nadat de neringen van de bouwvakkers, de schippers en de beenhouwers met klokgelui een werkstaking hadden uitgeroepen.⁵⁶⁶ Ze lieten de stadspoorten sluiten en stortten zich vervolgens op de machthebbers in de stad.⁵⁶⁷ Mathijs Peyaert, een gewezen deken van het ambacht der brouwers, wierp zich op als leider van de revolve. Hij eiste van het stadsbestuur het einde van de oorlog omdat de bevolking volgens hem hieronder erg te lijden kreeg. Mathijs Peyaert kon op hevige aanhang rekenen onder de ambachten die hoopten de economische omstandigheden in de stad te verbeteren door vrede te sluiten. Kreten als '*Paeyts*' en '*Vrient Oostenrijcke*' zouden toen op de Vrijdagmarkt weerklonken hebben. Mathijs betichtte de Gentse bewindvoerders van wanbestuur en hij eiste de berechting van de voornaamste politieke

⁵⁶³ SAB: SR, 1484-85, 165r.

⁵⁶⁴ SAB: SR, 1484-85, 168r.

⁵⁶⁵ Haemers, *De Gentse opstand*, 288-9.

⁵⁶⁶ Hetgeen volgt, is gebaseerd op Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 100-2; Despars, *Cronycke van den lande*, 258-9 en *Dagboek van Gent*, I, 259-60, tenzij anders vermeld.

⁵⁶⁷ SAG: 400, 28, 445v en 447v.

kopstukken. Medestanders sloten de belangrijkste gezagsdragers, personeelsleden van de graaf en andere prominenten op. De ‘politieke cluster’ rond voorschepen Daneel Onredene, advocaat Willem Rijm en de tweelingbroers Jan en Frans van Coppenhole gingen de gevangenis in, samen met andere leidinggevende personen van de laatste jaren. Ook Adriaan Vilain van Rassegem werd van zijn vrijheid beroofd, die volgens de oproerkraaiers ‘den eersten originelen oorspronck ende thoof van alle die voorleden beroerten, meutten ende seditien’ was.⁵⁶⁸

Enkel Adolf van Kleef bleef buiten schot. Hij was na de opsluiting van Adriaan Vilain de enige edelman ‘van den bloede’ die nog in de nabijheid van de jonge graaf vertoefde. De andere leden van de raad waren gevangen genomen of gevlucht. De opstandelingen durfden allicht niet aan de voornaamste bloedverwant van de graaf te raken. Bovendien hadden ze een aanspreekpunt nodig tot de bijna zevenjarige Filips, die nog steeds handelingsonbekwaam was. De dag na de opsluiting van de Gentse zwaargewichten (8 juni 1485) ondertekende Adolf hoogst persoonlijk een document waarin de regentschapsraad in naam van de graaf vier commissarissen aanstelde om de schepenbanken te vernieuwen. Die raad bestond op dat moment uit Adolf zelf, als enige edelman, naast afgevaardigden van de Gentse drie leden: de poortrij, de weverij en de verzamelde groep van de ‘kleine’ neringen.⁵⁶⁹ De tegenstanders van het vorige regime wensten dus de schepenzetels in te palmen en ze gebruikten de afgesmeekte goedkeuring van de graaf als legitimatie voor deze machtswissel. Nog dezelfde dag gingen de opstandelingen over tot de benoeming van nieuwe schepenen. De ambachten werden op de Vrijdagmarkt samengeroepen en de nieuwe schepenen voorgesteld.⁵⁷⁰ Aan het bewind van Willem Rijm en co. kwam een einde. Ook Gent was gevallen.

De grafelijke akte van 8 juni had twee implicaties. Ten eerste opende ze de weg naar de macht voor Mathijs Peyaert en zijn medestanders. Deze figuur leidde weliswaar de opstand tegen de regentschapsraad, maar is bezwaarlijk een medestander van de Bourgondische dynastie te noemen. Hij was schepen tijdens een vorige opstand van Gent tegen de Bourgondische dynastie in 1451 en overdeken der neringen na een opstand in 1467, maar Karel de Stoute had hem afgezet naar aanleiding van de zogenaamde ‘Abolitie van Gent’, die de stad bestrafte voor zoveel jaren opstandigheid.⁵⁷¹ In 1485 wenste Mathijs in de eerste plaats

⁵⁶⁸ Andere gevangenen waren overdekens Justaes Schietecatte en Maarten Lynezone, Jan van den Broucke (raadsheer in de Raad van Vlaanderen), Jacob Heyman (hertogelijk secretaris), Jan Ruflaert (de ontvanger van de beden in het Gentse kwartier) en kapitein Adriaan Vilain van Liedekerke.

⁵⁶⁹ De akte werd toegekend ‘bij mijnen heere den hertoghe, in zijnen raed, daer mijn heere van Ravestein ende de drie leden van der stede van Ghend jeghewordich waren’ (SAG: 94, 735).

⁵⁷⁰ SAG: 400, 28, 445v en 447v.

⁵⁷¹ Fris, *Pehaert (Mathieu)*, 867, en Haemers, *De Gentse opstand*, 187-8.

een einde te maken aan het machtsmonopolie van Willem Rijm en diens kompanen, maar de Gentse autonomie afstaan aan Maximiliaan lag gezien zijn voor geschiedenis vermoedelijk evenmin in zijn aard. Weliswaar was er weinig keuze in deze opstand. Verzet tegen de machthebbers betekende bijna vanzelfsprekend meeheulen met de aartshertog. In de daaropvolgende jaren zou Mathijs zelfs tot het symbool bij uitstek van het Maximiliaangezinde regime te Gent uitgroeien, maar aanvankelijk was hij misschien eerder een overgangsfiguur. Hij werd de nieuwe overdeken der neringen; Jan van der Boven de overdeken der wevers. Ook laatstgenoemde had een 'dubbel profiel': hij was schepen in de opstandige schepenbank van februari 1477 en in 1479. Hij was kort na 1481 verbannen, maar in 1483 had hij van het stadsbestuur gratie verkregen.⁵⁷² Vermoedelijk was hij zowel voor de ambachten als voor de nieuwe machthebbers in de stad een aanvaardbare kandidaat om samen met Mathijs Peyaert de stad te besturen.

Opvallend is dat beide figuren tal van nieuwkomers in de schepenbanken loodsten. Niet minder dan 17 schepenen hadden nog nooit een mandaat uitgeoefend in de Gentse politiek.⁵⁷³ Er was dus een breuk met het vorige regime, maar deze was zeker niet radicaal. De afgezette overdeken der wevers, Maarten Lynezone, figureerde nog als stedekiezer van de schepenbank. De achtergrond van een aantal nieuwe gezagsdragers bevestigt het vermoeden dat de schepenbank meer een soort van politiek compromis was tussen gematigde voorstanders van het vorige regime en hun tegenstanders. De pensionarissen van de schepenbank van de Keure bijvoorbeeld, Joos Yoens en Godevaart Hebbelin, bekleedden reeds publieke mandaten tijdens de regering van de regentschapsraad.⁵⁷⁴ Jan van Vaernewijck, heer van Bost, werd voorschepen van de Keure. Vermoedelijk was ook zijn verkiezing, net als die van de overdeken der wevers, een vergelijk tussen beide partijen. Enerzijds was deze edelman in de voorbije jaren op het ongenoe gen van de opstandelingen van 1477 gestoten.⁵⁷⁵ Maar anderzijds had hij wel verwantschappelijke banden met Simon Borluut en Filips Wielant, twee mede-

⁵⁷² SAG: 400, 28, 203r.

⁵⁷³ Blockmans, *Mutaties van het politiek personeel*, 98; de lijst van nieuwe schepenen in SAG: 400, 28, 432r-v.

⁵⁷⁴ Joos Yoens was reeds tot 1483 pensionaris van de Gentse schepenbank, het jaar ervoor en erna herekiezer van de stad. Godevaart Hebbelin was een vertrouwd gezicht in de Vlaamse politiek. Als stedelijk pensionaris die eerst in Gentse en nadien in Brugse loondienst werkte, symboliseerde hij de nauwe samenwerking tussen beide steden. Hij was licentiaat in de rechten en stadspensionaris te Gent van augustus 1475 tot augustus 1478 (Karagiannis, *De functionarissen in de Raad*, 88; RAG: RV, 34315, 141r en SAG: 400, 28, 432r). Vanaf september 1478 tot aan zijn benoeming door de Drie Leden als raadsheer in de Raad van Vlaanderen op 17 mei 1482 was hij pensionaris van de stad Brugge (SAB: SR, 1478-79, 58r en SR, 1480-81, 90v-91r).

⁵⁷⁵ Jan van Vaernewijck was in 1475 voorschepen van Gedele; sindsdien was hij uit de Gentse politiek geweerd. In 1477 werd hij door de stad beboet (Hancké, *Conflict en confiscatie*, II, 189) en in 1480 bestrafte ook de Gentse baljuw hem met een boete (ARA, Rk. 14117, 195r).

standers van het vorige regime.⁵⁷⁶ Ook de voorschepen van Gedele, Jan de Grutere, de schoonzoon van Jan van Vaernewijck⁵⁷⁷, had al in 1482 in de schepenbank gezeteld. De aanstelling van de schepenen van juni 1485 sloeg en zalfde dus tegelijkertijd.

De akte van 8 juni gaf, ten tweede, de nieuwe machthebbers een vrijgeleide om het vorige regime te bestraffen. Konden de ‘mindere goden’ uit de regentschapsraad nog op enige *goodwill* rekenen, de radicale voorstanders van de raad daarentegen vielen in ongenade. Adolf van Kleef had op 8 juni dus het doodvonnis van zijn vroegere bondgenoten én van de (eerste) Vlaamse regentschapsraad ondertekend. Nadat het nieuwe regime Franse soldaten te Deinze had verdreven⁵⁷⁸, berechtte de schepenbank de gewezen stadspensionaris Willem Rijm en Daneel Onredene. Beiden werd respectievelijk verweten de vrede met Maximiliaan te hinderen, en zonder instemming van de stad artillerie te hebben gebruikt om de blokkade van Antwerpen te ondersteunen.⁵⁷⁹ Deze aantijgingen tonen aan dat het nieuwe regime zo snel mogelijk af wou van tegenstanders. Op 14 juni 1485 werden beide Gentenaars na een kort proces op de Vrijdagmarkt door de baljuw terechtgesteld.⁵⁸⁰ De laatste woorden van Willem Rijm op het schavot klonken, aldus Olivier de la Marche, als volgt: ‘*Ou vous ne me respondez point, ou je suis devenu sourt*’, na de vraag wat men hem te verwijten had.⁵⁸¹

Na het wrede einde van deze vooraanstaande figuren keerde echter plots het tij. Het toont aan dat de medestanders van de voormalige machthebbers nog steeds op ruime steun konden rekenen. In de nacht van 16 op 17 juni bevrijdde een aantal Gentenaars tweelingbroers Frans en Jan van Coppenhole en beide neven Adriaan Vilain uit de gevangenis.⁵⁸² Vreesden hun familieleden en vrienden dat hen hetzelfde lot beschoren was als Willem Rijm en Daneel Onredene? De Coppenholes en – enkele dagen later – Adriaan Vilain van Rassegem vluchtten naar Doornik, waar ook enkele Brugse vertegenwoordigers van de regentschapsraad én vermoedelijk ook nog Philippe de Crèvecoeur met Franse soldaten verbleven.⁵⁸³ De kansen keerden. Nog diezelfde zeventiende juni bezetten de

⁵⁷⁶ In 1484 bijvoorbeeld werd Jan van Vaernewijck samen met Simon Borluut fs. Simon voogd van de dochter van Simon Borluut fs. Boudin (die Elisabeth van Vaernewijck, fa. Alexander, gehuwd was; zie ARA: FL, 549). Zijn dochter Florentine was met Simon van den Ryne gehuwd, een verwant van Filips Wielant (SAG: 400, 30, 167v; RAB: BVO, 497; ARA: Rk. 17405, 3v en Gailliard, *Bruges et le Franc*, II, 282).

⁵⁷⁷ Hij was met diens dochter Catherine getrouwd (de Herckenrode, *Nobiliaire des Pays-Bas*, I, 885).

⁵⁷⁸ SAG: 400, 28, 446r.

⁵⁷⁹ *Dagboek van Gent*, II, 259-60 en Van Bruaene, *De Gentse memorieboeken*, 158.

⁵⁸⁰ SAG: 400, 28, 449v-450r; ARA: Rk. 14118, 55r; Fris, *Rym (Guillaume)*, 688; *idem*, *Onredene (Daniel)*, 192.

⁵⁸¹ De la Marche, *Mémoires*, III, 275; Roose, *Ou vous ne me respondez point*, 164.

⁵⁸² Een zekere Adam van Tielt wordt als initiatiefnemer van deze bevrijding vernoemd (*Chronijcke van Ghendt*, 40 en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 259).

⁵⁸³ Nadien vluchtten beiden naar Rijsel (KB: Ms 1132, 109 en Molinet, *Chroniques*, I, 459).

gewapende ambachten de Vrijdagmarkt en eisten ze van het nieuwe stadsbestuur dat het toegaf aan hun politieke verzuchtingen. Welke ambachten de markt betraden, staat helaas niet in de bronnen aangegeven. Betrof het de andere dan deze die kort voordien de ondergang van het vorige regime hadden bewerkstelligd? Het stadsbestuur zwichtte hoe dan ook voor de opstandelingen en, in naam van de drie leden van de stad, presenteerde ze de jonge graaf een nieuw verkiezingsreglement dat de ambachten opgesteld hadden. Meer nog, de regentschapsraad verrees uit haar as. Ze bekrachtigde de (enkel in juni gedateerde) akte vermoedelijk kort erna ‘*omme te schuwene de partischepen ende twidrachten die hier voortijts gheregnert hebben*’. Adolf van Kleef signeerde alweer, ‘*als de naeste van onsen bloede*’, in naam van Filips de Schone, ‘*mids onser joncheit van jaren*’, deze opmerkelijke akte.⁵⁸⁴

De inhoud van het document weerspiegelde de vrees van de ambachten dat ze ten gevolge van de machtsovername van Maximiliaan hun prominente politieke positie zouden verliezen. Het nieuwe verkiezingsreglement was immers niet meer dan een bekrachtiging van de gewoontes die sinds 1477 de Gentse schepenverkiezingen domineerden. Het betreft de zogenaamde ‘Gentse’ interpretatie van het ‘charter van Senlis’ uit 1301 die de drie leden van de stad van een permanente vertegenwoordiging in de schepenbanken verzekerde. Twee herekiezers zouden voortaan zes schepenen uit de poorterij aanstellen, twee kiezers elk uit het lid van de weverij en de kleine neringen zouden instaan voor de benoeming van de andere twintig schepenen.⁵⁸⁵ Misschien omdat de weverij en de kleine neringen vreesden dat de rijkere toplaag uit de ambachten de schepenzetels zou monopoliseren, voerde het ‘nieuwe’ reglement wel een lange ‘wepelplicht’ in. Dat betekende dat een persoon maar eenmaal om de zes jaar een mandaat van overdeken of schepen mocht bekleden. Het is ook mogelijk dat de ambachten met deze maatregel tegemoet kwamen aan de aanklacht die tegenstanders van het vorige regime hadden geuit. Jacob van Wymeersch had bijvoorbeeld in 1481 overdeken Jan van den Buendere verweten dat hij te lang in functie was en zich op publieke mandaten door getrouwen liet omringen. De te lange aanwezigheid van bepaalde personen in de politiek van de stad was in ieder geval volgens de

⁵⁸⁴ RAG: OV, 834. Ook ridder Joris van Schoorisse, Gents baljuw, Paul de Baenst, de president van de Raad van Vlaanderen, raadsheer Filips Wielant, en de abten van Sint-Baafs en Sint-Pieters zetelden in de raad. Dit is overigens de enige bekende grafelijke oorkonde waarin geestelijken als lid van de regentschapsraad optraden. Vermoedelijk verleende hun, al dan niet door de ambachten geëiste, aanwezigheid een zekere legitimiteit aan de raad, die toen dus een vertegenwoordiging van de drie standen kende. Bovendien had de abt van Sint-Baafs, Raphaël van Mercatel, bloedbanden met de graaf – hij was immers een bastaardzoon van Filips de Goede.

⁵⁸⁵ Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 102.

oorkonde de reden voor de toekenning.⁵⁸⁶ Maar dit kan evengoed een rechtvaardiging ‘*post factum*’ zijn. Hoe dan ook, de ambachten wensten op 17 juni 1485 hun politieke prerogatieven te behouden en ze hoopten dat een grote circulatie van de schepenen ook in de toekomst hun machtspositie in de stad zou ondersteunen. De grafelijke toegeving aan de ambachten doet overigens denken aan een gelijkaardige situatie uit 1452. Ook toen probeerden de ambachten door middel van een nieuw verkiezingsreglement hun nakende ondergang te redden. Maar dat reglement was toen geen lang leven beschoren...⁵⁸⁷

Daags na de toegeving aan de eisen van de ambachten riep Adolf van Kleef de Brugse en Ieperse schepenbank op om te Gent over de nakende vrede te onderhandelen.⁵⁸⁸ In een vijandige brief blokte Maximiliaan echter onderhandelingen meteen af, en sloot hij een eventuele inmenging van de Franse koning uit – misschien was die door Adolf van Kleef als tussenpersoon gesuggereerd.⁵⁸⁹ Kordaat maakte daarop kanselier Jean Carondelet aan de voormalige machthebbers in het graafschap de eisen van de vorst kenbaar. Op 23 juni volgde nog een onderhandelingsronde te Brugge, onder andere in het bijzijn van Adriaan Vilain van Liedekerke, waarbij Filips van Bourgondië-Beveren een sleutelrol speelde. Deze edelman was in april 1485 opnieuw in dienst van Maximiliaan getreden (zo dadelijk hierover meer). Brugge bood hem de functie van kapitein van de stad aan, maar Maximiliaan stemde hiermee niet in.⁵⁹⁰ Kort erna reisde de zoon van Antoon van Bourgondië naar Gent waar hij voor de laatste maal in de regentschapsraad optrad. In zijn bijzijn verleende de raad namelijk de stad Gent vergiffenis voor de twee recente opstanden.⁵⁹¹ De regentschapsraad praatte, in één van haar laatste aktes, de wapening van de ambachten van 7 en 17 juni goed als een zoektocht naar vrede die enkel ‘*ter goeder waeromme*’ had plaatsgevonden.⁵⁹²

⁵⁸⁶ Ze werd toegekend ‘*ter causen van dat men de wethouders ende officieren zo langhen tijd van jaren deen naer den anderen onderhouden heeft in wetten ende officien*’ (RAG: OV, 834).

⁵⁸⁷ De Gentse opstandelingen stelden het reglement tijdens vredesonderhandelingen te Rijsel in de zomer van 1452 aan een afvaardiging van Filips de Goede voor, maar de hertog aanvaardde het niet (Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 168-70 en Haemers, *De Gentse opstand*, 326-8).

⁵⁸⁸ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 353.

⁵⁸⁹ Maximiliaan liet op 20 juni 1485 aan Karel VIII (en zijn hofraad) weten dat de entourage van de koning verantwoordelijk was voor de inmenging in Vlaanderen. De regering van de regentschapsraad omschreef hij overigens als ‘*le tort que ceulx de Flandres m’ont fait jusques à ceste heure*’ (Molinet, *Chroniques*, I, 454).

⁵⁹⁰ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 257.

⁵⁹¹ De oorkonde werd, zoals ondertussen gebruikelijk, getekend door Adolf van Kleef, die samen met Filips van Bourgondië-Beveren, Paul de Baenst en Filips Wielant in de regentschapsraad zetelde. De akte draagt enkel ‘*wedemaent*’ als tijdsaanwijzing (SAG: 94, 736).

⁵⁹² De graaf vergaf de ambachten hun ‘*vergaderinghe, of wapeninghe also ment nomen wille*’ omdat ze ‘*niet ghebuert, noch ghedaen en es gheweest dan ter goeder waeromme ende up hopen cause te zijne te paeyse te bringhene de gheschillen wesende tusschen mijnen harden gheduchten heere ende vadere of een zijde ende die van desen onsen lande van Vlaendren of andere, ende te schuvene de groote scaden ende verliesen die noch bij der oorloghe rignerende ghescepen waren toe te commene, ten laste van onsen aermen ondersaten*’.

Ondanks de vaststelling dat de terechtstelling van sommige personen zonder medeweten van de graaf gebeurd was, beloofde Filips de Schone de verantwoordelijken niet te straffen. Misschien op voorspraak van Maximiliaan (hetgeen de aanwezigheid van Filips van Bourgondië-Beveren in de regentschapsraad kan verklaren) wenste de raad dat elkeen terug aan het werk ging. Volgens het document was de opstand van de ambachten ten einde. Zoals de regering van de regentschapsraad, want het was de laatste akte die ze uitvaardigde. Voortaan was Maximiliaan weer aan zet. Enkele dagen later, op 28 juni, dicteerde hij aan het graafschap de Vrede van Brugge, waarin hij zichzelf als *'pere et mambour de monsieur le duc Philippe son fils'* aanduidde.⁵⁹³

5. Besluit: de 'federale stedenbond'

Het graafschap Vlaanderen kende tijdens de regering van de eerste (en later ook van de tweede) regentschapsraad een bijzondere bestuursvorm, een 'stedenfederatie' of een 'federale stedenbond'. Deze definitie valt uiteen in twee elementen. Ten eerste vertoonde de stedenbond de kenmerken van een staat, waarbij we terugvallen op de definitie van Max Weber. In een politiek centrum (Gent) zetelde er permanent een aantal centrale instituties die een geografisch afgebakend territorium bestuurden. De regentschapsraad, de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad en de algemeen ontvanger van Vlaanderen verbleven in de periode 1483-1485 in Gent en ze bestuurden van daaruit het volledige territorium. Er waren weliswaar centrale instellingen werkzaam die niet te Gent gelokaliseerd waren, zoals de Rekenkamer, maar dit was een gevolg van de specifieke historische omstandigheden. Een ander kenmerk om van een staat te kunnen spreken, de uitoefening van een dwangmonopolie door een centraal regeringsorgaan, stelt een aantal problemen. De Vlaamse bestuursvorm had namelijk geen totaal dwangmonopolie, omdat ze dit monopolie diende te delen met de steden. Toch verenigde het centrale beslissingsniveau enkele dwangmiddelen. De grafelijke macht werd in de jaren 1483-1485 weliswaar ingevuld door de regentschapsraad, maar toch werd zij aanzien als de veruiterlijking van de politieke wil van de graaf. Het resultaat was dat de raad zich een deel van het symbolisch kapitaal van graaf Filips de Schone had toegeëigend. Dit symbolisch kapitaal stond haar toe grafelijke functionarissen te benoemen, belastingen te heffen en een zeker geweldsmonopolie te onderhouden.

Het dwangmonopolie van de Vlaamse stedenbond was dus niet gecentraliseerd. De centrale bestuursvorm stond namelijk een groot deel van de beslis-

⁵⁹³ *'Et en cette qualité luy laisseront le gouvernement de la personne de son dict fils et du dict pays [Vlaanderen]'* (Dumont, *Corps diplomatique*, III (2), 145).

singsmacht af aan de schepenbanken. De stedenbond was dus een staatkundige federatie die uit een duurzame coalitie van steden met een grote bestuurlijke autonomie bestond. De stedenbond is op dat vlak makkelijk te vergelijken met de staatsvorm die de privileges van 1477, zij het op grotere schaal, ingericht hadden. De grote Vlaamse steden, Gent, Brugge en Ieper, gedroegen zich tijdens de regering van de regentschapsraad namelijk als stadstaten – zij het dat er nog steeds een centraal overkoepelend regeringsorgaan werkzaam was. De drie grote steden genoten een zeker gewelds- en belastingsmonopolie in het eigen territorium en het omliggende platteland. De steden beschikten tevens over een zekere graad van symbolisch kapitaal, hen geschonken door een lange traditie van stedelijk (zelf)bestuur. Maar het ideologisch, het gewelds- en belastingsmonopolie was niet totaal want de stedelijke bestuurders dienden het te delen met de grafelijke macht enerzijds, en met ondergeschikte corporatieve verenigingen anderzijds. De bestuurlijke elite van de steden bleef het centrale machtsniveau (de graaf en de regentschapsraad) dus onderhorig. De term ‘federale stedenbond’ draagt bijgevolg een zekere paradox in zich. Terwijl een stedenbond per definitie een gedecentraliseerd karakter heeft, had ze in Vlaanderen duidelijk een aantal ‘centrale kenmerken’.

Deze paradox werd opgelost door het representatieve karakter van de Vlaamse bestuursvorm. Zowel op het centrale als op het stedelijke bestuursniveau oefende eenzelfde elite de macht uit. Het centrale niveau, de regentschapsraad, was een veredelde permanente vergadering van de Drie Leden van Vlaanderen, aangevuld met enkele edelen. Ze had, met andere woorden, de macht om territoriale beslissingsmacht te claimen, en een zekere legitimiteit om in naam van de graaf het graafschap te besturen. Slechts sporadisch nam de eerste der drie standen deel, de Kerk, maar dat was een traditie in het graafschap. De afvaardiging op het centrale bestuursniveau was verkozen door een (provinciaal of stads-)bestuur dat op haar beurt uit een vertegenwoordiging van politieke machtsgroeperingen en lokale netwerken bestond. Inspreek in het beleid van de stad, het gewest of de staat was door middel van vertegenwoordiging op verschillende niveaus verzekerd. Het machtsevenwicht in de staat werd dus door een systeem van ‘*checks and balances*’ bijgehouden. Uiteraard waren er in een federale stedenbond conflicten tussen steden, tussen partijen in de steden, enzovoort. Maar deze waren niet van die aard of omvang om het bestuursstelsel op te blazen. De permanente representatie van ondergeschikte besturen op federaal vlak hield de stedenbond bijeen en ze hief haar inherente paradox op.

De historische variant die het dichtst bij de Vlaamse ‘federale stedenbond’ van de periodes 1483-1485 (en later, in 1488-1489) aanleunde, was de zeventiende-eeuwse Republiek van de noordelijke gewesten. De bestuursvorm van de

Republiek na de Nederlandse Opstand wordt ook omschreven als een ‘centrale statenbond’ of een ‘burgerstaat’.⁵⁹⁴ Een korte vergelijking tussen de verwante staatsvormen van de Nederlandse Republiek en het graafschap Vlaanderen kan ons meer leren over de redenen van het ontstaan, de ontwikkeling en de uiteindelijke val van de ‘federale stedenbond’ in Vlaanderen. De Nederlandse Republiek kende, zoals Vlaanderen in de bestudeerde jaren, een zwak centraal machtsniveau dat een belangrijk deel van het gewelds- en financieel monopolie afstond aan lokale en/of provinciale entiteiten. De bevoegdheden van het overkoepelende machtsniveau waren gebonden aan voorrechten van ondergeschikte autoriteiten. Zoals de Nederlandse Republiek uit autonome provincies bestond, kende Vlaanderen (zij het op kleinere schaal) zelfstandige steden die hun ommeland bestuurden. Op vrijwillige basis stonden zij financiën af aan de centrale macht, de graaf en de regentschapsraad enerzijds, de Staten-Generaal en de stadhouders anderzijds. Zoals blijkt uit het aanvangscitaat van dit hoofdstuk, zonder deze middelen kon het centrale machtsniveau de ‘staat’ niet onderhouden.

Een ander vergelijkingspunt tussen de Republiek en de Vlaamse ‘stedenbond’ was het gebrek aan legitimiteit van de bestuurders van beide bestuursvormen. De autoriteit van de graaf werd weliswaar nooit in vraag gesteld tijdens de Vlaamse Opstand, maar hun regenten hadden veel moeite om zich als machthebbers te propageren, zoals ook in het Noorden later het geval was. Hoe Vlaanderen het probleem zou oplossen dat ontstond na de meerderjarigheid van de graaf, blijft uiteraard een raadsel. In dat geval zou de regentschapsraad de reden van haar bestaan verliezen, en zou zij vermoedelijk opgedoekt worden ten voordele van een autonome graaf. We kunnen maar gissen dat de Drie Leden op dat moment een soort van bestuursraad zouden inrichten, die qua samenstelling gelijkaardig zou zijn aan de regentschapsraad. Zij kon dan het grafelijke beleid controleren met de bedoeling de rechten van de Drie Leden te vrijwaren. Maar dat probleem was in de jaren 1483-1485 niet aan de orde.

Een zwak centraal gezag betekent ook een beperkte centrale bureaucratie. Zowel in de Republiek als ten tijde van de regentschapsraad werd de centrale autoriteit ondersteund door een kleine schare ambtenaren die amper over beslissingsmacht beschikten (die bleef immers in handen van respectievelijk de Staten-Generaal en de regentschapsraad). In beide bestuursvormen waren de ambtenaren voornamelijk universitair geschoolde uitvoerders van het beleid. Patronage in

⁵⁹⁴ Het hiernavolgende overzicht is gebaseerd op 't Hart, *The making of a bourgeois state*, 187-226; Israël, *The Dutch Republic*, 276-307; Prak, *Gouden eeuw*, 35-96 en Isaacs & Prak, *Cities, bourgeoisies, and states*, 208-10. De literatuur over de Nederlandse Opstand is te uitgebreid om hier te citeren. Ik verwijs daarom naar een aparte bijdrage over de vergelijking tussen de Vlaamse en Nederlandse Opstand: Haemers & Sicking, *De Vlaamse Opstand*. De werken van Van Nierop, *Het verraad van het Noorderkwartier*; Geever, *Gewallen vazallen*; Israël, *The Dutch Republic*, en Soen, *Vredehandel*, inspireerden de hiernavolgende vergelijking.

hun benoeming was eerder regel dan uitzondering. Hun ervaring in bestuurszaken had de meerderheid van de centrale ambtenaren in de stedelijke administratie opgedaan, anderen waren dan weer afkomstig uit traditionele ‘ambtenaren-families’ op wie de centrale autoriteit al generaties lang beroep deed. Er was soms weinig hiërarchie tussen de ambtenaren, en hun taakomschrijving was vaag, net als de scheiding tussen hun publieke taak en de private levenssfeer. Ontvangers ondersteunden het beleid soms met eigen financiën en hun administratieve taak werd dikwijls in hun eigen residentie uitgeoefend. Het (dikwijls relatief lage) salaris van de centrale ambtenaren werd door lagere bestuursniveaus uitgekeerd – in Vlaanderen bleven sommigen onder hen zelfs in stedelijke dienst. Het personeel van andere centrale instellingen, zoals de Raad van Vlaanderen, werd proportioneel door de Drie Leden samengesteld, zoals bijvoorbeeld ook te Gent drie politieke lichamen de ambten in de stad verdeelden. De consequente hantering van deze verdeelsleutel had een sterk pacificerende invloed op de werking van de centrale instellingen. Toch mag de rol van de centrale bureaucratie in de Republiek en in Vlaanderen niet onderschat worden. Zonder hen kreeg het machtscentrum het beleid niet uitgevoerd en de ambtenaren waren tevens verantwoordelijk voor een zekere mate van politieke cohesie tussen de verschillende ondergeschikte bestuursniveaus van de gedecentraliseerde staat.

Zoals in de Vlaamse stedenbond was representatie het sleutelwoord in de Nederlandse Republiek. De Staten-Generaal bestond er uit vertegenwoordigers van staten (‘regenten’), die op hun beurt vertegenwoordigers van steden telden. Stedelingen (of ‘burgers’) bestuurden door middel van vertegenwoordiging beide bestuursvormen. In zowel de Vlaamse stedenbond als de Republiek manifesteerde zich het sociaal systeem van het corporatisme dat zijn oorsprong vond in de stedelijke samenleving. Het stedelijke netwerk bepaalde immers de voorwaarden voor de politieke bestuursvorm en de sociale condities in Vlaanderen en in de Republiek. De welvaart van de steden in zowel de Republiek als Vlaanderen was gebaseerd op een exportgerichte industrie en lange afstandshandel die een machtige handels- en ambachtselite had gecreeërd. De grote omvang van de politieke participatie van stedelingen verklaart waarom ze in een oorlogssituatie toch een stedenbond als bestuursmodel verkozen. In een systeem waarin aan een vorst en diens directe entourage een grote politieke rol is weggelegd, is inspraak van stedelingen immers geen zekerheid.

Het beleid van de Republiek en de regentschapsraad had in de eerste plaats respect voor de voorrechten van geprivilegieerde groeperingen. Het economisch ‘programma’ was erop gericht de handel in de stad, in het land en zelfs op internationaal vlak gunstige voorwaarden aan te bieden. De steden domineerden het platteland. Oorlog of andere handelsverstoringen werden in de mate

van het mogelijke opgelost (maar met wisselend succes). Ook een stabiel monetair klimaat en een opmerkelijk schuldenbeleid diende de handel te bevorderen. De opbouw van een lange termijnschuld door middel van de uitgifte van renten op de inkomsten van de steden en zelfs op die van het gewest voorzag zowel de regentschapsraad als de Staten-Generaal van de middelen om de bureaucratie te bekostigen, de landsverdediging te organiseren en de hofhouding van de vorst te ondersteunen. De hoge graad van politieke participatie in de steden zorgde voor gretige afnemers van stedelijke renten, die door de opbrengst van indirecte belastingen werden terugbetaald. Het sociaal kapitaal van de stedelijke bestuursgroepen (het 'vertrouwen') maakte van de renteverkoop een succesrijk middel om relatief goedkoop te lenen. Beide bestuursvormen financierden hun beleid dus in belangrijke mate met een openbare schuld. De Vlaamse steden assigneerden hun schuld op een verbruiksbelasting, de steden en ook de Staten-Generaal van de Republiek financierde de openbare schuld door hoofdzakelijk indirecte belastingen. Maar steeds behield de volksvertegenwoordiging formeel een beslissende stem in de totstandkoming, de inning en de besteding van belastingen. Op militair vlak tenslotte was eenzelfde principe werkzaam. Op centraal niveau werd over mobilisatie beslist, maar de ondergeschikte bestuursniveaus behielden inspraak in de lichter en de betaling van troepen.

De Vlaamse stedenbond en de Republiek (in wording) hadden met gelijkaardige problemen te kampen, maar die hebben een verschillende afloop gekend. Ze kunnen misschien een verklaring aanreiken waarom de 'federale stedenbond' in Vlaanderen tot tweemaal toe verdween. In zowel de Nederlandse als de Vlaamse Opstand was de verdeeldheid groot. Ten eerste tussen de voornaamste edelen. Topfuncties in de legerleiding en in de hofhouding van de graaf waren in de Vlaamse regentschapsraad aan de hoge adel toebedeeld. De adel had dus een grote greep op het staatsapparaat en op het geweldsmonopolie van de graaf. Maar van conflicten tussen de stedelijke vertegenwoordiging en de adel is in de regering van de eerste (en van de tweede) regentschapsraad geen spoor te bekenen. Daarvoor is een 'interne' en een 'externe' reden aan te geven. De aanwezigheid van een gemeenschappelijke ('externe') vijand (Maximiliaan) voorkwam onenigheid. Ingrijpender was waarschijnlijk een 'interne' factor. Een belangrijk deel van de Vlaamse adel woonde immers in de stad of maakte deel uit van bestuurlijke netwerken. Één van de voornaamste edelen aan het hof bijvoorbeeld, Lodewijk van Gruuthuze, was nauw betrokken bij de Brugse politiek en zijn belangrijkste bron van inkomsten (het gruterecht) hing af van de welvaart van de stad. In dit geval kwamen adellijke en stedelijke belangen overeen. In Gent was er van een onderscheid tussen de poorterij en de stadsadel amper

sprake. Edelen maakten deel uit van de stedelijke netwerken en zelfs van het stadsbestuur. Wel had de regentschapsraad adellijke vijanden die toenadering zochten tot het hof van Maximiliaan, zoals een groepje edellieden uit het Brugse Vrije. Omdat de Brugse bestuurlijke elite het omringende platteland wenste te domineren, was zij in aanvaring met deze adelsgroep gekomen. De vorst speelde de immer latente politieke spanning tussen Brugge en de adel van het Vrije uit in eigen voordeel. Maximiliaan begunstigde er edellieden om via de restauratie van hun macht invloed in de Vlaamse politiek te verwerven. De bestuursmacht die vorstgezinde edellieden toebedeeld kregen in de Bourgondisch-Habsburgse staat was voor hen te aantrekkelijk om die staatsvorm in te ruilen voor een 'federale stedenbond'.

Ook tussen de verschillende regio's waren er grote tegenstellingen. Terwijl de Noord-Nederlandse steden en gewesten uiteindelijk samengewerkt hebben tegen de Spaanse vijand, nadat die hevig tekeer was gegaan in enkele Brabantse steden, is er geen gelijkaardig algemeen verzet tegen Maximiliaan gegroeid – dat zou meer in 1488 het geval zijn, maar ook dan is er van een algemene lotsverbondenheid in de Nederlanden geen sprake. Opvallend is vooral de steun die Maximiliaan uit Brabant kreeg. Weliswaar had hij er enkele tegenstanders letterlijk een kopje kleiner gemaakt, maar duidelijk steunde de elite van Antwerpen, Brussel, Leuven en andere steden er de vorst in zijn strijd om het regentschap. Gezamenlijk blokkeerden ze de Brugse haven, hetgeen de machtsbalans in Vlaanderen heeft doen kantelen. Algemeen wordt aangenomen dat een economische reconversie de Brabantse steden in de loop van de vijftiende eeuw deed groeien, hetgeen hen een steeds machtigere speler in de Nederlanden maakte. Niet dat de Vlaamse steden met ernstige economische problemen te kampen kregen, maar op lange termijn zouden zij de Brabantse en Hollandse steden moeten laten voorgaan. De Brabantse steun aan Maximiliaan doet denken aan de economische welvaart waaruit de Noordelijke opstandelingen in de zestiende eeuw konden putten om hun strijd tegen Filips II te financieren. De gevolgen van de verschuiving van het economische zwaartepunt in de Nederlanden zijn dus misschien al leesbaar in het conflict om het regentschap over Filips de Schone. Hoe dan ook, de militaire steun van onder meer Antwerpen verschafte Maximiliaan de middelen om de regentschapsraad het mes op de keel te zetten. Hierin lijkt een oorzaak te zijn vervat waarom Vlaanderen niet bij machte was om in het voorjaar van 1485 de tegenstand het hoofd te bieden.

Tenslotte was er nog de interne oppositie. De regentschapsraad had voortdurend af te rekenen met invloedrijke figuren die zich nog steeds solidair verklaarden met de vorst, of in hem een medestander vonden om rivalen te dwarsbomen. In Gent, Brugge en Ieper liep als het ware een verticale breuklijn door de elite

netwerken en de ambachtsmiddens heen. Het woelige einde van de regentschapsraad te Gent bijvoorbeeld toonde aan dat de raad nauw vervlochten was met enkele grote families en een invloedrijk corporatief kader, maar de steun was niet algemeen. In de voorafgaande jaren had de raad een beleid gevoerd dat voornamelijk de eigen aanhang ten goede kwam; tegenstanders waren verbannen en berecht. De politieke tegenstelling was heel groot, zoals ze dat al sinds de regering van Karel de Stoute, en eigenlijk al voorheen was. Op een moment van zwakte, zoals de blokkade van de Brugse haven, kon kritiek op het regime makkelijk uitgroeien tot een opstand, omdat er machtige netwerken waren die een alternatief voor de 'federale stedenbond' konden bieden. Dat alternatief kreeg bijgevolg in 1485 de kans om tegenstanders te verjagen. Maar loste die machts-overname ook de tegenstellingen tussen beide partijen op? Zouden Maximiliaan en zijn bondgenoten na 1485 een brug kunnen slaan? Waaruit bestond die coalitie, en welk beleid voerde ze? Het volgende hoofdstuk bestudeert in detail de machtswissel die in 1485 plaatsvond, en onderzoekt hoe de nieuwe machthebbers aan invloed wonnen, en uiteindelijk opnieuw de duimen zouden moeten leggen voor de factie die ze verdreven hadden.

III. Het regentschap van Maximiliaan (1485-1488)

‘O schoone coopstede [sic], gy wort een roofstede, tenzy dat Godt voorziet ende ons zijne gracie biet.’⁵⁹⁵

1. Machtsovername en repressie

Op 28 juni 1485 legde Maximiliaan van Oostenrijk de Vrede van Brugge aan het graafschap Vlaanderen op. De aartshertog wenste een einde te maken aan de vele ‘*twisten, gescillen ende tweedrachten*’ tussen hem en de onderdanen van zijn zoon.⁵⁹⁶ De Vrede schonk hem het regentschap over Filips de Schone. Dit hield in dat hij voortaan de ‘*administracie ende bewaernisse*’ van de jonge graaf op zich zou nemen en tevens het graafschap zou besturen ‘*als vader, voocht ende mam-bour van onsen voirseiden zone*’. De Gentenaars dienden Filips de Schone aan zijn vader uit te leveren en een officiële ceremonie te Gent zou Maximiliaan als regent huldigen. De aartshertog erkende alle privileges van het graafschap, evenals alle rechten die zijn zoon de voorbije jaren had toegekend. Behoudens tweeëntwintig bij naam genoemde personen, waaronder drie ridders van het Gulden Vlies, ontving elke inwoner van het graafschap vergiffenis voor de ‘*mis-daeden*’ tegen Maximiliaan. De personen die niet in de Vrede waren opgenomen, zouden berecht worden volgens het gewoonterecht en de opbrengst van de eventuele confiscatie van hun goederen zou voor herstelling van oorlogsschade aangewend worden. Alle personen die de voorbije jaren verbannen waren omdat ze Maximiliaan ‘*favorable*’ geweest waren, ontvingen eveneens remissie. Ze mochten vrij terugkeren, hun verloren positie weer innemen en opnieuw van geconfisqueerde goederen genieten. De Vrede van Brugge legde het graafschap geen concrete boete op, maar ze schonk wel een niet nader bepaalde herstelbetaling aan Margaretha van York aangezien haar gebieden onder de oorlog hadden geleden. Het graafschap diende bovendien zo snel mogelijk een bede aan de aartshertog goed te keuren om diens oorlogskosten te dekken. In een aparte oorkonde van

⁵⁹⁵ Deze boutade zou door de Brugse opstandelingen van 1488 ‘*met weenende ooghen*’ gescandeerd zijn om de opsluiting van medestanders van Maximiliaan te verantwoorden. Hun beleid was volgens de opstandelingen een vorm van roofbouw op de stad (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 304).

⁵⁹⁶ De Vrede van Brugge (SAB: PO, 1207 en SAG: 94, 737) werd uitgegeven door De Bast, *Belegering der stad*, 28-34 en *Verzameling van XXIV*, nr. 16. Een (gedeeltelijke) Franse vertaling in Molinet, *Chroniques*, I, 460-2 en Dumont, *Corps universel diplomatique*, III (2), 145-6.

28 juni 1485 beloofde Maximiliaan tenslotte dat hij de jonge graaf niet uit Vlaanderen zou vervoeren zonder instemming van de Staten-Generaal.⁵⁹⁷

De Vrede van Brugge was betrekkelijk mild. Het graafschap werd niet collectief bestraft en het verloor geen privileges. De Vrede van Brugge bekrachtigde onrechtstreeks zelfs de privileges van 1477. De aartshertog wou duidelijk met een schone lei herbeginnen. De politiek van de regentschapsraad werd evenmin aan een strenge repressie onderworpen, haar beslissingen bleven rechtsgeldig – tenzij dan de verbanningen van politieke tegenstanders. Hun remissie én de veroordeling van de tweeëntwintig bij naam genoemde tegenstanders maakte de weg vrij om het gezag over te nemen van de regentschapsraad. Lodewijk van Gruuthuize, Wolfert van Borssele en Jacob van Savoye dienden zich voor de orde van het Gulden Vlies te verantwoorden voor hun rol in de raad. Lodewijk van Massemen, Jan van Coppenhole, Jacob en Jaspas Heyman, Gillis van den Broucke en Justaas Schietecatte uit Gent werden niet in de Vrede opgenomen. Voor Brugge waren dat Willem Moreel, Jan van Riebeke, Jan de Keyt, Antoon Labbe, Frans van Bassevelde, Lodewijk Steylin, Zegher de Roode, Pieter van der Eecke, Jan van Oostkamp en Klaas Marteel. Voor Ieper werden Jasper van Premecques, Tristam Belle en Frans van der Poorte als politiek verantwoordelijk voor de regentschapsraad aangeduid. Een harde repressie zou hen treffen.

Het graafschap als geheel bleef gespaard, maar de bondgenoten van Maximiliaan versterkten meteen hun greep op de overheidsinstellingen en de bestuursorganen in de steden. Door de band genomen bestond hun machtsovername erin om vertrouwelingen van het nieuwe regime te belonen met goederen en functies die van rivalen werden afgenomen. Die tactiek had de bedoeling het verzet tegen het regentschap van Maximiliaan te ontzenuwen, maar werkte natuurlijk tal van persoonlijke rivaliteiten in de hand. Evenmin loste het vetes op, en voedde deze strategie juist de partijstrijd die al enkele jaren in Vlaanderen woedde. Het bestuur van het graafschap kwam in de handen van een kleine elite terecht, die weliswaar in sommige steden (zoals Ieper) brede steun kreeg, maar toch bleek de machtsbasis smal. Zodra de broodheer van de nieuwe bestuurders het moeilijk kreeg, zouden zij snel de grond onder hun voeten voelen wegzakken. De hiernavolgende bespreking van de bestraffing van edelen, stedelijke bewindvoerders en overheidsfunctionarissen zal aantonen dat de maatschappelijke verankering van de vorstelijke partij broos was en dat de repressie niet tot de gewenste effecten leidde.

⁵⁹⁷ SAG: 93, 7, 33v.

Behoudens Adolf van Kleef en Filips van Bourgondië-Beveren werden alle Vliesridders uit de regentschapsraad geacht zich voor het volgende kapittel van de orde te verantwoorden voor hun optreden in de raad. *Adolf van Kleef*, de belangrijkste politicus van adel in het graafschap in de voorbije jaren, werd niet berecht. De edelman ‘*van den bloede*’ genoot nog steeds groot aanzien, en zijn achterstallig pensioen uit 1482 werd in juli 1485 uitbetaald.⁵⁹⁸ Tot eind 1487 betaalde Maximiliaan hem een jaarlijks pensioen van 12.800 lb. par. uit de herzogelijke schatkist.⁵⁹⁹ Aan de rente van 4800 lb. par. die Adolf sinds de dood van zijn moeder op de inkomsten van het graafschap had, werd evenmin geraakt.⁶⁰⁰ Maar de edelman verdween uit het openbare leven en hij bekleedde niet langer een bestuurlijke functie aan het Habsburgse hof. Enkele kronieken melden dat de regent Adolf in het najaar van 1485 naar Mechelen liet overbrengen, maar van een gevangenschap was geen sprake.⁶⁰¹ Vermoedelijk liet Maximiliaan Adolf buiten schot om de hoge adel in zijn hofhouding niet te veel voor het hoofd te stoten. Een zware bestraffing van één van de oudgedienden van de dynastie zou misschien wrevel bij de andere ridders van het Gulden Vlies kunnen opwekken. Maar even waarschijnlijk heeft Filips van Kleef, kapitein van Maximiliaan, gelobbyd om zijn vader niet te berechten. Filips wou uiteraard een eventuele confiscatie van zijn toekomstige erfenis voorkomen, en aangezien de zoon van Adolf een trouwe bondgenoot van de aartshertog was, volstond het om Adolf enkel politiek uit te schakelen. Het familiepatrimonium zou immers toch in de handen van één van de belangrijkste militaire kapiteins terecht komen. Adolf kampte bovendien met een slechte gezondheid, zoals hij later beweerde⁶⁰², en in april 1487 stelde hij een testament op. Zijn enige wettige zoon Filips werd de erfgenaam van al zijn bezittingen en titels.⁶⁰³

Maximiliaan had de erfenis van Adolf dan wel intact gelaten om diens zoon te ontzien, maar hij voorkwam wel een te sterke machtsuitbreiding van de Kleefs. In maart 1485 was Jan van Cruininghen, een Zeeuwse vertrouweling van

⁵⁹⁸ Op 2 augustus 1485 bijvoorbeeld stelde Maximiliaan zijn hofhouding, inclusief Adolf van Kleef, vrij van de verhoogde wijnassisen van de stad Gent (SAB: PO, 1206). In juli 1485 ontving de edelman het achterstallige pensioen van 1482 (ADN: B 2132, 69351).

⁵⁹⁹ Gachard, *Les archives royales*, 309.

⁶⁰⁰ ADN: B 4123, 102r.

⁶⁰¹ In september 1485 dineerde Adolf nog te Brugge (SAB: SR, 1484-85, 159v). Volgens een anonieme kroniekschrijver begaf hij zich daarna naar Dendermonde en Henegouwen, van waar hij werd ‘*ghevoert inne de stede van Mechelen*’ (KB: Ms 1132, 11; zie ook Molinet, *Chroniques*, I, 466). In juni 1486 was hij aanwezig op een vergadering van het Gulden Vlies te Brussel (de Reiffenberg, *Histoire de l'ordre*, 165). Erna verbleef Adolf aan de zijde van Filips de Schone tijdens een Blijde Inkomst te Mechelen (Molinet, *Chroniques*, I, 525).

⁶⁰² BNF: MF, 18997, 90v.

⁶⁰³ Adolf noemde Filips ‘*son hoir et heritier universel*’ (het testament werd uitgegeven door Van Belle, *Een fundatieplaat*, 86-94).

Maximiliaan, er namelijk in geslaagd het eiland Walcheren in te nemen en Vere, de thuisbasis van *Wolfert van Borssele*, te bezetten.⁶⁰⁴ De edelman gaf zich over en hij schonk zijn dochter Anna (en dus zijn hele erfenis) onder dwang aan Filips van Bourgondië-Beveren. Anna van Borssele was in 1481 nog de pasmunt voor de adellijke alliantie van tegenstanders van Maximiliaan, met name tussen Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze en Wolfert van Borssele. Ze was toen aan Adolfs zoon uitgehuwelijkt, maar waarschijnlijk huiverde Maximiliaan om het bezit van de familie van Borssele in de handen van het geslacht van Kleef te laten overgaan. Filips was dan wel een trouwe generaal en hij had in ruil één van Wolferts titels, admiraal van Zeeland, ontvangen. Maar de vader van Filips was op het moment van de machtsovername te Vere nog steeds lid van de regentschapsraad. In die omstandigheden zag Maximiliaan de kans schoon de alliantie van zijn tegenstanders te breken. Filips van Bourgondië-Beveren werd, in plaats van Filips van Kleef, de uitverkorene om Wolferts bezit in te palmen. Hij had naar aanleiding van de vergadering van het Gulden Vlies in 1484 de regentschapsraad de rug toegekeerd, zonder echter in actieve dienst van Maximiliaan te treden. In het voorjaar van 1485 wisselde de zoon van de Grote Bastaard echter van kamp. Hij stond Maximiliaan bij in de verovering van Vere en hij hield zijn toekomstige schoonvader een tijdlang gevangen.⁶⁰⁵

Toen Maximiliaan zich op 9 juni 1485 hoogst persoonlijk liet huldigen als nieuwe heer van Vere, schonk hij Filips als beloning voor de machtsovername te Zeeland de hand van Anna van Borssele.⁶⁰⁶ De huwelijksvoorwaarden werden op 4 juli 1485 gesloten. Na de verovering van Vlaanderen zou Filips bovendien een jaarloon van 8000 lb. par. op de '*recette générale de Flandre*' ontvangen.⁶⁰⁷ Met het huwelijk tussen de nieuwe hoffunctionaris en de dochter van een Zeeuwse rivaal boekte de aartshertog dus een dubbele overwinning. De alliantie van zijn tegenstanders was gebroken, en de trouw van Filips van Bourgondië-Beveren leek verzekerd. Toch kunnen we ons afvragen of Maximiliaan in dit alles zelf de hand had, want misschien hadden de vermelde edelen zelf het initiatief genomen om kansen te grijpen. Zij maakten namelijk makkelijk van de wisselende omstandigheden gebruik om hun eigen machtspositie en die van hun familie te verstevigen. Na de dood van Wolfert van Borssele in april of mei 1486 te Sint-Omaars werd bijvoorbeeld Filips van Bourgondië-Beveren heer van Vere en de machtigste edelman van Zeeland. Dit betekende niet dat hij voortaan

⁶⁰⁴ Van Gent, *Pertijelike Saken*, 374-5 en Haemers, *Philippe de Clèves*, 40.

⁶⁰⁵ Cools, *Mannen met macht*, 169.

⁶⁰⁶ Sicking, *Zee macht en onmacht*, 38-9.

⁶⁰⁷ ADN: B 4123, 121v.

trouw zou blijven aan de nieuwe regent. In 1488 vervoegde hij meteen de partij van de Vlamingen toen ze een tweede regentschapsraad inrichtten.⁶⁰⁸ Het lijkt er dus op dat de aartshertog de edelen in kwestie liet betijen, zolang ze maar niet de kant van zijn voornaamste tegenstanders kozen.

Ondertussen had Maximiliaan zich in 1485 van een andere opponent, Wolfert van Borssele, ontdaan, en zich van de (voorlopige) steun van Filips van Bourgondië-Beveren verzekerd. Maar Filips van Kleef daarentegen was een mooie bruidschat ontzegd. De edelman was wel als admiraal en als voogd over de grafelijke kastelen te Sluis aangesteld, een functie die hem een jaargeld van 10.000 lb. par. opleverde.⁶⁰⁹ Om zich desalniettemin niet de rancune van Filips op de hals te halen, en om tegelijkertijd een andere tegenstander uit te schakelen, vertrouwde Maximiliaan hem in mei 1485 het beheer van de bezittingen van Jacob van Savoye toe, waaronder het kasteel van Edingen en het voormalige huis van Jean Gros in de Sint-Jakobsstraat te Brugge (waarin Maximiliaan ironisch genoeg zou verblijven tijdens zijn gevangenschap in 1488).⁶¹⁰ *Jacob van Savoye* was één van de voornaamste bezielers van de Fransgezinde politiek van de regentschapsraad en hij was na de militaire nederlagen tegen Filips van Kleef naar het graafschap Sint-Pol gevlucht. Jacob was de oom langs moederszijde van de Franse koning en na zijn vlucht nam Karel VIII hem in de koninklijke hofhouding op voor een jaarlijks pensioen van 4800 lb. par.⁶¹¹ Op 30 januari 1487 overleed de veertigjarige erfgenaam van het huis van Luxemburg te Hem.⁶¹²

Ondertussen had Maximiliaan het Gulden Vlies tot een onderzoek naar het politieke doen en laten van Jacob van Savoye tijdens de regering van de regentschapsraad bevolen.⁶¹³ In 1491 werd hij postuum van de aanklacht van majesteitsschennis gezuiverd, maar de orde liet toch zijn wapenschild uit de locaties van vroegere vergaderingen verwijderen.⁶¹⁴ Ook de financiële inkomsten van Jacob en zijn vrouw, Maria van Luxemburg, werden aan een onderzoek onderworpen.⁶¹⁵ Vooreerst had Maximiliaan hierbij de bedoeling de geldstroom van-

⁶⁰⁸ Haemers, *Philippe de Clèves*, 41 en Cauchies, *Bourgogne (Philippe de)*, 276.

⁶⁰⁹ Slechts 2400 lb. par. mocht hij ten persoonlijke titel uitgeven, de rest van het bedrag diende om beide kastelen te versterken (ADN: B 4123, 118r). In februari 1485 had Maximiliaan hem de voogdij over beide kastelen aangeboden (Gachard, *Les archives royales*, 307).

⁶¹⁰ Molinet, *Chroniques*, I, 460 en Gachard, *Les archives royales*, 308. Het huis van Jean Gros te Brugge was in 1483 door de stad aan Jacob van Savoye geschonken (Haemers, *Philippe de Clèves*, 42).

⁶¹¹ Op 30 april 1486 ontving Jacob van Savoye deze som van de Franse koning '*pour notre pencion et entretenement ou service du dit seigneur de ceste presente annee*' zoals hij zelf schreef (BNF: MF, 22479, 42). Twee weken voor zijn dood ontving hij zijn laatste pensioen (43).

⁶¹² Molinet, *Chroniques*, I, 555 en Fris, *Romont (Jacques de)*, 931.

⁶¹³ De Reiffenberg, *Histoire de l'ordre*, 156 en Sterchi, *Über den Umgang*, 457 en 530.

⁶¹⁴ *Ibidem*, 534 en 545; Molinet, *Chroniques*, II, 225-6.

⁶¹⁵ Namelijk in januari en september 1486 (ADN: B 17749 en -50, telkens 'Luxembourg').

uit Vlaanderen naar de geviseerde edelman stil te leggen.⁶¹⁶ Ten tweede wenste Brugge van de verzwakte positie van de tolheer gebruik te maken om het in 1481 afgesloten tolcontract op te zeggen. De stad hoopte het financiële deficit ten gevolge van de verminderde inkomsten van de Brugse tol en de hoge rente die ze jaarlijks aan de tolheer verschuldigd was, kwijt te raken, maar dat is nooit gelukt.⁶¹⁷ Ten derde diende het financiële onderzoek de omvang van de bruidsschat van Françoise van Luxemburg te bepalen. Zij was de zus van de echtgenote van Jacob van Savoye (Maria) en de tweede dochter van de in 1482 overleden Pieter van Luxemburg. Na de Vrede van Brugge was Françoise, die vermoedelijk in het kasteel van haar vader te Edingen verbleef, in handen gevallen van de baljuw van Henegouwen.⁶¹⁸ Volgens de kroniek van Adrien de But onderhandelde Maximiliaan sinds februari 1486 met Jacob van Savoye over de huwelijksvoorwaarden tussen de ongeveer zestienjarige Françoise en Filips van Kleef.⁶¹⁹ Of Jacob vrijwillig met het huwelijk van zijn schoonzus heeft ingestemd, blijft een open vraag. Maar, al dan niet onder dwang, voorzag hij Françoise van een aanzienlijke bruidsschat. Het huwelijk van Françoise met Filips van Kleef, dat uiteindelijk in het najaar van 1487 zou plaatsvinden, bevestigde Filips dus in het bezit van het kasteel van Edingen en het huis van Jean Gros te Brugge. De overige bezittingen uit de erfenis van Jacob, waaronder de rente van de Brugse tol, kwamen Filips niet toe.

Want diens erfenis was Maximiliaan deels uit handen geglipt. Na het huwelijk van Jacobs weduwe Maria van Luxemburg met François de Bourbon, de graaf van Vendôme, in 1487, kwamen het graafschap Sint-Pol, de Brugse tol en andere heerlijkheden van Jacob in Franse handen. De regent van de koning, Pierre de Bourbon, had zijn verre verwant in 1484 met het graafschap Vendôme begunstigd en het Franse hof gebruikte de zeventienjarige graaf om de Vlaamsgezinde politiek nieuw leven in te blazen.⁶²⁰ Sinds de zomer van 1487 woedde de

⁶¹⁶ Op 19 juli 1486 bijvoorbeeld droeg de rekenkamer, in opdracht van Maximiliaan, aan de ontvanger van de spijker van Veurne op dat hij de jaarlijkse rente op de spijker aan de graaf van Sint-Pol (het afgelopen jaar betrof dit 978 lb. 19 s. 2 d. par.) voortaan aan Roeland le Fevre diende te betalen om in de '*recette générale de Flandres*' op te nemen (ADN: B 17749, 'Saint Pol').

⁶¹⁷ SAB: SR, 1485-86, 41r.

⁶¹⁸ In juli 1486 voorzag Maximiliaan de baljuw van Henegouwen, Antoine Rolin, de zoon van de voormalige kanselier Nicolas (Matthieu, *Rolin (Antoine)*, 800 en Cools, *Mannen met macht*, 284-5) van een dagloon van 1 lb. gr. om Françoise van Luxembourg te onderhouden (ADN: B 20135, 155649 en B 17749, 'Luxembourg').

⁶¹⁹ De But, *Chronique*, 652. Voor wat volgt, zie Haemers, *Philippe de Clèves*, 45.

⁶²⁰ Het huwelijk vond op 8 september 1487 plaats nadat de Franse koning Maria van Luxemburg na de slag bij Béthune gevangen genomen had. Hij bevestigde haar nogmaals in de bezittingen van haar vader (*Ordonnances des rois de France*, XX, 535). Pierre de Bourbon had de koning in 1484 opgedragen het graafschap Vendôme (afhankelijk van Anjou) en de baronie Mondoubleau (afhankelijk van Maine) samen te voegen '*pour le bien et entretenement de la dite maison de Vendosme*' onder de naam '*le comté de Vendosmois*' dat rechtstreeks zou afhangen van de Franse kroon (*ibidem*, XIX, 350-3).

oorlog tussen Maximiliaan en Frankrijk opnieuw in alle hevigheid. Het huwelijk van François de Bourbon kaderde dus in de Franse politiek om de gebieden in het noorden van het koninkrijk aan de kroon te verbinden en om de erfenis van Jacob van Savoye niet in handen van de vijand te laten vallen.⁶²¹ De graaf van Vendôme werd dus vanaf 1487 de nieuwe tolheer van Brugge.⁶²² In de periode van de tweede Vlaamse regentschapsraad werd hij, zoals de overleden echtgenoot van zijn vrouw enkele jaren voordien, één van de spilfiguren in de Vlaamsgezinde politiek van het Franse hof. Dit netwerk had Maximiliaan dus niet kunnen breken. Integendeel, het zou in 1488 welkome steun bieden toen de Vlaamse opstandelingen opnieuw het heft in handen namen.

Bij de machtsovername van Maximiliaan te Brugge in juni 1485 was *Lodewijk van Gruuthuze* in de stad gebleven. De edelman hoopte op clementie van de vorst, maar ook hij werd gevangen genomen en onder de hoede van Olivier de la Marche naar Mechelen gevoerd.⁶²³ Maximiliaan onderwierp hem aan dezelfde straf als Wolfert van Borssele en Jacob van Savoye. De aartshertog confisqueerde zijn familiepatrimonium en schonk het aan een naaste vertrouweling. Engelbert van Nassau, de gouverneur van Luxemburg, en vanaf november 1485 de stadhouder van Vlaanderen, werd met de erfenis begiftigd.⁶²⁴ Volgens Molinet kon de orde van het Gulden Vlies in 1486 de terechtstelling van Lodewijk voorkomen. ‘*Pour racheter sa vie*’ diende hij een boete van 100.000 lb. gr. te betalen, waarvan een derde Engelbert van Nassau toekwam.⁶²⁵ Geen enkele andere bron bevestigt echter deze straf, noch de transactie van dit gigantische bedrag. In 1486 gaf Maximiliaan de opdracht Lodewijk naar Holland over te brengen, maar in 1487 verbleef hij weer in Mechelen.⁶²⁶ Zijn zoon Jan werd in juni 1485 uit het graafschap verjaagd en uit zijn functie van kapitein van Rijsel ontzet. Hij zou zich de komende drie jaar niet meer in Vlaanderen vertonen, maar eveneens opnieuw het graafschap aandoen toen Maximiliaan in 1488 te Brugge gevangen zat.

⁶²¹ ‘*Car il convient au roy d’approcher la lisiere et pays de frontiere*’, aldus Karel VIII. Het huwelijk werd besloten ter wille van ‘*la chose publique de nostre royaume et le danger qui au contraire eust pu s’ensuire si elle fust alliee au party a nous contraire*’ (*ibidem*, XX, 9-14; Godefroy, *Histoire du roy*, 533-7 en 548-52; zie ook Harsgor, *Recherches sur le personnel*, II, 1589). Op 29 november 1488 vroeg Pierre de Bourbon aan het Parlement van Parijs om een proces tussen François de Bourbon en Guyot Pot over de geldigheid van François’ huwelijk in het voordeel van de eerste te laten uitdraaien omdat diens huwelijk ‘*n’a pas esté petit ouvrage pour le roy, ne pour son royaume*’ (Pélicier, *Lettres de Charles VIII*, III, 396).

⁶²² Bijgevolg ontving François de Bourbon de rente van 600 lb. gr. op de stad Brugge (SAB: SR, 1488-89, 147v).

⁶²³ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 262 en Stein, *Etude biographique, littéraire*, 89-90.

⁶²⁴ Molinet, *Chroniques*, I, 460. Op 27 november 1485 stelde Max Engelbert van Nassau aan als kapitein-generaal en stadhouder van Vlaanderen (SAG: 93, 7, 45v).

⁶²⁵ Molinet, *Chroniques*, I, 467.

⁶²⁶ KB: Ms 1132, 5 en Sterchi, *Über den Umgang*, 171.

Na de bevrijding uit de Gentse gevangenis op 17 juni 1485 en het laatste optreden in de regentschapsraad kort erna was *Adriaan Vilain van Rassegem* naar Doornik gevlucht. Nochtans vergaf Maximiliaan hem op 25 juni 1485 alles wat hij ‘*envers nous, noz droiz, haulteur et seignourie*’ had mispeuterd.⁶²⁷ Uiteindelijk werd de Gentse edelman in januari 1486 te Rijsel opgepakt door Engelbert van Nassau. De stadhouder van Vlaanderen vervoerde Adriaan naar Vilvoorde waar hem, ondanks de eerder toegekende remissie, de opsluiting wachtte.⁶²⁸ Te Vilvoorde kreeg hij het gezelschap van *Filips Wielant*. Maximiliaan had de Gentse jurist in juli 1485 uit zijn functie van raadsheer in de Raad van Vlaanderen ontzet en in maart 1486 werd hij door stadhouder Engelbert van Nassau te Gent opgepakt.⁶²⁹ Als jurist had hij, sporadisch en al dan niet in het gezelschap van *Paul de Baenst* en *Jean d’Auffay*, in de regentschapsraad gezeteld. Maximiliaan behield wel zijn vertrouwen in Paul de Baenst die president van de Raad van Vlaanderen bleef.⁶³⁰ Jean d’Auffay daarentegen vluchtte naar zijn thuisland Artesië. Uiteindelijk zou ook hij opgenomen worden in de hofhouding van de Franse koning.⁶³¹

Als resultaat valt dus op dat sommige tegenstanders van de vorst samenklitten aan het Franse hof, of dat ze al bij al een belangrijke positie behielden in het graafschap. Tenzij voor enkele edelen was de vorst kennelijk niet in staat om de netwerken van zijn opponenten te breken. De repressie van enkelen onder hen was spectaculair, maar zou op lange termijn niet efficiënt blijken. Hetzelfde kan over de aanpak van de repressie in de steden gezegd worden.

Ieper was relatief neutraal gebleven tijdens de regering van de regentschapsraad, hoewel de stad die in naam steeds gesteund had. De personen die daarvoor verantwoordelijk waren, konden bijgevolg in 1485 de wind van voren verwachten. De Vrede van Brugge betichtte drie Ieperlingen van politieke tegenstand tegen het regentschap van Maximiliaan. Frans van der Poorte, Tristam Belle en Jasper van Premecques werden in juni 1485 vogelvrij verklaard. Dat was een logische keuze want stadspensionaris Tristam Belle en Jasper van Premecques, raadsheer in de Raad van Vlaanderen, vertegenwoordigden Ieper in de regentschapsraad. De strenge straf voor beiden doet vermoeden dat ze effectief bijgedragen hebben in het beleid van de raad, want zoals gezien is hun precieze betrokkenheid moeilijk te achterhalen. De derde bij naam genoemde Ieperling in de Vrede van

⁶²⁷ ADN: B 1703, 121r.

⁶²⁸ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 275 en Molinet, *Chroniques*, I, 581.

⁶²⁹ Buntinx, *Wielant (Filips)*, 1012 en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 276.

⁶³⁰ Buylaert, *Baenst (Paul de)*, 51.

⁶³¹ Molinet, *Chroniques*, II, 252 en Godefroy, *Histoire du roy*, 630.

Brugge, Frans van der Poorte, nam als raadslid veelvuldig deel aan de vergadering van de Drie Leden in de aanloop van en tijdens de regering van de raad – misschien nam ook hij soms deel aan de vergaderingen van dit regeringsorgaan.⁶³² Geen van de drie geveiseerde personen werd tijdens het regentschap van Maximiliaan in het stadsbestuur van Ieper opgenomen en de aartshertog ontsloeg Jasper van Premecques uit zijn functie in de Raad van Vlaanderen.⁶³³

Te Brugge was de repressie veel grootschaliger. De partij rond Willem Moreel ontving harde klappen. Willem Moreel, Jan de Keyt en Jan van Riebeke werden buiten de Vrede van Brugge gesloten, Jan de Boot werd publiekelijk beschimpt en Jan van Nieuwenhove fs. Klaas werd door Maximiliaan in januari 1486 uit het graafschap verbannen. De personen die de Habsburgse prins in 1482 voor de Grote Raad gedaagd had wegens hun vermeende verantwoordelijkheid in de opstand van 1477, werd nu effectief van de macht verdreven en bestraft.⁶³⁴ Op het hoofd van de naar Doornik gevluchte Willem Moreel, Jan van Riebeke en Jan de Keyt stond een zware prijs, maar voorlopig viste Maximiliaans ‘inquisitie’ achter het net.⁶³⁵ Kort na de bestraffing van andere Brugse opstandelingen (waarover zo dadelijk meer) en een nieuwe Gentse opstand in juli 1485, verleende de aartshertog Willem Moreel en Jan de Keyt uiteindelijk zelfs gratie. De nieuwe regent dreef de situatie niet op de spits en op vraag van de vrienden van beide verwanten vergaf hij alle misdaden die Willem en Jan sinds zijn aankomst in de Nederlanden in 1477 volgens hem begaan hadden.⁶³⁶ Nochtans waren beiden van majesteitsschennis beschuldigd, de hoogste misdaad die een onderdaan kon begaan. Volgens de remissiebrief hadden de Bruggelingen, ingegeven door fout advies en slechte raadgevers, de administratie en de regering van de graaf uit diens handen genomen en de ‘rechtmatige voogd’ de oorlog verklaard. Deze majesteitsschennis verdiende een grote afkeuring, zoals de regent betoogde, maar de erbarmelijke levensomstandigheden van Willem Moreel en Jan de Keyt in Doornik, en een zeker medelijden met hun verwanten, bewogen hem naar eigen

⁶³² Blockmans, *Handelingen van de leden*, 269, 274, 280 en 296-9. Hij was raadslid van Ieper van 8 februari 1482 tot 7 februari 1485 (KB: M 103, II).

⁶³³ Dumolyn, *De Raad van Vlaanderen*, 53.

⁶³⁴ Gewezen schout Jan van Nieuwenhove fs. Klaas werd ‘*ter cause van zekere wonderlicke zware sticken*’ op 18 januari 1486 verbannen (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 275). Jan de Boot kwam er eerder met de schrik vanaf. Op 3 juli 1485 diende hij ‘*ten ansiene van alle die weerelt*’ zijn persoonlijke lijfwacht af te staan, hetgeen aan de verzamelde menigte op de Grote Markt toonde hoe kwetsbaar de voormalige tegenstanders van Maximiliaan voortaan waren (*ibidem*, 265).

⁶³⁵ Wie Willem Moreel of Jan van Riebeke gevangen kon nemen, ontving 150 lb. gr. (SAB: CA, 14, 332v). De persoonlijke lijfwacht van beide voortvluchtigen werd ontslaan (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 273).

⁶³⁶ ADN: B 1703, 100v-101v (Willem Moreel) en 101v-102r (Jan de Keyt).

zeggen tot barmhartigheid.⁶³⁷ Ook Jan van Nieuwenhove fs. Klaas ontving eenzelfde gunst in januari 1487.⁶³⁸ Na zijn verbanning een jaar eerder was Jan samen met zijn echtgenote naar Sint-Omaars gevlucht, waar hij, ondanks de grafelijke vergiffenis, tot februari 1488 zou verblijven.⁶³⁹ Waarschijnlijk betoonde Maximiliaan deze opvallende clementie omdat zijn bondgenoten het politieke leven te Brugge toen reeds gemonopoliseerd hadden. Misschien hoopte de vorst met zijn vergevingsgezindheid zelfs aanhang te winnen bij voormalige tegenstanders in de stad.

Maar Willem Moreel en Jan de Keyt keerden, evenmin als hun verwanten Jan van Riebeke en Jan van Nieuwenhove fs. Klaas, niet naar hun thuisstad terug. Een grenzeloos vertrouwen in de goede bedoelingen van de aartshertog had de partij rond Willem Moreel dus niet. Ingaan op het aanbod van Maximiliaan impliceerde bovendien de erkenning van het gezag van de regent. Vanuit Doornik regelde Willem, in de mate van het mogelijke, zijn handelszaken en enkele huishoudelijke plichtplegingen. Zijn schoonzoon en handelspartner Boudewijn van Eldinghe zette ondertussen de lopende zaken van Willems compagnie voort.⁶⁴⁰ Schuldeisers, zoals Maximiliaans algemeen ontvanger van alle financiën, Louis Quarré, klopten dan maar bij zijn schoonzoon aan.⁶⁴¹ Vanuit Doornik verweerde Willem Moreel zich op de aanklacht van de nieuwe schepenbank die zijn voorgangers persoonlijk verantwoordelijk had gesteld voor de bestuursdaden uit de regering van de regentschapsraad. Schuldeisers hadden namelijk bij de schepenen aangeklopt om de opbrengst van confiscaties door de schepenbank van 1483, waarvan Willem burgemeester was, terug te eisen. In juni 1486 gaf de Raad van Vlaanderen Willem en zijn toenmalige collega-schepenen echter gelijk. Ze stelde de huidige schepenbank verantwoordelijk voor

⁶³⁷ De aanklacht tegen Willem Moreel luidde als volgt. '*Contenant que, comme mal conseillé et advisé, le dit Guillaume s'est depuis le trespas de feue notre tres chiere et tres amee compaigne [...] temerairement presumé, jugé et avancé de, avec autres du dit pays de Flandres, soy rebeller a l'encontre de nous et notre droit, haulteur et seignourie pour tollir et oster a nous, Maximilien, l'administracion et gouvernement de nous, Phelippe, et notre pays de Flandres. Et, en soy demonstrant notre anemy, [il] s'est, avec autres rebelles, par effect efforcé de usurper et prendre l'administracion et gouvernement ou dit pays de Flandres, mesmement en notre ville de Bruges ou il a esté bourgmaistre certain temps. Et, comme l'un des principaulx gouverneurs, durant lequel temps de son administration il a, afin de en icelle pouvoir demourer et estre entretenu, conseillé, enhorté et practiqué par tous moyens a lui possibles a l'encontre de nous, en faisant et conseillant nous faire guerre et hostilité en commettant par ce en plusieurs facons et manieres, cas et crisme de leze magesté a l'encontre de nous*'. Maximiliaan en Filips verleenden echter toch gratie '*pour ce est que nous, les choses dessus dites considerees, ayans partie et compassion des femme et enfans du dit Guillaume*' (ADN: B 1703, 101r).

⁶³⁸ ADN: B 1703, 172v.

⁶³⁹ SAB: KV, 828bis, 253.

⁶⁴⁰ Willem Moreel oorkondde regelmatig aktes te Doornik, die dan te Brugge of Gent gevalideerd werden door verwanten (zie bijvoorbeeld RAG: RV, 955, 38r en SAB: PR, 1485, 23r).

⁶⁴¹ In augustus 1485 eiste Louis Quarré geld van Willem Moreel. Het betreft waarschijnlijk de terugbetaling van lonen die Maximiliaan eerder geëist had (SAB: PR, 1485, 17v).

eventuele misdaden die voormalige bewindvoerders in hun functie hadden begaan.⁶⁴² Maar deze uitspraak verbeterde de toestand van Willem niet. Allicht als een reactie op het heftige verweer van de oud-burgemeester in deze zaak verbanden de Brugse schout en de baljuw Willem Moreel eind augustus 1486 voor goed uit het graafschap.⁶⁴³ De gewezen burgemeester zag zijn feitelijke situatie dus bevestigd en hij lag, samen met Jan van Riebeke, te Doornik op vinkenslag.

Het verging Jan de Keyt minder goed. Spijts de gratie die hij in juli 1485 ontvangen had, hield de stadhouder van Vlaanderen, Engelbert van Nassau, hem in januari 1486 samen met Adriaan Vilain van Rassegem in het zuiden van het graafschap aan.⁶⁴⁴ Beide voorstanders van de regentschapsraad hadden dus contact gezocht, maar de stadhouder was hen te slim af. Hij liet Adriaan naar Vilvoorde voeren en Jan werd in zijn moederstad opgesloten. Omstreeks 20 januari werd de Brugse zakenman in een grootse ceremonie op de Grote Markt na een kort proces naar het schavot geleid.⁶⁴⁵ Het stadsbestuur liet zijn vonnis publiekelijk voorlezen. De aanklacht betichtte Jan de Keyt van de majesteitsschennis waarvoor hij eerder vergiffenis ontvangen had. Volgens het stadsbestuur had de Bruggeling tijdens de regering van de regentschapsraad het bestuur van het graafschap van de rechtmatige voogd van Filips de Schone ontnomen en in eigen voordeel geïnterpreteerd. Een dergelijke misdaad verdiende een pijnlijke doodstraf, maar voor 3000 gouden kronen kon Jan een levende vierending afkopen. De doodstraf ontliet hij echter niet. Jan werd met het zwaard berecht en zijn hoofd werd op een zijtoren van de Brugse Hallen gespietst.⁶⁴⁶ De afgrijpselijke aanblik van het afgehakte hoofd maakte aan de Bruggelingen duidelijk dat tegenstand tegen het regentschap van Maximiliaan enkel de dood verdiende.

Vijf bondgenoten van de partij rond Willem Moreel hadden enkele maanden eerder dezelfde straf ontvangen. Op 5 juli 1485 werden Frans van Bassevelde, Antoon Labbe, Zegher de Roode en Pieter van der Eecke gehalsrecht.⁶⁴⁷ Deze Bruggelingen waren de eerste slachtoffers van een uitzonderingsrechtbank die, onder leiding van de 'rode roede' Jacob de Baenst, daags na de toekenning van de Vrede van Brugge door Maximiliaan belast was met de berechtingen van vogelvrij verklaarde personen.⁶⁴⁸ De commissie trok onmiddellijk aan het werk en sloot Frans van Bassevelde, Pieter van der Eecke en Lodewijk van Gruuthuze

⁶⁴² De uitkomst van het proces in SAB: SV, 188r-191v.

⁶⁴³ KB: Ms. 1132, 59.

⁶⁴⁴ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 275.

⁶⁴⁵ SAB: SR, 1485-86, 131r.

⁶⁴⁶ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 265 en 275.

⁶⁴⁷ *Ibidem*, 265-7 (zie ook aldaar in verband met hun aanklacht).

⁶⁴⁸ Jacob de Baenst, een bastaardzoon van Guy de Baenst en de voormalige onderbaljuw van Sluis, was in maart 1484 door de Brugse schepenbank verbannen (*ibidem*, 264 en ADN: B 2121, 60r). Hij was na 1485 een soort van inquisiteur die tijdens de terechtstellingen een rode roede vasthield.

op – de anderen volgden in hun voetspoor.⁶⁴⁹ Na een korte ondervraging in de gevangenis formuleerde de rechtbank op 5 juli publiekelijk voor elk van de beklaagden onomstootbare bewijzen voor hun executie. Zegher van Roode bijvoorbeeld zou ‘*by zynen vryen ende eyghene wille*’ de vrede met Maximiliaan verhinderd hebben. De rechtbank tilde eveneens zwaar aan de verantwoordelijkheid van de Bruggelingen in verschillende bestuursdaden van de regentschapsraad, zoals bijvoorbeeld de verkoop van de renten op het graafschap die volgens de rechtbank enkel de bedoeling had de aartshertog aan te vallen. De rechtbank vond Frans van Bassevelde bovendien schuldig aan de weigering van Brugge om Maximiliaan in het voorjaar 1483 de stad binnen te laten. In het bijzijn van Engelbert van Nassau werden de vier beklaagden op de Grote Markt terechtgesteld. Lodewijk Steylin, die zich tijdelijk in het klooster van de Franciscanen had verschanst, stierf twee dagen later op het schavot.⁶⁵⁰ Het stadsbestuur sloeg de goederen van Lodewijk Steylin en Antoon Labbe aan⁶⁵¹ en liet de hoofden van de vijf geëxecuteerde Bruggelingen aan de zijtoeren van de Hallen ophangen – de meeste werden er pas eind februari 1488 weer afgehaald.⁶⁵²

De terechtgestelde Bruggelingen maakten deel uit van de bestuurlijke coalitie die in april 1477 aan de macht was gekomen. Samen hadden de vijf geëxecuteerde personen sindsdien liefst zevenentwintig publieke mandaten in de stad uitgeoefend. Lodewijk Steylin was bijvoorbeeld burgemeester van de ‘*courpse*’ in 1483 en stedelijk ontvanger in 1484. Ook Zegher van Roode, Antoon Labe en Frans van Bassevelde waren stedelijk ontvanger, respectievelijk van september 1483 tot juni 1485, van september 1482 tot augustus 1484 en van april 1477 tot en met augustus 1482. Pieter van der Eecke was tot 1479 pensionaris en vanaf mei 1482 griffier van Brugge; hij was tevens klerk van den bloede tijdens de regering van de regentschapsraad. Allen voerden talrijke bestuurlijke en administratieve taken voor het stadsbestuur uit. Antoon Labe was actief betrokken bij de inning van stedelijke assizen, Lodewijk Steylin ondernam verscheidene diplomatieke reizen voor de stad en de regentschapsraad, Pieter van der Eecke verleende juridische diensten aan de stad en Frans van Bassevelde hield onder meer de boekhouding van bijzondere stadsrekeningen bij.⁶⁵³ Sommige van de terechtgestelde personen waren nauw bij het beleid van de regentschapsraad betrokken geweest. Zegher van Roode bijvoorbeeld verbleef soms maanden te Gent om de

⁶⁴⁹ RAG: RV, 34315, 104r.

⁶⁵⁰ ARA: Rk., 13781, 80r.

⁶⁵¹ SAB: CA, 14, 332v.

⁶⁵² Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 324.

⁶⁵³ Jan van Oostkamp, de enige vogelvrij verklaarde Bruggeling die niet vervolgd werd, oefende deze administratieve functie in de daaropvolgende jaren uit (SAB: SR, 1479-80, 58r).

financiële politiek van de Drie Leden uit te dokteren.⁶⁵⁴ Deze taak vervulde hij als stedelijk ontvanger, maar gezien zijn werkzaamheden was Zegher van Roode *de facto* meer een ‘financieel commissaris’ van de regentschapsraad. De repressie van Maximiliaan legde in juli 1485 dus enkele van de voornaamste uitvoerders van het beleid van de raad op hardhandige wijze het zwijgen op.

Behoudens Lodewijk Steylin hadden de geëxecuteerde Bruggelingen ook bestuurlijke functies in de ambachten uitgeoefend.⁶⁵⁵ Het nieuwe stadsbestuur ontdeed zich in juli 1485 dus ook van enkele belangrijke politieke leiders van de ambachten met de bedoeling hen monddood te maken. De gruwelijke wijze waarop de stoffelijke resten van de terechtgestelden op de Grote Markt werden tentoongesteld, herinnerde de ambachten voortdurend aan de veranderde machtsverhoudingen. Het werd hen op 30 juni 1485 duidelijk dat ze niet langer over politieke macht beschikten. De nieuwe regent stelde toen eigenhandig een nieuwe Brugse schepenbank aan, die veertien maand, tot september 1486, in functie zou blijven.⁶⁵⁶ Een commissie van Brugse vertrouwelingen voerde de taak uit. Ze bestond uit de personen die voortaan de lakens in de stad zouden uitdelen, waaronder heel wat rivalen van het vorige regime, zoals Pieter Lanchals, Joost van Varsenare, Joost van Halewyn, Roeland le Fevre, Willem Houtmaerct, Guy de Baenst, Jan van Nieuwenhove fs. Jan en Antonis Spillaert.⁶⁵⁷ Merkwaardig genoeg behield Maximiliaan wel de proportionele verdeling van de schepenzetels over de negen leden van de stad. Acht poorters en achttien leden uit de ambachten namen plaats in het pluche.⁶⁵⁸ De regent wijzigde de verkiezingsprocedure uit het eerste Brugse privilege van 30 maart 1477 dus niet. Maar de persoonlijke rol die hij tijdens de kiesprocedure speelde, doet vermoeden dat hij, of zijn entourage, enkel politieke medestanders in de schepenbanken plaatste. Vermoedelijk behield de regent de kiesprocedure uit 1477 om de ambachten de argumenten te ontnemen om tegen de verkiezing te procederen. Maar de wijze waarop de magistrataatswijziging tot stand kwam, doet vermoeden dat de bestuursgroep die tijdens de regering van Maria van Bourgondië en van de regentschapsraad over de rechten van de ambachten had gewaakt, uit de schepenbank verdween.

⁶⁵⁴ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 290-3.

⁶⁵⁵ Frans van Bassevelde was deken der vleeshouwers in 1474 en 1477, Pieter van der Eecke deken der tijkwevers in 1484, Antoon Labe deken der goudsmiden in 1476 en Zegher van Roode behoorde tot het ambacht der ververs.

⁶⁵⁶ Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 174-5 en Blockmans, *Mutaties van het politiek personeel*, 98-9.

⁶⁵⁷ SAB: SR, 1484-85, 168r.

⁶⁵⁸ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 288-9.

Een klein onderzoek naar de achtergrond van het nieuwe bestuur leert dat een bont amalgaam van tegenstanders van het vorige regime, edelen uit het Brugse Vrije, hoffunctionarissen van Maximiliaan, vrienden en verwanten van Pieter Lanchals en door het vorige bestuur verstoten handelaars, de schepenbanken inpalmde. Een mooie getuige van de machtswissel vormt de achtergrond van de burgemeesters uit de periode van het regentschap van Maximiliaan. In juni 1485 behoorden de nieuwe burgemeesters, Joost van Varsenare en Joost van Halewyn, tot de Habsburgse hofhouding. Voornamelijk de aanstelling van Joost van Varsenare gaf aan dat Maximiliaan radicaal voor verandering koos. Deze edelman was een kamerling en een persoonlijke vertrouweling van de regent. In maart 1487 bijvoorbeeld legitimeerde de aartshertog liefst vijf bastaardkinderen van Joost omwille van zijn *'bonne vie et conversation et a grant desir de bien faire et de demourer soubz nous'*.⁶⁵⁹ Joost leidde reeds de schepenbank van september 1481, die door Maximiliaan (tevergeefs) geïnstalleerd was om de macht van de partij rond Willem Moreel te breken. Na de dood van Maria van Bourgondië verbande deze partij Joost uit het graafschap. Omdat de edelman persoonlijk het Antwerpse stadsbestuur tot vijandigheid ten opzichte van Brugse handelaars zou hebben aangezet, had het vorige regime hem als publieke vijand van de stad gebrandmerkt. Als het ware symboliseerde de terugkeer van Joost van Varsenare de comeback van Maximiliaan op het politieke toneel. Ook de daaropvolgende jaren zouden burgemeesters tot de rivalen van het gewezen stadsbestuur behoren of een publieke functie aan het hof of in het graafschap uitoefenen.⁶⁶⁰

Eén onder hen, Willem Houtmaerct, symboliseerde de 'nieuwe generatie politici' die zich in juni 1485 in het Brugse pluche nestelde. Deze handelaar maakte deel uit van de bestuurlijke coalitie die in april 1477 de macht gegrepen had, maar hij was in 1484 in ongenade gevallen. Hij was van september 1479 tot en met augustus 1482 stedelijk ontvanger van Brugge, maar begin juni 1485 had de regentschapsraad een aantal van zijn goederen geconfisqueerd.⁶⁶¹ Ook zijn

⁶⁵⁹ Een vermelding als kamerheer in bijvoorbeeld SAB: SR, 1484-85, 169v. Over de bastaardkinderen: ADN: B 1703, 181r en 181v-182r.

⁶⁶⁰ In september 1486 werden de voormalige souverain-baljuw Jacob van Gistel en de griffier van de Raad van Vlaanderen, Joris Baert burgemeester. Ze waren respectievelijk in 1484 door de Raad van Vlaanderen veroordeeld en in 1483 door Gent verbannen. Joris Baert werd nadien als griffier in de Raad van Vlaanderen opzij geschoven, maar in 1485 stelde Maximiliaan hem opnieuw in die functie aan (Dumolyn, *De Raad van Vlaanderen*, 53). Ook Jacob van Gistel en Joost van Halewyn bekleedden nog andere publieke mandaten in het graafschap. Ze waren tijdens hun burgemeesterschap baljuw van Veurne; Joost van Halewyn was vanaf oktober 1485 baljuw van Sluis (ARA: Rk., 13927 en 14015-6). Ook de burgemeester van de *'courpse'* van september 1487 was reeds door het Brugse stadsbestuur van 1482 verbannen. De nieuwe watergraaf van Vlaanderen, Jan van Nieuwenhove fs. Michiel was overigens de schoonbroer van Pieter Lanchals (ADN: B 5351-3). Hij was stedelijk ontvanger van juni 1485 tot augustus 1487.

⁶⁶¹ SAB: SR, 1484-85, 138r.

zwager kreeg het hard te verduren. Jan de Witte was door de Drie Leden in juni 1483 als raadsheer in de Raad van Vlaanderen afgezet, maar Maximiliaan herstelde hem in zijn functie in augustus 1485.⁶⁶² In 1478 had het stadsbestuur Willem Houtmaerct met Willem Moreel verzoend na een scherpe woordenwisseling, maar in 1485 stonden beiden opnieuw lijnrecht tegenover elkaar. Hij werd in juni 1485 opnieuw stedelijk ontvanger, een mandaat dat hij in 1487 zou inruilen voor dat van burgemeester. Rond zijn persoon ontspinde zich een uitgebreid sociaal netwerk waarop de aartshertog zijn macht zou opbouwen. Maximiliaan stelde diens broer Marc in juli 1485 aan als Vlaams muntbewaarder, en in 1486 werd hij tevens muntmeester.⁶⁶³ Andere van de gebroeders Houtmaerct ontvingen eveneens bestuurlijke mandaten.⁶⁶⁴ Willem zelf had een grote rijkdom vergaard, maar de oorsprong hiervan is niet geheel duidelijk. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Willem Moreel lijkt hij niet betrokken te zijn geweest in de internationale handel – of er bleven althans geen sporen van bewaard. Zijn broer Thomas huurde een kruideniersstalletje van de stad en Renier Houtmaerct had nog handel gedreven met de compagnie van Willem Moreel.⁶⁶⁵ Willem Houtmaerct was vermoedelijk meer een bankier dan een handelaar – maar beide economische activiteiten waren in het laatmiddeleeuwse Brugge nauw met elkaar verbonden. In de korte periode van juni 1485 tot januari 1488 zou Willem Houtmaerct zowel de staats- als de stadsfinanciën met zijn persoonlijke financiën ondersteunen.⁶⁶⁶ Met zijn rijkdom investeerde hij ook in stedelijke renten en een aanzienlijk patrimonium. Hij was daarmee de belangrijkste rentekoper in Brugge in de tweede helft van de vijftiende eeuw.⁶⁶⁷ Hij bouwde onder andere een kasteeltje aan de Spiegelrei als veruiterlijking van zijn nieuwe machtspositie.⁶⁶⁸

⁶⁶² Jan de Witte stierf in januari 1486 (over zijn carrière en genealogie, zie: KB: Ms. 20642, 169r; Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren, Jan de Witte* en Gailliard, *Bruges et le Franc*, V, 66-9).

⁶⁶³ ADN: B 33, 126r; ARA: Rk., 18199, 4r en Rk., 18117, 4v.

⁶⁶⁴ Thomas Houtmaerct werd hoofdman van het Sint-Jacobszestendeel in 1487, zijn broer Renier schepen in 1486 (RAB: RW, 1468-1501, 157r en 165v).

⁶⁶⁵ Zie respectievelijk SAB: SR, 1486-87, 17r en Mus, *De compagnie Despars*, 96.

⁶⁶⁶ In juli 1486 bijvoorbeeld leende hij samen met Jan Dhondt en zes Weense kooplieden 43.080 lb. par. aan Maximiliaan op de portie van het Brugse Vrije in een Vlaamse bedde (RAB: BVR, 223, 197v). Op 16 april 1487 stond hij samen met de andere Brugse ontvangers persoonlijk garant voor een lening van 37.346 lb. 8 s. par. die Maximiliaan bij Genuezen Giovanni-Baptisto Pinello en Augustino Doria afsloot (ADN: B 580, 16642).

⁶⁶⁷ Tijdens zijn leven kocht hij tweeëntwintig rentebrieven op de stad Brugge voor in totaal 1279 lb. 10 s. gr., zie Derycke, *The public annuity market*, 175. Hij gebruikte de renten ook als betalingsmiddel (SAB: PR, 1485, 74r, 111r, 120v, 128r en 129r).

⁶⁶⁸ Hij bewoonde het zogenaamde 'Houtmaerctskasteel' aan de Sint-Clarastraat, dat hij in 1480 van de graaf van Etampes had gekocht (Gailliard, *Revue pittoresque*, 81 en *idem*, *Ephémérides brugeoises*, 94). Hij bezat eveneens twee huizen in de Zuidzandstraat en drie huizen aan het Sint-Gilliskerkhof (SAB: KV, 828bis, 313-4; SAB: SR, 1485-86, 148r en SR, 1486-87, 139r).

In de Brugse schepenbanken namen ook enkele personen plaats die tijdens de regering van de regentschapsraad een mandaat als schepen hadden uitgeoefend. Gregorius Heyns, Lieven van Viven, Alard de Ladesoubs en enkele anderen behoorden tot de Brugse ambachten en hadden dus ook na de onderdrukking van de politieke invloed van de ambachten op de schepenverkiezingen een plaats in de schepenbank weten te verwerven. Zoals de afgelopen jaren namen de bondgenoten van Maximiliaan ook een belangrijk aantal handelaars in het stadsbestuur op, zoals bijvoorbeeld de kruidenhandelaar Maarten Reyngoot.⁶⁶⁹ In 1487 viste het stadsbestuur ook Jan de Boot, het enige lid van de partij rond Willem Moreel dat nog in de stad verbleef, als schepen op.⁶⁷⁰ Het nieuwe regime betoonde dus enige clementie voor politieke tegenstanders, maar de dominante invloed van de ambachten en de partij rond Willem Moreel op de verdeling van de schepenzetels behoorde vanaf juni 1485 tot het verleden. Vertrouwelingen van de vorst en rivalen van het verbannen handelsnetwerk deelden voortaan de lakens uit. Geraard de Grootte, Jan de Baenst (heer van Lembeke), Jacob Dheere fs. Antoon, Jacob de Witte, en andere tegenstanders van het voormalige regime werden in juni 1485 opnieuw met politieke macht bedeed. Ook de nieuwe algemeen muntmeester van Vlaanderen, Filips van den Berghe, die Maximiliaan in juli 1485 als vervanger van de Gentenaar Filips van der Zickelen had aangeduid⁶⁷¹, nam plaats in de schepenbank van juni 1485. Ook in 1481 was Maximiliaan erin geslaagd bondgenoten onder de schepenen te benoemen, maar voor het eerst sinds de opstand van 1477 had hij opnieuw een dominante stem op de benoeming van het Brugse stadsbestuur verworven.

Andere leidende functies in de Brugse politiek werden eveneens aan de entourage van de aartshertog toevertrouwd. Al op 19 mei 1484 had Maximiliaan financieel commissaris Pieter Lanchals als schout van Brugge aangesteld, in plaats van de kort daarvoor overleden Antoon van der Vichte.⁶⁷² Maximiliaan had laatstgenoemde dus steeds als de enige wettige schout van Brugge aanzien. De aanstellingen van Maarten Lem in april 1482 en van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas in september 1483 beschouwde de regent als nietig, ook al had hij met de benoeming van Maarten Lem ingestemd. In de praktijk echter kon Pieter Lanchals zijn mandaat maar na de capitulatie van Brugge in juni 1485 opnemen. Vanaf dan verving hij Jan van Nieuwenhove fs. Klaas ook als kapitein van het

⁶⁶⁹ Hij huurde een kruideniersstalletje in Brugge (SAB: SR, 1476-77, 7v) en hij leverde zowel aan de stad als aan het hof kruiden, salpeter en zwavel (zie bijvoorbeeld ADN: B 2121, 535v-537r en SAB: SR, 1486-87, 159v).

⁶⁷⁰ SAB: RW, 1468-1501, 165v.

⁶⁷¹ ADN: B 17750, 'Monnaie de Flandre'.

⁶⁷² Boone, *Lanchals (Pieter)*, 476; ARA: Rk. 13781, 76r en SAG: FLL, 1431.

grafelijk kasteel van Male.⁶⁷³ Naast de taken van financieel commissaris, schout en kapitein bekleedde Pieter Lanchals ook het ambt van ‘commissaris van de Vlaamse wetsvernieuwing’. Hij was door de regentschapsraad uit deze functie ontzet, maar in juli 1485 nam de aartshertog hem opnieuw in deze commissie op.⁶⁷⁴ Een andere banneling van het vorige regime, Jan de Taye, werd in juli 1485 griffier van de stad in plaats van de kort tevoren geëxecuteerde Pieter van der Eecke.⁶⁷⁵ Jan Caneel werd opnieuw klerk van wezen, een ambt dat hij tot aan de opstand van 1477 had bekleed, maar dat in de voorbije jaren door de in 1486 geëxecuteerde Jan de Keyt uitgeoefend was.⁶⁷⁶ Ook de schout versterkte overigens zijn positie. Joost de Hert kon, na een verbanning in 1483, opnieuw als klerk van schout Pieter Lanchals in dienst treden.⁶⁷⁷ De echtgenoot van de bastaarddochter van de schout, Klaas van Delft, werd hersteld in zijn functie van stedelijk pensionaris.⁶⁷⁸ Pieter Lanchals zelf huwde in oktober 1486 met Katrien van Halewyn. Het was zijn tweede huwelijk.⁶⁷⁹ Katrien was de dochter van Roeland, heer van Poeke, een stiefbroer van de Brugse baljuw en burgemeester van het Brugse Vrije in september 1486. De ‘vorstelijke partij’ van Maximiliaan te Brugge huwde dus, zoals vanouds, onderling om de banden tussen gelijkgezinden te versterken. De vorst en zijn medestanders vergrootten op deze manier hun invloed op de stad.

De machtswissel in de kasselrij van het Brugse Vrije verliep gelijkaardig. Op 2 juli 1485 verving Maximiliaan er de schepenbank.⁶⁸⁰ Guy de Baenst werd de nieuwe burgemeester van de kasselrij. Deze naaste vertrouweling van Karel de Stoute en nadien van Maximiliaan was in 1477 door de opstandelingen uit de Raad van Vlaanderen geweerd, en tijdens de regering van de regentschapsraad van zijn bezittingen beroofd. De aartshertog bezorgde Guy de Baenst eerherstel en schonk hem naast de functie van burgemeester ook zijn post in de Raad van

⁶⁷³ ADN: B 4123, 119r.

⁶⁷⁴ Samen met Filips van Huerne, de abt van Ter Duinen en Karel van Halewyn (RAB: AW, 1478). Laatstgenoemde herstelde Maximiliaan als baljuw van Brugge en het Brugse Vrije. De regentschapsraad had hem in mei 1484 het land uitgejaagd (ARA: Rk. 13781, 77v).

⁶⁷⁵ SAB: SR, 1485-86, 53v.

⁶⁷⁶ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 269; RAG: RV, 955, 33r en SAB: SR, 1485-86, 53v.

⁶⁷⁷ Joos de Hert was als klerk van schout (ADN: B 2121, 58r) door de stad beboet in 1483 (SAB: SR, 1483-84, 36v). In juli 1485 oefende hij die functie opnieuw uit (SAB: SR, 1485-86, 126v).

⁶⁷⁸ SAB: SR, 1485-86, 53v. Klaas van Delft was vervangen door Boudewijn Haghebaert die talrijke administratieve taken voor de stad en de regentschapsraad uitvoerde, maar na de machtsovername van Maximiliaan de stad uitvluchtte (SAB: SR, 1484-85, 139r-v en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 264).

⁶⁷⁹ Zijn eerste echtgenote, Katrien van Belle, was in 1484 overleden (Boone, *Lanchals (Pieter)*, 472).

⁶⁸⁰ RAB: BVR, 223, 1r. De lijst van de schepenen uit de periode 1485-1487 vindt men in Priem, *Documents extraits*, II (7), 171-3, aan te vullen met de rekeningen van het Brugse Vrije voor het korte schepenjaar van september 1487 tot februari 1488 (RAB: BVR, 225, 1r).

Vlaanderen terug.⁶⁸¹ De voorganger van Guy de Baenst, Klaas Marteel, was uit de Vrede van Brugge gesloten en hij werd kort na de machtsovername van Maximiliaan te Brugge door de nieuwe baljuw gearresteerd.⁶⁸² Na een proces voor de Grote Raad werd ook deze medestander van de opgedoekte regentschapsraad op een onbepaald tijdstip in 1486 terechtgesteld wegens majesteitsschennis.⁶⁸³ Een aantal schepenen van het Vrije die de voorbije jaren door de Drie Leden uit hun functie waren geweerd, keerden in juli 1485 terug op post (zoals Willem van Halewyn en Jan van Overschelde). De in 1483 door Gent verbannen Joost Arends werd opnieuw griffier van het Brugse Vrije. De breuk met de vorige schepenbank was niet totaal, want het merendeel van de schepenen bleef in functie.

Desalniettemin werd de schepenbank in de komende maanden onder curatele van de Maximiliaan gezinde strekking uit het Brugse Vrije geplaatst. De aanstelling van rijzende ster Yeronimus Lauwerein in september 1486 als ontvanger van de kasselrij is in deze context onthullend. Yeronimus was een talentrijke specialist in financiële en boekhoudkundige zaken. Van relatief lage afkomst maakte hij snel carrière in de Habsburgse administratie. Het vorstenpaar had de in 1452 of 1453 geboren Yeronimus in 1479 gelegitimeerd. Hij was immers de bastaardzoon van Bavo die rond 1450 als klerk in dienst van de algemeen ontvanger van Vlaanderen werkte.⁶⁸⁴ Yeronimus volgde zijn vader op als klerk, maar hij werd in 1483 wegens financiële ongeregelde heden door de regentschapsraad beboet en uit zijn functie ontzet.⁶⁸⁵ De administratie van Maximiliaan ving de Bruggeling echter op. In augustus 1485 verschijnt hij opnieuw als klerk van de algemeen ontvanger Roeland le Fevre.⁶⁸⁶ Vanaf dan nam de carrière van Yeronimus een beslissende wending. Op 8 augustus 1485 huwde hij met Jacqueline Peyaert, de dochter van Mathijs, de leider van de Gentse opstand van juni 1485 die Gent weer onder de heerschappij van Maximiliaan plaatste.⁶⁸⁷ Het lijkt er dus naar dat de regent een belangrijke hand had in het huwelijk van Yeronimus. De bereidheid van zowel Mathijs als Yeronimus om hun lot aan dat van de aartshertog te verbinden, leverde hen dus een forse sociale promotie op. Zij hebben duidelijk

⁶⁸¹ Buylaert, *Sociale mobiliteit*, 229-30 en Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren*, Guy de Baenst.

⁶⁸² Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 267.

⁶⁸³ Klaas Marteel werd door de baljuw onthoofd 'à cause qu'il avoit commis crime lese majesté'. Schout Pieter Lanchals en de procureur-generaal van Maximiliaan in de Grote Raad, Thomas de la Papoire, hadden hem hiertoe de opdracht gegeven (ARA: Rk., 13710, 121r). Onder andere een leen van de oud-burmeester te Varsenare werd geconfisqueerd en aan Joost van Varsenare geschonken (ARA: Rk. 17404, 1r).

⁶⁸⁴ Gailliard, *Bruges et le Franc*, I, 363; Haemers & Soens, *Lauwerein (Yeronimus)*, 584-5.

⁶⁸⁵ Omdat hij 'avoit eu et prins part et porcion aux fermes qui se sont baillees par son dit maistre es dites parties de Bruges et du Franc' (ADN: B 33, 85r en B 17743, 'Lauwereyns'). Over zijn vroegere aanstelling: RAG: RV, 6831, 1, 10; ADN: B 4121, 116r en RAB: BVR, 221, 86r.

⁶⁸⁶ ADN: B 17745, 'Flandre. Recette Générale'.

⁶⁸⁷ SAG: 400, 28, 426v en RAG: RV, 955, 30r.

van de veranderde omstandigheden gebruik gemaakt om zichzelf en hun nakomelingen van een zekere toekomst te voorzien. In ruil werden ze trouwe uitvoerders, of zelfs bedenkers van het aartshertogelijke beleid in Vlaanderen. In oktober 1485 verplichtte Maximiliaan de Rekenkamer van Rijsel om Yeronimus als ontvanger van Houthulst aan te stellen en vermoedelijk is zijn benoeming als ontvanger van het Brugse Vrije gelijkaardig verlopen.⁶⁸⁸ In september 1485 hielp hij zijn schoonvader bij de renteverkoop op Gent om een bedde te spijzen.⁶⁸⁹ In ruil voor de politieke trouw aan de aartshertog ontving de ontvanger van het Brugse Vrije talrijke financiële gunsten van zijn broodheer.⁶⁹⁰ Yeronimus mat zichzelf overigens ook het typische gedrag van een opgeklommen functionaris aan. De toekomstige algemeen ontvanger van Vlaanderen stichtte in 1501 op de plaats van het verzwolgen Watervliet een nieuwe stad die hij als een ‘prestige-project’ zou uitbouwen.⁶⁹¹

Een logische stap in de opwaardering van het Vrije als machtsbasis van vertrouwelingen volgde op 18 oktober 1485. Toen verhief Maximiliaan het Vrije opnieuw tot Vierde Lid van de Vlaamse volksvertegenwoordiging.⁶⁹² Op vraag van de schepenbank ontnam Maximiliaan Brugge dus de voogdij over haar kasselrij. De bezielers van de in 1477 doorgevoerde ‘degradatie’ van het Vrije tot kasselrij van Brugge, met name de ambachten, beschikten niet meer over de politieke macht om tegen deze beslissing in te gaan. De vorst en zijn vertrouwelingen die het bestuur van de kasselrij in juli 1485 overgenomen hadden, zagen daarentegen eindelijk de kans schoon om de schepenbank opnieuw verregaande politieke beslissingsmacht te verlenen. De voornamelijk adellijke elite uit de kasselrij was sinds 1477 van politieke macht verstoken, tenzij ze de stad introk. Haar bereidwilligheid om opnieuw als onafhankelijk lid aan de vergadering van de Staten van Vlaanderen deel te nemen, was dus erg groot. Maximiliaan en zijn entourage zagen in de politieke rentree van het Vrije een welkome kans om de alleenheerschappij van de Drie Leden in de statenvergaderingen in het algemeen en de dominante invloed van de Brugse schepenbank in het Vrije in het bijzonder ongedaan te maken. Het omvangrijke beslag dat de hertogelijke administra-

⁶⁸⁸ ADN: B 17745, ‘Lauwereyns’. Mathijs Peyaert was bij deze aanstelling trouwens borg over zijn schoonzoon (RAB: BVO, 492).

⁶⁸⁹ ADN: B 2132, 69314 en B 2134, 69410.

⁶⁹⁰ In 1486 bijvoorbeeld ontving Yeronimus 100 lb. par. voor vele diensten die hij het Brugse Vrije gedaan had bij het innen ‘van der groeter excessive zettinghe ende pointinghe’ – het jaar erop werd dit opgetrokken tot 720 lb. par. (RAB: BVR, 224, 135r en 225, 53v). Zijn vrouw ontving een jaarlijkse lijfrente van 240 lb. par. uit de inkomsten van de algemeen ontvanger van Vlaanderen (ARA: Rk. 997, 15r).

⁶⁹¹ Gottschalk, *Historische geografie*, II, 147-50; Dumalin, *Het testament van Jeronimus*, 84-6 en Soens, *De spade in de dijk*, 226-33.

⁶⁹² Prevenier, *Het Brugse Vrije*, 19-20. De grafelijke oorkonde werd op 2 april 1488 te Brugge vernietigd (*Dits die Excellente Cronike*, 242v), een kopie in RAB: BVO, 550 en ADN: B 1703, 125v-139v.

tie in de komende jaren op de financiën van het Vierde Lid van Vlaanderen zou leggen (zie verder), toont aan dat hogere en snel bereikbare staatsinkomsten een belangrijke motivatie waren om het Brugse Vrije het oude statuut terug te geven.

In februari 1486 vervoegden Jacob Dheere fs. Jacob, Winnok Knibbe en Gilbert Duhomme Guy de Baenst als burgemeester van het Brugse Vrije. De uitbreiding van het aantal burgemeesters was een logische stap aangezien het Vierde Lid terugkeerde naar de institutionele structuur die het vóór 1477 gekend had.⁶⁹³ Jacob Dheere werd burgemeester van de ‘*commune*’, Guy de Baenst, Gilbert Duhomme en Winnok Knibbe burgemeesters van schepenen. Schildknaap Gilbert Duhomme had nog in het leger van Karel de Stoute gediend en hij behoorde sinds 1477 tot de hofhouding van Maximiliaan.⁶⁹⁴ De informatie over Winnok Knibbe is schaars. Hij was een erfgenaam van de weduwe van Pieter Bladelin.⁶⁹⁵ Jacob Dheere fs. Jacob was in 1479 door Maximiliaan tot schildknaap geslagen.⁶⁹⁶ Zowel in de diplomatie als in het vorstelijke leger had de nieuwe burgemeester zijn strepen verdiend.⁶⁹⁷ In september 1480 had de aarts-hertog hem aangesteld tot baljuw van de Vier Ambachten nadat hij een forse som op zijn functie had geleend. De Drie Leden hadden in april 1482 Jacob Dheere echter als baljuw door de broer van Adriaan Vilain van Rassegem vervangen. In oktober 1485 herstelde Maximiliaan hem terug in deze functie.⁶⁹⁸ Zijn neef, Jacob Dheere fs. Antoon, was in 1485 en 1487 schepen van de stad Brugge. De nieuwe burgemeester had dus, zoals zijn collega's, een ‘professionele’ relatie met Maximiliaan en verwantschappelijke banden met diens bestuursequipe te Brugge.

Zowel te Brugge als in het Brugse Vrije verjoegen de bondgenoten van Maximiliaan de voorstanders van de regentschapsraad. De partij rond Willem Moreel verloor elke vorm van inspraak in het bestuur van Brugge en haar kasselrij. De bondgenoten van Maximiliaan vulden de vacante ambten op. De Habsburgse vorst verwierf een machtspositie waarvan hij nooit eerder in het Brugse kwartier

⁶⁹³ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 90.

⁶⁹⁴ Greve & Lebailly, *Comptes de l'argentier*, 350 en Gachard, *Analectes historiques*, 5e série, 121. Hij was ook actief in het leger van Maximiliaan. In 1485 ontving hij 240 lb. par. van de schepenbank van het Brugse Vrije omdat hij gewond raakte in de slag te Blangys (RAB: BVR, 223, 17r).

⁶⁹⁵ SAB: CSK, 1487-88, 30v-31v.

⁶⁹⁶ ADN: B 17728, ‘Heere’.

⁶⁹⁷ In 1482 bevond hij zich aan de zijde van Maximiliaan toen deze Utrecht belegerde (RAB: BVR, 222, 99v) en in 1487 ontving hij 300 lb. par. van de schepenbank van het Brugse Vrije omdat hij gevangen genomen was tijdens de slag om Béthune (RAB: BVR, 224, 136r). Hij voerde verschillende diplomatieke taken voor de vorst uit (ADN: B 2121, 326r).

⁶⁹⁸ ARA: Rk., 14333; ADN: B 2121, 61v en 2124, 55r (hij leende in totaal 3200 lb. par. op zijn functie aan de algemeen ontvanger van alle financiën in 1480-81).

genoten had. De vorstelijke patronage van het bestuur van Brugge en het Vrije verzekerde de vorst van een directe controle over de toekenning van een aanzienlijk deel (27,61%) van de Vlaamse bedden. De helft van de Leden van de Vlaamse volksvertegenwoordiging zou voortaan de vorst ondersteunen in de uitbouw van een sterk centraal staatsapparaat. Maximiliaan verkreeg deze steun door een politiek van wederzijdse begunstiging. In ruil voor een controle over machtsmiddelen in het Brugse kwartier schonk hij er trouwe families, loyale ambtenaren en andere bondgenoten bestuurlijke ambten. Het voorbeeld van Guy de Baenst is verhelderend. De raadsheer in de Raad van Vlaanderen werd in juni 1485 burgemeester van het Brugse Vrije, zijn schoonzoon Joost was tegelijkertijd burgemeester van Brugge, baljuw van Veurne en nadien baljuw van Sluis, zijn bastaardzoon Jan was 'rode roede' van Brugge, zijn zoon Antoon schepen van het Brugse Vrije, een andere zoon (Joost) waterbaljuw van Sluis en zijn neven Jan en Paul waren respectievelijk hoofdman van het Sint-Niklaaszestendeel te Brugge en president van de Raad van Vlaanderen. Met de hulp van Maximiliaan versterkte de familie de Baenst haar positie en verstevigde ze haar greep op Brugge, het Vrije en Sluis.⁶⁹⁹ Maximiliaan hoopte met een dergelijke begunstigingspolitiek zijn macht in het graafschap veilig te stellen. Maar de concentratie van bestuursfuncties in de handen van een beperkte schare vertrouwelingen versmalde natuurlijk de machtsbasis van de Habsburger.

Op 7 juli 1485 reisden Maximiliaan en zijn hofhouding van Brugge naar Gent om ook daar schoon schip te maken. Een delegatie Gentenaars trad hen, samen met Vliesridders Adolf van Kleef, Filips van Bourgondië-Beveren en diens vader, tegemoet. Te Mariakerke overhandigden ze Filips de Schone aan zijn vader.⁷⁰⁰ Voor het eerst sinds het voorjaar van 1483 ontmoetten beiden elkaar. Zeer symbolisch nam de kleine Filips zijn hoed af en omhelsde hij zijn regent. Zij aan zij, maar het paard van Maximiliaan liep iets voor dat van Filips uit, trokken vader en zoon die avond nog Gent in. In opdracht van het stadsbestuur waren de gevels langs het parcours naar Hof ten Walle met fijn laken bekleed.⁷⁰¹ Daags nadien legde Maximiliaan in een plechtige ceremonie de eed af als voogd van Filips de Schone. Tijdens de eedaflegging volgde de regent de rituelen die normaal tijdens de inwijdingsceremonie van een nieuwe graaf werden gehanteerd.⁷⁰² In de abdijkerk van Sint-Pieters zwoer hij als wettelijk voogd van de

⁶⁹⁹ Buylaert, *Sociale mobiliteit*, 231.

⁷⁰⁰ Molinet, *Chroniques*, I, 462 en *Dagboek van Gent*, II, 261.

⁷⁰¹ SAG: 400, 28, 446v-447r.

⁷⁰² SAG: 93, 7, 33v en SAG: 400, 29, 430r. Een vergelijking met grafelijke Blijde Intredes vindt men in Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 136-48 en *idem, Parcours festifs*, 40-5.

jonge graaf de rechten van het graafschap en de privileges van Gent na te leven. Op een podium bij de Sint-Janskerk en nogmaals op het balkon van het Hooghuis aan de Vrijdagmarkt herhaalde de regent zijn eed. Maximiliaan verzekerde de Gentenaars dat hij de stedelijke vrijheden zou naleven die de stad *'ghebruuct heeft toten jare duust vierhondert ende vijftich, volghende den payse van Doornijcke'*.⁷⁰³ Maximiliaan had immers in de Vrede van Brugge de rechtskracht van de privileges van 1477 erkend. Dat betekende dat de Vrede van Doornik uit 1385 de politieke verhoudingen tussen Gent en zijn vorst zou bepalen. Deze Vrede was in 1453 door de Vrede van Gavere vervangen, maar dit verdrag had de opstand van 1477 niet overleefd. Het stemde de toehoorders op de Vrijdagmarkt ongetwijfeld mild dat Maximiliaan het voor de stad gunstige verdrag van Doornik erkende.

Na de eedaflegging volgde een bijzondere ceremonie. Kanselier Jean Carondelet verscheen samen met de Gentse overdeken der neringen Mathijs Peyaert op het balkon van het Hooghuis. Deze oud-deken der brouwers had de leiding genomen over de opstand van juni 1485 en bijgevolg had hij een belangrijke rol gespeeld in de omverwerping van het voorgaande regime. Als beloning ridderde de aartshertog de nieuwe politieke leider van de Gentenaars. Tot grote verwondering van het publiek hing Maximiliaan hoogst persoonlijk een ketting rond de hals van Mathijs Peyaert.⁷⁰⁴ De vorst beloofde de nieuwbakken ridder, nog steeds in de openbare ceremonie, *'staet ende goed'* te geven om in zijn onderhoud te kunnen voorzien.⁷⁰⁵ Mathijs ontving een jaarwedde van 1300 lb. par. op de *'recette générale de Flandre'*.⁷⁰⁶ Bovendien voorzag de regent Mathijs' beide dochters van een ambitieuze huwelijkskandidaat. Jacqueline huwde Bruggeling Yeronimus Lauwerein, een persoonlijke vertrouweling van de aartshertog en de toekomstige ontvanger van het Brugse Vrije. Margriete trouwde met Filips van den Berghe. Dit Brugse raadslid was kort tevoren als algemeen muntmeester van Vlaanderen aangesteld.⁷⁰⁷ Zodoende kreeg de belangrijkste bondgenoot van Maximiliaan te Gent de nodige status en sociale omkadering om als een man van stand de stad te besturen. Met de huwelijken van de dochters van de overdeken had de vorst bovendien de banden tussen zijn Brugse en Gentse medestanders

⁷⁰³ SAG: 93, 7, 33v.

⁷⁰⁴ Molinet, *Chroniques*, I, 463 en KB: Ms. 1132, 3-4. De sociale promotie van Mathijs Peyaert was, gezien zijn afkomst, uitzonderlijk, of zoals Despars het verwoordde, het was een eer *'die daer te voren noyt yemende van zijnen geslachte en gheschiede'* (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 268-9).

⁷⁰⁵ SAG: 93, 7, 33v.

⁷⁰⁶ ADN: B 4123, 109v-110r.

⁷⁰⁷ Vermeersch, *Grafmonumenten te Brugge*, III, 547 en Gailliard, *Bruges et le Franc*, I, 352. Een zekere Marie Peyaert trad in in de orde van Sint-Jan-Baptiste en stierf in 1528 (Despodt, *Dat du best*, III, 3.9/002). Het huwelijk met Yeronimus Lauwerein kwam eerder aan bod. Een zekere Jan Peyaert werd schepen van Gedele in 1486, maar we tasten in het duister over een eventuele verwantschap met de overdeken.

aangehaald. Hij hoopte op deze manier waarschijnlijk een soort van bestuurselite te creëren waarop hij zijn beleid kon uitbouwen. Door zijn kenmerkende begunstigingspolitiek, die bovendien in een openbare ceremonie was tentoongespreid, hoopte Maximiliaan ook de Gentse politiek voortaan te kunnen beheersen.

Maar dat volstond niet. Drie dagen later toonde de Gentse leeuw opnieuw zijn klauwen.⁷⁰⁸ *‘Eene dangereuse wapenynghe die noeynt man en ghebeet’*, nam de stad in haar greep.⁷⁰⁹ Nadat Duitse soldaten enkele makkers uit de gevangenis hadden bevrijd, verzamelden op 11 juli de gewapende ambachten opnieuw op de Vrijdagmarkt. De verhalende bronnen vermelden niets over hun concrete eisen, maar vermoedelijk vreesden de ambachten dat de vorst hun politieke rechten zou overtreden, ondanks zijn belofte in tegenovergestelde zin. De regent verbleef in het Hof ten Walle, maar hij weigerde elke toegeving. Filips van Bourgondië-Beveren en Charles de Croÿ probeerden nog te bemiddelen tussen beide partijen, maar ze botsten op een njet van de ambachten. Meer nog, de Gentenaars trokken op naar het Prinsenhof in de hoop de regent te imponeren met hun militaire kracht. Maar de opmars werkte als een rode lap op een stier. De aarts-hertog gaf zijn troepen de onmiddellijke opdracht de wapening uiteen te drijven. Paniekerig vluchtte een grote groep ambachtslieden naar het Veerleplein, het oude grafelijke centrum van de stad. Ze drongen aan op onderhandelingen, maar de leider van Maximiliaans troepen, Engelbert van Nassau, drukte door. Hij slaagde erin enkele artilleriestukken op de opstandelingen buit te maken en van op het brugje over de Lieve aan de Lievestraat beschoot hij het Veerleplein. Er vielen verscheidene slachtoffers, maar de ambachten hielden nog een nacht stand. In het ochtendgloren gaven ze zich echter over. Maximiliaan beval zijn troepen als reactie binnen de stad strategische plaatsen te bezetten en andere troepen in Vlaanderen werden opgeroepen naar Gent te marcheren. Aan Adolf van Kleef droeg de regent op de jonge graaf naar Mechelen te brengen. De leiders van het verzet werden opgesloten en Maximiliaan bedacht de stad met een nieuwe, maar voorspelbare straf.

De vergelding was hard. Aan het hoofd van een grote troepenmacht begaf de regent zich rond negen uur ’s morgens naar het stadhuis waar hij de opdracht gaf de verantwoordelijken voor de opstand te veroordelen. Op 16 juli executeerde de Gentse beul in opdracht van de baljuw zeven personen die een leidende rol in de juliopstand hadden gespeeld.⁷¹⁰ Enkele dagen later verbande het stadsbestuur veertig personen omdat ze majesteitsschennis hadden begaan. Maximiliaan had

⁷⁰⁸ Hetgeen volgt, is gebaseerd op KB: Ms. 1132, 8-15; *Dagboek van Gent*, II, 262-3; Molinet, *Chroniques*, I, 464-7 en *Chronijcke van Ghendt*, 41-2.

⁷⁰⁹ *Dagboek van Gent*, II, 262.

⁷¹⁰ SAG: 400, 28, 449r en ARA: Rk., 14118, 55r-v.

op 19 juli persoonlijk de opdracht tot deze verbanning gegeven.⁷¹¹ De poging tot ‘*bedervenesse van onsen vorseiden gheduchten heeren ende princen*’ was volgens het stadsbestuur ‘*jeghen Gode, gheloeve, eed ende belofte*’ geschied, hetgeen een zware straf verdiende.⁷¹² De weken erna verbande het stadsbestuur nogmaals 33 personen omdat ze de ambachten tot de opstand hadden aangezet.⁷¹³ De voor-naamste onder de veroordeelden was Maarten Lynezone, de voormalige overdeken der wevers. Zijn aanwezigheid onder de opstandelingen toont aan dat het verzet van juli 1485 politiek geïnspireerd was, óf dat het stadsbestuur van de bestraffing van de juliopstand gebruik had gemaakt om zich te ontdoen van voorstanders van het vorige regime. Hoe dan ook, nog tien personen die in de voorbije jaren publieke ambten in opdracht van de regentschapsraad hadden vervuld én één schepen van de schepenbank van juni 1485, werden eveneens het graafschap uitgestuurd, waaronder de voormalige baljuw van Biervliet en een raadsheer uit de Raad van Vlaanderen.⁷¹⁴ De juliopstand had dus aanleiding gegeven tot een politieke zuivering van tegenstanders van het nieuwe regime, zoals die enkele weken voordien ook te Brugge had plaatsgevonden.

Op 22 juli sprak Maximiliaan in een grootse ceremonie in het Hof ten Walle de collectieve bestraffing van de stad Gent uit. In het bijzijn van vertegenwoordigers van de drie standen van het graafschap smeekten de geknielde gezagsdragers blootshoofds om vergiffenis.⁷¹⁵ Maximiliaan had volgens zijn woordvoerder, de kanselier van Brabant, overwogen de stad te verwoesten, maar deze bewering kunnen we afdoen als een stereotiepe bedreiging. Filips de Goede en Karel de Stoute hadden Gent eerder al met een gelijkaardig dreigement angst aangejaagd maar tot een effectieve vernietiging van de grootste stad uit hun rijk is het uiteraard nooit gekomen. Dat zou bijna economische zelfmoord zijn. Bovendien is het een typisch discours van vorsten om zich na dergelijke uitlatingen als een vergevingsgezinde prins op te stellen.⁷¹⁶ Ook Maximiliaan streek

⁷¹¹ SAG: 94, 738.

⁷¹² SAG: 212, 1, 78v.

⁷¹³ Ze werden verbannen ‘*omme dat zij te meer stonden in diversche vergaderinghen quade, spiteghe, felle ende onduchdelijke woorden gheseyt ende ghesproken hebben, stille ende openbare, danof dat commocien ende zware verdrieten binnen deser stede te meer stonden commen zijn ende noch meer andere*’ (SAG: 212, 1, 79r-v).

⁷¹⁴ Dat waren respectievelijk Joost van der Schuere, kapitein en baljuw van Biervliet van juni 1482 tot juni 1485 (SAG: 20, 2, 16r en ARA: Rk., 13663) en Jan van den Broucke, raadsheer in de Raad van Vlaanderen van mei 1482 tot juni 1485 (KB: Ms. 20642, 169r-170r). Acht personen waren Gents schepen of stedekiezer tijdens het voorbije regime: Jan de Peystere, Jan van Dycstad, Jan Maes, Lieven de Moor, Boudewijn de Smet, Jan Brouckaert, Joost de Brune en Jacob Heyman. Tijkwever Jan Vlaminc, schepen in juni 1485, werd eveneens verbannen (zie ook *Memorieboek der stad*, 338).

⁷¹⁵ SAG: 400, 28, 449v; Molinet, *Chroniques*, I, 467-8; Blockmans, *Handelingen van de leden*, 358-61; *idem*, *Autocratie ou polyarchie*, 291-2 en Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 104.

⁷¹⁶ Boone, *Châtier les villes*, 403-4; Arnade, *Carthage or Jerusalem*, 747-8; Smaghe, *Plaisir de châtier*, 92-3.

uiteindelijk de hand over het hart. De Gentenaars werden verplicht om de regent een koffer met negen privileges te overhandigen. Daaronder bevonden zich het privilege van 30 januari 1477, de recente politieke verdragen tussen de Franse koning en de stad, het nieuwe, door Filips de Schone in juni 1485 goedgekeurde verkiezingsreglement van de Gentse schepenen en het Gentse exemplaar van de Vrede van Brugge.⁷¹⁷ Voor de ogen van de knielende Gentenaars cancelleerde grafelijk zegelbewaarder Nicolas de Ruter de oorkonden. Na het vernederende ritueel maakte de kanselier kenbaar dat Maximiliaan acht personen had aangeduid die de schepenbank onmiddellijk zouden vernieuwen – de tweede vernieuwing in evenveel maanden tijd. De aartshertog eiste dat de schepenen na hun aanstelling getrouwheid zouden zweren aan de Vrede van Gavere. Dit repressieve verdrag uit 1453 was door de ambachten in 1477 vernietigd maar, in tegenstelling tot zijn belofte van 8 juli, voerde Maximiliaan de Vrede weer in.⁷¹⁸

De Vrede van Gent van 28 juli 1485, die, enkel wat Gent betreft de Vrede van Brugge van een maand eerder verving, vergaf de Gentenaars de juliopstand.⁷¹⁹ Maar naast een algemene remissie bevatte een bestraffingsakte van een opstand gewoontegetrouw ook een collectieve straf. Of zoals het document het zelf verwoordde: het wenste een *'goede ende proffitelicke conclusie ter welvaert van ons ende van onser vorseide stede'* te hechten aan de knieval van de Gentenaars.⁷²⁰ Maximiliaan liet weten dat hij de Vrede van Gavere opnieuw integraal aan de stad oplegde omdat, aldus de vorst, gebleken was dat dit verdrag de stad, vóór de opstand van 1477, grote welvaart had gebracht. Maar om bestuurlijke wanpraktijken te vermijden, vulde Maximiliaan deze Vrede aan.⁷²¹ Vooreerst zou de kiesprocedure die op 22 juli gehanteerd was, voortaan als standaard gelden. Jaarlijks zou de vorst acht (here)kiezers aanduiden, die de schepenbank zouden samenstellen. De ambachten verloren dus definitief hun invloed op de verkiezing

⁷¹⁷ Ook de aktes van 24 september 1478 en op 24 februari 1479 waarin Maximiliaan de Gentse privileges bekrachtigde, werden overhandigd. De 'Franse verdragen' betreffen de oorkonden van 22 januari 1483 die enerzijds de Gentenaars het recht verleende zelf hun schepenen aan te stellen en anderzijds de afstelling van de Gentse baljuws ongedaan maakte. Maximiliaan eiste ook de verdragen tussen Karel VIII en Vlaanderen en tussen de Franse regent en de Drie Leden op (opsomming in SAG: 93, 7, 34r).

⁷¹⁸ De vorst kon dit niet op 22 juli, want eerst diende nog een commissie naar Rijsel te reizen om er een kopie (van een kopie) van de in 1477 vernietigde Vrede van Gavere te vervaardigen (SAG: 93, 7, 38r).

⁷¹⁹ RAG: OV, 835.

⁷²⁰ De *'amende prouffitable'* valt steeds uiteen in een politieke bestraffing en een boete (Boone, *Le dict mal*, 54-61 en Dumolyn, *The legal repression*, 512-20).

⁷²¹ De Vrede van Gent stelde dat *'binnen den tijde dat den vorseiden tractaet van Gavere onderhouden es gheweist, de vorseide stede van Ghend gheregiert ende ghegouverneert es gheweist in paeysse ende welvaerne'*. Maar toch moet de Vrede worden uitgebreid *'mids den onderhoudene van den voirme begrepen int vorseide tractaet upt kiezen van der wet van Ghend vele onbehoorlike practiquen, rebellicheden, dreeghinghen ende corrup-tien gheschiet ende ghedaen zijn gheweist'* (RAG: OV, 835).

omdat de door hen gemonopoliseerde functie van stedekiezer verdween. Daarenboven ontnam de vorst de ambachten ook de keuze van hun dekenen. De Vrede van Gavere bepaalde dat de overdekens van het lid der wevers en der kleine neringen door de magistraat werden verkozen, weliswaar nadat elk lid drie personen had voorgedragen. Deze kiesprocedure werd uitgebreid. Elk ambacht diende jaarlijks twee kandidaat-dekenen naar voor te schuiven, waaruit het stadsbestuur een geschikte kandidaat zou kiezen. Tot slot verloor Gent elke machtsaanspraak over het omliggende kwartier en het oud privilege in verband met de confiscatie van stedelingen werd afgeknot. Personen die door het stadsbestuur van ‘*beroerte*’ of ‘*commocie*’ beticht werden, dienden voortaan al hun goederen af te staan. Ook hun kinderen zouden het poorterschap verliezen.

De Vrede van Gent kreeg geen financieel staartje. Maar enkele dagen na de toekenning, ‘leende’ de aartshertog een bedrag van 30.000 lb. par. van de stadsontvanger op een bede die de stad binnenkort zou goedkeuren.⁷²² Maximiliaan sloeg tevens de aanwezige artillerie aan, waarvan het merendeel het Franse leger van Philippe de Crèvecoeur had toebehoord.⁷²³ Een slotbepaling van de Vrede van Gent hield een laatste symbolische bestraffing in. Maximiliaan verplichtte het stadsbestuur de metalen buste van Willem van der Scaghe te verwijderen. Deze buste was in 1481 aan de gevel van het stadhuis gehecht om eenieder erop te wijzen dat Willem en twee kompanen de schepenverkiezingen van 1479 naar hun hand hadden pogen te zetten. Deze schandstraf herinnerde volgens de aartshertog aan een ‘verkeerde’ interpretatie van de Gentse privileges, namelijk dat stedekiezers (uit de ambachten) hun wil mochten opleggen aan herekiezers (van de vorst) in een ex-aequo omtrent de keuze van nieuwe schepenen. Voortaan kozen enkel herekiezers de schepenen – de buste had zijn functie dus verloren.⁷²⁴ Willem van der Scaghe, die tot een notoir tegenstander van het vorige regime was uitgegroeid, liet het er niet bij en startte een proces voor de Raad van Vlaanderen met een schadevergoeding voor zijn gevangenschap in 1481 als inzet.⁷²⁵

Niet zonder enige zin voor symboliek duidde Maximiliaan op 22 juli 1485 een kompaan van Willem van der Scaghe, Lieven Utermeere, als herekiezer voor de stad aan. Deze Gentenaar was in 1479 voor het bovenstaande delict door het vorige regime verbannen, maar als herekiezer haalde hij nu zijn gram. Hij kreeg het gezelschap van hertogelijke vertrouwelingen en tegenstanders van de opstan-

⁷²² SAG: 93, 7, 39r.

⁷²³ SAG: 93, 7, 38v.

⁷²⁴ Van Leeuwen, *Didactiek in een middeleeuws stadhuis*, 348-9 en *idem*, *Het decor van een machtswissel*, 56-9.

⁷²⁵ In oktober 1485 daagde hij de schepenbank van 1479 voor de Raad (RAG: RV, 2418, 58r). Die stuurde een onderzoekscommissie, maar er kwam nooit een uitspraak (97v). In 1491 zouden Gentse troepen onder leiding van Remeus Hubert Willem van der Scaghe vermoorden (*Dagboek van Gent*, II, 268).

delingen.⁷²⁶ Logischerwijs kozen zij een schepenbank die een totale breuk met het voorgaande regime inluidde.⁷²⁷ Geen van de 26 schepenen had sinds de dood van Maria van Bourgondië een schepenmandaat in de stad uitgeoefend. Enkel Arend de Cleerc trad toen in stedelijke dienst, hij was overdeken der wevers van Pasen 1481 tot Pasen 1483. Zes schepenen hadden een schepenambt bekleed vóór de opstand van 1477, slechts twee erna.⁷²⁸ Zeventien van de schepenen hadden een volledig gebrek aan politieke ervaring. De herekiezers van Maximiliaan namen duidelijk geen bestuurders van het voorbije regime in vertrouwen. Daarentegen loodsten ze wel hertogelijke medestanders in het Gentse stadsbestuur. Roeland van Wedergrate, baljuw van Ninove en zoon van de in 1477 terechtgestelde gelijknamige raadsheer van Karel de Stoute⁷²⁹, werd voorschepen van Gedele. Schildknaap Geraard van Axpoele was de nieuwe voorschepen van de Keure. Zoals in Brugge rekenden de herekiezers van Maximiliaan de tegenstanders van het vorige regime tot hun bondgenoten. De nieuwe machthebbers vormden dus een bonte groep van op revanche beluste schepenen, gepatroneerde nieuwkomers of hertogelijke functionarissen. Ook de nieuwe baljuw, Jacob van Gistel, die samen met de schepenbank in functie kwam, behoorde tot de vorstelijke hofhouding.⁷³⁰

Het stadsbestuur van augustus 1486 kende dezelfde politieke achtergrond. Personen die door het vorige regime bestraft waren, hoffunctionarissen, hun zonen en andere verwanten, onbekende nieuwkomers en oudgedienden uit het tijdperk van Karel de Stoute vulden beide schepenbanken op. Enkele voorbeelden. Mathijs Peyaert was herekiezer, net als Jan Hueribloc, de zoon van de in 1477 terechtgestelde raadsheer Pieter Hueribloc, en zelf werkzaam in vorstelijke dienst.⁷³¹ Ook

⁷²⁶ Met name secretaris Fernand de Lixbonne, Jan Sersanders (de baljuw van Eeklo), Joost Polleyt (een pas aangesteld raadsheer in de Raad van Vlaanderen), Jan Beys (de zoon van Pieter Beys, een voorstander van Filips de Goede in de opstand van 1449-53), Jan van Obrecht (die in 1477 verbannen was), en Michiel van Overlope (die in de opstand van 1477 als overdeken der wevers was afgezet). Enkel edelman Filips van der Zickelen, voormalig muntmeester van Vlaanderen, had een publiek ambt tijdens de regering van de regentschapsraad bekleed. Hij zou in augustus 1487 voorschepen van Gedele worden, maar in de volgende Gentse opstand koos hij opnieuw partij voor de politieke tegenstanders van Maximiliaan.

⁷²⁷ Blockmans, *Mutaties van het politiek personeel*, 98 en 101.

⁷²⁸ Dat waren respectievelijk enerzijds Jan van der Eecken, Pieter de Rycke, Joos van Melle, Jacob Annaert, Vincent Meyeraert en Kristof de Grave en anderzijds Joos Steel (schepen in 1481) en Jan van den Eede (schepen in 1477 en 1479).

⁷²⁹ ADN: B 17745, 'Wedergrate' en ARA: Rk., 14293.

⁷³⁰ Hij was heer van La Motte in Waals-Vlaanderen en dus niet te verwarren met de voormalige souvereinbaljuw van Vlaanderen (met name Jacob van Gistel, heer van Dudzele). In februari 1486 stierf de Gentse baljuw te Sint-Omaars aan een ziekte (SAG: 400, 29, 74v; ARA: Rk. 14118, 59r en Fris, *Les grands bail-lis*, 410). Vanaf dan nam onderbaljuw Jan van Pottelsberghe zijn taak over (ARA: Rk. 14118, 59r). Deze was reeds Gents onderbaljuw tijdens de regering van Maria van Bourgondië (SAG: 400, 26, 32v en 27, 49r)

⁷³¹ Jan Hueribloc was '*contreroleur des officiers du pays de Flandre ou quartier de Gand*' (ADN: B 33, 123v).

Willem van Formelis, de baljuw van de Oudburg, was herekiezer. Hij was de zoon van vorstelijk raadsman Jan en kleinzoon van raadsheer Simon.⁷³² Joost van Gistel, zoon van Geraard van Gistel, de hoogbaljuw van Gent in 1450-1451, werd voorschepen van de Keure.⁷³³ De voorschepen van Gedele, Ghyselbrecht de Lu, was door het vorige regime verbannen.⁷³⁴ Gillis van der Zwalmen had acht schepenfuncties uitgeoefend vóór de opstand van 1477, toen hij bestraft werd. Jan Sersanders, Jan Beys en Michiel van Overlope, herekiezers van 1485, namen plaats in de schepenbank van de Keure. Slechts drie schepenen hadden na de dood van Maria van Bourgondië een schepenmandaat bekleed.⁷³⁵ Veertien schepenen waren nieuw in functie. De kloof tussen voor- en tegenstanders van het vorige Gentse regime bleef dus erg diep. Tijdens de ambtstermijn van de schepenbank van 1486 stelde Maximiliaan een nieuwe hoogbaljuw van de stad aan. Jan van Cruininghen, een Zeeuws edelman, behoorde tot de hofhouding van de aartshertog en had in 1485 Wolfert van Borssele politiek uitgeschakeld.⁷³⁶ Maximiliaan hoopte dus in de jaren 1485-1486 met de politieke ondersteuning van bondgenoten en *outsiders* van de Gentse politiek het grootste opstandige bolwerk in de Nederlanden te besturen. Dat deze machtsbasis nog steeds te smal was, zou blijken in de tweede jaarthelft van 1487.

Als tussenpoze voeg ik hier een figuur in die de machtsbasis van Maximiliaan in het graafschap samenvat, vanuit Brugs perspectief. Zoals de regentschapsraad kon de regent op steun rekenen van de leidende facties in de verschillende steden (hoewel dat natuurlijk andere facties waren dan voorheen) en de vele machts-groeperingen die het graafschap rijk was. Er waren figuren die deel uitmaakten van verschillende 'deelverzamelingen', zoals Yeronimus Lauwerein. Hij bekleedde een openbaar mandaat in het Brugse Vrije, en was met de dochter van de geridderde Mathijs Peyaert uit Gent gehuwd. Er was te Brugge ook overlap tussen de ambachten en de leidende factie in de schepenbanken, maar die was kleiner dan tijdens de regering van de regentschapsraad. Verwantschappelijke banden met het hof hadden de facties in de steden niet. Wel vormde het patronagenetwerk vanuit het hof de levensader voor de machthebbers in de steden.

⁷³² Boone, *Formelis (Simon van)*, 286 en Haemers, *De Gentse opstand*, 81-3. Willem van Formelis stierf in september 1486 (ARA: Rk., 14160). Zijn vader Jan was vorstelijk raadgever en kapitein van Rupelmonde in 1485-87 (ADN: B 4123, 119r).

⁷³³ Fris, *Les grands baillis*, 411.

⁷³⁴ SAG: 212, 1, 73r.

⁷³⁵ Met name Boudewijn de Moere (in 1482), Jacob Goetghebeur (in 1484) en Joos van der Eecken (in 1483).

⁷³⁶ Jan van Cruininghen was Gents hoogbaljuw van 28 april 1486 tot 10 november 1487 (SAG: 94, 742; ADN: B 33, 135r en ARA: Rk. 14118, 65r) en tevens kapitein van Nieuwpoort (ADN: B 4123, 82v en Degryse, *Het kasteel*, 77). Hij ontving voortaan een jaarloon van 1800 lb. par. (ADN: B 2144, 74v). Zie ook Cools, *Mannen met macht*, 242-3.

Figuur 3: de verschillende groeperingen die de regent ondersteunden in 1485-88, vanuit Brugs perspectief.

Voor het eerst sinds zijn aankomst in de Nederlanden beschikte Maximiliaan over een ruime politieke aanhang in de Gentse en Brugse schepenbanken. Het eerste resultaat van deze uitbreiding van zijn invloedssfeer boekte de hertog al in juli 1485 toen de Drie Leden een bede goedkeurden van bijna één miljoen pond parisis als een soort van herstelbetaling.⁷³⁷ Om dit geld te innen en het ‘gepast’ te besteden, diende de vorst te beschikken over volgzzaam personeel. De leidende elite van de Drie Leden had in de maanden na de dood van Maria van Bourgondië medestanders in de overheidsinstellingen binnengeloodst. Vanzelfsprekend zuiverden Maximiliaan en zijn bondgenoten na hun machtsovername in juni en juli 1485 de institutionele lichamen van rivalen. Maximiliaan beloofde trouwe functionarissen, personen die hem na hun vlucht uit het graafschap verwoegd hadden, door het voorbije regime uitgestoten politici of hun verwanten en vrienden met een post in de overheidsinstellingen. In een tweede fase startten de nieuwe bewindvoerders een onderzoek naar de werkzaamheden van hun voorgangers. Op die manier hoopte het nieuwe regime de middelen te vinden om hun beleid ten uitvoer te brengen.

⁷³⁷ De Drie Leden beloofden over de termijn van twee jaar 914.000 lb. par. uit te betalen (Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 617 en 627 (noot 104) en *idem*, *Handelingen van de leden*, 357-8).

De personeelsbezetting van de Raad van Vlaanderen wijzigde volledig.⁷³⁸ De Drie Leden hadden in mei 1482 en in de zomer van 1483 de raadsheren in de Raad vervangen en in september 1483 had de regentschapsraad de Raad met een nieuwe verordening bedacht. Volgens enkele historici maakte Maximiliaan laatstgenoemde beleidsdaad in juli 1485 ongedaan, maar ze leveren hiervoor geen sluitend bewijs.⁷³⁹ Weliswaar werd de werking aangepast aan de veranderde tijdscontext. Zolang geen bevelschrift van Maximiliaan kan aantonen dat de verordening van 1483 werd tenietgedaan, kunnen we veronderstellen dat ze in voege bleef. Het Frans werd opnieuw de voertaal in ambtelijke stukken – alhoewel hierop belangrijke uitzonderingen waren. Een ordonnantie van augustus 1486 die enkele praktische zaken in verband met ‘*dinghedaghe*’ regelde, werd in het Nederlands opgesteld.⁷⁴⁰ De Vrede van Brugge had de Raad wel opgedragen om een belangrijke rol in de ‘inquisitie’ van Maximiliaan te spelen. Het verdrag bepaalde dat betwistingen over de eventuele terugbetaling van confiscaties of over de herroeping van verbanningen door het hof of door de Raad beslecht zouden worden.⁷⁴¹ De benoeming van medestanders in de Raad was dus voor de bondgenoten van Maximiliaan essentieel in hun machtsovername in het graafschap. Eenmaal de Raad aan hun zij, beschikten de nieuwe bewindvoerders over de middelen om hun tegenstanders via juridische, en dus legitieme weg tot toegevingen te dwingen.

Enkel de president van de Raad, Paul de Baenst, en raadsheren Jan Pieters, Pieter de Wale en Godevaart Hebbelin bleven in functie. De andere raadsheren werden vervangen. Guy de Baenst, Jacob de Ruddere, Jan de Witte en Lieven Utenhove waren in 1482-1483 door de Drie Leden opzij geschoven, maar in juli 1485 keerden ze terug in functie. Frans van de Kethulle werd opgevestigd, ook al was hij door de opstandelingen van 1477 weggestuurd. Jacob de Smitere, die in 1483 tot procureur was gedegradeerd, werd andermaal raadshere. De nieuwe procureur heette vanaf juli 1485 Omer Claissonne – hij was reeds raadshere tot 1480 of 1482.⁷⁴² Jacob Donche maakte opnieuw deel uit van de Raad van Vlaanderen nadat hij zich in 1474 teruggetrokken had. De voormalige watergraaf was in 1477 en 1481 door Gent verbannen, en in 1484 waren enkele van

⁷³⁸ Een lijst van het personeel in KB: Ms. 20642-68, 169v.

⁷³⁹ Dumolyn, *De Raad van Vlaanderen*, 53 en Van Peteghem, *De verordening van 1483*, 345. Beide auteurs onderschatten bovendien de wijziging in de personeelsbezetting van de Raad van Vlaanderen.

⁷⁴⁰ Uitgegeven door Van Peteghem, *De verordening van 1483*, 346-8.

⁷⁴¹ De Bast, *Belegering der stad*, 31.

⁷⁴² Hij was raadshere tot 1482, maar hij was door Gent verbannen in april 1480. Ondanks de remissie die Maximiliaan hem verleende, keerde hij waarschijnlijk niet in de stad terug. In dat geval kon hij zijn functie niet langer waarnemen (zie vroeger en Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren, Omaer Claissonne*). In november 1486 werd hij tevens baljuw van de Wetachtige Kamer (Opsommer, *Omme dat leengoed*, 179).

zijn bezittingen geconfisqueerd.⁷⁴³ Sinds 1477 was Jacob Donche de persoonlijke rekenmeester van Margaretha van York, die hem in juli 1485 aanstelde als baljuw van Dendermonde, een stad die tot haar weduwengoed behoorde.⁷⁴⁴ De enige nieuwe raadsheer in de Raad van Vlaanderen in juli 1485 was Joost Polleyt. Deze Gentenaar was door de herekiezers van Maximiliaan in dezelfde maand ook als Gents schepen en ontvanger van de Gentse spijker aangesteld.⁷⁴⁵ Hij was door het vorige regime tot een zware boete veroordeeld, maar toch als schepen in 1482 benoemd.⁷⁴⁶ De griffier van de Raad, Denijs Heyman, tenslotte werd eveneens uit zijn functie ontzet. Zijn vermoedelijke verwanten Jacob en Jasper Heyman waren niet in de Vrede van Brugge opgenomen en ook Denijs bleef dus niet buiten schot. Joris Baert, wiens plaats Denijs Heyman in 1483 ingenomen had, werd opnieuw griffier.⁷⁴⁷ Kortom, behoudens één nieuwkomer koos de vorst voor ervaren raadsheren in de Raad van Vlaanderen. Mogelijks hadden de in 1482-1483 verdreven raadsheren zelf bij de nieuwe regent voor hun opname in de Raad gelobbyd.

Het overige grafelijke juridische personeel werd eveneens vervangen gezien de belangrijke rol die het kon spelen in de machtsovername van de nieuwe regent. Daneel van Praet, heer van Merwede, was in april 1485 als nieuwe sovereignbaljuw aangesteld.⁷⁴⁸ De Drie Leden hadden de functie van sovereignbaljuw vacant gelaten omdat dit ambt voor de Bourgondische hertogen enkel als doel had de politieke controle op de bestuursdaden van de Vlaamse steden te versterken. Deze overheidsfunctie bleek voor de regentschapsraad overbodig. Maximiliaan kon een dergelijk breekijzer van het vorstelijke centralisme uiteraard wel gebruiken. De sovereignbaljuw zou zich de komende jaren intensief inlaten met de bestraffing van tegenstanders.⁷⁴⁹ Hij ging daarbij soms erg drastisch te werk. In februari 1486 tikte de Rekenkamer van Rijsel Daneel van Praet op de vingers omdat zijn luitenants wat al te ijverig personen gevangen namen om ze nadien tegen betaling vrij te laten. De sovereignbaljuw zou hen van blanco bezegelde documenten voorzien hebben, hetgeen de Rekenkamer als een grof misbruik beschouwde.⁷⁵⁰ Dergelijke praktijken kwamen in de vijftiende eeuw wel meer

⁷⁴³ Hancké, *Conflict en confiscatie*, II, 58

⁷⁴⁴ ADN: B 33, 126v en ARA: Rk., AL, 52, akte van 21 juli 1485.

⁷⁴⁵ ADN: B 17752, 'Gand. Espier'.

⁷⁴⁶ Hancké, *Conflict en confiscatie*, II, 149.

⁷⁴⁷ Van Peteghem, *De verordening van 1483*, 343. Vermoedelijk was Jan Heyman zijn oom (Opsommer, *Omme dat leengoed*, 604).

⁷⁴⁸ Molinet, *Chroniques*, I, 469 en ADN: B 33, 131v.

⁷⁴⁹ Proost, *Recherches historiques*, 296 en ARA, Rk., 13522.

⁷⁵⁰ De kamer wenste dat Daneel van Praet deze praktijk een halt toeriep '[pour] entretenir la hauteur et seigneurie d'icelui seigneur [Filips de Schone]' (ADN: B 17748, 'Flandre. Souverain bailli').

voor, maar het is de vraag of ze niet in de hand gewerkt werden door het grote vertrouwen dat Daneel van Praet aan het hof genoot. Hij was er een maatje voor alle werk; de legerleiding zette hem bijvoorbeeld ook op het slagveld in.⁷⁵¹

Het hof verving ook de overgrote meerderheid van de Vlaamse baljuws en andere grafelijke rechtsdienaars. De hertogelijke administratie zette het personeel af dat door de regentschapsraad was benoemd. Enkele voorbeelden. De hofmeester van Filips de Schone, Jean de Blois, werd als baljuw van de Oudburg opzij geschoven voor Willem van Formelis, de zoon van de Gentse raadsman van Maximiliaan.⁷⁵² Pierre de Lannoy verving Adriaan Vilain van Liedekerke als baljuw van Aalst.⁷⁵³ De nieuwe baljuw van Kortrijk, schildknaap Jan van de Walle, was een geldschieder van de aartshertog.⁷⁵⁴ Zoals terloops vermeld, doken vele nieuwe baljuws op in de voornaamste schepenbanken van het graafschap – vaak als burgemeester. De Brugse burgemeesters Jacob van Gistel en Joost van Halwyn waren tijdens de uitoefening van hun mandaat baljuw van Veurne. De baljuw van Ninove, Roeland van Wedergrate, zetelde als burgemeester in de Gentse schepenbank. De burgemeester van het Brugse Vrije, Jacob Dheere fs. Jacob, was baljuw van de Vier Ambachten, enzovoort. Frans werd opnieuw hun voertaal. De frequent voorkomende cumul van verschillende functies door eenzelfde persoon (zoals bijvoorbeeld een functie van burgemeester en van baljuw) in de periode van het regentschap van Maximiliaan toont aan dat de rekruteringsbasis van het overheidsperoneel niet groot was. De verwijdering van de door de regentschapsraad aangestelde functionarissen liet weinig kandidaten voor de vacante ambten over. Sommige ambtenaren, zoals Pieter Lanchals en Guy de Baenst, cumuleerden wel vier of vijf functies. Deze al dan niet genoodzaakte centralisatie van bevoegdheden vergrootte de macht van een aantal personen, maar ze maakte hen tevens quasi onaantastbaar.

In de Rekenkamer van Rijsel was de personeelsverandering, zoals in 1482-1483, miniem. In juli 1482 vervingen de Drie Leden rekenmeester Thomas Malet door Berthélemy Trotin, die tevens de nieuwe schatbewaarder van de Vlaamse oorkonden werd. Beide functies waren hem na de machtsovername van Maximiliaan ontnomen.⁷⁵⁵ In juli 1485 overhandigde Berthélemy Trotin de

⁷⁵¹ In 1487 leidde de soeverein-baljuw de Franse oorlog van Maximiliaan (Molinet, *Chroniques*, I, 566). In april 1487 verving hij Filips van Huerne als commissaris van de wetsvernieuwingen in Vlaanderen (RAB: AW, 1478).

⁷⁵² ARA: Rk., 14160.

⁷⁵³ ARA: Rk., 13554.

⁷⁵⁴ Hij verving Joost van den Woestijne (ARA: Rk., 13820 en ADN: B 33, 120r). In augustus 1485 schold Maximiliaan hem 2362 lb. 16 s. par. kwijt die de baljuw hem nog moest omwille van een lening. Bij '*la reduction du pays de Flandre a son obeissance*' had Jan van de Walle Maximiliaan immers een grote dienst bewezen (ADN: B 33, 127v en B 17747, 'Le Walle').

⁷⁵⁵ De Rijselnaar, die in 1488 zou sterven, werd beboet (ADN: B 17745, 'Malet').

sleutels van de koffers van de ‘*chartes de Flandres*’ aan Geraard Numan, de eerste secretaris van Maximiliaan.⁷⁵⁶ De hertogelijke administratie schonk ambten terug aan degene die ze door toedoen van de regentschapsraad kwijtgespeeld waren.⁷⁵⁷ Voor het overige bleef de personeelsbezetting ongewijzigd. Aangezien de Rekenkamer zich voornamelijk met administratieve en boekhoudkundige taken inliet, en in tegenstelling tot de baljuws en wetsdienaars weinig met politieke opdrachten, was een doorgedreven personeelsverandering in deze instelling geen noodzaak. De kamer had zich dus niet met ‘verbrande’ opdrachten ingelaten en in de aanvang van het conflict over het regentschap had ze bovendien obstructie gevoerd tegen het besluit dat Gent op het grafelijke biljoen had gelegd. Bovendien bestond de Rekenkamer uit technisch onderlegd personeel dat niet met één vingerknip kon vervangen worden. Zolang de Rekenkamer de gewichtige taak van de controle van de grafelijke financiën naar behoren uitvoerde, volstond het voor de entourage van de aartshertog om de voornaamste personeelswijzigingen van de regentschapsraad ongedaan te maken.

Om diezelfde reden verving het overheidspersoneel van Maximiliaan slechts enkele grafelijke ontvangers. Roeland le Fevre leidde voortaan als algemeen ontvanger van Vlaanderen het financiële staatsapparaat in Vlaanderen. Zijn bevoegdheden werden uitgebreid – ook hij concentreerde voortaan dus verschillende functies. Naast de controle op de inning van de domeinontvangsten van het volledige graafschap was hij ook verantwoordelijk voor de ontvangsten van Mechelen en de gebieden van Artesië die nog in handen van Maximiliaan waren. Ook de inning van de beden in deze gewesten behoorde tot zijn kerntaken.⁷⁵⁸ In de financiële instellingen was geen plaats meer voor medestanders van de regentschapsraad. De voormalige ontvanger van Vlaanderen, Jan van der Scaghe, kon op enige welwillendheid rekenen, maar toch zette Maximiliaan hem op een zijspoor. De Gentenaar werd ontvanger van de buitengewone ontvangsten in het graafschap, een functie die hij ook na zijn eerdere afzetting van algemeen ontvanger in 1480 had bekleed.⁷⁵⁹ Maximiliaan nam ook Andries Andries, de gewezen beheerder van de persoonlijke financiën van Filips de Schone, in zijn hofhouding op. De toekomstige rentmeester van Zeeland was voortaan in de persoonlijke Kamer van de aartshertog werkzaam.⁷⁶⁰ Hij volgde dus het voor-

⁷⁵⁶ ADN: B 33, 119r en B 1611, 62v. Geraard Numan ontving een jaarlijks pensioen van 240 lb. par. (ADN: B 4123, 117r).

⁷⁵⁷ In oktober 1486 werd Matheus van den Doorne opnieuw ontvanger van het ‘*jus notarii*’ van Vlaanderen in plaats van Jan Wouters, die ook zijn functie van auditeur aan Robert de Boulogne verloor (ADN: B 33, 131r en 124v).

⁷⁵⁸ ADN: B 4123, 1r.

⁷⁵⁹ ADN: B 33, 130r en B 2133, 73v.

⁷⁶⁰ ADN: B 2133, 83r. In 1503 stelde Filips de Schone Andries Andries als rentmeester van Zeeland aan.

beeld van andere ambtenaren die hun diensten aan de regent ter beschikking stelden. Zoals andere klimmers in de administratie (Roeland le Fevre en Yeronimus Lauwerein) bouwde Andries een eigen heerlijkheid tot luxueuze residentieplaats uit.⁷⁶¹ De aan de algemeen ontvanger ondergeschikte domeinontvangers bleven grotendeels ongemoeid. Voor zover na te trekken valt, vonden slechts enkele vervangingen plaats.⁷⁶²

Om opnieuw controle te verwerven over de inkomsten van het graafschap gaf Maximiliaan na zijn machtsovername de opdracht de rekeningen van de Vlaamse ontvangers aan een nauwgezet onderzoek te onderwerpen.⁷⁶³ De ontvangers die in de jaren 1482-1485 een kernfunctie in de administratie hadden vervuld, ontvingen een verzoek van de Rekenkamer om hun rekeningen ter controle in te brengen. De Rekenkamer maande bijvoorbeeld in november 1485 de drie door de regentschapsraad aangestelde ontvangers van de beden (Jan de Keyt, Jan Colaert en Jan Ruflaert) en de voormalige watergraaf Lodewijk van Massemen aan om hun rekeningen dringend naar Rijsel op te sturen.⁷⁶⁴ Deze maatregel had als doel tot een oplossing te komen voor de uitkering van de in april 1485 op het hele land verkochte erfrenten.⁷⁶⁵ Sommige functionarissen legden zich niet neer bij het verzoekschrift om hun rekeningen in te leveren, omdat ze de bui voelden hangen. De gewezen ontvanger van Vlaanderen en het hoofd van de financiële administratie van de regentschapsraad, Jan van der Scaghe, werd meerdere malen verzocht na de eerste rekening van 1483, ook de tweede rekening van zijn ambtstermijn voor te leggen. Tevergeefs. Jan weet de laattijdigheid aan ziekte, maar de Rekenkamer had er geen oren naar.⁷⁶⁶ Na twee aanmaningen kwam Jan met zijn opvolger, Roeland le Fevre, overeen dat hij zijn rekening tot

⁷⁶¹ Vanaf 1492 investeerde hij fors in de heerlijkheid Assenede waar hij een kasteel bouwde (Baete, De Deccker & De Vleeschauwer, *Het Prinsenhof van Assenede*, 41). Roeland le Fevre smukte de in 1493 van de Sint-Pietersabdij gekochte heerlijkheid Temse op gelijkaardige wijze op (Geerts & Raemdonck, *De burcht en de heerlijkheid*, 295). Het lichtende voorbeeld was allicht de heerlijkheid Middelburg van Pieter Bladelin (Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 264).

⁷⁶² Jacob van Papeghem verving Jacob Douvrin als ontvanger van Deinze, Joost de Rycke verving Andries de Graaf als ontvanger van Menen en Joost Ruebs verving Willem Valke als ontvanger van Ursel (zie respectievelijk ARA: Rk., 7151, 7404 en 7774). Een groot deel van de domeinrekeningen ging verloren. De in 1483 door Gent verbannen Joost Arends werd in 1486 ontvanger van de Burg van Brugge in plaats van Jan de Meyere (ADN: B 33, 137v en B 17749, 'Le Meyere'). Laatste genoemde verloor tevens de financiële voogdij over de erfenis van de in 1477 terechtgestelde kanselier Guillaume Hugonet. Maximiliaan vertrouwde het beheer van de erfenis in 1485 toe aan Thibaut Barradot, Pieter Lanchals en Guy de Baenst (Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 251).

⁷⁶³ Maximiliaan gaf hiertoe hoogst persoonlijk het bevel (ADN: B 17746, 'Andries Andries').

⁷⁶⁴ ADN: B 17745, 'De Keyt' en 'Flandre. Renenghes'. Ook de voormalige Brugse muntmeester Colard le Bunguetuer en de gewezen Brugse schout Jan van Nieuwenhove fs. Klaas ontvingen een gelijkaardig verzoekschrift (ADN: B 17748, 'Nieuwenhove' en B 17749, 'Monnaie de Flandre').

⁷⁶⁵ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 369-70.

⁷⁶⁶ Na een eerste bevelschrift schreef de Rekenkamer in maart 1486 dat hij de rekening diende op te sturen, 'sans prendre excuse nulle sur votre maladie ne autrement' (ADN: B 17748, 'Le Scaghe').

en met de maand mei van het jaar 1485 zou aanvullen, de periode erna zou Roeland voor zijn rekening nemen.⁷⁶⁷ Na een dreiging van de confiscatie van zijn goederen in april 1487 gaf de Gentenaar uiteindelijk toe.⁷⁶⁸

De administratie had de 'koppigheid' van Jan van der Scaghe in de hand gewerkt. Ten gevolge van de controle van de rekeningen bestrafte de hertogelijke administratie immers sommige functionarissen van de regentschapsraad. Na een controle van de eerste rekening van Jan had de Rekenkamer in 1486 al besloten dat de ontvanger verschillende 'onredelijke onkosten' (*'parties desraisonnables'*) had ingetekend, zoals vergoedingen voor boodschappers van de Franse koning en het pensioen van de eerste kamerheer van Filips de Schone (Adriaan Vilain van Rassegem). In opdracht van de financiële commissarissen van Maximiliaan, Thibaut Barradot en Pieter Lanchals, doorstreepte de Rekenkamer deze uitgaven in de rekening. Dat betekende dat de som als niet uitgegeven werd beschouwd, en de ontvanger deze diende terug te storten aan de nieuwe ontvanger, Roeland le Fevre.⁷⁶⁹ Jan van der Scaghe klaagde deze beleidsmaatregel verschillende malen aan, maar hij ving telkens bot.⁷⁷⁰ Andere functionarissen werden eveneens het slachtoffer van deze financiële repressie. Ook in de rekening van Andries Andries had de Rekenkamer uitgaven aangetroffen die *'non passables'* waren.⁷⁷¹ Anderen liepen onkostenvergoedingen mis omdat ze tegenstanders van Maximiliaan hadden gesteund.⁷⁷²

Een laatste, maar onthullend voorbeeld van de geestdrift waarmee de repressie van Maximiliaan te werk ging, is de vervolging van Frans van Coppenhole door Guy de Baenst voor de Raad van Vlaanderen. Om de inval van Maximiliaan in het graafschap de baas te kunnen, had de regentschapsraad in september 1484 de goederen van tegenstanders verbeurd verklaard. Frans van Coppenhole, de tweelingbroer van de Gentse politieke leider Jan van Coppenhole, had zich in opdracht van de regentschapsraad ingelaten met de verkoop van het bezit van Guy en diens bastaardzoon Jan de Baenst. De verkoop van goederen uit een huis en een hoeve te Sluis had 1583 lb. 8 s. par. opgebracht.⁷⁷³ Begin oktober 1485 eiste de nieuwe burgemeester van het Brugse Vrije echter zijn goederen terug.⁷⁷⁴

⁷⁶⁷ ADN: B 33, 134r.

⁷⁶⁸ ADN: B 33, 140v; B 17751, 'Le Scaghe' en B 17752, 'Heynne'.

⁷⁶⁹ *'Car tel est le plaisir et intencion de notre dit seigneur'* schreef de Rekenkamer in 1486 aan de stadhouder van Maximiliaan (Engelbert van Nassau).

⁷⁷⁰ ADN: B 17747, 'Le Scaghe'.

⁷⁷¹ ADN: B 17748, 'Le Scaghe'.

⁷⁷² Jacob Heyman en Jan de Beere werden bestraft omdat ze *'vele diversche brieven ghemaect hebben contrarie ende jeghen de welwaert van onsen gheduchten heere ende den ghemeenen lande ende [daartoe] niet gheauthoriseert hebben gheweist'* (RAB: BVR, 222, 103r).

⁷⁷³ ARA: Rk., 18254, 15v.

⁷⁷⁴ Hancké, *Conflict en confiscatie*, II, 46.

Na een eerste weigering legde Guy een klacht voor de Raad van Vlaanderen neer. De Raad, waarin hij zelf zetelde, dwong Frans van Coppenhole de nog in diens bezit zijnde goederen, en de opbrengst van de verkoop van de overige bezittingen terug te betalen.⁷⁷⁵ Uit de Brugse opbrengst van de renteverkoop op het hele land van Vlaanderen ontving de gedupeerde edelman alvast een gedeeltelijke schadevergoeding.⁷⁷⁶ Zowel de Rekenkamer als de procureur van de Raad, Omer Claeissone, verplichtten de voormalige Gentse amman meermaals op de eis van de Raad in te gaan. De verbetering waarmee Omer Claeissone zich voor de zaak van Guy de Baenst zou inspanssen is niet enkel ingegeven door een uitzonderlijk plichtsbesef als procureur. De Gentenaar had verschillende verwantschappelijke banden met het nieuwe regime.⁷⁷⁷ Omer verdedigde dus evengoed de belangen van de vorst als van de vorstelijke partij die Vlaanderen in zijn greep had. Maar Frans van Coppenhole weigerde telkens omdat hij, naar eigen zeggen, niet meer over het geld beschikte. Het was doorgestort aan de ontvanger van de Gentse bedden, Jan Ruflaert, die het aan troepen had besteed.⁷⁷⁸ De zaak sleepte enkele maanden aan. Toen Frans in de zomer van 1486 nog steeds weigerde te betalen, werd hij door het Gentse stadsbestuur, naar aanleiding van een oproer in de stad, samen met zijn zoon voor vijftig jaar uit het graafschap verbannen.⁷⁷⁹ Uiteindelijk gaf Maximiliaan Guy de Baenst 1934 lb. 5 s. par. terug uit een confiscatierekening van goederen van 'Franse vijanden' die Frans van Coppenhole in 1481 had bijgehouden.⁷⁸⁰ Het voorval toont aan hoe de politieke strijd tussen voor- en tegenstanders van Maximiliaans regentschap verstrengelde met persoonlijke vetes en een pacificatie in de weg stond. Een vruchtbare basis voor een langdurig herstel van de openbare orde was dit allerminst.

De Vrede van Brugge bracht dus geen vrede in het graafschap. De manier waarop de bondgenoten van Maximiliaan (diens 'vorstelijke partij') de macht naar zich toetrokken lijkt de tegenstellingen enkel verscherpt te hebben. Terechtheden, verbanningen en andere vormen van individuele en collectieve repres-

⁷⁷⁵ RAG: RV, 7512, 239r (vonnis van 14 oktober 1485). Van het Brugse Vrije ontving Guy de Baenst voorlopig 300 lb. par. om de onkosten van het proces te dekken (RAB: BVR, 223, 171r).

⁷⁷⁶ Met name 120 lb. gr. (SAB: OR, 4, 143r).

⁷⁷⁷ Zijn zus Petronella was de schoonzus van Jacob Donche, een raadsheer in de Raad van Vlaanderen, en Omer Claeissone zelf was vermoedelijk met een zus van de eerste echtgenoot van Jacob Donche gehuwd, dus een dochter van de in 1477 door Gent terechtgestelde Pieter Boudins (Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren, Omaer Claiszone*).

⁷⁷⁸ ADN: B 17745, 'Van Coppenhole' en 'Confiscations'.

⁷⁷⁹ In augustus 1486 eiste Guy de Baenst nogmaals 1600 lb. par. van Frans van Coppenhole (ADN: B 17750, 'Baenst'). Vader en zoon werden op 16 september 1486 verbannen (SAG: 212, 1, 89v en ARA: Rk. 14118, 65v).

⁷⁸⁰ Hancké, *Conflict en Confiscatie*, I, 127 en ARA: Rk., 19724, 1r.

sie legden in 1485 de politieke verhoudingen tussen de vorstgezinde partij en de rivaliserende stedelijke facties vast. De partij die in de voorgaande jaren de regentschapsraad had ondersteund, werd onderdrukt door een factie die de expliciete steun van de vorst genoot. De regent was niet machtig genoeg om zonder de steun van vorstgezinde medestanders te regeren. Aangezien het gezag van Maximiliaan in het graafschap op zijn erkenning als voogd door deze ene partij berustte, zou de vorst een beleid voeren dat haar bevoordeelde en dat zijn bondgenoten hielpen uit te stippelen. Een dergelijk beleid, dat er van bij de aanvang op gericht was tegenstand te breken en de rivaliserende partij uit te schakelen, aanvaardden de van de macht verdreven personen uiteraard niet. Bijgevolg was de machtsbasis van Maximiliaan tijdens de periode van zijn regentschap niet alleen smal, het beleid van de vorst en zijn partij kreeg voortdurend met verzet af te rekenen. Beide aspecten, beleid en verzet, krijgen in de hiernavolgende hoofdstukken verduidelijking.

2. Het beleid van regent Maximiliaan, inzonderheid te Brugge

Zoals de regentschapsraad bestuurde ook Maximiliaan het graafschap zeer zenuwachtig. Na de herovering van Vlaanderen bond de Habsburgse prins opnieuw de strijd met Frankrijk aan met de bedoeling de gebieden te heroveren die de Bourgondische dynastie sinds de dood van Karel de Stoute verloren had. De oorlog kaderde in de politiek om het gezag van de Habsburgse dynastie danig uit te breiden. In het voorjaar van 1486 was Maximiliaan namelijk te Frankfurt als Rooms-koning gekroond, de titel van de troonsopvolger van de keizer van het Heilig Roomse Rijk. Zijn zoon Filips droeg voortaan de titel van aartshertog van Oostenrijk. Voortaan zou de Rooms-koning als kroonprins (en later als Keizer) een maximale gebiedsuitbreiding nastreven. Maar dat was een risicovolle en vooral dure onderneming. Bijgevolg verkeerde het hof in permanente geldnood, zeker toen de oorlog niet het gewenste resultaat opleverde. De regent hoopte namelijk de Vrede van Atrecht van 1482 gewapenderhand ongedaan te maken en tevens het graafschap Artesië opnieuw te onderwerpen. Met de val van Terwaan in juli 1486 brak de oorlog in al zijn hevigheid los.⁷⁸¹ Maximiliaan hernieuwde het anti-Franse bondgenootschap met de hertog van Bretagne, het Engelse hof en de koningen van Aragon en Castilië.⁷⁸² Als reactie verbond de regent van de Franse koning, Pierre de Beaujeu, zich onder andere met de Hon-

⁷⁸¹ Op 26 juli 1486 viel Terwaan in handen van Maximiliaans generaals Filips van Kleef en Salazar (het verloop van de oorlog in Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, 202-7 en De Fouw, *Philips van Kleef*, 93-104). Zie ook Haemers & Buylaert, *War, politics, and diplomacy*, 209-19.

⁷⁸² Amper enkele dagen na zijn terugkeer in de Nederlanden in juli 1486 correspondeerde Maximiliaan reeds met de hertog van Bretagne om hun bondgenootschap nieuw leven in te blazen (BNF: NAF, 6525, 10).

gaarse koning Matthias Corvinus met de bedoeling hem op te zetten tegen de vader van Maximiliaan, Keizer Frederik III.⁷⁸³ Langzaamaan zouden de Keizer en zijn kroonprins op twee fronten strijd dienen te leveren. Hoewel ook dit trefpen in het voordeel van de Habsburgse dynastie zou uitdraaien, met de Hongaarse kroon als jachttrofee, ging voorlopig alle aandacht nog naar de ‘Westpolitiek’ van het Heilig Roomse Rijk.⁷⁸⁴

De opflakking van de oorlog had logische gevolgen voor het binnenlandse beleid van de Rooms-koning. Het meest in het oog springende en tevens best te reconstrueren element van de politiek van Maximiliaan situeert zich op het financiële vlak. De vorst had geld nodig en hij zou Vlaanderen als wingewest voor zijn militaire politiek behandelen. Vanaf de zomer van 1486 stortte de administratie van de Rooms-koning zich, zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië, op de zoektocht naar middelen voor de oorlog. Maar ook voordien vergde het beleid van de regent verhoogde financiële inspanningen van het graafschap. Na de Vrede van Brugge eiste hij verscheidene herstelbetalingen van de Vier Leden. Het financiële, fiscale en monetaire beleid zou op groeiende kritiek van de onderdanen botsen. Eind 1487 barstte de bom toen Gent de regent van financieel wanbeheer betichtte. Om het werkelijkheidsgehalte van deze aanklacht te toetsen, ga ik eerst na waar de entourage van de vorst geld zocht en vond. Nadien zal een analyse van de Brugse stadsrekeningen de gevolgen onderzoeken van de monetaire, fiscale en financiële overheidspolitiek voor de bevolking. Welk beleid voerden de medestanders van de vorst in de stad, en wat waren de gevolgen voor de stad, de economie, en de inwoners?

De financiële politiek van Maximiliaan omzeilde de inspraak van de onderdanen in de belasting van het graafschap. Het monetaire beleid van de regent is een sprekend voorbeeld van het gebrek aan respect voor Vlaamse privileges van de nieuwe regering. De privileges van 1477 hadden de Vlaamse Staten inspraak verzekerd in monetaire zaken, steeds een symbolisch zeer geladen materie. Toen Maximiliaan in de Vrede van Brugge beloofde de privileges van 1477 in stand te houden, verzekerde hij de Staten dus dat elke koerswijziging van de munt met hun instemming zou worden doorgevoerd. De Brugse Grote Raad zou bij de goedkeuring van een nieuwe bedde in maart 1486 deze bezorgdheid nogmaals herhalen.⁷⁸⁵ Niettemin wijzigde Maximiliaan op verschillende tijdstippen eigen-

⁷⁸³ Pfaffenbichler, *Maximilian und Burgund*, 57.

⁷⁸⁴ Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, 200-1; Zotz, *Zentren und Peripherien*, 30.

⁷⁸⁵ De Grote Raad eiste dat ‘*l'on ne ordonnera ou fera aucun changement ou fait des monnoyes [...] que premiers ceulx du dit pays de Flandres ou leurs deputez ne soient sur ce oyez et appelez*’ (uitgegeven door Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 506).

machtig het muntstelsel dat hij overigens zelf op 6 augustus 1485 had ingevoerd. Toen verhoogde de regent de koers van de munten met een vijfde, en de grafelijke sleischat tot 24 groten per mark.⁷⁸⁶ Deze immense verhoging van de grafelijke rechten op de munt (de regentschapsraad hanteerde een sleischat van 3 groten en 6 miten per mark) legde een zware fiscale hypotheek op de muntslag in de Nederlanden. Zoals tijdens de latere jaren van zijn regering gebruikte Maximiliaan de forse winst op de muntslag om zijn oorlogen te bekostigen. De maatregel was echter maar tijdelijk en in november 1485 verlaagde de aartshertog de grafelijke heffing terug naar het oude niveau.⁷⁸⁷ De muntslag werd volgens de regeling van 1482 hervat, maar dit beleid was amper vol te houden omdat sommige munten in de Nederlanden verschillende koersen kenden. De muntordonnantie van augustus 1486 bracht uniformiteit. Zonder de Staten-Generaal of een gewest naar hun mening te vragen, keerde de Rooms-koning toen terug naar de ordonnantie van augustus 1485. De verzuchting naar inspraak van de Brugse Grote Raad van maart 1486 werd dus niet gehoord.

Meer nog, de Rooms-koning provoceerde de Vlaamse Statenvergadering in april 1487 door midden in de moeizame onderhandelingen over een omvangrijke bedde een nieuwe muntordonnantie af te kondigen. Deze had drie doelen. Enerzijds zwakte ze de munt verder af met een tiende (hetgeen bevestigd werd door een instructie van juli 1487) en verhoogde ze opnieuw de sleischat (namelijk 27 groten voor gouden munten en 13,25 groten voor zilveren munten). Anderzijds voerde ze een nieuwe munt in, namelijk een gouden en zilveren reaal. Deze nieuwe emissie herinnerde in niets aan de oude aartshertogelijke munten. De stukken, die overigens te Antwerpen geslagen werden⁷⁸⁸, vertoonden enkel nog de naam en de titels van Maximiliaan, met weglating van die van zijn zoon Filips, en het Oostenrijkse wapen zonder de Bourgondische kwartieren. Maximiliaan hoopte door de introductie van een nieuwe munt schoon schip te maken in de muntslag van zijn landen, waarvan het fraaie uiterlijk in overeenstemming was met de hogere rang van Rooms-koning. De in omvang grote munten, waarop de koningskroon een opvallende plaats inneemt, waren één van de voornaamste propaganda-instrumenten van de vorst. Ze toonden Maximiliaan als de enige wettige regent over Filips de Schone. De Habsburgers verschijnen op de goud- en zilverstukken als de enige heersende dynastie in de Nederlanden. De munten verleenden zelfs hun naam aan de vorstelijke partij in Vlaanderen. Op

⁷⁸⁶ Enno van Gelder, *De muntpolitiek van Philips*, 44-5 en Blockmans, *La participation des sujets*, 130. De muntordonnantie van augustus 1486 verving een ordonnantie van april 1484, maar die in Vlaanderen geen navolging had gekend (Munro, *Deflation and the petty coinage*, 400-1).

⁷⁸⁷ Voor wat volgt: Enno van Gelder, *De muntpolitiek van Philips*, 45-7; *idem*, *De rekeningen van de Vlaamse munt*, 160-1 en *idem & Hoc*, *Les monnaies des Pays-Bas*, 31.

⁷⁸⁸ Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, 47-8.

de munten stond ‘*Moneta archiducum*’ geschreven. Naar analogie duiden de Vlaamse kronieken de aanhang van Maximiliaan in Vlaanderen tijdens de opstand van 1488 als ‘Monetanen’ aan, zijn tegenstanders heetten ‘Filippinen’.⁷⁸⁹ De munten werden het symbool van een regime dat, althans op monetair vlak, een autocratische politieke aanpak propageerde.

Hoe schitterend van uitvoering ook, in monetair opzicht was de nieuwe emissie allerminst een succes. Het hoge gehalte van de stukken was een technisch bezwaar, maar houders van edelmetaal haalden weinig voordeel uit de omsmelting omdat de koersen van de oude munten tegelijk verhoogd werden in evenredigheid met die van de nieuwe. In december 1487 gaf de regering opnieuw toe aan een (eigenmachtige) drang naar de verhoging van de koersen. De munt, oud en nieuw, verzwakte alweer met 12,5%.⁷⁹⁰ Peter Spufford toonde aan dat deze muntmanipulaties voor de economie in de Nederlanden verregaande negatieve gevolgen hadden. De prezen stegen, zeker deze van de voornaamste levensbehoeften, en de lonen bleven min of meer gelijk. Spufford ziet dan ook in het nefaste monetaire beleid van de aartshertog een oorzaak voor het uitbreken van nieuwe opstanden (ook buiten Vlaanderen) na diens gevangenne in 1488.⁷⁹¹ Niet enkel de economische gevolgen lijken daarvoor verantwoordelijk, maar ook het gebrek aan inspraak dat eraan ten grondslag lag. De politiek van Maximiliaan contrasteert namelijk sterk met het stabiele muntregime dat de Drie Leden tijdens de regering van de regentschapsraad onderhielden. Ongetwijfeld hadden bepaalde handelaars en muntmeesters voordeel bij de nieuwe muntslag, die misschien zelfs op hun aandringen tot stand was gekomen. Maar de bezielers van de muntpolitiek tijdens de regentschapsraad, de Grote Raden van de steden, met daarin een dominante vertegenwoordiging van ambachten en handelaars, zagen hun in 1477 verworven inspraak op monetair vlak smelten als sneeuw voor de zon. Het is duidelijk dat tegenstanders van de regent in deze beleidskeuze makkelijke argumenten vonden om later aan te tonen dat hij gefaald had om de landen van zijn zoon naar behoren te besturen.⁷⁹²

Ook op fiscaal vlak keerde het graafschap Vlaanderen terug in de tijd. Een aantal maatregelen uit de privileges van 1477 werd ongedaan gemaakt. Of de Drie Leden tijdens de regering van de regentschapsraad de tolleren te Sluis (de zogenaamde ‘*quade placke*’ en het ‘*heerengeld*’) inden, is niet bekend. Het Vlaams pri-

⁷⁸⁹ *Dits die Excellente Cronike* (261v) schrijft over Brugge in 1489: ‘want het volc binnen der stede gheworden was van twee secten, waerof deene hieten Monetanen, te wetene die metten Roomschen coninc waren, ende dandere hieten Phelippinnen, dats te verstane die metten hertoghe Phelips waren ende metten .iii. leden slants’.

⁷⁹⁰ De nieuwe waarden van de munten vindt men in Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 290-1.

⁷⁹¹ Spufford, *Debasement of the coinage*, 81-3.

⁷⁹² Dumolyn & Haemers, *Les bonnes causes*, 337-9.

vilege van 1477 had beide heffingen op de doorvaart te Sluis afgeschaft, maar in 1479 had Maximiliaan de opdracht gegeven deze opnieuw te heffen. Aangezien de Drie Leden na de dood van Maria van Bourgondië het Vlaams privilege opnieuw als de politieke leidraad van hun overheidsop treden hanteerden, valt het te vermoeden dat ze deze tolln nogmaals afgeschaft hadden. Hoe dan ook, na de machtsovername van Maximiliaan werden beide tolln opnieuw geheven zonder hiervoor toestemming aan de onderdanen te vragen.⁷⁹³ De algemeen ontvanger van Vlaanderen, Roeland le Fevre, sloot een nieuw tolcontract met Tommaso Portinari af. Deze Florentijn had tot 1477 de tol op Engelse wol te Grevelingen geïnd, maar in dat jaar hadden de Drie Leden van Vlaanderen met succes voor de afschaffing ervan gepleit. Voor de jaarlijkse som van 2160 lb. gr. pachtte de Florentijn vanaf 1 oktober 1485 opnieuw, en voor zes jaar de tol op Engelse wol.⁷⁹⁴ Maximiliaan schold hem overigens 1000 lb. gr. van zijn jaarlijkse pachtsom kwijt, ter afbetaling van leningen die hij nog bij de Florentijn lopen had.⁷⁹⁵ Alleen al uit dit geval blijkt dat kredietverschaffers van de vorst invloed kregen op zijn beleid. Want misschien had Portinari bij het hof voor de herinvoering van de tol gepleit. Hoe dan ook, de Vlaamse textiel kreeg voortaan met extra lasten af te rekenen.

Een andere bepaling uit het Vlaams privilege van 1477 vond na 1485 evenmin gehoor bij de administratie van de Rooms-koning. In februari 1487 publiceerde de vorst een nieuwe richtlijn voor de verpachting van grafelijke ambten. De Drie Leden hadden tijdens de regering van de regentschapsraad baljuws en ontvangers aangeduid zonder de nieuwe functionarissen te verplichten een som op hun ambt aan de overheid te lenen. Ten gevolge van de stijgende uitgaven voor de oorlog gooide Maximiliaan het beleid nogmaals om. Voortaan zou de hoogste bieder de gepachte functie invullen, zoals tijdens de periode 1479-1482. Toen zette deze verpachting kwaad bloed. Vermoedelijk was dat nu ook het geval, maar de tegenstanders van de vorst konden het tij niet keren. Tevens kondigde de weduwnaar een strengere controle aan op de rekeningen van de grafelijke officiers. De functionaris die zijn jaarlijkse rekening niet indiende, kon een boete verwachten.⁷⁹⁶ Waarschijnlijk vloeide de opbrengst van deze maatregel,

⁷⁹³ ADN: B 4123, 69r; B 2135, 69521 en B 17748, 'L'Ecluse. Ferme des droits sur les rentes'.

⁷⁹⁴ ADN: B 4123, 63r-64r en Boone, *Apologie d'un banquier*, 40.

⁷⁹⁵ *Ibidem*, 40-1. Maximiliaan droeg Portinari tevens een erfrente van 1800 lb. par. op de tol van Damme over, die voordien de hertog van Lotharingen toekwam (RAG: OV, 836-7).

⁷⁹⁶ De vorst meldde de Rekenkamer dat elke functie van ontvanger of baljuw voortaan enkel '*a ferme au plus offrant [...] a notre prouffit en la maniere accoustumee*' mocht verleend worden (ADN: B 17751, 'Domaines. Offices de justice et de recette'). De vorst maakte wel een uitzondering voor Antoon Spillaert, de klerk van de commissie voor de wetsvernieuwing van Vlaanderen, die, ondanks protest van de Rekenkamer, voor de gebruikelijke pacht van 60 lb. par. zijn post mocht behouden (ADN: B 17750, 'Spillart').

zoals in 1479-1482, rechtstreeks naar de algemeen ontvanger van alle financiën, Louis Quarre.⁷⁹⁷ De functionarissen konden het geleende bedrag op hun rekening verhalen, hetgeen vermoedelijk de ijver van de functionarissen verhoogde om hun inkomsten aan te scherpen.

Ook wat de beden betrof, trokken Maximiliaan en zijn entourage het initiatief naar zich toe. De volksvertegenwoordiging van het graafschap verloor bijgevolg haar leidende rol in de besluitvorming omtrent de aanvraag, de omvang, de inningswijze en de besteding van de beden. De vergaderingen van de Leden van Vlaanderen waren niet langer een politiek forum waar belangrijke overheidsbeslissingen genomen werden, zoals in de jaren 1483-1485. De nieuwe afgevaardigden van de Vier Leden accepteerden het beleid dat door de beperkte hofkring gevoerd werd. Sommige afgevaardigden waren, als lid van het hof van de Rooms-koning, wel intensief bij dat beleid betrokken, maar hun optreden werd niet langer geïnspireerd door een beleidslijn die door een brede bestuurscoalitie was uitgestippeld, zoals in de periode 1477-1485. De belangen van de vorst en zijn lokale partijen vormden de inzet op de Statenvergaderingen. Tekenend is bijvoorbeeld de rol die Pieter Lanchals op de Ledenvergaderingen speelde tijdens het regentschap van Maximiliaan. De Brugse schout was tevens financieel commissaris en hofmeester van de Rooms-koning. Hij was dus zowel bij de aanvraag tot bede van de vorst als bij de toekenning ervan door Brugge betrokken.⁷⁹⁸ Wellicht leidde de Bruggeling in nauwe samenspraak met de Rooms-koning de Ledenvergaderingen die beden als inzet hadden. Ook de Gentse vertrouweling van Maximiliaan, Mathijs Peyaert, nam veelvuldig deel aan de Ledenvergaderingen.⁷⁹⁹ Zoals Pieter Lanchals voor Brugge verzekerde de Gentenaar de vorst van de steun van zijn stad in de fiscale politiek.

In totaal keurde de Vlaamse volksvertegenwoordiging in de korte periode van juli 1485 tot januari 1488 tien beden goed.⁸⁰⁰ In het najaar van 1485 eiste de regent twee in de Vrede van Brugge bepaalde herstelbetalingen, één voor zijn persoonlijke hofhouding en één voor Margaretha van York. Aan het akkoord van de Grote Raad van Brugge in de bede van 127.000 ridders aan Maximiliaan was de voorwaarde verbonden tijdens drie jaren geen nieuwe heffingen te doen uitvoe-

⁷⁹⁷ Sinds 1484 was deze ontvanger overigens ook tesorier van de orde van het Gulden Vlies (ADN: B 2130, 1r).

⁷⁹⁸ Zie bijvoorbeeld de vergadering van de Leden voor de herstelbetaling aan Margaretha van York in het najaar van 1485 (Blockmans, *Handelingen van de leden*, 364-5). Pieter Lanchals was te Brugge dikwijls de tussenpersoon tussen het landsbestuur en de Grote Raad. In februari 1486 bijvoorbeeld vroeg hij aan de Grote Raad de goedkeuring van een oorlogskrediet waartoe de stadhouder had beslist (SAB: CA, 14, 333v).

⁷⁹⁹ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 354, 362, 364, 395-6 en 407.

⁸⁰⁰ Een overzicht bij Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 616-9.

ren, maar dat is nooit opgevolgd.⁸⁰¹ In november 1485 volgde nog een derde herstelbetaling van 50.000 lb. par. Het betrof een vergoeding voor de raadsheren van de aartshertog die de Vrede van Brugge onderhandeld hadden. De Vier Leden kenden deze ‘*gratuiteit*’ toe omdat de belangrijkste vertrouwelingen van de keizerzoon ‘*vrienden van desen lande bliven zouden*’.⁸⁰² Op deze wijze bekostigden de Vier Leden Maximiliaans begunstigingspolitiek ten opzichte van de hofkring. Maar het is onduidelijk welke hovelingen van deze gunst genoten hebben.⁸⁰³ De bestuurders van het Brugse Vrije kenden eind 1485 nog een tweede herstelbetaling aan de raadsheren van de regent toe, ter compensatie van de moeite die het hof had betoond om het Brugse Vrije weer het Vierde Lid van Vlaanderen te maken. Het werd een dure operatie.⁸⁰⁴ Kort erna vroegen generaals Engelbert van Nassau en Filips van Kleef een bede aan om oorlogsschepen uit te rusten en de landsverdediging te organiseren tijdens de afwezigheid van de aartshertog naar aanleiding van diens kroning te Frankfurt.⁸⁰⁵ In het voorjaar van 1486 volgden twee beden om de hofhouding van graaf Filips en diens regent te onderhouden.⁸⁰⁶ Nadien verantwoordde de Rooms-koning elke nieuwe bede door te wijzen op de gebrekkige landsverdediging. In juli 1486 bijvoorbeeld vroeg hij een bede aan van 15.000 voetknechten ‘*omme daarmede ende andre te wederstane de Fransoyssen, zijne vianden*’.⁸⁰⁷ Aan het akkoord met deze bede koppelde de Brugse Grote Raad nog de vraag om in de oorlog de handelaars te sparen, maar ze kon een garantie in die zin niet afdwingen.⁸⁰⁸ De hoge frequentie van het aantal en de omvang van de beden stuwde het belastingsniveau in het graafschap naar een uitzonderlijke hoogte. De belastingdruk van de beden bereikte in 1485 en 1487 het hoogste niveau van de vijftiende eeuw, met uitzondering van het jaar 1475.⁸⁰⁹

⁸⁰¹ De goedkeuring volgde op ‘*voorwaerde dat gheduerende den voorseiden termijn van drie jaren men niet ghehouden en zal zijn meer te ghevene noch toe te legghene, zij bij domeynen ofte anderssins, int wat manieren dat ment nomen mach*’ (SAB: CA, 14, 332v en Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 627).

⁸⁰² Blockmans, *Handelingen van de leden*, 368.

⁸⁰³ Onder andere kanselier Jean Carondelet ontving 25.000 gulden. Tijdens zijn gevangenschap in 1488 eiste Gent zijn portie van dit bedrag (299 lb. 6 s. 8 d. gr.) van Jean Carondelet terug, ‘*ter cause van den .xxv. duist guldenen te .xl. gr. tistic die hij kende ontfanen hebbende ende die bij de voorseide lande gheconsenteert waeren ghedistribuert te werdene den heeren die bemlieden gheemployeert hadden int maken van den paeyse van Vlaendren, ghemaect int jaer xiiii^clxxxv*’ (SAG: 400, 29, 322r).

⁸⁰⁴ In totaal werden 29.240 lb. par. betaald voor ‘*de restitucie ende reintegracie van den voorseiden lande in zijnen ouden ende eersten staet ende ghelijc het was bij overlidene van wijlen mijnen heere den hertoghe Karels*’. Filips van Kleef en Engelbert van Nassau ontvingen samen 8440 lb. par. (RAB: BVR, 223, 10v-11r).

⁸⁰⁵ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 374.

⁸⁰⁶ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 616-7.

⁸⁰⁷ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 388.

⁸⁰⁸ De Grote Raad vroeg of de Rooms-koning zou ‘*laten den inzetenen van den lande van Vlaendren doende elc huerliedier neeringhen*’ en of de bede diende om ‘*te bewaerne ende te bescermene alerande coopliden comende ter zee in de Vlaemsch stroom*’ (SAB: CA, 14, 334r).

⁸⁰⁹ Namelijk 825.000 lb. par. in 1485 en 840.000 lb. par. in 1487 (Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 293).

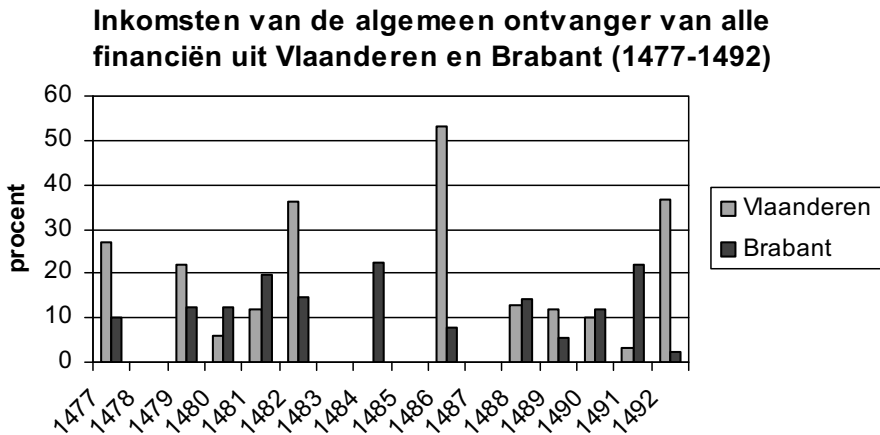
Besteedde de vorst het geld aan het vooropgestelde doel? Door de gebrekkige staat van het overheidsarchief uit de periode van het regentschap van Maximiliaan is de besteding van de inkomsten uit de beden amper na te trekken. De opbrengst ervan werd in Brugge niet langer in een aparte stadsrekening bijgehouden en voor eigen gebruik aangewend, zoals tijdens de regering van de regentschapsraad. Brugge en Ieper stortten de opbrengst van de beden rechtstreeks door naar de algemeen ontvanger van de beden, Roeland le Fevre.⁸¹⁰ Gent hanteerde waarschijnlijk nog steeds een aparte rekening voor de opbrengst van de beden, want de stadsrekening bevat geen betalingen aan de vorst. Een ‘bedenrekening’ bleef echter niet bewaard. De bestemming van het Gentse geld is echter gedeeltelijk te retraceren. Er zijn aanwijzingen dat ook de opbrengst van de beden uit het Gentse kwartier naar de rekening van Roeland le Fevre vloeide. Hoewel Roeland ook ontvanger van het Vlaamse domein was, bevat de enige bewaarde domeinrekening van Vlaanderen, uit 1487, geen informatie over de inning noch over de besteding van het geld van de beden. Wel berusten enkele kwitanties van de algemeen ontvanger van alle financiën, Louis Quarré, in het archief van de Rekenkamer. Ze getuigen dat Roeland le Fevre een deel van de door de Vier Leden betaalde beden in het najaar van 1485 aan de ontvanger-generaal overmaakte. Daaronder vinden we ook betalingen van Gentse beden terug.⁸¹¹

De enige bewaarde rekening van Louis Quarré, uit 1486, telt in totaal 783.245 lb. 1 s. 6 d. par. inkomsten uit Vlaamse beden. Dat betekent dat toen 47,77% van de inkomsten van de ontvanger-generaal hieruit afkomstig was. Telt men hierbij de ontvangsten uit het Vlaamse domein op, dan bereikten de inkomsten uit Vlaanderen het aandeel van 53,14% van de totale opbrengst van de rekening van Louis Quarré. Dit enorme aandeel werd in geen van de rekeningen tijdens de regering van Maria van Bourgondië aangetroffen en het overtrof ruimschoots de bijdrage van de andere gewesten, zie grafiek 2. In de grafiek werden de inkomsten van het hertogdom Brabant (die in de meerderheid van de onderzochte jaren het tweede grootste aandeel van alle gewesten opbracht) ter vergelijking weergegeven. De grafiek telt, zowel voor Vlaanderen als voor Brabant, de inkomsten uit de beden en uit het domein op. Vlaanderen en Brabant brachten jaarlijks gemiddeld respectievelijk 19,23% en 12,91% op. We herinneren er nog even aan dat de aan de algemeen ontvanger doorgestorte bedragen

⁸¹⁰ Zie bijvoorbeeld voor Brugge: SAB: SR, 1485-86, 150r-151v; SR, 1486-87, 144v-145v en SR, 1487-88, 116r. Ieper genoot overigens dikwijls van vrijstelling of opschorting van de betaling van haar aandeel in de beden (zie bijvoorbeeld ADN: B 2132, 69305; B 2134, 69416 en Diegerick, *Inventaire analytique*, IV, 121-6).

⁸¹¹ ADN: B 2133, 36r-50r.

reeds door de handen van gewestelijke ontvangers waren gepasseerd. Waarschijnlijk namen deze een al dan niet aanzienlijk deel van de inkomsten in een eigen rekening op, maar toch valt de piek in onderstaande grafiek op. Het toont aan dat het centrale beleidsniveau grote invloed verwierf op de besteding van deze gelden.

Grafiek 2: het procentuele aandeel van de inkomsten van de algemeen ontvanger van alle financiën uit de gewesten Vlaanderen en Brabant (inkomsten uit beden en uit het domein), 1477-1492.⁸¹²

De besteding van de opbrengsten van de algemeen ontvanger zijn, gezien het summiere karakter van de rekeningen, helaas amper te achterhalen. We beschikken enkel over sporadische vermeldingen van de besteding van een paar beden. Uit kwitanties van Roeland le Fevre leren we dat het ‘Vlaamse geld’ onder andere als pensioen aan leden uit de hofkring werd uitgekeerd. Onder meer Adolf van Kleef ontving zijn jaarloon van 12.800 lb. par. uit de ‘*recette*’ van de Vlaamse beden.⁸¹³ Is de besteding van de Vlaamse beden onduidelijk, de identiteit van de besteder is dat niet. De grote steden verloren hun zelfbeschikkingsrecht over de beden aan vorstelijke functionarissen, zoals dit ook tijdens het bewind van Karel de Stoute het geval was geweest.⁸¹⁴ Inspraak in de bestemming

⁸¹² Bron: ADN: B 2115, 2118, 2121, 2124, 2127, 2130, 2133, 2136, 2138, 2140, 2142 en 2144. De rekeningen van de jaren 1478, 1483, 1485 en 1487 zijn verloren. In 1484 had de algemeen ontvanger geen inkomsten uit Vlaanderen omdat de algemeen ontvanger van Vlaanderen, Jan van der Scaghe, toen geen bedrag aan de algemeen ontvanger van Maximiliaan doorstortte.

⁸¹³ ADN: B 2132, 69351 (gelijkaardige kwitanties: 69338-60).

⁸¹⁴ Een algemene bespreking van evoluties in de Bourgondische fiscaliteit vindt men in Stein, *De hertog en zijn staten*, 249-61.

van de gelden glipte uit de handen van de groeperingen die voorheen het beleid in het graafschap bepaald hadden, en waartegen groot protest gerezen was in 1477. Vorstgezinde partijen in Gent, Brugge en Ieper namen het initiatief tot de heffing, de inning en de besteding van de beden in handen.

Kenmerkend voor het beleid van de nieuwe machthebbers in Vlaanderen is de gedrevenheid waarmee ze op de private geldmarkt actief waren. Ook al bood de dominante aanwezigheid van vertrouwelingen in de vergadering van de Vier Leden van Vlaanderen een grote kans op instemming met de aangevraagde beden, de omslachtigheid van de aanvraag en de traagheid van de inning van beden beperkten Maximiliaan in zijn beleid. Zeker in oorlogstijd zijn leningen bij particulieren voor de vorst aantrekkelijker. Leencontracten behoeven uiteraard onderhandelingen met de betrokken partijen, maar ze hebben geen instemming van de onderdanen nodig. Bovendien leverde een lening snel contant geld op. Dat was een onmiskenbaar voordeel op het slagveld. Zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië kon de administratie bij vreemde kooplieden, rijke edelen en overheidsfunctionarissen terecht. Kroonjuwelen dienden als vanouds als onderpand voor deze leningen. Om de val van Terwaan te bespoedigen had Maximiliaan bijvoorbeeld in 1486 4000 lb. par. op negen vergulde kannen uit de grafelijke schatkamer geleend van de Florentijn Galiot de Passis.⁸¹⁵ Rafaël van Mercatel, de abt van de Gentse Sint-Baafsabdij en bastaardzoon van Filips de Goede, leende op 25 januari 1488 1200 lb. par. aan de vorst om de troepenmonstering tegen Gent te betalen.⁸¹⁶ In die maand verkeerde de vorst overigens in acuut geldgebrek. Een week eerder stelde de Brugse schout en financieel topfunctionaris Pieter Lanchals zich borg voor in totaal 6000 lb. par. die oorlogstresorier Alard Koopman aan het logement van troepen in de Brugse binnenstad zou besteden. Hofmeester Pieter Lanchals voorzag in dat geval dus persoonlijk in de financiën van de militaire entourage van de Rooms-koning. Maximiliaan assigneerde de lening op de eerstvolgende bede die een gewest uit de Nederlanden aan de Rooms-koning zou toezeggen.⁸¹⁷ Door te lenen verschaftte de vorst zich op een snelle wijze van financiën, maar hij bond zich aan economische voorwaarden die op lange termijn tot grote verliezen voor de staatsfinanciën konden leiden. Bovendien vergrootte een lening van een functionaris diens greep op het beleid. In een lening had de vorst zijn handen dus allerminst vrij, maar hij verkoos deze geldstroom boven de moeizame weg van de bede. De combinatie van een autocratische politiek en het moeizame karakter van het middeleeuwse financiewezen noopten hem hiertoe.

⁸¹⁵ ADN: B 2134, 69394-5 en B 2135, 69491.

⁸¹⁶ RAG: V3, 243, 39.

⁸¹⁷ UBG: VB, IV, L 7 (briefjes van 18 en 26 januari 1488).

In de bovenstaande lening van Pieter Lanchals is het onderscheid tussen bede en lening erg vaag. Pieter Lanchals schoot Maximiliaan immers een bedrag uit een nog goed te keuren bede voor. De hofmeester kreeg bovendien een persoonlijk belang in de toekenning van een nieuwe bede, hetgeen zijn ijver voor de aanvraag ervan waarschijnlijk zou vergroten. Een lening van Maximiliaan van februari 1487 op de openbare financiën van het graafschap ging eveneens uit van het principe dat de uitbetaling van een voorschot op een bede de toekenning ervan versnelde. Te Brugge vroeg Maximiliaan toen een lening aan de Vier Leden. De vorst wenste 40.000 kronen (96.000 lb. par.) te lenen op een nog aan te vragen bede.⁸¹⁸ Het is duidelijk dat het onderscheid tussen bede en lening in deze aanvraag filterdun was. De 40.000 kronen waren wel degelijk een lening, zij het intrestloos, want het bedrag zou integraal terugbetaald worden uit de eerstvolgende bede die de Vier Leden de vorst zouden toekennen. Dat betekende in de praktijk dat de eerstvolgende bede met een bedrag van 40.000 kronen zou verminderd worden. Anderzijds was de lening van februari 1487 een vermomde bede. Aangezien de Vier Leden zonder dralen met het vorstelijke verzoek instemmen, ontving Maximiliaan immers belastinggeld met instemming van de volksvertegenwoordiging van het graafschap. Bovendien gingen de Vier Leden door hun toezegging in de lening onrechtstreeks akkoord met de aanvraag van een nieuwe bede op relatief korte termijn. Wilden de geldschietters hun middelen snel terug, dan restte er hen enkel nog de inning van een nieuwe bede of van een belasting in het Lid.

Het onderscheid tussen beden en leningen vervaagt eveneens wanneer men de besteding van enkele beden van het Brugse Vrije in ogenschouw neemt. In het schepenjaar dat van juli 1485 tot september 1486 liep, betaalde het Vierde Lid in totaal 9554 lb. 18 s. par. af aan leningen die Maximiliaan op de porties van beden uit het Brugse Vrije had afgesloten. In de Nederlanden verblijvende Italianen (Steven Spinola, Lorenzo Cantonso en Real de Reali) enerzijds en de Brugse tesorier Willem Houtmaerct en Weense kooplieden anderzijds schoten Maximiliaan in 1485 en 1486 geld voor dat ze achteraf op beden van het Brugse Vrije mochten verhalen.⁸¹⁹ Ten gevolge van deze leningen liepen de schulden

⁸¹⁸ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 395-7 en Gachard, *Lettres inédites, première partie*, 321-5.

⁸¹⁹ RAB: BVR, 223, 197r-198r. Het Brugse Vrije verloor bovendien nog eens 1000 lb. par. aan wisselaars voor onkosten van deze leningen. Het Vierde Lid diende immers zelf een bedrag van 6627 lb. 2 s. 8 d. gr. te lenen dat *'voorseide land betaelt heeft mijnen gheduchten heere bij anticipacien, ende die bij den edelen ende notabelen van denzelven landen gheconsenteirt waeren te nemene te financien mids datter gheene ghereede penningen in buersen waeren ende dat men gheenen tijt en hadde omme omme te stellene ende innen daerof trecht van den voorseiden makelaerdie van elken pond groten .iiii. groten [...], nietmin de vorseiden burchmeester [Guy de Baenst] ende scepenen en hebben niet connen min ghecrighen dan .x. lb. par., daer mede de vorseide makelaers [Michiel Dheere, Adriaan Drabbe, Klaas in de Roose en anderen] tevreden ghestelt zijn'* (198r). Ook in 1487 zou de ontvanger van het Brugse Vrije, Yeronimus Lauwerein, meermaals lenen bij Italiaanse handelaars, zoals Antonio Gualterotti en Bernardo Valdora (RAB: BN, 1959-61).

van het Vrije in 1486 bijna op tot het dubbel van de inkomsten van de kasselrij.⁸²⁰ De houdgreep van een beperkte schare vertrouwelingen van de Rooms-koning, onder leiding van Guy de Baenst, op de politiek van het Vrije vergemakkelijkte het de lasten van leningen af te schuiven op de inkomsten van het volgende Vierde Lid. Het contrast met het beleid van vóór de machtsovername van Maximiliaan is frappant. Toen maakte het Vrije de opbrengst van beden over aan de Brugse oorlogstresorier. De inspraak die de Brugse handselite en de ambachten na 1477 in de besteding van de beden van het Brugse Vrije hadden verworven, ging dus in 1485 teniet. Tegenstanders van de politieke onderwerping van het platteland aan de havenstad kregen sinds juli 1485 dus de mogelijkheid tot fiscaal zelfbestuur in de kasselrij, maar de politiek van de Maximiliaansgezinde bestuurstop van het Vrije wendde deze verhoogde macht in de eerste plaats aan om de vorst financieel ter wille te zijn. Een grotere inspraak van onderuit verkregen de onderdanen van het Brugse Vrije dus amper, en ook de elite verloor er een deel van de financiële zelfbeschikking aan de centrale overheid. Via leningen besteedde de vorst immers het geld uit het Brugse Vrije – nog voor het geïnd was – aan het eigen beleid. Het vage onderscheid tussen een bede en een lening op de openbare financiën wijst dus op de grote greep die de entourage van Maximiliaan op de financiën van het graafschap had verworven.

De regent kon in zijn financiële beleid op de meegaandheid rekenen van de Brugse politieke elite die sinds juni 1485 aan de macht was. Dat bewijst de achtergrond van een drietal leningen die Maximiliaan tijdens zijn regentschap aanging. Ten eerste sprak hij de persoonlijke financiën aan van enkele bewindvoerders, die geld leenden op de stadskas. In juni 1487 leenden veertig vermogende Bruggelingen elk honderd pond groten aan de Rooms-koning.⁸²¹ Het totale bedrag (4.000 lb. gr.) diende om een troepenmacht te betalen die onder leiding van bastaard Boudewijn van Bourgondië naar Bretagne zou reizen om er de hertog bij te staan in de verdediging van Nantes tegen oprukkende Franse legers.⁸²² Ter verzekering van de terugbetaling van de lening mochten de veertig Brugge-

⁸²⁰ Op een opbrengst van 51.822 lb. 17 s. 11 d. par. gaf het Brugse Vrije 98.750 lb. 14 s. 10 d. par. uit, dit is een verlies van 190,55% (RAB: BVR, 223, 198v). Op 26 december 1490 ging Maximiliaan akkoord met een intrestloze verlenging van één jaar van alle achterstallige leningen uit het jaar 1486. Deze schuld beliep reeds 38.323 lb. 8 s. par. Ook de uitbetaling van een lening van Willem Moreel van 2000 gouden florijnen uit 1488 werd toen opgeschort (RAB: BVO, 509).

⁸²¹ ADN: B 3496, 123693.

⁸²² 800 of 1000 piekeniers zouden per boot onder leiding van de edelman naar Bretagne reizen (ADN: B 3521, 124565 en B 3523, 124857). Boudewijn van Bourgondië was een bastaard van Filips de Goede en door Maximiliaan voornamelijk met militaire opdrachten belast (Cauchies, *Baudouin de Bourgogne*, 270-1). De regent investeerde ook in de oorlog in Engeland. In december 1487 betaalde hij enkele soldaten die in opdracht van Margaretha van York naar Engeland zouden reizen 240 lb. par. (ADN: B 3521, 124564).

lingen over vaatwerk uit de grafelijke schat beschikken. Een commissie van vijftien geldschietters kreeg de bewaring over het onderpand. Indien de lening niet tijdig terugbetaald werd (een termijn noch een intrestvoet is bekend), dan was het de kredietverschaffers toegelaten de juwelen verkopen.⁸²³ Andere kroonjuwelen dienden de Bretoense hertog te verzekeren van de uitbetaling van de soldij van de troepen. De overhandiging van deze kostbaarheden ging echter met heel wat problemen gepaard.⁸²⁴

De motivatie van de Bruggelingen om het grote bedrag aan de vorst te lenen kan verschillende kanten uit. Allicht hoopte een aantal van hen op winst. De rentevoet van de lening is niet bekend, maar economische motieven speelden ongetwijfeld hun rol in de afweging van de geldschieder. Mogelijks profiteerden bepaalde personen van de aankoop van wapens door Maximiliaan met het verkregen geld. Anderzijds had een aantal van de Bruggelingen vermoedelijk een politieke reden om aan het project deel te nemen. Of ze overtuigd waren van het nut en de slaagkans van de militaire strategie van de Rooms-koning om een oorlog tegen Frankrijk op twee fronten te voeren, is betwifelbaar. Misschien hadden ze met de betaling van hun aandeel niet de primaire bedoeling Maximiliaan zijn oorlog tegen Frankrijk te laten winnen. Wel hoopte een aantal van de Bruggelingen op politieke gunsten van de Rooms-koning of diens entourage. Acht van de kredietverschaffers bekleedden immers een politiek mandaat tijdens het regentschap van Maximiliaan, twee waren naaste verwanten van stedelijke functionarissen.⁸²⁵ De financiële dienst aan de vorst kon dus geïnspireerd zijn door politieke motieven of ze kon de bedoeling hebben in de gunst van de regent te geraken.

Maar deze politieke betrokkenheid is niet te veralgemenen naar alle lenende Bruggelingen. Een aantal onder hen had leidende functies uitgeoefend tijdens het bewind van de eerste regentschapsraad, of enkelen zouden actief deelnemen aan die van de tweede het jaar nadien.⁸²⁶ Waren zij verplicht te lenen? Of hoop-

⁸²³ Op 8 juni 1487 vond de overhandiging van de 55 juwelen plaats (ARA: MD, 3279).

⁸²⁴ De bewaarder van de grafelijke schat, Wouter van Houtheusden, weigerde het onderpand zonder geldig kwijtschrift af te staan aan de financieel commissarissen van Maximiliaan, Thibaut Barradot en Jean de Lannoy, de abt van Sint-Bertijns (ADN: B 2135, 69475-8 en B 18824, 23753 en -5). Pas in december 1487 zou Gratien Mathis, de ontvanger van de hertog van Bretagne, het onderpand ontvangen (ADN: B 18824, 23752). Op 16 januari 1488 liet Maximiliaan in een haastig persoonlijk schrijven aan de kanselier weten dat de operatie afgerond was, maar dat het kwijtschrift voor Wouter van Houtheusden dringend diende gezegeld te worden (ADN: B 18824, 23754). Een deel van de kroonjuwelen zou in 1497 naar de grafelijke schat terugkeren (ADN: B 3495, 123691).

⁸²⁵ Met name Maarten Reyngoot, Servaas van der Scaghe, Joost van der Straten, Jacob de Witte (en diens zoon), Pieter de Witte, Jan de Boot, Jacob Despars, Willem Havic en Andries Houtmaerct (de broer van stedelijk ontvanger Willem en algemeen muntmeester Thomas).

⁸²⁶ Met name Boudewijn Petyr, diens schoonvader Antonis Losschaert, Jan Dhamere, Joos de Deckere, Nicasius Pierins, Marc van de Velde en Lodewijk Greffin. Antonis Losschaert, Jan Dhamere en Joos de Deckere werden Brugs burgemeester tijdens de regering van de tweede regentschapsraad.

ten ze op verzoening? Wat hun motivatie ook was, een deel van de personen die de partij rond Willem Moreel ondersteund hadden in de machtsovername van de partij in 1477 en 1482, betaalde in 1487 voor het oorlogsbeleid van de opponent. Dit relativiseert de politieke verantwoordelijkheid van deze personen in de periode van de regentschapsraad. Blijkbaar was een deel van de gezagsdragers uit de periode 1482-1485 bereid om de afkeuring van het autocratische beleid van Maximiliaan te laten varen voor de opname in de gunstkring van de Rooms-koning. Ofwel hadden deze personen deze overtuiging nooit gedeeld en waren ze destijds uit opportunistische redenen in de bestuurlijke coalitie van de partij rond Willem Moreel en de ambachten gestapt. Hoe dan ook, in de Brugse politieke elite was er een strekking aanwezig die kansen naar het moment inschatte en slechts een strategische keuze maakte na een afweging van verschillende economische, financiële en politieke belangen. Een aantal handelaars besliste dus na de machtsovername van Maximiliaan opnieuw aan de overheidspolitiek deel te nemen en in te staan voor de financiële gevolgen. Economische winst en politieke strategie kunnen daarbij een belangrijke beweegreden geweest zijn.

De strategie van de aartshertog die erin bestond de weg van de volksvertegenwoordiging te ontwijken bij zijn zoektocht naar middelen om het beleid uit te voeren, vond dus steun in het Brugse bestuursmilieu. Daarvan getuigt ook een tweede, heel bijzondere lening van de stadstresoriers op 16 april 1487. Deze kwam er nadat de aanvraag van een nieuwe bede niet onmiddellijk tot het verhoopte resultaat had geleid. Maximiliaan zat namelijk in de aanvang van 1487 opnieuw in geldnood. Om in zijn onderhoud en dat van zijn zoon te voorzien, richtte hij medio maart een verzoek van een bede van 100.000 ridders op alle landen voor drie jaar tot de Vlaamse Staten.⁸²⁷ Om de *'oorloghe, zijnen staet ende sculden'* te betalen, verzocht de vorst bovendien aan het graafschap om vijftien *'huishouddagen'* uit te betalen.⁸²⁸ De regent wenste dus van de drie standen een bedrag dat gelijk stond aan het totaal van de uitgaven van elk gezinshoofd voor vijftien dagen levensonderhoud.⁸²⁹ Dat betekende dat elk gezinshoofd *'15 daghen dienst'* zou leveren aan de Rooms-koning. Dit was dus, naar huidige normen, een soort van afgekochte legerdienst of zelfs een directe belasting op het *'BNP'* van Vlaanderen. Maximiliaan en zijn entourage vonden met dit verzoek echter minder aanhang dan verhoopt. Na een overleg op het thuisfront keerde de afvaardiging van de Vlaamse Staten op 4 april terug naar Brugge, waar ze een

⁸²⁷ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 397-400.

⁸²⁸ *Ibidem*, 402.

⁸²⁹ De Vier Leden vergaderden naar aanleiding *'dat onse voornoemde coninc versochte thebbene van alle personen, gheestelic, edele ende weerlike van 15 daghen also vele als zij met hueren huusghesinne verteerden'* (*ibidem*, 399).

weigerachtig antwoord formuleerde.⁸³⁰ De Staten waren bereid een bede toe te kennen, maar niet in de voorgestelde vorm en vermoedelijk ook niet een bedrag van dezelfde omvang. Onder druk van de kantelende oorlog tegen de Fransen zette de Vlaamse Statenvergadering de bede om in een ondertussen klassiek geworden toelage van 127.000 ridders voor drie jaar op het graafschap voor de organisatie van de landsverdediging.⁸³¹ Na lang overleg keurden Brugge, Ieper en het Brugse Vrije deze bede pas in juli 1487 goed. In Brugge en het Vrije kreeg de vorstelijke partij alweer de bovenhand in de beslissing, Ieper reageerde volgzzaam omdat de bestuurlijke elite er de opmars van de Fransen vreesde. Te Gent daarentegen botste de aanvraag op hevig verzet – daarover later meer. Ook de clerus zou een bede (van ongekende omvang) toestaan.⁸³²

De regent had dan wel een aanzienlijke bede verkregen, maar de toekenning had vier maanden op zich laten wachten. Om een ongekende reden was de geldnood van de vorst in maart en april 1487 heel dringend. Werden schuldeisers vijandig? Of hadden legerkapiteins soldij tekort? Maximiliaan en zijn administratie zochten hun geld in Brugge. Volgens een anonieme kroniek had de overheid zich tot de Brugse Grote Raad gericht.⁸³³ De tekst verhaalt dat de vertegenwoordigers van de ambachten een onvoorwaardelijke geldelijke toelage aan de regent weigerden. Ze eisten een terugtrekking van alle troepen uit het graafschap en de bewaking van de Brugse stadspoorten. De politieke eis van de ambachten om het bedegeld aan de verdediging van de eigen omgeving te beschermen, kwam dus volgens het kroniekfragment weer aan de oppervlakte. Dat komt overeen met een gelijkaardige beleidslijn die de ambachten tijdens de regering van Maria van Bourgondië en van de regentschapsraad gevolgd hadden. Het lijkt dus geloofwaardig dat de weigering van de Grote Raad heeft geleid tot een bijzondere lening bij de Brugse stadsontvangers. Zeker is dat de zes ontvangers van Brugge met de overheid overeenkwamen dat zij in eigen naam 15.000 ecu (3000 lb. gr.) van de Genuese natie uit Brugge zouden lenen. Op 16 april, amper drie dagen na de afloop van de Statenvergadering waarop de Vier Leden de vermelde bede weigerden, sloten de zes ontvangers een leencontract af met de te Antwerpen verblijvende Genuees Christoforo de Negrone en diens vertegenwoordigers Augustino Doria en Giovanni-Baptisto Pinello.⁸³⁴ Maximiliaan zou het bedrag onmiddellijk ontvangen tegen een onbekende rentevoet. De ontvangers beloofden persoonlijk borg te staan voor de lening die, aldus een ander document, er

⁸³⁰ *Ibidem*, 401-3.

⁸³¹ *Ibidem*, 404-6.

⁸³² Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 634-5 en ADN: B 17752, 'Aides. Clergé en Flandre'.

⁸³³ KB: Ms. 1132, 82-4.

⁸³⁴ ADN: B 20144, 15589. Christoforo de Negrone zou ook te Antwerpen aan Maximiliaan lenen (Goris, *Etude sur les colonies*, 394).

op persoonlijke voorspraak van de Rooms-koning kwam.⁸³⁵ De helft van het bedrag zouden de ontvangers over een jaar aan de Italianen terugbetalen uit de opbrengst van een eerstvolgende bede. De andere helft zouden de ontvangers het jaar nadien uit nog nader te bepalen inkomsten van de stad Brugge aan de Genuezen uitkeren. De stadsontvangers wendden de schulden dus op de stadskas af. Als borg voor de uitbetaling ontvingen ze een met parels belegde mantel uit de grafelijke schat. Indien de stad niet binnen de voorziene termijn over de nodige financiën zou beschikken, mochten de ontvangers de mantel verkopen om in de terugbetaling van de lening te voorzien. Op 19 april vond de overhandiging van het kroonjuweel plaats in het *'bureau des finances'* van de vorst te Brugge in aanwezigheid van de belangrijkste ridders van het graafschap.⁸³⁶

Het geld voor de afbetaling van de schulden was gevonden. Brugse vertrouwelingen sprongen de noodlijdende vorst bij. De geldverstrekkers, zoals Willem Houtmaerct en watergraaf Jan van Nieuwenhove fs. Michiel, behoorden tot de kern van de Maximiliaangezinde factie.⁸³⁷ Vanuit die optiek toont deze lening aan dat deze personen een verlengstuk vormden van de vorstelijke administratie in de stedelijke politiek. De Grote Raad, die tijdens de regering van de regentschapsraad nog de krijtlijnen van het financiële beleid in de stad had uitgezet, werd in deze zaak wel gehoord, maar de overheid weigerde aan de eisen van de vertegenwoordigers van de ambachten te voldoen. Maximiliaan en zijn financiële raadgevers hadden alweer met succes hun inspraak omzeild. Ze hadden een aanzienlijke som vergaard om de oorlog voort te zetten, zonder daarbij rekening te moeten houden met degene die de lening via een bede of andere weg zou afbetalen.

⁸³⁵ Het betreft watergraaf Jan van Nieuwenhove fs. Michiel, Willem Houtmaerct, Jan Dhondt, Jacob Coolbrant, Michiel Dheere en Willem van de Voorde die *'se sont presenteement, a la grant et instante priere et request du roy, notre dit seigneur, obligiez en leurs propres et privez noms, l'un pour l'autre et chacun pour le tout, envers Jehan Baptiste Pynelle et Augustin Dorye, marchans de la nacion de Jenne'* (ADN: B 580, 16442).

⁸³⁶ Dat waren luitenant Filips van Kleef, kanselier Jean Carondelet, eerste kamerheer Engelbert van Nassau, financieel commissarissen Thibaut Barradot en Jean de Lannoy (abt van Sint-Bertijns), hofmeester Pieter Lanchals, Vlaams ontvanger Roeland le Fevre en niet nader genoemde anderen (ADN: B 580, 16642 (bis)).

⁸³⁷ Ook de andere stadsontvanger behoorden tot deze partij. Michiel Dheere, de zoon van Jacob, de burge-meester van het Brugse Vrije (Gailliard, *Bruges et le Franc*, V, 149). Willem van de Voorde was de voormalige persoonlijk ontvanger van Joost van Varsenare (ARA: Rk., 13785, 7v) en een getuige van het huwelijk van de neef van de andere ontvanger, makelaar Jacob Coolbrant (SAG: MB, 621). Laatstgenoemde was de schoonzoon van de Brugse klerk van de wezen, Jan Caneel (Gailliard, *Bruges et le Franc*, I, 325), en onder andere borg over Yeronimus Lauwerein toen deze ontvanger van het Brugse Vrije werd (RAB: BVO, 493). Jan Dhondt, tot slot, was de zwager van Jan de Boot, een lid uit de partij rond Willem Moreel (SAB: PR, 1485, 131r). Maar zoals reeds vermeld, had hij na de machtsovername van Maximiliaan diens kant gekozen.

Een derde en laatste opmerkelijke lening van de regent toont aan welke omvang de invloed van zijn vertrouwelingen tijdens het regentschap bereikt hadden. Op 26 december 1486 stond Maximiliaan aan hofmeester Pieter Lanchals toe dat hij 10.000 ecu (2000 lb. gr.) leende op de stad.⁸³⁸ De vorst liet zich bij de toekenning, zoals in de lening van april 1487, omringen door een ruime schare van hovelingen.⁸³⁹ Zij stonden persoonlijk garant voor de lening die in juni 1487 terugbetaald zou worden. De stad Brugge beschikte uiteraard niet over het contante geld en ze leende het alweer bij een vertegenwoordiger van de Genuese natie, met name bij Nicola Spinola.⁸⁴⁰ Via de stad maakte hij het geld aan Maximiliaan over. Deze financiële transactie doet overigens denken aan de gelijkwaardige boekhoudkundige tactiek die de Luccese geldwisselaar Dino Rapondi bijna een eeuw voordien toepaste. Die luidt als volgt. Door aan de stad geld te lenen dat onmiddellijk aan de hogere overheid werd doorgestort, vergrootte de kredietverschaffer zijn invloed op de stedelijke financiën, maar eveneens beperkte de vorst in een dergelijke formule de financiële zelfbeschikking van de stad.⁸⁴¹ Ook in 1487 eiste Maximiliaans geldschietster strikte terugbetalingsvoorwaarden. Hij kwam met de stad overeen dat tien Bruggelingen zich borg zouden stellen over de lening. De zes Brugse ontvangers, die enkele maanden later uit persoonlijke titel aan Maximiliaan zouden lenen, de stadspensionaris en drie schepenen overhandigden een obligatie aan Nicola Spinola. De stad beloofde de tien personen schadeloos te stellen indien ze in gebreke zou blijven bij de terugbetaling van de lening.⁸⁴² De terugbetaling zou uiteindelijk met tal van problemen gepaard gaan. De stad assigneerde eind 1487 1400 lb. gr. op een nieuwe indirecte belasting, en diepte bovendien nogmaals 600 lb. gr. op uit andere inkomsten.⁸⁴³ Maar de politieke troebelen van de daaropvolgende jaren deden deze uitbetaling stokken. Het zou tot juni 1496 duren vooraleer een oplossing voor de aflossing van de schuld gevonden werd.⁸⁴⁴

⁸³⁸ RAG: FPR, 216.

⁸³⁹ Het betreft Adolf en Filips van Kleef, Jean Carondelet, Jan en Hendrik van Bergen, abt Jean de Lannoy, Engelbert van Nassau, Charles de Croÿ, Baudouin de Lannoy, bastaard Boudewijn van Bourgondië, Filips van Bourgondië-Beveren, Jean de Lannoy (heer van Mingoval), Maarten en Wolfgang van Polheim, Vijt van Volkestein, Jan van Eynatten en Thibaut Barradot.

⁸⁴⁰ Dit leert ons een vonnis van de Grote Raad uit juni 1496 over de afbetaling van deze lening (uitgegeven door Galesloot, *Arrêt du Grand Conseil*, 404-12). In september 1487 zou de stad nogmaals geld lenen bij Nicola Spinola (SAB: SR, 1487-88, 31r).

⁸⁴¹ Lambert, *The city, the duke*, 90-7.

⁸⁴² SAB: CSK, 1487-88, 67v-69r.

⁸⁴³ Zie verder, naar SAB: CSK, 1487-88, 67v-68r.

⁸⁴⁴ Toen besliste de Grote Raad dat de Brugse stadskas het geld niet mocht recupereren op de tien inwoners die destijds een obligatie hadden verleend. De stad diende de uitbetaling van de lening zelf te bekostigen (Galesloot, *Arrêt du Grand Conseil*, 412).

Meer nog dan in de twee andere leningen belastte het krediet van december 1486 de openbare financiën van Brugge. Enkel lokale machthebbers stonden in voor de goedkeuring van de vorstelijke afroming en de besteding van de stedelijke inkomsten. Als er dus al inspraak van de onderdanen in het financiële beleid was, dan bleef die beperkt tot de personen die hun politieke positie aan de machtsovername van Maximiliaan te danken hadden. De rol van Pieter Lanchals in het ingewikkelde web van financiële plichtplegingen is cruciaal. De verschillende bevoegdheden die de financieel commissaris verenigde, waren verantwoordelijk voor een verregaande betrokkenheid in zowel de totstandkoming van leningen, de aanvraag en de goedkeuring van bedden als meer dan waarschijnlijk ook in de besteding van het geïnde geld. Zijn Brugse verwanten en lokale bondgenoten voerden het beleid van de vorst en zijn directe entourage uit. Wat het ‘bedengedrag’ van Brugge betreft, gaat dit beleid de andere kant op dan dat van de jaren vóór de machtsovername van de regent. De inspraak van Brugge in het vorstelijke beleid verschaalde van een instemming door de Grote Raad tot de uitvoering van de wil van een kleine schare vertrouwelingen. Opmerkelijk is dat een aantal Bruggelingen die tijdens de regering van de regentschapsraad publieke mandaten bekleedde, opnieuw aan de vorst leende. Onrechtstreeks en al dan niet uit overtuiging verleende ze op deze manier een zekere goedkeuring aan het beleid van de Rooms-koning en diens financiële administratie. De economische en politieke voordelen die een lening oprachten, waren waarschijnlijk beslissend voor haar deelname aan dit beleid. Een korf van belangen werd afgewogen, het behoud van de maatschappelijke positie lijkt de leidraad van hun handelen.

Het algemene gebrek aan respect voor inspraak van lichamen van volksvertegenwoordiging tijdens de regering van regent Maximiliaan deed zich ook te Brugge gevoelen. Tijdens de regering van Maria van Bourgondië en die van de regentschapsraad was de Grote Raad, met een vaste afvaardiging van de ambachten, de politieke draaischijf in Brugge. Zeker wat financiële aangelegenheden betrof, was haar advies toen bindend. Vanaf juli 1485 werd de Raad nog in het beleid betrokken en geraadpleegd in verband met financiële en fiscale beslissingen, maar het monopolie op deze besluitvorming was ze kwijt. Zoals gezien hield Maximiliaan geen rekening met de eis van de Grote Raad om haar te raadplegen in geval van een munthervorming. Ook de voorwaarde die de Raad aan de toekenning van een nieuwe bedde in juli 1485 verbonden had, werd door de vorst opzij geschoven. De leningen die schout Pieter Lanchals en de stadsontvangers zonder instemming van het representatieve overlegorgaan aangingen, getuigen evenzeer van een beperking van mogelijke inspraak van onderuit. Het fiscale en

economische beleid van de stad Brugge weerspiegelde bijgevolg in grote mate de bestuursvisie van de bondgenoten van Maximiliaan. In wat volgt, worden de gevolgen van deze politiek voor de stad besproken.

Zoals gebruikelijk in de middeleeuwse stad beliep de verbruiksbelasting de helft van de Brugse inkomsten.⁸⁴⁵ De nieuwe stadsmagistraat voerde in juli 1485 geen heffingen of cueillioten op verbruiksgoederen in. Behoudens de taksen op wijn bleven de tarieven van de indirecte belastingen in voege. Dat het stadsbestuur de wijnassizen in juli 1485 tot een nooit gezien niveau verlaagde, toonde aan dat ze de wijnverbruikers in de stad genegen was.⁸⁴⁶ De kroniek van Despars spreekt schandaal over deze tariefverlaging, want ze was niet na inspraak van de dekenen van de ambachten tot stand gekomen.⁸⁴⁷ De bierverbruikers in de stad, traditioneel de minder gegoede inwoners, torsten voortaan in hoofdzaak de stadskas. De grootste fiscale verandering vond plaats in de wijze van inning van de assizen. Sinds 1477 was de inning van de verbruiksbelasting (meermaals aan een stadsontvanger) in regie gegeven om op deze manier persoonlijk gewin door een eventuele pachter van belastingen uit te sluiten. Sinds juli 1485 daarentegen werden de assizen opnieuw verpacht. De stadsontvangers speelden nog steeds een belangrijke rol bij deze verpachting, maar ditmaal inden ze de taks tegen een vaste som voor eigen rekening. Meerdere van de stadsontvangers pachtten assizen ten persoonlijken titel.⁸⁴⁸ De financiële beleidsbepalers stonden dus niet alleen in voor de uitgaven van Brugge, maar eveneens voor het hoofdaandeel van de inkomsten. De ontvangers hadden een strikte controle over de stadsfinanciën, en bovendien konden ze, als ze belastingen pachtten, een graantje meepikken indien de economie hen gunstig gezind was. Dat er evenwel een groot risico aan het pachten van assizen verbonden was, beseften de ontvangers alvast in het jaareinde van 1485. Toen keerde de stad 200 lb. gr. uit aan ontvangers en pachters van assizen die grote schade hadden opgelopen ten gevolge van de muntdevaluatie. De stadsontvangers waren in dit geval betrokken partij, hetgeen de bereid-

⁸⁴⁵ In 1485-86 stonden de assizen voor 52,14% van de Brugse inkomsten in, in 1486-87 was dat 53,39% en in 1487-88 74,73%. Laatstgenoemd schepenjaar is echter atypisch omdat de rekening door de korte looptijd van het schepenjaar een deel van de traditionele inkomsten van de stad heeft mislopen.

⁸⁴⁶ De heffing op wijn verlaagde in juli 1485 van 24 groten naar één groot per stooop (SAB: SR, 1485-86, 25r). Op 16 november 1486 besliste de Brugse Grote Raad om de heffing op 'hete wijn' te verdubbelen en deze op 'corte wijn' te verhogen met een halve groot om de uitgave van een nieuwe rente te financieren (SAB: CA, 14, 333r). Vanaf 1 september 1486 werd de heffing op de 'corte wijn' op één groot afgesteld (SAB: SR, 1486-87, 24r).

⁸⁴⁷ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 272.

⁸⁴⁸ In de periode van juli 1485 tot februari 1488 inde stadsontvanger Jacob Coolbrant de assizen op de mede en andere vreemde bieren (SAB: SR, 1485-86, 27r; SR, 1486-87, 25r en SR, 1487-88, 24v). Ontvanger Michiel Dheere pachtte de assizen op het Brugse bier (SAB: SR, 1485-86, 26r en SR, 1486-87, 24v) en ontvanger Jan Dhondt deze op de wijn in de jaren 1485-87 (SAB: SR, 1485-86, 25r en SR, 1486-87, 24r).

heid verklaart om pachters te vergoeden voor schade veroorzaakt door veranderde monetaire wetgeving – een uitzonderlijke zaak. Jan Dhondt besliste als stadsontvanger over deze maatregel, terwijl hij er als pachter van de wijnassizen tevens van profiteerde.⁸⁴⁹

De ambachten en de minder gegoede lagen van de bevolking werden in 1485 dus niet het slachtoffer van een fiscale repressie van het Maximiliaanzinnde stadsbestuur. Dat wou de inwoners duidelijk niet voor het hoofd stoten. Hogere assizen zouden waarschijnlijk een contestatie van het gezag van de schepenen uitgelokt hebben. De machtsbasis van het stadsbestuur hing grotendeels af van de politieke bescherming van de aartshertog en ze was dus relatief zwak. De assizen werden niet verhoogd, maar toch kan men het bewind bezwaarlijk als een fiscaal gunstregime omschrijven. Ten eerste bleven immers de hoge tarieven van de assizen bewaard. Tijdens de regering van Maria van Bourgondië had het stadsbestuur de verbruiksbelasting systematisch verhoogd om de oorlog tegen Frankrijk de baas te kunnen. Na de beëindiging van deze oorlog in 1482 maakte de stad van de hoge assizen gebruik om de oorlog tegen Maximiliaan te financieren. Na diens machtsovername in juli 1485 startte deze geen nieuw offensief tegen de Fransen – dat volgde pas een jaar later. Toch bleven de assizen op hetzelfde, hoge niveau. Ook al was er geen oorlog in het graafschap, de assizen om de voorbije oorlogen te bekostigen, bleven in voege. Bovendien werd enkel de wijnassize verlaagd, een verbruiksbelasting die voornamelijk de rijkere bovenlaag van de stad trof. Een andere reden tot ontevredenheid betreft de stadsuitgaven. De negen leden van Brugge verloren immers elke vorm van invloed op de besteding van het belastinggeld. De ambachten hadden in de voorgaande jaren steeds op inspraak in de goedkeuring en de besteding van het belastinggeld kunnen rekenen. Het verlies van inspraak ging dus met het verlies van de controle op de inkomsten en uitgaven van de stad gepaard. Dit kan ervoor gezorgd hebben dat het fiscale beleid, ook al werden de lasten niet onmiddellijk verzwaaard, door verschillende van de ambachten als repressief werd ervaren.

Indien een dergelijk aanvoelen onder de bevolking sluimerde, werd het zeker versterkt in december 1486. Toen ging het stadsbestuur toch over tot de heffing van een nieuwe verbruiksbelasting. In samenspraak met de Rooms-koning werd een nieuwe taks van zes groten op elke niet in Brugge gebrouwen ton bier (*cervoise*) en op elke in de stad gebrouwen ton *'dobbels bier'* ingevoerd.⁸⁵⁰ Deze heffing kwam bovenop de gebruikelijke heffing van respectievelijk 48 groten en 14 groten op het geviseerde bier. De opbrengst zou dienen

⁸⁴⁹ SAB: SR, 1485-86, 184r.

⁸⁵⁰ SAB: PO, 1217.

om de beden van de stad te betalen. Zoals in het Brugse Vrije werden ook de Brugse beden vanaf december 1486 dus door een nieuwe verbruiksbelasting bekostigd.⁸⁵¹ De belasting werd vermoedelijk door een buitengewone rekening geïnd, want ze vond geen plaats in de stadsrekening. Over de opbrengst is er dus geen informatie.

Het vermoeden dat het stadsbestuur een aparte ‘assizenrekening’ bijhield, wordt gesterkt door de vermelding uit 1487 van een tweede bijzondere verbruiksbelasting. In december 1487 spreekt een verslag van de vergadering van enkele schepenen over een heffing op koren en wijn uit Frankrijk. Om de bovenvermelde lening aan Nicola Spinola uit te keren assigneerde de stad immers 1400 lb. gr. op de heffing op deze levensmiddelen, die tien maanden zou lopen.⁸⁵² Adriaan van Theimseke, de voormalige klerk van financieel commissaris Thibaut Barradot en de klerk van de stapel van Brugge⁸⁵³, werd in december 1487 aangesteld als ontvanger van een heffing van 96 groten op elk vat wijn en 240 groten op elke hoet tarwe. Deze belasting kwam waarschijnlijk tot stand in de crisissituatie die in het graafschap ontstond nadat Gent in december 1487 met troepen rond Brugge optrok. De stad hief de taks enkel op uit Frankrijk afkomstige levensmiddelen want ook de Franse koning had een nieuw offensief, in samenwerking met de Gentenaars, tegen Vlaanderen gericht. Dat een naaste vertrouweling van de financiële administratie van de Rooms-koning voor de inning van de hoge verbruiksbelasting instond, toont aan dat de vorstelijke entourage een nauwe controle op de inning ervan wou uitoefenen, wellicht met de bedoeling de fiscale inkomsten onmiddellijk in een offensief tegen de oprukkende troepen te pompen. De regent en zijn vertrouwelingen hadden echter, alweer via een buitengewone weg, de Brugse stadsfinanciën aangewend om de persoonlijke politiek ten uitvoer te brengen. De handeldrijvende Bruggeling werd het slachtoffer van deze maatregel, en het is de vraag of deze beslissing veel middelen opgeleverd heeft. De uitzonderlijk hoge heffingen hebben de handel met Frankrijk waarschijnlijk lamgelegd, of belastingontduiking in de hand gewerkt. Het fiscale paniekbeleid van het stadsbe-

⁸⁵¹ Reeds in januari 1486 had het Brugse Vrije een nieuwe heffing op de verkoop van haring ingevoerd, namelijk van zestig groten. De opbrengst vloede naar de uitbetaling van beden of van leningen die hiervoor waren afgesloten (RAB: BVR, 223, 187r-197r).

⁸⁵² Er restte de stad nog 1400 lb. gr. aan Spinola ‘*van welke reste*’ de vorst ‘*assignacie ghedaen heift up de taille bij hem onlanx gheordonneirt up coorne ende wijnen die hij gheconsenteert heift ten vervolghe van dese stede alhier ghebrocht [...] uut Vranckerike up tgenerael saulfconduit bij hem te diere cause dezelve stede gheconsenteert voor tien maenden naer de date van denzelven saulfconduite*’ (SAB: CSK, 1487-88, 68r).

⁸⁵³ SAB: SR, 1485-86, 53v en SR, 1486-87, 48r; ADN: B 2128, 69018 en B 2135, 69546. Thibaut Barradot en Michiel van Theimseke (stadsontvanger in september 1487 en een zwager van watergraaf Jan van Nieuwenhove fs. Michiel) werden op 13 december 1487 borgen over de nieuwe ontvanger (SAB: CSK, 1487-88, 58v).

stuur kwam dan wel met de steun van de Rooms-koning tot stand; het kon waarschijnlijk nauwelijks op goedkeuring rekenen van de groepen die tijdens de regering van de regentschapsraad aan de macht waren, en van de ambachten in het bijzonder.

Het verzet tegen het beleid van het Maximiliaangezinde bestuur komt in een volgende paragraaf aan bod. Toch is een proces van de Brugse poortersnering van de *'buerdenaers'* (vrachtdragers van vis) voor de Raad van Vlaanderen tegen Maarten van Nieuwenhove hier op zijn plaats. Maarten van Nieuwenhove fs. Michiel was de broer van watergraaf Jan van Nieuwenhove en dus de zwager van schout Pieter Lanchals. De jongeling was, allicht door toedoen van zijn broer, onder andere als pachter van de tol op vis te Brugge aangesteld.⁸⁵⁴ De rijkdom, de familietrots en de ambitie van de Bruggeling zijn overigens af te lezen in een portret dat hij in 1487 bij Hans Memling bestelde.⁸⁵⁵ In zijn functie van pachter van de vistol was de tollenaar echter te ijverig te werk gegaan. Wanneer enkele *'buerdenaers'* vis op de vismarkt aanboden, had hij hun goederen aangeslagen toen ze weigerden een heffing op hun verkoop te betalen. Deze nering was geen ambacht, maar een poortersnering. Een poortersnering had, in tegenstelling tot een 'lid' van de stad, geen rechtstreekse invloed bij de schepenvierkiezing. Toch had deze corporatie, die voor het vervoer van vis in de binnenstad instond, enkele rechten. Enkel poorters mochten de nering uitoefenen en leden van de corporatie mochten vis op de vismarkt verkopen. Deze verkoop was sinds 1477 tolvrij. In 1454 had de stad nochtans een voorgebod uitgevaardigd dat bepaalde dat twee derde van de visverkoop door *'buerdenaers'* toch aan een grafelijke tol onderworpen was. Het eerste stedelijk privilege van 30 maart 1477 had, aldus de *'buerdenaers'*, deze tol ongedaan gemaakt omdat het voorgebod van 1454 inging tegen de toen heersende gewoontes. Toch had Maarten van Nieuwenhove tol geëist van drie visverkopers.

De drie verkopers protesteerden hevig bij Roeland le Fevre. De algemeen ontvanger, die de opbrengst van de grafelijke vistol in de *'recette générale'* diende onder te brengen, weigerde echter Maarten van Nieuwenhove terecht te wijzen. Ook de schepenbank gaf de visverkopers ongelijk. Opmerkelijk is dat ze Klaas van Delft, de schoonzoon van Pieter Lanchals, als bemiddelaar hadden aange-

⁸⁵⁴ Maarten van Nieuwenhove pachtte de tol op de vis te Brugge van juli 1485 tot januari 1488, het grutegeld te Brugge en Sijsele in 1486-87, de taks op het hoppelbier te Nieuwpoort van juli 1485 tot en met 1487 (SAB: SR, 1487-88, 31r en ADN: B 4123, 66v, 67r en 74v). Hij ontving in 1487 tevens de Brugse issue en de heffing op de bastaardgoederen en het *'stragiersgoed'* (SAB: CSK, 1487-88, 36r-v). Maarten van Nieuwenhove was in 1463 geboren en zou in 1500 vroegtijdig sterven. Ondertussen had hij een steile opmars in de grafelijke administratie gemaakt (Martens, *De opdrachtheffers van Hans Memling*, 21). Na de onderwerping van de tweede regentschapsraad zou Maximiliaan hem in januari 1490 aanstellen als ontvanger van de buitengewone inkomsten in het graafschap Vlaanderen (ADN: B 33, 157r).

⁸⁵⁵ De Vos, *Hans Memling*, 132-3.

steld.⁸⁵⁶ De neringdoeners trokken daarop naar de Raad van Vlaanderen, die overigens op dat moment te Brugge resideerde.⁸⁵⁷ De aanklagers wezen de Raad op de bepaling van de privileges van 1477 dat het stedelijke mandament van 1454 ongedaan maakte. De verweerders betwistten dit niet, maar ze lieten weten dat de privileges van 1477 niet langer rechtskrachtig waren.⁸⁵⁸ Op 11 december 1487 gaf de Raad van Vlaanderen de visverkopers evenwel gelijk. Een Brugse ‘*buerdenaer*’ was immers niet onderworpen aan de grafelijke vistol. De Vrede van Brugge had bepaald dat de privileges van 1477 hun rechtskracht niet verloren hadden. Bijgevolg had de poortersnering van de ‘*buerdenaers*’ zich met succes verweerd tegen de verbetering waarmee de grafelijke administratie inkomsten zocht. In dit geval had Maarten van Nieuwenhove tegen de privileges gehandeld en het Brugse stadsbestuur, dat tot de politiek gelijkgezinde strekking behoorde, had hem in zijn verdediging tegen de neringdoeners gesteund. Een dergelijk feit, en misschien vonden er nog gelijkaardige zaken plaats, voedden ongetwijfeld de eventuele ontevredenheid van de Brugse corporatieve verenigingen. Weliswaar waren de visverkopers erin geslaagd om na een lange procedureslag hun gelijk te halen, maar ze vonden het stadsbestuur niet aan hun kant. Verhoogde verbruiksbelastingen, nieuwe heffingen en overtredingen van de fiscale voorrechten van de Brugse corporaties waren tekenen dat de schepenen in de zoektocht naar financiën bereid waren bestaande voorrechten te overtreden.

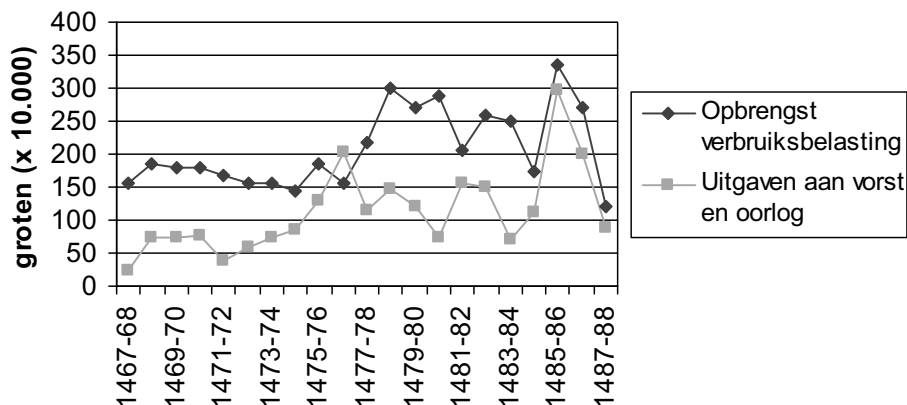
De verhoogde uitgaven aan de regent en aan de oorlog tijdens de periode 1485-1488 verplichtten het stadsbestuur andere inkomsten dan deze uit de indirecte belasting aan te wenden. Grafiek 3 toont hoe dat de politiek de financiële marge van de Brugse stadskas tijdens de regering van regent Maximiliaan danig verkleinde.

⁸⁵⁶ SAB: CA, 12, 67r.

⁸⁵⁷ Na de Gentse opstand van november 1487 had Maximiliaan de Raad van Vlaanderen opgedragen naar Brugge te verhuizen (Dumolyn, *De Raad van Vlaanderen*, 53). Daar zetelde ze in het aangeslagen huis van Jan van Riebeke, een lid uit de partij rond Willem Moreel dat na de repressie naar Doornik gevlucht was (SAB: SR, 1487-88, 126r).

⁸⁵⁸ Deze privileges waren immers ‘*in verminderthede van ons voorseide heeren rechten*’ (SAB: CA, 12, 67r).

De opbrengst van de Brugse verbruiksbelasting en de Brugse uitgaven aan vorst en oorlog (1467-1488)

Grafiek 3: De opbrengst van de Brugse assizen en de (opgetelde) uitgaven aan de vorst en aan de oorlog (schepenjaren 1467-1488).⁸⁵⁹

Het water stond Brugge in 1485-1486 aan de lippen. Tijdens de regering van Karel de Stoute waren de inkomsten van de assizen en de uitgaven aan de vorst en aan de oorlog naar elkaar gegroeid, en in 1477 overtroffen deze inkomsten de uitgaven. Sindsdien had Brugge de assizen systematisch verhoogd als de uitgaven aan de vorst en aan de oorlog stegen. Tijdens de (korte eerste) regeerperiode van regent Maximiliaan (1485-1488) evenaarden de inkomsten uit de verbruiksbelasting en de uitgaven aan de vorst en aan de oorlog opnieuw elkaar – dat was overigens ook te Gent het geval.⁸⁶⁰ Er restten de schepenen nog weinig inkomsten uit assizen voor de bestuurlijke uitgaven van de stad. Het stadsbestuur financierde het beleid dan ook in grote mate met een systematische schuldpbouw. In de tijdspanne van november 1485 tot december 1486 ging de stad over tot de verkoop van niet minder dan zes renten op de inkomsten. De over twee schepenjaren verdeelde renteverkopen brachten in totaal 10.100 lb. gr. op.⁸⁶¹

⁸⁵⁹ Bron: de Brugse stadsrekeningen.

⁸⁶⁰ In het schepenjaar 1485-1486 overtroffen de toelagen aan de vorst er zelfs de inkomsten uit de Gentse assizen (Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 33-4).

⁸⁶¹ Het betreft een rente van 200 lb. gr. in november 1485, van 125 lb. gr. in april 1486, van 100 lb. gr. (nogmaals) in april 1486, van 200 lb. gr. in augustus 1486, van 100 lb. gr. in september 1486 en van 600 lb. gr. in december 1486 (SAB: PO, 1208, 1210, 1212-4 en 1216). De meeste van deze renten werden aan penning vijftien of zestien verkocht, deze van augustus 1486 kende de hoogste intrestvoet (tien procent). In september 1486 stond Maximiliaan de stad de verkoop van een rente van 300 lb. gr. toe om de derde portie van de in 1485 toegekende bedde van 127.000 ridders te betalen, maar de verkoop heeft nooit plaatsgevonden, althans niet ten voordele van de centrale stadsrekening (SAB: PO, 1215).

Dat is respectievelijk 24,66% en 16,61% van de inkomsten in de schepenjaren 1485-1486 en 1486-1487.⁸⁶² De regent stond vijf van de zes renteverkopen toe om de betaling van de beden te bevorderen, aldus de desbetreffende oktrooien van de renteverkoop. De opbrengst van één rente diende om de dichtung van het Zwarte Gat te bekostigen – daarover later meer. De kopers van de renten verzeckerden zich op deze wijze van een jaarlijkse financiële vergoeding, maar ze investeerden in de eerste plaats in de voortzetting van het beleid van de gezagdragers. Niet verwonderlijk dat we onder de kopers van de renten tal van vertrouwelingen of verwanten van het regime aantreffen. Algemeen ontvanger Roeland le Fevre kocht in de periode van november 1485 tot december 1486 16 lb. gr. aan Brugse renten, watergraaf en stedelijk ontvanger Jan van Nieuwenhove 29 lb. gr. en Pieter Lanchals liefst 94 lb. gr. Aangezien de renten dienden voor de afbetaling van beden, valt op te merken dat deze personen niet enkel instonden voor de middelen om de stedelijke politiek uit te voeren, maar dat ze zich tevens financieel in het vorstelijke beleid engageerden.

Een opmerkelijke vaststelling is dus dat Brugge zowel tijdens de regering van de regentschapsraad als tijdens die van regent Maximiliaan makkelijk rentekopers vond. Nochtans werd Brugge in beide perioden door een ander regime bestuurd. Dit toont enerzijds aan dat elk regime over een relatief uitgebreide en kapitaalkrachtige aanhang beschikte, maar anderzijds bestond er een ‘zwervende’ groep Bruggelingen die sowieso aan de politiek van het stadsbestuur bijdroeg, welk regime de stad ook kende. Deze groep is niet groot, maar ze is toch duidelijk aanwezig. Van de 166 personen die zich tijdens de regering van regent Maximiliaan een rentebrief aanschafte, hadden twaalf kopers dat ook tijdens de regering van de regentschapsraad gedaan, dat is 7,23%.⁸⁶³ Het aantal verkochte renten lag tijdens de ‘tweede periode’ wel drie en een half maal zo hoog als tijdens de ‘eerste periode’: Brugge verkocht namelijk twee renten in de periode van juni 1483 tot juni 1485 en zes renten in de periode van juli 1485 tot januari 1488. Dat waren respectievelijk 45 en 166 kopers. Van het aantal personen dat in de ‘eerste periode’ een rente kocht, investeerden twaalf personen, dat is 26,67%, opnieuw in een rente in de ‘tweede periode’.⁸⁶⁴ De participatie van rentekopers uit de zogenaamde ‘eerste periode’ is dus relatief hoog in de renteverkoop van de ‘tweede periode’. Een kwart van de rentekopers uit de regering van de regentschapsraad schafte zich dus ook een stedelijke rente aan tijdens het

⁸⁶² SAB: SR, 1485-86, 42r-43r en SR, 1486-87, 39v.

⁸⁶³ Dat waren Jan de Boot, Cornelis Breydel, Pieter van der Eecke (de zoon van de in 1485 terechtgestelde klerk), Jan van Heyst, Adriaan Kaervoet, Lodewijk de Mey, Klaas Pierins, Jan Roegiers, Klaas van den Steene, Pieter Knettaert, Marc van den Velde en Jacob de Witte.

⁸⁶⁴ In totaal kochten 45 personen een rentebrief in de emissies van januari 1484 en maart 1485. De 12 hierboven opgesomde personen kochten een rente in de periode tussen juli 1485 en januari 1488.

regentschap van Maximiliaan. Deze personen kunnen we volgens deze logica als ‘politieke zwervers’ omschrijven.

Te Gent lagen de kaarten anders. Ook in deze stad leidden verhoogde uitgaven aan betalingen van beden tot een nieuwe renteverkoop op de stad – overigens de eerste sinds de opstand van 1477 (de rentenverkoop op het volledige graafschap in 1485 niet meegerekend). Maar in Gent bleef het bij twee renten, terwijl Brugge meerdere malen beroep deed op de geldbuidel van particulieren. In het schepenjaar 1485-1486 verkocht de stad een rente van 350 lb. gr. (penning zestien) en het jaar nadien bracht een tweede verkoop 2000 lb.gr. op.⁸⁶⁵ Dat Gent maar tweemaal een rente verkocht kan erop wijzen dat de schepenen er zich niet van voldoende steun verzekerd wisten om meerdere renten uit te schrijven. Misschien vreesde het stadsbestuur er voor een beperkte afname wegens een geringe aanhang van het regime. De identiteit van de kopers van de rente van juli 1485 sterkt dit vermoeden. Voornamelijk grafelijke functionarissen kochten een rentebrief, zoals Mathijs Peyaert, Jan van Vaernewijck, Pieter Hueribloc, Roeland van Wedergrate, enzovoort. Hofmeester Pieter Lanchals bleek, met een rente van 20 lb. gr., ook in Gent de belangrijkste koper.⁸⁶⁶ Of stedelijke renten een winstgevende investering waren, hing grotendeels van de financiële markt af (er waren misschien betere investeringen te bedenken), maar de politieke consequentie was duidelijk. De renteverkoop stelde Brugge (en Gent in mindere mate) in staat de politiek van het staatsapparaat te betalen. De koper van een stedelijke rente investeerde bijgevolg in belangrijke mate in het behoud van de politieke krachtsverhoudingen in zijn stad.⁸⁶⁷ De analyse van de rentenemissies kan erop wijzen dat het Brugse stadsbestuur in de periode 1485-1488 op meer steun kon rekenen dan het Gentse.

Ook een intrestloze lening sprak private financiën aan. Meer nog dan een rente toonde een geldschieter in een dergelijke lening zijn politiek engagement, want de lening werd niet gedekt door een jaarlijkse rente, noch door de uitbetaling van een intrest. Gezien het politiek karakter van zo’n lening is het begrijpelijk dat Gent geen beroep deed op dit financieel lapmiddel. Als het stadsbestuur al vreesde voor het succes van een renteverkoop, dan heeft die faalangst zeker de uitschrijving van een intrestloze lening verhinderd. Het Brugse regime verwachtte wel politieke steun. Tweemaal, in juni 1487 en januari 1488, leende Brugge bij de inwoners. De (kleinere) lening van januari 1488 had als doel de opmars van Gentse troepen te stoppen. Tien geldschieters leenden toen in totaal

⁸⁶⁵ SAG: 93, 7, 39r; ADN: B 2132, 69314 en Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 260.

⁸⁶⁶ ADN: B 2132, 69314 en B 2134, 69410.

⁸⁶⁷ Boone, Davids & Janssens, *Urban public debts*, 10-1; Derycke, *The public annuity market*, 180-1.

296 lb. 13 s. 4 d.⁸⁶⁸ Een aantal onder hen oefende mandaten uit in stedelijke dienst, zoals ontvangers Jan van Nieuwenhove fs. Michiel. Hun investering kende dus waarschijnlijk een politieke inspiratie. Met zijn lening van 25 lb. gr. maakte overigens ook Jan de Boot duidelijk dat hij het nieuwe regime gunstig gezind was. Hij was het enige lid uit de partij rond Willem Moreel dat nog in de stad was, maar het Maximiliaangezinde bestuur had hem in de gelederen opgenomen. Jan de Boot was overigens gehuwd met de zus van één van de stadsontvangers, Jan Dhondt fs. Jan, hetgeen zijn financiële engagement in de politiek van het stadsbestuur kan verklaren.⁸⁶⁹

In juni 1487 leverde een lening bij inwoners 1177 lb. 8 s. 8 d. gr. op.⁸⁷⁰ Onder de belangrijkste geldschieters herkennen we een aantal voorname figuren, zoals Jan van Nieuwenhove fs. Michiel (die 9 lb. 18 s. gr. leende), Joost van Varsenare (8 lb. gr.), Jan de Baenst, heer van Lembeke (10 lb. gr.), raadslid Willem Havic (8 lb. gr.), ontvanger Cornelis Helle (6 lb. gr.), enzovoort. Maar ook personen die in de gunst stonden van het regime dat Brugge onder de regentschapsraad bestuurde, droegen bij. Zoals Colard de Labye (5 lb. gr.), Nicasius Pierins (6 lb. gr.), de weduwe van Maarten Lem (7 lb. gr.), Lodewijk Greffin (6 lb. 10 s. gr.), enzovoort. Deze vaststelling bevestigt een eerder gesteld vermoeden dat een aantal personen bereid was bij te dragen aan de politiek van het nieuwe regime. Of hiervoor politieke, economische of financiële compensaties geleverd werden, is denkbaar, maar niet aan te tonen. Het is evenwel ook mogelijk dat er een lichte druk uitging van het regime om aan de operatie deel te nemen. Hoe dan ook, de rijkere bovenlaag van de samenleving investeerde fors in het beleid van het nieuwe regime. Een dergelijke politieke zadelde de stadskas overigens met een grote schuld op. Brugge vond tijdens de regering van regent Maximiliaan alvast geen antwoord op de aflossing van de zichzelf accumulerende schuld. De drie stadsrekeningen die tijdens het regentschap van Maximiliaan werden afgesloten, kenden elk jaar een hogere schuld, met een gemiddeld tekort van 21,78%.⁸⁷¹ Tegenstanders van het regime konden in dit zichzelf instandhoudende beleid een steen des aanstoets vinden, of zelfs een wapen om anderen te overtuigen van het wanbestuur van de stad.

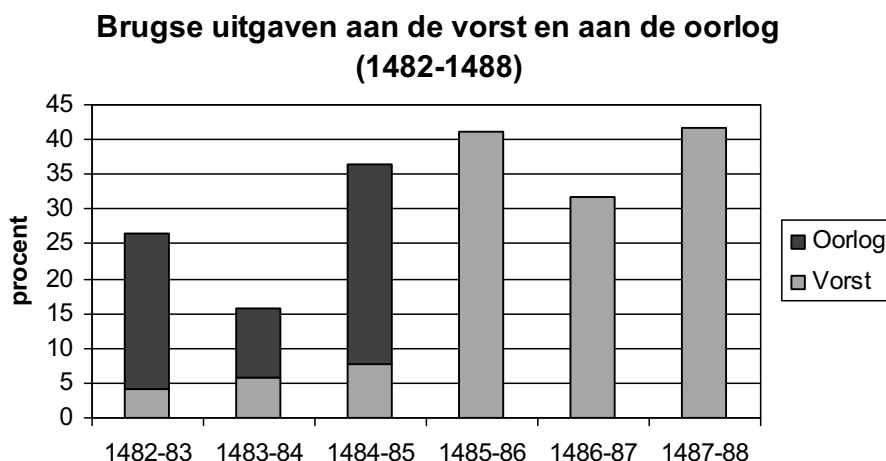
⁸⁶⁸ Dat was 4,37% van de totale inkomsten van de stadsrekening (SAB: SR, 1487-88, 30v).

⁸⁶⁹ Hij was met Lysbette Dhondt fa. Jan gehuwd (ADN: B 4121, 79v en SAB: PR, 1485, 131r). Ook Cornelis Helle, Willem van de Voorde, schepenen Antoon Voet en pensionaris Adriaan Drabbe behoorden tot de kopers.

⁸⁷⁰ Dat was 8,12% van de totale inkomsten van de stadsrekening (SAB: SR, 1486-87, 39v en 185r-203r).

⁸⁷¹ In 1485-86 beliep het tekort 11,98% van de inkomsten; in 1486-87 24,55% en in 1487-88 was dat 28,82% (zie respectievelijk SAB: SR, 1485-86, 204r; SR, 1486-87, 183r en SR, 1487-88, 129v).

Waar aan besteedden de schepenen het geld? Zoals te verwachten investeerde het stadsbestuur in de vorstelijke schatkist (grafiek 4). Jaarlijks betaalde Brugge tijdens het regentschap van Maximiliaan gemiddeld 38,25% van haar uitgaven aan Roeland le Fevre, de algemeen ontvanger van Vlaanderen. Als we de uitgaven aan de regent op de inkomsten plaatsen, dan is dit aandeel, gezien de hoge schulden die het stadsbestuur elk jaar opstapelde, nog hoger: 46,51%.⁸⁷² Dit aandeel ligt dus hoger dan de uitgaven aan de vorst en aan de oorlog tijdens de regering van Maria van Bourgondië.⁸⁷³ Grafiek 4 vergelijkt het aandeel van de Brugse uitgaven aan de vorst en aan de oorlog in de periode van het zelfbestuur van de Drie Leden (1482-1483) en de regering van de regentschapsraad (1483-1485) enerzijds en het regentschap van Maximiliaan (1485-1488) anderzijds.

Grafiek 4: het procentuele aandeel van de Brugse uitgaven aan de vorst en aan de oorlog in de schepenjaren 1482-1488.⁸⁷⁴

Met een gemiddelde van 38,25% was de druk van de regent op de stadskas 12,03% zwaarder dan in de drie voorgaande schepenjaren. Maar drie opmerkingen tonen aan dat deze fiscale druk nog heviger was dan grafiek 4 doet vermoeden. Ten eerste liggen de nominale uitgaven aan de vorst in de schepenjaren 1485-1488 hoger dan voorheen. De stad Brugge kende immers hogere inkomsten en uitgaven dan in de voorgaande jaren. Dat betekent dat de nominale uitgaven aan de vorst tijdens het regentschap van Maximiliaan een recordhoogte bereikten. In het schepenjaar 1485-1486 gaf de stad bijna drie miljoen groten

⁸⁷² Met name 46,11% in het schepenjaar 1485-86; 39,70% in 1486-87 en 53,73% in 1487-88.

⁸⁷³ Toen gaf de stad 33,02% van de uitgaven en 33,72% van de inkomsten aan de categorie 'vorst en oorlog'.

⁸⁷⁴ Bron: de Brugse stadsrekeningen.

aan de algemeen ontvanger van Vlaanderen, de hoogste uitgaven aan de vorst sinds jaren.⁸⁷⁵ Ook de Gentse uitgaven aan de graaf bereikten overigens een recordhoogte in het schepenjaar 1485-1486.⁸⁷⁶ Een tweede opmerking betreft de aparte assizenrekening van de Brugse ontvangers. We stelden vast dat de inning van de buitengewone assize van december 1487 niet in de overkoepelende stadsrekening opgenomen werd. Indien deze taks geld opbracht, dan werd deze denkkelijk aan de oorlog (met name aan de verdediging tegen de opstandige Gentenaars) gespendeerd. Deze buitengewone heffing kan dus de financiële inspanning van Brugge voor de oorlogen van de vorst nog hebben doen toenemen, maar indien dit het geval was, is dit niet meetbaar.

Ten derde valt de gewijzigde aard van de uitgaven aan de vorst op. Sinds de troonsopvolging van Karel de Stoute splitste de stad Brugge de uitgaven aan de oorlog af van die van de vorst. De stad stond sinds 1477 zelf in voor de inning en de besteding van het geld dat via beden aan de hogere overheid was toegezegd. Tijdens de periode van groeiende autonomie van de Drie Leden (1482-1483) en de regeringsjaren van de regentschapsraad (1483-1485) bekostigde Brugge zelf de troepen die onder vorstelijk bevel op het slagveld werden ingezet. In juli 1485 wijzigde dat bestedingspatroon grondig. Voortaan ontving de regent enkel een geldelijke toelage. De stad verloor dus de autonomie in de besteding van dit geld. Ze kon niet langer zelf de soldij van troepen uitbetalen en op die manier een vorm van controle op het krijgsgebeuren behouden. De algemeen ontvanger van Vlaanderen haalde het 'vorstelijke geld' op, dat hij gedeeltelijk naar de algemeen ontvanger van alle financiën versaste. Zodoende hapte de vorstelijke administratie een groot deel uit het budget en de stad verloor elke vorm van controle op de besteding ervan. In ruil kon de bestuursgroep die in juli 1485 door de vorst aan de macht was geholpen, over de lokale heerschappij beschikken. Grafelijke functionarissen als Pieter Lanchals, Jan van Nieuwenhove fs. Michiel en Roeland le Fevre hadden een grote hand in de politiek van de vorst om de stadsfinanciën voor eigen doeleinden aan te wenden. Deze geldstroom was voor de Brugse vorstelijke partij de pasmunt voor politieke macht.

⁸⁷⁵ In het schepenjaar 1485-86 stortte de stad 2.961.995 groten aan de vorst; in 1486-87 was dat 2.007.356 groten; in het kortere schepenjaar 1487-88 tot slot was dat 875.120 groten. De hoogste waarde tijdens de regering van Maria van Bourgondië dateert uit het schepenjaar 1476-77. Toen gaf de stad 2.018.516 groten uit aan de vorst en aan de oorlog tegen Frankrijk. Het recordjaar tijdens de regering van Karel de Stoute was 1475-76 met 1.290.182 groten. De uitgaven aan de vorst en aan de oorlog lagen in het schepenjaar 1485-86 dus het hoogst sinds het aantreden van Karel de Stoute.

⁸⁷⁶ Enkel in 1471 lagen de Gentse uitgaven aan de vorst hoger dan in 1485 (Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 40). Het Gentse aandeel (1.195.732 groten) lag wel merklijk lager dan het Brugse.

De kern van de Brugse bondgenoten van Maximiliaan hield die prominente positie in stand door ruim een derde van de stedelijke inkomsten aan de vorst door te storten. Naast deze beperkte kern van gunstelingen, was te Brugge tevens een ruimere kring van medestanders werkzaam. Zij genoten niet van een vorstelijk pensioen of van andere beloningen van Maximiliaan. Hun maatschappelijke positie hing af van inkomsten uit renten, arbeid en, meer in Brugge dan in andere steden, de regionale en internationale handel. Om zich van een ruimere politieke steun in de stad te verzekeren, diende de vorstelijke partij dus een beleid te voeren dat de handel in het Zwin stimuleerde. Deed ze dit niet, dan zou het bewind op grote tegenwind botsen. Ook al waren ze misschien het regentschap van Maximiliaan niet gunstig gezind, de Brugse handelaars, en in tweede instantie de ambachten, probeerden op hun beurt het beleid van de vorstgezinde partij naar hun hand te zetten. In ruil voor politieke steun aan de vorstelijke factie en dus onrechtstreeks aan het regentschap van Maximiliaan eiste het handelsmilieu een economisch beleid dat de haven ten goede kwam. Een voor de handel voordelige politiek was voor de vorstelijke partij uiteraard niet enkel een manier om aanhang te winnen. Een bloeiende economie betekende automatisch meer inkomsten uit assizen en dergelijke. Ook vanuit die optiek was een gunstige handelspolitiek een *must* voor de vorstelijke factie, ook al botste ze met het beleid dat Maximiliaan enkele jaren tevoren gevoerd had. Vanuit Brabant had de regent in de periode 1483-1485 de Antwerpse haven bevoordeeld en de concurrentiepositie van Brugge ondermijnd. Een beleid in omgekeerde zin was nu de enige optie.

Om de economie te herstellen, ontvingen vertegenwoordigers van de verschillende naties in de stad gunsten en voordelige privileges. In juli 1485 schonk het nieuwe stadsbestuur een opvallend grote hoeveelheid wijn aan zowat alle naties die de stad rijk was.⁸⁷⁷ Maximiliaan had de militaire en economische blokkade tegen Brugge opgegeven, hetgeen de buitenlandse handelaars in staat stelde de havenstad opnieuw aan te doen. In juni 1487 bevestigde de Rooms-koning in een afzonderlijke akte nogmaals het stapelrecht. Op vraag van de Bruggelingen bekrachtigde hij de privileges van alle naties en hij verbood hen elders stapel te houden.⁸⁷⁸ In augustus 1487 vaardigde de Rooms-koning, voor een aardige geldsom, het stapelprivilege van de Hanze nogmaals uit. Elke overtreding ervan zou streng bestraft worden.⁸⁷⁹ Een Brugse delegatie onder leiding van burgemeester Joris Baert reisde daarop naar Lübeck om de Hanze te overtuigen Brugge als

⁸⁷⁷ Maréchal, *Le départ des marchands*, 34-5.

⁸⁷⁸ De vorst herstelde de stapel, 'zonder dat die voirseide vreynde cooplleden ofi andere huer voirseide staple ende residencye sullen mogen houden in eenige ander plecke waer dat zij' (SAB: PO, 1220).

⁸⁷⁹ SAB: PO, 1225-7 (uitgegeven door Gilliodts-Van Severen, *Inventaire de la ville*, VI, 282-5). Brugge betaalde de vorst voor dit privilege 600 lb. gr., de stad mocht dit bedrag in mindering brengen van de lening van 2000 lb. gr. aan Nicolas Spinola (SAB: SR, 1486-87, 175v en CSK, 1487-88, 67v).

stapelplaats te behouden.⁸⁸⁰ In hetzelfde kader moeten we de handelsovereenkomsten tussen Maximiliaan en de Engelse koning uit 1486 en 1487 plaatsen.⁸⁸¹ De vorst maakte dus het vijandige beleid ten opzichte van de Brugse stapel ongedaan. De handel kon zich herpakken. Om de politieke relatie met Antwerpen te herstellen, trok het Brugse stadsbestuur de beslissing van de regentschapsraad uit augustus 1484 om een nieuwe jaarmarkt in de stad in te richten, weer in. Twee jaar na de publicatie werd de inrichtende akte vernietigd en ook de kopie ervan in het cartularium werd doorstreept in het bijzijn van twee Antwerpse pensionarissen en de in de akte aangeklaagde burgemeester Joost van Varsenare.⁸⁸²

Een opmerkelijk mandament zou de Rooms-koning op 6 november 1487 uitvaardigen. Toen droeg hij al zijn functionarissen op handelaars vrij naar Brugge te laten vertrekken. Op vraag van het Brugse stadsbestuur verleende de vorst aan alle kooplieden van gelijk welke natie een vrijgeleide om zich naar de Brugse markt te begeven.⁸⁸³ De uitzonderlijke omstandigheden van het moment van deze uitvaardiging verklaren de maatregel. Gent was enkele dagen voordien opnieuw in opstand gekomen tegen de regent en de oorlog tegen Frankrijk woedde in alle hevigheid. Om zich van de steun van Brugge te verzekeren, was Maximiliaan het handelsmilieu er ter wille en verleende hij handelaars vrije doorgang naar de stad. Wel liet de regent in de oorkonde aan alle kooplieden weten dat de wijnassisen te Brugge zopas opgetrokken waren naar 96 groten per ton, op straffe van confiscatie. En, zoals gezien, zou Maximiliaan kort nadien een nieuwe belasting op handelsgoederen uit Frankrijk heffen. Of de maatregel de handel heeft bevorderd, is nog maar de vraag. Wel valt op dat het stadsbestuur, al was het maar om de populariteit te verhogen, de vrijheid van handel, behoudens die met Frankrijk, wenste te stimuleren. Om zijn vertrouwelingen in de beheersing van de stad bij te staan, ondersteunde Maximiliaan deze maatregelen.

Toch gaf de Habsburger zijn begunstigingspolitiek ten opzichte van Antwerpen niet op. De regent was niet van plan Antwerpse bondgenoten te laten vallen die hem in de strijd tegen Vlaanderen hadden bijgestaan. In ruil voor een jaarlijkse rente verleende Maximiliaan op 10 juli 1486 de Antwerpenaren, op hun verzoek, het recht om tolvrij handel te drijven in alle landen die onder zijn heerschappij vielen.⁸⁸⁴ Antwerpen had dus alweer een tol afgekocht om de handel-

⁸⁸⁰ SAB: CA, 14, 334v-335r en SR, 1486-87, 131r.

⁸⁸¹ Deze handelsverdragen hadden uiteraard ook een politiek verbond tussen de Engelse en de Rooms-koning op het oog (Gilliodts-Van Severen, *Cartulaire de l'ancienne estaple*, II, 253; RAG: OV, 838 en ADN: B 580, 17783).

⁸⁸² 'Omme dieswille dat men van ghelijcken niet meer uzeren zoude' (SAB: CA, 12, 42r).

⁸⁸³ SAB: CA, 12, 65r-v.

⁸⁸⁴ Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, 44.

strafiek van haar inwoners te vergemakkelijken. Dit leidde tot hevig protest in Vlaanderen. Een week na de toekenning van dit privilege richtte de Rekenkamer van Rijsel een boze brief aan de regent. Ze argumenteerde dat de tolvrijstelling onherroepelijke schade aan het vorstelijke domein zou aanrichten. Ten eerste zou deze maatregel tot verminderde tolinkkomsten in Vlaanderen leiden. De Antwerpse markt was immers één van de voornaamste handelscentra van het Bourgondisch-Habsburgse rijk geworden. Indien de vorst de tolvrijstelling van Antwerpenaren ophief, kon hij mooie inkomsten verwachten.⁸⁸⁵ Bovendien zou de tolvrijstelling een massale verhuis van handelaars naar Antwerpen veroorzaken. Indien zij het Antwerpse poorterschap zouden verwerven, waren ook zij immers van tol vrijgesteld. Opnieuw zou het vorstelijke domein hierdoor ernstige schade lijden.⁸⁸⁶ Protesteerde de Rekenkamer tot dusver in het belang van de vorst, in de brief verdedigde ze ook de Vlaamse handelsbelangen. De tolvrijstelling zou volgens de Rekenkamer onrechtstreeks de handel in de Vlaamse steden schaden.⁸⁸⁷ Al dan niet op aanstichten van de Vlaamse handelaars veroordeelde de Rekenkamer bijgevolg de maatregel van Maximiliaan, maar tevergeefs.

Het stadsbestuur nam ook beslissingen om de bereikbaarheid van de Brugse haven te verzekeren. Op verzoek van schout Pieter Lanchals stelde de Rooms-koning in juni 1487 de functie van de waterbaljuw van Sluis aan de stad ter beschikking. In de komende twaalf jaar mocht Brugge de functie naar eigen goeddunken invullen, mits de stad de opbrengst van de waterbaljuw aan de algemeen ontvanger van Vlaanderen doorstortte.⁸⁸⁸ Voormalig stadsontvanger Jan Dhondt werd kort daarop als waterbaljuw aangesteld.⁸⁸⁹ Deze functie stelde Brugge beter in staat de Zwinmonding en de kleine havenstadjes aan het Zwin te controleren. Een andere, omvangrijker maatregel ter verbetering van de bereikbaarheid van

⁸⁸⁵ De Rekenkamer argumenteerde: '*car la dite ville est une ville desia si fort augmentee de marchandise a cause des grosses foires qui y sont chacun an durans ung quart d'an ou environ et autrement qu'elle excede quant a ce toutes autres villes de vos dits pays*' (ADN: B 17749, 'Anvers').

⁸⁸⁶ De Rekenkamer waarschuwde: '*et n'y auroit marchand estrangier resident es autres villes de vos dis pays qui, pour estre affranchy, ne sesirast bien de prendre residence au dit lieu d'Anvers, qui est ung port tel que chacun scet. Et ainsi, au moyen de la dite franchise que requierant iceulx d'Anvers, tout homme y resident et habitant y seroit franc, par quoy voz tonlieux de tous vos dits pays, qui est le plus grant et principal membre de votre demaine, seroyent disminuez si dommageusement que pour estre comme destruis et anientiz, qui vous seroit dommage inreparable et inestimable*'.

⁸⁸⁷ '*Par la meisme raison puet on veoir dommage inestimable qui par la dite franchise adviendrait aux subges, manans et habitans de vos dits autres pays et seigneuries, meismement de voz villes de Bruges, Gand et autres, dont la marchandise seroit substraincte et de tous poins habandonnee aus dits d'Anvers.*' Ze raadden Maximiliaan aan het Antwerpse privilege af te zwakken, anders was de schade voor hemzelf en het land niet te overzien, '*lesquelz dommaiges, notre souverain seigneur, apparans tant a vous, a monseigneur votre filz et a vos dits successeurs et aussi a la chose publicque temps advenir*'.

⁸⁸⁸ SAB: PO, 1221.

⁸⁸⁹ ADN: B 33, 143r.

Brugge, met verregaande financiële en praktische implicaties, was de dichting van het Zwarte Gat. Tijdens de regering van Karel de Stoute had Brugge de dijk ten noorden van Cadzand doorgestoken om – tevergeefs – de verzanding van de vaargeul van het Zwin tegen te gaan. In het voorjaar van 1486 vatte het stadsbestuur het plan aan om na lang getalm de beruchte bres te dichten. Tijdens de regering van Maria van Bourgondië ontbrak het stadsbestuur aan de financiën voor dit grootschalige project. Met de maatregel etaleerde het stadsbestuur de goede wil om de economie in de stad aan te zwengelen. Misschien werd ze hiertoe wel aangespoord door enkele ambachten en/of invloedrijke handelaars. Om het dure plan uit te voeren, schreef het stadsbestuur in april 1486, met goedkeuring van de Rooms-koning, een nieuwe rente van 100 lb. gr. uit (aan penning zestien) met de inkomsten van de stad als onderpand.⁸⁹⁰ Nog hetzelfde schepenjaar vatte het stadsbestuur met de werkzaamheden aan.⁸⁹¹ Maar alweer leverde het project niet het verhoopte resultaat. Ondanks de financiële inspanning slaagde Brugge er niet in het Zwarte Gat te dichten en de verzanding van het Zwin te stoppen. Het Zwarte Gat bleef het zwarte schaa van Brugge...

Een ander oud zeer waren de graanprijzen. Na de graancrisis van de jaren 1481-1482 daalden de prijzen van de levensmiddelen opnieuw naar een aanvaardbaar niveau. 1484 was een normaal jaar, maar nadien stegen de prijzen weer gestaag. De beëindiging van de oorlog tussen Vlaanderen en Maximiliaan in 1485 luidde geen periode van rust in. De nieuwe oorlog van de regent tegen Frankrijk en de talrijke devaluaties van de munt stuwden de graanprijzen de hoogte in. In 1486 betaalde het Brugse Sint-Juliaansgasthuis 120 groten voor een hoet tarwe, dat is ruim het dubbel van twee jaar voordien (grafiek 5).⁸⁹² De graanverbruiker merkte dus weinig van de handelsinitiatieven van het stadsbestuur. Als de regent op het einde van 1487 bovendien buitengewone heffingen

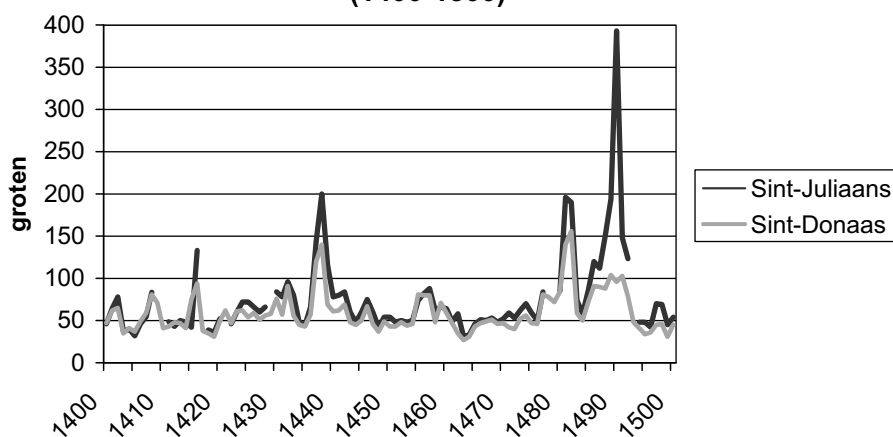
⁸⁹⁰ SAB: PO, 1212. Het stadsbestuur overtuigde de Grote Raad op 26 april 1486 dat de financiën voor de werkzaamheden ‘niet crighelic en ware dan bij vercoopinghe van losrenten oft lijffrenten’ (SAB: CA, 14, 333v). Geraard Loyet, de generale muntmeester van Maximiliaan (van der Velden, *The donor's image*, 26), en de vader van de burgemeester van het Brugse Vrije, Jacob Dheere fs. Antonis, waren de grootste investeerders, met elk 20 lb. gr. rente. Pieter Lanchals volgde met 12 lb. gr. (SAB: SR, 1485-86, 117r). Gezien de achtergrond van de kopers bleek de motivatie voor de aankoop van een rente eerder politiek getint. Weinig bekende handelaars namen immers aan de verkoop deel. Er zijn weinig argumenten om hierin een zekere vorm van ‘ongeloof’ in de slaagkans van het project te zien.

⁸⁹¹ Een extra stadsrekening van ‘*costen ghedaen an tZwarte Gat*’ werd bij de gewone stadsrekening gevoegd (SAB: SR, 1485-86, 186r-203v). Ook het jaar nadien reserveerde Brugge nog een kleine som voor de werkzaamheden (SAB: SR, 1486-87, 180r-182v).

⁸⁹² De prijzen van tarwe volgens de rekening van het Sint-Juliaansgasthuis: 58 groten in 1484, 86 groten in 1485, 120 groten in 1486 en 112 groten in 1487 per hoet (Nyffels, *Tussen ascese en exuberantie*, II, 5). De tarweprijs in de rekeningen van het Sint-Donaaskapittel steeg van 50 groten in 1484 en 72 groten in 1485 tot 91 groten in 1486 en 90 groten in 1487 per hoet (Verhulst, *Prijzen van granen*, 36).

op uit Frankrijk afkomstig graan en wijn invoerde, en de assizen op het bierverbruik verhoogde, werd het leven voor de Bruggelingen plots een flink stuk duurder. De link tussen de aanpak van het stadsbestuur, het fiscale beleid, de voortzetting van de oorlog en de duurdere levensomstandigheden anderzijds was door noodlijdende Bruggelingen wellicht snel gelegd.

De graanprijzen volgens de rekeningen van het Sint-Juliaansgasthuis en het Sint-Donaaskapittel te Brugge (1400-1500)

Grafiek 5: de prijzen van tarwe in groten per hoet van 172 liter, volgens de rekening van het Sint-Juliaansgasthuis en het Sint-Donaaskapittel te Brugge (1450-1500).⁸⁹³

3. Groeiend verzet

Voortdurend was er onrust gedurende het regentschap van Maximiliaan. Aangezien het beleid van de nieuwe machthebbers amper verschilde van dat van de gecontesteerde prins tijdens de regering van Maria van Bourgondië, en de rivaliteit tussen de facties in de steden door diens repressie was aangescherpt, hoeft dit niet te verwonderen. De onrust is op te delen in twee categorieën. Ten eerste was er een groeiend verzet tegen het heersende regime in Brugge en Gent. Tegenstanders van de door Maximiliaan gepatroneerde stadsbesturen destabiliseerden er de machtsuitoefening van de gezagsdragers. Ten tweede groeide ook de oppositie tegen het beleid van de overheid. Dat zou pas in de loop van 1487 in de vergaderingen van de Leden van Vlaanderen tot uitbarsting komen. Beide vor-

⁸⁹³ Bron: Nyffels, *Tussen ascese en exuberantie*, II, 4-5 en Verhulst, *Prijzen van granen*, 35-6. De prijzen van het gasthuis benaderen allicht beter die van de markt, aangezien het kapittel over eigen gronden kon beschikken.

men van verzet zouden uiteindelijk tot de Gentse opstand van november 1487 en de Brugse opstand van februari 1488 leiden. De onvrede toonde aan dat de machtsbasis van de vorstelijke partij in Vlaanderen zwak was. Aangezien de regent en zijn medestanders niet van plan waren een ander beleid te voeren, was repressie en militaire actie de enige manier om het verzet of opstanden de kop in te drukken. Zodra de regentsgezinde factie echter in de onmogelijkheid verkeerde om op gepaste wijze op de verschillende vormen van oppositie te reageren, lag de weg voor een machtsovername door de rivalen opnieuw open. Behandelen we eerst de onrust in Gent en Brugge.

In beide steden richtte het verzet zich tegen de gezagsdragers. Al een maand na de regimewissel werd Bruggeling Colard le Bungueteur, de muntmeester van Vlaanderen tijdens de regering van de regentschapsraad, door het Gentse stadsbestuur verbannen. Hij zou publiekelijk *'injurieuse woorden'* gesproken hebben over de regent. Later zou Maximiliaan hem vergiffenis schenken, maar in 1488 zou hij opnieuw het kamp van de oppositie kiezen.⁸⁹⁴ In januari 1486 beraamde Joos de Wilde te Gent een aanslag op het schepensbestuur, maar deze had die weten te verijdelen. Het stadsbestuur las in de aanslag een complot van de moeder en medestanders van Adriaan Vilain van Rassegem. Deze edelman *'van den bloede'* uit de regentschapsraad was kort tevoren door de stadhouder van Vlaanderen gevangen genomen en naar het kasteel van Vilvoorde gevoerd. Vreesde Antonia van Massemen een berechting van haar zoon en heeft ze daarom bondgenoten van de edelman tegen het stadsbestuur opgezet? Of heeft het stadsbestuur de aanslag van Joos de Wilde enkel in die zin geïnterpreteerd en van de verijdeling ervan gebruik gemaakt om politieke tegenstanders te bestraffen? De ware toedracht van de aanslag is onduidelijk. Hoe dan ook, op 27 januari 1486 verbande het stadsbestuur zestien personen voor vijftig jaar uit Vlaanderen, waaronder Antonia van Massemen en vier schepenen uit de periode van de regentschapsraad.⁸⁹⁵ Volgens het stadsbestuur hadden zij Joos de Wilde ingehuurd om schepenen en zelfs geestelijke gezagsdragers te vermoorden. Dat het stadsbestuur wist dat Joos zich materiaal aangeschaft had om een complot te beramen, kan aantonen dat hij effectief een mobilisatie plande.⁸⁹⁶ En ook al zijn

⁸⁹⁴ Hij werd verbannen *'omme zekere injurieuse woorden bij hem ghesproken in cleenicheden van onsen ghedachten heere den ertshertoghe van Oestrike'* (SAG: 212, 1, 79v). In maart 1487 vergaf Maximiliaan hem deze zonde (ADN: B 1703, 184r). Toch zou hij in februari 1488, als stedelijk ontvanger, in het kamp van de tegenstand belanden (SAB: SR, 1488-88, 1r).

⁸⁹⁵ Met name Jan en Lieven Brouckaert, Jacob de Cooman en Jan van den Dycstad (SAG: 212, 1, 84r).

⁸⁹⁶ Het vonnis beschrijft hoe Joos de Wilde geld ontvangen had; *'daarmede hij cochte perden, harnas ende andere habillementen van wapenen'*, met de bedoeling *'doot te slane de gheestelike personen, wethouders ende voort alomme, daert vallen mochte, met zekeren roupe die de vorseide Joes daertoe gheconciert hadde, daerof up dat God gbedooght hadde [dat] groote beroerte, confusie ende bloetssturinghe binnen deser stede hadde mogen comen'* (SAG: 212, 1, 84r).

de aantijgingen van de schepenen onterecht, de aanwezigheid van tegenstanders in de stad werd zelfs in dat geval al als een bedreiging ervaren.

Het Maximiliaanzezinde stadsbestuur voerde een harde repressie om de rust in de stad te bewaren. In september 1486 bijvoorbeeld kon het nogmaals een aanslag vrijdelen. Deze had de vorm van een wapening aangenomen. Twee personen werden onthoofd ‘*als upzetters van eender wapenynghe*’.⁸⁹⁷ Zij hadden, aldus het onderzoek van de baljuw, een ‘*secrete assemblee*’ belegd.⁸⁹⁸ De stad verbande enkele van hun medestanders, waaronder Frans en diens zoon Pieter van Coppenhole, omdat ze, aldus het vonnis, de wapening niet verhinderd hadden.⁸⁹⁹ Eén van de betichte personen, een voormalig schepen uit 1477, werd in november publiekelijk om dezelfde reden terechtgesteld.⁹⁰⁰ Dat de bronnen over een ‘wapening’ spreken, getuigt van de betrokkenheid van ambachten in deze al dan niet vermeende samenzwering. De wapening was voor hen het middel bij uitstek om zich van een als nefast ervaren beleid te ontdoen. Ten gevolge van de poging tot wapening had het stadsbestuur in september een voorgebod uitgevaardigd dat de Gentenaars opdroeg personen te verklikken die van plan waren een gewapende manifestatie te organiseren.⁹⁰¹ Bovendien schreef de schepenbank een beloning uit voor wie een banneling kon aanhouden.⁹⁰² Het regime schuwde elk bondgenootschap tussen verbannen tegenstanders en de in de stad aanwezige oppositie.⁹⁰³ De bestraffing van opponenten in deze turbulente periode diende niet enkel om hen het zwijgen op te leggen, de repressie had uiteraard ook een exemplarisch karakter.

Maar ze miste haar doel. In mei 1487 lukte het enkele bannelingen de stad in te komen, het schepenhuis binnen te dringen en Jan van Vaernewijck, heer van Bost, te vermoorden. Tevens waren zijn belagers erin geslaagd hun banier bij het stadhuis te planten en door de stad rond te trekken om politieke aanhang te winnen.⁹⁰⁴ Ze zouden ‘*Doe licht daer, ghy paeysmakere*’ geschreeuwd hebben toen ze de gewezen voorschepen troffen.⁹⁰⁵ De bannelingen motiveerden de moord op Jan van Vaernewijck dus door te wijzen op de grote rol die de edelman in de

⁸⁹⁷ Met name Laurens Clouckaert en Gijsbrecht Steppe (*Dagboek van Gent*, II, 263 en KB: Ms. 1132, 63-4).

⁸⁹⁸ ARA: Rk., 14118, 65v en Boone, *La justice politique*, 210-1.

⁸⁹⁹ SAG: 212, 1, 89v.

⁹⁰⁰ Met name Lieven van Waes (SAG: 400, 29, 224r).

⁹⁰¹ ‘*Omme dieswille dat heere ende wet te vullen gheinformeert zijn dat eeneghe subtijle persoenen bij hueren sutijlbeden ende quaetheden dicwil poghen ende huer beste doen schamel ghesellen van cleender verstantessen te bringhene omme upstel van wapeninghen te maekene oft helpen makene binnen deser stede ter bedervenessen van hemlieden ende ter groeter onghenouchten van der goeden insetenen*’ (SAG: 93, 26, 7v).

⁹⁰² SAG: 93, 26, 7r.

⁹⁰³ Misschien als reactie op de onrust in de stad bekrachtigde Maximiliaan, op vraag van het stadsbestuur, het privilege van de graanstapel (Gheldolf, Du Bois & De Hondt, *Coutume de la ville*, II, 37).

⁹⁰⁴ *Dagboek van Gent*, II, 263-4 en *Chronijcke van Ghendt*, 44.

⁹⁰⁵ *Memorieboek der stad Ghendt*, 347.

totstandkoming van de Vrede van Brugge van juni 1485 of van de Vrede van Gent van juli 1485 gespeeld had. Jan was immers de voorscheper van de schepenbank van de Keure die na de Maximiliaangezinde opstand van juni 1485 aan de macht was gekomen. Het oproer wenste Gent dus in zijn oude privileges te herstellen en de repressie van Maximiliaan te wreken. Baljuw Jan van Cruininghen slaagde erin enkele indringers aan te houden en te berechten.⁹⁰⁶ In een tweede reactie hernieuwde het stadsbestuur het voorgebod dat inwoners beloonde indien ze een banneling in de stad vingen.⁹⁰⁷ Maar alweer wist het amper raad met het oproer. De regent werd gepolst naar maatregelen om de terugkeer van ballingen in Vlaanderen te stoppen.⁹⁰⁸ Over diens reactie is niets bekend.

Om commotie in de stad te vermijden, vaardigde het Gentse stadsbestuur enkele opmerkelijke ‘disciplinerende’ voorgeboden uit. Het werd in januari 1486 in de stad verboden te dobbelen tijdens een drinkgelag en in de aanvang van 1487 poogde een ordonnantie de hoererij rond de kerken in te dammen.⁹⁰⁹ In december 1486 verboden de schepenen ‘onverloofde’ wapendracht. Evenmin was het toegelaten met turf, as, appels, eieren en andere projectielen naar personen te gooien.⁹¹⁰ Het stadsbestuur verhoogde de waakzaamheid tijdens de jaarlijkse processie naar Sint-Lievens-Houtem. Deze politiek geladen ommeegang was een uiting van de trots van de stad. Het was traditioneel een moment waarop de gemoederen hoog konden oplopen – de opstand van 1467 tegen Karel de Stoute vond er bijvoorbeeld zijn aanvang. Uiteindelijk zou keizer Karel V de processie in 1540 verbieden nog langer uit te trekken omdat ze te vaak in ongeregelheden en kritiek op het regime uitmondde.⁹¹¹ Maar in 1486 stond de regent niet sterk genoeg om zich dit te kunnen veroorloven. Daags voor de processie kondigde het stadsbestuur een verbod op de wapendracht af en ze eiste een welgemanierd gedrag van de deelnemers. De kans was heel waarschijnlijk dat tegenstanders van het regime de kans te baat zouden nemen tijdens deze ceremonie de spot te drijven of zelfs het regentschap te contesteren.⁹¹² De gevraagde

⁹⁰⁶ ARA: Rk., 14118, 66r en SAG: 400, 29, 232v.

⁹⁰⁷ SAG: 93, 26, 10r.

⁹⁰⁸ Mathijs Peyaert leidde de Gentse delegatie (SAG: 400, 29, 207r-v).

⁹⁰⁹ SAG: 93, 26, 5v en 9v.

⁹¹⁰ SAG: 93, 26, 9r.

⁹¹¹ Arnade, *Realms of ritual*, 53-6 en Boone, *De Sint-Lievensbedevaart*, 121-3.

⁹¹² ‘Men gebied van sbaillus ende schepenen halven dat int lichten van Sente Lieven ende in tgaen metten fiertele noch vooren noch meer niemant wie hij zij zonder die den heere ende wet ancleven hem en vervoedere eeneghe ruuthede ofte onghemanierde manieren te doene oft te makene, noch te draghene eeneghe hoeftwapene, panssieren, langhe messen, stocken, sweerden oft andere hoedanicheden die zijn ofte daarmede te twistene in eenegher manieren’. Verbanning zou overtreders van dit gebod bestraffen. Het werd tevens verboden ‘onghereghelthede te doene, hetzij up de keercheduere te smijtene ofte open te willen hebbene’, tenzij bevoegden deze deuren openden (SAG: 93, 26, 7v).

discipline had dus als doel de machtsorde te bewaren. Het stadsbestuur spelde kort op de bal en hoopte met een repressief beleid haar frêle machtsbasis te beschermen. Voorlopig met succes, want over muiterij tijdens de processie van 1486 zwijgen de bronnen.

Ook het Brugse stadsbestuur had het knaplastig om de rust te bewaren. De schepenen dienden zich tijdens het regentschap van Maximiliaan met een persoonlijke lijfwacht door de stad te begeven. De stadskas voorzag onder andere de burgemeesters, de schout en de baljuw van een gewapend escorte, dat in de loop der jaren steeds omvangrijker werd. In 1487 kon schout Pieter Lanchals reeds over een korps van twintig lijfwachten beschikken.⁹¹³ De aanwezigheid van een dergelijke garde mocht dan wel aanvallers afschrikken, het vervreemde mischien de bewindvoerders van de inwoners. Ook op andere manieren maakte het Maximiliaangezinde bestuur duidelijk dat de legitimiteit van het gezag niet te bekritisieren viel. Het regime palmde bijvoorbeeld op een symbolische wijze het Belfort in. Het prestigieuze gebouw was het uithangbord van de Brugse identiteit en het was nog maar pas door het voorgaande regime vergroot en verfraaid (zie illustratie 12). Het stadsbestuur eigende zich na de machtsovername door Maximiliaan dit monument toe door de afgehakte hoofden van in juni 1485 terechtgestelde tegenstanders aan de zijtorens van de Hallen op te hangen. Dergelijke ‘dynastieke’ ingrepen in de stedelijke ruimte waren overigens een gebruikelijk gebeuren in de Nederlanden.⁹¹⁴ Bovendien liet Maximiliaan op de nieuwe torenspits van het Belfort (die in 1484 bovenop de achtkantige toren was opgetrokken) naar aanleiding van het bezoek van zijn vader, keizer Frederik III, vier grote wapenschilden aanbrengen, met name dat van de stad, het graafschap, de graaf (aan de kant van de Grote Markt) en dat van hemzelf (aan de kant van de Burg).⁹¹⁵ Op deze manier maakte Maximiliaan aan elke inwoner en bezoeker van de stad duidelijk dat hij en niemand anders de wettige regent van Filips de Schone was. Zijn wapenschild torende voortaan hoog boven Brugge uit. Het bezoek van de keizer zelf, in augustus 1486, was overigens een groots gebeuren, dat met de nodige luister gepaard ging. Niet in het minst religieuze symboliek werd gebruikt om de Habsburgse dynastie als de rechtmatige opvolger van de Bourgondiërs te etaleren. Het stadsbestuur had ook in de voorafgaande jaren

⁹¹³ De lijfwacht van schout Pieter Lanchals bijvoorbeeld bestond vanaf juli 1485 uit zes gezellen die dagelijks acht groten vergoeding ontvingen, in juni 1487 werd deze lijfwacht verdubbeld (SAB: SR, 1485-86, 182r-v; SR, 1486-87, 176v en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 287). In het najaar werd dit aantal opgetrokken tot achttien personen (SAB: SR, 1487-88, 119v en CSK, 1487-88, 53v). Bovendien mocht de schout toen over zestien gezellen beschikken die buiten de stad de orde konden herstellen (SAB: CSK, 1487-88, 450v).

⁹¹⁴ Arnade, *Carthage or Jerusalem*, 746-8.

⁹¹⁵ ‘t Boeck, 143-4; Janssens, *Het Brugse Belfort*, 76-7, en SAB: SR, 1485-86, 153r. Zie ook Haemers & Lecuppre-Desjardin, *Conquérir et reconquérir*, 127-8.

meermaals processies en dergelijke aangewend om propaganda voor de eigen zaak te voeren – niet zonder protest van enkele geestelijken waaronder zich ook tegenstanders van het regime bevonden.⁹¹⁶

Maar niet enkel propaganda volstond om Brugge te beheersen. Het stadsbestuur hanteerde ook het wapen van de repressie. Terechtingsen en verbanning van politieke opposenten behoorden ook na de Vrede van Brugge tot de beleidsinstrumenten om de positie veilig te stellen. Naast de verbanning van Willem Moreel en van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas is bijvoorbeeld de bestraffing van Colard Thiry te noteren. Deze handelaar behoorde tot de coalitie die van april 1477 tot juni 1485 de stad bestuurd had, maar hij was bij het nieuwe regime in ongenade gevallen.⁹¹⁷ Het veroordeelde hem in 1486 tot een boete van 600 lb. gr. Zijn zoon Cornelis werd terechtgesteld omdat hij stenen naar de burgemeester had gegooid en ‘*seditieuse briefkins*’ op de deuren van gezagsdragers had bevestigd.⁹¹⁸ Het aanplakken van anonieme briefjes op openbare plaatsen om de gezagsuitoefening van de schepenen in vraag te stellen, was overigens een gekende strategie van onruststokers.⁹¹⁹ Op deze manier probeerde het verzet met propaganda de publieke ruimte te veroveren. Met de bestraffing van Cornelis Thiry hoopte het stadsbestuur echter een voorbeeld te stellen en tevens de uitbreiding van de aanhang van het verzet te voorkomen. De openbare terechtstelling had de bedoeling op de emoties van de stedelijke bevolking in te werken. Het gebruik van dergelijk ‘sensationeel’ geweld vergrootte in de eerste plaats de autoriteit van bewindvoerders.⁹²⁰ Maar anderzijds legde deze handelswijze ook een fundamentele zwakte bloot. Enkel met repressie konden de schepenen hun politieke positie handhaven.

Het Brugse regime greep, zoals het Gentse, naar een repressieve wetgeving om de contestatie van het gezag te vermijden. In mei 1487 vaardigde de stad een ongewone politionele verordening uit die door Maximiliaan te Middelburg bekrachtigd werd. Verschillende gezagsdragers waren namelijk het slachtoffer geworden van nachtelijke aanslagen. Om de vele inbraken in en het vandalisme aan huizen van bewindvoerders tegen te gaan en beledigingen aan hun adres te stoppen, liet het stadsbestuur niet langer openbare wapendracht toe. Het werd verboden stenen te gooien, slogans te roepen en personen in de straten lastig te vallen. Om de nachtrust te bewaren, betoogde het hallegebod, mocht men niet

⁹¹⁶ Brown, *Liturgical memory*, 136-7.

⁹¹⁷ Van september 1478 tot en met augustus 1485 inde Colard Thiry de assizen op het Brugse bier (zie bijvoorbeeld SAB: SR, 1478-79, 30v en SR, 1485-86, 26r). Hij maakte deel uit van een compagnie die handel op Portugal dreef (SAB: KV, 828bis, 202 en Mus, *De compagnie Despars*, 88)

⁹¹⁸ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 272-3, 276 en SAB: SR, 1485-86, 167v.

⁹¹⁹ Dumolyn & Haemers, *A bad chicken*, 60-4.

⁹²⁰ Aldus Martines, *The authority of violence*, 39.

langer met stokken en wapens op de deuren van huizen slaan.⁹²¹ Overtreders van dit verbod zouden als *'esmouveurs de peuple'* met het zwaard berecht worden. Allicht ten gevolge van dit voorgedebod verbande de stad in september 1487 meerdere personen, waaronder Maarten van Steelant voor *'strateschenderie'*.⁹²² De opgesomde praktijken waren door het gewoonterecht natuurlijk al langer als misdaden beschouwd, maar de nadruk die de verordening op de naleving van de wetgeving legde, en de strenge straf die het stadsbestuur afkondigde, tonen aan dat de pesterijen tegen gezagsdragers de spuigaten uitlieten. De oppositie groeide en de schepenen vreesden duidelijk voor hun persoonlijke veiligheid.

Het stadsbestuur besepte denkkelijk ook wel dat de tegenpartij zich niet door deze wetgeving de mond zou laten snoeren. Waarschijnlijk hoopte ze met de afkondiging van de uitzonderlijke verordening potentiële medestanders van het verzet af te schrikken. De akte propageerde de afkondiging immers als een noodzakelijk middel om in Brugge te kunnen samenleven. Ze stelt dat het stadsbestuur, in de 'notabele stad' die Brugge toch was, geen misdaden kon tolereren.⁹²³ De handelaars en de inwoners van de stad hadden, aldus de verordening, recht op een geweldloos samenwonen en op een correcte bestraffing van misdaden. Een laatste clause in de akte sterkt het vermoeden dat ze in eerste instantie de bedoeling had de aanhang en de omvang van het verzet te tanen. De verordening vermeldde dat personen die aangehouden werden omdat ze kwaad hadden gesproken over het bewind in de stad, niet de doodstraf verdienden. Een redelijke vergelding zou een dergelijk delict bestraffen.⁹²⁴ Het stadsbestuur hoopte met deze matigende clause en de rechtvaardiging van de akte op enig begrip bij de inwoners voor de afkondiging ervan te kunnen rekenen. Of het bestuur in zijn opzet geslaagd is, is twijfelachtig. Brugge kende geen terreurbewind tijdens de regering van de regent, maar de verordening van mei 1487 toont onloochen-

⁹²¹ *'Que doresenant ne soit licite a personne de ruer de pierres ou autrement de jour ou de nuyt sur aucunes maisons, ne de frapper ou lanchier sur icelles a tout javelines, halbardes, espees, daggnes, bastons ou autres armure [...] pour esforchier les huys ou fenestres et par force ou violence les vouloir rompre et ouvrir et ainsy entrer es maisons ou maison contre la gré ou vouloir de ceulx estans ou demourans en icelles. En outre, qu'il ne soit licite a nul de faire ou baillier de jour ne de nuyt aucun cry de bourgeoisie ou autre mauvais cry dont commocion se pourroit ensuyr et dont aucunes personnes pourroient estre molestees ou troublees en leurs voisinages et empeschiez en leur repos et some de nuyt, assavoir telz ou semblables criz dont commocion et esmeute ont accoustumé et pourroient ensuyr. Item, qu'il ne soit aussy permis ne licite a nul de desaffranchir les rues du seigneur de nuyt, assavoir de faire aucun envahissement sur aucun, soit femme ou homme, allant paisiblement par les rues ne de les injurier de paroilles ou de les prendre, ammener ou autrement traveillier contre leur grace et voulenté en aucune maniere'* (SAB: CA, 12, 63v-64r).

⁹²² Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 289.

⁹²³ De akte schrijft over de vele misdaden: *'lesquelles choses ne doivent estre tollerees en telle notable ville de justice et de marchandise comme est ceste ville de Bruges'*.

⁹²⁴ *'Bien entendu que si aucun estoit seulement injurié de paroilles et que aucuns force ou voye de fait ne feust sur luy commise, que le fateur et delinquant ne perdra pour ce la vie, mais en sera autrement pigny et corrigié a la discrecion dessus dit sans aucun port ou dissimulacion'*.

baar aan dat de lemen voeten van het door de Habsburger gepatroneerde stadsbestuur langzaam maar zeker afbrokkelden.

Toen Maximiliaan in juli 1487 een nieuwe bede aanvraag en tegelijkertijd een toepassing van een nieuwe muntordonnantie eiste, ontstond er alweer een opstootje in Gent.⁹²⁵ Tot een wapening van de ambachten kwam het niet, maar verschillende Gentenaars protesteerden tegen de introductie van de nieuwe munten die Maximiliaan had willen slaan. Mogelijks was het protest ook ingegeven door de verwickelingen op het slagveld. In juni 1487 veroverde de Franse maarschalk Philippe de Crèvecoeur Terwaan en in juli vernederde hij Maximiliaans generaals na een korte veldslag te Béthune. Onder andere de stadhouder van Vlaanderen, Engelbert van Nassau, werd er krijgsgevangen gemaakt.⁹²⁶ De opmars van de Franse troepen en de onmacht van de regent en zijn legerleiding om hen een halt toe te roepen, speelden waarschijnlijk in de kaart van het verzet. Allicht vond de politieke oppositie in deze gebrekkige landsverdediging een bijkomende motivatie om de regent te bevechten. Het negatieve krijgsverloop kon als een nieuw argument dienen om andersdenkenden te overtuigen van de noodzaak van actie tegen het beleid van Maximiliaan en zijn ‘vorstelijke partij’.

Wat precies de oorzaak, de aard en de gevolgen van het oproer waren, is niet geheel duidelijk, maar een Gentse delegatie op de statenvergadering in juli te Brugge en Ieper ontbrak.⁹²⁷ De andere Leden van Vlaanderen keurden er de nieuwe bede voor de oorlog tegen Frankrijk goed, maar langzaamaan verloor de vorstelijke entourage invloed te Gent. De schepenverkiezing van augustus 1487 getuigt hiervan. Het profiel van de schepenen wijzigde opnieuw grondig want enkelen onder hen hadden tijdens de regentschapsraad al een schepenmandaat bekleed. De burgemeester van 1483, Jacob de Grutere, keerde bijvoorbeeld terug naar de schepenbank van Gedele. Filips van der Zickelen, de Gentse edelman die tijdens de regering van de regentschapsraad generaal muntmeester van Vlaanderen was, werd voorschepen van Gedele. De oude ridder Adriaan van Ravenschoot, die in de vrede van juli 1485 nog voor de Gentse zaak gepleit had, werd voorschepen van de Keure. Andere mandatarissen waren eveneens politiek actief in de periode vóór de machtsovername van Maximiliaan.⁹²⁸ Niet alle schepenen behoorden tot de coalitie die in de periode 1477-1485 Gent bestuurd had. Joos van Melle bijvoorbeeld, de zoon van de in 1477 terechtgestelde raadsheer Jan, nam plaats in de schepenbank van de Keure. Toch toont de aanwezigheid van

⁹²⁵ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 283-4.

⁹²⁶ Molinet, *Chroniques*, I, 574-7. Engelbert van Nassau zou pas in 1489 weer vrijkomen.

⁹²⁷ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 413.

⁹²⁸ Zoals Ingelram Steel, Jan Dullaert, Lodewijk van Maercke, Frans van Loo en Gillis de Bels.

sinds juni 1485 uitgestoten politici aan dat de Gentse politiek opnieuw een ommezwaai kende. Ook de eed die de schepenen in augustus 1487 aflegden, veranderde. Ze verwees niet langer naar de Vrede van Gavere die de opstand van 1453 ongedaan had gemaakt.⁹²⁹ De ommezwaai in de stad wordt bevestigd door de terugkeer van Jan van Coppenhole en beide neven Adriaan Vilain in september 1487.⁹³⁰ Adriaan Vilain van Rassegem was kort tevoren door zijn gelijknamige neef uit de gevangenis van Vilvoorde bevrijd en beiden hadden opnieuw hun intrek in het kasteel van Liedekerke genomen.⁹³¹ Van daaruit bestookten ze nog vóór de wetsvernieuwing het stadsbestuur met de vraag naar een eerlijk proces over de misdaden die Maximiliaan hen in juli 1485 had aangewreven. Mischien is het onder deze druk dat de schepenverkiezing opnieuw en aantal sympathisanten van de regentschapsraad aan de macht bracht.

De neven Adriaan Vilain en Jan van Coppenhole namen na hun thuiskomst snel het politieke initiatief van de ‘vorstelijke partij’ over. Mathijs Peyaert en diens bondgenoten voelden dat ze niet langer over voldoende steun in de stad beschikten. Maximiliaans vertrouweling was op 5 september als overdeken vervangen door Jan de Buc en hij vluchtte kort na de terugkeer van zijn tegenstanders met have en goed naar Brugge.⁹³² Eenmaal zich van de steun van de ambachten en de in de stad aanwezige oppositie verzekerd, daagden de nieuwe machthebbers de Rooms-koning uit. De neven Adriaan Vilain en de gebroeders Coppenhole eisten een openbaar proces te Dendermonde van de hen ten laste gelegde feiten. Maximiliaan ging te Brugge op deze aanvraag in, maar hij weigerde drie geëiste gijzelaars aan de schepenbank over te maken.⁹³³ Zijn uitdaggers buiten de daaropvolgende maanden de machteloosheid van de regent uit. In een plechtig verweerschrift lieten ze op 31 oktober Maximiliaan weten dat ze de verkiezing van de schepenbank van 1487, ook al was die hen gunstig gezind, als ongeldig beschouwden. Indien de regent eerstdaags geen herekiezers naar de stad zond, zagen de nieuwe machthebbers zich genoodzaakt zelf de schepenen te benoemen, aldus het document.⁹³⁴ Op 4 november 1487 voegden de opstandelingen de daad bij het woord. Ze vernieuwden het stadsbestuur en in alle publieke functies in de stad installeerden de ze vertrouwelingen. Adriaan Vilain van Rassegem kroonde zichzelf tot nieuwe voorschepen van de Keure, zijn neef

⁹²⁹ Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 107-8.

⁹³⁰ Fris, *Jan van Coppenhole*, 101-3 en *idem*, *Rassegem (Adrien Vilain)*, 750.

⁹³¹ Het was voordien door Filips van Kleef bezet (KB: Ms. 1132, 123; zie ook Molinet, *Chroniques*, I, 582).

⁹³² SAG: 400, 29, 289v; Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 296 en Molinet, *Chroniques*, I, 623 (Mathijs Peyaert vond er onderdak bij zijn schoonzoon Yeronimus Lauwerein).

⁹³³ Het betrof Pieter van Damas (de hofmeester van Filips de Schone), Filips van Bourgondië (de jongste bastaardzoon van Filips de Goede en de latere bisschop van Utrecht) en Filips van Hennin (heer van Boussu) (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 293).

⁹³⁴ SAG: 94, 752.

werd kapitein van de stad.⁹³⁵ De tegenstanders van de vorst konden op ruime medestand rekenen. Tal van personen die tijdens de regering van de eerste regentschapsraad in de schepenbanken zetelden, keerden terug in functie.⁹³⁶ Twee toenmalige schepenen, Pieter Ghyselins en Lieven de Moor, werden de nieuwe overdekens van de stad.⁹³⁷ Karel van Massemen verving de gevluchte Jan van Cruininghen als de nieuwe baljuw van Gent.⁹³⁸ De nieuwe schepenen legden in een plechtige ceremonie hun eed af op de Vrede van Doornik.⁹³⁹ Dat betekende dat ze zich niet langer gebonden voelden aan de Vrede van Brugge en die van Gent, maar enkel aan de Vrede van Doornik en het stedelijk privilege van 1477. Gent mat zich dus opnieuw de bestuurlijke autonomie aan, zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië en de regentschapsraad.

De feniks herrees uit zijn as. Gent draaide de geldkraan naar de vorst toe en weigerde uiteraard nog langer in de beden te participeren.⁹⁴⁰ De stad trachtte in de eerste dagen van de opstand aanhang in het graafschap en in de hele Nederlanden te winnen. In een open protestbrief verantwoordden de schepenen hun politieke stelling. Maximiliaan had, aldus de brief, in juli 1485 tegen de afspraken in de stad met geweld overmeesterd. Volgens de Gentenaars verloor de Vrede van Gent die hiervan het gevolg was, tegen die achtergrond, haar rechtskracht.⁹⁴¹ De terugkeer naar de privileges van 1477 was dus gewettigd. De stad stuurde gelijkaardige propaganda naar andere steden, zoals Bergen, om hen van het wanbeleid van Maximiliaan te overtuigen. Het pamflet kaartte de hoge belastingdruk aan en het beschuldigde de vorst van meened. In tegenstelling tot zijn belofte in de Vrede van Brugge had de regent de privileges van het graafschap niet nageleefd en evenmin had hij de Nederlanden vrede geschonken. De oorlog belemmerde de handel en rondtrekkende troepen schaadden de landbouw. De brief legde uit hoe de vorst in normale omstandigheden aan deze problemen diende te verhelpen, maar wegens zijn minderjarigheid was Filips de Schone hiertoe niet in staat. De regent faalde dus duidelijk in zijn opdracht, want hij vergrootte door zijn beleid de problemen in de Nederlanden. Volgens deze

⁹³⁵ SAG: 20, 6, 4r.

⁹³⁶ Zoals Jacob de Cooman, Geraard van Anghereel, Olivier Vaenkin, Pieter van den Hauwaert en de voormalige ontvanger van de Gentse beden van 1483-84, Jan Ruflaert.

⁹³⁷ Respectievelijk van de weverij en het lid van de kleine neringen (SAG: 400, 29, 353r).

⁹³⁸ Fris, *Les grand baillis*, 410 (hij was in 1483-84 baljuw van Dendermonde; ADN: B 33, 86r).

⁹³⁹ Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 109-10 en *idem*, *Schepeneden in de Lage Landen*, 130.

⁹⁴⁰ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 70 en 329.

⁹⁴¹ De protestbrief omschreef de Gentse revolutie van juli 1485 niet als een 'wapening'. Ze had immers enkel de '*defensien van heere ende wette ende intghelijcs van hemlieden, haerlieder wijs ende kinderen*' als doel. Bijgevolg was de gewelddadige onderdrukking van de opstand door de vorst onterecht. De Vrede was '*ombehoorlic gheconsenteert [...] ende bij dien behoorde aldoen gheappelleert te hebbene ende dat vervolchte bij justicien*' (SAG: 94, 753).

logica dienden de onderdanen zelf het initiatief te nemen om het beleid bij te sturen.⁹⁴²

Gent nodigde in het pamflet prompt de aangeschreven steden uit om afgevaardigden naar de stad te sturen om in een Staten-Generaal het beleid van de regent te corrigeren. Daarmee zetten de opstandelingen een volgende stap om diens bewind te dwarsbomen en de politiek in het graafschap naar hun hand te zetten. Reeds in september 1487 had Gent geweigerd zich naar een nieuwe vergadering van de Leden van Vlaanderen te begeven.⁹⁴³ Maximiliaan en zijn entourage pasten daarop dezelfde tactiek toe die ze in het jaareinde van 1481 hadden gehanteerd. Ze achtten zich verzekerd van de steun van de kasselrijen in het Gentse kwartier die een verzoek ontvingen voor een nieuwe Ledenvergadering te Brugge.⁹⁴⁴ De regent slaagde in zijn plan. Brugge, Ieper, het Brugse Vrije en de Gentse kasselrijen keurden in december uiteindelijk een bede van 261.000 lb. par. goed.⁹⁴⁵ Het toont aan dat het omliggende platteland opstand vreesde, of dat de vorstgezinde factie er nog steeds vaste grond onder de voeten had. Gent liet echter niet betijen en riep als reactie een Staten-Generaal samen. Deze ongewone actie was haar door het Groot Privilege van 1477 toegestaan, maar ze leidde niet tot het gewenste resultaat.⁹⁴⁶ Gent bleek voorlopig niet in staat een alternatief voor het regentschap van Maximiliaan te creëren en de stad raakte geïsoleerd. Brugge, Ieper, het Brugse Vrije en de Gentse kasselrijen waren tijdens het jaareinde zelfs bereid een voorschot op de vernoemde bede goed te keuren om de Gentse en Franse troepen van weerwoord te dienen.⁹⁴⁷

Ondertussen was de Arteveldestad immers opgetrokken tegen de balorige kasselrijen. Een militaire actie bleek de enige uitweg. De vorst en zijn entourage hadden kunnen vermoeden dat Gent zich niet zou neerleggen bij de tactiek om de kasselrijen tegen de grootstad op te zetten. In de aanvang van 1482 had een gelijkaardig manoeuvre immers tot een verheviging van het Gentse verzet op de Statenvergadering geleid. Het isolement van Gent in het kwartier eind 1487 kon fataal aflopen voor de opstandelingen. Omdat de dominantie van het ommeland voor de bevoorrading en de verdediging cruciaal was, richtte Gent kort na de wetsvernieuwing van november 1487 een militaire opperwacht

⁹⁴² De plicht van de Rooms-koning was om aan de klachten van de onderdanen te verhelpen. '*Et par che que encores il n'a volu che faire, et que les dits membres de ceste ville [de drie leden van Gent] n'ont pour le present seur acces a leur souverain seigneur, pour d'iceluy obtenir provision, ainsi que en cas semblable ilz ont accoustumé de faire, ilz ont meismes comenchie a proceder a la reparation des dits griefs*' (Gachard, *Lettres inédites, première partie*, 330).

⁹⁴³ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 421.

⁹⁴⁴ *Ibidem*, 423.

⁹⁴⁵ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 619.

⁹⁴⁶ Wellens, *Les Etats-Généraux*, 199-201 en Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 294-5.

⁹⁴⁷ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 435.

op.⁹⁴⁸ De stad startte met een systematische verovering van de strategische plaatsen in het platteland. Begin december 1487 werd Aalst bezet, begin januari volgde Oudenaarde en kort erna trok een Gents garnizoen op tegen Hulst. Op 6 januari 1488 vatte Adriaan Vilain van Liedekerke met het beleg van Kortrijk aan. De stad werd snel veroverd en de stadsmagistraat vernieuwd. Onder andere Jan van der Scaghe, die de Gentenaars kort nadien in het ambt van algemeen ontvanger van Vlaanderen herstelden, voerde deze opdracht uit.⁹⁴⁹ Vlaanderen werd opnieuw het toneel van militaire strijd. De regent voelde de grond onder zijn voeten wegzakken.

Zoals tijdens de regering van de regentschapsraad zocht en vond Gent steun bij het Franse hof, dat maar al te graag als alternatief voor het regentschap van Maximiliaan wou dienen. Op 9 november, amper enkele dagen na de wetsvernieuwing te Gent, reisde Jan van Coppenhole naar Frankrijk om er politieke en militaire steun bij maarschalk Philippe de Crèvecoeur te vinden.⁹⁵⁰ De Franse regenten Pierre de Bourbon en Anne de France hadden weliswaar de handen vol met de ‘Guerre folle’, een oorlog tegen de Bretoense hertog en enkele rivalen voor de uitoefening van het regentschap van Karel VIII.⁹⁵¹ Maar de Vlaamse facie aan het Franse hof maakte graag van de Gentse opstand gebruik om de oorlog tegen Maximiliaan een nieuwe wending te geven en de invloed in Vlaanderen danig uit te breiden. Karel VIII nam Jan van Coppenhole als hofmeester in dienst en in ruil voor de naleving van het verdrag van Atrecht hervatte hij de Franse politiek van de jaren 1483-1485.⁹⁵² De koning beloofde de oorlog tegen Vlaanderen te stoppen, althans tegen die gebieden die de Vrede van Atrecht erkenden en Maximiliaan afvallig waren. Begin januari 1488 bekrachtigde de koning op vraag van Gent de privileges van de stad.⁹⁵³ Bovendien verleende hij de Gentenaars op 17 januari het voorrecht om met een eigen muntslag aan te vangen. Deze zou de oude grafelijke munten als standaard nemen met als doel de betwiste monetaire politiek van de Rooms-koning ongedaan te maken.⁹⁵⁴

⁹⁴⁸ De stad kreeg een kapitein-generaal (Adriaan Vilain van Liedekerke), drie hoofdmannen, één uit elk lid (Jan Reverdey, Remeus Hubert en Kristof Claeys), met elk twee raadslieden, om de militaire acties te coördineren en op het slagveld te leiden (SAG: 20, 6, *passim*). Over deze militaire structuur, zie Haemers & Verbist, *Het Gentse gemeenteleger*, 299-305.

⁹⁴⁹ Jan van der Scaghe vernieuwde samen met de Gentse baljuw en Adriaan van Schoonhove de magistraat ‘omme dezelve stede te stellen in goeden state ende polecie’ (SAG: 20, 6, 151v).

⁹⁵⁰ SAG: 20, 6, 32v.

⁹⁵¹ Labande-Mailfert, *Charles VIII*, 65-9.

⁹⁵² Jan van Coppenhole ontving voortaan een jaarloon van 600 frank ‘pour entretenir ces brouillis’ (de la Marche, *Mémoires*, III, 275). Hij werd ‘raedt ende hofmeestre sconijnc van Vranckerike’ genoemd (ADN: B 2137, 69587; zie ook KB: Ms. 1132, 174; Diegerick, *Correspondance des magistrats*, xix en SAG: 20, 7, 123r).

⁹⁵³ SAG: 94, 754.

⁹⁵⁴ SAG: 94, 755 en Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 305.

Dezelfde dag nog legitimeerde Karel VIII de benoeming van de grafelijke rechtsdienaars en ontvangers door de Gentenaars.⁹⁵⁵ Tevens richtte hij vijandige brieven aan Maximiliaan waarin hem het regentschap over zijn vazal Filips de Schone ontzegd werd. De correspondentie ademde het Gentse standpunt uit en ze verklaarde de oorlog aan eenieder die de Rooms-koning bijstond.⁹⁵⁶

Maximiliaan werd in de tang genomen. De machtige Gents-Franse alliantie rukte vanuit het zuiden en het oosten van het graafschap naar Brugge op. Dit bondgenootschap had niet de bedoeling een veldslag met de regent uit te vechten, noch Brugge te veroveren, maar medestanders in de havenstad de kans te geven de wapens op te nemen. De vorst beseftte het gevaar en hij zette Brugge aan tot onderhandelen. Burgemeester Willem Houtmaerct reisde op 19 januari naar Gent om er de vredesvoorwaarden van de Gentenaars te aanhoren.⁹⁵⁷ Het Brugse Vrije kreeg van Gent geen vrijgeleide om de stad aan te doen, omdat Gent de kasselrij niet langer als vierde Lid van Vlaanderen erkende. Met deze tactische zet poogde het Gentse stadsbestuur aanhang bij de Brugse ambachten te winnen, want zij waren in 1477 de voorvechters van de afschaffing van het Vrije als vierde Lid. Bovendien bestond de elite uit het Brugse Vrije sinds juli 1485 uit trouwe bondgenoten van de Rooms-koning. Hun aanwezigheid op de Statenvergadering speelde uiteraard in het nadeel van de Gentenaars. De bestuurlijke elite van het Vrije voelde nattigheid en ze liet alvast de privileges van de kasselrij naar Zeeland verplaatsen.⁹⁵⁸ Op de Ledenvergadering opende de Brugse stadssecretaris Jan Roegiers de debatten met de vaststelling dat Gent met de inname van Kortrijk een nieuwe oorlog in het graafschap veroorzaakt had. De Arteveldestad had, aldus de Bruggeling, de onderdanen van de Vlaamse graaf onrechtmatig geweld aangedaan. De Gentenaars reageerden furieus. Ze kaatsten de bal terug door te wijzen op de zogenaamde 'vredebreuk' van Maximiliaan uit 1484. Ondanks zijn toestemming met de Vrede van Atrecht het jaar voordien, was de regent het graafschap toen binnengevallen met grote schade voor Vlaan-

⁹⁵⁵ SAG: 94, 756.

⁹⁵⁶ Zie onder andere Pélicier, *Lettres de Charles VIII*, I, 275 en SAG: 94, 748. Over de Gentenaars schreef de koning: '*nous traicterons en toute faveur et amitié et les aiderons comme noz propres subgectz sans les habandonner et ne ferons traictié ou appointement sans les y comprendre et au contraire, nous tiendrons et reputerons pour desobeissans, rebelles et noz ennemys ceulx qui se declaireront pour le duc d'Autriche et les infracteurs de paix [de Vrede van Atrecht] et ses adherens*'.

⁹⁵⁷ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 439-40; Wellens, *La révolte brugeoise*, 14-6; Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 310-6; Diegerick, *Correspondance des magistrats*, 11-4 en i-vii.

⁹⁵⁸ Roeland van Halewyn en Willem van Gryspeere brachten de privileges in een gesloten koffer naar Middeburg-in-Zeeland (RAB: BVR, 225, 30r en FD, 189).

deren als gevolg.⁹⁵⁹ Bovendien verantwoordde Gent de uitval naar Kortrijk als een logisch gevolg van de economische blokkade die de regent afgekondigd had. De stad diende immers ‘*met crachte*’ de blokkade te doorbreken, anders zou haar bevolking onder de honger te lijden krijgen.⁹⁶⁰

De Gentenaars repliceerden sluw. Ze vroegen aan Brugge en Ieper ‘*oft zij hem houden an den vorseiden paeys van Vranckericke ofte neen*’. Met dit antwoord ontweek Gent de ruzie omtrent de aansprakelijkheid van de krijgsverrichtingen en verschoof de stad de aandacht naar een discussie omtrent de rechtsgeldigheid van de Vrede van Atrecht. Indien Brugge en Ieper de Vrede erkenden, dan was hun steun aan de oorlog van Maximiliaan tegen Frankrijk onwettig. Bovendien impliceerde deze erkenning onrechtstreeks dat beide steden het gezag van de regent ondergroeven. Gent had de Vrede van Atrecht in de jaren 1483-1485 als wettelijke basis van de installatie van de regentschapsraad geïnterpreteerd. Met de Vrede accepteerde Maximiliaan de soevereiniteit van de Franse koning over de Vlaamse graaf en de koning beloofde in de Vrede het bestuur van het graafschap in de handen te laten van de regentschapsraad. Een nieuwe goedkeuring van de Vrede werkte dus de belangrijkste hefboom voor een tweede regentschapsraad weg, want Karel VIII had Maximiliaan al als regent vervallen verklaard. Met een aantal korte puntjes trachtte Gent Brugge en Ieper te overtuigen de Vrede van Atrecht opnieuw te erkennen. Deze beslissing zou de welvaart van beide steden, de graaf, het land en de onderdanen ten goede komen. Ook de handel zou wel varen bij de stopzetting van de oorlog en de monetaire problemen zouden tot het verleden behoren.⁹⁶¹ Gent zag dus geen argumenten om met een nieuwe uitvaardiging van de Vrede te talmen. Op het einde van de vergadering adviseerde de Gentse afvaardiging Brugge en Ieper om in een openbare ceremonie de Vrede van Atrecht op de Grote Markt in hun stad uit te roepen.⁹⁶²

⁹⁵⁹ Gent argumenteerde hoe door de overtreding van de Vrede van Atrecht ‘*den voornoemde hertoghe Phelips, hueren erfachtighen grave, ende zynen landen groete onverwinnelicke scaden ghesciende moghen ter contrarie bij den onderhaudene vele duegden ende proffiten zo elc redene verstaende beseffen mach*’. Het Gentse antwoord op de Brugse aanval (SAG: 94, 757) werd uitgegeven door Diegerick, *Correspondance des magistrats*, vii-xiv.

⁹⁶⁰ *Ibidem*, xii.

⁹⁶¹ ‘*Eerst, omme haerlieder selfs eere ende welvaert, mids dat zij denzelven paeysse gheseghelt ende bezworen hebben. Ten anderen, ter welvaert van onzen erfachtighen prince, hertoghe Phelips, want indien gheen declaracie en gheschiede den landen onzen erfachtighen prince toebehoerende ghescepen waren hem ontwetticht te werdene ghelijc de stede van Sent Omaers ende andere plecken. Ten derden, omme de welvaert ende ghemeen proffijt van alle den landen, mids dat de declaracie ghesciert zijnde, in de groete excessive settinghen, exactionen, subvencien, volke van oorloghe ende desordonnance van den munte gheremediert zal werden. Ten vierden, ten proffite haerlieder selfs ondersaten, want bij den declaracie van den paeysse, coepmanscepe ende neeringhe reignerren zullen daer up principalic dit lant ghefondeert es*’ (naar het origineel in SAG: 94, 757). De Gentenaars alludeerden in deze rede op de schade die Sint-Omaars begin januari opgelopen had door rondtrekkende legerbendes. Het nieuws had lichte paniek in Brugge veroorzaakt (Despars, *Cronycke van den lande*, VI, 305).

⁹⁶² SAG: 94, 758.

Na de discussie omtrent dit verdrag maakte Gent de aanklacht tegen het beleid van de regent bekend. Daar enkel de kroniek van Nicolas Despars over deze aanklacht bericht, is (zoals in de inleiding gesteld) omzichtigheid geboden met de beschrijving ervan. Deze zestiende-eeuwse kroniekschrijver is goed ingelicht over de gebeurtenissen, maar partijdig. Bovendien baseert hij zich op te ver slag van Rombout de Doppere, die nauw bij de voorstanders van de regentschapsraad aanleunde.⁹⁶³ Despars' berichtgeving komt echter overeen met enkele vermeldingen uit andere bronnen, en met het discours dat Gent later zou hantieren – en waarover meer bronnen bewaard zijn. Waarschijnlijk werd de aanklacht opgesteld door Willem Zoete. Deze persoon bracht alvast het Gentse standpunt op de Statenvergadering naar voor.⁹⁶⁴ Jurist Zoete maakte als stadspensionaris van Brugge in 1483-1484 deel uit van het administratieve regeringsniveau dat de Drie Leden te Gent onderhielden (zie aldaar). Na de machtsovername van Maximiliaan werd hij echter uit Brugse dienst geweerd. In november 1487 stelden de Gentse opstandelingen hem als pensionaris van de schepensbank van de Keure aan.⁹⁶⁵ Tijdens de Brugse opstand en de regering van de tweede regentschapsraad zou deze talentrijke jurist en uitstekende redenaar zich laten opmerken door op de Staten-Generaal in maart 1488 te Gent en in oktober 1488 te Brussel ideologische pamfletten van de Vlaamse Staten naar voor te brengen. Het Gentse document van 20 januari 1488 kent dezelfde teneur en stijl als de pamfletten waarvoor Zoete bekend zou worden. Vermoedelijk was daarom Zoete de auteur ervan.

De centrale boodschap van de aanklacht was duidelijk. De regent had gefaald. Acht elementen toonden volgens de Gentenaars aan dat Maximiliaan in zijn taak als regent tekort geschoten was. (1) Het land was in oorlog. De Rooms-koning had dus, tegen zijn beloftes in, de Vrede van Atrecht van 1482 en zelfs de Vrede van Doornik van 1385 niet nageleefd. Niet enkel had hij zijn eed gebroken, hij had aanleiding gegeven tot een nieuwe oorlog die het land, zijn onderdanen en de handel zwaar beschadigde. (2) De raadslieden van de regent bestuurden Vlaanderen niet in het algemeen belang van de onderdanen, maar ze waren enkel uit op eigen proffijt om '*haerlieder zelfs beurse ende pot te vullene*'. (3) Ook de regeringsfunctionarissen waren, aldus de aanklacht, incompetent. Gent staaft deze bewering door te wijzen op het bewind van soeverein-baljuw

⁹⁶³ De Gentse aanklacht in Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 317-21. Ik behandel ze ook uitgebreid in Haemers, *Faire son prouffit*, 191-8. In opdracht van de eerste regentschapsraad vervaardigde hij bijvoorbeeld in november 1483 een inventaris van '*eenen coffere ende van al dat daer in bevonden was wilen toebehoorende zaligher ghedinckenesse onzer harde gheduchte vrouwe ende prinsesse*' (SAB: SR, 1483-84, 161v).

⁹⁶⁴ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 312. Over Zoete: Dumolyn & Haemers, *Les bonnes causes*, 337-9.

⁹⁶⁵ Rogghé, *Trouw en verraad*, 138. Willem Zoete zou na de gevangenschap van Maximiliaan op 1 februari 1488 overigens de eerste Gentenaar zijn die Brugge aandeed (SAG: 400, 29, 346r).

Daneel van Praet. Hij was immers niet in staat het kwaad te bestraffen dat rondtrekkende legerbenden in het graafschap aanrichtten. Omdat de regent er niet in geslaagd was bekwame rechtsdienaars te benoemen, had Gent trouwens zelf door gerichte militaire acties het heft in eigen handen moeten nemen om het land van vijandige troepen te zuiveren. (4) De nieuwe munt deugde niet. In plaats van de oude grafelijke munt in zijn waardigheid te bewaren, had de regent een nieuwe munt geslagen en de muntkoersen eigenhandig gemanipuleerd. Zoals de oorlog had deze eigenwijze monetaire politiek schadelijke economische gevolgen voor het graafschap. Ook aan deze bestuurlijke wandaad had Gent verholpen door de oude grafelijke muntslag te hervatten. (5) De regent had het ‘nomadische bestaan’ van de grafelijke dynastie opgegeven. In plaats van rond te reizen doorheen het land, verbleef graaf Filips permanent te Mechelen waardoor het de onderdanen onmogelijk was hem ‘*joonste ende affectie*’ te bewijzen. Daarmee bedoelden de Gentenaars waarschijnlijk dat de onderdanen niet met hun klachten over het beleid bij de graaf, noch bij de regent terecht konden. (6) De ‘vreemde’ functionarissen, die niet van Vlaamse origine waren, kenden de gebruiken van het land niet. Ze overtraden privileges en voorrechten, die de onderdanen nochtans ‘*inviolabelick*’ wensten gerespecteerd te zien. (7) ‘*Ghemerct t'groot quaet dater den ghemeenē lande of commen zoudē*’, weigerde Gent, het Brugse Vrije als Vierde Lid van de Vlaamse volksvertegenwoordiging te erkennen. Zoals betoogd, hadden de Gentenaars met dit strijdpunt de politieke steun van de Brugse ambachten op het oog, maar evenzeer maakten ze duidelijk dat ze opnieuw de bestuurlijke macht van de grote Vlaamse steden over hun kwartier wensten te herstellen. Gent spiegelde Brugge en Ieper dus opnieuw het stadstaatmodel, en zelfs de ‘federale stedenbond’, voor als alternatieve bestuursvorm voor het regentschap van Maximiliaan. En, *last but not least*, (8) de laatste jaren had het graafschap vele beden en leningen aan de regent toegekend. Niet alleen had dit tot talrijke nieuwe belastingen geleid, maar vooral had Maximiliaan geen rekenschap afgelegd van de besteding van dit geld. Om beden te bekomen, had hij aan de afgevaardigden van de steden ‘*veel schoons*’ toegezegd, maar hij was deze beloftes nooit nagekomen. De conclusie van de Gentenaars was hard. Na de voorlegging van de grievenlijst lieten ze aan de afgevaardigden van Brugge en Ieper weten dat de regent, tot grote ellende van de inwoners van Vlaanderen, tekort gedaan had.⁹⁶⁶

Gent wenste de andere Leden dus te doen geloven dat Maximiliaan de oorzaak was van al wat fout liep in het graafschap. Op 28 april 1488 zou stads-

⁹⁶⁶ ‘*Concluerende endelinghe mids dien dat die Roomsche coninck, met die van zijnen rade, hemlieden ende voorts generalick den gheelen lande menichsins te cort ghedaen hadden ende grootelick veronghelijct eenen langhen tijt gheduerende*’ (*ibidem*, 314).

pensionaris Willem Zoete deze aanklacht herhalen op de Staten-Generaal te Gent. Deze vergadering van de vertegenwoordigers uit Holland, Zeeland, Brabant en Vlaanderen had de bedoeling een oplossing te vinden voor de gevangenschap van Maximiliaan te Brugge. Gent stelde er voor om er Vlaanderen in het bijzonder, en de Nederlanden in het algemeen, door een regentschapsraad te laten besturen.⁹⁶⁷ Daarom probeerde Willem Zoete de aanwezigen van de Staten-Generaal te overtuigen hun vertrouwen in de regent op te zeggen. De argumenten van de stadspensionaris komen grotendeels overeen met deze van de aanklacht van januari 1488. Maximiliaan werd omschreven als de *'cause ende oorspronc van allen den quaden ende van alder desordene'* die de Nederlanden kenden.⁹⁶⁸ Volgens het pamflet kon Maximiliaan niet langer over het regentschap over Filips de Schone beschikken. De Habsburger was geen *'erfachtich prince'*, noch de *'naturleken prince'* van de Nederlanden, die titel kwam immers Filips de Schone toe.⁹⁶⁹ De regent had, aldus de aanklacht, de landen van zijn zoon onbehoorlijk bestuurd en derhalve mochten de onderdanen het recht opnemen zich tegen diens voorgedij te verzetten.⁹⁷⁰ De aanklacht van Willem Zoete valt *mutatis mutandis* te vergelijken met het befaamde 'Plakkaat van Verlatinghe' waarmee de Staten-Generaal van de Nederlanden in 1581 de Habsburgse vorst Filips II van de troon vervallen verklaarde – met dien verstande dat Filips II wel de erfelijke troonopvolger in de Nederlanden was, en Maximiliaan slechts regent. De uitdagers van het gezag stelden weliswaar de soevereiniteit van de heersende dynastie niet in vraag, zoals in 1581 wel het geval zou zijn, maar toch zijn hun argumenten gelijkaardig: een regent of vorst die zijn taak niet naar behoren uitvoert, kan niet langer op de trouw van de onderdanen rekenen.⁹⁷¹ De conclusie in april 1488 luidde bijgevolg dat Gent in januari 1488 de regent onbekwaam achtte. Maar voorlopig stond de Arteveldestad alleen. Het kwam er voor Willem Zoete

⁹⁶⁷ Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 297-9 en Wellens, *Les Etats-Généraux*, 203-13.

⁹⁶⁸ Het Gentse pamflet werd uitgegeven door Diegerick, *Correspondance des magistrats*, xxxi-lxv (citaat op xl). Een uitvoerige bespreking ervan in Dumolyn & Haemers, *Les bonnes causes*, 340-4.

⁹⁶⁹ Diegerick, *Correspondance des magistrats*, xxxv en xxxix.

⁹⁷⁰ Willem Zoete sprak in dit verband over *'de jure naturali'* (*ibidem*, xxxv). Hij knoopte dus aan bij een lange traditie van de rechtvaardiging van politiek verzet die het *'jus resistendi'* als uitgangspunt nam (zie daarover: Blockmans, *Du contrat féodal, passim*).

⁹⁷¹ Het 'Placcaert van de Staten Generael' liet verstaan dat een vorst die niet in staat is zijn onderdanen *'met recht ende redene te regeeren, ende voor te staen ende lief te hebben als een vader sijne kinderen'* en bovendien *'in stede van sijne ondersaten te beschermen, deselve soect te verdrucken, toverlasten, beure oude vrijheit, privilegien, ende oude hercomen te benemen [...]* niet als prince, maer als een tyran' mocht beschouwd worden (*Plakkaat van Verlatinghe*, editie van M. Mout). In dat geval mogen onderdanen hun vorst *'verlaten'*. In zijn redevoering bestempelde Willem Zoete Maximiliaan niet als een tiran, waarschijnlijk om de kloof niet onoverbrugbaar te maken. Filips van Kleef zou Maximiliaan en zijn legerleiding in juni 1488 wel als *'valschen tyranten, die zonder redelicke cause, jeghen Gode ende jeghen recht, destrueren de landen ende ondersaten van onsen voerseiden prince [Filips de Schone]'* omschrijven (Gachard, *Lettres inédites (première partie)*, 364).

op aan de grote steden van Vlaanderen, en in een later stadium de andere gewesten in de Nederlanden, te overtuigen van zijn betoog.

4. Gevangen te Brugge

In de nacht van 31 januari op 1 februari 1488 zou Brugge het Gentse verzet vervoegen. In wat volgt, ga ik na hoe dat in zijn werk is gegaan, en welke redenen de Bruggelingen hadden om het ondenkbare te doen, met name de kroonprins van het Heilig Roomse Rijk gevangen te nemen. Aanvankelijk weigerde het stadsbestuur in te gaan op de Gentse aanklacht. De afgevaardigden van Ieper en Brugge beloofden eind december 1487 om bij de regent te onderhandelen, maar ze weigerden de Vrede van Atrecht opnieuw uit te roepen.⁹⁷² Na de Ledenvergadering ontving Maximiliaan de vertegenwoordigers, die door Paul de Baenst de visie van de regent op de feiten voorgeschoteld kregen.⁹⁷³ De Brugse gezagsdragers hadden hun vertrouwen in Maximiliaan niet laten vallen. Op 6 januari 1488 dineerde de Rooms-koning nog bij schout Pieter Lanchals⁹⁷⁴, enkele dagen erna was diens zwager, burgemeester Jan van Nieuwenhove fs. Michiel, de gastheer.⁹⁷⁵ Ieper volgde dociel de gezagsgetrouwen, maar de stad wenste neutraal te blijven in het krijgsgebeuren. Midden januari weigerde de stad, uit schrik voor miterij en ondanks een bevel van Maximiliaan, troepen onder leiding van Filips van Kleef toegang binnen de muren te verlenen.⁹⁷⁶ De Ieperlingen namen afstand van het Gentse standpunt, maar ze beseften dat een onvoorwaardelijke lotsverbondenheid met de regent hen in de oorlog zuur zou kunnen opbreken. De vertrouwensband tussen het Brugse stadsbestuur en de regent was dientengevolge het weinige politieke houvast dat beide partijen hadden. Maar hoe lang zou het Brugse regime de teugels nog strak kunnen houden?

De Gentse novemberopstand had het politieke verzet tegen het stadsbestuur immers opnieuw aangewakkerd. Enkele dagen na de bestuurswisseling te Gent trof men pamfletten in de stad aan, enkele waren zelfs op de hallen geplakt. ‘*Ghy heeren van Brugghe, zijt ghy niet wel up u hoeden, ghy zult by nachte berooft zijn van lijve ende goede*’, scandeerden de briefjes.⁹⁷⁷ Dit pamflet is erg symbolisch. Het makkelijk te memoriseren versje in de volkstaal overtuigde de lezer (of de toehoorder) van de onmacht van het schepenbestuur om de veiligheid te bewaren. Dat het aanplakbiljet anoniem was, maakte het nog bedreigender. De keuze

⁹⁷² SAG: 94, 759 en Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 295-6.

⁹⁷³ Diegerick, *Correspondance des magistrats*, 16.

⁹⁷⁴ ADN: B 2136, 69r.

⁹⁷⁵ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 306.

⁹⁷⁶ De Fouw, *Philips van Kleef*, 109 en Gachard, *Lettres inédites, première partie*, 333.

⁹⁷⁷ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 298.

van de plaats van ophanging was uiteraard niet onschuldig.⁹⁷⁸ Om praktische redenen koos het verzet voor de hallen. Er was immers dagelijks veel passage. Maar tevens eigende het verzet zich een trotse plaats toe. De hallen waren de plek waar ambachten handel dreven en het Belfort herbergde de privileges. Bovendien ontsierden de afgehakte hoofden van tegenstanders van Maximiliaan nog steeds de zijtorens van het Belfort, en prijkte er diens wapenschild. Het verzet joeg de bewindvoerders schrik aan door hen met eenzelfde straf te bedreigen.

De psychologische oorlogsvoering tussen de oppositie en het stadsbestuur duurde dus voort. Om de aanhang voor de Gentse opstand te bezweren, liet Maximiliaan enkele dagen nadien van op het balkon van het belfort de Gentse opstand veroordelen. Tevens riepen de schepenen op geregelde tijdstippen de Grote Raad bijeen om hun standpunt op de oorlog in het graafschap kenbaar te maken.⁹⁷⁹ Op 12 januari kwam het in de Raad echter tot een botsing tussen een delegatie van de Rooms-koning en de ambachten.⁹⁸⁰ Ten eerste, eisten de dekenen van de ambachten en de hoofdmannen van de poorterie om de vredesonderhandelingen met Gent verder te zetten. Ten tweede weigerden ze in te stemmen met een nieuwe bede ter ondersteuning van troepen die de regent wou lichten tegen de invasie van de Fransen. Ten derde wenste de Grote Raad zelf de verdediging van de stad te organiseren. Dat betekende dat de Duitse troepen niet langer in de stad gewenst waren, maar dat de *'poorterye ende ghemeente'*, zoals gewoonlijk, de stadswallen en -poorten zouden bewaken. Het dispuut wordt door kroniekschrijver Despars, de enige informant over deze episode, waarschijnlijk overdreven, omdat hij – achteraf – eens te meer zijn lezer wou aangeven hoe Maximiliaan en diens medestanders door eigen toedoen in hun ongeluk zijn gelopen. Maar toch is het denkbaar dat de ambachten een dispuut met het stadsbestuur hebben gehad over de verdediging. Waarschijnlijk vertrouwden de ambachten, en andere Bruggelingen met hen, de aanwezigheid van vreemde troepen binnen de omwalling niet. De voorafgaande jaren hadden de ambachten steeds op militaire zelfbeschikking gehamerd, zeker wat de verdediging van de stad betrof. Uiteindelijk gaf het stadsbestuur aan de ambachten de toestemming om, op eigen kosten, een wacht aan de poorten op te trekken. Behoudens een persoonlijke lijfwacht van de Rooms-koning, verlieten de Duitse troepen Brugge en sloegen ze buiten de wallen hun tenten op. De regent verloor dus zijn militaire controle en bovendien ontbrak het hem voortaan aan de troepen om, in geval van nood, Brugge te bezetten. Noodgedwongen diende hij de ambachten

⁹⁷⁸ Zie Van Leeuwen, *Over slapscheten en levereters*, 83-4.

⁹⁷⁹ Zie bijvoorbeeld *'t Boeck van al 't gene*, 175 en SAB: SR, 1487-88, 123v.

⁹⁸⁰ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 308-10.

voortaan te vriend te houden. Op 24 januari bijvoorbeeld liet hij ‘dryncpennyne’ uitdelen aan de stadswacht.⁹⁸¹ Hoopte hij hiermee hun loyaliteit af te kopen?

Reageerden de Brugse ambachten gespannen op de oorlogsdreiging in het graafschap, de Rooms-koning was al even koortsachtig op zoek naar een middel om de Gentse en de Franse troepenmacht de baas te kunnen. In december 1487 en januari 1488 had de regent een aantal institutionele hervormingen doorgevoerd die zijn administratie in staat stelde om zijn financiële en militaire beleid beter te kunnen uitvoeren. Op 8 januari, daags voor de val van Kortrijk, vaardigde hij een nieuwe ordonnantie voor de admiraliteit uit. Filips van Kleef werd bevestigd in zijn functie van admiraal van de Nederlanden, maar zijn bevoegdheden werden uitgebreid om de opstandelingen beter het hoofd te kunnen bieden.⁹⁸² Om orde te scheppen in de vele financiële instellingen die zijn administratie rijk was, vaardigde Maximiliaan op 26 december 1487 een nieuwe ordonnantie ‘*sur le fait des finances*’ uit. Deze ordonnantie verving deze van 10 oktober 1477. De toen ingevoerde functie van superintendent van alle financiën verdween omdat deze in de praktijk sinds 1481 (na de gevangenneming van superintendent Willem Moreel) niet meer ingevuld was. Bovendien had de creatie van het ambt van superintendent enkel de bedoeling de bevoegdheden van controle en beslissing inzake financiën te centraliseren in één persoon. Voortaan zou Maximiliaan zelf deze bevoegdheden uitoefenen – de functie van superintendent werd dus overbodig. Dagelijks zou hij (van negen tot elf in de ochtend) vergaderen met een ‘raad van financiën’ (‘*conseil de finances*’) van zes personen. Deze bestond uit Filips van Kleef, Filips van Bourgondië-Beveren, Jan van Glymes-Bergen, Baudouin de Lannoy, Maarten van Polheim en Jean de Lannoy (grootmeester van de hofhouding van Maximiliaan).⁹⁸³ Drie secretarissen van financiën, Nicolas de Ruter, Jacques de Gondebault en Geraard Numan, stonden de ‘raad van financiën’ bij. De noodsituatie waarin de nieuwe ordonnantie tot stand kwam, verklaart deze politieke centralisatie. Dat Pieter Lanchals niet meer onder de financiële commissarissen verschijnt, is mogelijks wel een politieke strategie om de kritiek op de grote invloed van de hofmeester op de vorstelijke financiën van antwoord te dienen. Maar in de praktijk bleef Lanchals nauw bij het financiële beleid betrokken, dat wordt verder duidelijk. De haastig doorgevoerde institutionele hervormingen van 1487-1488 hebben overigens hun

⁹⁸¹ ‘*Boeck van al ’t gene*, 175-6.

⁹⁸² Een uitgebreide bespreking bij Sicking, *Zeemacht en onmacht*, 42-7.

⁹⁸³ De ordonnantie werd uitgegeven door Walther, *Die burgundischen Zentralbehörden*, 193-5. Deze nieuwe raad van financiën bleef werkzaam tot de herinrichting van de functie van superintendent in 1494 (Coppens, *Raad van financiën*, 498 en Cauchies, “*Croit conseil*”, 394; zie ook *idem*, *Das Burgundische Vorbild*, 80).

doel gemist. Het logge staatsapparaat bleek, ondanks de aangebrachte wijzigingen, amper in staat de regent bij te benen in zijn politiek.

Maximiliaan raakte de daaropvolgende dagen verwickeld in een complex web van politieke beloftes, militaire mislukkingen, strategische blunders en bovenal financiële beperkingen. Het geld ontbrak de vorst om de Gentenaars een gepast militair antwoord te kunnen bieden. In december 1487 eiste Maximiliaan een voorschot van 1000 gulden op de onlangs toegestane bedde, maar of dat er gekomen is, is onduidelijk.⁹⁸⁴ Medio januari verzocht de regent nog aan de hem trouw gebleven gebieden in Vlaanderen een bedde van 2000 soldaten om de Gentenaars van weerwoord te dienen.⁹⁸⁵ Een nieuwe, eerder besproken lening van de vorst bij enkele Brugse gezagsdragers bracht een troepenmacht onder leiding van de nieuwe admiraal op de been, maar uit schrik voor plunderingen weigerde Ieper, ondanks een bevel van Maximiliaan, Filips van Kleef toegang tot de stad te verlenen. De admiraal droop af naar Brugge en reisde daarop naar Brussel om er middelen voor de oorlog te zoeken. Maar deze waren moeilijk te vinden. Zoals steeds verhinderden lopende zaken een duidelijk zicht op de precieze staat van de vorstelijke financiën. In december 1487 diende de vorst nog troepen te betalen die in opdracht van Margaretha van York naar Engeland waren gezonden (zie vroeger). Op 14 januari leende de stad Brugge bij kooplieden Lodewijk Carmijn en Joost de Raet 200 lb. gr., als voorschot op een nog goed te keuren bedde. De regent zond het bedrag naar Grevelingen omdat de garnizoenen er al lang geen soldij meer hadden ontvangen.⁹⁸⁶ Enkele dagen voordien had de stad reeds 400 lb. gr., eveneens op een nog goed te keuren bedde, aan de oorlogstresorier van Maximiliaan, Alard Koopman, overgemaakt om de troepen van Filips van Kleef en soldaten te Douai van soldij te voorzien.⁹⁸⁷ Op 16 januari 1488 raakte Maximiliaan in de problemen toen de grafelijke schatbewaarder een persoonlijke schadeloosstelling eiste voor de overhandiging van kroonjuwelen aan de hertog van Bretagne wegens een vriendschapsverdrag tussen beide.⁹⁸⁸ Twee dagen later diende de vorst 6000 lb. par. te lenen bij hofmeester Pieter Lanchals om de Duitse troepen te betalen die rond Brugge gelegerd lagen. Op 26 januari beloofde algemeen ontvanger Louis Quarré de schout hiervoor schadeloos te stellen.⁹⁸⁹ De eeuwige zoektocht naar geld van Maximiliaan mondde eind januari 1488 uit in schrijnend geldgebrek. Te Brugge werd duidelijk dat de vorst

⁹⁸⁴ Blockmans, *Handelingen van de leden*, 435-6.

⁹⁸⁵ *Ibidem*, 437-9.

⁹⁸⁶ SAB: CSK, 1487-88, 79r en 81v.

⁹⁸⁷ SAB: CSK, 1487-88, 76v en 78v.

⁹⁸⁸ ADN: B 18824, 23754 en B 2135, 69478.

⁹⁸⁹ UBG: VB, IV, L 7 (briefjes van 18 en 26 januari).

amper over de middelen beschikte om zijn politiek nog langer ten uitvoer te brengen.

De omstandigheden dwongen Maximiliaan om toe te geven. Omstreeks 25 januari zag het hof in dat de erkenning van de Vrede van Atrecht de enige mogelijkheid was om de politieke spanning in het graafschap nog enigszins onder controle te houden. Maximiliaan gaf de Ieperse en Brugse afgevaardigden de opdracht naar Gent te reizen om er zijn beslissing mee te delen om de Vrede van Atrecht opnieuw te bekrachtigen.⁹⁹⁰ Maar tevens liet de regent weten dat hij op 31 januari een Staten-Generaal wenste te organiseren om zich over de oorlogskwestie te buigen. Toen de delegaties van Ieper en Brugge in een officieel schrijven op de Statenvergadering te Gent bekendmaakten dat ze de Vrede van Atrecht zouden respecteren⁹⁹¹, repliceerde Gent echter met een nieuwe provocatie. De stad zag de macht van de regent afbrokkelen en hoopte hem de genadestoot te geven. De Gentenaars legden de andere Leden een brief van de Franse koning voor waarin hij Maximiliaan nogmaals het regentschap over zijn toekomstige zwager, Filips de Schone, ontzegde. In het document (van 27 januari 1488) beschouwde Karel VIII het beleid van Maximiliaan in strijd met elk gewoonterecht. De keizerszoon had volgens de koning beloofd een waardige regent van de graaf te zijn, maar '[il] a fait tout le contraire'. Meer nog, de Habsburger had, aldus de koning, het graafschap nog zwaarder belast dan een 'echte graaf' ooit gedaan had.⁹⁹² De brief herhaalde, en rechtvaardigde bijgevolg, de Gentse aanklacht van de vorige Statenvergadering. De Franse brieven dienden de afgevaardigden van Brugge en Ieper definitief te overtuigen het gezag van de regent afvaltig te zijn. Daarom had de brief Gent in drievoud bereikt, vermoedelijk voorzag de koning één exemplaar per Lid.⁹⁹³ Of ze hadden althans de bedoeling de sympathie voor de Gentse stelling bij de bredere bestuurslagen te Ieper en Brugge aan te wakkeren, want misschien rekenden de Gentenaars erop dat de twee Leden, traditiegetrouw, het Gentse standpunt aan de Grote Raad van hun stad zouden voorleggen.

Ten gevolge van dit behendige manoeuvre steeg de zenuwachtigheid te Brugge. Het besef dat de grond onder hun voeten wegschoof, dreef de vorst en

⁹⁹⁰ De instructie werd uitgegeven door Diegerick, *Correspondance des magistrats*, xv-xix.

⁹⁹¹ Dit schrijven werd uitgegeven door *ibidem*, 29-32.

⁹⁹² 'Car si tost qu'il s'est venu au dessus, il a geré et administré, gere et administre chacun jour toutes choses tant ou dit pays de Flandres, que es autres pays de notre dit frere, en son nom et comme se il mesmes fust seigneur des dits pays, et non pas ou nom de tuteur et de membour, a prins et levé et fait chacun jour prandre et lever par exactions non acoustumees tant des corps des villes que des particuliers deniers inestimables et plus que les predecesseurs de notre dit frere, qui estoient vrais contes et vrais seigneurs, n'en ont levé' (SAG: 94, 760; in verband met de context, zie Wellens, *La révolte brugeoise*, 21 en Blockmans, *La position du comté*, 78).

⁹⁹³ Er zijn drie exemplaren van de koninklijke aantijging bewaard, waarvan er twee op een onbekende datum met een mes doorkerfd werden (SAG: 94, 760).

zijn entourage tot paniekvoetbal. Op 31 januari zou Maximiliaan de buiten de stad verblijvende Duitse troepen het bevel gegeven hebben Brugge te bezetten.⁹⁹⁴ De Ieperse afgevaardigde Jan Coene meldde echter op 2 februari aan het thuisfront dat dit bevel slechts een gerucht was.⁹⁹⁵ Gerucht of niet, het mischien door het verzet doelbewust verspreide nieuws miste zijn effect niet. Toen Maximiliaan in de avond van 31 januari een gebruikelijke ronde aan de stadspoorten deed, weigerde de stadswacht de poort te openen. Zowel aan de Gentpoort, als aan de Kruis- en de Katelinepoort speelde zich eenzelfde tafereel af.⁹⁹⁶ De schout en de baljuw van Brugge, in het bijzijn van de regent, verlangden van de wacht om de stad te verlaten, maar deze vertikte telkens het bevel op te volgen. Bij de Katelinepoort zou de stadswacht zelfs het hek voor het rijtuig van de Rooms-koning laten neerploffen hebben. In de ochtend van 1 februari ondernamen Maximiliaan en zijn hofhouding een tweede poging de stad door de Gentpoort te verlaten, maar alweer tevergeefs. De stadswacht bestond er uit leden van het ambacht der timmerlieden die er net een nachtelijke vergadering met de stadswacht van de Kruispoort op zitten hadden. Daar was het ambacht van de metsers verantwoordelijk voor de bewaking van de poort. De ambachten hielden voet bij stuk. Maximiliaan kon de stad niet uit. Volgens Despars kwam het zelfs tot een schermutseling met Matthijs Denys en Adriaan de Muer, respectievelijk de deken en de schilddrager van het ambacht van de timmerlieden. De regent wou de deken gevangen nemen, maar Adriaan de Muer zou dit verhinderd hebben. Of dit incident heeft plaatsgevonden of niet, de koninklijke stoet droop af naar het Prinsenhof waar de hofraad zich boog over een gepaste strategie om de stad te verlaten. Het hof besliste nog in de voormiddag om soldaten uit de lijfwacht van de regent, die overigens met het bij Pieter Lanchals geleende geld betaald werden, hun wapens op de Burg te laten etaleren, maar ook dit initiatief liep op een fiasco uit. De leiders van enkele ambachten gaven hun wacht de opdracht de soldaten aan te vallen. Geen van hen zou het gevecht overleefd hebben.⁹⁹⁷

De symboolwaarde van dit gewapend treffen was overduidelijk. Het hof en het Brugse stadsbestuur verloren de heerschappij over de stad. De Rooms-koning was gevangen en de leiders van de ambachten namen het politieke initia-

⁹⁹⁴ Aldus Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 320-1; 't Boeck van al 't gene, 177 en Wellens, *La révolte brugeoise*, 21. De troepen stonden onder leiding van Filips van Huerne, heer van Gaasbeek. Het was zijn laatste daad in vorstelijke dienst. Kort nadien sneuvelde de publieke vijand van Gent in een gevecht met Gentse troepen te Kortrijk (Kerckhoffs-De Hey, *De Grote Raad*, 72).

⁹⁹⁵ Toen de afvaardiging donderdagavond 31 januari vanuit Gent Brugge aanded, trof de delegatie 'tghemeente van der stede zeer beroert ter cause, also de mare liep achter strate dat de coninc ons ghenadighe heere zijn volc in de stede brenghe wilde' (Diegerick, *Correspondance des magistrats*, 27).

⁹⁹⁶ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 320-1 en 't Boeck van al 't gene, 177-8.

⁹⁹⁷ Diegerick, *Correspondance des magistrats*, 27-8.

tief over. Nog in de vroege namiddag van 1 februari sloegen de ambachten hun kampementen op op de Grote Markt. Het schavot dat de schout er had laten optrekken en dat als symbool gold voor het repressieve stadsbestuur, werd afgebroken en een wapening van de ambachten nam de plaats van het schavot in. In een laatste poging de opstand te bezweren, zou schout Pieter Lanchals in het Prinsenhof met de dekenen van de vier neringen (dit is het lid van de textielambachten), tevergeefs, overlegd hebben. Ook onderhandelaars van de Brugse natiën en een delegatie van het hof konden het tij niet keren.⁹⁹⁸ Integendeel, een deel van de ambachten haastte zich van de markt naar het huis van Pieter Lanchals op de Oudburg om hem gevangen te nemen. Maar de schout was verdwenen, en hij zou pas na enkele maanden opduiken – zijn terechtstelling was toen het gevolg. Ondertussen haalden de opstandelingen de hoofden van de tijdens het voorbije regime terechtgestelde personen (namelijk van Lodewijk Steylin, Pieter van der Eecke, Antonis Labbe en Jan de Keyt) van het Belfort. De boodschap liet aan duidelijk niets te wensen over. De repressie van het stadsbestuur en het hof was voorbij, de politieke oppositie had de macht veroverd.

Enkele bronnen uit de aanvang van de Brugse opstand van februari 1488 verschaffen een uitzonderlijke inkijk in de achtergrond en de motivatie van het verzet van de ambachten, de zogenaamde Brugse ‘negen leden’. De ambachten verzamelden naast een welgestelde elite, die doorgaans het bestuur van de vereniging uitmaakte, ook een grote groep die als ‘corporatieve middengroepen’ omschreven worden. Deze middengroepen traden op als een leidende kracht in de vele opstanden die het graafschap rijk was (al dan niet in coalitie met een factie uit de stedelijke elite).⁹⁹⁹ Dat was in Brugge niet anders. Maar waarom precies vervoegden zij in 1488 de strijd? De auteur van de *‘Excellente Cronike van Vlaenderen’* levert bij de beschrijving van de wapening van 1 februari 1488 immers zeldzame informatie over de totstandkoming van de wapening. Normaliter houden de bronnen het bij ‘*de neghen leden*’ of, nog vager, ‘*de ghemeente*’ die de markt bezette, maar de *Cronike* vermeldt uitzonderlijk meer details over de samenstelling van het verzet. We beschikken namelijk over een beschrijving hoe de negen leden zich na de sluiting van de stadspoorten op een verschillend tijdstip naar de Grote Markt begaven. Ter herinnering: de ‘negen leden’ van Brugge bestonden uit het lid van de poorterij en acht groeperingen van ambach-

⁹⁹⁸ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 323; *Dits die Excellente Cronike*, 229v en Wellens, *La révolte brugeoise*, 22-3.

⁹⁹⁹ Dambryne, *Corporatieve middengroepen en idem, De middenstand in opstand*. Zie ook Braekevelt et al., *Factiestrijd in laatmiddeleeuws Vlaanderen*, 210-4.

ten.¹⁰⁰⁰ Als we er van mogen uitgaan dat de volgorde van de betreding van de markt de mate van 'opstandigheid' van de negen leden weerspiegelt, dan is het mogelijk de kern van het verzet onder de ambachten bloot te leggen.

Normaal begaven de negen leden zich volgens een vastgelegde rangorde naar de markt, waarna elk lid op de voor zijn voorziene plaats postvatte. Maar op 1 februari 1488 verschenen de negen leden *niet* in de opgelegde hiërarchie op de markt. Dit opmerkelijk feit werd, door zijn uniek karakter, door de auteur van de *Cronike* neergepend.¹⁰⁰¹ Als eerste bereikte het lid van de 17 neringen de markt. Ze werden achtereenvolgens gevolgd door de ambachten van 'de naelde', de smeden, de vier neringen, de bakkers, de vleeshouwers, de ambachten 'van den ledere' en de makelaars. De acht van de negen Brugse leden die uit ambachten bestonden, hadden op dat moment de markt betreden. Tot slot vatten het negende lid, de poorterij (onder leiding van de hoofdmannen), en ook de 'vrylaten' post. Laatstgenoemde groepering was geen 'lid' uit het Brugse politieke bestel. Een 'vrylaat' was een inwoner uit het Brugse Vrije die niet over het statuut van poorter beschikte. De aanwezigheid van 'vrylaten' op de Grote Markt toont enerzijds aan dat een aantal inwoners van het Vrije, zoals in 1477, bereid was om zich achter de opstand van de ambachten te scharen. Dat betekende dat zij akkoord waren dat de ambachten hun controle over het omliggende kwartier zouden vergroten. Want, anderzijds, toonde de aanwezigheid van 'vrylaten' op de markt aan dat de ambachten, zoals in 1477, voor de afschaffing van het Vrije als vierde Lid van Vlaanderen ijverden. De afvaardiging van het Brugse Vrije had zijn vaste stek voor het huis van het ambacht van de viskopers op de Grote Markt, de plaats van de negen leden is niet gekend.¹⁰⁰² Om twee uur in de namiddag had elkeen de Grote Markt bereikt.

Als de gretigheid van de leden om zo snel mogelijk de markt te bereiken gelijk te stellen is aan de bereidheid om aan de wapening deel te nemen, én dit dan nog eens de mate van hun politieke intentie om aan de opstand mee te werken, verraadt, dan is het lid van de zeventien neringen de 'meest opstandige' organisatie van de negen leden. Deze redenering staat, gezien het hypothetisch karakter, op losse schroeven. Toch wijst een aantal vaststellingen erop dat deze volgorde waarschijnlijk aan een zekere politieke realiteit beantwoordde. Het lid van de zeventien neringen, bijvoorbeeld, bestond uit de bouwvakkersambachten

¹⁰⁰⁰ Deze acht leden waren: de vier neringen (de textielambachten), de vleeshouwers en de viskopers, de 17 kleine neringen (voornamelijk bouwvakkersambachten), de smeden, de lederambachten, de ambachten van de 'naelde' (kleinere confectie-ambachten), de bakkers (en ondergeschikte ambachten zoals de molenaars), en de makelaars (samen met hun ondergeschikte ambachten zoals de schippers).

¹⁰⁰¹ *Dits die Excellente Cronike*, 229v.

¹⁰⁰² Een vermelding van 27 februari 1488 leert dat het Brugse Vrije verplicht was op die plaats te staan, namelijk 'tharer houder plaetse ghecostumeerd, dat es voor twischcopershuus' ('t Boeck van al 't gene, 196).

en aanverwante neringen.¹⁰⁰³ Twee van deze ambachten, de timmerlieden en de metsers, waren volgens kroniekschrijver Despars de hevigste voorvechters van de sluiting van de stadspoorten de dag voordien. De zeventien neringen in het algemeen en de metselaars en de timmerlieden in het bijzonder duiken overigens in de verhalende bronnen over de Brugse opstand meermaals op het politieke voorplan in de ‘heetste’ fasen van de strijd.¹⁰⁰⁴ Onderzoek naar Gentse opstanden wees uit dat ook in deze grootstad de bouwvakkersambachten (er de ‘neringen van de plaats’ genaamd) in verschillende opstanden de meest strijdvaardige ambachten waren.¹⁰⁰⁵ Ambachten die een sterke fysieke arbeid vereisten, bevatten kennelijk slagvaardiger personen dan andere. Een bijkomende verklaring kan ook gelegen hebben in het feit dat de bouwvakkers in grote meerderheid louter dagloners waren, wier tewerkstelling van de ene dag op de andere kon wegvallen. Het is mogelijk dat de oorlog in het graafschap hun aantal opdrachten plots had doen slinken. Tegen die achtergrond waren de bouwvakkers misschien meer dan tevoren bereid door middel van een opstand politieke macht te verwerven om aan de verslechterde economische situatie te verhelpen. Bovendien waren, volgens berekeningen van Jean-Pierre Sosson, de jaren 1481-1483 en 1485-1486 erg ‘magere’ jaren voor de bouwvakkers. Ten gevolge van de duurte van de levensmiddelen was hun budget in deze jaren ontoereikend om nog in de alledaagse behoeften te kunnen voorzien.¹⁰⁰⁶ Herinneren we in deze context maar aan de hoge graanprijzen in de jaren 1486-1487.¹⁰⁰⁷ Aangezien, tot slot, de regio rond Brugge niet voorzien is van natuurlijke grondstoffen voor de bouw, zijn de ambachten van de ‘zeventien neringen’ voor hun bevoorrading enkel toegewezen op de internationale markt.¹⁰⁰⁸ De toenemende oorlogsdreiging en het handels-

¹⁰⁰³ Namelijk de timmerlieden, metselaars, tegeldekkers, loodgieters, strodekkers, zagers, pleisteraars, wijnmeters, wijnschroders, kuipers, wielwerkers, draaiers, schrijnwerkers, beelden-zadelmakers, boogmakers, lijnmakers en pottenbakkers (Vandewalle, *De Brugse stadsmagistraat*, 39).

¹⁰⁰⁴ Wanneer bijvoorbeeld op 15 maart 1488 het stadsbestuur na een lange zoektocht Pieter Lanchals gevangen nam, beschrijft Despars hoe ‘*een goet ghedeel temmerlieden*’ luidkeels rondbazuinde dat de schout ‘*ons ghevanghen man*’ was (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 382). Op 22 februari 1488 maakten ‘*eeneghe dyversche van die up de merct stonden van den 17 neerynghen*’ zich meester van het vaandel van de stad om in een soort van ‘zuiveringsactie’ op zoek te gaan naar politieke tegenstanders (‘*Boeck van al ’t gene*’, 191).

¹⁰⁰⁵ Haemers, *De Gentse opstand*, 205; Dambryne, *De Gentse bouwvakkersambachten*, 53-5 en Boone, *Les gens de métiers*, 35-6. Deze opstandige reputatie spruitte voornamelijk voort uit het feit dat de bouwgroeperingen jaarlijks recht had op één zitje in de schepenbank waardoor deze ambachtsverzameling een broeihaard voor interne conflicten was. Dat was in Brugge niet anders. Aangezien het werkerterrein van verschillende van deze neringen elkaar overlapt en aanvankelijk erg vaag omschreven was, kwamen deze ambachten meermaals in elkaars vaarwater, wat aanleiding gaf tot conflicten, hetgeen hun politieke combativiteit kan aangescherpt hebben. Bovendien was het bouwbedrijf een harde mannenwereld.

¹⁰⁰⁶ Sosson, *Les travaux publics*, 231. Tevens zouden de bouwvakkersambachten in de periode 1481-1500 een hoge werkloosheid gekend hebben (*ibidem*, 258).

¹⁰⁰⁷ Na de oogst van 1487 kostte een hoer tarwe het Sint-Juliaansgasthuis 112 groten (Nyffels, *Tussen ascense en exuberantie*, II, 5), het Sint-Donaaskapittel kocht aan 90 groten (Verhulst, *Prijzen van granen*, 36).

¹⁰⁰⁸ Sosson, *Les travaux publics*, 262.

verstorend karakter ervan in het najaar van 1487 en in januari 1488 kunnen de bouwvakkers dus aangezet hebben om het beleid van het stadsbestuur en de regent te bekritisieren.

Het argument van de graanprijzen en de gebrekkige bevoorrading van de stad geldt uiteraard niet enkel voor de bouwvakkers. Ook de andere ambachten bleven ongetwijfeld niet gespaard van een stijgende levensduurte. De bronnen ontbreken echter om te bepalen hoe groot de schade was die de ambachten ten gevolge van de oorlog te lijden kregen. Misschien hoeft het niet te verwonderen dat ambachtslieden die verantwoordelijk waren voor exportgevoelige sectoren zoals de vervaardiging van confectie (de neringen ‘*van der naelde*’) en de textielsector (de ‘vier ambachten’ van wevers en volders) als tweede en vierde van de negen leden de Brugse markt betraden. Het is echter ook mogelijk dat een aantal ambachten ten gevolge van de grote nood aan oorlogsmateriaal gouden zaken deed in oorlogstijd. Dan is het verwonderlijk dat de wapenmakers, die gegroepeerd waren onder de smeden, zich als derde naar de markt begaven. Deze vaststelling relativeert het belang dat we aan de volgorde van de betreding van de Grote Markt door de ambachten op 1 februari kunnen hechten.

Anderzijds valt op dat de ambachten van de bakkers, de vleeshouwers, de makelaars en het lid van de poorterij op 1 februari 1488 pas later de Grote Markt betraden. Deze verenigingen waren traditioneel de rijkste uit de stad. Zoals in andere steden in Vlaanderen kenden de ambachten die instonden voor de bevoorrading van vlees of vis, of degene die zich beperkten tot de vervoerssector (zoals de schippers) een erfelijk lidmaatschap.¹⁰⁰⁹ Dat betekende dat deze corporaties in de praktijk rijkere meestersgeslachten kenden die dikwijls ook de bestuurlijke ambten in hun organisatie inpalmden. Één van de gevolgen hiervan was dat het bestuur van de vleeshouwers, de visverkopers, de bakkers, de schippers en de makelaars erg oligarchisch was.¹⁰¹⁰ Het onderzoek naar bijvoorbeeld de visverkopers (dat samen met de vleeshouwers tot hetzelfde lid behoorde) leerde dat dit ambacht in de beschouwde periode zeker een erfelijke nering was. Rijke, soms zelfs ridderlijke families, domineerden dit ambacht – het was bij de makelaars niet anders.¹⁰¹¹ Onderzoek naar de kuipers (die tot het lid van de ‘zeventien neringen’ behoorden) en de wolwevers besloot dat deze corporatieve organisaties veel opener waren, maar in zowat alle ambachtsbesturen lijkt toch een zekere vorm van machtsconcentratie te hebben bestaan.¹⁰¹²

¹⁰⁰⁹ Stabel, *Stedelijke instellingen en stedelijke economie*, 19; Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 71-93.

¹⁰¹⁰ Een overzicht terzake in Dumolyn, *De Brugse opstand*, 75-85 en *idem*, *Population et structures*, 48-58.

¹⁰¹¹ Vanhoutryve, *De vishandel en het visambacht*, 110 en Van Houtte, *Makelaars en waarden*, 8.

¹⁰¹² Zie respectievelijk Sosson, *La structure sociale*, 464 en Vermaut, *De textielnijverheid in Brugge*, 428-32. Algemene vaststellingen in Dumolyn, *De Brugse ambachtsbesturen*, 314-6.

Het is denkbaar dat het oligarchische bestuur van de vleeshouwers, visverkopers, bakkers, makelaars en schippers veel gezagsgetrouwer was dan het bestuur van de andere ambachten. Dat was althans te Gent het geval.¹⁰¹³ Een korte blik op de personen die tijdens de regering van regent Maximiliaan het ambt van deken van het Brugse ambacht van de makelaars hebben uitgeoefend, leert ons dat deze vaststelling alvast voor dit ambacht opgaat.¹⁰¹⁴ In 1486 was schildknaap Cornelis Metteneye fs. Jan deken. Hij was tijdens de regering van de eerste regentschapsraad in aanvaring gekomen met het stadsbestuur, dat hij na de machtsovername van Maximiliaan een proces aandeed.¹⁰¹⁵ In 1487 was Cornelis van den Berghe deken der makelaars. Hij was schepen van Brugge in 1486 en de broer van Filips van den Berghe. Deze was in juli 1485 door Maximiliaan als algemeen muntmeester van Vlaanderen aangesteld en nadien met één van de dochters van de Gentse overdeken Mathijs Peyaert gehuwd.¹⁰¹⁶ Cornelis van den Berghe was dus nauw verwant met het Maximiliaangezinde regime te Gent en Brugge. Aristocratie en gezagsgetrouwheid gingen in het bestuur van de makelaars in de periode van het regentschap van Maximiliaan dus samen. Misschien is de aanstelling van Hendrik Ferrant in februari 1488 als deken te verklaren door het feit dat hij schepen was tijdens de regering van de regentschapsraad (namelijk in 1483). Hij behoorde weliswaar tot de rijkere elite van de stad, maar hij bleek de gepaste achtergrond te hebben om tijdens de opstand de makelaars te leiden.¹⁰¹⁷ Hoe dan ook lijkt het dat de makelaars in de periode van 1485 tot 1488 een Maximiliaangezind bestuur kenden. Is het mogelijk dat ook het bestuur van de visverkopers, de vleeshouwers, de bakkers en de schippers zich politiek verwant voelde aan of zelfs deel uitmaakte van de oligarchie die Brugge bestuurde van juli 1485 tot februari 1488? Een uitgebreide prosopografie van de ambachtsbesturen in de betrokken jaren kan deze hypothese toetsen. Dat een aantal dekens van de ambachten banden had met het Maximiliaangezinde regime, of althans met dit regime vereenzelvigd werd, kan ook blijken uit het feit

¹⁰¹³ Boone, *Les métiers dans les villes*, 8-12.

¹⁰¹⁴ De lijst van dekens werd uitgegeven door Van den Abeele & Catry, *Makelaars en handelaars*, 139-40.

¹⁰¹⁵ ARA: GR, procesbundels tot 1504, 79. Cornelis Metteneye was in januari 1486 in dienst van de souverain-baljuw (SAB: SR, 1485-86, 166v). Maximiliaan zou hem na de verovering van het graafschap in 1490 tot schout van Brugge aanstellen (zijn volledige carrière in Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 236). Cornelis Metteneye fs. Jan is overigens niet te verwarren met zijn naamgenoot Cornelis Metteneye fs. Kristof die in 1484 burgemeester van het Brugse Vrije was en ook in februari 1488 in die functie aangesteld werd.

¹⁰¹⁶ Gailliard, *Bruges et le Franc*, I, 346.

¹⁰¹⁷ Het bewijs van zijn rijkdom wordt geleverd door enkele vrijwillige leningen aan de stad. Hij leende samen met Jan Ferrant 10 lb. gr. aan Brugge in 1477 (SAB: SR, 1476-77, 32v), in mei 1480 was dat 4 lb. gr. (SR, 1480-81, 204v), in mei 1482 25 lb. gr. (SR, 1481-82, 190v) en in juni 1487 4 lb. gr. (SR, 1486-87, 188v). Op 22 april 1485 kocht hij een rente van 3 lb. gr. op Vlaanderen voor 45 lb. gr. (ARA: Rk., AL, 51 en SAB: OR, 4, 112v).

dat enkele oud-dekens in maart 1488 door het opstandige regime opgesloten en berecht werden.¹⁰¹⁸

Het is moeilijk een besluit te trekken uit de berichtgeving van de ‘*Excellente Cronike*’ over de gebeurtenissen op 1 februari 1488. Een klare blik op de ‘mate van opstandigheid’ van elk van de negen leden van Brugge is aan de hand van deze beschrijving onmogelijk te verkrijgen. Maar enkele symptomen wijzen op een verschillende intentie van de negen leden om aan de opstand deel te nemen. Dat het lid van de poorterij als laatste der negen leden de Grote Markt betrad op 1 februari 1488 is waarschijnlijk niet aan het toeval te wijten. De poorterij had als lid het minst te winnen bij een verhoogde invloed van de ambachten in de Brugse politiek. Maar ook onder de negen leden was er schijnbaar verdeeldheid. Waarschijnlijk dienen we rekening te houden met verschillende factoren die op verschillende tijdstippen de dominantie van de leiders van één of meerdere ambachten bepaalden. In een chaotische situatie waarin het stadsbestuur faalde om de controle over het politieke leven te bewaren, profiteerden alvast de bouwvakkers van het machtsvacuüm om het zeil naar zich toe te trekken. Uiteindelijk namen ook de gezagsgetrouwe ambachtsbesturen aan de opstand deel omdat ze waarschijnlijk vreesden hun controle op de achterban te verliezen als ze het politieke initiatief aan de meer radicale ambachten overlieten. Slotsom: een wapening hield de stad in zijn greep. Brugge was opnieuw in opstand!

Enkele andere documenten verschaffen inzicht in de beweegredenen van de ambachten om in opstand te komen tegen het stadsbestuur en de regent. Het betreft twee rekesten die de verzamelde verenigingen aan het bestuur overhandigden, zoals ze ook tijdens de opstand van 1477 hadden gedaan. Een rekest is een verzoekschrift van onderdanen om aan een bepaalde situatie te verhelpen. Het was een gebruikelijk middel van ambachtsmiddens om een bepaald beleid in de stad bij te sturen.¹⁰¹⁹ Naar aanleiding van de Staten-Generaal die Gent en Brugge na de opsluiting van Maximiliaan zouden organiseren, werd aan de ambachten gevraagd hun klachten over het bewind van regent Maximiliaan en van het stadsbestuur op te stellen.¹⁰²⁰ Op 23 februari 1488 maakten de op de Grote Markt verzamelde negen leden collectief zes grieven over. Op een onbekend tijdstip, enkele dagen nadien, vulden ze deze klachtenlijst met nog een zeventigtal verzuchtingen aan. Kennelijk beschikte elk ambacht over een exem-

¹⁰¹⁸ Met name de oud-dekens van de timmerlieden, de wolwevers, de scheerders, de smeden en de schippers werden berecht na de terechtstelling van Pieter Lanchals (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 389).

¹⁰¹⁹ Liddy & Haemers, *Popular politics*, 781-2 en Dumolyn, *Our land is only founded*, 375-7.

¹⁰²⁰ De Staten-Generaal zou in maart en april te Gent plaatsvinden (zie vroeger, naar Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 297-9 en Wellens, *Les Etats-Généraux*, 203-13).

plaar van dit lijvige dossier van *'doleanchen ende begheerten'*. De kopie voor de *'corduwaniers'* bleef bewaard, zoals op de rug van een overgebleven exemplaar aangegeven staat.¹⁰²¹ Op 17 april 1488 stelden afgevaardigden van de negen leden een tweede grievenlijst op. Het rekest diende ter voorlegging aan de Drie Leden van Vlaanderen, die, bij geschrifte van de Gentse klerk Geraard van der Oeyen, elk van de klachten van de negen leden van een repliek bedienden. Deze repliek vat zich samen tot de belofte dat de Drie Leden op de Staten-Generaal alles in het werk zouden stellen om aan de *'pointen ende artictlen'* van de negen leden te voldoen.¹⁰²²

De in totaal 87 puntjes die de leden in de aanloop van de Staten-Generaal overmaakten, vallen uiteen in een economisch en een politiek luik. Het 'economisch programma' had als doel Brugge opnieuw de kansen te bieden om de economie te laten heropleven. Een aantal kenmerkende maatregelen maakte hiervan deel uit. De ambachten wilden de stapel herstellen en overtreders van het stapelrecht gestraft zien. De buitenlandse naties konden uiteraard nog van hun privileges genieten, maar ze dienden zich wel aan de afspraken te houden. Kooplieden mochten enkel de goederen verhandelen die ze over zee of over land naar Brugge brachten en het bleef hen verboden, op enkele metaalproducten na, hun goederen zelf te verwerken.¹⁰²³ Om buitenlandse handelaars niet voor het hoofd te stoten, eisten de negen leden enkele gunstmaatregelen, zoals de directe uitbetalingen van leningen die recentelijk bij vertegenwoordigers van de natiën waren aangegaan en de afbetaling van schulden die vreemde kooplieden hadden bij failliete wisselaars.¹⁰²⁴ De initiatiefnemers van de rekesten hoopten dat het stadsbestuur de pogingen om het Zwin beter bevaarbaar te maken, niet zou opgeven. Tevens moedigde ze het beleid van de voorbije jaren aan om de politieke controle van de hoofdstad over de Zwinmonding op te voeren. Het ambt van waterbaljuw van Sluis was in 1487 in handen van de stad gekomen, de negen leden eisten eenzelfde maatregel met betrekking tot het ambt van de 'landbaljuw' van Sluis.¹⁰²⁵ Zoals de privileges van 1477 bepaalden, wensten de ambachten ver-

¹⁰²¹ De volledige titel van het rekest luidt: *'De doleanchen ende begheerten die de ghecommitteerde van de neghen leden van der stede van Brugghe int generale overbrocht hebben der wet'*. Het cahier berust op het RAB (FD, 184 (2)) en het werd uitgegeven door Delepierre, *Analectes brugeoises*, 230-44.

¹⁰²² De volledige titel van het document luidt *'Dit naervolghende zijn de punten ende artictlen die de ghedeputeerde van den neghen leden van der stede van Brugghe, van denzelven ledenweghe overbrocht hebben der wet van der voorseyder stede, omme die bij den Leden slants van Vlaenderen vulkommen thebbene al zulke punten ende artictlen als daer op bij der voorseyder wet ende den ghedeputeerden van den neghen leden, van article tarticle, ghenaeamt ende gheadviseert zijn'*. Ook deze grievenlijst berust in het RAB (FD, 184 (1)), een gedeeltelijke kopie ervan in het SAB (KO, 73). Dit rekest werd eveneens uitgegeven door Delepierre, *Analectes brugeoises*, 245-9.

¹⁰²³ *Ibidem*, 241-2. Dit verbod werd nog eens bevestigd op 1 juni 1488 (SAB: PO, 1230).

¹⁰²⁴ Delepierre, *Analectes brugeoises*, 230-2.

¹⁰²⁵ *Ibidem*, 240.

schillende tolheffingen in de Zwinmond op te heffen, zoals deze op het aluin en niet nader bepaalde *'Zwynghelde ende andere thollen ter Sluus'*.¹⁰²⁶ Een eerlijke tolheffing werd door de negen leden overigens als een zekerheid beschouwd. Het stadsbestuur werd daarenboven aangeraden af te raken van het verlieslatende contract met de tolheer waarin de stad aan hem jaarlijks een vaste som overmaakte.¹⁰²⁷ Ook het monetaire vraagstuk kwam ter sprake. De leden verlangden dat het stadsbestuur op de Staten-Generaal zou pleiten voor eenzelfde koers van de munt voor de gehele Nederlanden.¹⁰²⁸ Tot slot legden ze de Staten-Generaal een op het eerste gezicht merkwaardig voorstel voor. Het rekest eiste dat Bergen-op-Zoom en Antwerpen een nieuwe jaarmarkt zouden inrichten, zoals Brugge er ook één kende.¹⁰²⁹ De negen leden beschouwden zich dus niet als concurrenten van deze havensteden. Ze promootten integendeel een vreedevolle co-existentie van jaarmarkten, ongetwijfeld in de hoop dat een algemeen economisch reveil ook Brugge ten goede zou komen.

De – bijna vanzelfsprekende – eis van de ambachten om het Brugse Vrije het statuut van vierde Lid van Vlaanderen te ontnemen, vinden we niet in het eisenpakket terug omdat aan deze klacht al verholpen was. Daags na de aanstelling, op 13 februari 1488, had de nieuwe stadsmagistraat van Brugge het Vrije opnieuw als haar kasselrij onderworpen, zoals in het eerste Brugs privilege van 1477 bepaald was. Op 19 februari werd de magistraat van het Vrije door een door de Drie Leden samengestelde kiescommissie vernieuwd.¹⁰³⁰ Voortaan beschikte Brugge dus weer over een verregaande politieke, economische en militaire controle op het bestuur van het Vrije. Dat was belangrijk omdat de kasselrij belastingen inde op het platteland die nadelig konden zijn voor de handel. De grievenlijst verwijst bijvoorbeeld expliciet naar de *'zwaeren zettinghen'* die het Vrije in de laatste jaren gegeven had.¹⁰³¹ De schepenbank van het Vrije, die vanaf februari 1488 door Brugge was samengesteld¹⁰³², zou deze taksen op het economische verkeer overigens kort na de machtsovername afschaffen. Misschien is de steun van enkele inwoners van het Vrije voor de *'politieke degrada-*

¹⁰²⁶ *Ibidem*, 241.

¹⁰²⁷ *Ibidem*, 242.

¹⁰²⁸ *Ibidem*, 240.

¹⁰²⁹ *'Voort dat men de Bruggemaerct houden zal achtiene daghe, ende dat men bidden zal den Staten van den lande omme ghelycke maercten te vercryghene tAntwerpen ende te Berghen'* (*ibidem*, 239).

¹⁰³⁰ Despars, *Cronycke van den lande*, 350 en RAB: BVR, 226, 1r. Voor zover bekend heeft de tweede regentschapsraad nooit een akte vervaardigd waarin het Brugse Vrije haar statuut ontnomen werd. Op 18 januari 1490 zou Maximiliaan het Vrije opnieuw als vierde Lid erkennen (Prevenier, *Het Brugse Vrije*, 20).

¹⁰³¹ Delepierre, *Analectes brugeoises*, 233.

¹⁰³² Cornelis Metteneye fs. Kristof bijvoorbeeld, een verwant van Jan van Nieuwenhove fs. Klaas, werd in februari 1488 opnieuw burgemeester van het Brugse Vrije. Hij oefende deze functie ook tijdens de regering van de eerste regentschapsraad uit (Haemers, *Middelburg na Pieter Bladelin*, 252-4).

tie' van het Lid tot kasselrij als een vorm van protest tegen deze in 1485 ingevoerde lasten te verklaren.

Dit brengt ons bij het politieke luik van de rekesten van de negen leden. De *'doleanchen ende begheerten'* ademen een sterke wil uit om de ambachten in hun oude rechten te herstellen. De verzuchting naar de toepassing van de privileges van de tolvrijstelling voor Bruggelingen, van de hagepoorters en van de ambachtskeuren, én naar een sterke controle van overheidswege op hun naleving kan aantonen dat het voorbije bewind deze voorrechten met de voeten was getreden. De negen leden eisten geen nieuwe privileges. Ze wensten enkel dat de rechten van vijf poortersneringen in een keure geboekstaafd zouden worden zoals dat destijds bij de andere ambachten gebeurd was.¹⁰³³ De ambachten verlangden dus opnieuw een voor hen voordelige handelsruimte in de stad te creëren, waarbij oneerlijk geachte concurrentie uit den boze was. Ze wensten het economische leven in de stad niet te monopoliseren, noch een dwingende regelgeving aan andere economische actoren op te leggen. In de eerste plaats hoopten ze, zoals vanouds, een politiek klimaat te scheppen dat hen in staat zou stellen om op te treden tegen eventuele ongeregelde heden in het economische leven van de stad.¹⁰³⁴

De ambachten hadden in de eerste weken van februari 1488 wel hun permanente politieke vertegenwoordiging in de Brugse schepenbanken verloren.¹⁰³⁵ Op 2 februari vaardigde Maximiliaan een nieuw mandament uit waarin hij besloot terug te keren naar de verkiezingsprocedure van vóór het eerste Brugs privilege van 1477.¹⁰³⁶ Dat betekende dat voortaan enkel vorstelijke commissarissen zouden instaan voor de verkiezing van de magistraat. Waarschijnlijk had Maximiliaan met de uitvaardiging van deze akte gehoopt de machtsgreep van de Brugse ambachten alsnog te dwarsbomen. Maar het is eigenaardig dat de negen leden deze akte nooit vernietigd hebben.¹⁰³⁷ Integendeel, het document behield zijn rechtsgeldigheid tijdens de komende jaren. De buitengewone magistratuursvernieuwing van 12 februari 1488 bijvoorbeeld zou de sinds 1477 ingevoerde verdeling van schepenzetels niet meer volgen. Toen hadden de ambachten recht op veertien schepenzetels, en de poorterie maar op zes. In februari 1488 waren de rollen omgedraaid. In plaats van zes palmde de poorterie toen veertien zetels in,

¹⁰³³ 'Voort dat alle de mudsereeders, bonettemaekers, plattijnsnijders, lijbrerariers gheseyt boucscrivers ende boucbinders, ende brauwers ambocht wesen zoude, ende kueren ende vrijheden hebben als andre ambochten' (Delepierre, *Analectes brugeoises*, 238).

¹⁰³⁴ Stabel, *Guilds in medieval Flanders*, 196.

¹⁰³⁵ Delepierre, *Analectes brugeoises*, 179-86.

¹⁰³⁶ SAB: PO, 1228.

¹⁰³⁷ Wel eisten de negen leden dat schepenen noch raadsliden in het bestuur van een ambacht zouden zeten (Delepierre, *Analectes brugeoises*, 234 en 236). Dit verbod op 'cumul' werd door het stadsbestuur bekrachtigd op 1 juni 1488 (SAB: PO, 1230).

de ambachten namen de overige voor hun rekening.¹⁰³⁸ Misschien gaven de negen leden hun directe invloed op de schepenverkiezing op omdat ze een groot vertrouwen stelden in een nieuw controleorgaan dat ze na de schepenverkiezing zouden inrichten. Na de inauguratie van de schepenbank op 12 februari 1488 werd er immers een politieke commissie in het leven geroepen die uit negen vertegenwoordigers van de leden bestond. Deze instelling diende voortaan te waken over het bestuur van de stad, de autonomie van de ambachten, en het optreden van de magistraten. Permanent diende deze commissie verslag uit te brengen bij de leden.¹⁰³⁹ Het controleorgaan zou als waakhond voor de schepenbank optreden, een permanente vertegenwoordiging in het stadsbestuur werd tegen deze achtergrond allicht onnodig geacht.

Één van de voornaamste politieke eisen in de grievenlijst was het einde van de oorlog en het herstel van de rechtsorde te Brugge en in Vlaanderen. De vorst diende de Vrede van Atrecht te bekrachtigen en de Staten-Generaal werd verzocht naar een oplossing voor het krijgsgeweld en het regentschap te zoeken. Uit het rekest blijkt dat Brugge een procedure voor het Parlement van Parijs gestart was om Maximiliaan als regent vervallen te verklaren. Indien de Rooms-koning na de aanklacht nog akten als regent uitgevaardigd had, dan beschouwden de negen leden deze documenten als ongeldig.¹⁰⁴⁰ De negen leden eisten ook een rechtvaardige bestraffing van tal van (vermeende) misdaden van voormalige gezagsdragers. Bovendien diende elkeen die met de inning van belastingen in Brugge en het Vrije belast was geweest, rekenschap af te leggen van de besteding van de opbrengst.¹⁰⁴¹ Tot slot verlangden de leden naar een akte van eenheid onder de negen leden, de Drie Leden van Vlaanderen en de Staten-Generaal.¹⁰⁴² De ambachten hadden door middel van een gemeenschappelijke wapening verregaande politieke macht in de stad verworven. Met de plechtige belofte geen beslissingen buiten hun '*consent*' te nemen, zouden de schepenen hun participatie aan het bestuur verzekeren. Een akte ter bevestiging van de politieke eenheid tussen de Drie Leden onderling en van alle gewesten van de Nederlanden zou de volksvertegenwoordiging in de Nederlanden een definitieve inspraak in het landsbestuur moeten verschaffen.

¹⁰³⁸ Despars vermeldt uitzonderlijk tot welk lid de schepenen in februari 1488 behoorden (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 342-3).

¹⁰³⁹ *Ibidem*, 343; Janssens, *Macht en onmacht*, 22-3 en Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 185.

¹⁰⁴⁰ 'Voort indien de conyng eeneghe zaken ghedaen ofie ghegheven heeft zichtigent dat die van Brugge gheappeleert hebben van zijnder voochdijje, dat zal men te nieten doen ende casseren' (Delepiepierre, *Analectes brugeoises*, 233).

¹⁰⁴¹ *Ibidem*, 233-5, 239 en 246-7.

¹⁰⁴² *Ibidem*, 235-6 en 242-3.

Kortom, de negen leden eisten in de twee rekesten van het voorjaar van 1488 politieke inspraak in de besluitvorming, het herstel van oude rechten, respect voor de corporatieve rechten en een beleid dat de economische welvaart ten goede kwam. De inhoud van dit eisenpakket verrast amper. De negen leden herhaalden immers hun grieven van 1477 en het was de beleidslijn van de periode waarin ze reeds aan de besluitvorming deelnamen. Zoals vanouds zouden de ambachten vanaf 1488 hun verworven beslissingsmacht aanwenden om het corporatisme in de stad te beschermen.¹⁰⁴³ Het repressieve bewind van de afgelopen jaren noodzaakte de ambachten hun politieke eisen nogmaals te herhalen. Om een beleid te voorkomen dat gelijkaardig was aan dat van de voorgaande jaren, voorzagen de negen leden bovendien in de installatie van een nieuw controleorgaan. Het permanente toezicht op het beleid door de leden maakte zelfs een vertegenwoordiging in de schepenbanken overbodig. De ambachten wensten dus dat het stadsbestuur in de toekomst rekening zou houden met hun rechten en verzuchtingen. Dit was een zekerheid die hen de laatste jaren ontnomen was.

5. Besluit: factiestrijd

De bestuursvorm die Vlaanderen in de eerste fase van de Vlaamse Opstand (1485-1488) kende, de ‘federale stedenbond’, hield in 1485 op te bestaan, maar ze zou na de Brugse opstand van 1488 opnieuw ingericht worden.¹⁰⁴⁴ Omdat Vlaanderen tijdens de tweede fase van de Opstand geen afzonderlijk geheel meer vormde, zoals in de voorafgaande jaren, is het moeilijk een etiket te plakken op de bestuursvorm in die tweede fase. Zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië maakte het opnieuw deel uit van de samengestelde Bourgondisch-Habsburgse unie. Deze werd door het centrum, het hof, bestuurd, waarin regent Maximiliaan niet als enige beslissingen nam. Met name was de Weense prins tijdens zijn regentschap lange tijd buiten Vlaanderen, maar hij liet systematisch het praktische bestuur over aan lokale machthebbers en vertrouwelingen van zijn hofhouding. Die beperkte schare bondgenoten behoorde duidelijk tot een andere factie dan degene die na 1482 de lakens had uitgedeeld. Wie precies de bakens uitzette aan het hof is nauwelijks te duiden, maar figuren als Pieter Lanchals, Guy de Baenst en Mathijs Peyaert genoten groot vertrouwen van de regent. Is het moeilijk de bestuursvorm van Vlaanderen voor de periode 1485-

¹⁰⁴³ Prak, *Corporate politics*, 81-3. Ook in andere stedelijke opstanden in de Zuidelijke Nederlanden, zoals bijvoorbeeld van de zeventiende-eeuwse Brabantse steden of het middeleeuwse Luik, vormde het behoud van het corporatisme het voornaamste politieke streefdoel van de ambachten (zie respectievelijk Van Honacker, *Résistance locale et émeutes*, 65 en Xhayet, *Le rôle politique, passim*).

¹⁰⁴⁴ Haemers, *Philippe de Clèves, passim* en Haemers & Sicking, *De Vlaamse Opstand*, 330-2.

1488 te typeren, het is wel mogelijk de bestuurswijze van de machthebbers te kenmerken.

Meer dan de regentschapsraad concentreerde het hof dwangmiddelen op een centraal niveau. De regent en zijn equipe streefden een belastingsmonopolie na. De centrale machthebbers beslisten over het tijdstip en de omvang van de territoriale en, door middel van de aanwezigheid van vertrouwelingen in het stadsbestuur, zelfs van de stedelijke belastingen. Ook de beslissingsmacht lag centraal en breidde zich van bovenaf stelselmatig uit. Maximiliaan ontnam de grote steden hun bevoegdheden over het omringende platteland. Brugge verloor bijvoorbeeld de controle over het Brugse Vrije. Meer nog, de vorst verwierf een rechtstreeks toezicht op de politiek van de kasselrij omdat de bestuurlijke elite er vanaf 1485 tot zijn entourage behoorde. Niet systematisch, maar indien hij daartoe de behoefte voelde (zoals tijdens een oorlog of de contestatie van zijn gezag), dikte de regent de bevoegdheden van centrale instellingen en ambtenaren aan. Het overheidspersoneel bestond bovendien niet langer uit een door de steden betaalde vertegenwoordiging. Om de controle over de centrale instellingen te verscherpen, dropte de regent loyale ambtenaren, technocraten en adellijke volgelingen in belangrijke bestuursposities. Maximiliaan eigende zich ook het symbolische kapitaal van de jonge graaf toe en een actieve propaganda diende de broodnodige steun van de onderdanen voor het regime te bewerkstelligen. Maar daarin is hij maar deels geslaagd. De propaganda miste doel, en repressie kon het tij niet keren. Het centrale machtsniveau verloor in 1487 in stijgende mate het geweldsmonopolie aan machtskernen die het hof had proberen te bestrijden.

Dit was voornamelijk het gevolg van de autocratische wijze waarop de vorst en zijn entourage Vlaanderen hadden bestuurd. Zowel op territoriaal als op stedelijk vlak lieten Maximiliaan en zijn entourage zich veel minder leiden door de inspraak van de traditionele representatieve lichamen die het graafschap rijk was. De dramatische oorlogsomstandigheden in acht genomen, is het natuurlijk de vraag of het hof een andere optie had. Vlug geld vinden was de boodschap, en daarvoor is een centraal georganiseerde besluitvorming makkelijker. Maximiliaan wimpelde de kosten van zijn beleid af op de stad waarin hij over de grootste politieke aanhang beschikte. De uitgifte van renten te Brugge bijvoorbeeld was een succes, maar de opbrengst volstond niet om het beleid te voeren. Leningen bij handelaars en kapitaalkrachtige burgers brachten soelaas. Ze voorkwamen niet enkel inspraak van volksvertegenwoordiging, maar ze maakten snel, echter dikwijls duur, geld beschikbaar voor de overheid. De terugbetaling werd vooruitgeschoven aangezien de leningen geassigneerd werden op stedelijke inkomsten zoals indirecte belastingen. Ook het landsbestuur van de 'federale stedenbond' deed tijdens haar regering in 1483-1485 beroep op een stedelijke verbruiksbelas-

ting, maar inspraak in de tarieven en de besteding van de opbrengst van de belastingen behoorde in Maximiliaans bestuurswijze voor ruime groepen van de samenleving niet meer tot de mogelijkheden.

De macht van de vorst tijdens de uitoefening van zijn regentschap was niet absoluut, want hij diende rekening te houden met de belangen van regionale machthebbers. Leden van de hoge adel (zoals Filips van Kleef), kapitaalkrachtige burgers of handelaars (zoals Tommaso Portinari) verwierven een zekere beslissingsmacht in het beleid. Ook lokale vertrouwelingen concentreerden veel macht in hun handen. Hen van eigenbelang betichten, gaat te ver, want zij bevoordeelden met de verkregen gunsten en rechten tal van familieleden en bevriende netwerken. Op die manier woedde de factiestrijd in Vlaanderen voort. De politieke bescherming van de vorst was cruciaal voor het machtsbehoud van de ‘vorstelijke partij’ en dus van de stedelijke gezagsdragers die het Habsburgse beleid uitvoerden. De gepatroneerde stadsbesturen ontvingen prestigieuze voordelen en politieke legitimiteit van hun broodheer. Conflicten tussen bestuurders in de steden waren zeldzaam omdat politieke onenigheid aan tegenstanders de kans kon geven aanhang te winnen. Voornamelijk de beslissingsmacht die enkele edelen en personen van lagere komaf in het overheidsapparaat verworven, is opvallend. Zoals tijdens de regering van Maria van Bourgondië maakte de Rooms-koning handig gebruik van de diensten van bekwame administrators of opgeklommen stedelingen die hun lot aan dat van de regent verbonden (zoals Yeronimus Lauwerein of Mathijs Peyaert). Ook de Drie Leden hadden dergelijke ambtenaren in hun administratie opgenomen, maar ze hadden beslissingen aan de adel uit de regentschapsraad, de stedelijke elite of aan leiders van de ambachten gelaten. De vertrouwelingen van Maximiliaan waren daarentegen enkel aan hem en de bevriende factie verantwoording verschuldigd.

De economische politiek van de nieuwe gezagsdragers symboliseert hun beleid. Dat was er in de eerste plaats op gericht Vlaanderen na enkele zware oorlogsmaanden economisch te doen herleven. De regent bevestigde de stapelprivileges van de grote Vlaamse steden en zijn entourage ondernam verscheidene initiatieven om de handel in het graafschap te bevorderen (zoals de dichting van het Zwarte Gat). Maar deze maatregelen misten effect. De sinds 1486 hervatte oorlog tegen Frankrijk had nadelige gevolgen voor de economische heropleving. Ze had een handelsverstoring karakter en had zware financiële gevolgen. Om de oorlog te financieren hief de vorst, zeker op het einde van zijn regentschap, hogere fiscale lasten en bovendien voerde hij een weinig standvastige monetaire politiek. De gebrekkige staat van het archiefmateriaal laat helaas niet toe volgende stelling concreet te bewijzen, maar het is meer dan waarschijnlijk dat Maximiliaans oorlogspolitiek de Vlaamse economie heeft uitgeput. Zoals elders

in Europa werd de verhoogde politieke en fiscale druk van oorlogvoerende vorsten de grote handelssteden fataal.¹⁰⁴⁵ Er is een fundamentele oorzaak voor de economische achteruitgang van Vlaanderen in het algemeen en Brugge in het bijzonder, namelijk een onomkeerbare verschuiving van handelsstromen naar Antwerpen, maar de breuk werd mede door politieke en militaire feiten bepaald. Maximiliaan en zijn entourage hebben dit proces versneld en op deze wijze hebben ze, allicht meer onbewust dan bewust, de basis van Brugges economische koppositie in de Nederlanden ernstig gehypothekeerd.

¹⁰⁴⁵ Blockmans, *Voracious states*, 243 en Van Uytven, *Politiek en economie*, 1149.

IV. Epiloog: van Brugge tot Sluis (1488-1492)

---

*'Et il fut cause principale, nous habandonna
et vint esmouvoir de plus en plus contre nous
plusieurs noz bons subiectz'.*¹⁰⁴⁶

Hoe liep het conflict om het regentschap in Vlaanderen af? Bovenstaande quote uit een brief van Maximiliaan aan Filips van Kleef toont aan dat ook aan het hof grote onenigheid over Maximiliaans voorgedij over Filips de Schone heerste. Filips van Kleef, de trouwe luitenant van de Habsburgse prins, zou namelijk na de vrijlating van laatstgenoemde op 16 mei 1488, partij kiezen voor de (tweede) regentschapsraad die toen opgericht werd. Later zou Maximiliaan deze zoveelste opstand in Vlaanderen als een eenmansactie van Filips afschilderen (getuige het citaat), maar daarmee deed hij de werkelijkheid geweld aan. In een andere publicatie ga ik uitvoerig in op de gebeurtenissen en de afloop van het conflict tussen Maximiliaan en diens entourage enerzijds en anderzijds de Vlaamse steden onder leiding van Filips van Kleef.¹⁰⁴⁷ Kort herhaal ik hier even de krachtlijnen. Van 1 februari tot 16 mei 1488 hield het Brugse stadsbestuur de Rooms-koning samen met een aantal naaste vertrouwelingen en prominente regeringsfunctionarissen (zoals de kanselier, de algemeen ontvanger en een aantal generaals) vast. Andere bondgenoten van de Habsburger, zoals Pieter Lanchals, Jan van Nieuwenhove fs. Michiel en Jacob van Gistel, werden op de Grote Markt geëxecuteerd. Nadat Brugge hem had uitgeleverd, onderging Maximiliaans lokale vertrouweling te Gent, Mathijs Peyaert, hetzelfde lot. *De facto* oefenden de Drie Leden, zoals in de aanvangsfase van de eerste regentschapsraad, tijdens de Brugse opstand het bestuur uit over het graafschap. Ieper bleef relatief afzijdig in het conflict, terwijl in Gent en Brugge de in 1485 van de macht verdreven coalities opnieuw het stadsbestuur claimden. In Brugge bijvoorbeeld werd Willem Moreel schout, de leden van zijn partij palmden de bestuurlijke functies van de stad en het omliggende kwartier in. Te Gent voerden de neven Adriaan Vilain het verzet aan, Jan van Coppenhole onderhield, als kamerheer van de Franse koning, nauwe contac-

¹⁰⁴⁶ HHSA: Belgica, PA, Konvolut 1, 30r.

¹⁰⁴⁷ Haemers, *Philippe de Clèves* en *idem & Sicking, De Vlaamse Opstand*. Zie ook Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 297-307; Wellens, *La révolte brugeoise*, 25-52; *idem, Les Etats-Généraux*, 199-228; De Fouw, *Philips van Kleef*, 105-275; Depreter, *Le prince et les états*, 183-98; Janssens, *Macht en onmacht, passim*; Willems, *Militaire organisatie*, 265-70; Fris, *Jan van Coppenhole*, 104-14.

ten met het Franse hof. Vertrouwelingen van de eerste regentschapsraad vulden, zoals in de periode 1483-1485, de grafelijke functies opnieuw op.¹⁰⁴⁸ Tot aan de verovering van het graafschap tijdens de derde fase van het conflict, de zo dadelijk besproken burgeroorlog, bestuurden de vermelde opstandige coalities de steden. Buiten Vlaanderen namen bondgenoten van Maximiliaan (zoals aanvankelijk nog Filips van Kleef, Guillaume de Croÿ en Jan van Glymes-Bergen) het bestuur van de Bourgondisch-Habsburgse instellingen en de ondergeschikte gewesten waar. Het hof verbleef voornamelijk te Mechelen in de nabijheid van Filips de Schone en Margaretha van York.

Om de andere gewesten te overtuigen Maximiliaan van het regentschap over zijn zoon vervallen te verklaren, organiseerden Gent en Brugge in maart en april 1488 een Staten-Generaal te Gent. Willem Zoete legde op deze vergadering zijn pamflet voor dat Rooms-koning Maximiliaan (nogmaals) als een onbekwaam regent afschilderde. De andere gewesten ondersteunden deze actie amper, maar toch werd tot een 'Akte van Eendrachtigheid' (12 mei 1488) tussen de Staten van Brabant, Holland, Zeeland en Vlaanderen besloten. Onder zware druk van de Staten-Generaal en de dreiging van uit het Heilig Roomse Rijk oprukkende troepen onder leiding van Keizer Frederik III lieten de Vlamingen de moegeterde Maximiliaan op 16 mei 1488 vrij. De vorst verklaarde (noodgedwongen) in de Vrede van Brugge dat een nieuwe regentschapsraad Vlaanderen voortaan opnieuw zou besturen en dat hij zich definitief bij deze machtsoverdracht zou neerleggen. Aangezien de Vlamingen ten volle beseften dat Maximiliaan zich, eens vrijgekomen, niet meer aan de vredesvoorwaarden zou gebonden voelen, hadden ze al in de Vrede bepaald dat, indien de Habsburger met dit verdrag zou breken, Filips van Kleef als regent het graafschap tegen elke invaller zou verdedigen.¹⁰⁴⁹ Zo geschiedde.

¹⁰⁴⁸ Jan van der Scaghe werd opnieuw algemeen ontvanger van Vlaanderen, Adriaan Vilain van Rassegem werd soeverein-baljuw, Lodewijk van Massemen watergraaf, enzovoort. Een overzicht vindt men in bijlage 1.

¹⁰⁴⁹ Zoals in Haemers, *Philippe de Clèves* betoogd, zijn we het dus niet eens met De Fouw en anderen (De Fouw, *Philips van Kleef*, 139-153 en bijvoorbeeld Koenigsberger, *Fürst und Generalstaaten*, 574) die stellen dat Maximiliaans eedbreuk (dit is de overtreding van de vredesbepalingen van de Vrede van Brugge van 16 mei 1488) de reden is waarom Filips van Kleef de wapens tegen Maximiliaan opnam. De Drie Leden beseften reeds vóór de afkondiging van de Vrede van Brugge dat de vorst zich niet aan de vredesbepalingen zou houden. Willem Zoete betoogde bijvoorbeeld op 27 april 1488 op de Staten-Generaal dat Maximiliaan wanneer 'hy ghestelt ware in zyne vryheyt, dat hy danne van den payse niet houden en zoude' (Diegerick, *Correspondance des magistrats*, 173). Filips van Kleef werd reeds vóór 16 mei overtuigd de verenigde oppositie tegen de aartshertog militair van weerwoord te dienen indien hij na 16 mei inderdaad het graafschap zou aanvallen. Pas achteraf zouden de Drie Leden de zogenaamde eedbreuk van Maximiliaan aangeven als voornaamste rechtvaardiging van de militaire strijd. De Habsburger legde de schuld van het conflict op zijn beurt bij de hem ontrouwe Filips van Kleef (zoals het bij de aanvang van deze epiloog geciteerde pamflet beweert). De vorst schilderde de Vlaamse Opstand af als een onrechtmatige usurpatie van het gezag van zijn zoon door een groep personen die enkel eigenbelang nastreefden. Maximiliaan beweerde daarentegen dat hij, als regent, het algemeen belang van alle niet-rebellerende onderdanen diende.

De volgende fase van de Vlaamse Opstand startte op 16 mei 1488, toen een nieuwe (tweede) regentschapsraad ingericht werd. Deze raad bestond uit Filips van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze, Filips van Bourgondië-Beveren, Adriaan Vilain van Rassegem, Filips Wielant en een permanente vertegenwoordiging van de Drie Leden. Adolf van Kleef hield zich afzijdig, maar toch voorzag de regentschapsraad hem van een jaarlijks pensioen. Terwijl Maximiliaan na een mislukte veldtocht in Vlaanderen in juni 1488 langs Antwerpen naar Brabant afdroop, startten de steden een dubbel offensief. Enerzijds ondernam Filips van Kleef een veldtocht naar Brabant waar hij al snel Brussel en Leuven inpalmde. Hij riep Frans van Brederode tot stadhouder van Holland uit, waarop deze edelman vanuit het sympathiserende Zeeland met de verovering van Rotterdam aanvatte. In Namen en Luxemburg namen rebellen het op tegen Maximiliaans stadhouders, maar zonder noemenswaardig succes. Ook in Holland stakte de strijd snel. Filips van Kleef hield echter stand, bijgestaan door een uitgebreide Franse troepenmacht onder leiding van Jan van Gruuthuze, Philippe de Crèvecoeur, François de Bourbon (de tolheer van Brugge) en Lodewijk van Halewyn. In de andere gewesten (Henegouwen, Mechelen en de niet-veroverde, omvangrijke delen van Brabant en Holland) startte Maximiliaan een tegenoffensief, maar al snel diende de Rooms-koning naar Oostenrijk te reizen omdat de Hongaarse koning van de afwezigheid van de Keizer gebruik had gemaakt om Wenen in te nemen. Het zag er benard uit voor de Habsburgse dynastie, ook omdat een tweede, ideologisch, offensief van de regentschapsraad de nog niet onderworpen gewesten van de Nederlanden probeerde te overtuigen van de 'illegitimiteit' van Maximiliaans claim op het regentschap. Willem Zoete bijvoorbeeld was meegereid met Filips van Kleef naar Brabant en op een nieuwe Staten-Generaal te Brussel in het najaar van 1488 somde de Gentenaar nogmaals zijn argumenten op om Maximiliaan als regent te ontslaan.

Maar de papieren strijd had geen succes, en in de aanvang van 1489 liepen Filips van Kleef en Philippe de Crèvecoeur daarenboven belangrijke nederlagen op. In het zuidwesten van Vlaanderen rukte een Maximiliaansgezinde troepenmacht op en in het oosten van Brabant veroverde diens kapitein-generaal, hertog Albrecht van Saksen, één voor één de militaire ankerpunten van afvallige steden. In de zomer van 1489 vielen Rotterdam en Vere in het noorden, Oostende en Nieuwpoort in het zuidwesten en Leuven en Brussel in het oosten. Met het Franssprekende deel van Vlaanderen sloot Maximiliaan een apart vredesverdrag. Bovendien smolt de Franse steun aan de Vlaamse Opstand weg. Aan het hof van Karel VIII verloor de factie van Bourgondische edelen aan invloed ten nadele van een politieke strekking die de kans schoon zag het hertogdom Bretagne aan het Franse kroondomein toe te voegen. De Franse koning zou uiteindelijk met

de erfdochter van de laatste hertog van Bretagne, Anne de Bretagne, huwen – nadat Maximiliaan weliswaar daartoe eveneens een mislukte poging had ondernomen. Op 22 juli 1489 besloten Karel VIII en Maximiliaan tot een wapenstilstand (de Vrede van Frankfurt). Nochtans had Karel in 1482 een huwelijkscontract afgesloten met Margaretha van Oostenrijk, de dochter van Maximiliaan (de Vrede van Atrecht). Dat de Franse koning in 1490 voor een huwelijk met Anne de Bretagne zou kiezen, toont de verminderde invloed aan van de Bourgondische edelen in Parijs. Margaretha zou later naar de Nederlanden teruggestuurd worden, maar de Franse troepen trokken zich reeds in de zomer van 1489 uit Vlaanderen en Brabant terug. De ongunstige militaire omstandigheden dwongen de regentschapsraad zich over te geven. Op 30 oktober 1489 kwam, met de Vrede van Montilz-lèz-Tours een einde aan de regering van de tweede regentschapsraad; de Drie Leden beloofden Maximiliaan als regent in Vlaanderen te ontvangen.

Een laatste fase van de Vlaamse Opstand ving aan na de Vrede van Montilz-lèz-Tours, een periode van burgeroorlog. Het graafschap viel immers uiteen in strijdende partijen die tegelijkertijd het regentschap over Filips de Schone opeisten. Aanvankelijk, in het voorjaar van 1490, leek nochtans een politieke verzoening in de maak. In Brugge bijvoorbeeld maakte Willem Moreel deel uit van de schepensbank die in januari 1490 op last van Maximiliaan werd aangesteld, en de nieuwe stadhouder van Vlaanderen, Engelbert van Nassau, was bereid de Gentenaar Adriaan Vilain van Rassegem bij het beleid te betrekken. Maar de bezielers van de voormalige regentschapsraad (zoals een aantal ambachten in Gent en Brugge) weigerden de vernederende vredesvoorwaarden te aanvaarden. De Vrede van Montilz-lèz-Tours eiste immers een zware boete (87.500 lb. gr.) van het graafschap én een devaluatie van de Vlaamse munt met een derde. Tijdens de onderhandelingen van Gent en Brugge met Engelbert van Nassau werd duidelijk dat het hof die eisen niet kon opleggen. Opnieuw, in juni te Gent, na de moord van Filips van Kleef op Adriaan Vilain van Rassegem, en in augustus te Brugge, grepen Maximiliaans tegenstanders de macht. Filips van Kleef trok zich terug te Sluis en hij bouwde de havenstad, de toegangspoort tot Brugge, tot een militair bolwerk uit om de stadhouder op de knieën te dwingen. Toen op 6 december 1490 Brugge zich na een dreiging van een militaire inname in de Vrede van Damme aan de vredesvoorwaarden van de Vrede van Montilz-lez-Tours overgaf, sloot Filips van Kleef het Zwin hermetisch af. Het graafschap ging een zware economische en politieke crisis tegemoet. Geen van beide partijen was bereid zich onvoorwaardelijk over te geven, en de strijd verhevigde opnieuw. Filips benaderde de Franse koning die hem in zijn hofhouding opnam en de edelman de legitimiteit verschafte om als regent van Filips de Schone op te treden. Maxi-

miliaan liet niet betijen en gaf, vanuit het heroverde Wenen, het bevel een nieuw offensief te openen.

Te Brugge (en elders) diende andermaal een repressie de oppositie te beheersen en tegenstanders te overtuigen. Het hertogsgezinde stadsbestuur verbande bijvoorbeeld Willem Moreel voorgoed uit de stad en zijn partij kreeg aanvankelijk geen politieke mandaten meer toebedeeld. Ook aan het hof vond een politieke zuivering plaats. Het Gulden Vlies startte een onderzoek naar de edellieden die destijds aan de regentschapsraad hadden deelgenomen, Adolf van Kleef en Lodewijk van Gruuthuze bijvoorbeeld dienden zich te verweren voor hun politieke keuzes in de voorbije periode. De legerleiding ondernam ondertussen een nieuwe militaire campagne ter land en ter zee om Filips van Kleef en Gent te onderwerpen, maar tevergeefs. Een lange uitputtingsoorlog hield het graafschap ruim anderhalf jaar in zijn greep. Uiteindelijk echter bleek de militaire overmacht van Maximiliaan te groot en de economische blokkade ontnam Gent de middelen om de strijd nog langer vol te houden. Zoals in juni 1485 legde een Maximiliaangezinde revolte het Gentse bewind het zwijgen op. De tweelingbroers Jan en Frans van Coppenhole werden, samen met enkele medestanders, op 16 juni 1492 terechtgesteld. In ruil voor de aanvaarding van een politiek verdrag (de Vrede van Cadzand, 29 juli 1492) konden de nieuwe machthebbers te Gent hun gezag onderhouden. Ook in de stad zou een stevige repressie Maximiliaans opponenten het zwijgen opleggen. Gent diende zijn portie uit de boete van de Vrede van Montilz-lèz-Tours (ongeveer 12.000 lb. gr.) te betalen en de stedelijke privileges werden sterk beknot. Zoals de Vrede van Gavere van 1453 de militaire overwinning van Filips de Goede uitbuitte om de Gentse autonomie sterk in te perken, garandeerde de Vrede van Cadzand van 1492 voortaan de heerschappij van de centrale macht over het voormalige opstandige bolwerk en het kwartier. Filips van Kleef hield te Sluis nog enkele maanden stand, maar toen zijn vader Adolf in gevangenschap overleed, en Maximiliaan het bevel gaf diens erfenis te confisqueren, zag de voormalige regent in dat zijn positie onhoudbaar werd. In ruil voor de erfenis en bijzonder gunstige vredesvoorwaarden (waaronder een volledige remissie, een jaarlijks pensioen van 1000 lb. gr. uit de *'recette générale'* en een door het graafschap te betalen afkooptom van 4000 lb. gr.) gaf Filips zich op 12 oktober 1492 (de Vrede van Sluis) over. Aan de Vlaamse Opstand was een eind gekomen – op dezelfde dag overigens waarop de Genuees Christoffel Columbus voor het eerst voet aan wal zette op 'Amerikaanse' bodem.

V. Algemeen besluit

“Alle princen zyn ghehouden tot drien zaken, te weten: te doene elken recht ende justicie; te bescuddene dat tbloedt van den onnoozelen niet ghesturt en zy; ende te ontheffene de arme van oppressen ende onredeleken lasten. Ende als zy de contrariën doen, zo valt up hemlieden de indignacie ende plaghe Gods, ende hevet twolc goede cause jeghens hemlieden te rysene”.¹⁰⁵⁰

Op 28 april 1488 argumenteerde de Gentse jurist Willem Zoete op een bijeenkomst van de Staten-Generaal te Gent waarom de ‘Drie Leden van Vlaanderen’ (Gent, Brugge en Ieper) de Habsburgse prins Maximiliaan van Oostenrijk niet langer als regent over de graaf van Vlaanderen, Filips de Schone, wilden aanvaarden. Met bovenstaand citaat wenste hij zijn toehoorders te overtuigen van de (vermeende) rechtvaardigheid van het verzet tegen Maximiliaan. Hij baseerde zich hierbij op het boek Jeremia van het Oude Testament. Daarin droeg God Zijn profeet op om aan de koning van Judea, die de troon van David had ingepalmd, Zijn woord te verkondigen. In 1488 parafraseerde Zoete Gods opdracht: indien een vorst er niet in slaagde om zijn onderdanen te beschermen tegen oorlogen, evenmin rechtspraak kon garanderen, noch in staat was de zwakkeren in de samenleving te sparen van onredelijke lasten, dan had het volk het recht om te ‘rysene’, ‘op te staan’. Een onderdrukte bevolking had, aldus Zoetes interpretatie van deze vorm van ‘wederstandsrecht’, ‘goede cause’ om tegen zo’n onbekwame bestuurder op te staan.¹⁰⁵¹ Zijn pareltjes van retoriek waren propaganda van de zuiverste soort, een ideologische basis voor het hardnekkige verzet dat Vlaanderen ruim een decennium in de ban heeft gehouden. De overtuigingskracht van Zoete was groot, de regent heeft het zeker in 1488 heel benauwd gehad. Maar uiteindelijk bleek ook hij nog steeds op grote aanhang te kunnen rekenen. De

¹⁰⁵⁰ Diegerick, *Correspondance des magistrats*, xxxvi.

¹⁰⁵¹ Het oorspronkelijke vers luidt, aldus de Willibrordvertaling van de Bijbel: ‘Zo spreekt de Heer: ‘Oordeel rechtvaardig en eerlijk. Bevrijd de onderdrukte uit de macht van de onderdrukker, doe vreemdelingen, wezen en weduwen niet tekort, zorg dat hun geen onrecht wordt aangedaan. Vergiet geen onschuldig bloed op deze plaats’ (Jr: 22, 3). Voor een analyse van het discours van Willem Zoete en de uitgave van een andere rede van zijn hand: Haemers, *Geletterd verzet*, 33-9. Zie ook Dumolyn & Haemers, *Les bonnes causes*, 340-3. Over ‘wederstandsrecht’ (*jus resistendi*): Stein, *74 woorden*, 58-61; Isenmann, *Widerstandsrecht und Verfassung*, 37-40 en de Benedictis, *Rebellion – Widerstand*, 113-7.

partijstrijd die ervan het gevolg was, de ‘Vlaamse Opstand’, die ook in een Brabantse en Hollandse oorlog was uitgemond, vormde een zoveelste confrontatie in de Nederlanden tussen de machtige steden en de landsheer die beide gesteund werden door facties van edelen, groepen op het platteland en het sterk verdeelde personeel van de overheidsinstellingen. Zoetes woorden werden door velen gedeeld.

Alleen al de geleerdheid van de Gentse jurist toont aan dat de opstand tegen Maximiliaan erg complex was. We hebben niet te maken met chaotisch geweld van een bende haveloze rebellen die instinctief tegen onderdrukking reageerden. Middeleeuwse opstanden, zo luidt de ondertoon van dit boek, zijn georganiseerde bewegingen van overtuigde burgers die met een vertrouwd repertoire doelbewust voor hun rechten stredden. Geweld was een middel dat ze doorgaans trachtten te voorkomen, want het bracht onzekerheid. Maar sommige daden van de vorst of zijn vertegenwoordigers konden volgens de onderdanen nu eenmaal niet onbestraft blijven. Willekeur of de overtreding van verworven rechten konden niet door de beugel, maar voor democratische rechten of vrijheid voor iedereen hebben opstandelingen evenmin de wapens opgenomen. De democratie, zoals we die vandaag kennen, was nog veraf. Maar toch wenste het verzet verregaande politieke participatie via gebruikelijke kiesprocedures, eisten de stedelingen verantwoording van beleidsdaden en een zekere openbaarheid van bestuur. Het zijn modern aandoende principes die weliswaar nog steeds op corporatieve leest geschoeid waren, maar die nog eeuwen een strijdpunt zouden (en zullen) blijven. Ook onderling bleken onderdanen het vaak oneens. Sommigen waren bereid de overtreding van bepaalde rechten door de vorst toe te laten indien het ‘algemeen belang’ gediend werd – zo luidde ook toen de motivatie. Maar opnieuw was de invulling van dat begrip een conflict waard. Omdat in de Vlaamse Opstand vele belangen en overtuigingen aan de oppervlakte kwamen, is het verhaal erover een ingewikkelde aaneenschakeling van gebeurtenissen waarin het op het eerste zicht soms moeilijk klaarheid te scheppen is, maar de Opstand bleek vooral een interessante casus om een antwoord te zoeken op prangende onderzoeksvragen. Ik vat nog even samen.

In deze studie heb ik niet zozeer onderzocht of de argumentatie van Willem Zoete hout sneed. Wel focuste ik onder meer op de vraag waarom de opstandelingen er uiteindelijk niet in geslaagd zijn om in Vlaanderen een alternatieve bestuursvorm te behouden. Ze hadden namelijk een op traditie gestoeld regeringsorgaan opgericht, de regentschapsraad. Dat was een federale bestuursvorm van het graafschap, een stedenbond waarin de vorst slechts een geringe rol kreeg.

Op het centrale niveau functioneerde de regentschapsraad als een permanente afvaardiging van de steden en de adel, die aan beide partijen een grote autonomie verzekerde, en slechts een bescheiden beslissingsmacht aan de dag legde. Nooit echter hebben de opstandelingen het bestaan van een centraal regeringsorgaan, laat staan de grafelijke dynastie in vraag gesteld. De beleidsmakers in de grote steden hadden een aantal politieke verwachtingen van een centraal niveau, zoals een efficiënte landsverdediging, het behoud van de stedelijke en corporatieve autonomie en een territoriaal georganiseerde economische en monetaire politiek. De Vlaamse Opstand was, zoals Blockmans al had gesteld, geen strijd tussen ‘particularisme’ en ‘centralisme’, maar eerder een conflict tussen ‘polyarchie’ en ‘autocratie’.¹⁰⁵² Het politieke conflict draaide niet zozeer om de vraag of een centrale regering Vlaanderen zou besturen, maar *welke* vorm deze zou aannemen. Met name de omvang en de reikwijdte van het geweld- en belastingmonopolie van het centrale beslissingsniveau werd door de leidende elite in de Vlaamse steden in vraag gesteld. Een overkoepelend regeringsorgaan diende, volgens de inrichters van de ‘federale stedenbond’, ruime juridische, economische en politieke bevoegdheden af te staan aan ondergeschikte machtscentra. De drie grote Vlaamse steden wensten dus hun autonomie te behouden. De omvang van het dwangmonopolie van de ‘staat’ was voor hen de inzet van de strijd.

Om te weten te komen waarom de voorstanders van dit alternatief bestuursorgaan het conflict om het regentschap verloren hebben, was een studie van de maatschappelijke achtergrond ervan cruciaal. Ik stelde zodoende ook de vraag naar wie in opstand kwam, en waarom. De sluitsteen van de bestuursvorm die de uitdagers van Maximiliaan hadden opgebouwd was de regentschapsraad, die bestond uit een permanente vergadering van de vertegenwoordigers van de Drie Leden van Vlaanderen, aangevuld met belangrijke edelen. De raad was de rechtstreekse erfgenaam van een eeuwenoude traditie van volksvertegenwoordiging. Deze traditie verklaart het gemak waarmee de bestuursvorm ingang vond. Bovendien werd de raad gedragen door een breed politiek forum. De ambachten, welvarende handelsnetwerken en voornamelijk politieke geslachten uit Brugge en Gent verleenden hun volle steun aan de raad, die ook op bijval van invloedrijke edelen kon rekenen. De belangrijkste beleidsmakers treffen we in de steden aan. Via een typerend getrappt systeem van volksvertegenwoordiging namen ambachten en facties uit de stedelijke elite deel aan het besluitvormingsproces in de regentschapsraad. De bestuurlijke macht concentreerde zich voornamelijk in de handen van de elites van Gent en Brugge, die, in samenspraak met de belang-

¹⁰⁵² Blockmans, *Autocratie ou polyarchie*, 307.

rijkste edelen ‘*van den bloede*’, het beleid bepaalden. Toch genoten middengroepen eveneens van inspraak want in Brugge en Gent bezaten de ambachten een permanente vertegenwoordiging in de schepenenbanken. Aangezien de politieke en economische achtergrond van de bezielers van de regentschapsraad in grote mate te vergelijken is met die van de middeleeuwse stadstaten uit Noord-Italië en het Heilig Roomse Rijk, alsook met de gezagsdragers van de zestiende-eeuwse Nederlandse Republiek, vertoonde het beleid van de raad gelijkaardige kenmerken. De internationale en regionale handel vormde de basis van hun welvaart, en derhalve diende de economische, financiële en monetaire besluitvorming het handelsverkeer te bevorderen. Dat grote groepen van de stedelijke samenleving inspraak hadden, belette echter niet dat de regentschapsraad met fors intern verzet af te rekenen kreeg. Het monopolie dat sommige families op het besluitvormingsproces hadden, bevorderde de kampwissel van tegenstanders. Zij gebruikten de financiële reserves en de legitimiteit van het hof om hun rivalen tot tweemaal toe van de macht te verjagen.

Was de opheffing van de Vlaamse regentschapsraad in 1485 een voorspelbaar gegeven? Bepaalde elementen uit haar ontstaansgeschiedenis onthullen een politieke zwakte. De raad ontstond in een periode waarin het Habsburgse hof amper een weerwoord op de politieke ontwikkelingen in Vlaanderen kon bieden. Het was evident dat, zodra Maximiliaan in de andere gewesten de handen vrij had, hij de nooit verteerde erkenning van de raad zou intrekken. Eveneens was het voorspelbaar dat de vorst, toen onderhandelingen op hoog niveau (in het Gulden Vlies in mei-juni 1484) mislukten, naar de wapens zou grijpen om zijn tegenstanders op de knieën te dwingen. Bovendien viel te verwachten dat de vorstelijke factie die in 1482-1483 uit Brugge verdreven was, alles in het werk zou stellen om de verloren macht te heroveren. Ook *in* Gent en Brugge verbleven tegenstanders die enkel door repressie of een ideologisch offensief ‘overtuigd’ waren van het beleid van de regentschapsraad. Eenmaal de raad in juni 1485 verlamd was, maakten zij gebruik van die tijdelijke zwakte om de rivalen uit te schakelen. Ook tussen de steden was er soms interne verdeeldheid over de te volgen strategie in de onderhandelingen met Maximiliaan. Ieper en vele kleine steden hielden zich in de mate van het mogelijke afzijdig en Brugge hoopte, uit vrees voor een handelsverstorende oorlog, het Habsburgse hof te vriend te houden – zonder het echter daadwerkelijke macht in de bestuurszaken te willen verlenen. De vorst zelf nam echter steeds een radicaal standpunt in en was amper tot compromis bereid.

‘*Last, but not least*’ heeft Vlaanderen nooit voldoende steun in de andere gewesten van de Nederlanden weten te verwerven. Het bondgenootschap tussen het Habsburgse hof en economische concurrenten van de Drie Leden (zoals Ant-

werpen en Mechelen) was de grootste bedreiging voor het voortbestaan van de regentschapsraad. Tegen een dergelijk monsterverbond konden de leidende figuren in Gent en Brugge niet op. De raad beschikte duidelijk niet over dezelfde financiële en militaire middelen om aan de oorlogsdruk te weerstaan. Misschien speelde een neerwaartse economische trend een zekere rol, maar deze is, zoals betoogd, moeilijk te bepalen. Brugge en Gent ontbeerden de nodige financiën om een militaire verovering af te wenden. In beide steden werden weliswaar voldoende financiers gevonden om de oorlog te ondersteunen door middel van de opbouw van een openbare schuld, toch waren deze middelen onvoldoende, en dus lijkt het recht van de sterkste te hebben gezegevierd. Maximiliaan beschikte na de onderwerping van andere gewesten uit de Nederlanden over meer middelen om een grootschalige mobilisatie te ondersteunen. De economische blokkade in het voorjaar van 1485 deed de eerste regentschapsraad uiteindelijk de das om. De voedselschaarste en prijsstijgingen, maar voornamelijk de vrees om de positie als stapelplaats van de buitenlandse kooplieden te verliezen, hebben Brugge doen capituleren. De Brugse overgave verzwakte daarenboven de politieke positie van de Gentse voorvechters van de regentschapsraad. Tegenstanders in de stad maakten van hun weerloosheid snel gebruik om het opstandige regime omver te werpen.

Waarom was de bestuursvorm van Maximiliaan evenmin in staat om lang stand te houden? De argumenten van Willem Zoete dat hij het beleid verkeerd had aangepakt, vonden immers vlot ingang. Ze waren dan ook niet uit de lucht gegrepen. De repressie na de machtsovername door de vorst in 1485 was hard en oorlog regeerde in het land en aan de grenzen. Oorlog kon weliswaar enkele rijke staatsfinanciers en producenten van militaire goederen verblijden want oorlogsuitgaven herverdeelden als het ware de (verhoogde) belastingen in die beperkte kring. Maar enkel de directe entourage van de oorlogvoerders of een bepaalde tak van de handel haalden hieruit economisch of politiek voordeel. Bovenal destabiliseerde oorlog handelsstromen en bracht ze een grote onzekerheid en hogere fiscale lasten voor de onderdanen met zich mee. De door de regent gepatroneerde stadsbesturen hieven hoge indirecte taksen zonder rekening te houden met de economische noden van bijvoorbeeld corporatieve groeperingen. Bovendien verleenden ze voorheen bevoorrechte groepen in de steden geen inspraak in de besteding van het belastinggeld. Ook de monetaire politiek van de regent was autocratisch en ze hield voornamelijk rekening met de belangen van de overheid. Vertrouwelingen van Maximiliaan tot slot betoonden soms weinig bekwaamheid in bestuurszaken. In dat geval behartigden ze enkel persoonlijke belangen of deze van de vorstelijke partij. De Gentse aanklacht had het op dat vlak bij het rechte eind.

Anderzijds overdreef Zoetes pamflet het 'wanbestuur' van de regent. Het had als voornaamste doel toenadering te zoeken met bondgenoten in andere gewesten, en hing een eenzijdig beeld op van het bewind van Maximiliaan. Diens regime was erop gericht om oppositie te onderdrukken, maar de prins en zijn medestanders vertoonden toch enige clementie ten opzichte van personen die bereid waren het nieuwe bewind te ondersteunen, ook als ze destijds met de sterkhouders van de regentschapsraad gesympathiseerd hadden. Privileges die geen hinderpaal vormden voor hogere inkomsten van de overheid, zoals de stapelrechten van de steden, werden intact gelaten. Het aantal regeringsfunctionarissen dat zich aan misbruiken bezondigde, was klein. Het blijft bovendien een open vraag in hoeverre de autocratische bestuurspolitiek van het hof in deze periode een intentioneel proces was. Oorlog in andere delen van het Habsburgse rijk noopte de vorst en zijn entourage namelijk tot een veel agressievere interventie in de werking van het graafschap dan zijzelf misschien wenselijk vonden. Overigens was een deel van de aanklacht ook op de regering van de regentschapsraad toepasbaar. De regent kon niet van een ongezien wanbestuur beticht worden. Ook de regentschapsraad had oorlog gevoerd zonder de schade voor de handel te beperken. Op het einde van haar regering hief ze hoge belastingen die enkel dienden om de eigen positie te handhaven. Vermoedelijk telde de raad ook minder bekwame functionarissen onder haar personeel ten gevolge van een verregaand nepotisme. Tijdens haar regering kregen de stedelijke gezagsdragers voortdurend met verzet af te rekenen, dat eveneens in de kiem werd gesmoord. Kortom, beide regeringen hadden hun gebreken.

Toch slaagde de regentschapsraad er beter in de verschillende machtskernen in het graafschap bij het bestuur te betrekken. Zeker wat de financiële overheidspolitiek betreft, is het verschil in aanpak treffend. Maximiliaan en diens partij negeerden de verzuchtingen van de Brugse ambachten en de Gentse oppositie. Edelen die in de eerste regentschapsraad hadden gezeteld, de Gentse opstandige netwerken en de Brugse partij rond Willem Moreel werden sinds 1485 helemaal van het beleid uitgesloten. De factiestrijd die in het graafschap heerste, veroorzaakte diepe tegenstellingen tussen netwerken en groeperingen in de steden. Had Maximiliaan zijn tegenstanders, die nog steeds over ruime invloed in het graafschap beschikten, omzichtiger benaderd, dan was zijn beleid misschien makkelijker aanvaard geweest. De vorstelijke entourage koos daarentegen voor een voortdurende repressie van verzet, maar de middelen die het hof daarvoor ter beschikking had, bleken ruim onvoldoende. De machtsbasis van de vorstelijke partij in de steden was te beperkt, het overheidsapparaat was te log en het had eenvoudigweg te weinig financiële draagkracht om de regent in zijn beleid te ondersteunen. Van een sterke 'staat' was geen sprake. Maximiliaan en zijn entou-

rage hoopten door middel van een autocratische bestuurswijze aan de tekortkomingen van het beleid te verhelpen, maar in een regio die een grote traditie van inspraak kende, had deze politiek een averechts effect.

Het bewind van de Maximiliaangezinde partij te Brugge is hiervan het beste bewijs. De factie had de stadskas in een houdgreep en ze verleende de Grote Raad amper inspraak in de stedelijke uitgaven. Enkele rijke handelaars, bankiers en renteniers sloten aan bij de vorstelijke aanhangers in hun poging een voor de economie gunstig bewind te voeren. Maar een groot deel van de stedelijke elite werd verstoten, waaronder vooral de bondgenoten van Willem Moreel. Om het beleid te financieren, zocht het stadsbestuur in moeilijke momenten haar toevlucht tot verhoogde accijnzen en ze accumuleerde de openbare schuld door, onder andere, een beroep te doen op privaat krediet. Deze politiek leidde niet alleen tot een failliet van de stadskas, ze vergrootte bovendien de greep van de vorstelijke factie op de stedelijke instellingen. De van inspraak verstoken ambachten ervoeren ondertussen een repressief beleid dat niet in staat was de prijzen van de levensmiddelen op een aanvaardbaar niveau te houden. Het bewind van Maximiliaans gunstelingen werd langzamerhand een spiegelbeeld van de oligarchie die onder Karel de Stoute de stad bestuurd had. Het protest klonk bijgevolg steeds luider. De verslechterde levensomstandigheden van minder gegoede Bruggelingen werden door tegenstanders van het beleid aangegrepen om aanhang onder brede bevolkingslagen te winnen. Het verzet zou in 1488, zoals in 1477, van een tijdelijke zwakte van het hoofd van de dynastie profiteren om opnieuw de macht te grijpen. Toch kon uiteindelijk ook een tweede regentschapsraad niet standhouden. Een lange burgeroorlog in het graafschap en een systematische verovering van Vlaanderen in de periode van 1490 tot 1492 doofden één voor één de harden van verzet.

Met militaire macht en grotere financiële reserves vocht het Habsburgse hof terug – het zou een voorafspiegeling zijn van de vele oorlogen in de zestiende eeuw. Maar van een triomf van de centrale staat kan moeilijk sprake zijn. Deze studie toont namelijk aan dat de term ‘staat’ amper hanteerbaar is voor de middeleeuwse bestuursvorm die de Bourgondisch-Habsburgse dynastie aanhing. De instellingen waren zwak en werden makkelijk ingepalmd door tegenstanders, groepen in de grensstreek maar ook belangrijke pionnen in de Nederlanden konden zonder veel moeite een andere heer aanspreken (steden en edelen zochten en vonden een houvast bij de Franse koning). Het hoofd van het ‘staatsbestel’ kon enkel door middel van de loyale steun van een factie getrouwen in de steden en de adel zijn voornaamste tegenstanders (tijdelijk) het hoofd bieden. Bijgevolg kon de alternatieve bestuursvorm van de regentschapsraad tot tweemaal toe relatief vlot het ‘monopolie’ van de vorst breken. Geweld tegen de uitvoerders van

de dynastieke politiek was tenslotte eerder de norm dan de regel in sommige van de woelige jaren 1480. Vooraleer de centrale bestuursvorm van de Habsburgse prins als een 'staat' te kunnen bestempelen, dienen nog heel wat meer voorwaarden te zijn vervuld. Het is maar de vraag of de dominantie van de Habsburgse dynastie na 1492 steviger gefundeerd was dan voordien. De vele opstanden in de zestiende eeuw, en de 'verlatinghe' van de dynastie op het eind van die eeuw lijken het tegendeel te bevestigen.

De uiteindelijke 'overwinning' van het Bourgondisch-Habsburgse hof in 1492 is te verklaren aan de hand van verschillende factoren. Daarvoor grijp ik terug naar het theoretische denkkader van Max Weber, Norbert Elias en Pierre Bourdieu. Max Weber en Norbert Elias definieerden een (ideaaltypische) staat, grofweg, als een centraal monopolie van dwang. Pierre Bourdieu verfijnde deze visie en beschouwde de staat als een concentratiepunt van staatskapitaal (dat uit economisch, sociaal, cultureel en symbolisch kapitaal bestond). Om de precieze vorm van een 'staat' op een gegeven moment te omschrijven, dient een historicus de concrete omvang van het staatskapitaal en de feitelijke aard van het dwangmonopolie van een bestuursvorm te bepalen. Dan bekomt hij een resultaat dat ik hier als (politieke) veerkracht omschrijf. Dit boek toont aan dat die veerkracht voortdurend evolueert. Hoe groter de concentratie van staatskapitaal en hoe verder het dwangmonopolie naar het ideale neigt, des te groter is die veerkracht. Het concrete elan van een bepaalde bestuursvorm is uiteraard moeilijk te meten, maar bepaalt de mate waarin ze de aanval van concurrenten kan weerstaan. De slaagkans van een politieke opstand of revolutie hangt niet alleen af van de middelen en mensen die het verzet kan mobiliseren, maar dus ook van de veerkracht van de bestuursvorm die het bevecht. De hamvraag van ons onderzoek is waarom de veerkracht van het Bourgondisch-Habsburgse institutionele bestel groter was dan die van de Vlaamse regentschapsraad? Om deze vraag te beantwoorden, vergelijk ik nog kort even de samenstelling van het (cultureel, symbolisch, sociaal en economisch) staatskapitaal van beide bestuursvormen.

Zowel de regentschapsraad als Maximiliaan van Oostenrijk deden tijdens de periode dat ze, elk afzonderlijk, het graafschap Vlaanderen bestuurden, beroep op hetzelfde culturele en symbolische kapitaal, namelijk dat van de grafelijke waardigheid. Het kwam er voor de regentschapsraad en Maximiliaan op aan om zich de symbolische macht van de graaf toe te eigenen. Indien zij hun respectievelijke beleid als dat van de graaf (de 'natuurlijke heer') konden doen doorgaan, dan beschikten ze over de nodige legitimiteit om hun autoriteit als 'natuurlijk' of legitiem te propageren. Het hoeft allerminst te verwonderen dat de Vlaamse Opstand, vanaf de aanvang, ontaardde in een verbaal, en later een militair

gevecht om het regentschap over de minderjarige Filips de Schone. De manier waarop beide partijen zich op het zegel van de graaf van Vlaanderen afbeeldden, spreekt boekdelen (zie illustratie 16). Terwijl Filips op het zegel van de regentschapsraad als ridder autonoom de teugels vierde, hield Maximiliaan op het door hem vervaardigde zegel zijn zoontje in de hand vast. De Habsburger beweerde steevast dat de regentschapsraad nooit de wil en de autoriteit van de graaf veruitertlijkte, maar dat ze enkel een dwanginstrument van ‘usurpatoren’ van de grafelijke macht was. Wanneer Willem Zoete in 1488 Maximiliaan van het regentschap vervallen verklaarde, probeerde hij op zijn beurt het symbolische kapitaal van de gecontesteerde regent aan te vallen. In Vlaanderen bereikte hij een groot succes, elders bleef de impact van dit ideologische offensief beperkt. Hoewel beide partijen met verzet af te rekenen kregen, lukte het zowel de regentschapsraad als de Rooms-koning om zich de legitimiteit van de graaf toe te eigenen. Maar het is de regentschapsraad nooit gelukt de leidende elites van andere gewesten van deze claim te overtuigen. Bijgevolg kon Maximiliaan in zijn strijd tegen de Vlaamse regentschapsraad zonder een al te grote inspanning over financiële en militaire middelen van andere gewesten beschikken.

Wat met het sociaal kapitaal van gezagsdragers? De Vlaamse regentschapsraad kon in het beleid rekenen op ruime steun van sociale netwerken en corporatieve organisaties in de grote steden. De ambachten leverden mankracht en middelen in manifestaties en veldtochten. In de netwerken van de Brugse en Gentse elite bevonden zich staatsfunctionarissen en gretige afnemers van rentebrieven toen de raad de openbare schuld van het graafschap in 1485 en 1488 danig verhoogde. De hoge graad van politieke participatie zorgde voor een aanzienlijk vertrouwen van onderdanen in hun stadsbestuur, met onder andere een succesrijke renteverkoop tot gevolg. Aan voldoende sociaal kapitaal ontbrak het de regentschapsraad niet. Ook Maximiliaan had steun van sociale netwerken, maar was niet in staat gebleken de factie van tegenstanders te breken. Jarenlang hadden de Bourgondische hertogen nochtans in de grote steden van het graafschap geïnvesteerd in ‘vorstelijke partijen’. De systematische uitbreiding van netwerken in Brugge, Gent en Ieper door middel van matrimoniale en andere ‘zachte’ infiltratiestrategieën had weliswaar succes geboekt, toch wortelden de hertogelijke tentakels niet diep genoeg. Maximiliaan en de zijnen hebben bijvoorbeeld in Brugge amper een beroep kunnen doen op steun vanuit corporatieve middelen. In Gent stond de vorst ronduit zwak. In 1540 zou Keizer Karel V deze machtsbasis van politieke concurrenten proberen uit te roken door een verregaande repressie van de corporatieve organisaties. De kleinzoon van Maximiliaan beknotte de bestuurlijke autonomie van de ambachten, hij confisqueerde hun huizen en vernietigde de archieven. Maximiliaan zelf was echter niet tot zo’n verregaande

ingreep in staat omdat hij niet op genoeg steun voor een grootschalige repressie kon rekenen. Zijn gevangenschap te Brugge in 1488 was niet enkel het gevolg van het verlies van een 'symbolisch gevecht', maar evenzeer van de mislukking om voldoende sociaal kapitaal in de grote steden te accumuleren. Onderzoek zal moeten uitwijzen of de Habsburger, na zijn militaire overwinning in 1492, dit verloren terrein heeft kunnen goedmaken.

Over welke financiële en economische middelen beschikten de regentschapsraad en regent Maximiliaan toen ze het graafschap bestuurden? Economisch kapitaal is makkelijk te meten, maar verdwenen rekeningen, een getrappt boekhoudkundig systeem en het gebrek aan een transparante administratie maken de financiën van zowel de regentschapsraad als de Bourgondische dynastie, zelfs voor tijdgenoten, erg ondoorzichtig. Ook op de economische achtergrond van corporatieve organisaties en sociale netwerken hebben we amper zicht. Toch drijft in de bronnen volgende hypothese boven, die echter nog verder onderzoek vereist. Handel voorzag de steden van een aanzienlijke financiële slagkracht die beleidmakers konden aanwenden voor militaire doeleinden. Zowel de regentschapsraad als Maximiliaan haalden inkomsten uit de heffing van hoofdzakelijk indirecte belastingen op handelsstromen. Ook het succes van de verkoop van stedelijke (of, in het geval van de regentschapsraad, 'gewestelijke') renten was mogelijk dankzij de grote aanwezigheid van vlottend (handels)kapitaal. De oorlogen en omkerende handelsstromen verzwakten echter de stedelijke economieën, en Brugge in het bijzonder. Een blokkade in 1485, en nogmaals in 1489-1490, vormde de doodsteek voor de financiële basis van de regentschapsraad. De blokkering van het handelsverkeer en de bevoordeling van economische concurrenten (zoals Antwerpen) ontnamen de regentschapsraad de broodnodige financiën. Op korte termijn hebben de Rooms-koning en zijn entourage hun tegenstanders bewust op de knieën gedwongen. Verder onderzoek zal uitwijzen of het beleid van Maximiliaan (meer onbewust maar niet minder fundamenteel) op lange termijn verzwakkend heeft gewerkt voor de economische positie van de voorstanders van de regentschapsraad na de verovering van het graafschap. Het ziet er alvast naar uit dat het hof Brugge de middelen heeft ontnomen om na de Vlaamse Opstand opnieuw te groeien tot het belangrijkste financieel-economische centrum van de Nederlanden.

De veerkracht van het Habsburgse hof was dus groter dan die van de tegenstanders aangezien het over reserves uit andere gewesten kon beschikken. Misschien heeft een voor Vlaanderen nadelige economische omwenteling de financiële slagkracht van Gent en Brugge aangetast. Maar zelfs als dit het geval was, dan blijft de vraag waarom de andere gewesten de Opstand niet gesteund hebben. De Vlaamse steden waren weliswaar bereid om onderling samen te werken,

en een deel van hun politieke autonomie op te geven (aan een door hen bestuurd regeeringsorgaan), en zelfs een verbond met enkele Brabantse broeders te sluiten in 1488. Maar hun tegenstanders konden een grotere alliantie op de been brengen. De Staten-Generaal waren in 1477, noch in 1488 doordrongen van een 'bovengewestelijke eendrachtigheid' om de Vlaamse zaak belangeloos te verdedigen. Een zekere vorm van politieke solidariteit ontbrak tussen opstandelingen uit verschillende gewesten in de jaren na de gevangenschap van Maximiliaan. Evenmin verenigde een soort van religieuze lotsverbondenheid verschillende opstandelingen uit de Nederlanden tegen de Habsburgse vorst, zoals in de Nederlandse Opstand een eeuw later wel het geval zou zijn. Ook al hadden de opstandelingen '*goede causes*' om te '*rysene*', het waren niet de '*causen*' van iedereen.

VI. Bijlagen

---

1. Het overheidspersoneel tijdens de Vlaamse Opstand

De souverein-baljuw van Vlaanderen

28/03/1474-10/06/1477:	Josse de Lalaing ¹
(20/07/1474-19/04/1477:	Jan van Dadizeele) ²
13/06/1477-20/08/1479:	Jean de Bourgogne fs Jean ³
20/08/1479-19/05/1480:	Josse de Lalaing ⁴
19/05/1480-16/11/1484:	Jacob van Gistel ⁵
16/11/1484-12/04/1485:	Jan van Gistel ⁶
12/04/1485-09/07/1488:	Daneel van Praet ⁷
09/07/1488-??/12/1489:	Adriaan Vilain van Liedekerke ⁸
??/12/1489-?:	Daneel van Praet ⁹

Baljuw van Gent¹⁰

05/07/1467-08/02/1477:	Lodewijk van Schoorisse
28/02/1477-20/10/1481:	Jan van Dadizeele
20/10/1481-09/10/1483:	Jacob de Gouy
10/10/1483-31/05/1485:	Joris van Schoorisse
22/07/1485-03/02/1486:	Jacob van Gistel
21/05/1486-04/11/1487:	Jan van Cruininghen
10/11/1487-01/03/1491:	Karel van Massemen
01/03/1491-12/06/1491:	Denijs van Moerbeke
12/06/1491-21/11/1491:	Jan van Poeke

¹ Aangezien er geen rekeningen van hem bewaard bleven, is het moeilijk te bepalen hoe lang hij zijn functie uitoefende. In mei 1480 werd hij benoemd tot stadhouder van Holland; in 1483 sneuvelde hij in het beleg voor Utrecht (Cools, *Mannen met macht*, 246).

² Jan van Dadizeele oefende het ambt uit in naam van Josse de Lalaing toen die Karel de Stoute vergezelde op diens veldtochten (aldus Proost, *Recherches*, 296).

³ Van Rompacy, *Het grafelijk baljuwsambt*, 615 en Proost, *Recherches*, 296.

⁴ ADN: 4122, 29r.

⁵ Fris, *Les grands baillis*, 410 (noot 4) en Proost, *Recherches*, 296.

⁶ Cools, *Mannen met macht*, 213 en Proost, *Recherches*, 296.

⁷ Er bleef in ARA: Rk., 13522 een rekening bewaard die loopt van 15/1/1487 tot 15/1/1488.

⁸ Diegerick, *Correspondance des magistrats*, 266 en RAG: RV, 7513, 5r.

⁹ Wanneer zijn mandaat aanving en hoe lang hij de functie uitoefende is onduidelijk; hij bleef zeker in functie tot aan het einde van de Vlaamse Opstand in 1492.

¹⁰ Deze lijst is gebaseerd op Fris, *Les grands baillis*, 409-411 en ARA: Rk., 14117-9.

22/11/1491-07/08/1492: **Jan van Schoonhove**
 07/08/1492-12/12/1493: **Joost van Gistel**

*Baljuw van Brugge en het Brugse Vrije*¹¹

26/04/1472-10/01/1477: **Antoon van Halewyn**
 10/01/1477-16/05/1478: **Jacob van Halewyn**
 15/09/1478-01/05/1482: **Roeland van Halewyn**
 01/05/1482-20/03/1484: **Karel van Halewyn**
 20/03/1484-06/07/1485: **Lodewijk de Crane**
 06/07/1485-12/05/1488: **Karel van Halewyn**
 12/05/1488-12/01/1490: **Jacob van Huele**
 12/01/1490-12/12/1496: **Karel van Halewyn**

Schout van Brugge

01/03/1473-12/12/1476: **Joost van Varsenare**
 25/02/1477-28/04/1479: **Antoon van der Vichte**
 28/04/1479-03/02/1480: **Willem de Wintere**
 03/02/1480-22/04/1482: **Antoon van der Vichte**
 22/04/1482-07/09/1483: **Maarten Lem**
 07/09/1483-23/03/1485: **Jan van Nieuwenhove fs. Klaas**
 23/03/1485-05/07/1485: **Joost van den Berghe**
 05/07/1485-31/01/1488: **Pieter Lanchals**¹²
 01/02/1488-04/05/1488: **Pieter Metteneye**
 18/08/1488-13/07/1489: **Joris Pikavet**¹³
 13/07/1489-26/12/1489: **Willem Moreel**
 26/12/1489-18/01/1490: **Antonis de Witte**¹⁴
 18/01/1490-30/04/1490: **Joos de Baenst**¹⁵
 01/05/1490-15/07/1495: **Cornelis Metteneye fs. Jan**¹⁶

¹¹ Tenzij anders aangegeven, zie ARA: Rk., 13709-10 (baljuwsrekeningen) en 13780-2 (rekeningen van de schout).

¹² Pieter Lanchals werd door Maximiliaan reeds op 19 mei 1484 als schout van Brugge aangesteld, i.p.v. de overleden Antonis van der Vichte, maar deze functie kon hij maar vanaf juli 1485 uitoefenen (Boone, *Lanchals (Pieter)*, 476; ARA: Rk. 13781, 76r; aanstellingsbrief in SAG: FLL, 1431).

¹³ Op 18 juli 1488 werd hij door de regentschapsraad als schout benoemd nadat de vorige schout in mei gevlucht was (SAB: CA, 12, 68v).

¹⁴ Op 6 juni 1489 werd hij reeds als schout aangesteld door Maximiliaan, maar hij kon zijn functie pas eind december 1489 opnemen (ADN: B 33, 154r).

¹⁵ Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 447.

¹⁶ SAB: CA, 12, 85r. In juli 1490 vluchtte hij echter de stad uit (Despars, *Cronycke van den lande*, IV, 462 en ARA: Rk. 13782, 16r). Pas na de Vrede van Damme (6 december 1490) kon hij zijn functie opnieuw opnemen.

BIJLAGEN

*Baljuw van Ieper*¹⁷

20/09/1472-06/06/1477: **Hector van Hollebeke**¹⁸

06/06/1477-16/07/1479: **Joost van Cortewille**

16/07/1479-09/02/1481: **Gillis Ghyselin**

09/02/1481-27/12/1484: **Adriaan de Wale**

27/12/1484-26/04/1485: **Colard van Halewyn**

26/04/1485-19/10/1485: **Jacob van Sint-Omaars**

19/10/1485-21/10/1491: **Jan van Overschelde**

21/10/1491-05/05/1499: **Jasper van Premecques**

¹⁷ Zie ARA: Rk. 14550-1 en KB: M 104, I.

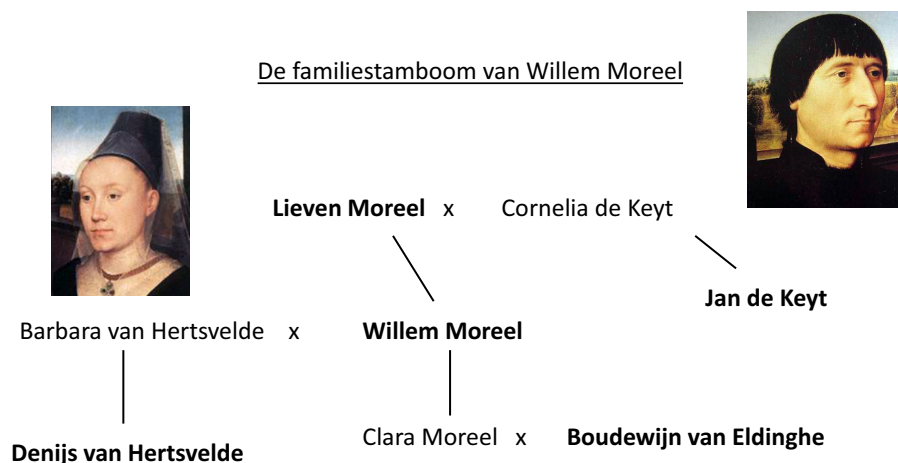
¹⁸ Vanaf 1 oktober 1476 werd de functie waargenomen door zijn echtgenote en erfgenamen (zie Gachard, *Inventaire des archives*, II, 425).

	Prelude (28/3/1482-5/6/1483)	Roeland le Fevre	Jan van der Scaghe	Roeland le Fevre	Jan van der Scaghe	Roeland le Fevre
Algemeen ontvanger van Vlaanderen						
President van de Rekenkamer	Geraard de la Roche	Jean le Doubz	Jean le Doubz	Jean le Doubz	Jean le Doubz	Jean le Doubz en Thibaut Baradot
President van de Raad van Vlaanderen	Paul de Baenst	Paul de Baenst	Paul de Baenst	Paul de Baenst	Filips Wielant	Paul de Baenst
Generaal Muntmeester	Filips van der Zickelen	Filips van der Zickelen	Filips van der Zickelen	Filips van den Berghe	Colard le Bungeteur	Willem Havic en Filips van den Berghe
Waardein van de munt	Daneel Onredene	Daneel Onredene	Daneel Onredene	Marc Houtmaerct	Lieven de Moor	?
Zegelbewaarder van de graaf	Jan van de Kethulle en Antoon Spillaert	Jan de Beere	Jan de Beere	Nicolas de Ruter	Jan de Beere	Geraard Numan
Bewaarder van de charters	Berthélemy Trolin	Berthélemy Trolin	Berthélemy Trolin	Geraard Numan	?	Geraard Numan
Kapitein-generaal	Jacob van Savoye	Jacob van Savoye en Filips van Beveren	Jacob van Savoye en Filips van Beveren	Filips van Kleef	Filips van Kleef	Engelbert van Nassau
Admiraal van Vlaanderen	Jacob van Savoye	Jacob van Savoye	Jacob van Savoye	Filips van Kleef	Filips van Kleef	Filips van Bourgondie-Beveren
Watergraaf en moermeester	Lodewijk van Massemen	Lodewijk van Massemen	Lodewijk van Massemen	Jan van Nieuwenhove is. Michel	Lodewijk van Massemen	Ghijselbrecht Dullaert
Ontvanger van buitengewone inkomsten	Jan van der Scaghe	Lodewijk van Massemen	Lodewijk van Massemen	Jan van der Scaghe	Jan van der Scaghe	Maarten van Nieuwenhove

¹⁹ De bewijslast van deze bijlage vindt men in de lopende tekst. In de periode van het tweede regentschap van Maximiliaan geeft de tabel de namen weer van de personen die door Maximiliaan aangesteld waren. Gent en Filips van Kleef gehoorzaamden soms andere functionarissen.

2. Enkele Brugse netwerken

Netwerk 1: het verwantschappelijke netwerk rond Willem Moreel ('x' betekent 'is getrouwd met', de streepjes stellen bloedverwantschap voor).²⁰

Netwerk 2: het verwantschappelijke netwerk rond Maarten Lem verenigde de zonen, dochters en aangetrouwde familieleden van Klaas van Nieuwenhove. De cursief gedrukte namen betreffen personen die schepenfuncties bekleedden tijdens de regering van de eerste regentschapsraad, de namen in vet verwijzen naar personen die een mandaat in opdracht van de raad uitoefenden ('x' betekent 'is getrouwd met').²¹

Klaas van Nieuwenhove

x Agnes *Metteneye*

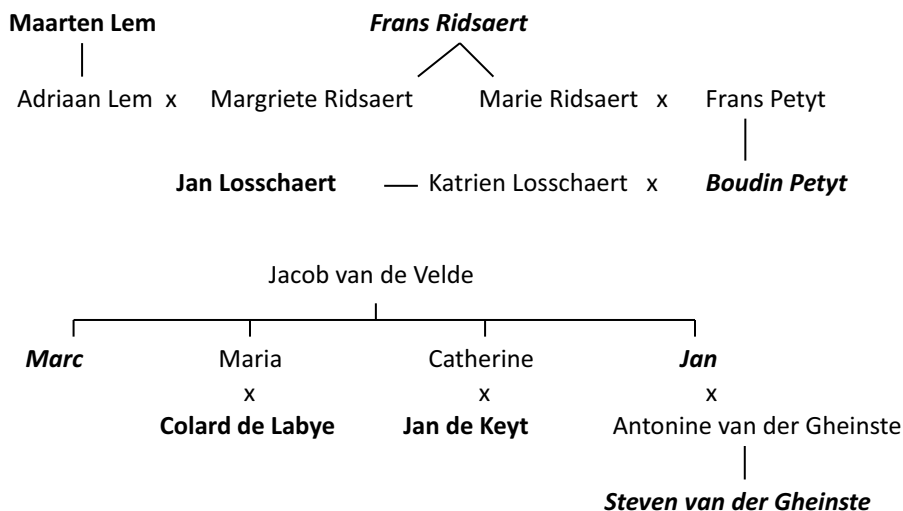
- **Jan** x Maria Heghels
- **Antoon** x Lysbette *Bave*
- Clais x ?
- Adriana x **Maarten Lem**
- Agnete x **Arnoud Adornes**
- Margriete x **Cornelis Breydel**
- Lysbette x Guillaume Haultain

²⁰ De bewijsvoering hiervoor in Haemers, *Factionalism*, en *idem*, *Moreel (Willem)*.

²¹ De bewijsvoering hiervoor in Everaert, *Les Lem*, en Paviot, *Les flamands*. Aangevuld met informatie uit Gailliard, *Bruges et le Franc*, IV, 87; SAB: WR, Sint-Jan, 6, 46v; SAB: PR, 1485, 98r.

DE STRIJD OM HET REGENTSCHAP OVER FILIPS DE SCHONE

Netwerk 3 en 4: aan belangrijke figuren uit de partij rond Willem Moreel waren leidende figuren uit de ambachtsbesturen gelinkt via allerlei matrimoniale en verwantschappelijke banden. De cursief gedrukte namen betreffen personen die schepenfuncties bekleedden tijdens de regering van de eerste regentschapsraad, de namen in vet verwijzen naar personen die een mandaat in opdracht van de raad uitoefenden ('x' betekent 'is getrouwd met', de streepjes stellen bloedverwantschap voor).²²

²² De bewijsvoering hiervoor in Haemers, *Factionalism*.

3. Tabellen bij de grafieken

Grafiek 1: Besteding van de bedden die in het Gentse kwartier geïnd werden in 1483 en 1484 en van de bedden in het Brugse kwartier van april 1484.²³

Categorie	Gent 1483		Gent 1484		Gent gemiddeld		Brugge 1484	
	grooten	%	grooten	%	grooten	%	grooten	%
Landsverdediging	556562	71,51	1524261	90,4	1040412	81	1442383	81,1
Graaf	102986	13,23	60000	3,56	81493	8,4	202263,6	11,4
Onkosten landsbestuur	118803	15,26	101032	5,99	109918	10,6	134268,5	7,55
Totaal	778351	100	1685293	100	1231822	100	1778915	100

Grafiek 2: het procentuele aandeel van de inkomsten van de algemeen ontvanger van alle financiën uit de gewesten Vlaanderen en Brabant (inkomsten uit bedden en uit het domein), 1477-1492.²⁴

Jaar	Vlaanderen		Brabant		Totaal	
	grooten	%	grooten	%	grooten	%
1477	1618073	27,1	600947,3	10,1	2219020	37,1
1478						
1479	4441791	21,8	2527867	12,4	6969658	34,2
1480	1026665	6,13	2104703	12,6	3131369	18,7
1481	2116509	11,8	3509193	19,6	5625702	31,5
1482	6169864	36,1	2469441	14,5	8639305	50,6
1483						
1484	0	0	2588037	22,5	2588037	22,5
1485						
1486	17425559	53,1	2548926	7,77	19974485	60,9
1487						
1488	2387009	12,7	2624942	14	5011950	26,7
1489	1088472	12,1	505824,5	5,6	1594297	17,7
1490	2634082	10,3	3055234	11,9	5689316	22,2
1491	876633	3,14	6102875	21,8	6979508	25
1492	6807436	36,4	396112	2,12	7203548	38,6
Gemiddeld	3882674	19,2	2419508	12,9	6302183	32,1

²³ Bron: respectievelijk SAG: 20, 3 en 4 en SAB: OR, 3 en 4.

²⁴ Bron: ADN: B 2115, 2118, 2121, 2124, 2127, 2130, 2133, 2136, 2138, 2140, 2142 en 2144. De rekeningen van de jaren 1478, 1483, 1485 en 1487 zijn verloren.

DE STRIJD OM HET REGENTSCHAP OVER FILIPS DE SCHONE

Grafiek 3: De opbrengst van de Brugse assizen en de (opgetelde) uitgaven aan de vorst en aan de oorlog (schepenjaren 1467-1488).²⁵

Schepenjaar	Inkomsten uit assizen	Uitgaven aan vorst en oorlog	Aandeel
1467-68	1568446	222220	14,2
1468-69	1851702	720686	38,9
1469-70	1781789	728348	40,9
1470-71	1787583	750794	42
1471-72	1679857	393866	23,4
1472-73	1569209	579402	36,9
1473-74	1566377	739481	47,2
1474-75	1446918	852671	58,9
1475-76	1841606	1290182	70,1
1476-77	1550220	2018516	130
1477-78	2190425	1154354	52,7
1478-79	2997214	1472021	49,1
1479-80	2719502	1192420	43,8
1480-81	2884620	735806	25,5
1481-82	2053665	1551738	75,6
1482-83	2575401	1505140	58,4
1483-84	2505462	694930	27,7
1484-85	1726848	1105715	64
1485-86	3349381	2961995	88,4
1486-87	2699999	2007356	74,3
1487-88	1217273	875120	71,9
Gemiddeld	2074452	1121560	54

²⁵ Bron: de Brugse stadsrekeningen.

BIJLAGEN

Grafiek 4: het procentuele aandeel van de Brugse uitgaven aan de vorst en aan de oorlog in de schepenjaren 1482-1488.²⁶

	Vorst		Oorlog		Totaal	
Schepenjaar	grooten	%	grooten	%	grooten	%
1482-83	242020	4,28	1263120	22,3	1505140	26,6
1483-84	254980	5,75	439950	9,93	694930	15,7
1484-85	236500	7,78	869215	28,6	1105715	36,4
Gemiddeld (1482-1485)	<i>244500</i>	<i>5,94</i>	<i>857428</i>	<i>20,3</i>	<i>1101928</i>	<i>26,2</i>
1485-86	2961995	41,2	0	0	2961995	41,2
1486-87	2007356	31,9	0	0	2007356	31,9
1487-88	875120	41,7	0	0	875120	41,7
Gemiddeld (1485-1488)	<i>1948157</i>	<i>38,2</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>1948157</i>	<i>38,2</i>
Gemiddeld (1482-1488)	<i>1096329</i>	<i>22,1</i>	<i>428714</i>	<i>10,1</i>	<i>1525043</i>	<i>32,2</i>

²⁶ Bron: de Brugse stadsrekeningen.

VII. Bronnen en bibliografie

---

1. Lijst van afkortingen

ADN:	Archives départementales du Nord (Lille)
ARA:	Algemeen Rijksarchief (Brussel)
BMGN:	Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden
BN:	Biographie Nationale
BNF:	Bibliothèque Nationale de France (Parijs)
BTFG:	Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis
HHSA:	Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (Wenen)
HKCG:	Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis
HMGOG:	Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
HGGSEB	Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming 'Société d'Émulation' te Brugge
KB:	Koninklijke Bibliotheek van België (Brussel)
NBW:	Nationaal Biografisch Woordenboek
PCEEB:	Publication du Centre Européen d'Études Bourguignonnes (XIV ^e – XVI ^e s.)
RAB:	Rijksarchief Brugge
RAG:	Rijksarchief Gent
Rk.:	Fonds Rekenkamer
SAB:	Stadsarchief Brugge
SAG:	Stadsarchief Gent
UBG:	Universiteitsbibliotheek Gent

2. Bronnen

ADN (Archives départementales du Nord)

Série B (Chambre des Comptes): 33, 71, 341-63, 430-1, 457, 579-81, 644, 839, 867, 895, 975, 1285-7, 1334, 1341, 1351, 1355, 1421, 1610-3, 1699-1708, 2065, 2067, 2072, 2077-8, 2084, 2090, 2094, 2099, 2104, 2108-47, 3377-8, 3495, 3521-4, 3540, 3664, 4113-23, 5342-58, 5392, 6771-3, 7554, 17724-64, 18823-4, 18844, 19962, 19969, 20004-5, 20010, 20159, 20135, 20144

ARA (Algemeen Rijksarchief te Brussel)

Fonds Rekenkamer: volumes en registers (Rk.): 103, 104, 997, 2707, 2709, 3156, 3185-7, 13522, 13554, 13709-10, 13781-2, 13927, 14117-8, 14159-61, 14550-1, 16103, 17381-17410, 18110-20, 18197-200, 18254, 19719-25, 20367-80, 20963-4, 21439-48, 21846-63, 28302, 38701, 38712, 45984, 48837, 48895, 49071

Fonds Rekenkamer: Acquits de Lille (Rk., AL): 44-45, 109, 114, 369, 426

Fonds Grote Raad (GR): Sententiën, nrs. 12, 793bis, 795-797, 799-804; Eerste aanleg (EA), nrs. 99, 2678; Aanzienlijke Geslachten (AG), B, nr. 155; Procesbundels tot 1504, nrs. 78, 79

Fonds Oorkonden van Vlaanderen (OV): I (eerste reeks): nrs. 615, 617, 618-20, 2234-39, 2601, 2608, 2610; II (tweede reeks): dozen 49-54

Fonds de Lalaing (FL): 275, 470-71, 547, 549

Manuscrits divers (MD): 9, 174, 175, 797, 882A, 3279, 3969

BNF (Bibliothèque nationale de France)

Mélanges Colbert (MC): 358-9, 380-1, 397, 399

Manuscrits français (MF): 1278, 2897, 2908, 11590, 11592, 15538, 15540-1, 17909, 17861, 18997, 20428, 20483, 22479

Manuscrits néerlandais (MN): 15

Nouvelles Acquisitions françaises (NAF): 6525, 22330

Pièces Originales (PO): 787-8

HHSA (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien)

Niederländische Urkunden (NU): 1476; 1481; 1493

Belgica: PA (1), PC (1)

Fridericiana: 7 (1488-1490)

Maximiliana: 1, 32b

KB (Koninklijke Bibliotheek van België)

Fonds Merghelynck (M): 32, 103-4, 107

Manuscripten (Ms.): 1132, 13167-9, 20642-68

RAB (Rijksarchief Brugge)

Aanwinsten (AW): 1431, 1478

Fonds Brugse Vrije (BV): BVR (registers): 4, 212-37; BVO (oorkonden): 455-518

Oorkonden met Blauwe Nummers (BN): 1959-61, 2338, 2450, 3499, 3517, 3503, 3521, 3529, 3534, 3801, 4150, 5029, 5089, 6283, 11503, 11697

Fonds Burg van Brugge (BB): 64

Fonds Wijnendale (FW): 249

Fonds 'Découvertes' (FD): 181-4, 189-92

RAG (Rijksarchief Gent)

Fonds Oorkonden van Vlaanderen (OV): 822-63

Oostenrijks Fonds (OF): 143-48

Fonds Diverse Oorkonden (DO): 80, 90, 143

Fonds Varia: Varia 2 (V2) 261; Varia 3 (V3) 243-44, 251

Fonds Raad van Vlaanderen (RV): 175, 692, 955, 2418, 6831-4, 7351-2, 7512-3, 8631-2, 8640-1, 34315, 34323

Fonds Gent (FG): 131, 158, 172, 436

Fonds Borluut (FB): 19, 32-3, 296, 448-9, 516

Fonds Piers de Raveschoot (FPR): 214-8, 1532

Fonds schenking Lippens (SL): 79

SAB (Stadsarchief Brugge)

Adornes: Archief Adornes (nummering van inventaris Geirnaert)

BR: Baljuwsrekeningen (1487-1497)

CA: Cartularia (nrs. 2, 4, 12, 13, 14, 17 en Cartularia Varia, 1)

CSK: Civiele sententiën Kamer (1487-1490)

FB: Fonds Bogardenschool (nr. 859)

FV: Fonds Veranneman

HS: Handschriften (nrs. 7, 8, 8bis, 14)

HG: Hallegeboden (1490-1493)

KO: Kopies van Oorkonden (1477-1495)

KV: Klerken van de vierschaar (1484-1488)

MC: Memoriaal van de Camere (1474-1475, 1478)

OA: Oorkonden van de ambachten (1477-1490)

OR: Oorlogsrekeningen (1482-1489)

PO: Politieke oorkonden (nrs. 1138-1252)

PR: Procuraties (1485-6 en 1492-3)

PrOr: Private oorkonden

1ste reeks: II, 7-52 (1484-1499)

2de reeks: 33-35 (1481-1492)

PrRe: Private rekeningen (nr. 10)

PW: Presentwijnen (1484-1493)

- RW*: Registers wetsvernieuwingen (1468-1501)
SR: Stadsrekeningen (1467-1495)
SV: Snaggaertsvonnissen
TR: Titels van renten (1477-1482)
WR: Wezenregisters (Sint-Jans-, Sint-Jacobs-, Carmers-, OLV-, Sint-Niklaas- en Sint-Donaaszestendeel)
WV: Wetsvernieuwing en ambachtsregisters (1468-1501)

SAG (Stadsarchief Gent)

- Oud archief*: Reeks 20, nrs. 1-18; Reeks 93, nrs. 3, 7, 26; Reeks 93bis, nrs. 4, 9, 12, 15; Reeks 94, nrs. 706-786; Reeks 110bis, nr. 1; Reeks 147bis, nr. 1; Reeks 212, nr. 1; Reeks 156, nrs. 1 en 3; Reeks 400, nrs. 26-32; Reeks 532, nr. 1
Familiearchief Lanchals-de Ladeuze (FLL): 1428-1450
Familiearchief Morel de Boucle (FM): 10-12, 174, 261-2, 483, 523, 621

UBG (Universiteitsbibliotheek Gent)

- Handschriften (Hs.)*: 785, 1259, 1642
Vliegende Bladen (VB): IV, L 7

3. Bibliografie

- ARNADE P., *Beggars, iconoclasts, and civic patriots. The political culture of the Dutch Revolt*. Londen, 2008.
- ARNADE P., 'Carthage or Jerusalem? Princely violence and the spatial transformation of the medieval into the early modern city', *Journal of Urban History*, 39 (2013), pp. 726-748.
- ARNADE P., *Realms of ritual. Burgundian ceremony and civic life in medieval Ghent*. Londen, 1996.
- ARNOULD M., 'Les lendemains de Nancy dans les « pays de par deça » (janvier-avril 1477)', in: W. Blockmans (ed.), *1477. Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*. Kortrijk, 1985, pp. 1-83.
- ASAERT G., 'Gasten uit Brugge. Nieuwe gegevens over Bruggelingen op de Antwerpse markt in de vijftiende eeuw', in: *Album Carlos Wyffels, aangeboden door zijn wetenschappelijke medewerkers*. Brussel, 1987, pp. 23-41.
- BAETE F., DE DECKER S. & DE VLEESSCHAUWER M., 'Het 'Prinsenhof' van Assenede. Archeologisch en historisch onderzoek naar het voormalig kasteel van Assenede', *De Twee Ambachten*, 10 (2002), pp. 7-65.

- BARTIER J., *Légistes et gens de finances au XVe siècle. Les conseillers des ducs de Bourgogne Philippe le Bon et Charles le Téméraire*. Brussel, 1955.
- BAUCHAU B., 'Jacques de Savoie (1450-1486): histoire d'un portrait et portrait historique', *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 95 (1991), pp. 117-146.
- BEIK W., 'Urban factions and the social order during the minority of Louis XIV', *French Historical Studies*, 15 (1987), pp. 36-67.
- BETHUNE J., 'Méreau de familles brugeoises. Jean de Vleeschouwer, chevalier, et Barbe de Witte', *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie*, 51 (1895), pp. 554-557.
- BILLEN C., 'A la recherche d'un prélèvement fiscal équitable. Pratiques, discours et porte-parole dans les Pays-Bas méridionaux', in: S. Cavaciocchi (ed.), *Fiscal systems in the European economy from the 13th to the 18th century*. Firenze, 2008, pp. 871-880.
- BLANCHARD J., 'La foi jurée: le rituel en écriture', in: J. Blanchard (ed.), *1511-2011. Philippe de Commines. Droit, écriture: deux piliers de la souveraineté*. Genève, 2012, pp. 57-68.
- BLICKLE P., 'Mit den Gemeinden Staat machen', in: P. Blickle (ed.), *Gemeinde und Staat im Alten Europa*. München, 1998, pp. 1-20.
- BLICKLE P., 'Kommunalismus, Parlamentarismus, Republikanismus', *Historische Zeitschrift*, 242 (1986), pp. 529-556.
- BLICKLE P., 'The common people and the process of state formation: some conclusions', in: P. Blickle (ed.), *Resistance, representation and community*. Oxford, 1997, pp. 325-338.
- BLOCKMANS W. (ed.), *1477. Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*. Kortrijk, 1985.
- BLOCKMANS W., 'Um 1488. Wie der Römische König in Flandern zum Gefangenen seiner Untertanen wurde', in: B. Jussen (ed.), *Die Macht des Königs. Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit*. München, 2005, pp. 277-286.
- BLOCKMANS W., 'Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits', *HKCG*, 140 (1974), pp. 257-368.
- BLOCKMANS W., 'Van buitenaf bekeken. Buitenlandse historici over staatsvorming in de Nederlanden van de veertiende tot de zestiende eeuw', *BMGN*, 100 (1985), pp. 588-605.
- BLOCKMANS W., 'Breuk of continuïteit? De Vlaamse privilegiën van 1477 in het licht van het staatsvormingsproces', in: W. Blockmans (ed.), *1477. Het alge-*

- mene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*. Kortrijk, 1985, pp. 97-125.
- BLOCKMANS W., 'Du contrat féodal à la souveraineté du peuple. Les précédents de la déchéance de Philippe II dans les Pays-Bas (1581)', in: *Assemblee di Stati e istituzioni rappresentative nella storia del pensiero politico moderno (s. XV-XX)*. Rimini, 1983, pp. 144-150.
- BLOCKMANS W., *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen. Regeering van Maria van Bourgondië en Filips de Schone (5 januari 1477 – 26 september 1506). Deel I: tot de vrede van Kadzand (1492)*. Brussel, 1973.
- BLOCKMANS W., *Metropolen aan de Noordzee. De geschiedenis van Nederland, 1100-1560*. Amsterdam, 2010.
- BLOCKMANS W., 'Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens een periode van regimewisselingen: het laatste kwart van de 15e eeuw', in: H. De Schepper (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België*. Brussel, 1977, pp. 92-103.
- BLOCKMANS W., 'La participation des sujets flamands à la politique monétaire des ducs de Bourgogne (1384-1500)', *Revue Belge de Numismatique et Sigillographie*, 119 (1973), pp. 103-134.
- BLOCKMANS W., 'La position du comté de Flandre dans le Royaume à la fin du XVe siècle', in: B. Chevalier & P. Contamine (eds.), *La France de la fin du XVe siècle. Renouveau et apogée. Economie – Pouvoirs – Arts. Culture et conscience nationales*. Parijs, 1985, pp. 71-89.
- BLOCKMANS W., 'Voracious states and obstructing cities: an aspect of state formation in preindustrial Europe', *Theory and Society*, 18 (1989), pp. 733-755.
- BLOCKMANS W., 'A typology of representative institutions in late medieval Europe', *Journal of Medieval History*, 4 (1978), pp. 189-215.
- BLOCKMANS W., 'Vete, partijstrijd en staatsmacht. Een vergelijking (met de nadruk op Vlaanderen)', in: J. Marsilje (ed.), *Bloedwraak, partijstrijd en pacificatie in laat-middeleeuws Vlaanderen*. Hilversum, 1990, pp. 9-33.
- BLOCKMANS W., *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van Middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)*. Brussel, 1978.
- BLOCKMANS W. & DELVA A., 'Maria van Bourgondië', in: *NBW*, 12 (1987), klm. 487-493.
- BLOCKMANS W. & PREVENIER W., *De Bourgondiërs. De Nederlanden op weg naar eenheid (1384-1530)*. Amsterdam, 1997.
- BODIN J., *Six livres sur la République*. Parijs, 1583.
- 't Boeck van al 't gene datter gheschiedt is binnen Brugghe sichten jaer 1477 tot 1491. C. Carton (ed.), Gent, 1859.

- BOISSEVAIN J., *Friends of friends. Networks, manipulators and coalitions*. New York, 1974.
- BONNEY R., 'The rise of the fiscal state in Europe, c. 1200-1815', in: R. Bonney (ed.), *The rise of the fiscal state in Europe, c. 1200-1815*. Oxford, 1999, pp. 1-17.
- BOONE M., 'Apologie d'un banquier médiéval: Tomasso Portinari et l'État bourguignon', *Le Moyen Âge*, 105 (1999), pp. 31-54.
- BOONE M., 'De souverain baljuw van Vlaanderen: breekijzer in het conflict tussen stedelijk particularisme en Bourgondische centralisatie', *HGGSEB*, 126 (1989), pp. 57-78.
- BOONE M., "In den beginne was het woord". De vroege groei van 'parlementen' in de middeleeuwse vorstendommen der Nederlanden', *BMGN*, 120 (2005), pp. 338-361.
- BOONE M., 'Biografie en prosopografie, een tegenstelling? Een stand van zaken in het biografisch onderzoek over Pieter Lanchals (ca. 1430/1440-1488); een Bruggeling in dienst van de Bourgondische staat', *Millennium*, 7 (1993), pp. 4-13.
- BOONE M., 'Châtier les villes: un plaidoyer pour une histoire urbaine comparée', in: P. Gilli & J.-P. Guilhembet (eds.), *Le châtement des villes dans les espaces méditerranéens (Antiquité, Moyen Age, Epoque moderne)*. Turnhout, 2012, pp. 397-408.
- BOONE M., 'Cities in late medieval Europe: the promise and curse of modernity', *Urban History*, 39 (2012), pp. 329-349.
- BOONE M., 'Un grand commis de l'Etat burgundo-habsbourgeois face à la mort: le testament et la sépulture de Pierre Lanchals (Bruges, 1488)', in: J.-M. Duvosquel, A. Kelders & A. Vanrie (eds.), *Aspects de la vie culturelle dans les Pays-Bas bourguignons et habsbourgeois*, Brussel, 2008, pp. 63-88.
- BOONE M., 'La construction d'un républicanisme urbain. Enjeux de la politique municipale dans les villes flamandes au bas moyen âge', in: D. Menjot & J.-L. Pinol (eds.), *Enjeux et expressions de la politique municipale (XIIe-XXe siècles)*. Parijs, 1997, pp. 41-60.
- BOONE M., 'Diplomatie et violence d'état. La sentence rendue par les ambassadeurs et conseillers du roi de France, Charles VII, concernant le conflit entre Philippe le Bon, duc de Bourgogne, et Gand en 1452', *HKCG*, 156 (1990), pp. 1-54.
- BOONE M., 'Medieval Europe', in: P. Clark (ed.), *The Oxford handbook of cities in world history*. Oxford, 2013, pp. 221-239.
- BOONE M., 'Formelis (Simon van)', in: *NBW*, 13 (1990), klm. 286-292.

- BOONE M., 'Les gens de métiers à l'époque corporative à Gand et les litiges professionnels (1350-1450)', in: M. Boone & M. Prak (eds.), *Statuts individuels, statuts corporatifs et statuts judiciaires dans les villes européennes (moyen âge et temps modernes)*. Leuven, 1996, pp. 23-47.
- BOONE M., *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384 – ca. 1453: een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*. Brussel, 1990.
- BOONE M., 'Les juristes et la construction de l'État bourguignon aux Pays-Bas. État de la question, pistes de recherches', in: J.-M. Duvosquel, J. Nazet & A. Vanrie (eds.), *Les Pays-Bas bourguignons. Histoire et institutions. Mélanges André Uyttebrouck*. Brussel, 1996, pp. 105-120.
- BOONE M., 'La justice politique dans les grandes villes flamandes. Etude d'un cas: la crise de l'état bourguignon et la guerre contre Maximilien d'Autriche (1477-1492)', in: Y. Bercé (ed.), *Les procès politiques (XIVe-XVIIe siècles)*. Rome, 2006, pp. 183-218.
- BOONE M., 'Lanchals (Pieter)', in: *NBW*, 13 (1990), klm. 471-780.
- BOONE M., 'Langue, pouvoir et dialogue. Aspects linguistiques de la communication entre les ducs de Bourgogne et leurs sujets flamands (1385-1505)', *Revue du Nord*, 91 (2009), pp. 9-33.
- BOONE M., 'Le dict mal s'est expandu comme peste fatale'. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld', *HMGOG*, 54 (2000), pp. 31-63.
- BOONE M., 'Les métiers dans les villes flamandes au bas moyen âge (XIVe-XVIe siècles): images normatives, réalités socio-politiques et économiques', in: P. Lambrechts & J.-P. Sosson (eds.), *Les métiers au moyen âge. Aspects économiques et sociaux*. Louvain-la-Neuve, 1993, pp. 1-21.
- BOONE M., *A la recherche d'une modernité civique. La société urbaine des anciens Pays-Bas au bas Moyen Age*. Brussel, 2010.
- BOONE M., 'De Sint-Lievensbedevaart: bouwsteen van de stedelijke identiteit van Gent (late middeleeuwen en vroege 16de eeuw)', *HMGOG*, 61 (2007), pp. 105-122.
- BOONE M., 'De la ville à l'état: les Tolvin, clerks de la ville de Gand, serviteurs des ducs de Bourgogne', in: W. Blockmans, M. Boone & T. de Hemptinne (eds.), *Secretum scriptorum. Liber alumnorum Walter Prevenier*. Leuven, 1999, pp. 327-349.
- BOONE M. & BRAND H., 'De ondermijning van het Groot Privilege van Holland, Zeeland en West-Friesland volgens de instructie van 21 december 1477', *Holland. Regionaal-Historisch Tijdschrift*, 24 (1992), pp. 2-21.
- BOONE M., DAVIDS K. & JANSSENS P. (eds.), *Urban public debts. Urban government and the market for annuities in Western Europe (14th-18th centuries)*. Turnhout, 2003.

- BOUCHERON P. & MENJOT D., *La ville médiévale*. Parijs, 2011.
- BOUMANS R., *Het Antwerps stadsbestuur voor en tijdens de Franse overheersing: bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis van de stedelijke bestuursinstellingen in de Zuidelijke Nederlanden*. Brugge, 1965.
- BOURDIEU P., 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, symbolisch kapitaal, in: P. Bourdieu (ed.), *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam, 1989, pp. 120-141.
- BOURDIEU P., 'Sur le pouvoir symbolique', *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 32 (1977), pp. 405-411.
- BOURDIEU P., 'Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field', *Sociological Theory*, 12 (1994), pp. 1-18.
- BOUSMANNE B., WIJSMAN H. & THIEFFRY S. (eds.), *Philippe le Beau (1478-1506). Les trésors du dernier duc de Bourgogne*. Brussel, 2006.
- BRAEKEVELT J., *Pieter Bladelin, de Rijselse Rekenkamer en de stichting van Middelburg-in-Vlaanderen (ca. 1444-1472). De ambities van een opgeklommen hofambtenaar versus de bescherming van het vorstelijke domein*. Brussel, 2012.
- BRAEKEVELT J., 'De verordeningen van Filips de Goede voor het graafschap Vlaanderen en de heerlijkheid Mechelen (1419-1438). Een voorlopige chronologische regestenlijst', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de Uitgave van Oude Wetten en Verordeningen*, 48 (2007), pp. 9-86.
- BRAEKEVELT J. & BUYLAERT F., 'Rural political elites and social networks in late medieval Flanders: the castellany of Furnes', in: G. Martyn, R. Vermeir & C. Vancoppenolle (eds.), *Intermediate institutions in the county of Flanders in the late Middle Ages and the early modern era*. Brussel, 2012, pp. 87-113.
- BRAEKEVELT J., BUYLAERT F., DUMOLYN J. & HAEMERS J., 'Factiestrijd in laatmiddeleeuws Vlaanderen', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 123 (2010), pp. 209-225.
- BRAEKEVELT J., BUYLAERT F., DUMOLYN J. & HAEMERS J., 'Factional conflict in late medieval Flanders', *Historical Research*, 85 (2012), pp. 13-31.
- BROWN A., *Civic ceremony and religion in medieval Bruges, c. 1300-1520*, Cambridge, 2011.
- BROWN A., 'Liturgical memory and civic conflict: the entry of Emperor Frederick III and Maximilian, King of the Romans, into Bruges on 1 August 1486', *PCEEB*, 52 (2012), pp. 129-148.
- BRUHNS H., 'Ville et état chez Max Weber', *Les Annales du Recherche Urbaine*, 38 (1988), pp. 3-12.
- BUCKEN V. & STEYAERT G., *De erfenis van Rogier van der Weyden. De schilderkunst in Brussel, 1450-1520*. Brussel, 2013.

- BULST N., *Die französischen Generalstände von 1468 und 1484: prosopographische Untersuchungen zu den Delegierten*. Sigmaringen, 1992.
- BULST N., 'Rulers, representative institutions and their members as power elites: rivals or partners?', in: W. Reinhard (ed.), *Power elites and state building*. Oxford, 1996, pp. 41-58.
- BUNTINX J., 'Wielant (Filips)', in: *NBW*, 5 (1972), klm. 1009-1019.
- BURKE P., 'City-states', in: J. Hall (ed.), *States in history*. Oxford, 1986, pp. 137-153.
- BUYLAERT F., 'Baenst (Paul de)', in: *NBW*, XVII (2005), klm. 49-53.
- BUYLAERT F., 'The late medieval 'crisis of the nobility' reconsidered: the case of Flanders', *Journal of Social History*, 45 (2012), pp. 1117-1134.
- BUYLAERT F., *Eeuwen van ambitie. De adel in laatmiddeleeuws Vlaanderen*. Brussel, 2010.
- BUYLAERT F., 'Familiekwesties. De beheersing van vetes en private conflicten in de elite van laatmiddeleeuws Gent', *Stadsgeschiedenis*, 2 (2007), pp. 1-19.
- BUYLAERT F., 'Memory, social mobility and historiography. Shaping noble identity in the Bruges chronicle of Nicholas Despars († 1597)', *BTFG*, 88 (2010), pp. 377-408.
- BUYLAERT F., 'Sociale mobiliteit bij stedelijke elites in laatmiddeleeuws Vlaanderen. Een gevalstudie over de Vlaamse familie De Baenst', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 8 (2005), pp. 201-251.
- BUYLAERT F., 'La noblesse et l'unification des Pays-Bas. Naissance d'une noblesse bourguignonne à la fin du Moyen Age', *Revue Historique*, 653 (2010), pp. 3-25.
- BUYLAERT F., *Repertorium van de Vlaamse adel (ca. 1350-ca. 1500)*. Gent, 2011.
- BUYLAERT F., 'Gevaarlijke tijden. Een vergelijking van machtsverwerving en machtsbehoud bij stedelijke elites in laatmiddeleeuws Holland en Vlaanderen', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 119 (2006), pp. 312-27.
- BUYLAERT F., HAEMERS J., SNIJDERS T. & VILLERIUS S., 'Politics, social memory and historiography in sixteenth-century Flanders: towards a research agenda', *PCEEB*, 52 (2012), pp. 195-215.
- BUYLAERT F., VAN CAMP J. & VERWERFT B., 'Urban militias, nobles and mercenaries. The organization of the Antwerp army in the Flemish-Brabantine revolt of the 1480s', *Journal of Medieval Military History*, 9 (2011), pp. 146-166.
- CALLEWIER H., 'Leven en werk van Romboud De Doppere (ca. 1432-1502)', *HGGSEB*, 150 (2013), pp. 219-244.
- CALLEWIER H., *De papen van Brugge. De seculiere clerus in een middeleeuwse wereldstad (1411-1477)*. Leuven, 2011 (onuitgegeven doctoraatsverhandeling).

- CALLEWIER H., 'De omgekeerde wereld van de Brugse ezelspaus. Een omstreden aspect van de laatmiddeleeuwse kerkelijke feestcultuur', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 12 (2009), pp. 175-195.
- CAUCHIES J.-M., 'L'activité législative communale dans l'Occident médiéval: directions et pistes de recherche', in: J.-M. Cauchies & E. Bousmar (eds.), *'Faire bans, edictz et statuz': légiférer dans la ville médiévale. Sources, objets et acteurs de l'activité législative communale en Occident, ca. 1200-1500*. Brussel, 2001, pp. 1-17.
- CAUCHIES J.-M., 'Baudouin de Bourgogne (v. 1446-1508), bâtard, militaire et diplomate. Une carrière exemplaire?', *Revue du Nord*, 77 (1995), pp. 257-281.
- CAUCHIES J.-M., 'Bourgogne (Philippe de)', in: *Nouvelle Biographie Nationale*, 3 (1994), klm. 275-276.
- CAUCHIES J.-M., '« Croit conseil » et ses « ministres ». L'entourage politique de Philippe le Beau (1494-1506)', in: A. Marchandisse & J.-L. Kupper (eds.), *A l'ombre du pouvoir. Les entourages princiers au Moyen Age*. Genève, 2003, pp. 385-405.
- CAUCHIES J.-M., 'Maximilien d'Autriche et le traité d'Arras de 1482: négociateurs et négociations', in: D. Clauzel, C. Giry-Deloison & C. Leduc (eds.), *Arras et la diplomatie européenne (XVe – XVIe siècles)*. Atrecht, 2000, pp. 143-164.
- CAUCHIES J.-M., *Philippe le Beau. Le dernier duc de Bourgogne*. Turnhout, 2003.
- CAUCHIES J.-M., 'De la « régenterie » à l'autonomie. Deux ordonnances de cour et de gouvernement de Maximilien et Philippe le Beau', *HKCG*, 171 (2005), pp. 41-88.
- CAUCHIES J.-M., '*Das Burgundische Vorbild* (le « modèle bourguignon ») et sa « réception » dans les principautés habsbourgeoises: arguments et perplexités', *PCEEB*, 46 (2006), pp. 77-90.
- CAZAUX Y., *Marie de Bourgogne. Témoin d'une grande entreprise à l'origine des nationalités européennes*. Parijs, 1967.
- CHITTOLINI G., 'Cities, « City-states, » and regional states in North-Central Italy', in: C. Tilly & W. Blockmans (eds.), *Cities and the rise of states in Europe, A.D. 1000 to 1800*. Oxford, 1994, pp. 28-43.
- Chronijcke van Ghendt door Jan van den Vivere en eenige andere aanteekenaars der XVIe en XVIIe eeuw*. F. de Potter (ed.), Gent, 1885.
- Chronique des faits et gestes admirables de Maximilien I durant son mariage avec Marie de Bourgogne*. O. Delepierre (ed.), Brussel, 1839.
- COCKSHAW P., *Le personnel de la chancellerie de Bourgogne-Flandre sous les ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1384-1477)*. Kortrijk, 1982.

- COCKSHAW P., *Prosopographie des secrétaires de la cour de Bourgogne (1384-1477)*. Ostfildern, 2006.
- COHN S., *Lust for liberty. The politics of social revolt in medieval Europe, 1200-1425. Italy, France, and Flanders*. Cambridge Mass., 2006.
- COOLS H., 'Aristocraten in de polder: over de geleidelijke opkomst van een bovengewestelijke adelsgroep in Holland, ca. 1430-ca. 1530', *Holland. Historisch tijdschrift*, 34 (2002), pp. 167-181.
- COOLS H., *Mannen met macht. Edellieden en de moderne staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)*. Zutphen, 2001.
- COOLS H., *Met raad en daad? Een doorkijk op een landelijke elite. Adel in de Rijksse kasselrij op het einde van de vijftiende eeuw*. Gent, 1992 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- COPPENS H., 'Raad van financiën (1531-1795)', in: E. Aerts (ed.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*. Brussel, 1994, dl. 2, pp. 497-522.
- CROMBIE L., 'The archery and crossbow guilds of late medieval Bruges', *HGG-SEB*, 150 (2013), pp. 245-336.
- CROUZET-PAVAN E., *Enfers et paradis. L'Italie de Dante et de Giotto*. Parijs, 2001.
- CROUZET-PAVAN E. & LECUPPRE-DESJARDIN E. (eds.), *Villes de Flandres et d'Italie (XIIIe-XVIe siècle). Les enseignements d'une comparaison*. Turnhout, 2008.
- Dagboek van Gent van 1447 tot 1470, met een vervolg van 1477 tot 1515*. V. Fris (ed.), Gent, 1901-1904, 2 dln.
- DAMBRUYNE J., *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*. Gent, 2002.
- DAMBRUYNE J., 'De middenstand in opstand. Corporatieve aspiraties en transformaties in het zestiende-eeuwse Gent', *HMGOG*, 57 (2003), pp. 71-122.
- DAMEN M., 'The nervecentre of political networks? The Burgundian Court and the integration of Holland and Zeeland into the Burgundian state', in: A. Janse & S. Gunn (eds.), *The court as a stage. England and the Low Countries in the later Middle Ages*, Woodbridge, 2006, pp. 70-84.
- DAMEN M., 'Rivalité nobiliaire et succession princière. La lutte pour le pouvoir à la Cour de Bavière et à la Cour de Bourgogne', *Revue du Nord*, 91 (2009), pp. 361-384.
- DAMEN M., *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)*. Hilversum, 2000.
- DAUCHY S., 'Le douaire de Marguerite d'York, la minorité de Philippe le Beau et le Parlement de Paris (1477-1494)', *HKCG*, 155 (1989), pp. 49-127.

- DAUCHY S., *De processen in beroep uit Vlaanderen bij het Parlement van Parijs (1320-1521). Een rechtshistorisch onderzoek naar de wording van staat en souvereïniteit in de Bourgondisch-Habsburgse periode*. Brussel, 1995.
- DAVIES R., 'The medieval state: the tyranny of a concept', *Journal of Historical Sociology*, 16 (2003), pp. 280-300.
- DE BAST A., 'Belegering der stad Gent (1488)', *Belgisch museum voor de Nederduitsche tael- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands*, 9 (1845), pp. 23-36.
- DE BENEDICTIS A., 'Rebellion – Widerstand – politische Kommunikation als Normenkonflikt in der frühen Neuzeit', in: A de Benedictis, G. Corni, B. Mazohl & L. Schorn-Schutte (eds.), *Die Sprache des Politischen in actu*. Göttingen, 2009, pp. 113-138.
- DEBRIS C., "*Tu, felix Austria, nube*". *La dynastie de Habsbourg et sa politique matrimoniale à la fin du Moyen Age (XIIIe-XVIe siècles)*. Turnhout, 2005.
- DE BUT A., *Chronique*, in: J. Kervyn de Lettenhove (ed.), *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne*. Brussel, 1870, dl. 2, pp. 211-717.
- DE COMMYNES P., *Mémoires*. J. Blanchard (ed.), Genève, 2007.
- DE DOPPERE R., *Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. H. Dussart (ed.), Brugge, 1892.
- DE FOUW A., *Philips van Kleef. Een bijdrage tot de kennis van zijn leven en karakter*. Groningen, 1937.
- DEGRYSE R., 'De admiraals en de eigen marine van de Bourgondische hertogen (1384-1488)', *Marine Academie. Mededelingen*, 17 (1965), pp. 139-225.
- DEGRYSE R., 'Brugge en de organisatie van het loodswezen van het Zwin op het einde van de 15de eeuw', *HGGSEB*, 112 (1975), pp. 60-129.
- DEGRYSE R., 'Het kasteel en de eerste kapiteins van Nieuwpoort (1385-1489)', *HGGSEB*, 132 (1995), pp. 61-80.
- DEGRYSE R., 'De konvooiëring van de Vlaamsche visschersvloot in de 15de en 16de eeuw', *BMGN*, 2 (1948), pp. 1-24.
- DE HERCKENRODE J., *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*. Gent, 1862-1865, 3 dln.
- DEKKER R., *Holland in beroering. Oproeren in de 17de en 18de eeuw*. Baarn, 1982.
- DE LA MARCHE O., *Mémoires*. H. Beaune et J. D'Arbaumont (eds.), Parijs, 1883-1888, 4 dln.
- DELEPIERRE O., 'Analectes brugeoises. Marie de Bourgogne et Maximilien', *HGGSEB*, 4 (1842), pp. 215-249.
- DELEPIERRE O., 'Compte inédit de ce que couta à la ville de Bruges, l'emprisonnement de Maximilien, roi des Romains', *HGGSEB*, 2 (1840), pp. 91-108.

- DE MECHELEER L., 'Leuven, Antwerpen en het centraal gezag (1477-1506). Een bronnenexploratie', *Bijdragen tot de geschiedenis*, 79 (1996), pp. 143-171.
- DE MEY J., 'Doppere (Rombaut de)', in: *NBW*, 16 (2002), klm. 304.
- DENECKERE G., 'Sociale geschiedenis, het einde van de ideologie en de terugkeer van de bezieling. Een essay met de focus op het onderzoek naar collectieve actie in de jaren 1990', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 26 (2000), pp. 239-262.
- DENEWETH H., 'De interactie tussen arbeidsmarktregulering, migratiebeleid en sociaal beleid. De textielnijverheid in zestiende-eeuws Brugge', in: M. De Koster, B. De Munck, H. Greefs, B. Willems & A. Winter (eds.), *Werken aan de stad. Stedelijke actoren en structuren in de Zuidelijke Nederlanden, 1500-1900*. Brussel, 2011, pp. 130-118.
- DEPRETER M., 'Le prince et les états de Flandre wallonne: des diplomaties concurrentes? Modalités et enjeux du traité de Wavrin (14 décembre 1488)', *PCEEB*, 53 (2013), pp. 179-200.
- DE REIFFENBERG F., *Histoire de l'ordre de la Toison d'Or depuis son institution jusqu'à la cessation des chapitres généraux; tirée des archives mêmes de cet ordre et des écrivains qui en ont traité*. Brussel, 1830.
- DE RIDDER-SYMOENS H., 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', *HMGOG*, 45 (1991), pp. 95-117.
- DE RIDDER-SYMOENS H., 'Jan van Rompaey, Max Weber en Bourgondische ambtenaren', in: B. Jacobs & E. Coppens (eds.), *Een rijk gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. P.L. Nève*. Nijmegen, 1998, pp. 323-339.
- DE ROCK J., *Het bestuur van de kasselrij Kortrijk in de Bourgondische periode, 1387-1453*. Brussel, 2009.
- DERODE V., 'Rôles des dépenses de la maison de Bourgogne', *Annales du Comité Flamand de France*, 6 (1861-1862), pp. 283-302, en 7 (1863-1864), pp. 383-400.
- DE ROOVER R., *The rise and decline of the Medici bank, 1397-1494*. Cambridge Mass., 1963.
- DERYCKE L., 'The public annuity market in Bruges at the end of the 15th century', in: M. Boone, K. Davids & P. Janssens (eds.), *Urban public debts. Urban government and the market for annuities in Western Europe (14th-18th centuries)*. Turnhout, 2003, pp. 165-181.
- DE SAGHER H., *Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre. Deuxième partie: le sud-ouest de la Flandre depuis l'époque bourguignonne. Tome premier*. Brussel, 1951.
- DESCHAMPS DE PAS L., 'Essai sur l'histoire monétaire des comtes de Flandre de la maison d'Autriche', *Revue Numismatique*, 14 (1869), pp. 86-114.

- DE SCHEPPER H. & CAUCHIES J.-M., 'Legal tools of the public power in the Netherlands, 1200-1600', in: A. Padoa-Schioppa (ed.), *Legislation and justice*. Oxford, 1997, pp. 229-268.
- DE SMET J.-J., *Mémoire historique sur la guerre de Maximilien, roi des Romains, contre les villes de Flandre (1482-1488)*. Brussel, 1865.
- DE SMIDT J. & STRUBBE E., *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën en procesbundels (dossiers) berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen. Deel 1: 1465-1504*. Brussel, 1966.
- DESPARS N., *Cronycke van den lande ende graefscpe van Vlaenderen*. J. de Jonghe (ed.), Brugge, 1840, 4 dln.
- DESPODT V., "Dat du best, was ich ende wat ic bem, dat sal tu werden ..." *Gentse grafmonumenten en grafschriften tot het einde van de Calvinistische Republiek (1584)*. Gent, 2001 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- DEVAUX J., *Jean Molinet. Indiciaire bourguignon*. Parijs, 1996.
- DEVILLERS L., 'Le Hainaut sous la régence de Maximilien d'Autriche (1483-1494)', *HKCG*, 52 (1882), pp. 327-445; 56 (1887), pp. 191-270; 57 (1888), pp. 155-306; 58 (1889), pp. 179-260 en pp. 411-516.
- DE VOS D., *Hans Memling. Catalogus*. Brugge, 1994.
- DIAGO HERNANDO M., 'Die politische Rolle der Städtebünde im spätmittelalterlichen Kastilien (13.-16. Jahrhundert): Selbstverteidigung, Herrschaftsstabilisierung und Friedenssicherung', in: G. Naegle (ed.), *Frieden schaffen und sich verteidigen im Spätmittelalter*. München, 2012, pp. 139-162.
- Dits die Excellente Cronike van Vlaenderen*. W. Vorsterman (ed.), Antwerpen, 1531.
- DIEGERICK I., *Correspondance des magistrats d'Ypres députés à Gand et à Bruges pendant les troubles de Flandre sous Maximilien, duc d'Autriche, roi des Romains etc*. Brugge, 1855.
- DIEGERICK I., *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville d'Ypres*. Brugge, 1853-1868, 7 dln.
- DONCHE P., *Schepenen-keurheren van Veurne-ambacht, 1240-1586. Naamlijsten van 1240 tot aan de unie met de schepenbank van de stad in 1586, aangevuld met de namen van baljuws en krikhouders*. Antwerpen, 2006.
- DUBOIS H., 'Autour du traité d'Arras de 1482. Les négociateurs de Louis XI', in: D. Clauzel, C. Giry-Deloison & C. Leduc (eds.), *Arras et la diplomatie européenne (XVe – XVIe siècles)*. Atrecht, 2000, pp. 131-142.
- DUMALIN N., 'Het testament van Jeronimus Lauwerein (21 juli 1509). Ambities en verwezenlijkingen van een parvenu', *HMGOG*, 65 (2011), pp. 79-101.

- DUMOLYN J., 'De Brugse ambachtsbesturen tijdens de late middeleeuwen: enkele institutionele en rechtshistorische aspecten', *HGGSEB*, 147 (2010), pp. 309-332.
- DUMOLYN J., 'Political communication and political power in the Middle Ages: a conceptual journey', *Edad Media. Revista de Historia*, 13 (2012), pp. 33-55.
- DUMOLYN J., 'The political and symbolic economy of state feudalism. The case of late-medieval Flanders', *Historical Materialism*, 15 (2007), pp. 105-131.
- DUMOLYN J., 'Dominante klassen en elites in verandering in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 5 (2002), pp. 69-107.
- DUMOLYN J., "'Our land is only founded on trade and industry'. Economic discourses in fifteenth-century Bruges', *Journal of Medieval History*, 36 (2010), pp. 374-389.
- DUMOLYN J., *De Brugse opstand, 1436-38*. Kortrijk, 1997.
- DUMOLYN J., 'Henri Pirenne en het particularisme van de laatmiddeleeuwse Vlaamse steden: een deconstructie', *BTFG*, 86 (2008), pp. 709-733.
- DUMOLYN J., 'Population et structures professionnelles à Bruges aux XIVe et XVe siècles', *Revue du Nord*, 81 (1999), nr. 329, pp. 43-64.
- DUMOLYN J., *De Raad van Vlaanderen en de Rekenkamer van Rijsel. Gewestelijke overheidsinstellingen als instrument van de centralisatie (1419-1477)*. Brussel, 2002.
- DUMOLYN J., "'Rebelheden ende vergaderinghen". Twee Brugse documenten uit de grote opstand van 1436-1438', *HKCG*, 162 (1996), pp. 297-323.
- DUMOLYN J., 'The legal repression of revolts in late medieval Flanders', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 68 (2000), pp. 479-521.
- DUMOLYN J., 'De sociografie van laatmiddeleeuwse gerechtelijke instellingen. Het voorbeeld van Jan Wielant (+1473), griffier en raadsheer bij de Raad van Vlaanderen', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de Uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België*, 42 (2001), pp. 7-61.
- DUMOLYN J., *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*. Leuven, 2003.
- DUMOLYN J. & HAEMERS J., "'Les bonnes causes du peuple pour se révolter'. Le contrat politique en Flandre médiévale d'après Guillaume Zoete (1488)', in: F. Foronda (ed.), *Avant le contrat social. Le contrat politique dans l'Occident médiéval, XIIIe-XVe siècle*. Parijs, 2011, pp. 327-346.
- DUMOLYN J. & HAEMERS J., 'A bad chicken was brooding. Subversive speech in late medieval Flanders', *Past and Present*, 214 (2012), pp. 45-86.

- DUMOLYN J. & HAEMERS J., 'Let each man carry on with his trade and remain silent. Middle class ideology in the urban literature of the late medieval Low Countries', *Cultural and Social History*, 10 (2013), pp. 169-189.
- DUMOLYN J. & HAEMERS J., 'Patterns of urban rebellion in medieval Flanders', *Journal of Medieval History*, 31 (2005), pp. 369-393.
- DUMOLYN J., HAEMERS J., OLIVA HERRER R. & CHALLET V. (eds.), *The voices of the people in late medieval Europe. Communication and popular politics*. Turnhout, 2014.
- DUMONT J., *Corps universel diplomatique*. Amsterdam, 1726-1731, 8 dln.
- DÜNNEBEIL S., 'Der Orden vom Goldenen Vlies als Zeichen der burgundischen Einheit: Ideal oder Wirklichkeit unter Maximilian I?', *PCEEB*, 52 (2012), pp. 111-127.
- DUTOUR T., 'Le consensus des bonnes gens. La participation des habitants aux affaires communes dans quelques villes de la langue d'oïl (XIIIe-XVe siècle)', in: P. Hamon & C. Laurent (eds.), *Le pouvoir municipal de la fin du Moyen Age à 1789*. Rennes, 2012, pp. 187-204.
- ELIAS N., *Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoeken*. Amsterdam, 1997.
- ELLIOTT J., 'A Europe of composite monarchies', *Past and Present*, 137 (1992), pp. 48-71.
- ENNO VAN GELDER H., 'De muntpolitiek van Philips de Schone (1482-1496)', *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*, 38 (1952), pp. 42-54.
- ENNO VAN GELDER H., 'De rekeningen van de Vlaamse munt onder Philips de Schone', *Revue belge de Numismatique et Sigillographie*, 119 (1973), pp. 157-169.
- ENNO VAN GELDER H. & HOC M., *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols (1434-1713)*. Amsterdam, 1960.
- ERICKSON B., 'Social networks and history', *Historical methods*, 30 (1997), pp. 149-158.
- ERTMAN T., 'State formation and state building in Europe', in: T. Janoskin, R. Alford, A. Hicks & M. Schwartz (eds.), *The handbook of political sociology. States, civil societies, and globalization*. Cambridge, 2005, pp. 367-383.
- EVERAERT J., 'Les Lem, alias Leme. Une dynastie marchande d'origine flamande au service de l'expansion portugaise', in: *Actas. III colóquio internacional de história da Madeira*. Madeira, 1993, pp. 817-838.
- FAGEL R., GEURTS J. & LIMBERGER M. (eds.), *Filips de Schone (1478-1506). Een vergeten vorst*. Maastricht, 2008.
- FAVIER J., *Louis XI*. Parijs, 2001.

- FRATIANNI M. & SPINELLI F., 'Italian city-states and financial evolution', *European Review of Economic History*, 10 (2006), pp. 257-278.
- FRIS V., 'Les grands baillis et les sous-baillis de Gand', *Bulletijn van de Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 14 (1906), pp. 386-422.
- FRIS V., 'Jan van Coppenhole, de leider van de opstand van Gent tegen Maximiliaan van Oostenrijk', *Bulletijn van de Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 14 (1906), pp. 93-114.
- FRIS V., 'Pehaert (Mathieu)', in: *BN*, 16 (1901), klm. 867-869.
- FRIS V., 'Rasseghem (Adrien Vilain II, dit le sire de)', in: *BN*, 18 (1905), klm. 748-755.
- FRIS V., 'Romont (Jacques de Savoie, comte de)', in: *BN*, 19 (1907), klm. 928-937.
- FRIS V., 'Rym (Guillaume)', in: *BN*, 20 (1908-1910), klm. 686-689.
- FRITSCHY W., 'A 'financial revolution' reconsidered; public finance in Holland during the Dutch Revolt, 1568-1648', *Economic History Review*, 56 (2003), pp. 57-89.
- GACHARD L.-P., 'Analectes historiques, 5e série', *HKCG*, 25 (1857), pp. 103-256; '8e série', *HKCG*, 29 (1860), pp. 311-341.
- GACHARD L.-P., *Collection des documents inédits concernant l'histoire de la Belgique*. Brussel, 1833-1835, 3 dln.
- GACHARD L.-P., 'Lettres inédites de Maximilien, duc d'Autriche, roi des Romains et empereur, sur les affaires des Pays-Bas, de 1477 à 1508; première partie', *HKCG*, 18 (1851), pp. 263-452; 'deuxième partie', *HKCG*, 19 (1851), pp. 193-328.
- GACHARD L.-P., NELIS H. & PINCHART A., *Inventaire des archives des chambres des comptes*. Brussel, 1837-1931, 6 dln.
- GACHARD M., 'Les archives royales de Düsseldorf. Notice des documents qui concernent l'histoire de Belgique', *HKCG*, 51 (1881), pp. 267-366.
- GACHARD M., 'Notice des archives de M. le duc Caraman, précédée de recherches historiques sur les princes de Chimay et les comtes de Beaumont', *HKCG*, 11 (1845), pp. 109-256.
- GAILLIARD J., *Bruges et le franc ou leur magistrature et leur noblesse, avec des données historiques et généalogiques sur chaque famille*. Brugge, 1857-1864, 6 dln.
- GAILLIARD J., *Ephémérides brugeoises ou relation chronologique des événements qui se sont passés dans la ville de Bruges depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*. Brugge, 1847.
- GAILLIARD J., *Revue pittoresque des monuments qui décoraient autrefois la ville de Bruges et qui n'existent plus d'aujourd'hui, pour servir de complément aux 'Ephémérides brugeoises'*. Brugge, 1850.

- GALESLOOT L., 'Arrêt du Grand Conseil de Malines portant confiscation, pour cause de rébellion, d'une somme de dix-mille écus due à la ville de Bruges par l'empereur Maximilien et son fils, l'archiduc Philippe, 3 juin 1496', *HGG-SEB*, 32 (1881-1882), pp. 399-412.
- GALESLOOT L., 'Comment le château de Dudzele fut rasé en 1483 et des suites de cet événement', *HGGSEB*, 32 (1881-1882), pp. 297-303.
- GEERTS F. & RAEMDONCK VAN A., 'De burcht en de heerlijkheid van Temsche', *Cercle Archéologique du Pays de Waes*, 8 (1879-1880), pp. 97-201 en pp. 279-361.
- GEEVERS L., *Gevallen vazallen. De integratie van Oranje, Egmont en Horn in de Spaans-Habsburgse monarchie (1559-1567)*. Amsterdam, 2008.
- GEIRNAERT N., *Het archief van de familie Adornes en de Jeruzalemstichting te Brugge*. Brugge, 1987-1989, 2 dln.
- GENET J.-P., 'L'Etat moderne: un modèle opératoire?', in: J.-P. Genet (ed.), *L'Etat moderne: genèse. Bilans et perspectives*. Parijs, 1990, pp. 261-284.
- GENET J.-P., 'La genèse de l'Etat moderne. Les enjeux d'un programme de recherche', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 118 (1997), pp. 3-18.
- GENET J.-P., 'Which state rises?', *Historical Research*, 65 (1992), pp. 119-133.
- GHELDOLF A., DU BOIS A. & DE HONDT L., *Coutume de la ville de Gand*. Brussel, 1868-1887, 2 dln.
- GIDDENS A., *The nation-state and violence*. Cambridge, 1985.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN L., 'La captivité de Maximilien (détails inédits)', *La Flandre. Revue des monuments d'histoire et d'antiquités*, 4 (1881), pp. 395-424.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN L., *Cartulaire de l'ancien consulat d'Espagne à Bruges*. Brugge, 1901-1902, 2 dln.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN L., *Cartulaire de l'ancienne estaple de Bruges. Recueil de documents concernant le commerce intérieur et maritime, les relations internationales et l'histoire économique de cette ville*. Brugge, 1904-1906, 4 dln.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN L., *Coutume du Franc de Bruges*. Brussel, 1879-1880, 3 dln.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN L., *Coutume de la ville de Bruges*. Brussel, 1874-1875, 2 dln.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN L., *Inventaire des archives de la ville de Bruges*. Brugge, 1871-1885, 6 dln.
- GODEFROY D., *Histoire du roy Charles VIII*. Parijs, 1684.
- GOODWIN J., 'Revolutions and revolutionary moments', in: T. Janoskin, R. Alford, A. Hicks & M. Schwartz (eds.), *The handbook of political sociology. States, civil societies, and globalization*. Cambridge, 2005, pp. 404-422.

- GORIS J., *Etude sur les colonies marchandes méridionales (portugais, espagnols, italiens) à Anvers de 1488 à 1567. Contribution à l'histoire des débuts du capitalisme moderne*. Leuven, 1925.
- GOTTSCHALK M., *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen*. Dieren, 1983, 2 dln.
- GREVE A. & LEBAILLY E., *Comptes de l'argentier de Charles le Téméraire duc de Bourgogne. 1: Année 1468*. Parijs, 2001.
- GUENÉE B., *L'Occident au XVe et XVIe siècles. Les Etats*. Parijs, 1987.
- GUNN S., 'War and identity in the Habsburg Netherlands, 1477-1559', in: R. Stein & J. Pollmann (eds.), *Networks, regions and nations. Shaping identities in the Low Countries, 1300-1650*. Leiden, 2010, pp. 151-172.
- GUNN S., GRUMMITT D. & COOLS H., *War, state, and society in England and the Netherlands, 1477-1559*. Oxford, 2007.
- HAEMERS J., 'Ende hevet tvolc goede cause jehghens hemlieden te rysene'. *Stedelijke opstanden en staatsvorming in het graafschap Vlaanderen (1477-1492)*. Gent, 2006 (onuitgegeven doctoraatsverhandeling).
- HAEMERS J., 'A moody community? Emotion and ritual in late medieval urban revolts', in: E. Lecuppre-Desjardin & A.-L. Van Bruaene (eds.), *Emotions in the heart of the city (14th-16th century)*. Turnhout, 2005, pp. 63-81.
- HAEMERS J., 'Factionalism and state power in the Flemish Revolt (1477-1492)', *Journal of Social History*, 42 (2009), pp. 1009-1039.
- HAEMERS J., 'Faire son prouffit. Die Finanzpolitik Maximilians I. und die städtischen Aufstände in den Niederlanden (1477-1488)', in: J. Rauschert, S. Teuscher & T. Zotz (eds.), *Habsburger Herrschaft vor Ort, weltweit (1300-1600)*. Ostfildern, 2013, pp. 187-209.
- HAEMERS J., *For the common good. State power and urban revolts in the reign of Mary of Burgundy, 1477-1482*. Turnhout, 2009.
- HAEMERS J., 'Autour de Jean Molinet. La mémoire collective à la cour habsbourgeoise et l'alternative des élites urbaines en Flandre (XVe-XVIe siècles)', in: J. Devaux, E. Doudet & E. Lecuppre-Desjardin (eds.), *Jean Molinet et son temps*. Turnhout, 2013, pp. 27-44.
- HAEMERS J., 'Social memory and rebellion in fifteenth-century Ghent', *Social History*, 36 (2011), pp. 443-463.
- HAEMERS J., 'Le meurtre de Jean de Dadizeele. L'ordonnance de cour de Maximilien d'Autriche et les tensions politiques en Flandre (1481)', *PCEEB*, 48 (2008), pp. 227-248.
- HAEMERS J., 'Middelburg na Pieter Bladelin. De juridische en militaire strijd tussen vorst, stad en adel om sociale erkenning en politieke macht (1472-1492)', *HGGSEB*, 142 (2005), pp. 215-265.

- HAEMERS J., 'Un miroir à double face: les chroniques de Jean Molinet et de Nicolas Despars. La lutte discursive entre la cour burgundo-habsbourgeoise et l'élite urbaine du comté de Flandre dans le cadre de la révolte brugeoise de 1488', *Le Moyen Age. Revue d'Histoire et de Philologie*, 118 (2012), pp. 269-299.
- HAEMERS J., 'Moreel (Willem)', in: *NBW*, 18 (2007), klm. 681-689.
- HAEMERS J., 'Adellijke onvrede. Adolf van Kleef en Lodewijk van Gruuthuze als beschermheren en uitdagers van het Bourgondisch-Habsburgse hof (1477-1492)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 10 (2007), pp. 178-215.
- HAEMERS J., *De Gentse opstand (1449-1453). De strijd tussen netwerken om het stedelijke kapitaal*. Kortrijk, 2004.
- HAEMERS J., 'Opstand adel? De rechtvaardiging van het politieke verzet van de Bourgondisch-Habsburgse adel in de Vlaamse Opstand', *BMGN* (2008), pp. 586-608.
- HAEMERS J., 'Protagonist of antiheld? Sociaal kapitaal en geschiedenis', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 5 (2008), pp. 31-54.
- HAEMERS J., 'Philippe de Clèves et la Flandre. La position d'un aristocrate au coeur d'une révolte urbaine (1477-1492)', in: J. Haemers, H. Wijsman & C. Van Hoorebeeck (eds.), *Entre la ville, la noblesse et l'Etat: Philippe de Clèves (1456-1528), homme politique et bibliophile*. Turnhout, 2007, pp. 21-99.
- HAEMERS J., 'De dominante staat. De Gentse opstand (1449-1453) in de negentiende- en twintigste-eeuwse historiografie', *BMGN*, 119 (2004), pp. 39-61.
- HAEMERS J., 'Geletterd verzet. Diplomatiek, politiek en herinneringscultuur van opstandelingen in de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne stad (casus: Brugge en Gent)', *HKCG*, 176 (2010), pp. 5-55.
- HAEMERS J., 'Zegels, eden, taal en liturgie. Ideologie, propaganda en het symbolische gebruik van ruimte in Gent (1483)', *HMGOG*, 61 (2007), pp. 183-212.
- HAEMERS J. & BUylaert F., 'War, politics, and diplomacy in England, France and the Low Countries, 1475-1500. An entangled history', in: H. Kleineke & C. Steer (eds.), *The Yorkist Age*. Donington, 2013, pp. 195-220.
- HAEMERS J. & CAMPBELL L., 'Scaghe (Jan van der)', in: *NBW*, 18 (2007), klm. 786-791.
- HAEMERS J. & LAMBERT B., 'Pouvoir et argent. La fiscalité d'Etat et la consommation du crédit des ducs de Bourgogne (1384-1506)', *Revue du Nord*, 91 (2009), pp. 39-59.
- HAEMERS J. & LECUPPRE-DESJARDIN E., 'Conquérir et reconquérir l'espace urbain. Le triomphe de la collectivité sur l'individu dans le cadre de la révolte brugeoise de 1488', in: C. Billen & C. Deligne (eds.), *Voisinages, coexistences*,

- appropriations. Groupes sociaux et territoires urbains du Moyen Age au 16e siècle.* Turnhout, 2007, pp. 63-81.
- HAEMERS J. & SICKING L., 'De Vlaamse Opstand van Filips van Kleef en de Nederlandse Opstand van Willem van Oranje. Een vergelijking', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 119 (2006), pp. 328-347.
- HAEMERS J. & SOENS T., 'Lauwerein (Yeronimus)', in: *NBW*, 18 (2007), klm. 584-592.
- HAEMERS J. & VERBIST B., 'Het Gentse gemeenteleger in het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Een politieke, financiële en militaire analyse van de stadsmilitie', *HMGOG*, 62 (2008), pp. 291-325.
- HALDON J., *The state and the tributary mode of production*. Londen, 1993.
- HANCKÉ K., 'Confiscaties als politiek wapen in intern stedelijke conflicten, casus: Gent: 1477-1492', *HMGOG*, 49 (1995), pp. 197-220.
- HANCKÉ K., *Conflict & confiscatie. Een bijdrage tot de kennis van de sociale structuren te Gent op het einde van de XVde eeuw*. Gent, 1995, 2 dln. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- HARSGOR M. *Recherches sur le personnel du Conseil du Roi sous Charles VIII et Louis XII*. Paris, 1980, 4 dln.
- HARSIN P., *La principauté de Liège à la fin du règne de Louis de Bourbon et sous celui de Jean de Hornes (1477-1505)*. Luik, 1957.
- HEINIG P.-J., 'Ein bitter-freudiges Familientreffen: Maximilian I. und sein Vater in Löwen (24. Mai 1488)', in: J. Paviot (ed.), *Liber Amicorum Raphaël De Smedt. 3 Historia*. Leuven, 2001, pp. 183-195.
- HÉNIN C., *La charge d'audiencier dans les anciens Pays-Bas (1413-1744)*. Brussel, 2001.
- HENNEBERT F., 'Auffay (Jean d')', in: *BN*, I (1866), klm. 543-546.
- HIRAOKA Y., 'Le 'tryptique des Miracles' de Melbourne: signification et datation du volet des Noces de Cana', *Annales d'histoire, de l'Art et d'Archéologie*, 19 (1997), pp. 95-108.
- Histoire des Pais-Bas, depuis 1477 jusqu'en 1492, écrite en forme de journal par un auteur contemporain*, in: J. De Smet (ed.), *Collection de chroniques belges inédites*. Brussel, 1865, dl. 3, pp. 695-742.
- HOCQUET J.-C., 'City-state and market economy', in: R. Bonney (ed.), *Economic systems and state finance*. Oxford, 1995, pp. 81-100.
- HOLLEGGER M., *Maximilian I. (1458-1519). Herrscher und Mensch einer Zeitanwende*. Stuttgart, 2005.
- HOMMEL L., *Marie de Bourgogne ou le grand héritage*. Brussel, 1951.
- HOPPENBROUWERS P., 'Bloedwraak en vete in de late middeleeuwen', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 123 (2010), pp. 158-177.

- HOPPENBROUWERS P., 'Middeleeuwse medezeggenschap. Een stand van zaken over standen en staten', in: E. Dijkhof & M. van Gent (eds.), *Uit diverse bronnen gelicht. Opstellen aangeboden aan Hans Smit ter gelegenheid van zijn vijftenzestigste verjaardag*. Den Haag, 2007, pp. 133-159.
- ISAACS A. & PRAK M., 'Cities, bourgeoisies, and states', in: W. Reinhard (ed.), *Power elites and State building*. Oxford, 1996, pp. 207-234.
- ISENMANN E., 'Widerstandsrecht und Verfassung in Spätmittelalter und frühen Neuzeit', in: H. Neuhaus & B. Stollberg-Rillinger (eds.), *Menschen und Strukturen in der Geschichte Alteuropas. Festschrift für Johannes Kunisch*. Berlin, 2002, pp. 37-69.
- ISRAEL J., *The Dutch Republic. Its rise, greatness, and fall, 1477-1806*. Oxford, 1995.
- JANSSENS A., 'Macht en onmacht van de Brugse schepenbank in de periode 1477-1490', *HGGSEB*, 133 (1996), pp. 5-45.
- JANSSENS A., 'Willem Moreel en Hans Memling. Bijdrage tot het onderzoek naar de schilderijen van Memling in opdracht van de familie Moreel', *HGGSEB*, 140 (2003), pp. 66-110.
- JASPER J., 'Culture, knowledge, and politics', in: T. Janoskin, R. Alford, A. Hicks & M. Schwartz (eds.), *The handbook of political sociology. States, civil societies, and globalization*. Cambridge, 2005, pp. 115-134.
- JEAN M., *La chambre des comptes de Lille (1477-1667): l'institution et les hommes*. Parijs, 1992.
- JOHANEK P., 'Imperial and freetowns of the Holy Roman Empire. City-states in premodern Germany?', in: M. Hansen (ed.), *A comparative study of thirty city-states cultures*. Kopenhagen, 2000, pp. 295-319; herdrukt in P. Johaneke, *Europäische Stadtgeschichte. Ausgewählte Beiträge*. Wenen, 2012, pp. 252-288.
- KALBERG S., *Max Weber's comparative-historic sociology*. Oxford, 1994.
- KARAGIANNIS E., *De functionarissen bij de Raad van Vlaanderen (1477-1492). Een onderzoek naar sociale invloeden bij de samenstelling van de Raad*. Gent, 1992 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- KERCKHOFFS-DE HEIJ A., *De Grote Raad en zijn functionarissen (1477-1531). Biografieën van raadsbereren*. Amsterdam, 1982, 2 dln.
- KERTZER D., *Ritual, politics and power*. Londen, 1988.
- KERVYN DE LETTENHOVE J., *Histoire de Flandre*. Brussel, 1847-1850, 6 dln.
- KOENIGSBERGER H., 'Fürst und Generalstaaten: Maximilian I. in den Niederlanden (1477-1493)', *Historische Zeitschrift*, 242 (1986), pp. 557-579.
- KOENIGSBERGER H., 'Composite states, representative institutions and the American Revolution', *Historical Research*, 52 (1989), pp. 135-153.

- KOOPMANS J., *De Staten van Holland en de Opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588*. 's-Gravenhage, 1990.
- KRÜGER K., 'Public finance and modernisation: the change from Domain State to Tax State in Hesse in the sixteenth and seventeenth centuries. A case study', in: P. Witt (ed.), *Wealth and taxation in Central Europe. The history and sociology of public finance*. New York, 1987, pp. 49-62.
- LABANDE-MAILFERT Y., *Charles VIII. Le vouloir et la destinée*. Parijs, 1986.
- LAMBERT B., *The city, the duke and their banker. The Raondi company and the formation of the Burgundian state (1384-1430)*. Turnhout, 2006.
- LAMEERE E., 'Documents inédits pour servir à l'histoire de l'origine et des attributions de l'audiencier dans les anciens Pays-Bas', *HKCG*, 66 (1897), pp. 145-232.
- LAURENT R., 'Le grand sceau de majesté des archiducs Maximilien d'Autriche et Philippe le Beau (1484-1496)', in: J.-M. Duvosquel, J. Nazet & A. Vanrie (eds.), *Les Pays-Bas bourguignons. Histoire et institutions. Mélanges André Uytendrouck*. Brussel, 1996, pp. 287-295.
- LAURENT R., *Les sceaux des princes territoriaux belges de 1482 à 1794*. Brussel, 1997.
- LECUPPRE-DESJARDIN E., 'Parcours festifs et enjeux de pouvoirs dans les villes des anciens Pays-Bas bourguignons au XVe siècle', *Histoire Urbaine*, 9 (2004), pp. 29-45.
- LECUPPRE-DESJARDIN E., 'La grande procession de Lille à la fin du Moyen Age: entre dévotion populaire et enjeux de pouvoir', in: J. Heuclin & C. Leduc (eds.), *Sentiments religieux et piété populaire de l'an mil à nos jours*. Lille, 2011, pp. 43-55.
- LECUPPRE-DESJARDIN E., *La ville des cérémonies. Essai sur la communication symbolique dans les anciens Pays-Bas bourguignons*. Turnhout, 2004.
- LECUPPRE-DESJARDIN E. & VAN BRUAENE A.-L. (eds.), *De Bono Communi. The discourse and practice of the common good in the European city, 13th-16th centuries*. Turnhout, 2010.
- LEGUI A., 'Les troubles urbains dans le Nord de la France à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècle', *Revue d'Histoire Économique et Sociale*, 54 (1976), pp. 281-303.
- LENGLET DU FRESNOY N. (ed.), *Mémoires de messire Philippe de Comines*. Parijs, 1747, 4 dln.
- LESTOCQUOY J., *Les villes de Flandre et d'Italie sous le gouvernement des patriciens, XIe-XVe siècles*. Parijs, 1952.
- LIDDY C. & HAEMERS J., 'Popular politics in the late medieval town: York and Bruges', *The English Historical Review*, 128 (2013), pp. 771-805.

- LOUSSE E., 'Het Groot Privilege van 11 februari 1477', in: *Handelingen van het XXIVe Vlaamse filologencongres*. Leuven, 1961, pp. 365-369.
- LOWAGIE H., *Met brieven an de wet. Stedelijk briefverkeer in het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen*. Gent, 2012.
- MADDENS N., 'De invoering van de 'Nieuwe Middelen' in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van Keizer Karel', *BTFG*, 57 (1979), pp. 342-363 en 861-898.
- MANN M., 'The autonomous power of the State: its origins, mechanisms and results', in: J. Hall (ed.), *States in history*. Oxford, 1986, pp. 109-136.
- MARÉCHAL J., 'Le départ de Bruges des marchands étrangers (XVe et XVIe siècles)', *HGGSEB*, 87 (1951), pp. 26-74.
- MAREEL S., *Voor vorst en stad. Rederijkersliteratuur en vorstenfeesten in Vlaanderen en Brabant (1432-1561)*. Amsterdam, 2010.
- MARTENS M., 'De opdrachtgevers van Hans Memling', in: D. De Vos (ed.), *Hans Memling. Essays*. Brugge, 1994, pp. 14-29.
- MARTINES L., *April blood. Florence and the plot against the Medici*. Oxford, 2003.
- MARTINES L., 'The authority of violence: notes on Renaissance Florence', in: E. Lecuppre-Desjardin & A.-L. Van Bruaene (eds.), *Emotions in the heart of the city (14th-16th century)*. Turnhout, 2005, pp. 31-39.
- MARTINES L., *Power and imagination. City-states in Renaissance Italy*. New York, 1979.
- MASSÉLIN J., *Journal des états généraux de France, tenus à Tours en 1484 sous le règne de Charles VIII*. Parijs, 1835.
- MATTHIEU E., 'Rolin (Antoine)', in: *BN*, 39 (1957), klm. 800-803.
- MEILINK P., 'Berichten uit de Staten Generaal van oktober/december 1482 te Aalst', *Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap (gevestigd te Utrecht)*, 57 (1936), pp. 327-340.
- Memorieboek der stad Ghendt van 't jaer 1301 tot 1737*. P. Van der Meersch (ed.), Gent, 1852-1861, 4 dln.
- MERTENS J., 'Bestuursinstellingen van de stad Brugge (1127-1795)', in: W. Prevenier & B. Augustyn (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*. Brussel, 1997, pp. 323-332.
- MILLET H. (ed.), *Suppliques et requêtes. Le gouvernement par la grâce en Occident (XIIe-XVe siècle)*. Rome, 2003.
- MOLINET J., *Chroniques*. G. Doutrepoint & O. Jodogne (eds.), Brussel, 1935, 3 dln.
- MOLLAT M., 'Les révoltes en France et aux Pays-Bas à l'époque des Ciompi', in: *Il tumulto dei Ciompi. Un momento di storia fiorentina ed Europea*. Firenze, 1981, pp. 241-254.

- MOLLAT M. & WOLFF P., *Ongles bleus, Jacques et Ciompi. Les révolutions populaires en Europe aux XIVe et XVe siècles*. Paris, 1970.
- MONBALLYU J., *Costumen van de stad en van de kasselrij Kortrijk. 2: Turben afgenomen door de Kortrijkse Schepenbank (1485-1581)*. Brussel, 1989.
- MONNET P., 'Villes, ligues, princes et royauté: négociations et négociateurs dans l'Empire tardo-médiéval', in: J.-M. Moeglin & S. Péquignot (eds.), *Négociier au Moyen Age*. Barcelona, 2006, pp. 215-239.
- MUNRO J., 'Deflation and the petty coinage problem in the late-medieval economy: the case of Flanders, 1334-1484', *Explorations in Economic History*, 25 (1988), pp. 387-423.
- MUNRO J., 'The medieval origins of the financial revolution: usury, rentes, and negotiability', *The International History Review*, 25 (2003), pp. 505-576.
- MURRAY J., *Bruges, cradle of capitalism, 1280-1390*. Cambridge, 2005.
- MUS O., 'De Brugse compagnie Despars op het einde van de 15e eeuw', *HGG-SEB*, 101 (1964), pp. 5-118.
- MUS O., 'Pieter Lansaem, promotor van de nieuwe draperie te Ieper in de tweede helft van de 15de eeuw', *HGGSEB*, 130 (1993), pp. 61-88.
- NAEGLE G., "Omne regnum in se divisum desolabitur"? Coopération urbaine en France et dans l'Empire médiéval', in: L. Buchholzer-Rémy & O. Richard (eds.), *Ligues urbaines et espace à la fin du Moyen Age*. Straatsburg, 2012, pp. 53-70.
- NAEGLE G., 'Les châtiments de Toulouse et d'Arras: comparaison des deux villes rebelles au XVe siècle', in: P. Gilli & J.-P. Guilhembet (eds.), *Le châtiment des villes dans les espaces méditerranéens (Antiquité, Moyen Age, Epoque moderne)*. Turnhout, 2012, pp. 359-372.
- NAJEMY J., 'The dialogue of power in Florentine politics', in: A. Molho, K. Raaflaub & J. Emlen (eds.), *City-states in classical Antiquity and medieval Italy. Athens and Rome, Florence and Venice*. Stuttgart, 1991, pp. 269-288.
- NEELEMANS E., *Tijdrekenkundige naemlijst der baljuws, greffiers, tresoriers, burgemeesters en schepenen der stede, keure en vrijhede van Eecloo en parochie van Lembeke van den jaren 1249 tot 1796*. Gent, 1865.
- NICHOLAS D., *Town and countryside: social, economic and political tensions in fourteenth-century Flanders*. Brugge, 1971.
- NICHOLAS R., 'Factions: a comparative analysis', in: S. Schmidt, J. Scott, C. Lande & L. Guasti (eds.), *Friends, followers, and factions: a reader in political clientelism*. Berkeley, 1977, pp. 55-73.
- NIPPEL W., 'Introductory remarks: Max Weber's "The City" revisited', in: A. Molho, K. Raaflaub & J. Emlen (eds.), *City-states in classical Antiquity and*

- medieval Italy. Athens and Rome, Florence and Venice.* Stuttgart, 1991, pp. 19-30.
- NOFLATSCHER H., *Räte und Herrscher. Politische Eliten an den Habsburgerhöfen der österreichischen Länder 1480-1530.* Mainz, 1999.
- NUBOLA C. & WÜRGLER A. (eds.), *Praktiken des Widerstandes. Suppliken, Gravamina und Revolten in Europa (15.-19. Jahrhundert).* Berlijn, 2006.
- NYFFELS N., *Tussen ascese en exuberantie: een studie naar de voedselconsumptie van personeel en passanten in het passantenhuis Sint-Juliaan te Brugge (1400-1550).* Gent, 2005, 2 dln. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- ONGHENA M., *De iconografie van Philips de Schone.* Brussel, 1959.
- OPSOMMER R., *Omme dat leengoed es thoochste dinc van der weerelt: het leenrecht in Vlaanderen in de 14de en 15de eeuw.* Brussel, 1995, 2 dln.
- Ordonnances des rois de France de la troisième race, recueillies par ordre chronologique.* Parijs, 1723-1849, 21 dln.
- ORMROD M., 'The West European monarchies in the later Middle Ages', in: R. Bonney (ed.), *Economic systems and state finance.* Oxford, 1995, pp. 123-160.
- ORMROD M., DODD G. & MUSSON A. (eds.), *Medieval petitions: grace and grievance.* Woodbridge, 2009.
- PADGETT J. & ANSELL C., 'Robust action and the rise of the Medici, 1400-1434', *American Journal of Sociology*, 98 (1993), pp. 1259-1319.
- PARAVICINI A. & PARAVICINI W., 'L'arsenal intellectuel d'un homme de pouvoir. Les livres de Guillaume Hugonet, chancelier de Bourgogne', in: D. Boutet & J. Verger (eds.), *Penser le pouvoir au Moyen Age (VIIIe-XVe siècle). Etudes d'histoire et de littérature offertes à Françoise Autrand.* Parijs, 2000, pp. 261-325.
- PARAVICINI W., *Invitations au mariage. Pratique sociale, abus de pouvoir, intérêt de l'Etat à la cour des ducs de Bourgogne (1399-1489).* Stuttgart, 2001.
- PAVIOT J., 'Les flamands au Portugal au XVe siècle (Lisbonne, Madère, Açores)', *Anais de Historia de Alem-Mar*, 7 (2006), pp. 28-32.
- PÉLICIER P., *Essai sur le gouvernement de la dame de Beaujeu (1483-1491).* Chartres, 1882.
- PÉLICIER P. (ed.), *Lettres de Charles VIII, Roi de France.* Parijs, 1898-1905, 5 dln.
- PÉRIER-D'ETEREN C., 'Apport à l'étude du Retable de la Multiplication des pains de Melbourne: I. Le volet des Noces de Cana', *Annales d'Histoire de l'Art et d'Archéologie de l'ULB*, 14 (1992), pp. 7-25.
- PFAFFENBICHLER M., 'Maximilian und Burgund', in: N. Koppensteiner (ed.), *Der Aufstieg eines Kaisers: Maximilian I. Von seiner Geburt bis zur Alleinherrschaft (1459-1493).* Wenen, 2000, pp. 49-63.

- PIRENNE H., 'The formation and constitution of the Burgundian State (fifteenth and sixteenth centuries)', *American Historical Review*, 14 (1909), pp. 477-502.
- PIRENNE H., *Histoire de Belgique, tome III: de la mort de Charles le Téméraire à l'arrivée du duc d'Albe dans les Pays-Bas (1567)*. Brussel, 1907.
- PIRENNE H., 'Le rôle constitutionnel des États généraux des Pays-Bas en 1477 et en 1488', in: *Mélanges Paul Fredericq*. Brussel, 1904, pp. 267-271.
- PIRENNE H., *Les villes du Moyen Age. Essai d'histoire économique et sociale*. Brussel, 1927.
- Plakkaat van Verlatinge, 1581*. M. Mout (ed.), 's-Gravenhage, 1979.
- POTTER D., 'The Luxembourg inheritance: the house of Bourbon and its lands in Northern France during the sixteenth century', *French History*, 6 (1992), pp. 24-62.
- PRAK M., *Gouden eeuw. Het raadsel van de Republiek*. Nijmegen, 2002.
- PRAK M., 'Corporate politics in the Low Countries: guilds as institutions, 14th to 18th centuries', in: M. Prak, C. Lis, J. Lucassen & H. Soly (eds.), *Craft guilds in the early modern Low Countries. Work, power and representation*. Aldershot, 2006, pp. 74-106.
- PRAK M., *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud. Sociale verandering in het Revolutietijdvak. 's Hertogenbosch, 1770-1820*. Nijmegen, 1999.
- PREVENIER W., 'Ambtenaren in stad en land in de Nederlanden. Socio-professionele evoluties (veertiende tot zestiende eeuw)', *BMGN*, 87 (1972), pp. 44-59.
- PREVENIER W., '“Ceci n'est pas un historien”. Construction and deconstruction of Henri Pirenne', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 41 (2011), pp. 553-573.
- PREVENIER W., 'Conscience et perception de la condition sociale chez les gens du commun dans les anciens Pays-Bas des XIIIe et XIVe siècles', in: P. Boglioni, R. Delort & C. Gauvard (eds.), *Le petit peuple dans l'Occident médiéval. Terminologies, perceptions, réalités*. Parijs, 2002, pp. 177-189.
- PREVENIER W., 'En marge de l'assistance aux pauvres: l'aumônerie des comtes de Flandres et des ducs de Bourgogne (13e – début 16e siècle)', in: *Recht en instellingen in de Oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijden. Liber amicorum Jan Buntinx*. Leuven, 1981, pp. 97-138.
- PREVENIER W., 'De netwerken in actie', in: W. Prevenier (ed.), *Prinsen en poorters. Beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*. Antwerpen, 1998, pp. 294-319.
- PREVENIER W., 'Het Brugse Vrije en de Leden van Vlaanderen', *HGGSEB*, 96 (1959), pp. 5-63.

- PREVENIER W. & BLOCKMANS W., *De Bourgondische Nederlanden*. Antwerpen, 1983.
- PREVENIER W. & BOONE M., 'De 'stadstaat'-droom (veertiende en vijftiende eeuw)', in: J. Decavele (ed.), *Gent, apologie van een rebelse stad*. Antwerpen, 1989, pp. 80-105.
- PRIEM F., *Documents extraits du dépôt des archives de la Flandre Occidentale à Bruges*. Brugge, 1840-1851, 11 dln.
- PRIMS F., *Geschiedenis van Antwerpen. VII. Onder de eerste Habsburgers (1477-1555). 1. De politieke orde*. Antwerpen, 1939.
- PROOST J., 'Recherches historiques sur le souverain bailliage de Flandre', *Messenger des Sciences Historiques*, 1876, pp. 259-311.
- RAPP F., *Maximilien d'Autriche. Souverain du Saint Empire romain germanique, bâtisseur de la maison d'Autriche, 1459-1519*. Parijs, 2007.
- REINHARD W., 'No statebuilding from below! A critical commentary', in: W. Blockmans, A. Holenstein, J. Matthieu & D. Schläppi (eds.), *Empowering interactions. Political cultures and the emergence of the state in Europe (1300-1800)*. Farnham, 2009, pp. 299-304.
- REYNOLDS S., 'The idea of the nation as a political community', in: L. Scales & O. Zimmer (eds.), *Power and the nation in European history*. Cambridge, 2005, pp. 54-66.
- RICHARD J., 'Le destin des institutions bourguignonnes avant et après Charles le Téméraire', in: *Cinq-centième anniversaire de la bataille de Nancy (1477)*, Nancy, 1979, pp. 291-304.
- ROGGHÉ P., 'De Gentse klerken in de XIVe en de XVe eeuw. Trouw en verraad', *Appeltjes van het Meetjesland*, 11 (1960), pp. 5-142.
- ROORDA D., *Partij en factie: de oproeren van 1672 in de steden van holland en Zeeland, een krachtmeting tussen partijen en facties*. Groningen, 1961.
- RYCKAERT M., *Brugge. Historische stedenatlas van België*. Brussel, 1991, p. 22.
- RYCKBOSCH W., *Tussen Gavere en Cadzand. De Gentse stadsfinanciën op het einde van de Middeleeuwen (1460-1495)*. Gent, 2007.
- SABLON DU CORAIL A., *Louis XI ou le joueur inquiet*. Parijs, 2011.
- SCHILLING H., 'Gab es im späten Mittelalter und zu Beginn der Neuzeit in Deutschland einen städtischen „Republikanismus“? Zur politischen Kultur des alteuropäischen Stadtbürgertums', in: H. Koenigsberger (ed.), *Republiken und Republikanismus im Europa der frühen Neuzeit*. München, 1988, pp. 101-143.
- SCHNERB B., *L'Etat bourguignon (1363-1477)*. Parijs, 1999.

- SCHNERB B., 'Noblesse et pouvoir princier dans les Pays bourguignons au temps de Jean sans Peur (1404-1419)', in: M. Gentile & P. Savy (eds.), *Noblesse et états princiers en Italie et en France au XVe siècle*. Rome, 2009, pp. 11-28.
- SCHOLLIERS E., 'Lonen te Brugge en in het Brugse Vrije (XVe-XVIIe eeuw)', in: C. Verlinden & E. Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant. II (XIVe-XIXe eeuw). A: Vlaanderen*. Brugge, 1965, p. 87-160.
- SCOFIELD C., *The life and reign of Edward the Fourth, king of England and of France and Lord of Ireland*. Londen, 1923, 2 dln.
- SCOTT T., *The city state in European perspective, 1200-1600*. Oxford, 2012.
- SCOTT J., *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. Londen, 1990.
- SCOTT J., *Power*. Cambridge, 2001.
- SHEEHAN J., 'The problem of sovereignty in European history', *American Historical Review*, 111 (2006), pp. 1-15.
- SICKING L., *Zeemacht en onmacht. Maritieme politiek in de Nederlanden (1488-1558)*. Amsterdam, 1998.
- SKODA H., *Medieval violence. Physical brutality in Northern France, 1270-1330*. Oxford, 2013.
- SMAGGHE L., 'Plaisir de châtier, joie de pardonner: discours amoureux du prince aux villes rebelles du pays de Flandre à l'époque bourguignonne (XIVe-XVe siècle)', in: J. Barbier, M. Cottret & L. Scordia (eds.), *Amour et désamour du prince du haut Moyen Age à la Révolution Française*. Parijs, 2011, pp. 81-93.
- SMITHUIS J., 'Politiek en geweld in een laatmiddeleeuwse stad. Utrecht, 1400-1430', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 123 (2010), pp. 240-253.
- SOEN V., *Vredehandel. Adellijke en Habsburgse verzoeningspogingen tijdens de Nederlandse Opstand (1564-1581)*. Amsterdam, 2012.
- SOENS T., 'Dijkenbouwers of rustverstoorders? De Vlaamse graven en de strijd tegen het water in de laatmiddeleeuwse kustvlakte (veertiende-zestiende eeuw)', *BMGN*, 122 (2007), pp. 321-356.
- SOENS T., 'Bâtir la fortune du prince. Éléments d'une sociographie des receveurs locaux au bas Moyen Age, principalement dans le comté de Flandre', *Francia. Forschungen zur Westeuropäischen Geschichte*, 29 (2002), pp. 141-170.
- SOENS T., 'Polders zonder poldermodel? Een onderzoek naar de rol van inspraak en overleg in de waterstaat van de laatmiddeleeuwse Vlaamse kustvlakte (1250-1600)', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 4 (2006), pp. 3-36.
- SOENS T., *De spade in de dijk. Waterbeheer en rurale samenleving in de Vlaamse kustvlakte (1280-1580)*. Gent, 2009.

- SOENS T. & TYS D., 'Het *jus notarii Flandriae*, een miskende getuige van de ontwikkelingen in de administratie van het graafschap Vlaanderen (12de-15de eeuw)', *HGGSEB*, 138 (2001), pp. 3-32.
- SOLORZANO TELECHEA J., 'The politics of the urban commons in Northern Atlantic Spain in the later Middle Ages', *Urban History*, 41 (2014), pp. 183-203.
- SOLY H., 'The political economy of European craft guilds: power relations and economic strategies of merchants and master artisans in the medieval and early modern textile industries', *International Review of Social History*, 53 (2008), supplement 16, pp. 45-71.
- SOMME M., *Isabelle de Portugal, duchesse de Bourgogne. Une femme au pouvoir au XVe siècle*. Villeneuve d'Ascq, 1998.
- SOSSON J.-P., 'La structure sociale de la corporation médiévale. L'exemple des tonneliers de Bruges de 1350 à 1500', *BTFG*, 44 (1966), pp. 457-478.
- SOSSON J.-P., *Les travaux publics de la ville de Bruges (XIVe-XVe siècles). Les travaux. Les hommes*. Brussel, 1977.
- SPEAKMAN-SUTCH S., 'Politics and print at the time of Philip the Fair', in: H. Wijsman (ed.), *Books in transition at the time of Philip the Fair*. Turnhout, 2010, pp. 234-245.
- SPUFFORD P., 'Debasement of the coinage and its effects on exchange rates and the economy: in England in the 1540s, and in the Burgundian-Habsburg Netherlands in the 1480s', in: J. Munro (ed.), *Money in the pre-industrial world: bullion, debasements and coin substitutes*. Londen, 2012, pp. 63-85.
- SPUFFORD P., *Monetary problems and policies in the Burgundian Netherlands (1433-1496)*. Leiden, 1970.
- STABEL P., *Dwarfs among giants: the Flemish urban network in the Late Middle Ages*. Leuven, 1997.
- STABEL P., 'Guilds in late medieval Flanders: myths and realities of guild life in an export-oriented environment', *Journal of Medieval History*, 30 (2004), pp. 187-212.
- STABEL P., 'Stedelijke instellingen en stedelijke economie: ambachten en marktregulering in de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne steden van het graafschap Vlaanderen', in: W. Prevenier & B. Augustyn (eds.), *De Vlaamse instellingen tijdens het Ancien Régime: recent onderzoek in nieuw perspectief*. Brussel, 1999, pp. 11-25.
- STABEL P., 'From the market to the shop. Retail and urban space in late medieval Bruges', in: B. Blondé, P. Stabel, J. Stobart & I. Van Damme (eds.), *Buyers and sellers. Retail circuits and practices in medieval and early modern Europe*. Turnhout, 2006, pp. 79-108.

- STABEL P., 'Militaire organisatie, bewapening en wapenbezit in het laatmiddeleeuwse Brugge', *BTFG*, 89 (2011), pp. 1049-1074.
- STABEL P., *De kleine stad in Vlaanderen. Bevolkingsdynamiek en economische functies van de kleine en secundaire stedelijke centra in het Gentse kwartier (14de – 16de eeuw)*. Brussel, 1995.
- STABEL P. & HAEMERS J., 'From Bruges to Antwerp. International commercial firms and government's credit in the late 15th and early 16th century', in: C. Sanz Ayán & B. García García (eds.), *Banca, crédito y capital. La monarquía Hispánica y los antiguos Países Bajos (1505-1700)*. Madrid, 2006, pp. 21-37.
- STEIN H., *Etude biographique, littéraire & bibliographique sur Olivier de la Marche*. Brussel, 1888.
- STEIN R., '74 woorden die het verschil maken. Over de ontwikkeling van het Brabantse recht van weerstand', *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, 29 (2012), pp. 47-63.
- STEIN R., *De hertog en zijn staten. De eenwording van de Bourgondische Nederlanden, ca. 1380-ca. 1480*. Hilversum, 2014.
- STEIN R., 'An urban network in the Low Countries. A cultural approach', in: R. Stein & J. Pollmann (eds.), *Networks, regions and nations. Shaping identities in the Low Countries, 1300-1650*. Leiden, 2010, pp. 43-71.
- STERCHI B., *Über den Umgang mit Lob und Tadel. Normative Adelsliteratur und politische Kommunikation im burgundischen Hofadel, 1430-1506*. Turnhout, 2005.
- STOLLEIS M., *Pecunia nervus rerum. Zur Staatsfinanzierung der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main, 1983.
- STRUBBE E., 'De verordening van 1483 voor den Raad van Vlaanderen', *HGG-SEB*, 74 (1931), pp. 160-182.
- TER BRAAKE S., 'Parties and factions in the late middle ages: the case of the Hoeken and Kabeljauwen in The Hague (1483-1515)', *Journal of Medieval History*, 35 (2009), pp. 97-111.
- TER BRAAKE S., *Met recht en rekenschap. De ambtenaren bij het Hof van Holland en de Haagse Rekenkamer in de Habsburgse Tijd (1483-1558)*. Hilversum, 2007.
- TEUSCHER S., 'Chains of favor. Approaching the city council in late medieval Bern', in: C. Nubola & A. Würigler (eds.), *Forme della comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII: suppliche, gravamina, lettere*. Bologna, 2004, pp. 311-328.
- T HART M., 'The emergence and consolidation of the 'Tax State'. II. The seventeenth century', in: R. Bonney (ed.), *Economic systems and state finance*. Oxford, 1995, pp. 281-294.

- 'T HART M., *The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch Revolt*. Manchester, 1993.
- TILLY C., *Coercion, capital and European states, AD 990-1990*. Cambridge, 1990.
- TILLY C., *From mobilization to revolution*. Reading, 1978.
- TILLY C., *Contentious performances*. Cambridge, 2008.
- TILLY C., 'Reflections on the history of European State-making', in: C. Tilly (ed.), *The formation of national states in Western Europe*. Princeton, 1975, pp. 3-83.
- TILLY C., *Regimes and repertoires*. Chicago, 2006.
- TILLY C., 'Warmaking and statemaking as organized crime', in: P. Evans, D. Rueschemeyer, & T. Skocpol (eds.), *Bringing the state back in*. Cambridge, 1985, pp. 169-191.
- TITS-DIEUAIDE M.-J., *La formation des prix céréaliers en Brabant et en Flandre au XVe siècle*. Brussel, 1975.
- TOLLEBEEK J., 'At the crossroads of nationalism: Huizinga, Pirenne and the Low Countries in Europe', *European Review of History*, 17 (2010), pp. 187-215.
- TRACY J., 'Keeping the wheels of war turning: revenues of the province of Holland, 1572-1609', in: G. Darby (ed.), *The origins and development of the Dutch Revolt*. Londen, 2001, pp. 133-150.
- TRACY J., *A financial revolution in the Habsburg Netherlands: 'renten' and 'renteniers' in the county of Holland, 1515-1565*. Berkeley, 1985.
- VALOIS N., *Le conseil du roi aux XIVe, XVe et XVIe siècles*. Parijs, 1888.
- VAN BELLE R., 'Een fundatieplaat van Adolf van Kleef en Anna van Bourgondië', *HGGSEB*, 137 (2000), pp. 66-94.
- VAN BRUAENE A.-L., *De Gentse Memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)*. Gent, 1998.
- VAN DEN ABEELE A. & M. CATRY, *Makelaars en handelaars. Van nering der makeelaars naar kamer van koophandel in het XVIIde-eeuwse Brugge*. Brugge, 1992.
- VANDER LINDEN H., *Itinéraires de Marie de Bourgogne et de Maximilien d'Autriche (1477-1482)*. Brussel, 1934.
- VAN DER LINDEN M., 'Charles Tilly's historical sociology', *International Review of Social History*, 54 (2009), pp. 237-274.
- VANDEWALLE A., *Brugse ambachten in documenten. De schoenmakers, timmerlieden en schrijnwerkers (14de-18de eeuw)*. Brugge, 1985.
- VANDEWALLE A., 'De Brugse stadsmagistraat en de deelname van de ambachten aan het bestuur (14de-15de eeuw)', in: W. Prevenier & B. Augustyn (eds.), *De Vlaamse instellingen tijdens het Ancien Régime: recent onderzoek in nieuw perspectief*. Brussel, 1999, pp. 27-40.

- VAN GELDEREN M. & SKINNER Q. (eds.), *Republicanism. A shared European heritage. Volume I. Republicanism and constitutionalism in Early Modern Europe*. Cambridge, 2002.
- VAN GENT M.J., *Pertijelike saken: Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdperk*. 's-Gravenhage, 1994.
- VAN HONACKER K., 'Résistance locale et émeutes dans les chefs-villes brabançonnes aux XVIIe et XVIIIe siècles', *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 47 (2000), pp. 37-68.
- VANHOULTRYVE A., *De vishandel en het visambacht te Brugge op het eind van het Oud Regiem*. Brugge, 1975.
- VAN HOUTTE J., 'Makelaars en waarden te Brugge van de 13e eeuw tot de 16e eeuw', *BMGN*, 5 (1950), pp. 1-30.
- VAN LEEUWEN J., 'Het decor van een machtswissel. Ruimtegebruik bij de Gentse wetsvernieuwing in de vijftiende eeuw', *HMGOG*, 57 (2003), pp. 47-70.
- VAN LEEUWEN J., 'Didactiek in een middeleeuws stadhuis. De functie en betekenis van een Gents opschrift uit 1480', in: R. Bauer, M. De Smet, B. Meijns & P. Trio (eds.), *In de voetsporen van Jacob van Maerlant. Liber amicorum Raf de Keyser. Verzameling opstellen over middeleeuwse geschiedenis en geschiedenisdidactiek*. Leuven, 2002, pp. 336-350.
- VAN LEEUWEN J., 'Schepeneden in de Lage Landen: een eerste verkenning van hun betekenis, overlevering en formulering (dertiende tot zestiende eeuw)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 6 (2003), pp. 112-160.
- VAN LEEUWEN J., 'Over slapscheten en levereters. Pamfletten en strooibriefjes in de laatmiddeleeuwse stad', *Madoc. Tijdschrift over de Middeleeuwen*, 18 (2004), pp. 77-85.
- VAN LEEUWEN J., *De Vlaamse wetsvernieuwing. Een onderzoek naar de jaarlijkse keuze en aanstelling van het stadsbestuur in Gent, Brugge en Ieper in de Middeleeuwen*. Brussel, 2004.
- VAN LERBERGHE L. & RONSSE J., *Audenaerdsche mengelingen*. Oudenaarde, 1845-1854, 6 dln.
- VAN NIEROP H., *Het verraad van het Noorderkwartier. Oorlog, terreur en recht in de Nederlandse Opstand*. Amsterdam, 2005.
- VAN PETEGHEM P., *De Raad van Vlaanderen en staatsvorming onder Karel V (1515-1555). Een publiekrechtelijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën*. Nijmegen, 1990.
- VAN PETEGHEM P., 'De verordening van 1483 voor de Raad van Vlaanderen herzien', in: *Recht en instellingen in de Oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijden. Liber amicorum Jan Buntinx*. Leuven, 1981, pp. 341-350.

- VAN ROMPAEY J., *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode*. Brussel, 1967.
- VAN STEENSEL A., 'Op naar revisie en synthese. Recente trends in het onderzoek naar de adel in de middeleeuwse Nederlanden', *Virtus. Jaarboek voor Adelsgeschiedenis*, 19 (2012), pp. 9-38.
- VAN UYTVEN R., '1477 in Brabant', in: W. Blockmans (ed.), *1477. Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*. Kortrijk, 1985, pp. 253-285.
- VAN UYTVEN R., 'Crisis als cesuur (1482-1494)', in: *Nieuwe algemene geschiedenis der Nederlanden*, V, Haarlem, 1980, pp. 420-435.
- VAN UYTVEN R., (ed.), *Geschiedenis van Brabant, van het hertogdom tot heden*. Leuven, 2004.
- VAN UYTVEN R., 'Politiek en economie: de crisis der late XVe eeuw in de Nederlanden', *BTFG*, 53, 1975, pp. 1097-1149.
- VAN UYTVEN R., *Production and consumption in the Low Countries, 13th – 16th centuries*. Aldershot, 2001.
- VAN UYTVEN R., 'Stages of economic decline: late medieval Bruges', in: J.-M. Duvosquel & E. Thoen (eds.), *Peasants & townsmen in medieval Europe. Studia in honorem Adriaan Verhulst*. Gent, 1995, pp. 259-269.
- VERBOVEN K., CARLIER M. & DUMOLYN J., 'A short manual to the art of prosopography', in: K. Keats-Rohan (ed.), *Prosopography. Approaches and applications*. Oxford, 2007, pp. 35-69.
- VERBRUGGEN J., *De slag bij Guinegate, 7 augustus 1479. De verdediging van het graafschap Vlaanderen tegen de koning van Frankrijk, 1477-1480*. Brussel, 1993.
- VERBRUGGEN R., *Geweld in Vlaanderen. Macht en onderdrukking in de Vlaamse steden tijdens de veertiende eeuw*. Brugge, 2005.
- VERHULST A., 'Prijzen van granen, boter en kaas te Brugge volgens de "slag" van het Sint-Donatianskapittel (1348-1801)', in: C. Verlinden & E. Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*. Brugge, 1965, II A, pp. 3-70.
- VERMAUT J., *De textielnijverheid in Brugge en op het platteland, Westelijk Vlaanderen voor 1800: konjunktuurverloop, organisatie en sociale verhoudingen*. Gent, 1974 (onuitgegeven doctoraatsverhandeling).
- VERMEERSCH V., *Grafmonumenten te Brugge voor 1578*. Brugge, 1976, 3 dln.
- VERMEESCH G., 'De haas en de schildpad. Stad en staat in pre-industrieel Europa', *Stadsgeschiedenis*, 5 (2010), pp. 56-71.
- Verzameling van originele charters, privilegiën en keuren van de provincie van Vlaanderen*. Gent, 1789.

- VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK M., 'L'officialité de Tournai aux prises avec les juridictions séculières au XVe siècle: un lent effritement', in: M. Maillard-Luypaert & J.-M. Cauchies (eds.), *De Pise à Trente: la réforme de l'Eglise en gestation. Regards croisés entre Escaut et Meuse*. Brussel, 2004, pp. 231-254.
- VOVELLE M., 'Ideologies and mentalities', in: R. Samuel & G. Jones (eds.), *Culture, ideology and politics. Essays for Eric Hobsbawm*. Londen, 1982, pp. 2-11.
- VRANCKEN V., 'Papieren munitie. Een pamflet over verraad uit de Brusselse opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk (1488-1489)', *Handelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal-, Letterkunde en Geschiedenis*, 65 (2012), pp. 47-62.
- WALTHER A., *Die burgundischen Zentralbehörden unter Maximilian I. und Karl V.* Leipzig, 1909.
- WATTS J., *The making of polities. Europe, 1300-1500*. Cambridge, 2009.
- WATTS J., 'The pressure of the public on later medieval politics', in: L. Clark & C. Carpenter (eds.), *The fifteenth century IV. Political culture in late medieval Britain*. Woodbridge, 2004, pp. 111-133.
- WEALE J., 'Généalogie de la famille Moreel', *Le Beffroi*, 2 (1864-1865), pp. 179-196.
- WEBER M., *Economy and society. An outline of interpretive sociology*. Londen, 1968.
- WEBER M., *Wetenschap als beroep. Politiek als beroep*. Nijmegen, 2012.
- WEIS M. (ed.), *Les villes en révolte. Les 'républiques urbaines' aux Pays-Bas et en France pendant la deuxième moitié du XVIe siècle*. Turnhout, 2010.
- WELLENS R., *Les états généraux des Pays-Bas des origines à la fin du règne de Philippe le Beau (1464-1506)*. Kortrijk, 1974.
- WELLENS R., 'Fèvre (Roland Le)', in: *BN*, 35 (1969), klm. 260-262.
- WELLENS R., 'La révolte brugeoise de 1488', *HGGSEB*, 102 (1965), pp. 5-52.
- WETHERELL C., 'Historical social network analysis', in: M. van der Linden & L. Griffin (eds.), *New methods for social history*. Cambridge, 1998, pp. 125-144.
- WIELANT F., *Corte instructie in materie criminele*. J. Monballyu (ed.), Brussel, 1995.
- WIELANT F., *Recueil des antiquités de Flandre*, in: J. De Smet (ed.), *Collection de chroniques belges inédites*. Brussel, 1865, dl. 4, pp. 1-442.
- WIESFLECKER H., *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit. I Jugend, burgundisches Erbe und Römisches Königtum bis zur Alleinherrschaft (1459-1493)*. Wenen, 1971.
- WIJSMAN H., 'L'otage de Gand. La formation d'un jeune prince', in: B. Bousmanne, H. Wijzman & S. Thieffry (eds.), *Philippe le Beau (1478-1506). Les trésors du dernier duc de Bourgogne*. Brussel, 2006, pp. 23-48.

- WIJSMAN H., 'Politique et bibliophilie pendant la révolte des villes flamandes en 1482-1492. Relations entre les bibliothèques de Philippe de Clèves et de Louis de Bruges et la librairie des ducs de Bourgogne', in: J. Haemers, H. Wijsman & C. Van Hoorebeek (eds.), *Entre la ville, la noblesse et l'Etat: Philippe de Clèves (1456-1528), homme politique et bibliophile*. Turnhout, 2007, pp. 245-278.
- WILLEMS B., 'Militaire organisatie en staatsvorming aan de vooravond van de Nieuwe Tijd. Een analyse van het conflict tussen Brabant en Maximiliaan van Oostenrijk (1488-1489)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 1 (1998), pp. 261-286.
- WOLFF S., *Die Doppelregierung Kaiser Friedrichs III. und König Maximilians (1486-1493)*. Keulen, 2005.
- WOUTERS K., 'Een open oligarchie? De machtsstructuur in de Antwerpse magistratuur tijdens de periode 1520-1555', *BTFG*, 82 (2004), pp. 905-934.
- WÜRGLER A., 'Mediation der Gravamina. Politische Lösungen sozialer Konflikte in der Schweiz (15.-18. Jahrhundert)', in: C. Nubola & A. Würzler (eds.), *Praktiken des Widerstandes. Suppliken, Gravamina und Revolten in Europa (15.-19. Jahrhundert)*. Berlin, 2006, pp. 51-80.
- XHAYET G., 'Le rôle politique des métiers liégeois à la fin du Moyen Âge', in: P. Lambrechts & J.-P. Sosson (eds.), *Les métiers au moyen âge. Aspects économiques et sociaux*. Louvain-la-Neuve, 1993, pp. 361-378.
- ZIZEK S., 'The spectre of ideology', in: S. Zizek (ed.), *Mapping ideology*. Londen, 1994, pp. 1-33.
- ZOTZ T., 'Zentren und Peripherien des habsburgischen Imperiums im Mittelalter', in: J. Rauschert, S. Teuscher & T. Zotz (eds.), *Habsburger Herrschaft vor Ort, weltweit (1300-1600)*. Ostfildern, 2013, pp. 19-33.
- ZUIJDERDIJN J., 'De laatmiddeleeuwse crisis van de overheidsfinanciën en de financiële revolutie in Holland', *BMGN*, 125 (2010), pp. 3-24.
- ZUIJDERDIJN J., 'The emergence of provincial debt in the county of Holland (thirteenth-sixteenth centuries)', *European Review of Economic History*, 14 (2010), pp. 335-359.

Index

In deze index van plaats- en personennamen werden niet opgenomen: Brugge, Gent, Ieper, Brugse Vrije, Vlaanderen, Maximiliaan van Oostenrijk, Maria van Bourgondië, Filips de Schone.

- Aalst 65, 72, 76-7, 89, 123, 128, 133, 148, 198, 247
Aardenburg 72
Abeele, Jan van den 108, 263
Aire-sur-la-Lys 74
Andries, Andries 84-5, 133, 199-201, 215
Anghereel, Geraard van 245
Anjou 172
Annaert, Jacob 193
Antwerpen 8, 51-2, 70, 89, 147-9, 151, 153, 157, 165, 205, 217, 233-4, 266, 272, 275, 288
Aragon 203
Arends, Joost 125, 184, 200
Artesië 66, 79, 120, 174, 199, 203
Assen 70
Assenede 122, 200
Atrecht 39, 77-3, 87, 91, 120, 203, 241, 248-50, 253, 257, 268, 276
Auby 84
Auffay, Jean d' 66, 104, 106, 174
Auxerre 79
Auxy, Marie d' 94
Axpoele, Geraard van 193

Baenst, Guy de 154, 177, 179, 183-4, 186-7, 195-6, 198, 200-2, 213-4, 269
Baenst, Jacob de 125, 177
Baenst, Jan (IV) de 182, 201, 229
Baenst, Paul de 69, 103, 106, 111, 158-9, 174, 196, 253, 294
Baert, Joris 118, 125, 186, 197, 232
Baldini, Pierantonio 86
Barbesaen, Jan 39
Barradot, Thibaut 85-6, 200-1, 215, 218-9, 223, 294
Bar-sur-Seine 79

Bassevelde, Frans van 83, 111, 168, 177-9
Beaujeu 91, 203
Beere, Jan de 102, 111, 119-20, 201, 294
Belle, Katrien van 169, 183
Belle, Tristam 104, 106-7, 111, 168, 174
Bels, Gillis de 243
Benne, Pieter 143
Bergen 99, 245
Bergen, Hendrik van 219
Bergen, Jan van 195, 255, 274
Bergen-op-Zoom 150
Berghe, Cornelis van den 195, 263
Berghe, Filips van den 138, 182, 188, 263, 294
Berghe, Joost van den 292
Berlaymont, Lancelot de 99
Béthune 67, 172, 186, 243
Beys, Jan 193-4
Beys, Pieter 193
Beysel, Joost 118
Biervliet 133, 190
Bladelin, Pieter 23, 57, 70, 115-6, 186, 200, 263, 266
Blangys 186
Blankenberge 122
Blois, Jean de 84, 94, 198
Blondeel, Joost 69
Boot, Cornelis de 47
Boot, Jan de 43, 47, 64, 75, 153, 175, 182, 215, 218, 227, 229
Borluut, Simon 108, 111, 156-7
Borssele, Wolfert van 82, 91-3, 100, 103-6, 111, 113, 150, 168, 170-1, 173, 194
Borssele, Anna van 92-3, 170
Bost 156, 238
Boudins, Pieter 202
Boulogne, Robert de 199

- Bourbon, François de 172-3, 275
 Bourbon, Lodewijk van 79
 Bourbon, Pierre de 91, 94, 99-101, 172-3, 247
 Bourgondië (vrijgraafschap) 66, 80
 Bourgondië (hertogdom) 120
 Bourgondië, Anna van 91
 Bourgondië, Antoon van 78, 92, 94, 100-1, 159
 Bourgondië, Boudewijn van 214, 219
 Bourgondië, David van 51
 Bourgondië-Beveren, Antoon van 78, 92, 94, 100-1, 159
 Bourgondië-Beveren, Filips van 9, 75, 82, 91, 93-4, 100, 102-5, 111, 121, 159-60, 169-71, 187, 189, 244, 219, 255, 275, 294, 360
 Boussu 244
 Boydens, Reinier 89
 Brabant 8, 30, 35, 50, 52, 77, 80, 81, 89-90, 92, 99, 113, 119, 128, 137, 148-9, 151, 153-4, 165, 190, 210-1, 232, 252, 274-6, 297
 Brederode, Frans van 275
 Bretagne 80, 203, 214-5, 256, 275-6
 Bretagne, Anne de 276
 Breydel, Adriaan 116
 Breydel, Cornelis 42, 110, 227, 295
 Breydel, Jan 124
 Brienne 78
 Brievère, Joos de 108
 Brouckaert, Jan 190, 237
 Brouckaert, Lieven 237
 Broucke, Gillis van den 168
 Broucke, Jan van den 69, 155, 190
 Brouckere, Mathijs de 138
 Brune, Joost de 190
 Brussel 31, 37, 52, 63, 83, 100, 165, 169, 250, 256, 275
 Buc, Jan de 244
 Buendere, Jan van den 158
 Bultinc, Pieter 42
 Bungueteur, Colard le 200, 237, 294
 Bungueteur, Nicolas le 72
 But, Adrien de 172
 Cadzand 35, 84, 112, 115, 132, 145, 226, 228, 231, 235, 245, 277
 Caneel, Jan 183, 248
 Cantonso, Lorenzo 213
 Carmijn, Lodewijk 256
 Carondelet, Jean 153, 159, 188, 209, 218-9
 Castilië 80, 95, 203
 Chalon, Jean de 78
 Claissone, Omer 196, 202
 Claeys, Kristof 247
 Cleerc, Arend de 108, 193
 Clouckaert, Laurens 238
 Coelgensone, Jan 89
 Coene, Jan 77, 258
 Colaert, Jan 108, 132, 200
 Columbus, Christoffel 277
 Commynes, Philippe de 30
 Conync, Jacob de 61, 268
 Coolbrant, Jacob 218, 221
 Cooman, Jacob de 106, 237, 245
 Coppenhole, Frans van 66, 111, 125, 155, 201-2, 277
 Coppenhole, Jan van 106, 108, 125, 157, 168, 201, 244, 247, 273, 359
 Coppenhole, Pieter van 238
 Corvinus, Matthias 204
 Crane, Lodewijk de 292
 Crèvecoeur, Philippe de 74, 77-8, 94, 101, 133, 157, 192, 243, 247, 275
 Croÿ, Charles de 189, 219
 Croÿ, Guillaume de 99, 274
 Croÿ, Philippe de 78, 93
 Cruininghen, Jan van 169, 194, 239, 245, 291
 Dadizeele, Jan van 45, 51, 59, 84, 291
 Damman, Elisabeth 109
 Damme 35, 121-2, 207, 276, 292
 Daveluys, Nicolas 124
 Deckere, Joos de 215
 Deinze 122, 157, 200
 Delft 51
 Delft, Klaas van 183, 224
 Den Haag 51
 Dendermonde 90, 98, 100, 122, 132-3, 136-7, 153, 169, 197, 244-5

INDEX

- Denys, Matthijs 258
- Despars, Nicolas 30, 31, 37, 83, 88, 153, 188, 221, 250, 254, 258, 261, 268
- Dhamere, Jan 61, 111, 153, 215
- Dheere, Jacob 125, 186, 195, 198, 235
- Dheere, Jacob, fs. Antonis 182, 186
- Dheere, Michiel 138, 213, 218, 221
- Dhondt, Jan 46, 56, 181, 218, 221-2, 229, 234
- Dhondt, Lysbette 229
- Diksmuide 88, 121
- Donche, Jacob 69, 195-7, 202
- Doorne, Matheeus van den 118, 199
- Doornik 153, 157, 174-7, 188, 225, 245, 250
- Doppere, Rombout de 30, 42, 250
- Dordrecht 51
- Doria, Augustino 181, 217
- Douai 66, 76, 79, 137, 144, 256
- Doubz, Jean le 294
- Douvrin, Jacob 200
- Drabbe, Adriaan 44, 213, 229
- Dudzele 59, 118, 193
- Duhomme, Gilbert 186, 195
- Dullaert, Jan 243, 294
- Dycstad, Jan van 190, 237
- Edingen 78, 171-2, 201, 225
- Eecke, Pieter van der 111, 168, 177-9, 183, 227, 259
- Eecken, Jan van der 193
- Eecken, Joos van der 194
- Eede, Jan van den 106, 193
- Eeklo 69, 121, 193
- Eldinghe, Boudewijn van 43, 176, 295
- Engeland 150, 214, 256
- Enguinegatte 48, 54
- Etampes 181
- Everbeek 104
- Eynatten, Jan van 219
- Fernandez, Antonio 49
- Ferrant, Jan 263
- Fevre, Roeland le 85, 131, 154, 172, 179, 184, 195, 199, 200-1, 207, 210-1, 218, 224, 227, 230, 231, 294
- Filips de Goede 23, 25, 39-40, 45, 56, 60, 80, 84, 87, 91, 99, 158-9, 189, 193, 212, 214, 244, 277, 353
- Filips II 12, 30, 163, 252
- Formelis, Willem van 194-5, 198
- France, Anne de 94, 100, 101, 247
- Frankfurt 203, 209, 276
- Frankrijk 33, 76-9, 82, 88, 99, 100, 126, 131, 133, 136, 140, 173, 203, 215, 222-3, 231, 233, 235-6, 243, 247, 249, 271
- Frederik III 7, 40, 204, 240, 274
- Gaasbeek 258
- Gavere 84, 112, 132, 188, 191-2, 226, 228, 231, 244-5, 277
- Gelre 78, 94, 120, 181
- Geraardsbergen 72, 90, 122, 154
- Ghiselin, Gillis 77, 86
- Ghyselins, Pieter 245, 293
- Gil, Vincente 49
- Gistel, Geraard van 194
- Gistel, Isabella van 94
- Gistel, Jacob van 44, 59, 118, 150, 180, 193, 198, 273, 291
- Gistel, Joost van 194
- Goetghebeur, Jan 194
- Gorges, Pierre de 118
- Gouy, Jacob de 84, 123, 291
- Graaf, Andries de 200
- Grave, Kristof de 193
- Greffin, Lodewijk 49, 215, 229
- Grevelingen 207, 256
- Groote, Geraard de 55-6, 59, 182, 195
- Gros, Jean 7, 171, 172, 234
- Grutere, Elisabeth de 108
- Grutere, Jacob de 108, 243
- Grutere, Jan de 157
- Gruuthuze, Jan van 68, 78, 92, 94, 101, 118, 137, 275
- Gruuthuze, Lodewijk van 32, 63, 86, 91-4, 100, 103-6, 111, 121, 164, 168, 170, 173, 177, 275, 277, 352, 360
- Gryspeere, Willem van 248
- Gualterotti, Antonio 213
- Haghebaert, Boudewijn 112, 183

DE STRIJD OM HET REGENTSCHAP OVER FILIPS DE SCHONE

- Haghen, Geerolf van der 118
Halewyn, Colard van 293
Halewyn, Jan van 104
Halewyn, Joost van 154, 179-80, 195, 198
Halewyn, Karel van 59, 68, 121, 183, 292
Halewyn, Katrien van 183
Halewyn, Lodewijk van 94, 101, 275
Halewyn, Roeland van 37, 44, 60, 68, 195, 248, 292
Halewyn, Willem van 184
Hansbeke, Hendrik van 125
Haultain, Guillaume 57, 295
Hauwaert, Pieter van den 245
Hauweel, Lodewijk 112
Havic, Willem 215, 229, 294
Hebbelin, Godevaart 69, 156, 196
Heetvelde, Klaas van 89
Heilinc, Thomas 106
Heindrickx, Boudewijn 42-3, 111, 138
Heindrickx, Hendrik 42
Heindrickx, Jan 116
Helle, Cornelis 229
Hem 171
Henegouwen 52, 80, 86, 93, 98-9, 169, 172, 275
Hennin, Filips van 244
Hert, Joos de 183
Hertsvelde, Denijs van 42, 43, 51, 295
Hesdin 91
Heyman, Denijs 118, 197
Heyman, Jacob 119, 155, 190, 201
Heyman, Jasper 197
Heyns, Gregorius 182, 195
Heyst, Jan van 227
Hoei 88, 92, 280
Hoeke 122
Holland 8, 26, 30, 50, 54, 79, 99, 105, 119, 126, 128, 139-1, 148, 165, 173, 252, 274-5, 280, 291
Hollebeke, Hector van 293
Holloigne-sur-Geer 83
Hondschoote 143
Hongarije, Maria van 140
Houdecoutre, Guy de 49
Houtheusden, Wouter van 106, 129, 130, 215
Houtmaerct, Andries 215
Houtmaerct, Reynier 55
Houtmaerct, Willem 55, 59, 74, 154, 179-81, 195, 213, 218, 248
Houtmaerct, Thomas 181
Houtse 116
Hubert, Remeeus 192, 247
Huele, Jacob van 70, 292
Hueribloc, Pieter 193, 195, 228
Huerne, Filips van 183, 198, 258
Hugonet, Guillaume 200, 347
Jaghère, Hubrecht de 61
Jan zonder Vrees 91, 103
Kaervoet, Adriaan 227
Kallo 149-51
Karel de Stoute 14, 18, 33, 38-40, 46-7, 55-6, 59-61, 63, 69, 87, 91, 108, 119, 122, 131, 155, 166, 183, 186, 190, 193, 203, 211, 226, 231, 235, 239, 285, 291
Karel V 8, 14, 238, 287, 348
Karel VII 80
Karel VIII 78-9, 94, 99-101, 130, 159, 171, 173, 191, 247-9, 257, 275-6
Kassel 94
Kethulle, Jan van de 69, 70, 104, 119, 196, 294
Keyt, Jan de 43-4, 47, 49, 58, 64, 69, 86, 111, 116, 132-3, 138, 153, 168, 175-7, 183, 200, 259, 295-6
Keyt, Jan de (de jonge) 72, 132
Kiel 8
Kleef, Adolf van 32, 63, 82-3, 90-4, 100, 102-4, 106, 111, 121, 155, 157-9, 169-70, 187, 189, 211, 275, 277, 353, 360
Kleef, Filips van 7, 9, 35, 80, 83, 88, 92, 113, 136, 150, 152-3, 169-72, 195, 203, 209, 218-9, 244, 252-56, 271-7, 294
Knetært, Pieter 227
Knibbe, Winnok 186, 195
Koopman, Alard 212, 256
Kortrijk 90, 122, 198, 247-9, 255, 258
Krakau 8
Labbe, Antoon 168, 177-8, 259

INDEX

- Labye, Colard de 43, 229, 296
 Ladesoubs, Alard de 182
 Lalaing, Josse de 59, 99, 291
 Lanchals, Pieter 8, 9, 51, 60, 75, 117, 125,
 130, 147, 154, 179-84, 195, 198-201,
 208, 212-3, 218-20, 224-8, 231, 234-5,
 240, 253-61, 264, 269, 273, 292
 Landegem 104
 Lannoy, Baudouin de 219, 255
 Lannoy, Jean de 215, 218-9, 255
 Lannoy, Pierre de 198
 Lansaeem, Pieter 108, 143, 195
 Laurenso, Francesco 43
 Lauwerein, Yeronimus 85, 184, 188, 194-5,
 200, 213, 218, 244, 271
 Lem, Maarten 32, 40-4, 47, 49-50, 57, 64,
 68, 110-1, 116, 119, 123, 153, 182, 229,
 292, 295-6
 Lembeke 182, 229
 Letewe, Pieter van de 108, 195
 Leuven 10, 148, 153, 165, 275
 Lichtervelde 70, 121
 Liedekerke 72, 155, 159, 198, 244, 247,
 291
 Lieve 63, 88, 189
 Ligne, Jean de 99
 Lixbonne, Fernand de 193
 Lodewijk XI 58, 77-81, 91-4, 99
 Loisir, Jacob 69
 Lombardsijde 90
 Lomellini, Anselmo de 50, 53
 Lomellini, Lazzaro de 53
 Loo, Frans van 243
 Loo, Jan van 86
 Losschaert, Antonis 215, 296
 Lotharingen 38, 119, 207
 Loyet, Geraard 235
 Lu, Ghyselbrecht de 125, 194
 Lübeck 146, 232
 Luik 78-9, 83, 88, 92, 99, 126, 265, 267,
 269
 Luxemburg 30, 52, 78, 173, 275
 Luxemburg, Françoise van 172
 Luxemburg, Jacob van 78
 Luxemburg, Lodewijk van 78
 Luxemburg, Marie van 171-2
 Luxemburg, Pieter van 78, 172
 Lynezoone, Maarten 108, 155-6, 190
 Mâcon 79
 Maercke, Lodewijk van 243
 Maes, Jan 190
 Maine 172
 Maldegem 121
 Malet, Thomas 69, 198
 Marche, Olivier de la 91, 109-10, 157, 173,
 247
 Marck, Willem van der 79, 80
 Marle 78
 Marteel, Klaas 111, 168, 184
 Massemen, Antonia van 237
 Massemen, Bertelmeeus van 113
 Massemen, Karel van 245, 291
 Massemen, Lodewijk van 72, 121, 168, 200,
 274, 294
 Mathis, Gratien 215
 Meaux 78
 Mechelen 35, 89, 98, 119, 150, 169, 173,
 189, 199, 251, 274-5, 283
 Melle, Joos van 193, 243
 Memling, Hans 40, 43, 123, 224, 349
 Menen 200
 Mercatel, Raphaël van 158, 212
 Merkem 121
 Metteneye, Cornelis 111, 116, 263, 266
 Metteneye, Cornelis fs. Jan 125, 263, 292
 Metteneye, Denijs 42
 Metteneye, Pieter 292
 Mey, Lodewijk de 227
 Meyeraert, Vincent 193
 Meyere, Jan de 200
 Middelburg-in-Vlaanderen 115-6, 200
 Middelburg-in-Zeeland 150, 241, 248
 Mingoval 219
 Moerbeke, Denijs van 291
 Moere, Boudewijn de 194
 Moere, Joris van der 77, 81, 106
 Molinet, Jean 30, 102, 149, 173
 Mondoubleau 172
 Montilz-lèz-Tours 35, 276-7
 Moor, Donaas de 74, 125, 150
 Moor, Lieven de 190, 245, 294

- Moreel, Lieven 43, 74, 138, 295
 Moreel, Willem 32, 37-68, 72-6, 86-9, 106, 109-11, 116-7, 123-5, 129, 140, 147, 149, 153, 168, 175-7, 180-2, 186, 214-8, 225, 229, 241, 255, 273, 276-7, 284-5, 292, 295-6, 349, 354
 Muer, Adriaan de 61, 258
- Namen 8, 30, 65, 119, 148, 275
 Nancy 33, 38, 119
 Nantes 214
 Nassau, Engelbert van 173-4, 177-8, 189, 195, 201, 209, 218-9, 243, 276, 294
 Negrone, Christoforo de 217
 Nieuwenhove, Antoon van 42
 Nieuwenhove, Jan van, fs. Michiel 43, 49, 72, 86, 154, 180, 195, 218, 223-4, 227, 229, 231, 253, 273, 294
 Nieuwenhove, Jan van, fs. Jan 179
 Nieuwenhove, Jan van, fs. Klaas 38-9, 42-9, 58, 64, 67, 69, 74-5, 77, 88, 106-7, 110-1, 116-7, 123, 129, 138, 153, 175-6, 182, 200, 241, 266, 292
 Nieuwenhove, Klaas van 47, 295
 Nieuwenhove, Maarten van 224-5, 294
 Nieuwkerke 142-3
 Nieuwpoort 144, 194, 224, 275
 Ninove 193, 198
 Noyers 79
 Numan, Geraard 195, 199, 255, 294
 Nutin, Jan 49
- Obrecht, Jan van 193
 Offhuus, Katrien 42
 Offhuus, Suzanna 42
 Onredene, Daneel 66, 70, 72, 108, 111, 155, 157, 294
 Onredene, Kateline 70
 Oostende 88, 90, 122, 144, 275
 Oostenrijk, Margaretha van 66, 76-80, 83, 90, 94, 276
 Oostkamp, Jan van 168, 178
 Orchies 66, 76, 79, 137
 Oudburg 84, 194, 198, 259
 Oudenaarde 37, 52, 67, 98, 132-3, 136-7, 153-4, 247
- Oudenburg 122
 Overlope, Michiel van 193-4
 Overschelde, Jan van 125, 184, 293
 Overtvelt, Paul van 125
- Papegacy, Jan 50, 75, 88
 Papeghem, Jacob van 200
 Papoire, Thomas de la 184
 Parijs 78, 81, 93, 98, 106, 130, 142, 173, 268, 276, 301
 Passis, Galiot de 212
 Petegem 122
 Petyt, Boudewijn 111, 138, 215, 296
 Peyaert, Jacqueline 184
 Peyaert, Jan 188
 Peyaert, Marie 188
 Peyaert, Mathijs 154-6, 185, 188, 193-5, 208, 228, 239, 244, 263, 269, 271, 273
 Peystere, Jan de 190
 Piennes 94
 Pierins, Klaas 227
 Pierins, Nicasius 215, 229
 Pieters, Jan 69, 196
 Pijl, Rogier 123
 Pikavet, Joris 292
 Pinello, Giovanni-Baptisto 181, 217
 Poeke, Jan van 183
 Polheim, Maarten van 255
 Polheim, Wolfgang van 219
 Polleyt, Joost 193, 197
 Poorte, Frans van der 108, 111, 168, 174-5
 Porcien 78
 Portinari, Tommaso 207-1
 Portugal 91, 241
 Pot, Guyot 78, 173, 250
 Pottelsberghe, Jan van 193
 Praat 121
 Praet, Daneel van 72, 197, 198, 251
 Premecques, Jasper van 69, 106-7, 111, 168, 174-5, 293
- Quarré, Louis 89, 176, 208, 210, 256
- Raet, Joost de 256
 Rapondi, Dino 219

INDEX

- Rassegem 69, 103, 105-6, 121, 129, 155,
157, 174, 177, 186, 201, 237, 244, 274-6
- Ravenschoot, Adriaan van 243
- Raveschoot, Jan van 42
- Reali, Real de 213
- Reverdey, Jan 247
- Reyngoot, Maarten 182, 215
- Ridsaert, Frans 61, 111, 296
- Riebeke, Jacob van 42
- Riebeke, Jan van 37-9, 42-3, 46-9, 58, 60,
64, 74-5, 110-1, 123, 168, 175-7, 225
- Rijm, Jutta 108
- Rijm, Willem 45, 58, 65-6, 77, 81, 106,
108-9, 111, 129, 155-7
- Rijsel 19, 23, 31, 51, 66, 69, 76, 79, 87-8,
104, 117-8, 122, 130, 137, 144, 157, 159,
173-4, 177, 185, 191, 197-8, 200, 234
- Roche, Geraard de la 294
- Roegiers, Jan 227, 248
- Roelands, Willem 150
- Rolin, Antoine 172
- Rolin, Nicolas 99
- Romont 78, 105-6, 171
- Roode, Zegher de 168, 177
- Roose, Klaas in de 213
- Roovere, Anthonis de 37
- Rotterdam 275
- Ruddere, Jacob de 196
- Ruebs, Joost 200
- Ruflaert, Jan 132-3, 155, 200, 202, 245
- Rupelmonde 84, 133, 194
- Ruter, Nicolas de 69, 120, 191, 195, 255,
294
- Rycke, Joost de 200
- Rycke, Pieter de 193
- Ryne, Simon van den 157
- Saaftinge 133, 149
- Saksen, Albrecht van 35, 275
- Salins 79
- Savoye, Jacob van 7, 78, 82, 93, 100, 103-4,
111, 134-5, 138, 150, 168, 171-3, 294
- Scaghe, Elisabet van der 108
- Scaghe, Jan van der 85, 108, 111, 129, 131,
133, 199-201, 211, 247, 274, 294
- Scaghe, Servaas van der 215
- Scaghe, Willem van der 192
- Schelde 149, 151
- Schietecatte, Justaas 108, 155, 168
- Schoonhove, Adriaan van 247
- Schoonhove, Jan van 292
- Schooren, Jacob van 61
- Schoorisse, Joris van 123, 158, 291
- Schuere, Joost van der 190
- Senlis 81, 158
- Sersanders, Daneel 45
- Sersanders, Jan 193-5
- Sey, Jacob 42
- Siena 8
- Sint-Lievens-Houtem 239
- Sint-Omaars 74, 104, 170, 176, 193, 249
- Sint-Omaars, Jacob van 293
- Sint-Omaars, Joost van 69
- Sint-Pol 78, 171-2
- Sint-Winoksbergen 143
- Sluis 35-37, 44, 50, 115-6, 121-2, 133, 145-
6, 151, 153-4, 171, 177, 180, 187, 201,
206-7, 234, 265, 273-7
- Smet, Boudewijn de 190
- Spillaert, Antoon 69, 70, 86, 119, 179, 195,
207, 294
- Spinola, Nicola 219, 223, 232
- Spinola, Steven 213
- Staden 121
- Steel, Ingelram 243
- Steel, Joos 193
- Steelant, Maarten van 242
- Steene, Klaas van den 227
- Steenwerpere, Jacob de 77
- Steppe, Gijsbrecht 238
- Steylin, Lodewijk 106, 110, 168, 178-9, 259
- Straten, Joost van der 215
- Taye, Jan de 72, 123, 183, 195
- Temse 200
- Terwaan 203, 212, 243
- Theimseke, Adriaan van 223
- Thiry, Colard 241
- Thiry, Cornelis 241
- Tielt, Adam van 157
- Tielt, Adriaan van 121
- Tours 99

- Trélong 84
 Trotin, Berthélemy 69, 198, 294
 Tsoenin, Jan 61
- Ursel 200
 Utenhove, Lieven 196
 Utenhove, Rijkaard 125
 Utermeere, Lieven 192
 Utrecht 51, 59, 79, 83, 89, 94, 98-9, 186, 244, 291
 Uutkerke 59
- Vaenkin, Olivier 245
 Vaernewijck, Catherine van 157
 Vaernewijck, Elisabeth van 157
 Vaernewijck, Jan van 156-7, 195, 228, 238
 Valdora, Bernardo 213
 Valenciennes 99
 Valke, Willem 200
 Varsenare 184
 Varsenare, Joost van 44, 57, 58, 59, 72, 125, 147, 154, 179-80, 184, 195, 218, 229, 233, 292
 Velde, Marc van de 43, 215
 Vendôme 172-3
 Vere 170, 275
 Veurne 172, 180, 187, 198
 Veyse, Cornelia 119
 Vichte, Antoon van der 44, 72, 87, 182, 195, 292
 Vier Ambachten 72, 122, 186, 198, 262
 Vilain, Adriaan (van Liedekerke) 66, 72, 155-59, 198, 244, 247, 273, 291
 Vilain, Adriaan (van Rassegem) 69, 103-6, 121, 129, 155, 157, 174, 177, 186, 201, 237, 244, 273-6, 360
 Vilain, Colard 72
 Vilvoorde 89, 174, 177, 237, 244
 Viven, Lieven van 61, 182, 195
 Vlaenderberch, Barbara van 40
 Vlaminck, Jan 190
 Vleeschauwere, Jan de 67, 82
 Voet, Antoon 229
 Volkegem 70
 Volkestein, Vijt van 219
- Voocht, Jacob de 125
 Voorde, Willem van de 218, 229
 Voormezele 104
 Vos, Jacob de 224
 Vos, Willem de 125
- Waas 122, 154
 Waes, Lieven van 238
 Wailly, Jean de 136
 Walcheren 150, 170
 Wale, Adriaan de 293
 Wale, Pieter de 69, 196
 Walle, Jan van de 198
 Wedergrate, Roeland van 193, 198, 228
 Wenen 31, 275, 277, 301, 348, 351
 Wetteren 122
 Wielant, Filips 67, 69, 99, 104, 106, 111, 156-9, 174, 275, 294
 Wijnendale 8, 63, 103
 Wilde, Joos de 237
 Wintere, Willem de 292
 Witte, Antonis de 125
 Witte, Jacob de 182, 215, 227
 Witte, Jan de 77, 81, 117, 181, 196
 Witte, Joris de 108
 Witte, Pieter de 215
 Woestijne, Joost van den 198
 Wouters, Jan 87, 118, 148, 199
 Wymeersch, Jacob van 158
- Yoens, Joos 156
 York, Margaretha van 81, 98, 167, 197, 208, 214, 256, 274
- Zeeland 52, 85, 104, 105, 119, 148, 150, 170, 199, 248, 252, 274-5
 Zickelen, Filips van der 69, 72, 108-9, 111, 182, 193, 243, 294
 Zinghem, Pieter van 132-3, 138, 360
 Zoete, Willem 29-30, 111-3, 250, 252, 274-5, 279-80, 283, 287
 Zutphen 120
 Zwalmen, Gillis van der 194
 Zwin 145, 150-1, 232, 234-5, 265, 276

Illustraties

Ill. 1. De terechtstelling van kanselier Guillaume Hugonet op de Gentse Vrijdagmarkt, in aanwezigheid van Maria van Bourgondië. Hugonet belichaamde voor de Gentse opstandelingen het autoritaire bewind van Karel de Stoute, en werd daarom het eerste slachtoffer van de opstand van 1477 (illustratie uit de *Chroniques de Flandre*, Wells-Next-the-Sea, Holkham Hall, Ms. 659, 78v).

III. 2. Maximiliaan van Oostenrijk, Maria van Bourgondië, en hun nakomelingen: Filips de Schone (achter Maria), Margaretha van Oostenrijk, Karel V, Ferdinand en Lodewijk van Habsburg. Het schilderij etaleert Maximiliaan als de *pater familias* van een keizerlijke dynastie (Bernhard Strigel, 1516; Kunsthistorisches Museum, Wenen).

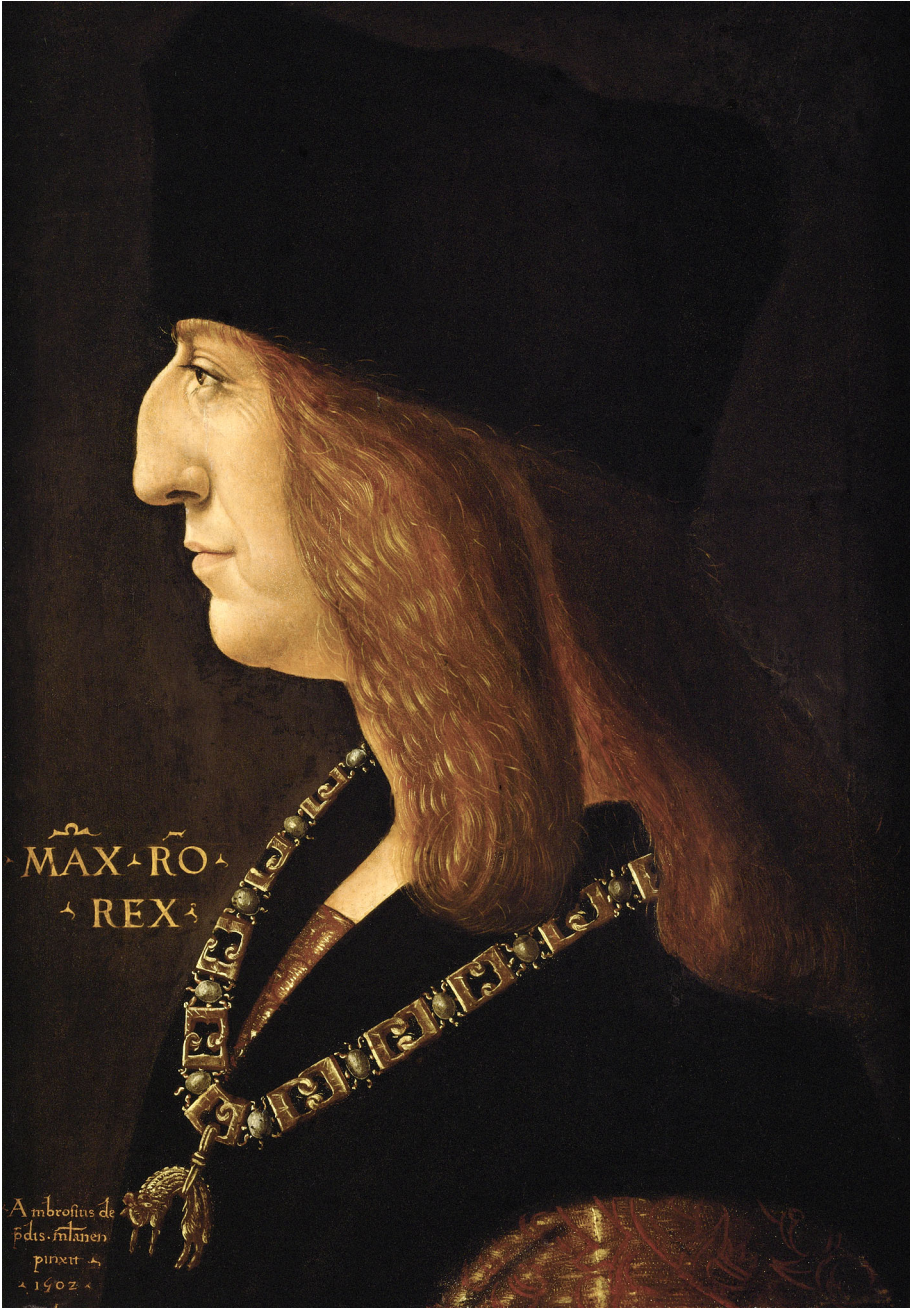

Ill. 3. Fragment uit het portret van Willem Moreel door Hans Memling (ca. 1475; Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel).

Ill. 4. Maarten Lem als gouverneur van de Brugse Potterie (zestiende-eeuwse kopie van een schilderij uit ca. 1480?; Potteriemuseum, Brugge).

Ill. 5. Maximiliaan van Oostenrijk, 1459-1519 (Ambrogio de' Predis, ca. 1508; Kunsthistorisches Museum, Wenen).

III. 6. Lodewijk van Gruuthuze (ca. 1485; Gruuthusemuseum, Brugge).

Ill. 7. Adolf van Kleef (be)dient de Bourgondische dynastie. Op dit paneel verschijnt Adolf als trouwe dienaar van de opeenvolgende Bourgondische hertogen, van Filips de Goede tot Filips de Schone. Het verbeeldt Adolfs visie op het conflict om het regentschap: steeds is hij de dynastie trouw gebleven. Vermoedelijk zijn ook zijn twee zonen, Filips en bastaard Jan, weergegeven (ca. 1485, 'De bruiloft van Cana'; National Gallery of Victoria, Melbourne).

Ill. 8. Willem Moreel met zijn zonen op een triptiek die hij vermoedelijk bestelde toen hij zich bedreigd voelde op het einde van de regering van de regentschapsraad (1485). Op het paneel neemt zijn patroonheilige hem in bescherming (bedoeld voor zijn grafkapel in de Sint-Jacobskerk, nu in het Groeningemuseum, Brugge).

ILLUSTRATIES

Ill. 9. Het Brugs privilege van 30 maart 1477 met het zegel van Maria van Bourgondië. Tijdens de Vlaamse Opstand waren de rechten die in dit privilege zijn opgetekend, de inzet van de strijd (SAB: PO, nr. 1152).

Ill. 10. Zestiende-eeuwse graftombes van Karel de Stoute en Maria van Bourgondië (O.L.V.-kerk, Brugge).

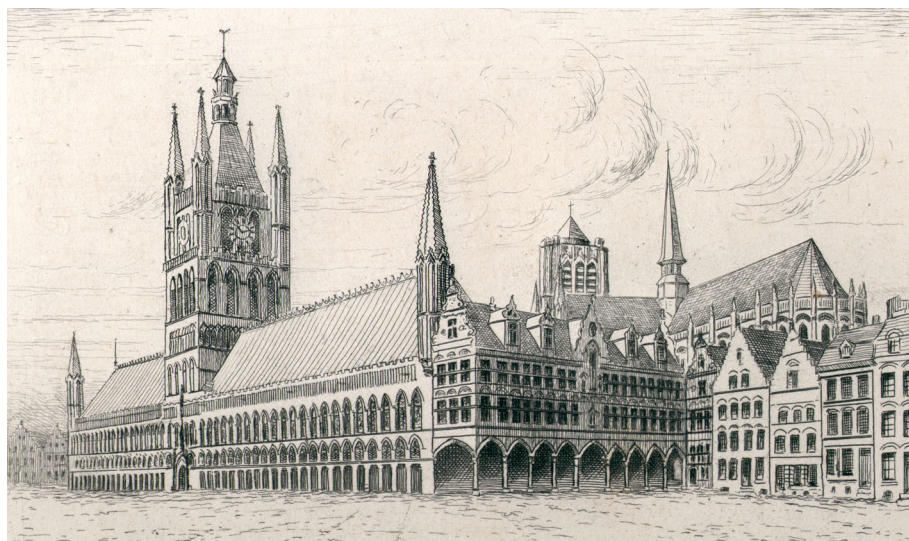

Ill. 11. Tijdens de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk richtte het trotse Gent een nieuwe prestigieuze vleugel van het stadhuis op. Het veruiterlijkt de politieke autonomie die Gent zichzelf aanmat tijdens de opstand.

III. 12. Ook Brugge verfraaide een monument dat symbool stond voor de stedelijke autonomie tijdens de regering van Maria van Bourgondië en de regentschapsraad. Het belfort, bewaarplaats van de stedelijke privileges, kreeg een octogonale toren. Tijdens de periode van zijn regentschap liet Maximiliaan er zijn wapenschild aanbrengen.

Ill. 13. De leperse lakenhalle voor de vernietiging in 1914 (Vandenpeereboom, *Ypriana*, I, xiv).

Ill. 14. Fragment uit het paneel dat de belegering van Jeruzalem voorstelt door David, maar duidelijk is Habsburgse vlag (met adelaar) te herkennen bij de invallers, en op de achtergrond de Gentse Sint-Niklaaskerk. Het paneel refereert dan ook naar de belegering van Gent door Frederik III in juni 1488. Na de vrijlating van Maximiliaan vatte de keizer met troepen post ten westen van Gent, maar hij slaagde er niet in de stad tot overgave te dwingen (ca. 1488, Museum voor Schone Kunsten, Gent).

Ill. 15. Tijdens de regering van de (tweede) regentschapsraad sloeg Gent in naam van de graaf zelf munten. Op dit gouden exemplaar uit 1488 valt de patroonheilige van de stad (Sint-Jan) te herkennen die op het Vlaamse wapenschild postvat. Aan de achterkant is het wapenschild van Filips de Schone te herkennen. De munt werd smalend 'Coppenhole' genoemd, naar de Gentse opstandelingenleider Jan van Coppenhole, wiens patroonheilige de munt sierde (Koninklijke Bibliotheek van België, Muntenkabinet; Van Gelder-Hoc, *Les monnaies des Pays-Bas*, nr. 142b).

Ill. 16. De twee zegels van Filips de Schone uit 1483. Op het exemplaar dat de regentschapsraad hanteerde, figureert Filips als ruiter te paard, de gebruikelijke afbeelding van de Bourgondische hertogen. Het symboliseert dus de visie van de Drie Leden op het conflict over het regentschap: Filips verschijnt er als vorst, en regeert met een raad het graafschap. Op het zegel van Maximiliaan verschijnt hij daarentegen als jongeling die de hand van zijn vader en voogd vasthoudt (Laurent, *Les sceaux des princes*, platen 1 en 3).

DE STRIJD OM HET REGENTSCHAP OVER FILIPS DE SCHONE

III. 17. Akte uit juni 1483 waarin Adolf van Kleef, Lodewijk van Gruuthuze, Adriaan Vilain van Rassegem en Filips van Bourgondië-Beveren, die 'gouvernement van dezen lande ende graefsece van Vlaendren' uitoefenden, aan Maximiliaan verzekeren dat hij een rente van twintigduizend kronen zal krijgen van de regentschapsraad (ADN: B, 1286, nr. 17771).

III. 18. Brugse stukken betreffende de renteverkoop op het graafschap van 1485, namelijk de boekhouding van Pieter van Zinghem waarin de rentekopers staan opgelijst, en een Gents vidimus van het charter waarin Filips de Schone de Drie Leden het recht geeft om de rente te verkopen (SAB: OR, 4, en P0, 1205).